

ISSN: 1302-6879

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl University

SBED

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

2021

**Uluslararası
Hakemli Dergi**
*International
Refereed journal*

Sayı/Issue: 54
Yıl/Year: 2021

54

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
the Journal of Social Sciences Institute

ISSN: 1302-6879

Yıl/Year: 2021 Sayı/Issue: 54

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
uluslararası hakemli bir dergidir.

Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute
is an international refereed journal.

Kapsam / Scope: Sosyal Bilimler / Social Sciences

Periyot / Period: Yılda dört kez (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır. / The journal publishes four issues in a year (March, June, September, December).

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca ve Rusça / Turkish, English, Arabic, Persian, German, French and Russian.

Hakem Kurulu | Referee Board

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute
Uses a double-sided blind referee system in which at least two referees serve.

İndeksler / Indexes

ULAKBİM TR Dizin, MLA (Modern Language Association), ICI (Index Copernicus), SIS (Scientific Indexing Services), MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), InfoBase İndeks, ROOTINDEXING (Journal Abstracting and Indexing Service), JOURNAL FACTOR, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), TEİ (Türk Eğitim İndeksi), İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), SOBİAD (Sosyal Bilimler Atf Dizini)

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır.
The articles in the journal were processed through iThenticate program.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

T.C.

**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Yayıncı | Publisher

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences

Sahibi | Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına |
On Behalf of Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences
Prof. Dr./Prof. Bekir KOÇLAR

Editörler | Editors

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Doç./Assoc. Halit YABALAK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Arş. Gör./Res. Assist. Kemal TEMİZER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Arş. Gör./Res. Assist. Yunus ÖZDURĞUN (Siirt Üniversitesi/University)
Arş. Gör./Res. Assist. İsa YALÇIN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Tercüme ve Dil Editörleri | Translation and Language Editors

İngilizce Dil Editörleri | English Language Editors

Doç. Dr./Assoc. Prof. Aydın GÖRMEZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ARSLAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Fransızca Dil Editörü | French Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Mustafa SOLMAZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Almanca Dil Editörü | German Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Süleyman ERATALAY (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Rusça Dil Editörü | Russian Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Nükhet ELTUT KALENDER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Arapça Dil Editörü | Arabic Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Üyesi Ramazan ÖZMEN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Farsça Dil Editörü | Persian Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Soner İŞİMTEKİN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr./Prof. Aleksandar KADIJEVIC	Belgrad Üniversitesi/University of Belgrade Sırbistan/Serbia
Prof. Dr./Prof. Alfina SİBGATULLİNA	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Prof. Dr./Prof. Bekir KOÇLAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA	Osijek Üniversitesi/University of Osijek, Hırvatistan/Croatia
Prof. Dr./Prof. Mehmet Şirin ÇIKAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Munjid Mustafa BAHJAT	Uluslararası İslam Üniversitesi/International Islamic University, Malezya/Malaysia
Prof. Dr./Prof. Serbo RASTODER	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro
Prof. Dr./Prof. Süleyman Turduyevič KAYİPOV	Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin/China
Prof. Dr./Prof. Timur KOCAOĞLU	Michigan Üniversitesi/Michigan State University ABD/USA
Prof. Dr./Prof. Yakup ÇİVELEK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Halit YABALAK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Liliana BOŞCAN	Bükreş Üniversitesi/University of Bucharest Romanya/Romania
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tahir ZORKUL	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tamer BALCI	Tekساس Üniversitesi/The University of Texas, ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Vitaliy POZNAHİREV	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Dr. Saliħ Ahmad ABDULVEHHAB	Ezher Üniversitesi/University, Mısır/Egypt

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr./Prof. Abdulmenaf TURAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Abdülmecit NUREDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi/International Vision University Makedonya/Macedonia
Pro. Dr./Prof. Bülent Cercis TANRITANIR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Fuat GÜLLÜPİNAR	Anadolu Üniversitesi/University Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. İbrahim Moh'd Mahmoud KOFAHİ	Ürdün Üniversitesi/Jordan University Ürdün/Jordan
Prof. Dr./Prof. Kemal YAKUT	Anadolu Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. M. Akif ARVAS	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Mehmet KARATAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Öztürk EMİROĞLU	Varşova Yunus Emre Enstitüsü/Warsaw Yunus Emre Institute, Polonya/Poland
Prof. Dr./Prof. Zeki TAŞTAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Emina BERBIC KOLAR	Osijek JJ Strossmayer Üniversitesi/JJ Strossmayer University in Osijek Hırvatistan/Croatia
Doç. Dr./Assoc. Prof. Murat ÖZTÜRK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Nihada DELIBEGOVIC DZANIC	Tuzla Üniversitesi/ University of Tuzla Bosna Hersek/ Bosnia and Herzegovina
Doç. Dr./Assoc. Prof. Oqtay QULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Azerbaycan/ Azerbaijan
Doç. Dr./Assoc. Prof. Rahmi TEKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Recep DEMİR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ruhi KONAK	Kastamonu Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Dr. Gordana Rovcanin Premovic	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro

Sekreteryaya I Secretary

Ahmet KÖKLÜ
Murat ÇABAZ

Dizgi ve Tasarım I Design

Baranoğlu Ofset Matbaacılık / VAN
0432 215 94 06 - 0505 438 11 03
baranogluofset@hotmail.com

Baskı I Print

Baranoğlu Ofset Matbaacılık / VAN
0432 215 94 06 - 0505 438 11 03
baranogluofset@hotmail.com

İletişim Bilgileri I Contact Details

e-posta/e-Mail: sbdergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

e-Aç/Web: <http://www.yyusbedergisi.com> / <http://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed>

Tel /Phone: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24

Faks / Fax: 0432 225 10 52

Adres / Address: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 65080, Zeve Kampüsü, Tuşba/Van

Yayın Tarihi I Publication Date

31 Aralık / December 2021

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir. Yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Dergiye gönderilen makaleler iade edilmez. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

All responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors and the publication rights belong to the Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute. It can not be reproduced or reproduced in any form, in whole or in part, without the permission of the publisher. Editorial board of the journal is free to publish the articles. Articles submitted to the journal are not returned. Editorial board does not accept any legal liability for articles.

İçindekiler / Contents

■ Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Fuat GÜLLÜPINAR**
Özge ÖZKAN Etnografik Mülakatın İmkân ve Sınırlılıkları Üzerine: Konumsallık, Etik ve İnşa Sorunları
On Possibilities and Limitations of Ethnographic Interview: Positionality, Ethics and Construction Issues 11
- Hasan GÜLER** Fransa'da Helal Gıda Tartışmaları: “Kebab” Örneği
Halal Food Discussion in France: The Case of “Kebab” 41
- Arzu YILDIRIM** Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Uygulamaları
Digital Transformation Practices in Local Governments 61
- Şebnem SOYGÜDER**
BATURLAR
Uğur GÜNAY YAVUZ TikTok Uygulamasının Sanal Şöhretimsileri: Gıda Sektöründe Çalışan İşçilerin TikTok Paylaşımları ile Şöhreti Bulma Çabaları
TikTok's Virtual Attributed Celebrities: The Efforts of Food Industry Workers to Find Fame with TikTok Shares 83
- Funda KEKLİK KAL**
Duygu ULUSOY
YILMAZ
Ahmet Selçuk
BAYBURTLU Türk Müziği Güftelerinde Kadının Temsiliyeti: Münir Nurettin Selçuk'un Besteleri Üzerine Bir İnceleme
Representation of Women in Turkish Music Lyrics: An Investigation on the Compositions of Munir Nurettin Selçuk 107
- Afif ATAMAN**
Halit YABALAK Kendine Mal Etme Bağlamında Neşet Günal'ın Toprak Adamları
Neşet Gunal's Earth Men in the Context of Self-Appointment 131
- Tahir ZORKUL**
İbrahim YILDIRIM Başkalaşım ve Orhan Pamuk'un Romanları
Metamorphosis and Orhan Pamuk's Novels 165
- Ruken KARADUMAN** Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Kimlikleri Temsil Eden Sembolik Bir Değer Olarak Kahraman İsimleri
Protagonist Names as a Symbolic Value Representing Identities in Vamık u Azra Mesnevi 195

Seyhan BEKİR
İsmail KUŞCI
Nuran BAYRAM ARLI

The Relationship between Cyber Bullying/Victimization and Emotional Intelligence in Secondary School Students: Mediator Role of Internet Gaming Disorder
Ortaokul Öğrencilerinde Siber Zorbalık/Mağduriyetle Duygusal Zekâ Arasındaki İlişkide İnternet Oyun Oynama Bozukluğunun Aracı Rolü

217

Işıl YAMAN BAYDAR
Adalet KANDIR

Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitiminin Çocukların Temel Kavram Kazanımına Etkisinin İncelenmesi
Investigation of the Effect of Concept Education Given through Educative Toys on the Learning Outcome of Basic Concept

239

Erkan AYDIN
Faruk KAYMAN

Akademik Tartışma Modelinin 8. Sınıf Öğrencilerinin Konuşma Kaygılarına ve Sözlü Anlatım Öz Yeterlik Algılarına Etkisi
The Effect of Accountable Talk Model on 8th Grade Students' Speech Anxiety and Perceptions of Verbal Expression Self-Efficacy

267

Avşin AYHAN KAYA
Faruk ALAEDDİNOĞLU

Batı Akdeniz Bölgesinde Ekoturizm Uygulamaları, Yerel Ürünler ve Kadın İstihdamının Rolü
The Role of Local Products and Female Employess in Ecotourism Practices in the Western Mediterranean Region

295

Duygu METİN
Hacer ARSLAN KALAY

Algılanan Destinasyon İmajının Turist Memnuniyeti ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: Van'ı Ziyaret Eden İranlı Turistler Üzerine Bir Araştırma
The Effect of Perceived Destination Image on Tourist Satisfaction and Revisit Intention: A Research on Iranian Tourists Visiting Van

325

Onur AKBULUT
Yakın EKİN

Destinasyonların Toparlanma Stratejilerine Örnek: Horwath Hotel Travel Leisure [HTL] Covid-19 Toparlanma Yol Haritası 1
An Example of Recovery Strategies of Destinations: Horwath Hotel Travel Leisure [HTL] Covid-19 Recovery Roadmap

353

Mehmet Emin YAŞAR Fuat YALMAN	Assessment of Knowledge, Attitudes and Practices Towards New Coronavirus (Sars-Cov-2) of Healthcare Workers During the Rapid Rise Period of the COVID-19 Outbreak <i>COVID-19 Salgınının Hızlı Yükseliş Döneminde Sağlık Çalışanlarının Yeni Koronavirüse (Sars-Cov-2) Yönelik Bilgi, Tutum ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi</i>	369
Ayla BAŞ	Kuzeybatı İran'da Urartu'nun Güç Simgesi: Yerleşim ve Kaleler <i>Urartian Symbol of Power in Northwest Iran: Settlement and Castles</i>	389
Mehmet ÇAPARLAR	Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimleri <i>Free Republican Party Kastamonu Organization and 1930 Municipal Elections</i>	427
Okan CEYLAN	Kırklareli İlinde Serbest Cumhuriyet Fırkası: Parti Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri <i>The Free Republican Party in Kırklareli Province: The Party Organization and the Municipal Elections of 1930</i>	459
Aydın YIĞİT	1958 İhtilali Sonrası Irak'ın Kuzeyinde Yaşanan Gelişmeler ve Albay Şevvaf İsyanı'nın Türkiye'ye Yansımaları (1958-1959) <i>Developments in the North of Iraq After the 1958 Coup D'état and the Reflections of the Colonel Şevvaf Uprising on Turkey (1958-1959)</i>	483
Neşe DUMAN Mustafa Recep İRCAN	Şanlıurfa İlinin Yağış-Sıcaklık Eğilimleri <i>Precipitation-Temperature Trends of Şanlıurfa Province</i>	515
Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları	<i>Publishing Principles and Writing Rules</i>	537

Alan Editörleri / Area Editors

Arap Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Arabic Language and Literature

Doç. Dr./Assoc. Prof. Abdulhadi TİMURTAŞ / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Arkeoloji Alan Editörü / Area Editor of Archeology

Öğr. Gör./Lec. Salih SOSLU – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University

Coğrafya Alan Editörü / Area Editor of Geography

Doç. Dr./Assoc. Prof. Murat YILMAZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Eğitim Bilimleri Alan Editörü / Area Editor of Education Sciences

Doç. Dr./Assoc. Prof. Hüseyin ARTUN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Felsefe Alan Editörü / Area Editor of Philosophy

Doç. Dr./Assoc. Prof. Eren RIZVANOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Fransız Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of French Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi/ Asst. Prof. Gülşen TORUSDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Güzel Sanatlar Alan Editörü / Area Editor of Fine Arts

Doç. Dr./Assoc. Prof. Nergiz KARADAŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İktisat Alan Editörü / Area Editor of Economics

Prof. Dr./Prof. Muhammed Şükrü MOLLAVELİOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İngiliz Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of English Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ARSLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İşletme Alan Editörü / Area Editor of Management

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ertuğrul ÇAVDAR - Kastamonu Üniversitesi/University

Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Alan Editörü / Area Editor of Public Administration and Political Science

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sait EBİNÇ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sanat Tarihi Alan Editörü / Area Editor of Art History

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ercan ÇALIŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sosyoloji Alan Editörü / Area Editor of Sociology

Doç. Dr./Assoc. Prof. Emin Yaşar DEMİRCİ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Turizm Alan Editörü / Area Editor of Tourism

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sedat ŞAHİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Tarih Alan Editörü / Area Editor of History

Doç. Dr./Assoc. Prof. Güneş ŞAHİN – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/University

Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Turkish Language and Literature

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ulaş BİNGÖL – Constantine Emir Abdelkader Üniversitesi/University

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of The This Issue

Prof. Dr./Prof. Arda ARIKAN	Akdeniz Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Erdoğan KAYGIN	Kafkas Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Behçet Kemal YEŞİLBURSA	Bursa Uludağ Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. İlker USTA	Hacettepe Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. M. Hilmi BULUT	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Mustafa ATASEVER	Atatürk Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Mustafa KARABULUT	Adıyaman Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Neriman AÇIKALIN	Mersin Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Neslihan DERİN	İnönü Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Nurullah ULUTAŞ	Bitlis Eren Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Serda TÜRKEL OTER	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Sıtkı YILDIZ	Polis Akademisi/Police Academy
Prof. Dr./Prof. Şafak KAYPAK	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Tahir KODAL	Pamukkale Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ali Sait LİMAN	Bursa Uludağ Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Aydın ÇİVİLİDAĞ	Akdeniz Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ayşenur AKYAZI	İstanbul Aydın Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Bilcan GÖKÇE	Iğdır Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Burcu AVCI AKBEL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Derya Gül ÜNLÜ	İstanbul Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ebru AKKÖPRÜ	Akdeniz Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Elçin YAZICI	Düzce Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Emel İŞTAR IŞIKLI	Düzce Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Kenan BULUT	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Mehmet ÖZALPER	Muş Alparslan Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Mehmet PINAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Oğuzhan ERDOĞAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Özlem ALTUNÖZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Öznur BOZKURT	Düzce Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Pınar PINARCIK	Düzce Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Sedat ÇELİK	Şırnak Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Selahattin POLAT	Uşak Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Şerife AKPINAR	Necmettin Erbakan Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. Zühal BAŞBUĞ	Akdeniz Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Adem ARMAN	Akdeniz Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Beral ALACI	İzmir Demokrasi Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ertuğrul ÇAVDAR	Kastamonu Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ferit YÜCEBAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Nilüfer TANÇ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sağbetullah MERİÇ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Selvi DEMİR	Kilis 7 Aralık Üniversitesi/University

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 11-40
ISSN: 1302-6879

**Etnografik Mülakatın İmkân ve Sınırlılıkları Üzerine:
Konumsallık, Etik ve İnşa Sorunları**
*On Possibilities and Limitations of Ethnographic Interview:
Positionality, Ethics and Construction Issues*

• Fuat GÜLLÜPİNAR*
Özge ÖZKAN**

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Eskişehir/Türkiye.
Prof., Anadolu University, Faculty of
Literature, Department of Sociology,
Eskişehir/Turkey.
fgullupinar@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3661-7232

**Doktora Öğrencisi Anadolu
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Eskişehir/Türkiye.
PhD Student. Department of Sociology,
Eskişehir/ Turkey.
ozge561@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8881-5882

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

13/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

07/10/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atf: Güllüpinar, F. & Özkan, Ö. (2021).
Etnografik Mülakatın İmkân ve
Sınırlılıkları Üzerine: Konumsallık, Etik
ve İnşa Sorunları. *Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 54, 11-40

Citation: Güllüpinar, F. & Özkan, Ö.
(2021). On Possibilities and Limitations
of Ethnographic Interview: Positionality,
Ethics and Construction Issues. *Van
Yüzüncü Yıl University the Journal of
Social Sciences Institute*, 54, 11-40

Öz

Bu çalışmada etnografik bir araştırmayı inşa eden mülakat tekniğinin incelikleri, bu süreçte araştırmacının etnografik mülakat yaparken dikkat etmesi gereken bazı ilkeler tartışılmıştır. Öncelikle mülakatın gerçekleştiği kültürel bağlam ve bu bağlam içindeki çok sesliliklerin dikkate alınmasının önemi üzerinde durulmuştur. Daha sonra, araştırmacının sahada katılımcıları dinlerken alması gereken pozisyon ve araştırmacının konumsallığının nasıl inşa edilmesi gerektiği detaylı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, araştırmacı ve katılımcılar arasındaki ilişkinin mülakat sürecinde yaratabileceği olası sınırlılıklar tartışılırken, aynı zamanda görüşmelerden nitelikli ve zengin veriler elde etmek için araştırmacının katılımcılarla olan ilişkisinin nasıl olması gerektiğine değinilmiştir. Elde edilen verilerin zenginliği, etnografin verileri işlerken ve metinselleştirirken güçlü bir anlatı inşası oluşturmasını sağlamaktadır. Metinselleştirme aşamalarında mülakatlardan derlenen zengin kategori, kavram ve temalara yer verilmesi metni sağlam temeller üzerine oturtabilmek için oldukça değerlidir. Bu, özellikle etnografin hem alana dair önceki bilgi birikimini hem de alanda elde ettiği yeni veriler arasında bir köprü kurmasını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Etnografik bir saha çalışmasında etnograf mevcut bağlam ile dış dünya arasında kurduğu bağlantıları entegre etmek gibi çok önemli bir sorumluluğa sahiptir. Nitekim etnografik mülakatın önemli bir bileşeni olarak düşünömsellik hem görüşme sürecinde hem de verilerin analizi noktasında doğabilecek etik sorunların önüne geçilebilmesi için etnografa ideal bir etnografik reçete sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etnografi, etnografik mülakat, anlatı inşası, düşünömsellik.

Abstract

In this study, the intricacies of the interview technique that builds ethnographic research, and some principles that the researcher should pay attention to while conducting an ethnographic interview are discussed. In the first part, the cultural context in which the interview took place and the importance of considering polyphony in this context were emphasized. Afterwards, the position that the researcher should take while listening to the participants in the field and how the positionality of the researcher should be constructed were tried to be explained in detail. In this context, while discussing the possible limitations of the relationship between the researcher and the participants in the interview process, it is also mentioned how the researcher's relationship with the participants should be to obtain qualified and rich data from the interviews. The richness of the data obtained enables the ethnographer to create a strong narrative construction while processing and textualizing the data. It is very valuable to include the rich categories, concepts and themes compiled from the interviews in the textualization stages to put the text on solid foundations. This is particularly important in that it enables the ethnographer to bridge both his previous knowledge of the field and the new data he has obtained in the field. In ethnographic fieldwork, the ethnographer has the crucial responsibility of integrating the existing context with the connections he has established with the outside world. Reflexivity, as an important component of the ethnographic interview, offers an ideal ethnographic prescription to the ethnographer to avoid ethical problems that may arise both during the interview process and at the point of data analysis.

Keywords: Ethnography, ethnographic interview, narrative construction, reflexivity.

Giriş

Etnografik mülakat bilindiği gibi Chicago Okulu temsilcileri tarafından sosyoloji perspektifine kazandırılan, sosyal bilimlerde anket ve diğer nicel yöntemlerden elde edilen verilerin yüzeyselliği ve sınırlılığı sebebiyle de giderek yaygınlaşan bir tekniktir. Etnografik mülakat araştırılacak olan alandaki grupların veya bireylerin içinde buldukları sosyo-kültürel, ekonomik ve politik koşulların yani kısacası sosyal bağlamın göz önünde bulundurularak, bireylerin veya grupların alanda kullandığı her türlü kavram, kategori, sembol, jest, mimik ve davranış örüntüleri gibi daha pek çok etkenin hesaba katılmasıyla elde edilen verilerden oluşmaktadır. Etnografinin sosyolojik bağlamda uygulayıcılarından biri olan Alford Young, etnografik mülakatın bireylerin kendileri ve içinde buldukları sosyal dünyaları hakkında algıladıkları şeylerin işleyiş mekanizmalarını ortaya koymakta en faydalı teknik olduğunu öne sürmektedir (Rinaldo ve Guhin, 2019: 20).

Etnografik mülakatların araştırma sürecinde “ilişkisel” bir yol izlemesi gerektiğine dair tartışmalar mevcuttur. Zira bu ilişkisellik alanda bulunan farklı kültürler arasında kurulmaya çalışılmakta ve mevcut kültürler arasında güç dengesi açığa çıkarılmaktadır. Burada önemli olan etnografin kollektif kimliklere ulaşarak aralarındaki ilişkiyi keşfetmesidir. Diğer taraftan, etnografik görüşmenin doğal ortamda bir sohbet havası içerisinde gerçekleşmesi gerektiği de ifade edilmektedir. Nitekim etnograf alana yalnızca ışık tutmakla kalmayıp, alandaki gerçeklikle dışarıdaki sosyal gerçeklik arasında köprü görevi üstlenerek çıkarımlar da yapabilmektedir. Öte yandan, bir etnograf araştırma sürecinde, içinde bulunduğu sosyo-kültürel özellikler ve buna paralel olarak gelişen bakış açısı sebebiyle belli zorluklarla karşılaşabilmektedir. Buna Polonya ve Pederson (1998) “kültürlenmiş sessizlik” adını vermektedir. Bu kavramla hem alanda bulunan birey veya grupların kendine has kimliği hem de araştırmacının kimliği arasındaki bakışsızlık vurgulanmaktadır. Nitekim böyle durumlarda genelde araştırmacının içinde bulunduğu kalıp yargıların dışına çıkarak bir alan okuması yapması daha sağlıklı sonuçlar üretecektir. Hampshire vd. (2014), araştırmacılar üzerine birlikte yaptıkları bir araştırmada bu gibi durumların neler doğurabileceği tartışmaktadır.

Etnografik mülakat süreçlerinde önemli aşamalardan birisi de araştırmacının anlatıyı inşa etme sürecidir. Bu süreç araştırmada belirleyici bir öneme sahiptir. Etnograf alanda görüşme yoluyla elde ettiği tüm kategori, kavram, sembol ve temaların doğru bir şekilde işlenebilmesi ve herkese ulaştırılabilir olması için büyük çaba sarf etmektedir. Bunun için yoğun betimlemeler ve kolayca anlaşılabilir sade bir dil kullanılması hem araştırmacının herkes tarafından anlaşılmasını hem de okuyucuların bu betimlemeler sayesinde daha kolay ikna edilebilir olmasını sağlamaktadır.

Son olarak hem etnografik mülakat hem de anlatı inşası sürecinde bir etnografin karşılaşabileceği sorunların üstesinden gelinebilmesi için düşünümsellik perspektifi hayati bir öneme sahiptir. Düşünümsellik hem Gouldner’ın (1970) hem de Burawoy’ın (1998) sosyal teorideki nesnellik tartışmalarının yükseldiği araştırmalardaki etik sorunların giderilmesinde önerdikleri bir tutumdur. Düşünümsellik pratikleri açısından bakıldığında söylenmesi gereken ilk şey, araştırmacının alana dair yansız ve tutarlı veriyi elde edebilmesi için öncelikle araştırma içinde kendi konumunun farkında olması gerektiğidir. Düşünümsellik, araştırmacının görüşmeler gerçekleştirilirken hem katılımcılarla olan ilişkisini belirlemekte hem de araştırma yürütme sürecine ilişkin olarak daha müdahaleci bir kimliğe bürünmesini sağlayabilmektedir.

1. Araştırmacı-Katılımcı Uyumunun Alandaki Yansımaları: Çokseslilik ve Etkileşimsellik

Etnografik mülakatı, diğer nitel araştırma yöntemlerinde gerçekleştirilen mülakatlardan ayıran nokta çok sesliliğin ve etkileşimselliğin etnografik araştırmada birincil öneme sahip olmasıdır. *Çok seslilik*, basit şekilde, alanda bulunan bireylere veya gruplara yöneltilen sorulara verilecek olan cevapların çeşitliliği ve bu cevaplar arasındaki ilişkiselliği ön plana çıkaran etnografik mülakatın ‘olmazsa olmaz’ bir özelliğidir. Burada önemli olan araştırmacının araştırdığı konu hakkında alanda elde ettiği her veriyi mutlak veri olarak kabul etmemesi ve veriler arasındaki etkileşimselliği keşfederek yanlı veriden uzak durabilmesidir. Dolayısıyla, çok seslilik ile ilgili şartlar sağlandığı takdirde alanda elde edilen etnografik veriler yansız ve tutarlı veriler olacak, bu da etnografik bir araştırmacının bilimselliğine dair yapılan sorgulamaların önüne geçilmesini sağlayacaktır.

Etnografik mülakatlarda katılımcı ve araştırmacı arasındaki ilişkinin niteliği de etnografik verilerin niteliğini belirleyen önemli unsurlardan birisidir. Zira araştırmacı ve katılımcı arasındaki uyumun sağlanması alanda elde edilecek verileri olumlu yönde etkilemektedir. Örneğin muhafazakâr bireylerin yoğunlukta olduğu bir etnografik araştırma alanında araştırmacı kendini gruba kabul ettirebilmesi için öncelikle muhafazakarlık hakkında araştırma yapmalı ve muhafazakarlığın asli bileşenleri, anlam dünyası, kavramları ve değerleri hakkında bilgi ve deneyim sahibi olmalıdır. Nitekim araştırmacının alana dair her türlü bilgiye ihtiyacı olması kendini, araştıracağı birey veya grupların kimliğini öğrenmeye açık hale getirebilmelidir. Araştırmacı tarafından edinilen bilgiler, araştırmacının incelediği alana ters düşmemesini sağlayacak birtakım stratejiler geliştirmesine yardımcı olabilirse, alan çalışması çok daha pürüzsüz ve sağlıklı yürütülebilecektir. Bu stratejiler, sahada gerekli olan uyumlu davranış örüntüleri dışında, araştırmacının görüşme sürecinde sorduğu soruların niteliğini de belirleyecektir. Nitekim araştırmacının katılımcılara yönelttiği sorular rahatsız edici olmaktan ziyade alandaki veri derinliği ve zenginliğine ulaşmayı sağlayacak ve garanti edecek özellikleri yansıtabilmelidir.

Etnografik sahadan zengin veriler elde etmek için etnografik görüşmelere ve katılımlı gözlem yöntemine başvurmaktadırlar. Etnografik görüşmeyi nitel araştırmalardaki diğer görüşmelerden farklı kılan, araştırmacının süresi ve sahaya olan temasıdır. Yani zaman ve katılım faktörü etnografik bir görüşmeyi kendine özgü kılan temel özelliklerdir. Ayrıca, etnografik mülakatta, etnograf ile görüşülen kişiler veya gruplarla arasındaki “uyum” araştırmayı baştan sona

şekillendirici bir etkiye sahiptir (Sherman Heyl, 2007: 369). Dolayısıyla etnografik bir görüşme gerçekleştirilirken araştırmacının sahada bulunan grup üyeleriyle olan ilişkisinin araştırmaya yön veren en önemli aşamalardan biri olduğunu söylemek gerekir.

Nadan etnografik mülakatın gerçekleşebilmesi için araştırmacının kendi dar kültürel dünyasından çıkması gerektiğini ve farklı kültürel ve bilişsel sistemlerle yaşayan bireyleri anlama yoluna koyulması gerektiğine inanmaktadır. Etnografik görüşme gerçekleştirilmeden önce araştırmacı alanla ilk temasında, yapacak olduğu araştırma ve araştırmanın süresi hakkında görüşmecileri detaylı bir şekilde bilgilendirmesi mülakatların samimi ve doğal bir ortamda gerçekleştirilmesini sağlayabilir (Nadan, 2019: 5). Etnografik mülakatlara ilgi özellikle 1990'larda sosyoloji, kriminoloji ve eğitim bilimleri alanlarında, sosyal bilimlerde nicel yöntemlerin kısıtlılıklarına karşın akademide popülerleşmeye başlamıştır. Sosyal teorinin, özellikle bireyi ve onun eylemlerini merkeze koyması sebebiyle daha nitelikli ve zengin bir veri dünyasına sahip olma düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle araştırmacının sahaya olan yakınlığı ve birebir ilişkisi araştırmacıları heyecanlandırmakta ve bilimsel perspektifin genişlemesini ve derinleşmesini sağlamaktadır (Sherman Heyl, 2007: 370). Saha çalışmasında etnografik mülakatın amacı temel olarak, öğrenmenin başka bir yolu olmadığı bilgileri özellikle de bireylerin zihinsel dünyasındaki anlam ve kategorileri, inanç ve değerleri arayıp bularak gün yüzüne çıkarmaktır. Tek başına gözlem yapmak, bireyleri yüzeysel bilgi toplamaktan öteye taşımamaktadır. Dolayısıyla, yüzeysel bilgilerin somutlaşması ve derinleşmesi için bireylerin inançları, fikirleri veya idealleri sahadan edinilen gözlemlerle ilişkilendirilmeli ve araştırmacı tarafından etkileşim içinde okunmalıdır (Hockey ve Forsey, 2012: 71).

Fetterman da etnografik mülakatın nitelikli bir şekilde sürdürülebilmesi için en önemli noktanın "uyum" olması gerektiği üzerinde ısrarcıdır. Bu uyum ona göre etnografin incelediği kültüre karşı duyarlılığından doğmalıdır. Bir etnograf kılık kıyafet, dil, davranış ve tutum olarak araştırdığı kültüre duyarlı olmalı ve bu konuda hassas davranmalıdır (Fetterman, 1998: 45). Neticede, yoksul biriyle görüşme yaparken pahalı tasarım kıyafetler giymek veya bir CEO ile görüşme yaparken kot pantolon tişört giymek araştırmacı ve katılımcı arasında istenmeyen bariyerler ve yanlış anlaşılmalara ortaya çıkarabilir.

Fetterman (1998) etnografik bir görüşmede katılımcı gözlemlerle hareket edilmesini "denizin derinlerine dalar" gibi bir kültüre dalmak olarak ifade eder. Dolayısıyla etnografin, farklı bir kültürün derinliklerine ulaşma çabası içindeyken, incelenecek olan kültüre ait

dili de öğrenmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Derinlere dalma çabasını ifade etmek üzere örneğin Kvale (1996), araştırmasında iki farklı metafor kullanır. Birincisi madenci metaforu ikincisi ise gezgin metaforudur. İlk metafor etnografik araştırmanın yapılacağı alana dairdir. Zira araştırmacı yaptığı görüşmelerle alandaki “gömülü hazineyi” bulmakla uğraşır ve ilgili bilginin kaynağına iner. İkinci metaforda ise, görüşme bir serüven olarak aktarılır. Araştırmacı gittiği yerlerde yol boyunca karşılaştığı grup veya kişilerle konuşarak veri toplar. Araştırmanın güzergâhı önceden planlanmış olsa da araştırmacının kişilerle nasıl etkileşim kurduğu, onlardan veri toplarken nasıl bağlantı kurmayı başardığı oldukça önemlidir (Sherman Heyl, 2007: 371). Nitekim etnografin, alandaki bireylerin davranış kalıplarını veya ritüellerini anlamak ve zaman içindeki değişikliklerine şahit olabilmek için, alanda en az altı aydan bir yıla kadar uzanan bir zaman diliminde vakit geçirmesi elzemdir (Fetterman, 1998: 35). Bunu temel sebebi, Araştırmacı her aşamada, alandaki bireylerin veya grupların gündelik yaşamlarına dahil olacak şekilde kişilere ve olaylara entegre olduğunda, bu sayede alandaki en basit ritüelleri, törenleri veya davranış biçimlerini gözlemleyebilme imkanına kavuşabilir.

Herbert Mead'ın temel kavramları olan zihin, benlik ve toplum anlayışından sonra sosyal bilimlerde “ilişkisel benlik” kavramı oldukça yaygın kullanılan bir nosyon haline gelmiştir. Burada önemli olan günlük yaşamla bağlantılı olan bir benlik ve sosyal etkileşimin rolüdür. Dolayısıyla bu bağlamda düşünüldüğünde kim ve ne olduğumuz kişisel olmaktan ziyade, ilişkisel öyküler olarak karşımıza çıkmaktadır (Gubrium ve Holstein, 2008: 245). Bu noktada Clifford Shaw'un “Suçlu Bir Çocuğun Hikayesi” isimli yazısına göz atmak gerekir. Zira bu metinde Stanley isimli bir çocuğun yaşamına dair tasvirler verilmektedir. Stanley, şehir merkezinden biraz uzak, yoksul bir semtte yaşamakta ve geçimini ise hırsızlık ile sağlamaktadır. Yazar, Stanley üzerinden suçlu yaşamını anlatmakta ve özellikle de suçlu davranışını anlatırken çocuğun içinde bulunduğu kültürel ve sosyal bağlamı da vurgulamaktadır (Gubrium ve Holstein, 2008: 245-246). Burada önemli olan, araştırılan suçluluk olgusunun ortaya çıkma motivasyonlarının temel parametrelerinin aydınlatılmasının, bireyin içinde bulunduğu kültürel, sosyal, ekonomik ve politik sebeplerin bir arada etkileşimsel bir perspektifle ele alınmasıdır.

Bauman ve Greenberg Adair'e (1992: 12-14) göre, etnografik görüşmenin yapılandırılmamış olması ve açık uçlu sorular içermesi sayesinde, alanda elde edilen verileri etnografin kendi bakış açısıyla daha anlaşılır kılabildiğini ve alandaki bireylerin günlük deneyimlerini betimleyebildiğine işaret eder. Alanda çalışan kişi, soruların dengeli bir

şekilde oluşturulması ve yöneltmesinin gerekliliği konusunda bilgi sahibi olmalıdır. Eğer araştırmacı soruları özensiz ve gelişigüzel bir şekilde hazırlamış ise, daha araştırmanın başından kendi veri kaynaklarını tükebilir ve araştırdığı topluluk veya kültürün derinliklerine ve çok katmanlılığına nüfuz edemez. Dahası, özensiz bir soru kâğıdı ve ve mülakat tarzı ortada keşfedilecek bir şey bırakmayabilir.

Eliasoph ve Lichterman ise etnografik görüşmede etnograf tarafından oluşturulan kolektif temsillerin önemli olduğunu fakat bu kolektifliğin anlaşılır olması için analize “grup stili” adı verilen bir teknikle başlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Zira onlara göre bir toplumdaki belli bir grubun stilini anlamadan makro ortak kültürün tam olarak anlaşılamayacağını iddia etmektedirler (Eliasoph ve Lichterman, 2003: 736). Nitekim kolektif temsiller kendi içlerinde farklı kültürel grupların etkileşimlerini barındırmaktadır. Bu da etnograf için, bir toplumdaki belli bir kolektif kültürü anlamak için mevcut kültürün temel yapı taşlarını sunan, etnograf için tercih edilmesi gereken eksiksiz bir süreç olarak ifade edilebilir. Rinaldo ve Guhin Lizardo'nun farklı kültür tipolojileri ile etnografik mülakat arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışmışlardır. Rinaldo ve Guhin (2019: 16) çoğu zaman etnografik araştırmacının alanla diyalog haline geçmeden önce bahsi geçen bu mezo kültürü fark etmediğini ifade eder. Dolayısıyla etnografik araştırmacının tüm kültür tipolojileri hakkında bilgi sahibi olabilmesi için alanda görüşmelere eşlik eden yoğun gözlem ve betimlemeler yapması gerekmektedir. Etnografin bir toplumdaki farklı kültür tipolojilerinin nasıl çalıştığını, etki alanlarını ve etkilendikleri mekanizmaları ortaya çıkarması için etnografik bir araştırmadaki en önemli unsurun mülakat olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan makro ve mikro kültürel düzeyler bakımından Desmond'un (2014: 554) ilişkişel bir etnografik analiz çağrısı oldukça önemlidir. Desmond etnografik görüşmede ilişkişel etnografinin önemini vurgular. Bu önemlidir çünkü ilişkişel etnografi, etnografik görüşmenin omurgasını oluşturan niteliklere sahiptir. İlişkişel etnografi, bir toplumdaki farklı konumları işgal eden fakat birbirleriyle etkileşim içinde olan gruplara odaklanmaktadır. Dolayısıyla incelenecek olan alandaki unsurlar ve bu unsurlarla etkileşim içinde olan diğer faktörler de analize dahil edilmeli ve görüşme buna göre planlanmalıdır. Nitekim Lizardo'ya göre bir toplumda orta düzey kamu kültürü, mikro kültür ve mezo kültür olarak üç farklı düzey kültürel alanlar mevcuttur. Orta düzey kamu kültürü sosyal ortamda bulunan belli grupların veya bireylerin çeşitli inanç ve pratikleri üzerinde belirleyici olan kurumsal normlar ya da örgütsel kurallar olarak bilinen

bir kültür tipolojisidir (aktaran Rinaldo ve Guhin, 2019: 14). Nitekim bu kültür tipi temel olarak bir toplumda farklı sosyal gruplarla paylaşılabilen bir kamu kültürüdür. Kamu kültürü genel olarak değerlendirildiğinde, bir kültürel grubun makro normlarını ifade eder. Mezo kültür ise hem kamusal kültürü hem de daha bireysel kültür alanlarını kapsar ve her iki düzey kültürle de etkileşime girer. Örneğin, Desmond (2014: 556-557) Brezilya gençlik politikaları üzerine yapılan bir çalışmada, alana dair etnografik bir profilin sağlanması için yalnızca tek bir siyasi dinamiğin araştırılması yerine alanda birbirleriyle çatışan ya da iş birliği içinde olan, farklı bakış açıları ve farklı amaçlara sahip aktivistlerin de araştırılmasının ilişkisel etnografi açısından büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Nitekim ona göre etnografik mülakatın sınırları da bu çerçevede belirlenmeli ve etnograf alan içindeki konumunu yeniden inşa etmelidir.

Khanal da etnografik çalışmada etkileşimsel olarak görüşmenin sağlanmasına ayrı bir önem vermektedir. Bu etkileşimselliğin gerçekleşebilmesi için Khanal öncelikle araştırmacının, görüşmecinin doğal ortamını bulması gerektiğini ifade eder. Zira araştırma için elde edilmek istenen güvenilir veriler yalnızca böyle bir samimi ve doğal ortamda mümkün hale gelecektir. Etkileşimsel görüşmenin sağlanabilmesi için bir başka öneri ise görüşmede ses kayıt cihazının kullanılmamasıdır. Bunun temel sebebi kayıt cihazının görüşmeci üzerindeki sınırlandırıcı ve müdahaleci etkisidir (Khanal, 2016: 110).

Rinaldo ve Guhin etnografik mülakatın, kapsamlı makro düzeydeki kültürel mekanizmalar ile bireylerin bireysel düzeydeki bilişsel algılamaları arasında bir ilişki kurduğunu ifade eder. Bu süreç etnografik mülakatta gözlem, diyalog ve sosyologların farklı kültürler arasındaki etkileşimleri kavrama çabaları ile bir bütünlük kazanmaktadır. Dolayısıyla etnografik görüşme diğer görüşme tekniklerine nazaran çok daha kapsamlı bir veri setine ulaşmayı sağlar (Rinaldo ve Guhin, 2019: 15). Diğer taraftan, etnografik araştırmacı mülakat ve alanda bulunan sosyal etkileşim ritüellerinin yanı sıra, araştırdığı bağlamla ilgili çeşitli arşiv dosyalarını da araştırma materyali olarak araştırmasına dahil edebilmelidir.

Antropolojinin temel olarak Malinowskiyan araştırma paradigmasının düzenleyici ilkelerine bağlı olduğunu söylemek gerekir. Malinowski'nin çalışmalarına bakıldığında varlığın metafizik doğasına yönelik bir kavrayış içinde olduğu görülür. Rapport da aslında bu noktanın yani bireylerin bilinçlerindeki soyut alanın kavranması için en iyi yolun onları “dinlemek” olduğunu ifade eder. Zira bu sayede, kavram ve kategorilerin bireyler için ne anlam ifade ettiğini açığa çıkarmakla birlikte etnografik analizi de mümkün kılabileceğini

vurgular (aktaran Hockey ve Forsey, 2012: 83). Özetleyecek olursak, etnografi aslında belirli bir yer ve zamandaki dinamik etkileşimleri resmeden ve bunların metinselleştirilmesine yarayan belgesel tarzında bir üründür (Sherman Heyl, 2007: 377).

Spradley ise etnografik mülakatın bir sohbet havası şeklinde gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder. O, özellikle mülakatın gündelik hayattaki etkileşim pratikleri veya sıradan karşılaşmalar çerçevesinde inşa edilmesinin etnografik verinin metinselleştirilmesi ve verinin derinliği açısından önemsemektedir (Spradley, 2016: 56). Etnografik araştırmada mülakat tekniği, araştırmacının veri toplayabilmesi için vazgeçilmezdir. Zira mülakatlar, araştırmacının alana dair düşüncelerini ya da iç görüşlerini açıklamasını ve tüm bunların daha geniş bir bağlama yerleştirmesini sağlamaktadır. Nitekim etnografik mülakat tekniği ile araştırmacının, topluluğu oluşturan temel mekanizmaları ortaya koyabilmesi adına “içerideki” bakış açısını yansıtması beklenir. Dolayısıyla bu noktada katılımcılara yöneltilen soruların araştırmacıya nazaran, alanda bulunan birey veya grupların gerçeklik algısına uyması gerekmektedir (Fetterman, 1998: 38). Spradley görüşme sürecinde bahsi geçen bu sohbet havasının devamlılığının sağlanabilmesi için 10 maddelik bir öneri sunar. Bunlardan ilki araştırmacı ve görüşmeci arasında selamlaşma veya ilk temasla ilgilidir. Sözlü veya sözlü olmayan selamlaşma pratiği, fiziksel tokalaşma gibi davranış veya jest-mimikler görüşmenin sıradan sohbet havasını devam ettirir. İkincisi ise bir amaç eksikliğinin olmasıdır. Kısaca sohbette temaların önceden belirlenmemesi gerektiğini, görüşme temalarının doğaçlama bir şekilde gelişmesi gerektiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan, üçüncü madde ise, tekrar eden diyaloglardan kaçınılması gerektiği üzerinedir. Bu da aslında bilgi alınmak istenen bir konuda araştırmacının ısrarla aynı tema ve kategorileri gündeme getirerek görüşmenin doğallığını bozmasına sebebiyet verir. Bir diğeri ise, araştırmacının soru sormayı özellikle de herhangi özel bir şey hakkında soru sormayı ihmal etmemesidir. Zira bu da bireyin kendini açmasını sağlayan en doğal yöntemlerden biridir. Bir diğeri de araştırmacının görüşmeciye olan yakınlığını ya da ilgisini ifade edebilmesi için geliştirebileceği ritüeller, jest veya mimiklerdir. Bu da araştırmada her iki taraf arasında güveni sağlamakta ve yine gelişigüzel sohbeti desteklemektedir. Spradley (2016: 56-60) sohbetin doğallığı ve derinliği için araştırmacının bilgisiz olduğu konuları görüşmeciye aktarmasının da görüşmenin niteliği açısından önemli görmektedir.

Polonya ve Pederson (1998) etnografik görüşme sürecini ve çoğu zaman alandan elde edilen verilerin niteliğinde de belirleyici bir unsur olan “kültürlenmiş sessizlik” kavramına vurgu yapmaktadırlar. Bu

kavram, temel olarak katılımcının ve araştırmacının sahip oldukları farklı yaşam ve anlam dünyaları sebebiyle, araştırmacının katılımcıyı duyamamasına ve işitememesine sebep veren durumları niteler (Montgomery, 2012: 154-155). Burada daha çok araştırmacı için geçerli olan kültürleşmiş sessizlik durumunun, aynı zamanda daha önce de üzerinde durulduğu gibi araştırmacı ve katılımcı arasında olması gereken etkileşimselliği engelleyici nitelikte olduğunu söylemekte fayda vardır. Bu noktada da Sinding ve Aronson, kültürleşmiş sessizlik durumunda her iki taraf için de geçerli olan, kültürel ve politik söylemlerde yaşanabilecek kaymaların (anlam kargaşası) önüne geçilebilmesi için bir öneride bulunmaktadır (aktaran Montgomery, 2012: 155). Araştırmacı katılımcı ile arasında oluşan bu güç dengesizliği sorununu aşmalı ve bir uyum yakalamalıdır. Bu uyum çoğu zaman etnografin alandaki diğer sesleri de araştırmasına dahil etmesi ve tüm sesler arasında etkileşimselliğe fırsat vermesiyle gerçekleşecektir.

Hampshire vd., katılımcılar ve araştırmacılar üzerine yaptığı çalışmada etnografik mülakat sırasında jest ve mimiklerin önemine işaret etmektedir. Zira burada etnografik bir araştırmacının sonuçlarını etkileyebilecek nedenler ortaya çıkarılmakta ve bu bağlamda etnografik çalışma değerlendirilmektedir. Bu çalışmada N, M ve K ile kodlanan sosyo-kültürel ve ekonomik olarak farklı özelliklere sahip üç etnografik araştırmacının, aynı alanda ve aynı konu üzerine çalışmaları sonucunda elde ettikleri sonuçlar kıyaslanarak incelenmiştir. Çalışma hem katılımcılar hem de araştırmacılar için kısırlık veya çocuk sahibi olmak istememe gibi temaların etrafında şekillenmiştir. Her iki kesim arasında da yaşanmışlıklar birbirleri ile olan paylaşımlarında yani mülakatlarda ön plana çıkmıştır (Hampshire vd., 2014: 22-23). Bireyler görüşme sırasında yaşam deneyimlerini anlatırken gerek bakışlarından gerek konuşma şekillerinden gerekse de fiziksel hareketlerinden kendilerini ifşa edebilmektedirler. Burada önemli olan şey mevcut bilginin ne kadar ifşa edildiğidir. Araştırmacılar, araştırmada önyargılı bir süreci doğurmamak için katılımcılar arasında bu ifşanın daha az olması gerektiğine inanmaktadır (Hampshire vd., 2014: 24).

Fetterman'a göre araştırmacının incelediği kültürel grubun değerlerini göz ardı etmesi veya umursamaması araştırmacının ilerlemesini ciddi şekilde engellemektedir. Buna paralel olarak bir etnografin mülakat sırasında dikkat etmesi gereken belli durumlar vardır ve bu daha çok katılımcının jest ve mimiklerinin ne anlattığını anlamak, doğru gitmeyen bir şeyin farkında olmakla ilgilidir (Fetterman, 1998: 45). Örneğin, katılımcının görüşme sırasında çok fazla saatine bakması, şaşkın tavrı, sabırsız görünümü ve çatık kaşlı

olması genellikle görüşme zamanının dolduğuna ya da bir şeylerin yanlış gittiğine işaretler.

Etnografik araştırmalarda mülakat, araştırılacak olan birey veya grupların bağlamını, kültürünü anlamak için oldukça önemlidir. Zira kültürün kendisini anlamak halihazırda alanda uzun bir süre çalışmayı ve orada kalmayı gerektirir. Buna paralel olarak da araştırmacı, katılımcı ile her yerde ve her zaman görüşmeler yapabilmektedir. Dolayısıyla, Khanal'a göre (2016: 103) mülakat kendi içinde sınıflandırılabilir hale gelmektedir. Bu, örneğin; resmi olmayan sohbet niteliğinde mülakat, bağlamsal bilgi üretimi olarak mülakat, etkileşim olarak mülakat, kültürel sorunları anlama çerçevesinde mülakat olarak çeşitlendirilebilir. Gayri resmi bir görüşmenin araştırmada oldukça önemli bir yeri vardır. Zira doğal gelişen ve doğal olarak açılan konular araştırmacı ve görüşmeci arasında önemli bir köprü kurar ve bu sayede alandaki bilgi daha kolay erişilebilir hale gelmektedir. Ancak bu noktada araştırmacının dikkat etmesi gereken bazı noktalar mevcuttur. Bu özellikle araştırmacının kendisinin uzun süre belki dengesiz veyahut araştırmacıyı duygusal anlamda tüketen görüşmecilerin varlığıyla ilgili bir sorundur (Khanal, 2016: 104-105).

Etnografik mülakatlar esnasında “sessizlik” üzerine yürütülen tartışmalar da oldukça önemlidir. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere etkileşimsel görüşmelerde yalnızca katılımcının konuşma ediminin ön planda tutulmasından ziyade araştırmacının dinleyici vasfına da dikkat çekmek gerekir (Montgomery, 2012: 151-152). Nitekim araştırmacının sessiz kalarak, katılımcının ifade ettiklerini “nasıl” dinlediği de burada önemli bir rol oynamaktadır. Gardner (1998) da konuşma esnasında dinleyici tarafından benimsenen “evet”, “hmmm”, “harika” vb. kısa yanıtların, katılımcıyı konuşmaya daha fazla teşvik ettiğini ifade eder. Bu tür ifadeler onay belirten ifadeler anlatıcıya güven verebilmektedir (Montgomery, 2012: 152). Diğer taraftan, katılımcı ve araştırmacının karşılıklı sohbeti esnasında sessiz kalması da araştırmanın gidişatını etkileyebilmektedir. Konuşma esnasında sessiz kalmak gündelik yaşamda her ne kadar sosyal açıdan garip bir tutum olarak algılansa da yetenekli bir etnograf tarafından kullanıldığında katılımcıdan daha detaylı veriler elde edilmesini sağlayabilmektedir (Montgomery, 2012: 152). Fakat etnografi hakkında klasik bir metin olan Spradley'in (1979) kaleme aldığı metnin, bu düşünceyle neredeyse taban tabana zıt olduğu görülecektir. Zira ona göre araştırmacı ve katılımcı arasında gerçekleşen etnografik bir mülakatta ortaya çıkan sessizlik resmi, araştırmacının katılımcıdan istediği verileri elde edemediğine ya da görüşülen katılımcının konu hakkındaki yetersizliğine işaret ediyor olabilir (Polonya ve Pederson, 1998: 295; Montgomery, 2012: 152).

Nitekim Spradley (1979) metninde, araştırmacı ve katılımcı arasında bilgi akışının sağlanabilmesi için sessizlik yerine katılımcıyı teşvik eden süreçlerin yaşanmasından yanadır. Ve eğer bu sağlanamıyorsa sorun, araştırmacının kendini bu konuda eğitmesini ya da katılımcı seçiminin araştırılacak olan alanı daha iyi yansıtan kimselerden toplanması gerektiğini öğütlemektedir.

Fetterman'a göre (1998: 37) etnografik mülakatın ve bu görüşmeden elde edilecek olan verilerin döngüsel bir yapısı vardır. Bu başlangıçta etnografin analiz edeceği sahaya ilişkin olarak panoramik bir görüntü sunar. Sonrasında ise alana daha küçük, daha mikroskobik bir odaklanma yapılarak, araştırmanın derinliklerine inilmesi sağlanır. Tüm bu süreç yine kendini, resme büyük bir çerçeveden bakmayı gerektirir ve elbette son aşamada, bir önceki aşamada fark edilen mikroskobik görüntüler de dahil edilir. Görüldüğü üzere Fetterman (1998), etnografik bir çalışma yapan araştırmacının gözlem sürecinde merceğinin sürekli olarak daralıp genişlediğini vurgulamaktadır. Bu ona göre etnografin, alana dair çıkarımlarında hem derinlere nüfus eden bilgiyi hem de mevcut kültürel görünümü metne aktarırken diğer okuyucuların da bu görünümü anlayabilmesini sağlayacak bir nitelik kazandırmaktadır.

Feminist metodoloji için de etnografik mülakat oldukça önemli bir araştırma tekniğidir. Bunun temel sebebi ise, etnografik mülakatın belli bir bağlam içinde empati kurmayı gerekli kılan ve deneyim sağlayan bir teknik olmasıdır. Feminist araştırmacılar, sahada bulunan grup veya bireylerin yaşamış olduğu deneyimleri kendi sesleriyle duymaya özen göstermektedirler. Zira günümüzde pek çok feminist akademisyen etnografik mülakatı bir sohbet olarak görmekte ve bu görüşme metodunda sohbetin gidişatını belirleyen iki taraflı etkileşimli bir süreç olduğuna inanmaktadırlar (Sherman Heyl, 2007: 374). Bu açıdan bakıldığında, etnografik mülakatın, karşılıklı etkileşimden doğan bir bilginin inşası olduğuna söylemek yanlış olmayacaktır.

Judith Stacey (1988), feminist etnografik mülakatlarda problem yaratabilecek bazı noktalara değinmiştir. Bu daha çok araştırmacının sahada görüşme yaparken kurduğu yakın ilişkilerdeki, eşitsiz içsel konumunun yaratmış olduğu bir dezavantajdır. Bu sebeple görüşme esnasındaki yakınlık bilimsel etik normlarda belli ikilemlere sebep olabilir ve çalışmaya dair yeni şüpheleri de beraberinde getirebilir. Ancak, özellikle bazı pozitivist bilimsel yaklaşımlarda mutlaklaştırıldığı üzere sahadaki birey ve gruplara mesafeli yaklaşma ve tarafsızlık etnografik çalışmalarda pek mümkün görünmemektedir. Bu da etnografik mülakattan elde edilecek verimi önemli ölçüde azaltabilmektedir (Sherman Heyl, 2007: 375).

2. Etnografik Mülakat Sonrasında Metnin İnşasının Dinamikleri

Etnografik çalışmalar, özellikle Malinowski, Radcliffe-Brown ve Mead gibi araştırmacılar tarafından ele alınan kültürel antropoloji alanındaki çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Etnografik araştırmalar çoğu zaman bir kültürel grubu ayrıntılarıyla betimlemeye odaklanmaktadır. Aslında tam olarak bir kültürel gruptan ziyade, herhangi bir grup kimliğiyle öne çıkan bireylerin sosyal davranışlarının betimlenmesiyle ilgilidir (Creswell, 2020: 92-93). Antropolojik veya etnografik tartışma marjinal görünse de (özellikle edebi eleştiri, felsefe veya psikanalizdeki tartışmalarla karşılaştırıldığında), yine de yeni, "postmodern" bir etnografinin varlığından bahsetmek gerekir (Mutman, 2015: 154).

Etnografide sorgulanması gereken temel noktalar vardır; bunlar özellikle diğer nitel araştırmalarla etnografik metodoloji arasındaki farkların açıklanmasıdır. Diğer taraftan etnografinin ontolojik olarak çıkış noktası olan Antropoloji ile arasındaki ilişkiyi kavramak da yapılacak olan çalışma ve konunun belirlenmesi açısından önem taşımaktadır (Prasad, 1997: 102). Etnografik bir çalışmadan nitelikli ve hacimli veriler elde edebilmek için araştırılacak olan konunun araştırmanın yöntemine uygunluğunun gözetilmesi gerekir. Örneğin sembolik antropoloji, bireylerin gündelik pratiklerini kültürel bağlamda anlamaya çalışmaktadır. Kültürel bağlam kavramını ise Geertz'in (2010) ifadeleri ile açıklamak yerinde olacaktır. Zira O, dışarıdaki sosyal eylemler ile bireyin bilişsel dünyası arasında bir bağlantı kurmuş ve çalışmalarda kültürel kodları ve bağlamları incelemiştir (Prasad, 1997: 105). Geertz (1973/2010), etnografi hakkında yazdığı makalesinde "yoğun betimleme"yi kültürel derinliği sağlaması nedeniyle oldukça önemsemektedir (Prasad, 1997: 106). Geertz'in (2010) kültür hakkındaki söylemlerinin anlaşılması metninde adı geçen Max Weber'in kültür hakkındaki yorumlarını kavramaktan geçer. Weber, bireylerin içinde buldukları mevcut durumu kendi inşa ettikleri davranış örüntüleri ile açıklayarak, bireyin bu örüntüler içinde yaşayan bir canlı olduğunu ifade eder. Geertz de bu ifadeden yola çıkarak, kültürel bir analiz yapmanın çalışılan alanın bir yasasını keşfetmek değil, daha ziyade bir anlam arayışında olma hali olduğunu belirtmektedir (Geertz, 2010: 20-21). Bu noktada Geertz metninde "yoğun betimleme"nin önemini vurgulamak için "göz kırpma ve tik" arasındaki farkı açıklamaya çalışır. Ona göre ikisi arasındaki anlam ve bağlam birbirinden farklıdır. Nitekim tik, bir refleks olarak bilinir ancak göz kırpmanın altında yatan çeşitli anlam katmanları olabilir. Geertz, işte tam bu noktada yoğun betimleme ile bu ayrımın farkına varılmasının sağlanabileceğini savunmaktadır (Geertz, 2010:21-22).

Etnografide anlatı inşasında temel olan, araştırmacının alandan elde ettiği verilerin çevresel bağlamı içinde yorumlanarak, verilerin anlam dünyasında bulunan bağlamları zenginleştirmek ve metinselleştirmektir. Etnograf, anlatıyı inşa ederken aynı zamanda bireylerin geçmiş deneyimlerini, içinde buldukları kültürel ve tarihsel perspektifle birlikte değerlendirmeye özen göstermelidir. Bu süreç etnografin aynı zamanda, sahanın şimdiki hali ile geçmişteki hali arasında da bir bağlantı kurmasını sağlamakta ve araştırmadaki analizi zenginleştirmektedir (Lincoln, Lynham ve Guba, 2018: 245-246).

Etnografide veri toplamak araştırmanın en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Başta görüşme olmak üzere, her türlü gözlem, sembol ya da jest ve mimikler etnografik bir araştırma için zengin bir veri ağı oluşturmaktadır. Toplanan veriler, etnograf tarafından genellikle doğrudan aktarılmaktadır. Ancak sonrasında sahadan elde edilen bu veriler çerçevesinde, araştırmacı tarafından kültürel bir yorum geliştirme çabasına girilmektedir (Creswell, 2020: 94). Etnografik anlatı temel olarak alandaki anlam ve davranış örüntülerini ve bunlar arasındaki bağlantıyı keşfetmek ister. Bu yönüyle, etnografik bir metin oluştururken ve anlatı inşa ederken etnograf katılımcıların kullandığı ifadeleri anlamlarla ilişkilendirebilecek köprüler kurar.

Araştırmacıların mülakatlardan elde ettikleri temaları belirlerken kullandıkları farklı yöntemlere değinmekte fayda vardır. İlk olarak araştırmacı, mülakat tekniğiyle alandan elde ettiği verilerde öne çıkan örüntülerin anlaşılmasını sağlayan başlıklar oluşturmaktadır. Ya da alanda konuştuğu ve veri topladığı kişilerin neyi önemsediklerini not ederek de temaların oluşmasına yönelik bir adım atabilmektedir (Emerson vd., 2015: 241). Etnograf farklı temalar arasında bağlantı kurmalıdır, bunun için farklı perspektiften bakabilmeyi, birbirlerinden bağımsız gibi görünen ifadeleri birbirleriyle ilişkilendirerek temalar için yeni yollar keşfetmelidir. Bu sayede araştırmacı dışarıda gibi görülen temaların çalışmaya belki bir alt-tema niteliğinde dahil edilmesini sağlayabilir. Etnograf, çalışmanın ilerleyen aşamalarında ana temaları belirledikten sonra, alan notlarını mevcut temalara göre sınıflandırmaya çalışır. Etnografin bu sınıflandırmayı yapmasındaki temel amaç, ifadelerin parçalara ayrılmasını ve böylece daha kolay yönetilebiliyor olmasını sağlamaktır (Emerson vd., 2015: 244). Bu da mevcut ifadelerin anlamlarının daha açık olmasını sağlamakta ve buna paralel olarak da analizi daha kolay ve analitik hale getirmektedir.

Raymond Madden, “etnografik saha notlarını” ham veri olarak görmekten ziyade sahadaki verilerin etnograf tarafından pişirildiğini ifade eder. Diğer bir anlamıyla ona göre etnografik metin hikâye anlatıcılarından ziyade muhbirlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda

inşa edilmektedir (Bönisch-Brednich, 2018: 10-11). Zira etnograf öyküleri anlatıya dönüştürürken bir alanı keşfetmeye çalışır. Nitekim ona göre ancak böyle olursa, etnografik mülakattan elde edilen öyküler etnografik bir anlatıya dönüştürülebilmektedir

Etnografik bir metinde temaların oluşturulmasının da sahadaki “seslerle” ilişkili olduğunu belirtmekte fayda vardır. Özellikle etnografik bir metinde sıklıkla sorgulanan bilimsellik ölçütünün de anlatı inşası süreciyle doğrudan ilgili olduğu söylemek gerekir. Zira öykü ve romanlardaki kurgusalılık, etnografik metinlerde de sıklıkla rastlanan bir durumdur. Ancak, etnografik bir metinde anlatı inşa edilirken mevcut olan kurgusalılık, roman ve öykülere nazaran büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Sonuç olarak, etnografik bir çalışmada kurgusalılık ya da edebi tutum, etnografin alana dair iç görülerine ve yorumlarına dayanmakta ve dolayısıyla tam anlamıyla kurgu bir metin olan öykülerden farklılaşmaktadır (Heikkilä, 2020: 9-10). Bu bağlamda, edebi bir kurgu metninden farklı olarak, etnografin kurgusal olarak inşa ettiği metin, somut olaylara ve etkileşimlere, insanlar arası ilişkilere ve ifadelere dayanan anlam dünyalarına dayalı olarak oluşturulmaktadır.

Etnografik çalışmalarda “temellendirilmiş kuram” metodolojisi de kullanılabilir. Özellikle bunu benimseyen araştırmacılar, araştırmada analitik keskinliği sağlamaya çalışmaktadırlar. Burada önemli olan çoklu gerçeklerin yani betimlenen hikayedeki karakterlerin, kavramların, kişilerin ya da davranış modellerinin çok boyutlu bir şekilde değerlendirilmesidir. Kısaca etnograf bilgiyi, yorumlayıcı yaklaşımla inşa etmektedir (Charmaz ve Mithcell, 2007: 160). Temellendirilmiş kuram çalışması araştırmacının; eş zamanlı bir şekilde yürütülmesini, temaların analizinin yapılmasını, sosyal süreçlerin ve soyut kategorilerin keşfedilmesini sağlar (Charmaz ve Mithcell, 2007: 160). Ancak Emerson vd., gömülü teori yani temellendirilmiş kuram çalışması ile gerçekleştirilen etnografik bir çalışmada, araştırmacının alandan elde ettiği nitel verilerden bir teori arayışına çıkmasını eleştirmiştir. Ona göre, bu yaklaşım, teori ve verinin birbirinden ayrı varlıkları gibi okunmasına sebep olmaktadır. Zira bu yöntem teoriyi veriye içkin bir şey olarak görmekten kaçınır (Emerson vd., 2015: 256). Nitekim veri de hiçbir zaman saf halde bulunmaz, her zaman çeşitli anlamlar ve kavramsal süreçlerle yorumlanan bir üründür. Dolayısıyla Emerson ve arkadaşları gömülü teorinin, alan notlarının yazılmasının başlangıcından itibaren, verilerin içindeki anlamların, kavramların ve ifadelerin inşa edilmesini önemsemediğini ifade etmektedir.

Etnografinin kurucu figürleri olarak bilinen Bronislaw Malinowski ve Franz Boas'ın nasıl bir etnografi anlayışı içinde olduklarını açıklamakta fayda vardır. İlk olarak Boas'ın, kültürel evrim teorisini reddederek etnografide bir dönüşüm gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz (Sluka ve Robben, 2015: 178). Aslında her ikisi de yirminci yüzyılın başlarında antropolojinin evrimciliğine yönelik birtakım eleştiriler yöneltmişlerdir. Onlar, kültürel normların evrimsel olarak değil birbirleriyle entegre olmuş bir bütün olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak Malinowski, Boas'ın görüşlerine ek olarak etnografik araştırmada dil akıcılığına ve bireylerin bilişsel şemalarının önemine değinerek, etnografik metinlerin zenginleştirilmesi gerektiği düşüncesiyle ön plana çıkmıştır (Sluka ve Robben, 2015: 180).

Etnografik araştırmalarda alan gözlemlerinin de veri toplamada önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Maloney ve Kessler (2019: 50), etnografik araştırmada alan gözlemlerini “ekmek ve tereyağı” arasındaki ilişkiye benzetmektedir. Nitekim etnografik bir metin oluşturulurken, sahadan elde edilen alan notlarının içindeki kategori, kavram ve davranış örüntülerine dair bilgiler birbirleriyle ilişkilendirilerek bir bütün oluşturulmaktadır. Sonuç olarak, anlatı inşasında temel olan basitçe yüzeysel bir ele alıştan ziyade, elde edilen verilerin içinde buldukları kültürel gelenekleri ve bu geleneklerinde içinde var olduğu bağlamın derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Cortazzi, etnografide anlatı inşası için anlatıların deneyimleri de içeriyor olması gerektiğini ifade eder. Yani anlatıcı mevcut olayda (deneyimde) kendi yorumlarına da yer vermektedir (Cortazzi, 2007: 385-386). Irkçılık üzerine yapılan bir etnografik araştırmada, etnografin soru yönelttiği kişiler yaşanan olayları kendi penceresiyle aktaracak ve dolayısıyla etnograf önyargılı bir bilgi elde etmiş olacaktır. Bu noktada etnografin gözlem yeteneği, konu hakkındaki donanımı ve farkındalığı oldukça önemlidir.

Anlatı analizi, bir şeyin gerçekten ne olduğu hakkında olayı yaşayanın gözünden aktarma çabasına girer. Burada insan odaklı ya da bir insan deneyimi ortaya koymak ise, araştırmanın kendisini bir öykü niteliğinde sunma çabasıdır. Bu ise farklı seviyelerdeki okuyucuların dikkatini çekmek ve onları ikna etmekle ilgilidir. Zira her etnograf her deneyimden bir anlam çıkarır yani anlam inşa ederler (Cortazzi, 2007: 387).

Etnografik bir metinde anlatı inşası sürecinde önemli olan birtakım izlekler mevcuttur. Bunlar genellikle çalışmanın metodolojik gidişatı ve çıkarımlarıyla ilgilidir. Etnografide anlatı inşası yaparken üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu da alan notlarıyla

ilgilidir. Etnografi hakkındaki literatür araştırmacının notlarının detaylı bir şekilde tutması gerektiğini ve hatta kayıt altına alması gerektiğini vurgular. Özellikle araştırmacının alandan topladığı verileri mümkün olan en kısa sürede not haline getirip düzenlemesi gerekir. Ayrıca alan notlarının hem grubun ve bireylerin içine doğduğu dünyayı tanımlayıcı, tasvir edici olması beklenirken diğer taraftan grubun veya bireylerin etkileşimsel diyaloglarını da içermesi önerilmektedir. En önemlisi de araştırmacının alan notlarını yazarken kendi sesinden ziyade topluluk üyelerinin seslerini ön plana çıkarması gerekir (Eriksson, Henttonen ve Merilainen, 2014: 12-13). Alan notlarının seçilimi yapılırken sadece “en ilginç alan notu” nedir sorusuna yanıt aranmamalıdır. Bunun yerine, bir konuyu iyi örnekleyebilecek anlatımın olması ya da olayları iyi açıklayabilen alan notlarının tercih edilmesi gerekir. Örneğin betimlemelerin; okuyucuları canlı sahnelere davet ettiği, ortamdaki sesleri en iyi şekilde yansıtan alan notları tercih edilmelidir. Nitekim ancak böyle bir anlatım okuyucuyu gelişen olay ve davranış örüntüleri hakkında ikna yeteneğine sahiptir (Emerson vd., 2015: 267-268). Örneğin öncelikle etnografik mülakatın gerçekleştirilmesi, elde edilen verilerden alan notlarının tutulması, notların tekrar gözden geçirilmesi, düzenlenmesi, kodlanması, kavram ve kategorilerin (Emerson vd., 2015: 240-241) belirlenerek temaların oluşturulması bu bağlamda oldukça önemlidir. Etnografik bir araştırmada görüşmeden toplanan veriler anlatı inşasında kullanılırken, gözden kaçırılmaması gereken en önemli süreçlerden biri de inşa edilen anlatının “yerel anlamlara” odaklanmış olmasıdır. Yerel anlamlar çoğunlukla keşfedilmeyi bekleyen verili bir gerçeklik olarak algılanır. Ancak aksine, etnografi yapan araştırmacı tarafından, yorumlanarak aktarılan durumları ifade eder. Araştırma yapılan alanda yerel anlamları yakalamak, araştırmacı için her zaman kolay bir süreç değildir. Zira bu süreçte, yanlı ve tutarsız olmak araştırmacının gidişatını olumsuz etkileyecektir. Etnografi yaparken tasvirler aracılığıyla her ne kadar doğrudan bir aktarım yapılsa da önemli olan, alandaki yaşayan yerel anlam dünyasının nasıl yansıtılabileceğini cevaplamaktır. Öncelikle araştırmacı ilk olarak çalıştığı grubun dünyasını doğrudan okuyuculara yansıtmakla görevlidir. Bunu ise en iyi şekilde grup üyelerinin alanda kullandıkları kavramları ve kategorileri açığa çıkararak yapar. Bu bağlamda alan içinde gruplar arasında veya bireyler arasındaki gündelik yaşam pratikleri olan selamlaşma vb. ritüeller, alandaki yerel anlamların aktarılması açısından oldukça önemlidir. Diğer taraftan, araştırmacı sahada kendiliğinden yani doğal olarak bulunan ve doğal olarak gelişen diyalogları da yerel anlamları içermesi bakımından önemsemeli ve analiz etmelidir. Bu noktada Tedlock etnografide çok sesliliğin

önemine vurgu yapmıştır. Özellikle etnograf alan notlarını hazırlarken sahadaki bütün sesleri tartmalı ve anlamı çok boyutlu bir şekilde okuyucuya sunmalıdır. Ona göre alandaki bilgi diyalojiktir ve dolayısıyla etnografin alandan elde ettiği notlarda buna dikkat etmesi gerekmektedir (Tedlock, 1991: 70-71). Tedlock anlatısal etnografiyi çok önemser. Bu herkes için ortak bir öznelarasılık (etkileşimsel) dünyası yaratmak demektir. Anlatısal etnografi ayrıca ben ve öteki arasındaki ayrımı reddeder ve klasik antropologların düşünsel temayüllerini eleştirir. Diğer taraftan, Gubrium ve Holstein (1999) için de anlatısal etnografi, sahada diyalojik bir sürecin olması gerektiğini ve bunun için de görüşmelerin içinde buldukları sosyal bağlamların ve hatta farklı sosyal katmanların da farkında olarak bir üretimin sürecinin gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Buraya kadar etnografik mülakat ve elde edilen veriler doğrultusunda gerçekleştirilen etnografik bir metin oluşturmanın incelikleri tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda etnografik bir araştırmada doğabilecek etik sorunlar ve bu etik sorunlar karşısında araştırmacının duruşunun nasıl olması gerektiği sorgulanmaya çalışılacaktır.

3. Etik Sorunlar ve Düşünümsellik

Tüm saha çalışmalarında olduğu gibi etnografik saha çalışmalarında da belli etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Burada belirleyici olan sahada kurulan yakın ilişkilere ve bu ilişkilerin özellikle etnografik araştırmalara özgü özel ve yakın niteliği cevap verilmesi gereken belli sorular doğurmaktadır. İlk olarak, araştırmacının sahadaki kişilerle kurduğu ilişkide mesafe bulanıklaştığında yani yakın bir ilişki kurulduğunda gizlilik nasıl yönetilmelidir sorusudur. Aynı zamanda araştırmacıların kurdukları bu tür ilişkiler araştırmaya ve araştırmacının kendisine ne tür hasarlar verebilir sorusunun da cevaplanması gerektirir. Fakat bu soruların kesin ve tek bir yanıtı bulunmamaktadır. Nitekim yüzeysel olanın ötesinde bir katılım gerektiren sosyal bir araştırmada, önceden öngörülemeyen ilişkiler ve bağlar kurulabilmektedir. Burada önemli olan şey araştırma sürecinde araştırmacının kendinin farkında olması, amacını ve yapmak istediği şeyi unutmaması ve buna paralel olarak da araştırmada nesnellik tehlikeye atabilecek sınırlarını belirleyebilmesidir. Kısaca araştırmacı her türlü sınır ihlalden araştırmanın gidişatı için kaçınılmalıdır veya kaçınmaya çalışmalıdır (Hampshire vd., 2014: 27-28).

Ancak yine de etnografik mülakatlarda ya da etnografik metodolojide tartışma yaratan belli noktalar vardır. Bunlar; özellikle araştırmacıya uyarı niteliğindedir. Zira araştırmacı mülakat yaparken

sahada bulunan bireylerle etik bir ilişki içinde olmalıdır. Diğer taraftan araştırmacı, görüşme sürecinde alandaki anlam örgülerini yönlendirebileceğinin farkında olmalı ve buna dair bir öz farkındalık geliştirmelidir. Bunların yanı sıra, etnografin alandan elde ettiği verilerin her zaman kısmi veriler olduğunun bilincinde olması gerekmektedir (Sherman Heyl, 2007: 370).

Sinding ve Aronson (2003), etnografik araştırmalarda belli etik sorunların yaşanabileceğini ifade etmişlerdir. Bu sorunlar özellikle de araştırmada katılım sağlayan bireylerde duygusal hasara neden olabilecek hususlara yöneliktir. Dolayısıyla araştırma süreci boyunca etnografin bu durumu dikkate alması ve bu konuda hassas olması oldukça önemlidir (Montgomery, 2012: 143-144). Burada önemli olan her iki tarafın da görüşme süresi boyunca güç ve iktidar eşitsizliklerinin ve dengesizliğinin önüne geçebiliyor olmasıdır. Kısaca, etnograf ve katılımcı arasında görüşme esnasında bir uyum sağlanmalıdır. Uyum sağlamak için etnografin mutlaka katılımcıları açık ve doğru bir şekilde konuşmaya teşvik etmesi beklenir. Bunu sağlamanın en iyi yolu da etnografin mülakat süresince dostça bir tutum benimseyerek, karşı tarafta güven oluşturabilmesidir (Montgomery, 2012: 144).

1920’li ve 1930’lu yıllar Chicago Okulu düşünürlerinin Sosyoloji disiplinde etnografik araştırmaları yaygınlaştırdığı yıllar olarak kabul edilebilir. Özellikle Robert E. Park’ın antropoloji ve iletişim bilimleri ile olan yakınlığı O’nun lisansüstü öğrencilerinin araştırmalarında da etnografik metodoloji bağlamın yol gösterici bir niteliğe sahip olduğunu söylemek gerekir. O, araştırmacılara gerçek bir araştırmada araştırmacının saha içinde pantolonun paçalarını kirletmesini öğütlemektedir (Sherman Heyl, 2007:371). Chicago Okulunun teorik alt yapısını ve özünü oluşturan şey özneyi merkeze koyan etkileşimci bir yaklaşımdır. Bu, büyük ölçüde Mead’in benlik anlayışına dayanmakta ve bireyi somut bir varlıktan öte onun benliğine ve özüne vurgu yapan soyut bir varlık olarak ele almaktadır. Etkileşimcilik ile anlatılmak istenen ise bireyin hem kendi soyut varlığıyla hem de kendisinin dışında var olan diğer koşullarla etkileşimselliğidir (Morva, 2017: 137). Chicago Okulu düşünürleri 1920’li yıllarda anket gibi büyük ölçekli araştırma tekniklerinden ziyade gayri resmi görüşme ve gözlem teknikleri geliştirerek bunları araştırmalarında kullanmaya başlamışlardır. Literatürde Chicago okulunun bu yaptığı aslında “anlaşılmak istenen alanla aynı dili konuşmak” olarak ifade edilmiştir. Chicago Okulu ekolünde Nels Anderson, Paul Cressey ve Fredic Thrasher isimleri ön plana çıkmakta ve bu isimlerin alanla kurdukları ilişkilerinde dikkat çekici olduğunu söylemek gerekir (Sherman Heyl, 2007: 371). Örneğin Anderson’un “Hobo: Evsiz Adamın Sosyolojisi”

isimli eseri bu anlamda oldukça önemlidir. Bu eserinde benimsediği yöntemi R. Park'ın da öğütlediği, “gördüklerini ve duyduklarını bir muhbir gibi not almak” olarak açıklar. O hoboların yaşamış olduğu sahada uzun bir süre gizli bir gözlemci olarak bulunmuş ve alana dair veriler toplamıştır (Anderson, 2017). Chicago okulunda etnografi geleneğini sürdüren ve günümüze taşınmasını sağlayan Blumer, toplulukları veya bireylerin davranışlarını incelerken üzerinde durulması gereken üç ana noktaya dikkat çekmiştir. Birincisi, bireylerin dış dünyada bulunan nesnelere ilişkisi, kişi tarafından o nesneye verilen anlamla ilişkilidir. Zira bu nesnelere anlamı sahada bulunan farklı niteliğe sahip bireylerin sosyal etkileşiminden doğmaktadır ve bu da ikinci ana noktayı oluşturmaktadır. Son olarak da mevcut nesnelere ile etkileşimde olan bireyin ortaya koyduğu anlam belli bir yorumlama sürecini gerekli kılmaktadır (aktaran Morva, 2017: 142). Howard Becker ve Erving Goffman gibi isimler de 1950’li yıllarda toplumda anlaşılmayı ve açıklanmayı bekleyen örtük bakış açılarını ortaya çıkarma gayesi ile ön plana çıkmışlardır. Dolayısıyla, etnografik mülakatlar alanda bulunan kişilerin bireysel deneyimlerine ve birbirleri arasındaki etkileşimlere ışık tutmayı hedefler (Sherman Heyl, 2007: 372).

Araştırmacılar mülakat yaparken, yansıtıcı olmaya özellikle özen göstermektedirler. Özellikle bireyleri dinlerken tarafsız olmaya, araştırmacı kimliğinin vermiş olduğu bilişsel filtreler aracılığıyla mevcut olan bilgi ile eski bilgi arasında bağlantı kurarak yeni bir bilgi üretimine katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Örneğin Clifford, kültürün her zaman ilişkisel bir niteliğe sahip olduğunu belirtir. Bu aslında tarihsel perspektiften okunduğunda güç ilişkileri içindeki öznelerin etkileşimselliğini ifade etmektedir (Hockey ve Forsey, 2012: 77). Düşünümsellik de bu noktada araştırmacının teorik ve pratik bir kılavuzu olarak önemli bir ihtiyaç olarak kendisini dayatmaktadır. Düşünümsellik, etnografik çalışmanın bağlamını, nasıl ve hangi koşullar altında yapıldığını, araştırmayı yönlendiren etmenleri kritik olarak düşünmenin gerekliliğine vurgu yapar. Araştırmacının çalıştığı dünyanın bir parçası olduğunu sürekli hatırlaması, araştırmacının en merkezi unsurlarından birisi olmalıdır. Düşünümsellik sayesinde araştırmacı, alanda kendi rolünün ve diğer öznelerle ilişkisinin araştırma üzerindeki etkilerini analize tabi tutarak araştırmasının kullandığı yöntemlerin ve ulaştığı sonuçların bütünlüğü ve güvenilirliğini sağlayabilir (Harmanşah ve Nahya, 2018: 24).

Alvin Gouldner (1970) da sosyal teorideki yöntemler üzerine yazmış ve sosyolojinin de içinde bulunduğu “nesnellik krizi” sorunsalını eleştirmiştir. Zira bu kriz karmaşık ve çok katmanlı bir

varlık olan bireyin ve onun oluşturduğu toplumun “şeyler” gibi ölçülüp bilinebileceğini ifade eden bir süreçle başlar. O, sosyal teorideki bu sorunsal için hem araştıran özne hem de araştırılan alanın birbirleriyle olan etkileşimselliğini vurgulayarak düşünümsel bir sosyal bilimin önemine dikkat çekmiştir (Sherman Heyl, 2007: 372). Nadan etnografik mülakat öncesinde ve sırasında araştırmacının yapması gereken birtakım şeyler öğütler. Bunlardan ilki, araştırmacının araştıracağı alanda bulunan ötekileri tanımlaması ve sosyal çerçevede konumlandırmasıdır. Bu tanımlama özellikle araştırmacının görüşmeler gerçekleşmeden önce grup hakkındaki düşüncelerini ölçmede, onlara karşı varsa ön yargılarını belirlemede oldukça önemlidir (Nadan, 2019: 6). İkincisi, mülakatlar gerçekleştirildikten sonra sahadan elde edilen verilerden üretilen bilgiler ve literatürdeki mevcut teorilerin entegrasyonunun yapılmasıdır. Bu aşamada araştırmacı mutlaka temalar ve kategoriler oluşturarak teorik analizi analitikleştirmelidir. Üçüncü ve son olarak da araştırmacının ve görüşmecinin yaşam koşullarını ortaya koyarak, araştırmacının görüşme sırasındaki müdahaleci tavrını not etmesidir (Nadan, 2019: 5-6). Bu çok önemlidir zira artık düşünümsel bir araştırmanın anahtarı, araştırmacının kendi bilincinde olmasında yatmaktadır. Atay’ın da ifade ettiği şekliyle antropolojide etnografik yaklaşım “*katılarak gözlemden katılımın gözlenmesine*” doğru evrilmeli ve diyalogik bir niteliğe sahip olmalıdır. Bunun yanı sıra Atay araştırmacının alanda kurduğu etkileşimlerin önemli bir kısmının aslında hala araştırmacının kendisi tarafından tercih edilen seçimler olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla, yine araştırmacının kendi seçimleri doğrultusunda bir bilgi üretimi gerçekleşmektedir. Örneğin sahada geçen herhangi bir konu hakkındaki herhangi bir diyalogu metne yansıtıp yansıtılmamak tamamen araştırmacının inisiyatifine kalmıştır (Atay, 2017: 200). Dolayısıyla bu durumun engellenmesi ya da bir nebze olsun önüne geçilebilmesi için araştırmacı kimliği ile bireyin sosyo-kültürel kimliği arasındaki köprü yeniden gözden geçirilmelidir. Bunun da en iyi yolu aslında araştırmacının kendini ifşa etmesidir. Tedlock’a göre, etnografik bir mülakatta en iyi şeyin araştırmacının kendisi için “ben kimim” sorusunu sorarak araştırmaya ve görüşmelere başlamasıdır (Tedlock, 1991: 79-80). Atay’a baktığımızda o da aslında Nadan gibi başlangıçta önce araştırılacak olan gurubu tanımlamanın yani ötekiyi tanımlamanın araştırmacının kendi konumunu netleştirmesi bakımından önemli olduğunu düşünmektedir (Atay, 2017: 200). Burada araştırmacı ve katılımcı arasındaki iş birliği ilişkisinde sosyal bilimlerde Bourdieu’nün de sıklıkla vurguladığı “düşünümsellik” ön plana çıkmaktadır. Literatürde düşünümsellik üzerine yapılan pek çok

tartışmada “temsil” “otorite” ve “ses” unsurlarına önem verilmiş ve bunlar üzerine düşünülmüştür. Zira bu üç etken bir görüşmede etkileşimselliği sağlayan sacayaklarına benzemektedir. Burada araştırmacı alanda elde ettiği verileri ve alanda inşa ettiği bilgide kendi etkisinin farkında olması şeklinde anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, araştırmacı alandaki grup veya bireylerle görüşürken onları anlama aşamasında “kendi anlamasını kontrol edebilmelidir”. Kısaca düşünömsellik aslında araştırmacı ve katılımcı arasında doğru ve etik bir bağ kurmanın en iyi yoludur (Sherman Heyl, 2007: 378).

Kendall ve Karp (1982), düşünömsel etnografinin gerçekleşebilmesi için araştırmacının hangi özelliklere sahip olması gerektiğini vurgular. Zira araştırmacı düşünömselliği sağlayabilmesi için, “antropolojik perspektifi kendi üzerine çevirme” zorluğunu aşması gerekir. Kısaca araştırmacı, araştırma alanını araştırmada kendisinin içinde bulunduğu konuma kadar genişletebilmeli, alanı buna göre düzenlemelidir. Kendall ve Karp (1982) bunu “araştırmacının, bilinen doğruluk ve nesnellik kavramlarına bir meydan okuması” şeklinde ifade etmektedir. Bu noktada Michael Burawoy (1998) düşünömsel bir araştırmacının gerçekleşebilmesi için dört ilkenin var olması gerektiğinden bahseder. Bunlar; araştırmacının sahada birlikte çalıştığı bireylerin hayatına müdahale edebilmesi, araştırmacının sosyal etkileşimleri analiz ediyor olabilmesi, araştırmacının hem etkileşim içinde olan yerel süreçleri tanınması hem de alan dışındaki sosyal güçleri ve etkilerini tanımlayarak konumlandırabilmesi ve son olarak araştırmacının sahada edindiği yeni bilgilerle mevcut teorileri güncelleştirebilmesi yani teorileri yeniden yapılandırabilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Burawoy, düşünömsel bir mülakat yöntemi önermektedir. Bu yöntem hem diyalojik ve müdahaleci hem de geniş bağlama sahip sosyal süreçleri ortaya çıkarmaya yönelik olmalıdır. O, görüşme sırasındaki bu tutumun ve genişletilmiş vaka yönteminin sosyal kuramlardaki düşünömselliği de beslediğini ifade eder (aktaran Sherman Heyl, 2007: 378-379).

Bourdieu, düşünömsellik için araştırmacının kendisini bir başkasının yerine koyup koyamayacağını ölçmesini ister. Bu noktada Elliot Liewbow’un (1993) evsiz kadınlarla ilgili çalışmasında ele aldığı noktayı aktarmakta fayda vardır. O, bir beyazın siyah bir bireyi tam anlamıyla anlayamayabileceğini, bir Yahudi’nin bir Hristiyan’ın gözünden ya da bir erkeğin bir kadının gözünden dünyayı göremeyebileceğini ifade eder. Bu ona göre önemli ve elbette bir dereceye kadar doğrudur da. Fakat diğer taraftan da oldukça yanlış bir yargıdır. Zira bu, bir kişinin yalnızca kendi kendisini bilebileceği düşünülürse sosyal yaşamın olmaması anlamına gelir. Liewbow (1993),

evi ve ailesi olan birinin dünyayı tam manası ile evsiz kadınların gözünden görmesi ve algılamasının elbette mümkün olmayacağını fakat önemli olanın bunu yapmaya çalışmak olduğunu vurgular. Nitekim kendini öteki olanın yerine koymak ona göre toplumsal yaşamın ya da toplumsal sözleşmenin özünü oluşturmaktadır (aktaran Sherman Heyl, 2007: 379).

Mülakat sürecinde önemli olan diğer bir unsur ise görüşmede katılımcılarla araştırmacı arasında iş birliğinin sağlanabilmesidir. Burada önemli olan araştırma verilerinin ve görüşme tutanaklarının katılımcıyla da paylaşılmasıdır. Bu aslında araştırma verilerinin analizi için katılımcı ve araştırmacı arasında bir iş birliği ve bir nevi araştırmacının bir taahhüdüdür. Aynı zamanda belli bir tema üzerinde ortak bir analiz ve fikir birliğinin ortaya çıkması ve yanlış anlaşılmaların da önüne geçilebilmektedir. Araştırmacı diğer taraftan da elde ettiği verileri ikinci ve üçüncü şahıslarla paylaşmasından doğabilecek etik ihlal sorunlarını da göz ardı etmemeli ve sosyal sonuçlarını da dikkate almalıdır (Sherman Heyl, 2007: 377).

Sonuç

Etnografinin gözlenebilir davranışlara dayalı, insan eylemlerinin ve toplumlarının genel geçer kanunlarının peşinde koşmadığı çok açıktır (Candan ve Özbay, 2019). Etnografi nesnellik ve objektivite iddialarından uzak kalarak, bunun yerine, kendisini insanların dünyalarının içinde konumlandıran bir bilim olmayı hedefleyerek, insan gruplarının anlam dünyalarına odaklanan yorumlayıcı bir perspektifi öne çıkarmaktadır. Etnografların en belirgin özellikleri, alana çıkmak ve başka insanların gündelik tecrübe ve faaliyetlerine yakın olmaktır.

‘Yakın olmak’ kavramı, en basit anlamıyla insanların yaşamlarını ve yapıp ettiklerini içeren gündelik tekrarlara fiziksel ve sosyal açıdan yakın olmayı gerektirir; bu amaçla araştırmacı başkalarını gözleyebilmek ve anlayabilmek için bu insanların yaşamlarının geçtiği kilit önemdeki yerlerin/bölgelerin tam ortasında bir konum edinebilmelidir. Bununla birlikte, ‘yakın olmak’ aynı zamanda insanların kendi hayatlarında neleri anlamlı ve önemli bulduklarını yakalayabilmek için ‘içe dalmak’ anlamına da gelir. Bu açıdan bakıldığında, ‘içe dalma’, araştırmacıya başkalarının hayatlarının önemli unsurları hakkında fikir verir, onların hayatlarına sokulmalarını ve onların hayatlarını araştırmanın bir parçası haline getirmeye imkan sağlar (Emerson vd., 2015: 3). Araştırmacı açısından ‘katılmak,’ ‘yakın olmak,’ ‘içe dalmak,’ insanların eylem, düşünce ve duygularını paylaşmak, onların gözüyle dünyaya bakabilmek ve kendisini onların

yerine koyabilmek yani empati kurabilmek anlamına geldiğinden (Atay, 2018: 11) katılımcılarla yoğun ve etkili bir etkileşimi zorunlu kılar.

Yukarıda anlatılan yakın olmak ve içe dalma perspektiflerine gömülü bir etnografik bir mülakatı da içeren saha çalışması yapmanın ön aşaması şüphesiz etik kuralları harfiyen yerine getirmektir. Sonuç olarak başka gruplar ya da otoriteler tarafından etnografik bilgilerin farklı amaçlarla istismar edilmeyeceğini garanti altına almak araştırmacının sorumluluğundadır. Şavenda ve Schultz'un (2019: 337) da ifade ettiği gibi, etnografik, net ve belirgin olarak kendilerini ve araştırmalarını konumlandırma konusunda oldukça titiz olmalıdır. Kim olduklarını, kişisel ve siyasal olarak nasıl karşılandıklarını, kiminle zaman geçirdiklerini, bu araştırmayı kimin finanse ettiğini ve nasıl yürütüldüğünü açıkça katılımcılarla paylaşmalıdır. Öte yandan, veri toplama sürecinde gösterilecek etik hassasiyetler araştırma öncesi ve sonrasında da azami düzeyde gösterilmek durumdadır.

Bireylerin deneyimlerinden çıkardıkları anlamı keşfetmeye çalışıyorsanız, mülakat yöntemi bunun için çok uygundur. Belirli gruplar arasında anlam farklılıkları olabileceğinden varsayıyorsa, etnografik görüşme, farklı gruplar veya insanların sahip oldukları anlam hakkında bilgi edinmenin en iyi yolu olabilir. Dahası, karmaşık bir konunun yoğun bir açıklaması istendiğinde, etnografik gözlem eşliğinde yapılan görüşmeler çok uygun olabilir. Görüşmeler, incelenen herhangi bir grup hakkındaki detaylı bilgileri, nüansları ve genellikle nicel yöntemlerle gözden kaçan son derece önemli ve hassas bilgileri aydınlatma potansiyeline sahiptir (Ortiz, 2003).

Etnografik mülakatta araştırmacının düşünömsel bir tutumu benimsemesi doğabilecek sorunları en aza indirebilmektedir. Bunun yanı sıra araştırmacı kendinin farkında olarak jest ve mimikleri ve çevrede olan diğer fiziksel koşulları gözlemlemeli ve katılımcının söylemleri ile birlikte yorumlamalıdır. Bu, mülakat süresi boyunca alanda bulunan farklı kültürleri, bireylerin veya grupların birlikte okunmasını sağlayarak sahaya dair ilişkişel düşünmeyi de pekiştirmektedir. Zira birbirlerinden farklı düşünörleri etnografik mülakatın gerçekleşebilmesi için farklı önerilerde bulunmuş ve ideal bir mülakatın nasıl olması gerektiğine dair görüşler ifade etmişlerdir. Fakat Bourdieu ve Burawoy'in de belirttiği ve üzerinde durduğu gibi ideal bir mülakat reçetesinin yazılabilmesi neredeyse mümkün görünmemektedir. Bunun temel sebepleri aslında araştırmacının ve görüşmecinin farklı habitusları ve hatta içinde bulunulan sosyal gerçeklik arasındaki etkileşimdir. Dolayısıyla, etnografik mülakat esnasında araştırmacı kendi habitusunun farkında olmalı ve sahada istemsiz müdahale

edebileceği veya önyargı ile yaklaşabileceği durumların önüne geçebilmelidir. Bu niteliğe sahip bir görüşme yapılabilirse anlatı inşası ve alan notlarının metinselleştirilmesindeki pürüzler azalacak ve araştırma ile ilgili daha analitik bir analiz mümkün olabilecektir. Bu durum diğer taraftan alana yönelik araştırmacının önyargılarını temizlerken veya engellerken aynı zamanda alanda bulunan bireyler veya grupların da kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri bir ortam hazırlayacaktır. Bunun en önemli sebebi ise araştırmacının bu farkındalık ile sahada istemsiz jest ve mimiklerini veya görüşme yaparken kelime seçimlerinde belirleyici olması ile ilgilidir. Ancak yine de bu öneriler bir yana, etnografik araştırmacının kendine has olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Bunun en temel sebebi, her şeyin araştırmacı ve görüşmeci arasında gerçekleşmesidir. Örneğin araştırmacı, görüşmeden elde ettiği bazı verileri araştırmacının amacına uymadığını düşünerek saklama ihtiyacı hissedebilir. Bu da daha önce de üzerinde durduğumuz gibi temel olarak düşünömsel etnografinin ilkelerine ters bir durumdur. Dolayısıyla, her ne kadar belli öneriler ve belli düzenlemeler de yapılırsa etnografik mülakatların doğası gereği etik kuralların ihlali veya araştırmacının tutumlarının önüne geçilemeyebilir. Fakat bu durum etnografik araştırmalarda bazen veri zenginliği sağlarken bazen de veri noksanlığına sebep olabilmektedir.

Başka bir deyişle, etnografik mülakatlarda araştırmacının, çalışma öncesi etnografik metodoloji üzerine okumalar yapması ve eksik yönlerini gidermesi gerekmektedir. Benzer şekilde, araştırmacı alana dair mutlak doğruyu bulmaktan kaçınmalı alandaki anlam dünyasını keşfetmeye çalışmalıdır. Etnograf birbirinden farklı davranış örüntülerini, yaşam alanlarını ve ritüelleri keşfederek onlara dair bir çıkarıma sahip olmalıdır. Bunların gerçekleşebilmesi ise etnografik görüşmede araştırmacının yeteneği ve konuya dair donanımıyla eşzamanlıdır.

Daha önemlisi, araştırmacının etnografik mülakat sırasında yalnızca soru sormaktan ziyade iyi bir dinleyici, iyi bir gözlemci ve iyi bir vücut dili okuyucusu olması da mülakatın niteliği bakımından son derece önemlidir. Etnografik bir çalışmada anlatı inşası da araştırmacının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dahası etnograf sahadan veri toplamaya başladığı andan itibaren aynı zamanda da anlatı inşası oluşturmaya başlamaktadır. Bu süreçte, araştırmacıdan alandaki ilişkileri tasvir ederek etnografik bir metne dönüştürmesi ve kendi yorumlarıyla anlatıyı analitik bir biçimde zenginleştirilmesi beklenmektedir. Alana özgü yerel kavram ve kategoriler, kültürel kodlar ve alanın bağlamı araştırmacının pozisyonu ile farklılık gösterse de etnograf koşulları doğrudan kendi iç görüşleri ve yorumlamalarıyla

etnografik bir metne dönüştürebilmelidir. Bu bağlamda alandaki kavram ve kategorilerin nasıl kodlanması gerektiğine dair çıkarımları son derece önemlidir. Emerson ve arkadaşları (2015), bu kodlamaları kendi içinde sınıflandırmış ve etnografik bir metin ya da anlatı inşası oluşturulurken analitik bir yol izlemenin önemini vurgulamıştır. Ayrıca ön-kısa notlar, kodlamalar ve anlatı açıklama teknikleri de anlatı inşasında oldukça önemlidir. Etnograf alandaki verileri metinleştirerek inşa ederken, diğer taraftan da yerel anlamlar dışındaki sosyal gerçekliklerle de ilişkilendirerek araştırmayı zenginleştirebilir ve incelemiş olduğu grubun sosyal dünyadaki konumunu belirleyerek daha iyi bir çıkarım yapılmasını sağlayabilir.

Kaynakça

- Anderson, N. (2017). *Hobo: Evsiz Bir Adamın Sosyolojisi*. Pınar, E. (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Atay, T. (2017). Sosyal Antropolojide Yöntem ve Etik Sorunu: “Klasik Etnografiden Diyalojik Etnografiye Doğru”. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 189-206.
- Atay, T. (2018). Sunu. Harmanşah, R. ve Nahya, Z. N. (Ed.), *Etnografik Hikayeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri* (s. 9-17). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Laurie J. and Greenberg Adair, E. (1992). The Use of Ethnographic Interviewing to Inform Questionnaire Construction. *Health Education Quarterly*, 19(1), 9-23.
- Bönisch-Brednich, B. (2018). Writing the Ethnographic Story: Constructing Narrative out of Narratives. *Fabula*, 59, 8-26.
- Candan, A. B. ve Özbay, C. (2019). *Kültür Denen Şey: Antropolojik Yaklaşımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Charmaz, K. and Mitchell, R. G. (2007). Grounded Theory in Ethnography. Atkinson vd. (Ed.), *Handbook of Ethnography within* (s.160-174). London: SAGE Publications.
- Cortazzi, M. (2007). Narrative Analysis in Ethnography. Atkinson vd. (Ed), *Handbook of Ethnography within* (s. 384-394). London: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Bütün, M. ve Demir, S. B. (Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Desmond, M. (2014). Relational Ethnography. *Harvard University, Theor Soc.*, 43, 547-579.
- Eliasoph, N. ve Lichterman, P. (2003). Culture in Interaction. University of Wisconsin. *AJS*, 108 (4), 735-794.

- Emerson, R. M., Fretz, R. ve Shaw, L. L. (2015). *Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı*. Koca, E. (Çev). Ankara: Atıf Yayınları.
- Eriksson, P. and Henttonen, E. ve Merilainen, S. (2014). Ethnographic Field Notes and Reflexivity (pp.10-22) Erişim: <https://www.researchgate.net/publication/221927954> (Erişim Tarihi: 25.08.2020).
- Fetterman, D. M. (1998). *Ethnography Second Edition- Step by Step*. Applied Social Researcher Methods Series London: SAGE Publications.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. Gür, H. (Çev). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gubrium J. and A. Holstein, J. (1999). At the Border of Narrative and Ethnography, 28(5). Erişim: <https://www.researchgate.net/publication/249714281>. (Erişim Tarihi: 21.07.2021).
- Gubrium, J. and A. Holstein, J. (2008). Narrative Ethnography. S. N. Hesse-Biber and Patricia Leavy (Ed.), *Handbook of Emergent Methods* within (s. 241-264). London: The Guilford Press.
- Hampshire, K., Blell, M., Iqbal, N. and Simpson, B. (2014). The interview as narrative ethnography: seeking and shaping connections in qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 17(3), 215-231.
- Harmanşah, R. ve Nahya, Z. N. (2018) *Etnografik Hikayeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Heikkilä, E. (2020). The Ethnography as a Storyteller. *MEMORIAMEDIA Review*, 5(7), 1-11.
- Hockey, J. and Forsey, M. (2012). Ethnography Is Not Participant Observation Reflections on the Interview as Participatory Qualitative Research. Jonathan Skinner (Ed), *The Interview: An Ethnographic Approach* within (s. 69-87). London: Bergpublishers.
- Khanal, T. (2016). Interview in Ethnographic Study: Issues and Challenges. *International Journal of Contemporary Applied Sciences*, 3 (4), 102-119.
- Lavenda R. H. ve Schultz, E. A. (2019). *Kültürel Antropoloji: Temel Kavramlar*. Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Lincoln, Y., Lynham, S. and Guba, E. (2018). Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences, Revisited. Norman, K. Denzin ve Yvonna, S. Lincoln (Ed.),

- The Sage Handbook of Qualitative Research* within (s. 213-263). London: SAGE Publications.
- Maloney, S. J. and Kessler, M. (2019). Ethnography: Connecting the Local and the Global, 45-68. Erişim: <https://www.researchgate.net/publication/333821248>.
- Montgomery, A. (2012). Difficult Moments in the Ethnographic Interview: Vulnerability, Silence and Report Jonathan Skinner (Ed.) *The Interview: An Ethnographic Approach* within (s.143-158). London: Bergpublishers.
- Morva, O. (2017). Chicago Sosyoloji Okulu'nun Etnografik Mirasını Yeniden Okumak: Dijital Etnografi Çağında Sembolik Etkileşimcilik. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 135-154.
- Mutman, M. (2015). Writing Culture: Postmodernism and Ethnography, *Anthropological Theory Sage Journals*, 6(2), 153-178.
- Nadan, Y. (2019). Teaching Note-The Ethnographic Interview as a Method in Multicultural Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 55(2), 396-402.
- Ortiz, A. M. (2003). The Ethnographic Interview. Frances K. Stage and Kathleen Manning (Eds.), *Research in the College Context Approaches and Methods* (s. 35-49). Long Beach: California State University.
- Prasad, P. (1997). Systems of Meaning: Ethnography as a Methodology for the Study of Information Technologies. A. S. Lee ve J. Liebenau (Ed.), *Information Systems and Qualitative Research* within (s. 101-118). Canada: Springer Science+Business Media Dordrecht.
- Rinaldo, R. and Guhin, J. (2019). How and Why Interviews Work: Ethnographic Interviews and Meso-level Public Culture, *Sociological Methods & Research*. Erişim: <https://doi.org/10.1177/0049124119882471> XX(X) 1-34. 2.
- Sherman Heyl, B. (2007). Ethnographic Interviewing. Atkinson vd. (Ed.), *Handbook of Ethnography* within (s. 369-383). London: SAGE Publications.
- Sluka, J. and ve Robben, A. (2015). Ethnography. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 8(2), 178-183.
- Spradley, J. P. (2016). *The Ethnographic Interview*. Printed in the United States of America: Waveland Press Inc.

Tedlock, B. (1991). From Participant Observation to the Observation of Participation: The Emergence of Narrative Ethnography, *Journal of Anthropological Research*, 47(1), 69-94.

Ek Beyan

1. yazar %40 oranında 2. yazar %60 oranında katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 41-60
ISSN: 1302-6879

Fransa'da Helal Gıda Tartışmaları: “Kebab”^{**} Örneği^{**} *Halal Food Discussion in France: The Case of “Kebab”*

• Hasan GÜLER*

*Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
Bölümü, Uşak/Türkiye.
Asst. Prof., Uşak University, Faculty of
Arts and Sciences, Department of
Sociology, Uşak/Turkey.
hasan.guler@usak.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5452-071X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
03/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
12/12/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atrf: Güler, H. (2021). Fransa'da Helal Gıda Tartışmaları: “Kebab” Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 41-60

Citation: Güler, H. (2021). Halal Food Discussion in France: The Case of “Kebab”. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 41-60

Öz

Bu makalede, Fransa'da yaşayan Müslüman kökenli göçmenlerin entegrasyonu meselesi “helal gıda” ve “kebab” tartışmaları bağlamında ele alınacaktır. Çoğunluk toplumuyla bütünleşmenin önemli unsurlarından biri olan yemek alışkanlıklarının dönüşümü meselesi Fransa'da son dönemin önemli konularından biridir. Özellikle Müslüman kökenli göçmenlerin alternatif yeme-içme pratiğinin sosyal görünürlüğünün artmasıyla, “helal yaşam tarzı” kamuoyunun daha çok ilgisini çekmeye başlamıştır. Fransa'da Nisan 2022'de yapılacak olan başkanlık seçimlerinin de yaklaşmasıyla Müslüman kökenli göçmenleri konu olan tartışmalar gündemde daha çok yer bulmaktadır. Aşırı sağın tabanını genişletmek için başvurduğu “İslam” karşıtı söylemin seçim yaklaştıkça kendini merkezde tanımlayan siyasi partileri de etki altına almasıyla; İslam'ın bir kültürel öteki olarak kurgulanması, Müslüman kökenli göçmenlerin gündelik hayat pratiklerini tartışılır hale getirmiştir. Bu bağlamda cevabı aranan soru; “helal gıda” ve “kebab”ın ev sahibi toplumla bütünleşmeyi nasıl etkilediğidir. Makalenin sınırları içinde bu sorunun cevabı güncel tartışmalar gözetilerek verilmeye çalışılacaktır. İlk kısımda, “helal gıda” ve entegrasyon üzerine genel bir okuma gerçekleştirilecektir. İkinci bölümde, Türk göçmenlerin yayılmasında öncülük ettiği “Kebab” olgusu etrafında analiz edildikten sonra genel bir değerlendirmeyle makale sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, entegrasyon, kebab, helal gıda.

* “Kebab”, bu imla biçimiyle yurt dışında yaygınlaştığı için metin içinde bu şekilde kullanılacaktır. “Kebab” Fransa'da hem yemek yenen mekânın adı hem de yiyecek türüne karşılık gelecek kullanıldığından dolayı metin okunurken bu durum dikkate alınmalıdır.

** Bu çalışma, 2020 1. Dönem TÜBİTAK 2219 “Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı” kapsamında desteklenmiştir.

Abstract

In this article, the issue of integration of immigrants who are of Muslim origin and living in France will be discussed within the context of the “halal food” and “kebab” themes. The transformation of eating habits which is one of the significant aspects of becoming the majority of the society has become a debated topic in recent years in France. Particularly, with the increase of social appearance of the alternative eating-drink habits of Muslim immigrants, “the halal lifestyle” has attracted more attention from the public. Debates regarding Muslim-origin immigrants have started to occupy more attention in the mainstream media with the upcoming presidential elections in France in April 2022. The "Anti-Islamic" rhetoric which has been used by the far-right to widen its political base has also influenced other political parties that define themselves in the centre as the presidential election approaches. As a result of this, the construction of Islam as the cultural other has led the daily practices of Muslim-origin immigrants debatable. In this regard, the question that should be looked for an answer is; how do "halal food" and "kebab" influence the integration of immigrants with the French society. Current debates will be considered to answer and explain this question within the scope of this article. In the first part of the article, a general review of "halal food" and "integration" will be presented. In the second chapter, the "Kebab" phenomenon, which has been spread by Turkish immigration, will be thoroughly analyzed, and a general discussion will be presented.

Keywords: Immigration, Integration, Kebab, Halal Food.

Giriş

Yemek kültürü, ulusal kimliğin oluşumunda etkin olan unsurlardan biridir. Göç olgusu düşünüldüğünde, kaybolduğu düşünülen kültürel saflığın yeniden tahsis edilmesini sağlayan beslenme kültürü, dil ve müzik kadar önemlidir. Yemek ve yeme alışkanlıklarının aidiyet yaratmada ve “biz” ve “onlar” ayrımının yapılmasının sağlayan toplumsal sınırların çizilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Göç sürecinde bu ayrımların, başka bir mekânda ve kültürel kodların hâkim olduğu “yabancı” bir toplumda yeniden üretilmesinde yeme-içme pratiğinin etkisi yadsınamaz. Bu noktada, beslenme kültürünün göç sürecinde devamı bütünleşme paradigması etrafındaki tartışmalara kaynaklık etmektedir. Beslenme alışkanlıkları, kültürel ve biyolojik olarak içselleştirildikleri için değişime en dirençli alanı oluşturmaktadır. Bundan dolayı, bu alışkanlıkların değişimi bazı noktalarda bütünleşmenin bir göstergesi olarak göçmenlerin ev sahibi toplumun sosyal hayatına katılımının göstergesine dönüşürler. A. Bastenier ve F. Dasseto, 19. yüzyıl Amerika’ında yemeğin, göçmenleri “Amerikalılaştırmanın” bir ölçütü olduğunu söylemişlerdir (Bastenier ve Dasseto, 1993’den aktaran De Lesdain, 2002).

Çoğunluk toplumuyla bütünleşmenin önemli unsurlarından biri olan yemek alışkanlıklarının dönüşümü meselesi Fransa’da son dönemin önemli tartışmalarından birdir. Göçmenlerin, göç sürecinin başında gerekli organizasyonların eksikliğinden ötürü çok rahat bir şekilde ulaşamadıkları köken ülkelerine ait gıdaların küreselleşmenin hızlanmasıyla yaşadıkları mahallere kadar gelmiştir. “Etnik yemek” olarak kavramsallaştırılan bu süreç, farklı ülke bağlamlarında göç ve entegrasyon tartışmalarının önemli konularından birine dönüşmüştür. Ev sahibi ülkenin entegrasyon perspektifi “göçmen mutfağına” bakışın muhtevasını belirlemektedir.

Makalenin temel iddiası, göçmenlerin yemek alışkanlıklarının kültür parantezine alınarak ele alınmasının olguyu kavramada eksik kalacağıdır. Ev sahibi toplumla bütünleşmenin sadece göçmenlerin pratikleri ile değil çoğunluk toplumunun göçmenlere olan bakışı ve göç politikalarıyla yakından ilgili olduğudur. Bu bağlamda çalışmada son zamanlarda Fransa’daki “helal” yaşam tarzı etrafında yürütülen tartışmalara yer verilecektir. Çalışma derleme niteliğinde olsa da katılımcı gözlem tekniği de kullanılarak olguya ayrıntılı nüfuz edilmeye çalışılmıştır. Paris’in hem merkezinde hem de çevresindeki göçmen mahallelerinde bulunan “kebab” dükkânlarına yapılan ziyaretler ve göçmenler ile gerçekleştirilen mülakatlardan sağlanan bilgilere de makalenin satır aralarında yer verilmiştir.

Temel iddiayı göz önüne alarak makalenin sınırları içinde Fransa’nın, entegrasyon rejiminin çerçevesi içinde “helal gıda” ve “kebab” olgusu analiz edilmeye çalışılacaktır. İlk bölümde Fransa’daki genel olarak “helal gıda” ve entegrasyon tartışmalarına yer verilecek. İkinci kısımda “kebab” tartışmasını Fransa’da yaşayan Türk göçmenlerin deneyimi bağlamında ele alınarak, sonuç bölümüyle makale sonlandırılacaktır.

Fransa’da Helal Gıda ve Entegrasyon

Türklerin de dâhil olduğu Müslüman toplulukların yeme-içme pratiğine şekil veren “helal” yaşam tarzı Fransa’da, “aşırıcilık” bağlamında ele alınmaktadır. Helal gıda tüketimi son yılların aktif tartışma konularından biri olmuştur. Fransa’ya Müslüman ülkelerden gelen ilk kuşakların, 1970-1990 yılları arasında helal tüketime ilişkin ilgilerinin çok katı olmadığı söylenebilir. Helal tüketimin, İslam’ın beş şartından birisiymiş gibi algılanması ve İslam’la olan bağı güçlendiren bir olgu olarak değerlendirilmesi ilk kuşakların çocuklarının sayesinde (Gauthier, 2019: 153). Fransa’da, kamusal alanın dinsel pratikleri yansıtacak şekilde her düzenleme girişimi kamuoyunda anayasal düzenin ihlali olarak tartışmaların konusu

olmaktadır. Toplumsal peyzajı etkileyen görüntüler, Müslüman gruplar arasında “radikal” eğilimlerin arttığı şekilde yorumlanmaktadır. Yeni açılan bir cami, cuma namazlarının bazen caddelere taşması, helal gıda satan dükkânların artması ya da büyük marketlerdeki helal gıda satılan reyonlarının kaldırılmasına ilişkin alınan kararlar çoğunlukla kültür ve kimlik dolayımında konuşulmaktadır. Büyük bir süper market ya da hazır gıda zincirinin tamamıyla iktisadi rasyonelliği önceleyen ve piyasanın farklı kesimlerini hedefleyen uygulamaları sosyo-ekonomik bağlamından soyutlanarak “siyasal İslam’ın” yeni bir zaferi ve laikliğin aşınması şeklinde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, 2002 yılında Paris’in çoğunlukla Müslüman göçmenlerin yaşadığı güney banliyölerinden bir olan Evry’de, Franprix’nin (önemli bir market zinciri) tamamıyla “helal” konseptine geçerek, domuz ve alkol satmama kararı şiddetli eleştirilerin odağı olmuştur. Bölgenin sosyalist belediye başkanı Manuel Valls bu durumu kabul etmeyerek “hijyen” kurallarına uymadığını gerekçe göstererek kapatma girişimi, mahkemeden geri dönmüştür. Diğer bir olay, Fransa’da ünlü bir hazır yemek zinciri olan “Quick”in 2010 yılında 370 restoranının içinde sadece 8’ini helal hamburger satacak şekilde düzenlediğini açıklaması polemik konusu olmuştur. Bu durumu, Fransa’nın kuzeyinde yer alan yaklaşık 100 bin nüfuslu Roubaix’in Belediye Başkanı şöyle değerlendirmiştir: “Quick’i tüketicilere helal gıda satmasını kutluyorum fakat sadece bu önerildiğinde çok ileri gidildiğini ve ayrımcılık yapıldığını düşünüyorum...” şehir merkezinde sadece bir tane olan fast-food dükkânının sadece helal gıda satmasını “çeşitliliğe evet, ayrımcılığa hayır” şeklinde özetlemiştir. Quick ise, bu durumu piyasa mantığının içinde ele almıştır. Helal gıda pazarının 5,5 milyar Euro hacmine yükselmesi ve ayrıca müşterilerin bu teklife nasıl bir tepki vereceklerini öğrenme isteği bu kararda etkili olmuştur (Seelow, 2010).

Fransa’da, laiklik ve entegrasyon helal gıda konu olduğunda öne çıkan iki kavramdır. Bazılarına göre “gerçek” laiklik, dinin kamusal alandan dışlanması ve özel alana hapsedilmesi anlamına gelmektedir. Kabaca Cumhuriyet tipi laikliğin savunucuları, ulusal aidiyet dışında, diğer kimlik aidiyetlerinin ulusun parçalanma tehdidi altında bırakacağına dair güçlü inançları vardır. Bundan dolayı ikinci ve üçüncü kuşak tarafından kimliklerinin bir parçası olarak sahiplendikleri İslami yaşam tarzına uygun davranma entegrasyona tehdit oluşturmaktadır. Cumhuriyetçi perspektife sahip olanların temel korkuları toplumun kimlik üzerinden parçalanmasıdır. Bundan dolayı onlar tarafından, ramazanda oruç tutulması ya da helal gıda tüketim, sosyal sözleşmenin kurallarına ve entegrasyona fiili direniştir (Gauthier, 2019: 163). Bu perspektifin gözden kaçırdığı helal gıda

talebinde bulunanları tek bir potada eriterek homojen bir göçmen profili varmış gibi hareket etmesidir. Christine Rodier, Fransa’da Faslılar üzerine yaptığı etnografik araştırmasında “helal” tüketenler için dört ideal-tip tanımlamıştır: Esas olarak göçmenleri (çocuklarını değil) karakterize eden “ritüalist tip”, mevcut olan tüketimle göç öncesi arasında bir süreklilik fikrini sürdürenlerdir. “Tüketici”, ebeveynlerinin kültürünü inkâr etmeden helal yemekle beslenmeyi çeşitlendirmeyi mümkün kılan tipleri tarif eder (kendilerini Müslüman olarak tanımlıyor fakat Arap olarak değil). Üçüncü tip “Protestocu”, helali Batı Hristiyan dünyasına karşı çıkan Müslümanların gıdası olarak tarif etme eğilimindedir. Son olarak “çileci” (sofu), helal yemeyi, “iyi” Müslümanları “kötü” Müslümanlardan ayıran küresel bir İslam Pratiği çerçevesine yerleştirenlerdir (Rodier, 2014). Hâkim toplum paradigmasından bakıldığında, göçmenlerin ya da Fransa özelinden meseleye yaklaşıldığında, Müslüman göçmenlerin homojen bir grup olarak tasavvur edilmesi, Müslümanların deneyimini belirli bir şablona hapsettiği ve Müslümanların arasındaki farkları görünmez kıldığı aşikârdır. Oysa Müslüman göçmenler; etnik, ulusal aidiyet ve dil bakımından olduğu kadar farklı göç tarihleri ve yapısı bakımından farklı deneyimlere sahiptirler. Ayrıca göçmenler, okullaşma oranları, toplumsal sınıfları ve vatandaş olup olmamaları bağlamında da bir hayli karmaşık bir yapıya sahiptirler (Akıncı, 2014).

Genelleştirerek söylenirse Batı’da ülkelerin tarihi deneyimleriyle ilinti olarak “siyasi tolerans rejimleri” farklılaşmaktadır. Bu rejimlerin her biri, belirli bir birlikte yaşama tarzının temeli olan kültürel, dilsel ve dini çeşitliliğin yönetimi ile karakterize edilir. Eyalet sistemi şeklinde örgütlenmiş toplumsal yapıların göçmen rejimiyle, Ulus-devletin öngördüğü siyasi birliktelik arasında ayrımlar vardır. Ulus-devlet rejiminin temsili açısından Fransa çok iyi bir örnektir. Ulus-devlet, en yaygın olan, ortak bir dil ve kültürün paylaşılmasıyla tanımlanır. Tek bir baskın grubun ortak yaşamı, kendi tarihine ve kültürüne göre düzenlendiğini ima eder. Bu tür bir devlet, kendi topraklarında azınlıkların varlığını kabul eder ve tanır. Ancak bu toleransın, çoğunluğa tanınan kültür ve dilsel tekele meydan okuyacak kadar ileri gitmesi mümkün değildir. Azınlıklar, din, kültür ve dillerini kendi özel alanlarında özgürce ifade edebilirler fakat bu tikelliklerin kamusal alanda tezahürünün, sosyal uyum ve çoğunluk değerlerini aşındırma potansiyeli yüzünden olağan şüpheli olarak damgalanacaklardır. Kolektif yaşam hakkında bu düşünme biçimi, bir “model” olarak kabul edilsin ya da edilmesin, belirli bir bütünleşme anlayışıyla beraber vuku bulmaktadır. Bu sadece göçmenler ile ilgili bir

durum değildir. Bu ulusun topraklarında yaşayan şimdiki ve geçmiş tüm nüfusla ilgilidir (Choquet, 2017: 1-2).

Fransa’nın ulus-devlet karakterinin güçlülüğünün önemli sonuçlarından biri, çoğunluk toplumunun kültürünün referans alınması ve diğer grupların bu çerçevede hareket etmesinin istenmesidir. Bu çerçevenin sınırını aşma ya da esnetme girişimi göçmelerin hanesine entegrasyon konusunda başarısızlık olarak yazılmaktadır. Politikacıların da zaman zaman yaptığı açıklamalar kamuoyunda, belirli grupların “başarısızlığa” doğal yatkınlıkları olduğu algısının güçlenmesine neden olmaktadır. Kriz dönemlerinde “ulusu” savunma refleksiyle oluşan özcü bir dil, Fransa’nın kültürel ikliminin belirlenmesinde etkilidir. Özellikle her terör saldırısı sonrası göçmenler aleyhine dışlayıcı bir dili devlet adamlarından medyaya kadar her yerde görmek vaka-yı adiyeden bir hal almaktadır. 16 Ekim 2020’de tarih öğretmeni Samuel Patty’in, başının kesilerek öldürülmesi sonrasında 29 Ekim 2020 tarihinde Nice’te kiliseye yapılan saldırı sonrası 3 kişinin ölümü ve bu iki saldırının henüz yeni gelmiş Müslüman göçmenler tarafından yapılması kamuoyunda “İslam” ve göçmenler tartışmasını alevlendirmiştir. Son saldırının hemen ertesi günü İçişleri Bakanı Gerard Darmanin’in yaptığı açıklamadaki savaş vurgusu Fransa’daki Müslüman göçmenlerin geleceği konusunda sert önemlerin habercisi olacak niteliktedir: “Savaştaız. Bu savaşı içteki ve dıştaki düşmanlarımıza karşı vermekteyiz. Biz dine karşı değiliz. Karşı olduğumuz ideoloji, siyasallaşmış İslam” (Lepelletier, 2020). Savaş söyleminin kendisi ve “içteki” düşmanlar ifadesi Müslüman göçmenlerin, her ne kadar İslam’a karşı olunmadığı belirtilse de, gündelik hayat pratiklerini bitimsiz bir tartışmanın konusu haline getirmektedir. Nisan 2022 yılında yapılacak başkanlık seçimlerinin yaklaşmasının da etkisiyle İslam, Fransız sağının seçmenlerini mobilize etmede önemli bir enstrümana dönüşmüştür. Bu bağlamda yakın zamanda emekli askerler tarafından yayınlanan iki mektup ve özellikle ikinci mektupta “savaş” metaforunun kullanımı bu militerleşen dilin Fransız toplumunda hâkim bir söyleme dönüşme emarelerini vermektedir. 21 Nisan 2021’de yayınlanan ilk mektuptan sonra 9 Mayıs 2021 tarihindeki ikinci mektup da sağcı bir platform olan Valeurs Actuelles’in internet sitesinden yayınlanmıştır. İlkinde imzacı olan emekli askerlerin isimleri belliyken ikincisi anonim bir şekilde yayınlanmış ve 2 gün içinde 163.137 kişi metni imzalamıştır. Bu mektupların genel argümanı müesses nizamın tehlikede olduğudur. Özellikle ikinci mektupta ülkelerini seven aktif askerler, yurt içi ve dışında ülkelerinin selameti için savaştıklarını belirtmişlerdir. Afganistan, Mali ve Orta Afrika’da savaştıkları ve yok etmek için can

verdikleri “İslamcılığa” taviz verildiğini söyleyerek Fransa’da bir iç savaşın zeminin ortaya çıktığını ve ordunun düzeni koruyacağını söylemişlerdir. Mektupta öne çıkan kavramlar: tavizler, İslamcılık, terk edilmiş banliyöler, suça yataklık, şehirlerimizde ve köylerimizde şiddet. Ayrıca mektupta, içine kapalı grup şeklinde hareket etmenin kamusal alanda yerleştiği ve kamuoyu tartışmalarında Fransa’ya karşı bir nefret dilinin kullanıldığına vurgu yapılmıştır (Valeurs Actuelles, 2021).

Fransa’nın Avrupa’nın en çok Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olduğu olgusunu da dikkate aldığımızda İslam etrafında şekillenen tartışmaların toplum içinde yeni kutuplaşmalar yarattığı ya da var olup su yüzüne çıkmayan fay hatlarını daha da görünür kıldığı söylenebilir. Laik bir devlet geleneğine sahip Fransa’nın İslam’ı, Aydınlanma değerleri ışığında akılcı bir forma sokma hevesi, Fransa’da yaşanan çelişkilerin başında gelmektedir. Bir yandan 1905 yasası diğer yandan heterojen bir görüntü veren Fransa’daki Müslüman nüfusu ile iletişime geçilmesini kolaylaştıracak kurumsal bir yapının kurulmasının istenmesi bu çelişkinin düğüm noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yeni yasaların gündeme getirilerek İslam’ın “aşırılıklarının” törpülediği ulus-devlet geleneğine aykırı olamayan bir “Fransa İslam’ı” yaratma projesi gerilimin ana sebeplerinden biridir. Fransa İslam’ını yaratmaya yönelik ve Müslüman toplulukların örgütlenmesinden finansal aktivitelerine kadar oldukça etkili olacak iki düzenlemenin yürürlüğe girmesi ileriye dönük endişeleri arttırmıştır. Bunlardan ilki bir yasal düzenlemedir. “*Ayrılcılığa Karşı Kanun*” (fr. le projet de loi contre le séparatisme) adı altında 2020 yılının sonunda büyük tartışmalara neden olan bu kanun tasarısı, isim değişikliği ve bazı maddelerin çıkarılmasıyla 24 Ağustos 2021 yılında meclisten geçerek ve bir gün sonra resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğü girmiştir. Kanunun ilk adındaki “ayrılıkçılık” ibaresi çıkarılarak “*Cumhuriyet Değerlerine Saygıyı Güçlendirmek*” (fr. confortant le respect des principes de la République) adı altında görünürde herhangi bir dini ya da toplumsal grubu hedef almayan bir formülasyonla kanun kabul edilmiştir (La Loi, 2021). Kanuna hem sağ hem de sol siyasetin aktörleri farklı nedenlerle karşı çıkmışlardır. Radikal sağ kanunu yetirince sert bulmazken sol ise kanunun ülke içindeki ayrımları derinleştireceği endişesini dile getirerek karşı çıkmışlardır.

Kanunun içeriğine genel olarak bakıldığında ayrılcılıkla mücadele, aile eğitiminin çerçevesi, derneklerin Cumhuriyet değerlerine olan bağlılığının taahhüt altına alınması, internet ortamında nefretle mücadele, dini yapılanmaların daha şeffaf olması gibi tedbirler yasanın özünü oluşturmaktadır (La Loi, 2021). Yasanın Fransa’da

yaşayan Müslümanları ilgilendiren tarafı dernek, vakıf ve dini mabetlere getirilen yeni kısıtlamalara ilişkindir. Yasaya göre, kamu yardımı talep eden dernek ya da vakıflardan istenen “Cumhuriyete Bağlılık Sözleşmesi” ile Cumhuriyetin laik karakterine ve ilkelerine (cinsiyet eşitliği, insan onuru, kardeşlik vb.) saygı duymayı taahhüt etmek zorunda kalacaklardır. Bu yükümlülük yerine getirilmez ise yapılan yardımın geri ödenmesi gerekecektir. Bir ibadethaneyi yöneten derneklerin kurulması ve yönetilmesini düzenleyen 1905 yasası, bu kanunla birlikte ibadethaneleri radikal etkilerden kurtarmak için gözden geçirilmiştir. Yeni kanuna göre, bu derneklere 5 yılda bir Valiliklere bildirim yapma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca muhasebe kayıtlarının kontrolü, 10.000 Euro’yu aşan bağışların ve ibadethanelerin yabancı bir devlete devrinin bildirilmesi gerekmektedir. Vali, toplumun temel bir çıkarı olduğu zaman bu duruma itiraz edebilir. Kamusal alana müdahaleyi kolaylaştıracak bu yasanın hedefi her ne kadar Müslümanlar olarak belirtilmese de yasadan önce ve sonra Müslüman ibadethanelerinin bazı gerekçelerle kısa süreli kapatılmaları, Fransa’da yaşayan Müslüman kökenlileri, gelecekte “Fransa İslamı” projesinin parçası olmaya yasa marifetiyle zorlayacağı söylenebilir. Laik devlet anlayışının sınırlarını muğlaklaştıran bu yasanın kamusal alanı düzenleme girişimi, ilerde Müslüman kökenli toplumsal grupların hayatını daha da zora sokacağı ve yeni çatışma alanları yaratmaya gebe olma potansiyeli bulunmaktadır.

Yasanın dışında ikinci uygulama Fransa’daki Müslüman kuruluşların imzasına açılan, “Fransa İslamı Prensipler Şartnamesi”dir (fr. charte de principes pour l’Islam de France). 10 maddeden oluşan şartname, kadın sünneti, evlilik öncesi bekâret belgesi ya da zorla evlilik gibi uygulamaların yanı sıra ırkçılık ve antisemitizmin de reddedildiği, sivil yasaların dini yasalara üstünlüğü ve Cumhuriyet değerlerinin önemi vurgulanmaktadır. Fransa’da Müslüman federasyonlarının çatı kuruluşu olan “Fransa İslam Konseyi”nin (CFCM) başkanı Mohammed Moussaoui bu tüzüğü savunan açıklama yapmıştır: “Bu beyanname İslam inancının, laikliğin de aralarında bulunduğu Cumhuriyet ilkeleriyle uyumluluğunu ve Fransa Müslümanlarının vatandaşlıklarına bağlılıklarını yeniden teyit etmektedir... Camiler politik görüşlerin yayılma yeri olmadığı gibi Fransa dışındaki tartışmaların ve çatışmaların da yeri değildir. Camilerimiz ve inanç merkezlerimiz sadece ibadet için ve değerlerin aktarılması için vardır” (Moussaoui, 2021). 18 Ocak 2021’de konseye bağlı 5 federasyon şartnameye imza atarken 3 federasyon bazı çekincelerine bildirerek imza atmamışlardır (Elmacıgil, 2021). Müslümanların esas sorunlarını es geçtiği, İslam’a içkin olan eşitlik,

kardeşlik gibi kavramların sanki İslam bu tür değerlere sahip değilmiş gibi kaleme alınması, Müslümanlara yönelik İslamofobik söylemlerden bahsedilmemesi ve Müslümanların “olağan şüpheli” algısını pekiştiren maddeleri içermesi bu çekincelerin başında gelmektedir. Bu atmosfer içinde İçişleri Bakanı Gerald Dermanin’in açıklamaları Müslümanlar kurdukları derneklerin geleceğine ilişkin sıkıntıların doğabileceğinin işaretidir: “Bu prensipleri imzalamayanlarla hiçbir anlaşma imzalamayacağız. Bazı derneklerin bunu imzalamak istememesi topraklarımızda faaliyet gösteren yabancı müdahalesi ve radikal hareketlerin üstündeki perdeyi kaldırmıştır” (Dermanin, 2021).

Aşırı sağın göçmen korkusunu gündemde tutmadaki maharetinin de etkisiyle politik yelpazenin merkezi de yer yer yabancı düşmanlığına varan söylemleri kamuoyuyla paylaşmaktadır. Bundan dolayı helal yaşam tarzının kendisi günah keçisine dönüşmektedir. Toplumun tek bir kültür etrafında bütünleşmesini varsayan Cumhuriyetçi entegrasyon rejiminin görmezden geldiği en büyük sorun Fransa’da yaşayan Müslümanların çoğunun göçmen olmadığıdır. Bunlar, Fransa’da doğan, eğitim üzerinden cumhuriyet değerlerini bilen ve ekonomik hayatın içinde aktif rol alarak toplumun içinde varlığını sürdüren “yerli Müslümanlar”dır. Diğer bir önemli nokta Fransa’nın tarihsel dinamiği içinde anlaşılması gereken “yerli Müslümanların” kendilerini farklı toplumsal kategorilerle ifade etmelerine izin verilmelidir. Bu açıdan bakıldığında helal gıda ya da daha kapsayıcı bir şekilde ifade edecek olursak helal yaşam tarzı, sadece “radikallikle” parantezine alınamayacak Müslümanların toplumla bütünleşmesinin alternatif bir yolu olarak düşünülebilir. Nilüfer Göle’nin, Avrupa’nın farklı kentlerinde gündelik hayat içindeki devinimlerinden yola çıkarak dile getirdiği “sıradan Müslümanlar” (fr. musulmans ordinaires) tanımlaması, Avrupa Müslümanlarının modern yaşam biçimleri ile inançlarını uzlaştırma çabasının, Batı medeniyeti içinde ve onun kültürel kodları ile harmanladığı yeni bir oluşuma işaret etmektedir. “Sıradan Müslümanlar” çoğulcu bir yapıya sahiptir. Bu kategori içine dâhil edebileceğimiz 19-45 yaş arası kadınlar ve erkeklerin etnik yelpazesi geniştir. Pakistanlı, Türk, Cezayirli vb.; aynı zamanda farklı meslekleri bulunmaktadır. “Sıradan” sıfatı toplumsal yapı içerisinde pasif bir özne konumundan ziyade gündelik hayat içinde dini patiklerini yerine getirirken aktif olarak sosyal hayatın içine katılım ifade etmektedir. Köken ve ülke kodlarının farkındadırlar ama aynı zamanda baskın sosyal yapı içinde eriyerek görünür olmaktan imtina etmezler. Hatta buldukları ülkenin kültürel kodlarına uygun davranışlarda geliştirmeleri olasıdır. İngiltere’de özgür olmaktan aşırı gurur duyarlarken, Fransa’da daha somurtkan olabilirler. Bunun yanında

“helal” yaşam tarzı ile hâkim topluluğun kültürel değerlerini sahiplenmekte bir sakınca görmemektedirler. Helal hi-pop, helal şarküteri, alkolsüz diploma töreni vb. Şiddet ve “aşırıcılık” bağlamında sorun üreten “İslamcı göçmenler” algısının dışında içinde yaşadıkları toplumun değerleri ile sorunu olmayan ve bir türlü melezlenme üzerinden kendini ifade eden Müslüman profili yani “sıradan Müslümanlar” tanımlaması zamanın ruhunu anlamda ve ortak bir kamusallığın inşasında başlangıç noktası olarak alınabilir (Güler ve Ataseven, 2017: 40).

Sınıfsal kategorilerle ifade edecek olursak Fransa’da Müslümanların bir bölümünün “orta” sınıflaştığı ve kendi gelecek kurguları içinde Fransa dışında kökenselel aidiyetlerinin olduğu ülkelerde yaşam isteklerinin çok güçlü olmadığı söylenebilir. Dili kullanma becerileri, yaşam pratikleri ve tüketim alışkanlıklarına bakıldığında hâkim kültürel kodların içinde davranan ve yeniden üretilmesinde katkıda bulunan “sıradan Müslümanlar” Fransız toplumunun bir parçasını oluşturmaktadırlar. Dinleriyle birlikte çoğunluk toplumu içinde var olma arzuları, hâkim kültür içinde erimeyi değil de daha fazla görünür olma sonucunu doğurmaktadır. Tartışma buradan kaynaklanmaktadır. Bu tartışmayı aşmanın ya da “ehlileştirmenin” yolu, katı ikilikler yaratarak değil kültürel sınır bölgelerinde birlikte yaşam alanları genişletilerek yapılabilir. Helal gıda satan ya da oradan alış veriş yapmayı tercih edenler kimlikselel aidiyetler üzerinden değil piyasanın rasyonelliği içinde hareket eden aktörler olarak düşünülebilir. Orta sınıf tımları olan “sıradan Müslümanlar” dışında belki de Fransa’da “korku” yaratan ve “radikalleşme” eğilimlerinin fazla olduğunun düşünüldüğü banliyö gençleridir. “Tekinsiz” mıntıkaların genç sakinleri sınırları belli bir mahalle mitosunu içinde akranlarıyla mekâna tutunmanın yolu olarak Müslüman kimliğinin gücünden yararlanmaktadırlar. Bir şekilde “bizi de görün” demenin yolu Müslüman kimliği ile harmanlanmış mahalle kültürüdür. Eril bir dil içinde şekillenen bu mahalle kültürünün aktörleri olan bu Müslüman gençlerin çoğu Fransızların korku anksiyetesini besleyecek kadar “radikal” değillerdir. Ayrıca bu hassas bölgeler olarak tanımlanan banliyöler, Loic Wacquant’ın (2015) belirttiği gibi Amerikanvari bir gettoya henüz dönüşmemiştir. Çoğunlukla göçmenler yaşasa da halen renkliliğini korumakta ve dışarıyla ilişki devam etmektedir. Özellikle girişimci göçmenlerin bu mekânlarda açtıkları kebab, bakkal vb. dükkânlar ufakta olsa sundukları iş imkânları sunmaktadırlar. Örneğin Türk göçmenlerin taşeron rejimi içinde dâhil oldukları inşaat işleri de eğitimini yarıda bırakmış hem aile hem de geniş hemşeri grubu içindeki üyelerine görece güvenli bir liman

sunmaktadırlar. Ulus-devlet paradigmasından bakıldığında bu durum başarısız bir bütünleşme olarak yorumlanacağı gibi hiyerarşik olmayan bir entegrasyon penceresinden bakıldığında sosyo-ekonomik şartların dinamikliği içinde bir alternatif oluşturma potansiyeli olarak da yorumlanabilir.

Fransa’da “Kebab” ve Türkler

Türklerin Fransa’ya gelişleri, 1965 yılında imzalanan “ikili işgücü” anlaşması sonrasında başlamıştır. Daha çok sanayinin ihtiyaç duyduğu yarı-vasıflı ya da vasıfsız emeğin katıldığı bu yasal göç süreci, 1974 yılında yasaklanana kadar devam etmiştir. 1974 sonrası ise aile birleşmeleri ve 1980 sonrası Türkiye’de yaşanan darbe sonrası Avrupa’nın siyasi mültecilerin de yeri olmaya başlamasıyla Fransa’da bu göçlerden nasibini almıştır. Her ne kadar göç yasaklansa da Türkiye’den Fransa’ya göç, evlilikler, kaçak vb. yollarla günümüzde de devam etmektedir. Fransa’ya gelen ilk gelen Türkler, genelde ağır işler olarak tarif edilebilecek maden, fabrika işçiliği, inşaat, yol-bakım onarım işleri üzerinden emek piyasasına dâhil olmuşlardır. Daha sonraları, özellikle 1980’lerde çok sermaye gerektirmeyen konfeksiyon gibi kendi hesabına çalışma pratikleri Türk göçmelerin arasında Paris’te yaygınlaşmasıyla, konfeksiyon bir “Türk” işi olarak adlandırılmıştır. Hatta Paris’in merkez mahallerinde biri olan bu konfeksiyon faaliyetlerini yoğunlaştığı ve Türklerin görünür oluşu “Strasbourg-Saint-Denis” mahallesi” “küçük İstanbul” olarak bilinmektedir. 1990’larda konfeksiyon işine Çinlilerin girmeye başlamasıyla, Türkler atölyelerini kapatarak bir başka kendi hesabına çalışmanın göçmenler açısından tipik bir modeli olan “gıda” işine yönelmişlerdir. Fransa’ya görece daha geç gelen gruplar arasında yer alan Türk göçmenlerin gıda sektöründe görünür olmaya başlamaları diğer göçmen gruplara oranla daha yenidir. Gıda sektörü içinde en bilineni restoran işletmeciliği ve döner büfeleridir. Fransa’da kullanıldığı şekliyle “Kebab” hem satılan mekânı işaret ederken hem de dönere gönderme yapmaktadır. Her ne kadar Türklerle özdeşleşse de “kebab” satan dükkânlar, hâkim emek piyasası içinde kendine yer bulmakta zorlanan diğer göçmen gruplarının da iş alanına dönüşmüştür.

Fransa’da “kebab’ın” tarihine bakıldığında 1970’ler ve 1980’lerde bazı mecmuaların arka sayfalarında Türkiye’ye ya da Yunanistan’a yolculuk yapacak Fransızlar için iyi “kebab” yenecek adreslerle sınırlı olduğu görülmektedir. Henüz Fransa iç piyasasında “kebab” ortaya çıkmamıştır. 1990’lar ile birlikte daha önce “döner kebab”, “şiş kebab” isimlerini “kebab”a bırakarak Fransa’nın hemen hemen her yerinde satılan bir ürüne dönüşmüştür (Cassely vd., 2019).

Bu dönüşümle birlikte aynı zamana denk gelen Türk göçmenler üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarıyla da örtüşecek biçimde “kebab”, kamusal alanda entegrasyon ve “cemaatçilik” tartışmalarıyla birlikte anılmaya başladı. Bu dönemde Michel Tribalat’ın göçmenler üzerine yaptığı niceliksel araştırmanın Türkler özelindeki sonuçlarında öne çıkan ve Türkleri karakterize eden bir özellik olacak şekilde kendi içine kapalı, dışarıyla sınırlı ilişkisi olan, kendi kendine yeten bir topluluk imgesine atıf yapacak şekilde “cemaatçi kapanma” adlandırması bu dönemde duyulmaya başlanmıştır. Entegrasyon sürecinde Türklerin, verilen ödevlerini hakkıyla yapmayan “kötü öğrenci” olarak değerlendirilmesi Tribalatçı çerçeve olarak adlandırılacağımız tanımlamanın devamı niteliğinde okunabilir (Güler, 2013). Bu dönemde Türklerin sahibi olduğu “kebab” dükkânlarının hızlı bir şekilde yaygınlaşması, yemek etrafında komünitarizm tartışmalarının kamusal alanda yaygınlaşmasının önünü açmıştır. Türk göçmenlerin, Fransa’nın görece küçük illerinde bile sayısal olarak fazla olmaları “kebab” dükkânlarının ülke genelindeki yaygınlığının nedeni olmuştur. Örneğin 15 000 bin nüfuslu Flers’de 9 adet “kebab” dükkânı bulunmaktadır. Türklerin bu bölgede yoğunlaşmasının nedeni, bu bölgenin sanayi geçmişiyle ilintilidir. 1970’lerde döküm fabrikasına çalışmaya gelen Türk göçmenlerin Flers’e yerleşmişlerdir. Aynı örneğe Oyonnax dans l’Ain’de de rastlanmaktadır. Yirmi iki bin altı yüz nüfuslu bu yerde 10 adet “kebabcı” dükkânı vardır. Lokal endüstrilerin kapandığı ya da vasıfsız işçiye olan ihtiyacın azaldığı bu mekânlarda Türkler, “kebab” dükkânları açarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Kebabın oynadığı bu rol, Kuzey Afrikalıların ve Afrikalıların Paris’te taşımacılık sektöründe hizmet veren Uber hizmetinde kendi hesaplarına çalışma durumuyla benzerlik kurulabilir. Bu işler, çok büyük finansal kaynağa, yüksek diplomaya ya da önemli sosyal ağlara gerek duymadan kendi hesabına çalışmayı olanaklı kılmaktadır (Cassely vd., 2019).

Ekonomik bir faaliyet alanının bir göçmen grubun kimliğiyle tarif edilmeye başlaması ve bütünleşme tartışmalarıyla birlikte “ulusal kültürün” tehlikede olduğuna ilişkin popülist sağın kebabı siyasallaştırması, meselenin sadece basit bir “yemek” olmadığını göstermektedir. Fransa’nın ulus-devlet ideolojisine sıkı bağlılığı, göçmenlerin kamusal alana her müdahalesi bazı çevreler tarafından şiddetli şekilde eleştirilmektedir. Özellikle ekonomik kriz anlarında göçmenlerin ürettiği stratejiler, “kebab” dükkânları gibi, kültüralist bir çerçeve içine hapsedilerek tartışılmaktadır. Aslında bu durumun yemek özelinde ilk örneklerini 1990’larda küreselleşme bağlamının kamuoyunu meşgul etmiştir. Yemeğin günlük yaşamda önemli bir yer

tuttuğu ve yemek pişirmenin yaşama sanatı seviyesine yükseldiği ve ulusal kültürün bir direği olduğu Fransa gibi bir ülkede, yemeğin güçlü bir siyasi boyutu ve kimliği oluşmuştur. Bu perspektifte Millau’da, 12 Ağustos 1999 yılında çiftçiler konfederasyonu tarafından açılması planlanan McDonal’sın tabelalarının sökülerek parçalanması, “başka-küreselleşmeci” (fr. altermondilisation) eğilimin görünür olması ve gıda meselelerinin siyasallaşması açısından Fransa’da önemli bir tarih olarak kabul edilmektedir (Cassely vd., 2019). Özellikle Fransa aşırı sağının o dönemdeki adıyla “Ulusal Cephe” (Front National)¹ partisinin adayları genellikle seçimler arifesinde göçmen karşıtlığını mobilize etmede “kebab” önemli bir unsur halinde gelmiştir. Onların kültürel perspektifinden kebab, “Hristiyan-Yahudi” uygarlığının sonuna işaret eden bir unsur olarak ele alınmaktadır. 1990’lardaki bu kültürel karşı çıkışta sol gruplarla küreselleşmeye karşı “mücadelenin kesişimselliği” (fr. intersectionnalite des luttes) noktasında örtüşmeler olsa da göçmenlere bakış konusunda ayırım oldukça nettir. Kapitalist küreselleşmenin dünya üzerindeki ikonik figürü McDonalds’a karşı gelmede bu farklı ideolojiler yana yana gelirken, “kebab” sadece sağ ideolojinin kimlik temelli eleştirilerinin öznesi olmuştur (Cassely vd., 2019). 1994 yılı kanton seçimlerinde aday olan Gerard Freulet’in (Ulusal Cephe) gazeteye verdiği demeç sağın “kebab” özelinde kültüralist yaklaşımlarının tipik bir örneği vermektedir: “3 yılda buraya fazladan 7 bin Türk geldi ve son altı ayda fazladan 26 “döner-kebab” restoranın açıldı, Mulhousrenler kendi kimliklerine bağlıdır...” (Cassely vd., 2019).

Kısaca tarif edilmeye çalışılan “kebab”a karşı aşırı sağın kültüralist bakış tarzı 1990’larda kalmamıştır. 2010’lardan sonra Suriye iç savaşının da etkisiyle mültecilerin Avrupa’ya gelişlerinin artması ve aynı zamanda Fransa’da birbirinden kanlı eylemlerin “İslam” adına gerçekleştirilmesi, göçmenlere ve özellikle Müslüman göçmenlere yönelik kültür temelli tartışmaların yenilenmesinin önünü açmıştır. Avrupa ve İslam’ın uyuşamayacağı tezlerinin savunucusu olan sağ gruplar tezlerini, yine “kebab” üzerinden temellendirmeye çalışmışlardır. 2019 yılında sol siyasetçi Benoit Hemon, Avrupa seçimleri için kampanya yürütürken, Beziere’de bir restoranda “kebab” yediğini gösteren videonun üstüne twitter hesabında aşırı sağ siyasetçi Robert Menard, Marine Le Pen ve yazar Eric Zemmour’u etiketleyerek, “ Özel bir adanmışlık, Bezieere’sin en iyi kebabçısı. Yaşasın mutfak çeşitliliği. Yaşasın kültürel çeşitlilik. Yaşasın çeşitlilik”, yazması son

¹ 2018 yılında ismini değiştirerek “Ulusal Birlik” (fr. Rassemblement National) adını almıştır.

dönem kamusal alan tartışmalarında yükselen göçmen karşıtı havaya verilen bir tepki olarak okunabilir. Etiketlediği aşırı sağ tarafından desteklenen Beziers’in belediye başkanı Robert Menard’ın cevabı gecikmeden yine twitter üzerinden gelmiştir: “Benoit Hemon için isyancı olmak Beziers’te kebab yemekdir. Rakka’da kendine sosis (domuz) ve şarap alsın ondan sonra tekrar konuşuruz”. Aslında Menard’ın “kebab” karşısında aldığı bu tavrın ilk izlerini belediye başkanı seçildiği ilk yıllarda 2015 yılında yaptığı bir paylaşımda, “kebab” karşısında aşırı sağın dışlayıcı yaklaşımı görülmektedir. “Beziers’in kebabın başkentine dönüşmesini istemiyorum, bunu üstleniyorum. Bu işlerin bizim kültürümüzle hiçbir ilgisi yok” (20 Minutes, 2021).

“Kebab” merkezli göçmenlik karşıtı bu tartışmanın Fransa’ya özgü olmadığı, benzer bir söylemin varlığı İtalya’da da görülmektedir. İtalya’nın aşırı sağın oy deposu olarak görülen kuzeyindeki tarihi şehirlerden biri olan Bergame’da 2008 yılında şehrin tarihi merkezinde “kebab” dükkânının açılması eleştirilerin odağı olmuştur. Bir yıl sonra dükkânın kapanmasına rağmen, çok kültürlülük ve karşıtlarının fikirleri özellikle sosyal medyada hararetli bir tartışmayı beslemiştir. Bu tartışmalar, göç olgusu bağlamında İtalya’da “gastronomik ırkçılık” tartışmalarını başlatmıştır. Yerel ve küresel mutfakların geriliminin öne çıktığı bu zaman diliminde önemli olan, üreticilerin ve tüketicilerin kimler olduğu ve mekânın önemidir. Yemek çok kolay bir şekilde kimin neden ve niye yediğinin anlaşılmasını sağlayan bir semboldür. İtalya’da yemeğin çok politik bir hale geldiği söylenebilir (Cavanaugh, 2103). Mutfaklar ve yiyecekler dolaşımında olduğu ve yeni mekânlar çok rahat adapte olduğu için yemek, yerel ve küreselin karşılaşması anlamında değerli bir pencere oluşturmaktadır. Yemek üzerine konuşmak aslında başka şeyler üzerine konuşmak demektir. Ve yemeğin yerel kültüre nüfus etme potansiyelinin oluşu beraberinde yerelin kendini savunmasına neden olmaktadır. Avrupa bağlamında düşünüldüğünde artan göç karşıtlığı, mutfak tartışmasının politikleşmesine neden olmuştur. İtalya özelinde, İtalyan ulusal kimliğinin bir parçası olan Polenta’nın “kebab” ile yer değiştirmesi fikri kültürel hassasiyetleri olan grupların huzurunu kaçırmaktadır. İtalya’da 2011 yılında Podue’nun küçük bir yerleşim birimi olan Cittadella’da belediyesinin ifadeleri “saf” kalma arzusu içinde olan yerel nüfusların düşüncesini özetlemektedir: “Kebab yemek isteyen varsa evinde ya da tarihi merkezin dışında yiyebilir. Kebab, geleneğimizin bir parçası değil”. Kültürel olduğu kadar “kebab”, peyzajın yani “görüntü kirliliği”nin de sebebi olarak tarif edilmektedir. 2016 yılında aşırı sağ Liga üyesi olan Verona belediye başkanı, Flavio Tosi, bu “kirliliğe” dikkat çekmiştir:

“Doğu ve Ortadoğu kültürüne bağlı atıştırma alışkanlıklarının açılması bu tür stantların ortaya çıkması şehrimizin görüntüsüne zarar veriyor” (Cassely vd., 2019). Göçmen mutfağı, egzotik bir değer taşıdığı ve şehrin görüntüsüne zarar vermeyecek bir mekânda ancak geniş kabul gördüğü iddia edilebilir. Fransa’da ve İtalya’da “kebab” üzerinden göçmen mutfağına karşı aşırı sağın hiç de olumlu olmayan bu yaklaşımı, ulusal kimliğin önemli bileşenlerden birisi olduğu düşünülen bu iki ülkenin güçlü bir mutfak geleneğine sahip olmasıyla da yakında ilgilidir.

Batı Avrupa’da “kebab” a karşı olma durumu genel bir refleks değildir. Özellikle Almanya ve İngiltere’de “kebab” a karşı güçlü bir muhalefet yoktur. Hatta bu iki ülkede, çok çeşitli olmayan gastronomilerini geliştirmelerini ve zenginleştirmelerine olanak sağladığı için “kebab” kayda değer bir katkı olarak algılanmaktadır (Cassely vd., 2019). Almanya’da “kebab” Fransa’ya tezat bir şekilde, yemek kültürünün bir parçası haline geldiği söylenebilir. Yemekle çok ilgisi olmayan bir sosyo-politik incelemede Almanya’da siyaset arenasında tanınan bir figür olan Cem Özdemir, “currywurst ve döner” i (currywurst und döner)² entegrasyonun bir sembolü olarak kullanmıştır. Çok kültürlülük ya da bütünleşmeden konuşurken yemek çağrışımlı bir metaforu ilk kullanan Özdemir değildir tabii. Göç literatürüne baktığımız “erime potası” (ing. melting-pot) ya da “salata kâsesi” (ing. salad bowl) akla ilk gelen kavramlardır. Bu noktada sorulması gereken soru şu olabilir: “Etnik” gıdanın bu başarısı ortak bir geleceğin inşasında bir model olabilir mi, yoksa ciddi meseleleri ve endişeleri örten bir işleve mi sahiptir? (Henderson, 2004). Bu soruyu akılda tutarak en azından dönerin iki kültür arasındaki sınırı aşarak melez bir aidiyete dönüştüğü söylenebilir. Döner’in geçmişine bakıldığında Almanya’da Türkler tarafından yapılan bir “Türk” yemeği olarak biliniyordu. Fakat Almanya’da üretildiği ve tüketildiği formda bir döneri Türkiye’de bulmak olası değil. Döner, göç sürecinin bir ürünü olarak doğan ve Alman zevklerine göre uyarlanmış melez bir ürün olarak değerlendirilebilir (Henderson, 2004). Hatta 1989 yılında Berlin’de

² Currywurst: Kızarmış ya da haşlanmış suda pişen, köri ve domates sosuyla genelde yanında kızarmış patatesle servis edilen, dönerle birlikte en çok tüketilen fast-food ürünü. Hikâyesine gelince, İkinci dünya savaşından sonra Berlin’de yaşayan Herta Heuwer (kadın, Alman, imbiş adı verilen ufak büfe işletmecisi) 1949 yılında kendisine ketçap ve köri sosu veren İngiliz bir askerle karşılaşır. Belki de deneme yanılma yoluyla başka elementler karıştırarak bir sos yapar. Önce haşlanan daha sonrada kızartılan soslar bu sosla batırılarak servis edilmesiyle Almanların “geleneksel” yemeği “currywurst” ortaya çıkmış olur. <https://theculturetrip.com/europe/germany/berlin/articles/a-brief-history-of-currywurst/> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

açılan “*German Döner Kebab*” Türker dışındaki aktörlerin de kebabın iktisadi rasyonelliğini keşfetmesiyle “Almanya”nın bir markası olarak pazarlanmaktadır. Franchise sistemiyle çalışan ve kendi tanımlamalarına göre diğer dönerlerden kullandıkları malzemenin kalitesiyle ayrılan “German Döner Kebab”; Avrupa’da, Orta Doğu’da ve Kuzey Amerika’da toplamda yaklaşık 70 restoran ve 1500’ün üzerinde çalışanıyla önemli bir markaya dönüşmüştür.³ Döner etnik çağrışımının paranteze alındığı ve küçük işletme karakterini korusa da artık uluslararasılaşmıştır. Ayşe Çağlar, etnik çağrışımın artık çok istekli bir şekilde üstlenilmemesinin sadece piyasa güçlerini hesaba katan bir çerçevede değerlendirilmesinin yanlışlığını dile getirmektedir. Çağlar, Almanyalı Türklerin sosyal dışlanması ve Almanya’daki sosyal hareketliliğini kapsayacak şekilde genişletilerek bu olgunun daha isabetli analiz edileceğini dile getirmektedir (Çağlar, 1999).

Fransa’da “kebab” üzerinden göçmen mutfağının bu kadar politize olmasını sadece güçlü bir mutfak geleneğine sahip olmasıyla açıklamak eksik kalacaktır. Bu analizin eksik bıraktığı nokta, neden tüm göçmen mutfakları değil de özellikle “kebab”ın bir ‘kültürel öteki’ olarak seçildiğine daha etraflıca cevap verilmesi gerekliliğidir. Yabancı mutfakların kabulü ve reddi konusunda göçmen gruplar arasında bir eşitlikten söz etmek zordur. Özellikle göç sürecine daha sonra katılanlar aleyhine bir durumdan söz edilebilir. Bu bağlamda Asya mutfağı 1970’ler ve 1980’lerin başında daha sorunsuz bir şekilde çoğunluk tarafından kabullenirken, “kebab” genellemesinde Türk ve Kuzey Afrikalı göçmenlerin mutfağı dirençle karşılaşmıştır. Bu durumu Fransa’nın yabancıya olan bakışının seçici olması, “kebab” dükkânlarının kamusal alanda hızlı artışı, Fransa’nın “Cumhuriyetçi Entegrasyon” modelini aşındıracak potansiyeli taşıması ve son dönemlerde kebab dükkânlarının İslam’ın radikalleşen üyelerinin toplanma alanları olarak görülmesi, neden Fransa’da kebabın siyasal bir tartışmaya dâhil olduğu hakkında ipuçlarını vermektedir. “Kebab” dükkânlarının kamusal alandaki görünürlüğünün artması ve göçmenlerin onun etrafında oluşturmuş oldukları dayanışmacı kültüre karşı özellikle Fransa’da aşırı sağın bu süreci “Fransa’nın İslamlaşması” olarak okuması protestolara kadar varan toplumsal hareketliliğe neden olmuştur. Bu toplumsal hareketliliğin yaslandığı temel argüman, İslam’ın kültürel olarak Fransa’nın değerleriyle uyuşmadığıdır. Aşırı sağ grupların 2019 yılında Paris’in merkezinde organize ettikleri “kültürel kimliklerini” savunmaya yönelik protestonun hedefinin “kebab” ve “camiler” olması, onlar için hedefin

³ <https://www.germandonerkebab.com/about-us> (Erişim Tarihi: 14.06.2021)

kimler olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. “Generation Identitaire” (kimlikçi kuşak) adlı aşırı sağ bir grubun organize ettiği bu protestonun öne çıkan sloganları şunlar olmuştur: “kendi evimizdeyiz”, “Burası Paris Cezayir değil. Onların burada yapacakları bişey yok”, “İslam, Fransa’nın dışına”, “Kebab, cami, artık yeter, “Tek çözüm geri göç” (Berteloot, 2019). “Kebab”, sadece bir profesyonel iş alanı değil aynı zamanda göçmenler (sadece Türkler değil) için sosyalleşme ve ucuz yemek alanı olarak görülmektedir. İlk başlarda, özellikle Müslümanların “helal” yemek ihtiyaçlarını ve gurbette evinde olma hissi yaratan mekânlar olsa da günümüzde müşteri yelpazesi çeşitlenmiştir. Hızlı tüketime uygun yapısı ve ucuzluğu, çalışan kesim ve öğrenciler için öğle yemeği ihtiyaçlarını karşılamada diğer mutfaklara karşı güçlü bir alternatif oluşturmaktadır.

Sonuç

Yemek, basit bir şekilde biyolojik bir ihtiyacın giderilmesi değildir. Bir sofranın etrafında toplanmak, bazı besinlerin yasaklanması, yılın kutsal sayılan belirli günlerinde toplu yemek yeme adetleri, şölenler, düğün ve nişan ya da bazı toplumlarda ergenliğe geçiş törenlerinde bazı besin maddelerinin tüketilmesi kültürel bir bağlamda anlam kazanmaktadır. Yemek üretme sürecinde kullanılan malzemelerin kolektif bir şekilde üretme ve bu üretim sürecine bazı ritüellerin de dâhil edilmesi bir bakıma toplumun dayanışması ve biz duygusunun oluşmasında oldukça etkilidir. Modern zamanda ulus-devletlerle birlikte önem kazanan ulusal kimlik ve ulusal kültürün saflığının korunmasında yemek giderek önem kazanmıştır. Fransa gibi yemek konusunda ulusal hassasiyetlerin güçlü olduğu bir yerde, göçmen mutfağının giderek daha da görünür hale gelmesi beraberinde mutfak merkezli giderek siyasallaşan bir tartışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fransa’da, “helal gıda” ve “kebab”ın hakim kültürel kodların referans aldığı değerlerin dışında alternatif bir yaşam biçimini görünür kılması, cumhuriyetçi entegrasyon modeline en güçlü itirazlardan biridir. Göç ile ilişkili nüfusun içinde özellikle Fransa’da Türklerin gelişmesinde katalizör olduğu “kebab”, son dönemin en popüler konularından birini oluşturmaktadır. Kimlik temelli bir paradigmanın dışından bakıldığında “kebab”, sosyo-ekonomik alanda dışlandığını düşünen ve eğitim alanında yakalayamadığı sosyal hareketliliği tersine çevirme uğraşı içinde olan göçmenlerin çok etkili bir girişimcilik faaliyeti olarak okunabilir. Göçmenler için kendi hesabına çalışma, belirli bir kapital birikimini de varsaydığı için bu tür bir çalışma deneyimi iktisadi rasyonelliği olan bir tercihe dönüşmüştür. Çoğunluk toplumu için “kebab” mekânlarını da kapsayan helal yaşam

tarzı, her yönüyle ulusal kültüre ciddi bir tehdit zaviyesinden ele alınmaktadır. Çoğunluk toplumunu yek pare düşünmenin sakıncalarını hatırlatarak, özellikle aşırı sağ ve merkez sağın da büyük bir çoğunluğu, helal yaşam tarzının ulusun uzun bir tarihsel dönem içinde rafine olmuş değerlerini yıkacak ve toplumu yozlaştıracak “dışardan” nüfuz eden bir kültürel öteki olarak formüle etmektedirler. Kendi taraftarlarını tahkim etmenin bir yolu olarak gördükleri için somut toplumsal olgulara da dayanan göçmen karşıtlığını, kimlik ve kültür parantezinden çıkarmayarak politik bir enstrümana dönüştürmüştür.

Fransa bağlamında helal yaşam Müslüman göçmenler ile özdeşleştiği için bu göçmen karşıtı öfkenin yöneldiği toplumsal kesim Fransalı Müslüman göçmenlerdir. Fransa’da göçmenlerin çoğunluk toplumuyla bütünleşmesi, 20. yüzyılın büyük bir kısmı boyunca katı ulus-devlet paradigmasının etki alanı içinde kaldığı için hâkim kültürün dışındaki marjlarda oluşan alternatif kimlik tahayyülleri ulus-devletin var oluşuna karşı açılmış bir “savaş” olarak algılanmaktadır. Oysa makalenin içinde göstermeye çalışıldığı gibi helal yaşam tarzı etrafında uygulanan beslenme pratikleri kimlik temelli tartışma parantezine hapsedilmeyecek bir olgudur. Helal yaşam tarzı, her sosyolojik olguda olduğu gibi tek bir nedenle açıklanmayacak kadar karmaşıklığı içinde barındırmaktadır Bundan dolayı, bu yaşam biçimini siyah ve beyaz tonlarda değerlendirmenin gelecek inşası için sorun üretme potansiyeli yüksektir. “Savaş” metaforunun, birlikte yaşamın imkânını aramaktan ziyade “medeniyetler çatışması” tezinin yeniden üretilmesine katkıda bulunacağı aşikârdır. Fransa’nın azımsanmayacak Müslüman kökenli göçmen nüfusuna ev sahipliği yapması, “helal” yaşam tarzı üzerinden yaşanacak bir kutuplaşmanın, farklılıklarla birlikte yaşama deneyimini azaltacağı söylenebilir. Kutuplaşma üzerinden yaşanacak ayrışmanın önüne geçmenin etkin yollarından biri de farklılıkların sistemle bütünleşmesini sağlayacak politikaların devreye sokulmasıdır. Kamusal alanın birlikte yaşamayı mümkün kılacak şekilde yeniden örgütlenmesini sağlayacak düşüncelerin zamanın ruhunu dikkate alarak dolaşıma girmesi sadece Fransa için değil son dönem göç hareketlerinden etkilenen diğer ülkeler için de geçerli yaklaşım olacağı iddia edilebilir.

Kaynakça

- Akıncı, M. A. (2014). Fransa’da Göçmenlerin Etnik ve Dini Kimlik Algıları. *Bilig*, 70, 29-58
- Berteloot, T. (2019). A Paris, Défilé des Identitaires qui en ont “Assez des Kebabs et des Mosquées”. Erişim: <https://www.liberation.fr/france/2019/11/17/a-paris-defile->

- des-identitaires-qui-en-ont-assez-des-kebabs-et-des-mosquees_1763951/
- Çaglar, A. S. (1999). Mc Kebab: Döner Kebab and the Social Positioning Struggle of German Turks. Carola Lentz (Ed.), *Changing Food Habits: Case Studies from Africa, South America and Europe* (s. 263-283). Erişim: <https://www.germandonerkebab.com/about-us>
- Cassely, J., Fourquet, J. ve Monternach, S. (2019). Des Dimensions Politique Socioculturelle et Territoriale du Kebab en France. *IFOP*. Erişim: <https://jean-jaures.org/nos-productions/des-dimensions-politique-socioculturelle-et-territoriale-du-kebab-en-france>
- Cavanaugh, J. (2013). Il y a Kébab et kebab: Conflit Local et Alimentation Globale en Italie du Nord. *Anthropologie et Sociétés*, 37 (2), 193–212. Erişim: <https://doi.org/10.7202/1017912ar>
- Chouquet, S. (2017). Les Modeles d'Integration en Europe. *Question d'Europe*, 449, 1-9.
- Dermanin, G. (2021). Rien à Négocier” avec les Fédérations n'ayant pas Signé la Charte de l'İslam. Erişim: <https://www.lefigaro.fr/politique/darmanin-rien-a-negocier-avec-les-federations-n-ayant-pas-signe-la-charte-de-l-islam-20210401>
- De Lesdain, S. B. (2002). Alimentation et Migration, une Définition Spatiale. Isabelle Garabau Moussaoui, Élise Palomares, Dominique Desjeux. *Alimentations contemporaines*, L'Harmattan, (s. 173-189). Erişim: https://halshs.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/120762/filename/Alimentation_et_migration.pdf
- Elmacıgil, O. (2021). Ulusal İmamlar Konseyi Şartnamesi'ne Dair. Erişim: <https://perspektif.eu/2021/03/05/ulusal-imamlar-konseyi-sartnamesine-dair/>
- Gauthier, F. (2019). L'Extension du Domaine du Halal. *L'Homme*, 230, 153-180.
- Güler, H. (2013). Ağrılı Göçmenlerin Fransa'ya Tutunma Stratejileri. *Sosyoloji Dergisi*, 27, 295-315.
- Güler, H. ve Ataseven, E. (2017). “Being a Muslim” in France: The Case of Turkish Immigrants. *Journal of Identity and Migration Studies*, 11(2), 34-46.
- Henderson, H. (2004). Beyond Currywurst and Döner: The Role of Food in German Multicultural Literature and Society. Erişim:

- https://scholarworks.boisestate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=lang_facpubs
- La Loi (2021). Loi du 24 août 2021 confortant le respect des principes de la République. Erişim: <https://www.vie-publique.fr/loi/277621-loi-separatisme-respect-des-principes-de-la-republique-24-aout-2021>
- Lepelletier, P. (2020). Terrorisme : “Nous Sommes en Guerre” contre “l’Idéologie Islamiste”, Affirme Gérald Darmanin, Le Figaro. Erişim: <https://www.lefigaro.fr/politique/terrorisme-nous-sommes-en-guerre-contre-l-ideologie-islamiste-affirme-gerald-darmanin-20201030>.
- Moussaoui, M. (2021). Présentation de la Charte des Principes pour l’Islam de France au président de la République. Erişim: <https://www.cfcf-officiel.fr/presentation-de-la-charte-des-principes-pour-lislam-de-france-au-president-de-la-republique/>
- Rodier, C. (2014). *La Question Halal. Sociologie d’Une Consommation Controversée*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Seelow, S. (2010). Les Hamburgers Halal de Quick Passent Mal. Erişim: https://www.lemonde.fr/societe/article/2010/02/17/quick-teste-les-hamburgers-halal-dans-huit-restaurants_1307527_3224.html
- Wacquant, L. (2015). *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*. Doğan, M. (Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Valeurs Actuelles (2021). Signez la nouvelle Tribune des Militaires. Erişim: <https://www.valeursactuelles.com/societe/exclusif-signez-la-nouvelle-tribune-des-militaires/>
- 20 Minutes, Benoît Hamon Mange un Kebab, le Maire de Béziers Robert Ménard lui Suggère un «saucisson pinard à Raqqa. Erişim: <https://www.20minutes.fr/politique/2520031-20190517-benoit-hamon-mange-kebab-maire-beziers-robert-menard-suggere-saucisson-pinard-raqqa>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 61-82
ISSN: 1302-6879

Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Uygulamaları Digital Transformation Practices in Local Governments

• Arzu YILDIRIM*

* Dr., Şırnak Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü, Şırnak/Türkiye.
Dr. Sırnak University, Faculty of Health
Sciences, Department of Social Work,
Sırnak/Turkey.
a.ucar@sirnak.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8543-278X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

05/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

17/12/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atrf: Yıldırım, A. (2021). Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Uygulamaları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 61-82

Citation: Yıldırım, A. (2021). Digital Transformation Practices in Local Governments.

Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, 54, 61-82

Öz

Dünyada ve ülkemizde sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle beraber kamu ve özel yönetimlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım alanları gittikçe yaygınlaşmıştır. Küreselleşme, değişim gibi etkenler yönetimlerde internet teknolojisinden yararlanmayı zorunluluk haline getirmiştir. Kamu yönetimlerinin yeniden yapılanmasında etkili olan şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik, açıklık gibi ilkeler yerel yönetimlerde de önem verilmesi gereken ilkelere. Teknolojinin gelişmesi sonucunda yerel yönetimler de bilgi ve iletişim teknolojilerinden daha fazla yararlanmak amacıyla yerel yönetimlerde dijital dönüşüm kapsamında yeni teknolojilerin kullanılması gereği ortaya çıkmıştır. Merkezi yönetimde uygulanan elektronik hizmet sunma yöntemlerinden beklenen faydanın sağlanmasıyla yerel yönetimlerde de elektronik ortamda hizmet sunmanın mümkün olabileceği görülmüştür. Yerel yönetimlerde internet, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak yerel halka daha nitelikli, daha kaliteli ve daha verimli hizmet sunmak amacıyla farklı farklı uygulamalar geliştirilmiştir. Yerel yönetimler tarafından uygulamaya konulan dijital dönüşüm uygulamaları sayesinde yerel halkın ihtiyaçlarına daha kısa ve daha hızlı bir sürede cevap verebilmekte, onların günlük hayatlarını kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda çalışmada yerel yönetimlerde gerçekleştirilen dijital dönüşüm uygulamaları sayesinde yerel yönetimler üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Yerel yönetimlerin bilgi teknolojisinden yararlanarak hangi uygulamaları gerçekleştirdikleri incelenmiştir. Yerel yönetimlerde dijital dönüşümden beklenen faydanın sağlanması amacıyla öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, yerel yönetimler, bilgi ve iletişim teknolojisi, e-devlet.

Abstract

With the transition from the industrial society to the information society in the world and our country, the usage areas of information and communication technologies in public and private administrations have become increasingly widespread. Factors such as globalization and change have made it necessary to use internet technology in administrations. Principles such as transparency, participation, accountability and openness, which are effective in the restructuring of public administrations, are also the principles that should be given importance in local administrations. As a result of the development of technology, it has become necessary to use new technologies within the scope of digital transformation in local governments in order to benefit more from information and communication technologies. It has been seen that it is possible to provide services in the electronic environment in local governments, with the expected benefit from electronic service delivery methods applied in the central government. Different applications have been developed in local governments in order to provide more qualified, higher quality and more efficient service to local people by using the internet, information and communication technologies. Thanks to the digital transformation applications put into practice by local governments, it can respond to the needs of local people in a shorter and faster time, making their daily lives easier. In this context, it is aimed to reveal the effect on local governments thanks to the digital transformation applications carried out in local governments. It has been examined what practices local governments have implemented by using information technology. Suggestions have been developed in order to provide the expected benefit from digital transformation in local governments.

Keywords: Digital transformation, local governments, information and communication technology, e-government.

Giriş

Son zamanlarda hızla yayılan akıllı telefonlar ve bilgisayarlar ile internet teknolojisinin gelişmesiyle beraber her alanda değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Akıllı telefon kullanım oranlarının artması, evinde internet olmayan hanelerin azalması değişimin her alanda hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Aile içi ilişkilerden, sosyal ilişkilere, alışverişten eğitime kadar her alanda radikal değişimler yaşanmaya devam etmektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz Covid-19 salgın döneminde her şeyin dijital platformlarda sunulmasını daha da hızlandıran önemli etken olmuştur.

Yaşanan değişimler kamu hizmetlerinin sunum şeklini de değiştirmeye başlamıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle insanlar dünyanın bir ucunda yaşanan gelişmelerden haberdar olmakta, sunulan imkân ve hizmetlerden kendileri de yararlanmak istemektedir. Dolayısıyla, hizmet sunanlardan daha kaliteli ve daha farklı şekillerde

hizmet beklentisi içerisinde girmektedirler. Kamu kurumlarında yaşanan yeniden yapılanma çalışmaları doğrultusunda ve vatandaşların istek ve beklentilerinin artması sonucunda kamu kurumlarının kendilerini yenilemeleri artık bir tercihten ziyade bir zorunluluk halini almaktadır. Hizmetlerden memnun olmayan yerel halkın şikâyetleri ve sorunları daha da artacaktır. Artan bu sorunlara zamanında ve yerinde çözüm önerisi getiremeyen kurumlar kendilerini geleceğe taşıyamama gibi sorunlarla karşı karşıya kalacaktır.

Kamu hizmetlerinin sunumunun e-devlet uygulamaları ile gerçekleştirilmesi, sunulan hizmetlerin etkinlik ve verimlilik sağlamasında, maliyette ve sürelerin kullanılmasında yaşanan azalmalar e-devlet uygulamasının işlerlik kazanmasında etkili faktörlerdir. Hiç kuşkusuz e-dönüşümde yaşanan gelişmelerden en çok etkilenen birim yerel yönetimler olmuştur. Yerel yönetimler içerisinde ise belediyeler, bu dönüşümde en çok etkilenen birim olarak öne çıkmaktadır. Yerel yönetimler, halka hizmet götürmede kullandıkları e-belediyeçilik yöntemini e-devletin küçültülmüş bir modeli şeklinde kabul etmişlerdir (Erdoğan, 2019a: 552).

Küreselleşme süreçlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı ve yeniliklerin gerçekleştiği birimler yerel yönetimlerdir. Küreselleşme sürecinin şekillenmesiyle yerel hizmetlerin sunumunda hizmet yerinden yönetim ve vatandaşla birlikte yönetim kavramları gündeme gelmeye başlamıştır. Bilgi çağının gerektirdiği kent yaşamını kolaylaştıracak politikaların uygulanması, faaliyetlerin yürütülmesi görevi yerel yönetimlere düşmektedir. Bu nedenle, etkili bilim ve teknoloji politikalarının düzenlenmesi ve bunların yürütülmesi konusunda merkezi kurumların yanı sıra yerel yönetimlerin de en önemli sorumlulukları arasındadır. Çünkü e-dönüşüm; yerel hizmetlerde kaliteyi, hizmet sunulan alanların genişletilmesini, yerel topluluklara sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yeni imkânların sunulması gibi önemli katkıları barındırmaktadır. Sürekli gelişen bilişim teknolojileri sayesinde yerel yönetimlerin de dijital olarak dönüşümleri sağlanmakta, çok yönlü olarak hizmet sunma gerekliliği ortaya çıkmakta ve yerel yönetimlere yeni ufuklar ve sorunlara çözüm konusunda yeni yöntemler geliştirmesine katkı sunmaktadır (Kaynak, 2009: 216).

E-dönüşüm kavramı artık sadece belli kurumların dönüşmesi anlamına gelmemektedir. Çok taraflı olarak karşılıklı dönüşümü gerekli kılmaktadır. Sadece hizmetleri sunanlar değil aynı zamanda sunulan hizmetlerden yararlananların da bu dönüşüm sürecinde önemli katkıları bulunmaktadır. Yerel halka yakın olması nedeniyle yere yönetimlerden beklenen katkının sağlanması için vatandaşların memnuniyetlerinin

sağlanarak daha kaliteli hizmet sunumunun gerçekleşmesi gerekir. Bunun için de gelişmelere ayak uydurmak diğer yerel yönetimlerin uyguladıkları teknikleri geliştirerek kendilerinin de uygulaması artık var olmalarının tek koşulu haline gelmiştir. Bu bilgiler kapsamında bu çalışmada amaç; e-dönüşüm sürecinin yerel yönetimler üzerindeki etkisine dikkat çekilmek istenmiştir. E-dönüşüm kapsamında yerel yönetimlerde son dönemlerde uygulamaya konulan yeni yöntemler incelenmiştir. Son olarak, yerel yönetimlere dijital dönüşüm sürecine yönelik bir model önerisi sunulmuştur.

1. Kamu Yönetiminde Yaşanan Değişimler

Teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmeler sosyal alandaki değişimlerin de ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayarak her alanda ortaya çıkan köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu değişimlerin ilk ortaya çıktığı alanlar farklı büyüklüklere sahip olan kentlerdir. Her alandaki değişimler kentlerden başlayarak toplumsal hayatın her alanını yeniden yapılandırmıştır (Baştan ve Ökmen, 2004: 197).

Hem dünyada, hem de ülkemizde gerçekleştirilen akıllı kent uygulamaları yerel nitelikteki hizmetlerin sunumunda bu düzenlemelerin ne kadar etkili olduğunu ispatlamıştır. Bu uygulamaların geniş alana yayılması, sadece hizmet sunum kalitesini değil, kentsel alandaki yaşamı da olumlu olarak değiştirebilir. Yerel alanda yaşanan sorunların çözülmesinde yerel otoritelerin bilişim teknolojilerine başvurdukları görülmektedir. İlerleyen dönemlerde bilişim teknolojilerinin kentsel alanda paydaş olma potansiyeli de bulunmaktadır. Özellikle kentlerde sürdürülebilirliği sağlama açısından bilişim teknolojileri sayesinde önemli sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür (Bulut ve Aslan, 2019: 774).

Dünyada bütünleşme politikaları her alanda uluslararası rekabeti gerekli kılmaktadır. Kamu hizmetlerinin sunulmasında rekabet ortamında geride kalmamak için devletlerin yeniden yapılanma çalışmalarına yönelmeleri gerekir. Devletlerin, vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşları ile olan ilişkilerinin olumlu olması hızlı gelişmelerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Hizmet sunumunda dikkat edilmesi gereken husus; vatandaşların memnuniyetliklerinin artırılması ve vatandaş odaklı hizmetlerin sunulması amacıyla faaliyetlerin geliştirilmesidir (Henden ve Henden, 2005: 48). Yerel yönetimler vatandaşların kamu hizmetlerine erişim konusunda başvurdukları ilk kurum olduğu için, vatandaşların kent hayatına ilişkin beklentileri hızla artmaktadır. Yerel yönetimler de bu beklentilere cevap verebilmek amacıyla teknolojik olarak yeni imkânları

kullanmanın yollarını aramakta, dijital uygulamalardan daha fazla yararlanmak için çalışmalar yürütmektedir (Erdoğan, 2019a: 556). Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, internetin kullanım oranlarının yaygınlaşmasıyla bilgi çağına geçiş ile beraber hizmetlerin sunum şekli de değişime uğramıştır (Göçoğlu, 2020: 615).

2. E-Devlet Kavramı

E-devlet kavramı kendiliğinden gelişen bir anlayış değildir. E-devlet kavramı zaman içerisinde gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerine karşılık olarak artan ihtiyaçlara cevap verebilmek için yeni son teknoloji anlayışının yansımasıdır (Karasoy ve Babaoğlu, 2020: 118). E-devlet anlayışının uygulanması gerek devletin gerek kamu görevlilerinin gerekse de vatandaşların ve hizmet ortaklarının birbirleriyle olan iletişimlerine etkide bulunmaktadır (Aydın ve Kiracı, 2014: 35).

Kamu yönetiminde e-devlet kavramı e-belediyeçilik anlayışının başlangıcı şeklinde görülebilir. Bu nedenle, e-devlet kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan biri; kamu kurumları, vatandaşlar ve ticari kurumlar arasındaki hizmet e bilgi alışverişi sırasında teknolojinin kullanılmasıyla birlikte performans ve verimlilikte artışın yaşanmasını hedef alan devlet modeli şeklindedir (Henden ve Henden, 2005: 53). Bu bakımdan günümüzde bilgi teknolojileri kamusal nitelikteki hizmetlerde kaliteyi, verimliliği ve etkinliği sağlaması açısından birçok fırsatlar sunmaktadır. Kamu kurumları ve yerel yönetimler bu fırsatlardan daha çok yararlanmak, yerel yönetimlerin dinamikliğini artırmak için dijital uygulamalardan daha çok faydalanmaya çalışmaktadır (Erdoğan, 2019a: 552).

Dönüşümün gerçekleşmesinde rol oynayan “e”, her şeyin gelişmesini, her şeyin teknolojinin mümkün kıldığı yöntemlerle sunulmasını hedeflemektedir. E-dönüşüm, sürekli olarak yenilenmeyi ve yeni projelerin oluşturulmasını öngörmektedir. Globalleşme (küreselleşme) sürecinde artan iç ve dış rekabete karşı ayakta durabilmenin ön koşuludur. E-dönüşüm, üretimden pazarlamaya kadar her alanda iş akış şemasını değiştiren yeni çalışma yöntemidir. Sizler ne kadar güçlü olursanız olun, değişime yeteri kadar ayak uyduramazsanız, zamanın gelişim sürecinde geride kalınması muhtemeldir (Kaypak, 2009: 217).

3. Yerel Hizmetlerin Sunumunda Dijital Uygulamalar

Yerel yönetimler, halkın yerel nitelikteki ortak ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli birimler olması dolayısıyla yerel halkı

İlgilendiren her sorun aynı zamanda belediyeleri de ilgilendirmektedir. Bu nedenle, vatandaşlara sunmuş oldukları hizmetlerin kapsayıcı, herkes tarafından kolay bir şekilde erişilmesi ve hızlı bir şekilde yerine getirilmesi amacıyla teknolojik imkânlardan yararlanmaları gerekir. Çünkü teknolojiden yararlanmayla, gelişmeleri yakından takip edileceği, yönetim sürecinin doğrudan bireyler yerine otonom ya da yapay zekâ yöntemi ile sunmanın hizmetlerde hem nitelik hem de nicelik olarak artışın yaşanacağı kabul edilmektedir. Bu kapsamda, yerel yönetimlerin teknolojik imkânlardan yararlanmasının ilk örneğini kent bilgi sistemlerinin alt yapısını oluşturan e-belediye hizmetlerinin uygulanması ile başladığı söylenebilir (Bulut, 2002: 2-5).

E-devlet anlayışının yerele yansması e-belediye olarak kabul görmüş ve uygulanmıştır. E-belediyecilik anlayışı, belediyelerin halka sunduğu hizmetleri elektronik imkânlar kullanılarak sunulmasına dayanmaktadır (Alodalı vd., 2012: 88). E-belediyecilik anlayışı yerel halkın yönetime katılmasında önemli bir ortam oluşturmaktadır. Kamu kurumları arasında gereksiz bürokratikleşmenin azaltılmasına ve hizmetlerin tekrarlanmamasına katkıda bulunur. Vatandaş temelli hizmet anlayışını temsil etmektedir (Henden ve Henden, 2005: 57). E-belediyecilik anlayışına geçilmesiyle daha büyük kitleye ulaşmakta, belediye hizmetleri daha hızlı şekilde sunulmakta, gerçekleştirilecek ihalelerin ilanları, mecliste alınan kararlar, belediye gelir ve giderleri belediyeye ait bütün bilgiler web sayfasında yayınlanmakta, halkın yedi gün yirmi dört saat ulaşabileceği bir yapıya kavuşturulmuştur (Alodalı vd., 2012: 88).

Bu noktadan hareketle kamu kurumları, teknolojinin önemli imkânlarından faydalanarak vatandaşlara daha nitelikli hizmetler sunarak yerel halkın katkılarını ve onların güvenlerini kazanmaya çalışmışlardır (Karataş ve Tarhan, 2021: 318).

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun geçici 10. maddesine göre belediyeler için e-belediye bilgi sistemlerinin oluşturulması anayasal bir zemine oturtulmuş ve bu maddeye yöre bütün belediyelerin e-belediye bilgi sistemlerinin oluşturulması zorunlu hale getirilmiştir. Ücretsiz bir şekilde sunulan bu hizmetler, belediyelerin yönetim bilgi sistemleri yapısını oluşturmaktadır. Projeye yeni modüllerin eklenmesi, belediyelerin veri aktarma konusundaki faaliyetler İçişleri Bakanlığı aracılığıyla düzenlenmektedir (Erdoğan, 2019a: 560).

Herhangi bir belediyenin web sayfası incelendiğinde; web sayfasının ana sayfasında halkın ulaşabileceği haberler, meclis tarafından alınan kararlar, yapılan ihaleler, belediyenin yapmış olduğu etkinlikler, video ve foto galeri sayfasına ulaşılır. Projeler sekmesi tıklandığında ise; planlanan, devam eden, tamamlanmış veya yenilenen

projeler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Dijitalleşmenin getirmiş olduğu fırsatlar sayesinde vatandaşlar evlerinde internet bağlantısının olduğu bütün dijital araçlar vasıtasıyla birçok bilgiye serbest bir şekilde ulaşmaktadır. Bu durum belediyelerin şeffaf, vatandaş esaslı, kamu hizmetlerinin hızlı sunulması, vatandaşlara güven sağlaması, vatandaşların günün herhangi bir saatinde emlak, vergi gibi birtakım borçlarının ödenmesi işlemlerini gerçekleştirmeleri gibi birçok hizmetleri daha kolay bir şekilde gerçekleştirme imkanına kavuşmuştur (Kaypak vd., 2017: 1808).

Yerel yönetimlerde birçok hizmet elektronik ortamlarda sunulmaya başlanmıştır. Yerel yönetim birimlerinde farklı e-belediyecilik hizmetleri bulunmaktadır. Belediyelerin sık kullandıkları e-belediyecilik hizmetleri, trafik ve hava durumu bilgisinden çevre, temizlik vergisini takip etmeye kadar çok sayıda hizmetler online olarak verilmektedir (Erdoğan, 2019a: 558).

E-belediye bilgi sisteminin kullanılmasıyla vatandaşlara ve hizmetlerin sunulmasında belediyelere birçok katkılar sunmaktadır. Bu kapsamda vatandaşlara sağladığı katkıları; hizmetlerin güvenilir ve kesintiye uğramadan sunulmasını, Kişisel Verilerin Korunması Kanun kapsamında yerel halkın bilgileri güvenli olarak korunmasını, bilgilerin güvenilir yerlerden ulaşılmasını, siber saldırılara karşı Endüstriyel Kontrol Sistemleri (EKS) ile güvenli ellerde saklanması, zaman ve mekândan bağımsız olarak belediyenin hizmetlerine ulaşılması, vatandaş esaslı mobil uygulamalar sayesinde hizmetlerin sunumu sağlanmaktadır. Belediyeye sağladığı katkıları ise; bütün belediyelerin ortak bir platformda buluşmasını sağlaması, bütün belediyelerin bu sisteme geçmesiyle bakanlığın bütün kurumlarla bütünleşmesinin sağlanması, kaynaktan ve zamandan tasarruf sağlanmakta, personelden tasarruf sağlamakta, kırtasiyeciliğin ve bürokrasinin azaltılması, hizmetlerde ve hizmetlerin sunulmasında standardın sağlanması, belediyelerinin faaliyetlerinin, işlemlerinin anlık olarak kaydedilmesi, belediyeler tarafından sunulan hizmetlerin herhangi bir kesintiye uğramaksızın hizmet sunması şeklinde özetlenebilir (E-Belediye Bilgi Sistemi, 2021).

Ülkemizde Büyükşehir belediyesinin bulunmadığı illerde il özel idareleri hizmet sunmaktadır. Dijital dönüşümün gerektirdiği şartlara ayak uydurmak ve daha kaliteli hizmet sunmak için il özel idareleri de kendilerini yenileme ihtiyacı hissetmiştir. Vatandaşların yerel yöneticilere ulaşması ve bilgi sahibi olabilmesi amacıyla her ilde il özel idaresi birimleri kendi il isimleri ile web siteleri oluşturmuştur. Aynı zamanda İl özel idareleri, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nu gereğince her yıl faaliyet raporu hazırlamak zorundadır. Hazırlanan

faaliyet raporları da il özel idarelerinin web sayfalarında ilgili linkte paylaşılmakta ve vatandaşlar tarafından internet erişimiyle raporlara ulaşılmaktadır. İl özel idarelerinin teknolojik imkânlar kullanılarak hizmetlerin sunulmasında hangi alanda hangi eksikliklerin olduğuna yönelik sağlıklı tespitlerin yapılmasını kolaylaştırmıştır (Kaypak vd., 2017: 1805). İnternet ortamında herhangi bir köy arandığında köylüler tarafından oluşturulan sosyal medya hesaplarına ulaşıldığı görülmektedir. Bu sosyal medya ortamlarında köylere ait özellikler, köylerin gelenek göreneklerine ait fotoğraflar, videoların paylaşıldığı görülmektedir. Köyü tanıtan bilgilere ulaşılabilmektedir. Ancak köylerin kendilerine has resmi bir web sayfası bulunmamaktadır. Belediyeler ve il özel idareleri gibi köylerin de resmi web sayfalarının oluşturulması köylerde sunulan hizmetlerin nitelik ve nicelik olarak artmasına katkıda bulunabilir. Köylerde yaşanan sorunların daha net bir şekilde görülmesine katkıda bulunabilir.

4. Covid-19 Pandemi Sürecinde Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm

Dünyanın her tarafında Covid-19 pandemisinin varlığı nedeniyle kent yönetimleri büyük baskılar altında kalmış, bu baskılar karşısında özellikle metropol kent yönetimleri daha yenilikçi ve çözümler sunan çalışmalar içerisine koyulmuşlardır. Türkiye’de bulunan belediyeler ve özellikle büyükşehir belediyeleri pandemiyle mücadele konusunda (maskematik hizmetleri ve hizmeti sunan birimler için sıramatik uygulamaları, bisiklet yollarının yenilenmesi, bazı yolların trafiğe kapatılması, kaldırımların düzenlenmesi, vb.) farklı yöntemlere girişmişlerdir. Eğer pandeminin etkileri beklenenden daha uzun sürede devam edecek olursa, pandemiyle mücadele konusunda kısa vadeli geliştirilen bu çözüm girişimlerinin yerine daha uzun vadeli ve daha geniş kapsamlı önlemlere başvurulabilir (Ömürgönülşen, 2021: 349).

Covid-19 pandemisinin başlangıcında belediyelerin en başta temel ihtiyaçların giderilmesi amacıyla hizmetler sunduğu, daha sonraki süreçte teknolojinin kullanımı konusunda psikolojik danışma hizmetleri, telefonla danışmanlık hizmeti, video ve canlı internet yayıncılığı ile vatandaşlara yönelik bilgilendirici çalışmalar, seminerler şeklindeki hizmetleri belediyelerin yeni yeni deneyim kazandıklarını ortaya koymaktadır (Urhan ve Arslankoç, 2021: 945).

Kısa süre içinde bütün dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisi, toplu taşıma araçlarındaki yüksek bulaşma riski ve ekonomik nedenlerden dolayı kentlerde bisiklet kullanımı ve bu konudaki çalışmalar hız kazanmıştır. Yaşanan yoğun trafik, zamanların

kaybolması ve akaryakıt israfı gibi sorunlar fiziksel ve sosyal açıdan zaten vatandaşları olumsuz yönden etkilemekte iken Covid-19 sürecinde bu olumsuz etkiler daha da artmaktadır. Belediyelerin bisiklet çalışmalarına hız vermeleri hem salgınla mücadele konusunda hem de doğanın korunması konusunda önemli bir eğilimdir. Belediyelerin bu konuda bisiklet yolları ve bisiklet kullanımının teşvik edilmesi amacıyla farkındalık çalışmaları bulunmaktadır (Kaya, 2020: 48).

Covid-19 pandemi döneminde yerel yönetimlerin dijital dönüşüm konusunda nasıl bir deneyim yaşadıklarını ortaya koymak için hazırlanan bir projede yapılan anket sonuçlarına göre; olağanüstü dönemde kamu kurumlarının %89 oranında kesintisiz bir şekilde uzaktan çalışma modeli ile hizmet sundukları tespit edilmiştir. Bartın ilinde yapılan ankette Covid-19 pandemisinin kamu kurum çalışanlarının çalışma davranışlarını %71,5 oranında etkilediğini ve çalışanların çalışma hayatındaki davranışlarını (%85,4) oranda etkilediğini sonucuna ulaşılmıştır. Covid-19 pandemisinin yerel yönetimlerde dijital dönüşüm alanında (%81,3) oranında etkisinin olduğu gözlenmiştir. Kamu kurumlarında çalışanların Covid-19 pandemisinden dolayı (%57,8) oranında evden çalışmaktan memnun olduğu, çalışanların %72,4'ü iş konusunda daha az stres yaşadığını, %56,1'i işlerine daha iyi adapte olduklarını ve %75,6'sı ise uzaktan çalışma ile yakın gelecek zamanda tükenmişlik olasılığının azalacağını belirtmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, 2021: 102).

Pandemi sürecinde yerel birimlerin farklı nitelikte hizmetlere girişmeleri vatandaş ile yerel birimlerin yaklaşmasını sağlayacak, işbirliği ve dayanışma ortamının oluşmasına katkıda bulunacak, hizmetlerin aksadığı durumlarda vatandaşların yerel birimlerden hesap sorabilmesinin önü açılmış olacaktır. Yerel yönetim birimleri, salgın döneminde hassas kesimin ihtiyaçlarını gidermesi, su, elektrik, katı atık gibi yerel nitelikteki hizmetlerin sunulması, merkezi birimlerin iş yükünü hafifletecek, merkezi birimler daha stratejik konulara yönelebilecektir (Bilgili, 2020: 230).

5. Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Alanında Yaşanan Sorunlar

Yerel yönetimlerde bilgi teknolojilerinin kullanılması kişi, kurum ve kuruluşlar tarafından yerel yönetimler üzerinde bir baskının oluşmasına neden olmaktadır. Bu baskılar sayesinde katılımcı demokrasinin gelişmesi yönünde önemli adımlar atılmaktadır. Bu çalışmalara rağmen, yerel yönetimlerde dijital uygulamalar sürecinde birçok sorun ile karşılaşabilmektedir. Bu sorunlar; hukuki ve teknik

konularda yasalardaki yetersizlik, yerel yönetim birimlerinin yetersiz bilgi nedeniyle yeniden yapılanma çalışmalarına, çalışanların yeni teknoloji kullanımı konusuna karşı gösterdikleri direnç, geleneksel yönetim anlayışı ve farklı parti üyelerinden oluşan çalışanların kendi aralarındaki uyuşmazlıklar, bürokratik engeller, e-belediye konusunda önemli bir alan olan kent bilgi sistemlerinde belirlenmiş bir standardın olmaması (Karakurt-Tosun, 2008: 77-78) olarak sıralanabilir.

Ulusal düzeyde iletişimin teknik olarak yetersiz olması, geleneksel devlet anlayışının e-devlet anlayışının işleyiş şekline erişememesi, geleneksel hizmet sunma alışkanlıklarının devam etmesi, çalışanların gelirlerini kaybetme ya da yenilik korkusu nedeniyle eski alışkanlıklarını devam ettirme konusunda ısrarcı olmaları, yeni bir işleyiş şekline geçerken eski işleyiş şeklindeki sorunların çözüme kavuşturulmamış olması, yeni işleyiş şeklinin tam olarak oturtulmaması, yeni iş süreçlerinin yerleştirilmesi konusunda maddi açıdan yetersiz olunması, kamu kurumlarında ve vatandaşlarda henüz tam olarak e-kültürün yerleşmemiş olması, kamu yönetimlerinde işleyiş konusunda tek bir biçime ulaşılmamış olması, ulusal alanda bilgi güvenliğinin sağlanamaması ve bu nedenle kullanıcılarda güven eksikliğinin olması, kamu yönetimlerinde ve vatandaşlarda bilgisayar okuryazar oranının az olması ve bunun bir sonucu olarak internetin az kullanılması, teknolojinin üretilmesi konusunda ülkenin sahip olduğu beyin gücünden yararlanılmaması sonucu olarak bu alanda geride kalınması (Şat, 2008: 204-205) yerel yönetimlerin dijital dönüşüm alanında yaşanan sorunlar arasındadır.

Yaşanan bu sorunlar ile beraber yerel yönetimlerin dijital olarak dönüşümlerinde (Türkiye Bilişim Derneği, 2004: 208); kişisel verilerin korunması kapsamında güvenliğin sağlanması açısından iletişim teknolojilerine karşı vatandaşların güvensiz tutumları, bilgi ve iletişim teknolojinin ilk kullanılmaya başlandığı dönemlerde maliyetlerin yüksek olması, bilişim hukuku alanındaki çalışmaların yetersiz bulunması, merkezi idare ile yerel otoriteler arasındaki işbirliği ve koordinasyon çalışmalarının eksik kalması, yerel otoritelerde teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmasına yönelik alt yapının yetersiz olması, internete erişim konusunda sıkıntıların yaşanması, kurum yöneticilerinin değişime karşı oluşturdukları dirençler, yeniliklere uyum sağlayacak ve yakından takip edecek nitelikli personelin yetersiz olması, belediyelerin birçoğunun resmi web sayfalarının kullanışsız olması, güncellenmemesi, web sayfalarının sadece vatandaşları bilgilendirme amaçlı kullanılması, vatandaşların aktif olarak katılımını öngören ortamların olmaması gibi sorunlar da bulunmaktadır.

Akıllı şehirlerin oluşturulması için verilerin toplanmasına yönelik verilerin hukuki açıdan alt yapının oluşturulması ve bu konuda idari çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekir. Ayrıca ticari sır, devlet sırrı, ve özel hayatın gizliliği gibi alanlarda verilerin toplanması ve paylaşılmasına yönelik güvencenin sağlanması gerekir. Açık veri politikası kapsamında kentlere yönelik verileri toplamak, analiz etmek ve paylaşmak çok kolay duruma gelmiştir. Fakat verilerin paylaşımlarında sınırların ne olacağı, hangi verilerin paylaşılacağı, verilerin güvenliği gibi konular bu alanda ilerleme sağlanmasını engellemektedir (Köseoğlu ve Demirci, 2018: 53).

Belediyelerde dijital dönüşüm alanında yaşanan sorunlardan biri de her belediyenin gerçekleştirdiği uygulamayı tek başına uygulamasıdır. Bu konuda koordinasyonun sağlanabilmesine yönelik projelerin azlığı da bu sorunun çözülememesini sağlamaktadır. Aynı zamanda, belediyelerde enformasyon teknolojisine yeteri kadar önem verilmemesinden dolayı birtakım sorunlar da yaşanmaktadır. Bu sorunlar, kullanılan verilerin tekrar edilmesi, verilerin güncellenmemesi, kurum içindeki iletişim eksikliği, gerekli bilgiye zamanında ulaşılamamasına neden olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, yöneticilerin eksik karar almaları ve hizmet sürecinde aksamaların yaşanması söz konusu olmaktadır (Şat, 2008: 264).

Yerel yönetimlerde dijital dönüşüm alanında yaşanan bir başka husus personel sorunudur. Belediye çalışanlarının dijital uygulamalar konusunda uzmanlaşması önemlidir. Aksi durumda bütüncül politikalar yerine sorunların çözümünde birbirinden kopuk ve bağımsız çözümlerin sunulması ortaya çıkabilecektir. Bunun yanı sıra bazı dijital uygulamalar kentin ölçeğini aşabileceğinden bu durumlarda bölge ya da ülke bazında uygulamaları gerçekleştirmek gerekir. Birçok dijital uygulamalar, farklı sektörlerden farklı kurum ya da kuruluşlar ile işbirliği yapılmasını gerekli kılabılır, bu durumlarda yatay, dikey işbirlikleri kurulmasına özen gösterilmelidir (Köseoğlu ve Demirci, 2018: 53). Dijital belediyeçiliğe dönüşümün hem yerel vatandaşlar hem de yerel birim yöneticileri tarafından benimsenmesi, ortak bir anlayış ile ortak bir amaç için bir araya gelinmesi önemlidir. Bu tür girişimlerde küçük nüfuslu kentlerde kuluçka merkezleri oluşturularak dijital belediyeçilik uygulamaları buralarda test edilebilir. Bu uygulama sonucunda dijital belediyeçiliğin Türkiye koşullarında işlevsel olup olmadığı da test edilmiş olur (Karaca ve Öztürk, 2019: 536).

Yerel yönetim birimlerinde daha şeffaf ve katılımcı bir yapı oluşturulması için kamu hizmetlerinin internet üzerinden sunumunun yapılması yaygınlaştırılmalıdır. Yerel alanlarda yerel halkın yerel yönetimler üzerinde daha fazla katılımının sağlanması, denetim

gerçekleştirmesi gibi durumların gerçekleştirilmesi için halka açık alanlarda ücretsiz olarak internet hizmeti verilmelidir. Yerel yönetimlerde sunulan hizmetlerden dijital anlamda yararlanmak için telefon hatları etkin kullanılmalıdır. Yerel yönetimlerin kullandığı web sayfaları sürekli ve düzenli olarak güncellenmelidir. Dijital dönüşümün gerektirdiği yaşam koşullarına ayak uydurma adına yerel birimlerde çalışanlara ve yerel halka eğitimler, konferanslar verilmelidir. Kırsal kesimde yaşayan vatandaşlara yönelik dijital çağın araçlarını, bilgisayar, telefon, tablet, internet gibi bazı alanlarda daha uygun koşullarda ve daha ucuz sunulması onların da bu hizmetlerden yararlanmasını ve yaşanan gelişmelerden haberdar olmasını sağlayacaktır (Kaypak vd., 2017: 1811-1812).

6. Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Alanında Yaşanan Son Gelişmeler

Yerel yönetimlerde dijital dönüşüm kapsamında yerel yönetimler arasında işbirliği ve bilgi paylaşımını kolaylaştırmak için devlet desteği altında bazı projelerin uygulamaya konulduğu görülmektedir. Aynı zamanda vatandaşların katılımlarını sağlayacak, yerel yönetimlerin ortak olarak harekete geçmesini sağlayacak projeler hayata geçirilmiştir (Yılmaz, 2013: 59).

Yerel yönetimlerde uygulamaya konulan dijital dönüşüm uygulamaları genellikle ülkelerin politikalarıyla uyumlu bir şekilde yürütülmektedir. Bu kapsamda çok farklı nitelikte ve çok sayıda dijital dönüşüm uygulamaları yerel yönetimler tarafından vatandaşlara daha hızlı hizmet sunmak ve tasarruf yapmak amacıyla etkili bir şekilde uygulanmaktadır (Erdoğan, 2019b: 69). Bu doğrultuda yerel yönetimlerin dijital dönüşüm alanında gerçekleştirdikleri uygulamalara değinmek gerekir.

Akıllı Kent Otomasyon Sistemi (AKOS): Türkiye’de yerel yönetimlerde dijital dönüşüm sürecinde mevcut yasal düzenlemeler ışığında daha çağdaş bir kent sistemi oluşturulmak amacıyla uygulamaya konulan bilişim projelerinden birisidir. AKOS projesi, vatandaş ile bütünleşmeyi, vatandaşların sorunlarını zamanında çözüme kavuşturmak amacıyla, üretken belediye anlayışını öne çıkarmaktadır. AKOS, kente ve kent halkına ait bilgilerin belirli standartlar çerçevesinde saklanması, bu bilgilerin veri tabanına aktarılması, ulaşılan veriler arasında ilişki kurularak bu bilgilerin

belediye ihtiyaçlarına bağlı olarak belirlenmesi ve doğru bir Şekilde yönetilmesi hizmetlerini kapsamaktadır.¹

ağrı Merkezi ve Telefon Teknolojileri; yerel halkın belediyeye gitmeden buldukları yerden herhangi bir internet bağlantısı gerekmeden belediye birimleri ile iletişim kurabilmesidir. Vatandaşlar telefon ile kredi kartları ile borçlarını ödeyebilme, Őikyetlerinin takibi sürecini, istedikleri konu hakkında bilgi talep etme, randevu alma gibi hizmetler alabilmektedir. Cep telefonlar ile belediye hizmetlerine ulaŐabilmek mümkündür. Yapılan bir Őikyetin hangi durumda olduğu hakkında bilgi sahibi olunabilir. Ayrıca SMS yoluyla belediyeye önceden vermiş oldukları cep telefon numaralarından bilgi almak istedikleri konu hakkında vatandaşlar SMS aracılığıyla bilgilendirilmektedir (Yılmaz, 2013: 58).

Müşteri İlişkileri Yönetimi Uygulaması; müşteriler ile doğrudan temas kuran kurumlar açısından sundukları hizmetlerin amacına ulaşmasında, müşterilerle kurulan iletişimin başarılı sonuçlanmasında müşteri ilişkileri yönetimi uygulaması önemli olmaktadır. Müşterilerle ilişkilerin doğru yönetilmesi sonucunda yeni ürünlerin ve hizmetlerin Őekillenmesinde önemli katkı sağlayacaktır. Müşteri ilişkileri yönetimi ile, hizmet kullananların memnuniyetlerinin artması, esnekliğin sağlanması, kaynak ve zamandan tasarruf sağlanması, sağlanacak kazancın artması gibi bazı avantajlar sağlamaktadır.²

Kiosklar; kentlerin belli yerlerine konulan kiosklar sayesinde, hizmetlerin web sitelerine kentin daha önceden belirlenmiş yerlerinden bütün vatandaşlara açık olması sağlanabilir. Böylece evlerinde ve iş yerlerinde internet imkânı bulunmayan vatandaşlara ulaŐılacaktır. Özellikle de internet eriŐiminin daha düşük seviyelerde olan dar gelirli mahallelerde bulunması dijital dönüşüm sürecinde dijital uçurumu ortadan kaldırmada önemli bir düzenleme olmaktadır (Yılmaz, 2013: 53).

Mezarlık Bilgi Sistemi (MEBİS) Uygulaması; belediyelerin Mezarlıklar Müdürlüğü ile ilgili bütün bilgilerin ortak bir veri tabanında toplanması, mezarlıklara ilişkin sayısal bilgilerin toplanması, mezarlara ilişkin bütün bilgilerin bütünleŐtirilerek sorgulama ve analiz edilmesine imkân tanıyan bir sistemdir. MEBİS, mezarlıkların parsel çalışmalarının yapılması, boş mezar yerlerinin belirlenmesi,

¹ <https://www.sampasbilisim.com/arge-akos-akilli-kent-otomasyon-sistemi.html> (Erişim Tarihi: 19.05.2021).

² <https://www.innova.com.tr/tr/uygulamalar/kurumsal-cozumler/musteri-iliskileri-yonetimi-crm> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

mezarlıkların bakım ve onarımlarının daha kapsamlı şekilde gerçekleştirilmesi için hazırlanan bir projedir. Bu proje ile yerel halk mezarlıklara defnedilmiş yakınlarının bilgilerine mezarlıkların girişlerinde bulunan kiosklar sayesinde ulaşabilmekte, belediyelerin web sayfalarından ulaşabilmektedir. Ayrıca MEBİS uygulaması ile ölen bireylerin tıbbi açıdan ölüm nedenleri, kadı-erkek ölüm oranları gibi istatistiki bilgilere de ulaşılmaktadır. MEBİS projesinin uygulanmaya başlamasıyla; internet üzerinden mezarlıklarda bulunan kişilerin bilgilerine ulaşmakta, şehir dışındaki vatandaşların bugün vefat edenler menüsünden kimlerin vefat ettiklerini görebilmekte, mezarlıktaki önemli kişiler ve eserler hakkında bilgi sahibi olunmakta, ziyaretçilerin yakınlarının mezarlıklarını bulmada harcadıkları zaman azalmakta, yetkili kişiler tarafından mezarlıklar ile ilgili yapılacak planlamalar konusunda daha sağlıklı bilgilere ulaşabilecektir.³

Video Konferans ve Webcasting; video konferans, farklı mekânlardaki bireylerin, eşzamanlı olarak, görüntülü ve sesli bir şekilde haberleşmelerini sağlayan sistemdir. Belediyelerde de bu yöntem uygulanarak belediye toplantılarının fiziki mekânda bir araya gelmeden yapılmasıdır. Webcasting ise, daha önceden hazırlanmış videoların ve ses kayıtlarının internet ortamında bir televizyon ya da radyo programı aracılığıyla yayınlanmasıdır. Örneğin, belediye meclis toplantılarının belediyelerin web sayfalarında canlı olarak ya da video şeklinde yayınlanarak bu toplantıların vatandaşların izlemesini sağlamak mümkündür (Yılmaz, 2013: 54).

Kimlik Paylaşım Sistemi (KPS) Uygulaması; Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla vatandaşlara ait nüfus ve yerleşim yerlerine ilişkin bilgilerine kamu kuruluşları ya da diğer tüzel kişiliğe sahip kurumlar tarafından güncel bilgilerin, güvenli bir ortamda haftanın yedi günü ve yirmi dört saat içerisinde online olarak ulaşmasını sağlayan bir uygulamadır. KPS uygulaması ile T.C. kimlik numarasının kime ait olduğunu öğrenme, nüfusa kayıtlı olduğu yer bilgisine dayanarak kimlik bilgilerine ulaşma, nüfus kayıt örneğine ulaşabilme gibi birçok hizmetler sunulmaktadır. KPS uygulamasını kullanmak isteyen kamu kurum ya da kuruluşları ile çift taraflı olarak bir sözleşme imzalanmaktadır. Bu sözleşmede, KPS uygulaması kapsamında hangi sorgulama işleminin yapılacağı ve yapılan sorgulamalar kapsamında hangi bilgilere ulaşılacağı

³ <http://nigde.mebis.net/content.aspx?ID=mezarlikSistemi> (Erişim Tarihi: 17.06.2021).

düzenlenmektedir. KPS uygulaması çerçevesinde gerçekleştirilen bütün faaliyetlerin geri izleme (log) bilgisi bulunmaktadır.⁴

Dijital Platformlar; dijital platformlar, daha basit ve düşük maliyet gerektiren çözümler getirerek, isteklerin ve hizmetlerin buluşturulmasını ve vatandaşların katılmasına katkıda bulunan sanal ortamlardır (Örselli ve Akbay, 2019: 232).

Yapay Zeka/Makine Öğrenmesi; dijital dönüşümün merkezinde bulunan makine öğrenmesi ya da yapay zeka uygulamaları yerel yönetimlerde her alanda kullanılabilir. Yerel yönetimlerin kullandığı sosyal medya uygulamaları, anlık ve gerçek zamanlı olarak bilgi paylaşılması, yerel halktan geri dönüşümün alınması, sosyal medya platformları aracılığıyla anketler yapılması, karar alınması sürecinde sokak ve mahalle bazında katılımların sağlanması mümkün olabilir. Yerel yönetimlerin droneleri (insansız hava araçları), kriz yönetiminde ve doğal afetler sırasında yardım ulaştırmak gibi birçok alanda kullanmaları mümkündür. Günümüzde her geçen gün yerel yönetimlerin sundukları hizmetlerden yararlanan insanlar ve nesnelerin interneti üzerinden yerel yönetimlere büyük oranda veri akışı mümkün olmaktadır. Bu bilgilerin sağlıklı ve güvenilir şekilde analiz edilmesi kurumsallaşmanın sağlanmasında, ihtiyaçların doğru bir şekilde belirlenmesinde ve vatandaşlardan geri bildirim alınmasında önemli rol oynamaktadır.⁵

Blokszinciri; Kripto paralara çözüm getirmek için uygulamaya konulan bu yöntem şifre bilimine dayanarak birtakım konularda daha şeffaf ve güvenilir çözümler getirmektedir. Özellikle belediyeler vergilerin ödenmesi, sosyal yardımların dağıtılması gibi birçok alanda bu uygulamadan faydalanmaktadır.

Sanal Gerçeklik/Artırılmış Gerçeklik; Bu teknoloji siyasi mekanizmaların karar alım süreçlerinde meclis üyelerinin ya da kent konseylerinin geleceğe ilişkin daha sağlıklı kararların alınmasında katkı sağlamaktadır. Ayrımcılığa uğrayan kesimlerin entegrasyonunun sağlanması sürecinde, onların yaşamış oldukları sorunları azaltma, sorunların anlaşılması açısından katkı sunmaktadır.

Sosyal Medya; Bu uygulama ile yerel yönetimler, kente ait bilgi, haberleri anlık olarak ve gerçek zamanlı olarak paylaşabilmekte,

⁴ <https://icisleri.gov.tr/kimlik-paylasim-sistemi-kps> (Erişim Tarihi: 19.06.2021).

⁵ <https://ingev.org> › raporlar › Yerel_Yonetimlerde, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

kent halkından geri bildirimler alabilmekte, anket ya da oylama yapılabilmekte, kararların oluşum sürecinde kent halkının da aktif olarak katılımlarını sağlamaktadır.

Siber Güvenlik; Dijital dönüşüm alanında yerel birimlerde yaşayan vatandaşların kişisel bilgilerinin ve sunulan hizmetlerin sürekliliğinin sağlanması ve korunması bakımından önemli bir uygulamadır.

Nesnelerin İnterneti; Belediyelerde özellikle akıllı şehir uygulamalarında sensörler üzerinden sürekli olarak bir veri akışı fırsatı sunduğu için büyük veri analiz uygulamalarında önemli bir teknolojidir.

Crowdsourcing ve Haritalandırma; Yerel yönetimler bakımından kriz zamanlarında ve doğal afet anlarında bilgilerin toplanması ve yardımların ulaştırılmasında, dayanışma ve gönüllülük faaliyetleri gibi birçok alanda kullanılan bir uygulamadır.

Otonom Robotlar; Bu uygulama sayesinde yerelde yaşayan yaşlılara, hastalara, engellilere yönelik hizmetlerin sunulması, belediyenin kendi içindeki bazı hizmetleri yerine getirmesi gibi farklı alanlarda kullanılmaktadır.

Büyük Veri Analizi/Veri Madenciliği; Hemen her dakika belediyelerin hizmetlerinden faydalanan çok sayıdaki vatandaşlara insan ve nesnelerin interneti üzerinden yerel birimlere büyük veri akışı olmaktadır. Bu verilerin sağlıklı ve yasalara uygun bir şekilde analiz edilmesi, kurumsal anlamda verimliliğin sağlanması, vatandaşlardan geri bildirimlerin alınması ve ihtiyaçların belirlenmesi bakımından önemli bir uygulamadır (Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları, 2021).

Bütün bu uygulamaların yanında Molenlanden belediyesinin bazı dijital hizmetlerine değinilebilir. Hollanda, Molenwaard'da, neredeyse tüm belediye işleri, ya insanların evlerinde ya da vatandaşlara yakın yerlerde başka yerlerde dijital olarak yürütülmektedir. Molenwaard'da artık fiziksel bir belediye binasına ihtiyaç duyulmamaktadır. 2013 yılında Molenwaard'da belediyelerin birleştirilmesi gündeme gelmiştir. Yeni bir belediye binasının gerçekten gerekli olup olmadığı sorusu ortaya çıkmış, sonuç olarak belediye, fiziksel bir belediye binası yerine dijital bir ortam, sanal bir belediye, inşa etmeye karar vermiştir. 1 Ekim 2014'ten bu yana Molenwaard, Hollanda'da kalıcı bir fiziksel konumu olmayan ilk belediye olmuştur. Bunun yerine, tüm belediye faaliyetlerinin belediyeye ait bir portal üzerinden gerçekleştirilmektedir. Belediye, dijital belediye binasından en iyi şekilde yararlanmak için portalı gezinmesi ve kullanması son derece basit olacak şekilde tasarlamıştır. Ana sayfadan başlayarak, her

ziyaretçi ziyaretinin nedenini seçmekte ve ardından bir seçim sürecine yönlendirilmektedir. Randevu alırlarsa kendilerine en uygun yeri seçmektedirler. Benzer şekilde belediye toplantıları birçok yerde gerçekleştirilmektedir. Belediye meclisi örneğin bir huzurevinde veya bir spor salonunun veya bir şirketin kantininde toplanabilmektedir. Genellikle yer, tartışılacak konuya bağlı olarak seçilmekte, bu nedenle ilgili vatandaşların toplantıya katılma olasılığı daha yüksek düzeyde olabilmektedir. Ayrıca belediye, pasaport ve diğer belgelerin insanlara evlerinde veya işyerlerinde güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamak için özel bir teslimat hizmeti oluşturmuştur. Örneğin vatandaşlar idari süreçlerin ilerlemesini eskisinden çok daha kolay takip edebilmektedir. Vatandaşlar kendilerini etkileyen kararlar alındığında onları bilgilendiren bir mesajlaşma servisine bile abone olmaktadır (Bletz, 2016).

Sonuç

İçinde bulunduğumuz dönemde hizmetlerin sunulmasına yönelik taleplerin arttığı ve değiştiğini söylemek mümkündür. Bütün bu talepler kamu yönetimlerinde yeniden yapılanma şeklinde karşılık bulmuştur. Yeniden yapılanma kapsamında etkinlik, verimlilik, açıklık, şeffaflık gibi ilkeler daha çok telaffuz edilmeye başlanmıştır. Bu noktada kamu hizmeti sunan yerel yönetimlerin varlığı ve hizmet sunum yöntemleri önemli konular arasındadır. Çünkü küreselleşme yerel halkın beklentisinin değişmesine neden olmuş. Yerel halkın sorunlarına cevap verebilmek amacıyla yerel yönetimler elektronik ortamlarda hizmet sunmaya başlamıştır. Özellikle, 2000 yıllarından itibaren yasal anlamda alt yapı çalışmalarının yapıldığı Bilgi Edinme Hakkı Kanun ve Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle vatandaşların yerel otoritelerden istekleri daha meşru bir zemine kavuşturulmuştur. Çünkü bilgi edinme hakkı kapsamında vatandaşlar istedikleri bilgileri talep etme ve yerel birimlerin de bu sorulara cevap verme sorumlulukları bulunmaktadır. Dijital dönüşüm kapsamında yerel yönetimlerde e-belediyeçilik uygulamaları yerel yönetimlerde başarılı uygulama örnekleri ile uygulanmaya başlamıştır.

E-dönüşüm anlayışının yerel yönetimlere yansımaları e-belediyeçilik şeklinde olduğu söylenebilir. Her alanda yaşanan değişim ve dönüşüm çalışmaları kamu hizmeti sunan yerel yönetimleri de bu noktada gerekli kılmıştır. Türkiye'de yerel yönetimler arasında dijital dönüşüm uygulamaları kapsamında farklı yöntemler uygulansa da temel amaçlarının yerel halkın ihtiyaçlarının en kısa yoldan, daha

kaliteli ve maliyet olarak daha az maliyetli bir şekilde sunulması açısından ortak noktada buluşulduğu tespit edilmiştir.

Ülkemizde dijital dönüşüm uygulamaları hızlı bir şekilde karşılık bulmuştur. Hem dijital dönüşümü uygulayan otoriteler, hem de vatandaşlar dijital dönüşümde yaşanan gelişmelere bakıldığında uzun bir yol alındığı söylenebilir. Yerel yönetimlerin dijital dönüşüm konusunda yaşamış olduğu en büyük sıkıntı mali konular ve yerel halkın kırsal bölgelerde yaşayan vatandaşların dijital platformlarda sunulan hizmetlere erişim konusunda sıkıntılar söz konusudur. Merkezi yönetimin bu noktada sorunların giderilmesine yönelik özel önlemleri alması mümkün olabilir. Dijital dönüşüm uygulamaları kapsamında merkezi yönetim, hem vatandaşları hem de kamu kurumlarını teşvik edici faaliyetlerini artırmalıdır.

Yerel yönetim birimlerinde köy yönetimlerine gereken değer verilmelidir. Büyükşehir olan illerde mahalleler, büyükşehir olmayan illerde köylerin kendilerine ait resmi bir web sayfası oluşturulmalıdır. Bu web sayfasında köylere ve mahallelere ait bütün bilgiler paylaşılmalı ve güncel tutulmalıdır.

Yerel yönetimlerin yerel birimlere yönelik alınabilecek yerel halkı yakından ilgilendiren konularda onların görüşlerine başvurulmalıdır. Hem resmi web sayfalarında hem diğer elektronik ortamlarda paylaşılarak katılımın artırılması sağlanabilir.

Yerel yönetimlerde yöneticilerin, üst düzey kamu görevlilerinin yerel halk ile her ayın belirli gününde düzenli ve sürekli olarak gerek yüz yüze gerekse de online olarak görüşmeler yapılmalı, onların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda hizmet sunun yöntemi ve hizmetler yenilenmelidir.

Kaynakça

- Alodalı, M. F. B., Tuncer, A., Usta, S., Halis, M. (2012). Yerel Yönetimlerde E-Belediyecilik Uygulamaları: Akdeniz Bölgesi Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 83-95.
- Aydın, İ. S. ve Kiracı, A. (2014). Belediyelerin Hizmet Sunumunda E-Belediyecilik Kriterleri: Kocaeli İli ve Bazı İlçelerinden Bir Örnek. *Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi*, 2(1), 32-43.
- Baştan, S., Ökmen, M. (2004). Yerel Yönetimlerde Bilgi ve İletişim Altyapısı İle İlgili Temel Sorunlar. M. Ökmen, A. Yılmaz (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetimi* içinde (s. 183-216). Ankara: Gazi Kitapevi.

- Bilgili, M. Y. (2020). Merkezi Yönetim, Yerel Yönetimler ve Koronavirüs (COVID-19) Salgını. *Turkish Studies*, 15(6), 219-235.
- Bletz, J. (2016). Molenwaard: the world's first digital municipality. Erişim: <https://joinup.ec.europa.eu/collection/egovernment/document/molenwaard-worlds-first-digital-municipality> (Erişim Tarihi: 01.09.2021).
- Bulut, Y. (2002). Yerel Yönetimlerin Teknolojiye Entegrasyonu. *I. Uluslararası Yerel Yönetimler, Üniversite ve Sanayi İşbirliği Sempozyumu, İşbirliği Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 337-351). Gazi Üniversitesi Yayını.
- Bulut, Y. ve Aslan, M. M. (2019). Yerel Yönetimlerde Bilişim Teknolojilerinin ve Yapay Zekanın Kullanımı: Akıllı Park Ankara Harikalar Diyarı Örneği. *I. Uluslararası İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi 26-28 Eylül 2019*.
- Eggers, W. D. ve Macmillan, P. (2015). Deloitte, kamu 2020: *Kamunun geleceğine yolculuk*. İstanbul: Deloitte.
- Erdoğan, O. (2019a). Yerel Yönetimlerde E-Belediye Uygulamaları: İçişleri Bakanlığı E-Belediye Bilgi Sistemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 551-566.
- Erdoğan, O. (2019b). Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm: Molenwaard Belediyesi Örneği. *Süriyeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 59-74.
- Göçoğlu, V. (2020). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelere İnterneti Üzerine Bir İnceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 615-628.
- Henden, H. B. ve Henden, R. (2005). Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve E-Belediyecilik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 48-66.
- Karaca, Y. ve Öztürk, N. K. (2019). Yeni Nesil Belediyecilik: Dijital Belediye Uygulamaları. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 528-537.
- Karakurt Tosun, E. (2008). Türkiye de E Belediyecilik Uygulamaları Bursa Nilüfer Osmangazi Yıldırım Belediyelerinin Web Sitelerinin Analizi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 2(17), 71-94.
- Karasoy, H. A. ve Babaoğlu, P. (2020). Türkiye'de Elektronik Devletten Dijital Devlete Doğru. *KSBD*, (23), 115-134.
- Karataş, E. ve Tarhan, A. (2021). Yerel Yönetimlerde E-Belediye Uygulamaları: Büyükşehir Belediyeleri Üzerine Bir İçerik

- Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 317-335.
- Kaya, O. (2020). Pandemi döneminde bisiklet kullanımı ve bisiklet yolu yapımındaki artış. *Türkiye Belediyeler Birliği Dergisi*, (867-868).
- Kaypak, Ş. (2009). Küreselleşme Sürecinde E-Dönüşüm ve Belediyelere Yansımaları. *Uluslar Arası 7. Bilgi, Ekonomi Ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 215-234).
- Kaypak, Ş., Yılmaz, V., Bımay, M. (2017). Dijital Çağda Yerel Yönetimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor15 Özel Sayısı), 1798-1813.
- Köseoğlu, Ö. ve Demirci, Y. (2018). Akıllı Şehirler Ve Yerel Sorunların Çözümünde Yenilikçi Teknolojilerin Kullanımı. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 40-57.
- Ömürgönülşen, U. (2021). Covid-19 Pandemisinin Kamu Yönetimine Etkileri ve Bu Etkiler Üzerine Yapılacak Çalışmalara Yönelik Genel Bir Çerçeve Arayışı. *TASAV*, https://www.tasav.org/images/Covid/Uur_MRGNLEN.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Örselli, E. ve Akbay, C. (2019). Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(1), 228-241.
- Türkiye Bilişim Derneği (TBD) (2004). II. Türkiye Bilişim Şurası EBelediye Raporu, Ankara.
- Pektaş, K. E. (2011). Belediye Hizmetlerinde Bilgi-İletişim Teknolojilerinin Kullanımı ve EBelediye Uygulamalarındaki Son Gelişmeler: Bir Literatür Taraması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 65-88.
- Şat, N. (2008). *Demokrasi için bir araç: e-belediye*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK. (2021). COVID-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler. https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/20689/covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etekileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Urhan, G. ve Arslankoç, S. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 2021/2.

- Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları (2021).
<https://ingev.org> › raporlar › Yerel_Yonetimlerde...(Erişim Tarihi:12.05.2021).
- Yılmaz, A. (2013). *Dijital Kent Uygulamalarının, Kent Yönetimine Etkileri: 'Trabzon İli E-Belediye Örneği'*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
<https://www.belediye.gov.tr/moduller-> (Erişim Tarihi:12.05.2021).
<https://icisleri.gov.tr/kimlik-paylasim-sistemi-kps> (Erişim Tarihi: 19.06.2021).
- <https://www.innova.com.tr/tr/uygulamalar/kurumsal-cozumler/musteri-iliskileri-yonetimi-crm> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).
- <http://nigde.mebis.net/content.aspx?ID=mezarlikSistemi> (Erişim Tarihi: 17.06.2021).
- <https://www.sampasbilisim.com/arge-akos-akilli-kent-otomasyon-sistemi.html> (Erişim Tarihi:19.05.2021).

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 83-106
ISSN: 1302-6879

TikTok Uygulamasının Sanal Şöhretimsileri: Gıda Sektöründe Çalışan İşçilerin TikTok Paylaşımları ile Şöhreti Bulma Çabaları TikTok's Virtual Attributed Celebrities: The Efforts of Food Industry Workers to Find Fame with TikTok Shares

• Şebnem SOYGÜDER BATURLAR* Uğur Günay YAVUZ**

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Tv ve Sinema Bölümü, İzmir/Türkiye.
Assoc. Prof., Ege University, Faculty of Communication, Department of, Izmir /Turkey.
sebnem.soyguder@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9618-171X

**Doç., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Bölümü, Antalya/Türkiye.
Assoc. Prof., Akdeniz University, Faculty of Fine Arts, Department of Photography, Antalya/ Turkey.
ugurgunay@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3111-8277

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
05/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
30/09/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atrf: Soygüder Baturlar, Ş. & Günay Yavuz, U. (2021). TikTok Uygulamasının Sanal Şöhretimsileri: Gıda Sektöründe Çalışan İşçilerin TikTok Paylaşımları ile Şöhreti Bulma Çabaları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 83-106

Citation: Soygüder Baturlar, Ş. & Günay Yavuz, U. (2021). TikTok's Virtual Attributed Celebrities: The Efforts of Food Industry Workers to Find Fame with TikTok Shares. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 83-106

Öz

Sıradan insanların geleneksel medyada yer bulmaları çok zor iken 2000'ler sonrası yaygınlaşan yeni medya ile durum değişmiş, kendilerini gösterebilecekleri, şöhreti yakalayabilecekleri yeni platformlara (sosyal ağlara) sahip olmuşlardır. Kısaca sıradan insanın şöhreti yakalama olasılığı artmıştır. Birey bu platformda izleyenler üzerinde en fazla dikkat çekme, beğenilme, takdir edilme ve popülerlik kazanma, şöhreti yakalama gibi arzularla daha “farklı” veya “özel” olduğunu kanıtlama çabasına girmekte, bu doğrultuda içerik üretmekte, performanslarını takipçilerine sergilemekte ve paylaşmaktadır. Rojek'in şöhret sınıflandırmasında yer alan “şöhretimsiler”, günümüz yeni medyasında “sanal şöhretimsi” durumuna gelmiştir. Sanal şöhretimsilerin bu çabaları fenomen olmak içindir. Çalışma nitel bir araştırma yöntemidir. TikTok uygulaması üzerinden Ağustos 2020-Şubat 2021 tarihleri arasında (yedi ayda altı video) gıda sektöründe çalışan işçilerin çalıştıkları işyerlerinde gıda ürünleriyle birlikte sıra dışı, ilginç olma, beğeni alma çabası ile çekip paylaştıkları videolar ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bunun için amaca yönelik ve aynı zamanda medyaya da konu olan örnek videolar seçilmiştir. Bu videoların yayınlanmasının hemen ardından kullanıcıların takipçilerinden beğeni almasının yanı sıra, her birinin iş yerlerinin kapatılması, kimisinin işinden atılması veya yüksek meblağda cezalar kesilmesine rağmen her geçen gün bu tarz olumsuz kabul edilebilecek videoların yenilerinin çekilip paylaşılmasının dikkate değer bir konu olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: TikTok, sosyal medya, sanal şöhret, şöhretimsi.

Abstract

While it was very difficult for ordinary people to find a place in the traditional media in the past, with the new media that became widespread after the 2000s, this situation has now changed and ordinary citizens have new platforms (social networks) where they can show themselves and become famous. On this platform, the individual attempts to prove that s/he is "different" or "special" with the desire to get the most attention on the audience, to be liked, appreciated and to gain popularity or to become famous, s/he produces content in this direction, exhibits and shares her/his performances with followers. These efforts of virtual attributed celebrities are meant to be phenomena. The study is a qualitative research method. Through the TikTok application, between August 2020 and February 2021 (six videos in seven months), the videos that the workers in the food industry shot and shared with the food products in their workplaces, to be unusual, interesting and to be liked, were discussed and evaluated. For this reason, sample videos were selected for the purpose and can be an example to media at the same time. Within the scope of this study, among the videos shared in the last year, specific to the TikTok application, the videos, were made with food products, especially at the workplace, that is thought to reveal the last point reached in the effort to be extraordinary, interesting and appreciated were discussed and evaluated. Immediately after the release of these videos, it is thought that's a remarkable issue to shoot and share new videos that can be deemed negative every day, despite the negative reactions of the users as well as the likes of their followers, the closure of their workplaces, the firing of some of their jobs or the imposition of high penalties.

Keywords: TikTok, Social Media, Virtual Fame, Attributed Celebrities.

Giriş

Gittikçe hayatlarımızda yeri artan ve güçlenen teknolojik gelişmelerle birlikte her yaştan birey, gündelik hayatında sosyal medya platformları aracılığı ile çevrimiçi (online) yaşar hale gelmiştir. Akıllı cep telefonları ve tabletlerin yaygın kullanımı ve sürekli elimizin altında olması bunun en önemli sebeplerinden biri olarak düşünülmektedir.

İnternetin hayatlarımızda giderek daha fazla yere sahip olması sonucunda bireyselleşme artmakta, topluluk bilinci ve iletişim, sosyalleşme algısı ve alanları değişim göstermektedir. Modern çağın insanının hastalığı hayatlarındaki kronik tatminsizlik nedeniyle oyun, alışveriş, sohbet, eğlence, çalışma gibi sosyalleşmeler günümüzde sanal dünyada gerçekleşmekte internetin odak noktasında olduğu, hızla tüketme ve gelip geçicilik esasına yeni bir hayat düzeni kurulmaktadır. "Gözetleme" ve "gözetlenme" bu platformun temel unsurunu oluşturmaktadır. İnsanlar bu sosyal ağlarda sergiledikleri hayatlarla

adeta tüketim nesnesi haline gelmişlerdir. Kurgulanan sanal yaşamlar “izleme” ve “izlenme” ardından da “beğenilme” arzusuyla ortaya konmaktadır. Herkesin tüketimine açılan ve bu amaçla internette sergilenen hayatlar, sanal yaşamlar sürekli çevrimiçi olmayı gerektirmekte, yeni iletişim biçimleri, ilişkiler, arkadaşlıklar, tepkiler, tartışmalar, beğeniler ve endişeler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz; Kaç arkadaşım veya takipçim var? Kaç beğeni almışım? Ne kadar yorum yapılmış? Kişiler, takip edildikçe veya beğeni aldıkça, takipçisi arttıkça hayatından mutlu ve tatmin olmaktadır. İnsanlar gerçek hayatta birbirlerini hiç tanımadan, sadece gösterildiği/sunulduğu üzerinden birbirlerinin özel hayatlarını takip etmekte ve beğenmektedir. Popüler olduğunu ve sevildiğini beğeni, takipçi veya arkadaş sayısı ile göstermek yaygın bir davranış haline gelmiştir. Bunu destekleyen birçok araştırma yapılmıştır (Chen, 2013; Chen, 2016; Kurtin vd., 2018; Rasmussen, 2018; Barrie Günter, 2014 ve 2021; Ko & Wu, 2017).

Toplum tarafından normal olarak kabul edilebilecek hayatlar yaşayan sıradan insanlar, sıradan hayatlarında olduklarından çok farklı hatta herkesten farklı yeni bir benlik oluşturmakta, özel olduğunu göstermek, şöhret ve beğenilme arzusu kazanma peşinde günlük hayatın bıktırıcı rutini yerine kendinden yeni bir kişi yaratmaktadır. Her şeyi hızla tükettiğimiz bu çağda kullanıcılar; “Hey dur bir dakika ve bana bak, ben neler neler yapabiliyorum” demekte ve egosunu gelen beğeniler ile tatmin etmektedir.

Geçmişte herkes gibi olmayan kişiler toplum tarafından dışlanmakta iken, bugün herkesten farklı, sıra dışı, dikkat çeken kişi olmak beğenilmeyi ve popüler olmayı beraberinde getirmektedir. Bu anlayış da kişileri sınırları zorlamak, hep daha fazlasını yapmak konusunda teşvik etmektedir. Fark edilmek adına en uç noktalardaki eylemleri yapma yarışındaki kişilerin tek beklentisi daha çok beğeni almaktır.

Teknolojinin hayatımıza girmesi, hızla yerleşmesi ve gelişmesiyle, akıllı cep telefonlarının herkes tarafından ulaşılabilir maliyetlerde ve kullanılabilir pratiklikte olması insanların kendi çektikleri fotoğraflar ve videolar aracılığı ile kendilerini ve düşüncelerini yansıtmalarına olanak tanımıştır. Teknolojik gelişimin nimetleri olan cep telefonları ve internet özgürce yapılan paylaşımlara olanak tanısa da kişilere kendilerini daha özgürmüş gibi hissettirse de aslında gündelik hayatlarının her anında otorite tarafından daha çok gözetim altında bulunmakta, denetlenmekte ve kontrol altında tutulmaktadır. Kısaca farklı içerik üreten kullanıcılar çok izlenmekle

birlikte aslında ilgili devlet kurumlarının, sivil toplum örgütlerinin ve bilinçli halkın gözetimi altındadırlar.

Her bir sosyal medya platformu kendi fenomenlerini yaratmakta ve bu kişiler yarattıkları çevrimiçi sanal kişiliklerinin beğenilmeleri, takip edilmeleri nedeniyle de gelir elde etmektedirler. Bu da pek çok kişiye paylaşım yapma konusunda cazip gelmekte, kolay yoldan ünlü olma, şöhret ve para kazanma, keşfedilme umudu ile kendisini özenle pazarlamasına neden olmaktadır. Bu alanda ünlü olanlar buldukları sosyal ağa göre “Youtuber”, “TikToker” gibi isimler almaktadır.

İnternet ortamında yapılan her paylaşım, sonsuza kadar burada kalmakta ve unutulmamaktadır. Bu anlamda mahkeme kararları dahi erişimin farklı mecralardan izlenmeye devam etmesini engelleyememektedir. Örneğin sunucu Murat Başoğlu ve yeğeninin veya Gamze Özçelik’in erkek arkadaşı milli basketbolcu Gökhan Demirkol tarafından tecavüz fotoğraf ve video görüntüleri mahkeme kararıyla yayından kaldırılrsa da yayınlanmasının önü kesilemeyen görüntülerden birkaçıdır. Aynı şekilde çalışma kapsamında ele alınan TikTok paylaşımlarının tamamı, yükleyen kişiler tarafından silinse de arama motorundan yapılan arama sonucunda suç unsuru oluşturan sözkonusu bu videolara rahatlıkla ulaşılabilir.

Sosyal Ağların Şöhretimsileri (Geçici Şöhretler)

Andy Warhol’un şöhrete dair söylediği o ünlü sözü (sürekli hatalı alıntılanan) “Gelecekte herkes on beş dakikalığına şöhret olacak” 10 Şubat-17 Mart 1968 tarihleri arası İsveç, Stockholm Moderna Museet’de düzenlenen ve Viva Hoffman ile katıldığı sergisinin kataloğunun ön sayfasında alıntılanmıştır. Bu katalog, sözün alıntılandığı ilk kaynak olarak bilinmektedir (Pringle, 2008:11). Pop Art sanat akımının kurucusu kabul edilen Andy Warhol, sıradan objeleri (çorba konservesi, Coca Cola şişesi gibi) çalışma atölyesi olan “Fabrika”sında serigraf baskı ile çoğaltıp sanat objesi yapmış ve kendisiyle birlikte bu sıradan obje çekimlerini ünlendirmiştir. Gelecekte tıpkı bu sıradan objeler gibi sıradan insanların da aslında hiçbir yetenek ve özellikleri olmamasına rağmen en azından on beş dakikalığına şöhret olabileceklerini yani kendilerinden söz ettireceklerini ön görmüştür. Sözün üzerinden yarım asır geçmiş, geleneksel medya ve yeni medyada yaşanan hızlı gelişim, değişim ve küreselleşmeyle birlikte Warhol’un öngördüğü on beş dakika, on beş saniyeye kadar hızla düşmüştür.

Michel Flocker *Şöhret Oyunu* adlı kitabında birçok insan tarafından iyi bir şekilde tanınan insanların sözlüklerde “şöhret” olarak

tanımladığını fakat artık bunun değiştiğini yazar ve şöyle devam eder “Birçok insan tarafından bilinmek bir şeydir, fakat olağanüstü olmakla kendini olağanüstü göstermeye çalışmak arasında, yıldız olmak ve ateşböceği olmak arasında ve de hatırlanmak ve iğrenç bir şekilde hatırlanmak arasında çok büyük bir fark vardır. Ve artık “iyi” ünün bir gerekliliği kalmadı. Her türlü tanınma hali yeterli oldu” (2007: 6).

Konuşmalarımızda ve yazılarımızda genellikle birbiri yerine kullansak da aslında şöhret, ünlü, yıldız, şöhretimsi (geçici şöhret, şöhretçik veya atfedilen şöhret) ve karizma kavramlarının arasında farklar olduğunun bilinmesi gerekir. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra medya bir şekilde hepsiyle iletişime ve ilişkiye girdiği, tüm bu kişilerin medyadaki görünürlükleri arttığı için aralarındaki nüanslar fark edilemez hale gelmiştir. Örneğin “karizma” kavramının kuramcısı Max Weber’dir. Weberyen görüşe göre özellikle siyaset alanında liderlik özelliği olan ünlülere karizmatik denmektedir. Fakat popüler kültür içerisinde eğlence endüstrisi ve medya neredeyse her şöhretli kişi için bu kavramı kullanmıştır.

Weberyen karizma ile şöhret olgusunu birbiri ile kıyaslayan ve bu iki kavram arasındaki farkları ortaya koymaya çalışan Çaycı ve Aktaş yapmış oldukları araştırmada şöhretin modern döneme özgü bir kavram olarak özellikle medyada üretilen sahte bir kişilik olduğunu vurgulamışlardır. Karizmatik liderler gibi devrimci bir gücü, toplumsal sorunları ve problemleri çözme yeteneği bulunmamaktadır. Şöhretler karizmatik liderler gibi krizlerden etkilenmezler. Aksine sansasyonel olaylar sayesinde şöhretlerin medyada görünürlükleri ve bilinirlikleri artmaktadır. Çoğu zaman üstün bilgi ve yeteneğe ihtiyaç duymamaktadırlar. İletişim ortamları olmadan var olamadıkları için medyanın esareti altındadırlar. Bu esaret onların ticari bir meta gibi tüketilmesine neden olmaktadır (2018: 674). Kısaca her şöhretli kişi aynı zamanda karizma sahibi olamaz. Görüldüğü gibi çoğu zaman kavramlar doğru kullanılmamaktadır.

Çalışma, TikTok platformuna yüklediği ve paylaştığı videolarla adından söz ettirmek isteyen kullanıcılar hakkındadır. Şöhret kavramı perspektifinden bakacak olursak en başta bu kişilere “şöhretimsi, geçici şöhret, şöhretçik veya atfedilen şöhret” kavramlarından birini kullanmak gerekmektedir. Daha da doğrusu bu kavramlardan birini kullanmak gerektiğinde başına “sanal” kelimesini de koymanın daha uygun olacağı düşünülmektedir. Çalışmada bu kişilere “sanal şöhretimsiler” kavramı kullanılacaktır. Bu noktada kısaca şöhretimsiden söz etmek gerekirse; Chris Rojek, *Şöhret (Celebrity)* adlı eserinde üç çeşit şöhretten söz eder: Aileden gelir, kazanılır ya da başkalarınca atfedilir (şöhretimsi) (2003:20). Biyolojik

şöhret, kazanılmış şöhret ve atfedilen şöhret (şöhretimsi) olarak kategorileştirilebilir.

Çok fazla üzerinde durmamakla birlikte örnek isimlerle ilk iki kategoriye şu şekilde açıklamak mümkündür: Lady Diana'nın oğlu Prens Harry'in ya da Hülya Avşar'ın kızı Zehra'nın şöhreti aileden gelir. Sebebi tamamen biyolojiktir. Cem Yılmaz, Tarkan, Sezen Aksu, Barış Manço, Marilyn Monroe, Elvis Presley, Cüneyt Arkın, Brad Pitt (sayısız örnek vermek mümkündür) gibi şöhretler ise kazanılmıştır (Yalnız şunun da altını çizmek gerekir ki bazı biyolojik şöhretlerin sonrasında kazanılmış şöhrete dönüşmesi "genetik yeteneğin" devreye girmesiyle oldukça mümkündür. Kemal Sunal'ın oğlu Ali Sunal gibi). Bu kişiler şöhretlerini çok çalışmalarına ve rekabette ipi göğüslemelerine borçludur. Kazanılmış şöhretler kalıcıdır. Halk, bu şöhretleri kolay kolay unutmaz ve ölümlerinden sonra da hatırlar.

Atfedilmiş şöhretler ise aslında sıradan insanlardır ancak yaptıkları ya da bulaştıkları bir iş veya faaliyet sonucunda tanınırlar. Sansasyonel habere konu olan "sözde olay" yaratanlardır. Toplumun dikkati medya aracılığı ile bu kişilerin üzerine çevrilir. Monica Lewinsky gibi herhangi bir şekilde kameralara yakalanan sıradan vatandaşlar buna örnek verilebilir. Chris Rojek bu yolla şöhreti yakalananlara "şöhretimsi" demektedir. Şöhretimsilerin ömrü kısacıktır. Bir anda parlar ve sonra hemen sönüp unutulurlar. Anlık ün kazanmak ve sonra da halkın bilincinden silinmek şöhretimsilerin doğasında vardır. Günümüzde medya o kadar çok toplumun içinde ki, her an herkes "şöhretimsi" olabilir (Soygüder, 2003: 119). Kısaca şöhreti arzulayan ve bunun için çabalayan kişilerdir.

Geleneksel medyada şöhretimsiler kameraları üzerlerine bir şekilde çekmeyi başaran sıradan vatandaşlardır. Örneğin bir ünlünün sevgilisi olarak veya sıra dışı bir olaya karışarak. 1990'lardan sonra ise televizyon ekranlarında karşımıza çıkan, toplumun ve medyanın çok sevdiği yarışma programlarına katılarak sıradan insanlar "görünür" olmaya başlamışlardır. Popstar, Survivor, Biri Bizi Gözetliyor, Gelinim Olur musun? vb. performans ve direnç yarışmalarında yer alan ve finale kadar ekranlarda kalmayı başaran, dolayısıyla "görülen" bu insanları rahatlıkla şöhretimsi olarak değerlendirebiliriz. Çünkü sabah ve akşam kuşaklarında televizyon kanalları yarışma programlarıyla adından söz ettiren bu sıradan insanları gösteriyordu (Bu tarz yarışmalar geleneksel medyada halâ sürmektedir). 2000'ler sonrası internet ortamında ise sıradan insanlar televizyon ekranlarından değil, cep telefonları, tablet ve bilgisayar ekranlarından kendi ürettikleri ve paylaştıkları içeriklerle şöhreti yakalamaya çalışmaktadırlar. Sosyal ağlar günümüzde "sanal şöhretimsi"lerle doludur. Buradan başarıyı yakalayanlar (çok sayıda

takipçi ve beğeni alanlar) ise tanınır olup, şöhretli kişiler grubuna girerler ki sanal dünyanın şöhretlerine “fenomen” denmektedir. Enes Batur, Aykut Elmas, Barış Özcan bunlardan sadece birkaçıdır. Amerikalı pop şarkıcı Justin Bieber da şöhreti Youtube platformundaki paylaşımları sonucu yakalamıştır. Youtube’daki sanal şöhretimsi pozisyonunu çalışarak ve medyayı çok iyi kullanarak “kazanılmış” şöhrete çevirmeyi başarmıştır.

“Meşhur” kelimesinden yola çıkan Tayfun Atay, *Yaşasın Meşhuriyet Çağı* adındaki kitabında içinde bulunduğumuz çağda meşhur olma isteğinin her şeyin önüne geçtiği bir dönem olduğunu anlatmaktadır. Günümüzde artık “düşünmek”ten çok “seyretme”, “bilmek”ten çok “görünmek”, kafaya değil göze hitap etmek, meslek sahibi olmaktan çok şöhret sahibi olmak, çalışmaktan çok kolay para kazanmak ve “emek”ten çok “eğlenme”nin toplumsal tercih olarak rağbet gördüğünü yazmıştır. Atay çocukların büyüncü ne olmak istedikleri sorusuna “meşhur olmak istiyorum” şeklinde yanıt verdiklerine dikkat çekerek “biri”lerince gözetlenmenin tutsaklık değil “varoluş” anlamına geldiğini belirtmektedir (2004:19).

“İster psikolog ister ilâhiyatçı, ister sosyolog ister depresyon uzmanı, ister tıp doktoru ister avukat olun, meşhur olamıyorsanız bir eksiklik hissetmeniz kaçınılmazdır. Meslek sahibi olmak mesleğinde başarılı olmak yetmiyor, ille “meşhur” olmak lazım! Meşhur olmanın yolu da “gözler önünde olmak”tan, daha açıkçası “ekran”dan geçiyor (Atay, 2004: 20).

Yalda Ulhs ve Patricia Greenfeld isimli psikologların 2011’de Amerika’da 10-12 yaş grubu çocuklar üzerinde yapmış oldukları araştırmada (nitel ve nicel karma analiz) bu çocukların yüzde 40’ının büyüncü her iki mecrada, yani hem televizyon hem de internette (Youtube) şöhret olmak istediklerini (Ulhs ve Greenfelds, 2011:10); aynı araştırmacıların aynı araştırmayı bir yıl sonra yani 2012’de yaptıklarında ise bu oranın yüzde 52 olduğu görmüşlerdir (Üyken, 2017). Söz konusu araştırmacılar benzer çalışmanın Singer ve Steffle adlı araştırmacılar tarafından 1954’de lise öğrencilerine yapıldığını ve o zamanki oranın ise erkeklerde yüzde 4, kızlarda yüzde 2 olduğunu da belirtmişlerdir (Ulhs ve Greenfelds, 2011: 10). Bu rakamlar açıkça her geçen yıl insanların şöhret olabilme hayalinin arttığını göstermektedir.

Medya ve özellikle yeni medya, günümüzde kültürün en önemli belirleyicisi olarak şöhret kültürünün oluşmasında aktif bir rol oynamaktadır. İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olan internet, günümüzde şöhret kültürünün en etkili ve en hızlı şekilde yayıldığı mecradır. Şöhreti giderek herkesin ulaşabileceği bir konuma doğru yaklaştırmakta ve kitlelerin ünlü kişilerin yaşadıkları cazip

hayatlara özlem duymasını körüklemektedir. Özellikle sosyal medyanın tüm dünyada oldukça yaygınlaşması ile şöhret kültürü bu yeni mecrada yeni bir görünüme bürünmüştür (Akyazı, 2020: 256).

Sosyal ağları sadece sıradan insanlar değil sanat, siyaset, spor, bilim gibi alanlarda kendinden söz ettiren ve tanınan neredeyse bütün ünlüler de kullanmaktadır. Eski geleneksel medya döneminde belirli sıklıkla radyo ve televizyon kanallarında yer almadığı için unutulma riski ve korkusu yaşayan ünlüler gibi günümüz yeni medya döneminde ünlüler yakaladıkları şöhreti sürdürebilmek için Instagram, Youtube, Twitter, TikTok, Twitch, Facebook, vb. sosyal medya platformlarında görünmek ve paylaşım yapmak zorundadırlar.

Web 2.0, bireyi internet dünyasında sadece bilgi almaktan ve bilgi yığını olmaktan kurtarmış, bireylerin internet ortamında istediklerini özgür bir biçimde organize etmesini sağlamıştır. Ayrıca Web 2.0 bireyin düşüncelerini kategorize etmesini ve örneğin sosyal medya yoluyla karşılıklı bir etkileşimle, internet dünyasında var olmasını sağlayan yeni bir teknolojidir (Batı, 2010'dan aktaran Yıldız, 2017: 18).

Sosyal medyanın sosyal-psikolojik, ekonomik ve kültürel olarak kategorize edilmiş işlev ve özellikleri kullanıcıları çekmektedir. Kullanıcılar çevresinde olup bitenleri sosyal medya aracılığıyla öğrenebilmekte, yalnızlığını sosyal medyada sanal olarak giderebilmektedir. Bireysel ya da kurumsal kullanıcılar sosyal medyada mal ve hizmetlerin reklam ya da tanıtımını yapabilmektedir. Tüm bunlar da sosyal medyanın en önemli özelliklerinden birinin etkileşim özelliği olduğunu göstermektedir. Kullanıcılar kendileri ve takipçileri için önemli, ilgi çekici gördükleri her türden içerikleri hesaplarından paylaşarak, onlarla etkileşime geçmektedir. Söz konusu etkileşim farklı tür ve boyutlarda olmaktadır. Etkileşimin boyutu, kullanıcıların yükledikleri görsel ve yazınsal metinlere yapılan yorumlar, beğeni (like) ve/veya bahsetme/anma (mention) formatlarıyla olabilmektedir (Kaya ve Ata, 2019:112-113). Kişileri sanal şöhretimsi ve sonrasında da fenomen yapacak olan sosyal ağlardaki bu etkileşimdir.

Bugün, pek çok kişi, internette yer alan sosyal ağlardan yaptıkları paylaşımlarla para kazanmaktadır. Bu paylaşımlarla paranın dışında geçici de olsa şöhreti yakalayabilmektedirler. Özellikle sosyal ağların en yoğun biçimde kullanıcısı olan gençler bunun bilincindedir. Kolay yoldan para ve şöhret kazanma fikri çoğunun hoşuna gitmektedir. Yukarıda bahsedilen etkileşim, tıklanma sonucu sosyal medya kullanıcılarına para ve şöhret kazandırmaktadır.

Serdaroğlu'nun 2020 yılında Instagram kullanıcıları üzerinde yaptığı bir araştırmasında gençlerin işsizlik, parasızlık ve başka işlerde

(Barmen olan katılımcı) uzun saatler (günde on saat, ayakta) boyunca düşük ücretlerle çalışmaları nedeniyle, sosyal ağlarda içerik ürettiklerini tespit etmiştir. İşsizlik ve parasızlık nedeniyle pek fazla seçeneğin olmayışının ve uzun saatler boyunca sömürülmenin, Instagram üzerinden para kazanmak gibi işlere yöneltici faktörler olduğunu belirtmiştir. İşçi açısından bakıldığında çalışmakta olduğunuz bir işiniz varken aynı zamanda başka bir işten de para kazanacağınız anlamına gelen “esnek çalışma” kavramı açıklanmış ve sosyal medyadan para kazanma yöneliminin özellikle gençlerde yaygın olduğunu şu şekilde dile getirmiştir (Serdaroğlu, 2020: 60):

Bildiğimiz kadarıyla, Instagram üzerinden para kazanan kişilerle ilgili sistematik bir araştırma bulunmamakla birlikte, Hollywood ünlülerinden, sosyal medya ünlülerine kadar bu işi yapan pek çok insan olduğu görülmektedir ve Instagram üzerinden para kazanan insanların bir paylaşım için birkaç yüz dolardan başlayıp, binlerce dolara kadar para kazanabildikleri bilinmekte ve bu koşullar, özellikle genç kitle için oldukça özendirici olabilmektedir.

Sosyal Medya Platformları Arasında TikTok’un Yeri

Çinli Yiming Zhang’ın kurucusu olduğu ByteDance adlı şirket, 2016 yılında Çin’de “Douyin” adıyla 2017 yılının Eylül ayında ise “TikTok” adıyla uluslararası pazara girmiştir. On beş saniyelik videolar ile başlayan, ardından videoların birleştirilmesi ile daha uzun videolar yayınlanmasına da imkân veren bu uygulama, kolaylıkla ses, efekt, müzik, dizi-film replikleri gibi eklemeler yapmaya da olanak tanımaktadır. TikTok akıllı cep telefonları, bilgisayarlar ve tabletler üzerinden kullanılmaktadır.

TikTok uygulamasını dünyada ve Türkiye’de çok sayıda ünlü de sıradan insanlar gibi toplumun her kesiminden kişilerle birlikte aktif olarak kullanmaktadır. TikTok, on beş saniye içerisinde dans etme, şarkı söyleme, playback yapma gibi pek çok performansın sunulduğu bir sahne olarak işlev görmektedir.

TikTok’un resmî web sitesinde “TikTok kısa mobil videolarda lider platformdur. Misyonumuz eğlendirmektir ama bir yandan da yaratıcılığa esin kaynağı olmak istiyoruz.” diyerek platforma yüklenecek videolarda odak noktasının yaratıcı unsurlarla desteklenen videolar aracılığı ile eğlendirmek olduğunu belirtmiştir.¹

¹ <https://www.tiktok.com/about?lang=tr-TR> (Erişim Tarihi: 01.07.2021).

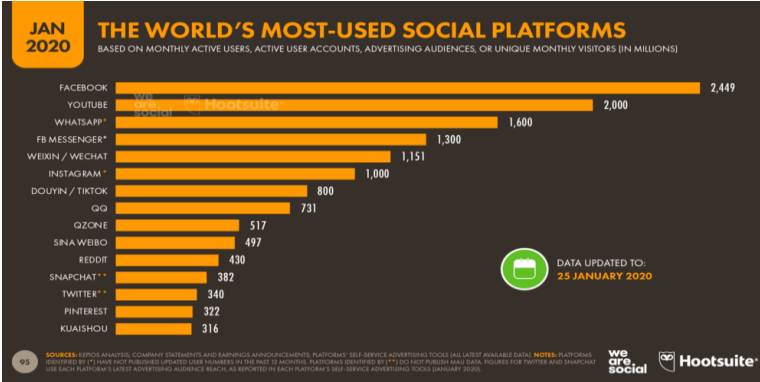
Günümüzde Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, Endonezya, Güney Kore ve Japonya’da global ofisleri bulunan TikTok, 2017 yılında uluslararası pazara ve hayatımıza girmiş, hakkında çok sayıda haber, makale ve hatta kitap yazılmıştır. TikTok’ta nasıl ünlü olunur (How to become famous on TikTok, Nina Ullman), TIKTOK; TikTok platformunun kâr, pazarlama ve onunla ünlü olmak için nasıl kullanılacağına dair adım adım eksiksiz kılavuzu (TIKTOK: The Complete Step-by-Step guide on how to use the Tiktok platform for profits, marketing and becoming famous with it/Dave Miller), TikTok Para Kazanma Sırları: TikTok’ta Nasıl Para Kazanılır? (TikTok Money Making Secrets: How to Make Money on TikTok/Josh Wellington) bunlardan sadece birkaçıdır. Görüldüğü üzere yazılan kitaplarda ana tema nasıl takipçi, hayran sayısı arttırmanın ve sonrasında da bu alınan beğeniler aracılığı ile para kazanmanın mümkün olduğu eksenindedir. Çekilen bir video ile insanların uzun zaman çalışmak zorunda kalmadan hedeflerine ve kazanabileceklerine nasıl ulaşabilecekleri anlatılmaktadır.

Türkçe olarak basılan tek kitap ise Buğra Demir’in *TikTok’dan Para Kazanma* adındaki e-kitabıdır. Tanıtımında şunlar yer almaktadır: “Bu kitabı alıp okuduktan sonra para kazanmanız için tek engel sizsiniz...”²

“Digital 2020–Global Digital Overview” raporuna göre dünya genelinde en popüler sosyal mecralar; Facebook, YouTube, Instagram, TikTok, QQ, QZone, Sina Weibo, Reddit, Snapchat, Twitter ve Pinterest olarak sıralanmaktadır. Facebook’un 2,4 milyar, Youtube’un 2 milyar ve Instagram’ın 1 milyar kullanıcısı bulunmaktadır. TikTok ise 800 milyon kullanıcıya ulaşmış bulunmaktadır ve en kısa sürede büyüyen sosyal medya platformu olma özelliği göstermektedir (Simon, 2020).

---

² <https://www.idefix.com/ekitap/tiktok-dan-para-kazanma> (Erişim Tarihi: 01.07.2021).

Görsel 1: Digital 2020–Global DigitalOverview” raporuna göre dünya genelinde sosyal medya kullanım durumu.³

Aynı rapora göre Türkiye’de 83.88 milyonluk nüfusun 54 milyonu aktif olarak sosyal medya kullanıcısıdır. Günlük internet kullanımı 7 saat 29 dakikadır. Bu sürenin 2 saat 51 dakikası sosyal medya kullanımı, 3 saat 4 dakika televizyon izleme, 1 saat 21 dakika müzik dinleme, 58 dakika ise oyun oynamak olarak sıralanmaktadır. Sosyal medya platformları kullanım durumuna göre sıralandığında Youtube, Instagram, Whatsapp, Facebook, Twitter, Facebook Messenger, Pinterest, LinkedIn, Snapchat ve onuncu sırada TikTok gelmektedir. Uygulamaların indirilme sayısına göre yapılan sıralamada ise; Whatsapp Messenger, Instagram, Facebook Messenger’dan sonra dördüncü sırada TikTok gelmektedir (Simon, 2020).

Görsel 2: Digital 2020–Global DigitalOverview raporuna göre Türkiye’de internette geçirilen süre ve sosyal medya kullanım durumu.⁴

Bu platformda güncel/trend ve popüler “hashtag”ler ile (Hashtag: (#) sembolü ile kullanılan, boşluksuz şekilde yazılıp içeriklerin daha fazla kişiye erişmesini sağlayan söz öbeklerine verilen ad.) aracılığı ile yeni yeni akımlar ortaya çıkmakta, “challenge”lar

³ <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

⁴ <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

(meydan okumalar), playback yapmak, dans etmek gibi etkinlikler yaygın olarak gerçekleştirilmektedir. Buradaki tek hedef çok sayıda takipçiye sahip olmak ve onlardan beğeni almaktır. Bu anlamda kişiler sempatik, komik, eğlenceli, yetenekli ve güzel bulunmak en önemlisi de beğenilmek için farklı rollere bürünmekte ve tüm yeteneklerini sergilemektedirler. Kişileri şaşırtarak şoke etmek amacıyla radikal eylemler yarışına girişmiş olan sosyal medya kullanıcıları fark edilmek, tanınmak, özel olduğunu göstermek, olabilecek fırsatları değerlendirmek için yaptıkları paylaşımlar ile adeta “Bana bak, ben de buradayım!” demektedir.

TikTok’taki hashtag kullanımının mantığı diğer sosyal ağlardaki hashtag kullanımından farklıdır. Diğer platformlarda hashtag kullanımı, kullanıcılara gerçek bir olay ve gündemi belirli bir akış içerisinde webosfer’de tartışma imkânı tanımaktadır. Fakat TikTok uygulamasında hashtag’ler sadece TikTok kullanıcıları ekseninde gerçekleştirilebilen etkinliklerin organizasyonuna olanak tanımaktadır. Bu yönüyle hashtag kullanımı TikTok kullanıcılarının dikey bir ekseninde benlik sunumu pratiklerinde bulunmalarına ve benzer kullanıcıların içeriklerini inceleyerek kendi içeriklerini üretmek üzere fikir almalarına olanak tanımaktadır (Ünlü, Kuş ve Göksu, 2020: 120). Günümüzde insanların sosyal ağlardaki paylaşımlarıyla “dijital benlik” yaratıp var olduklarını söylemek mümkündür.

...Bu tür sitelerin en önemli özelliği içeriğin kullanıcılar tarafından oluşturulmasıdır. Söz konusu olan, binlerce kameranın farklı zamanlarda ve yerlerde kaydettiği sayısız görüntü parçacığının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir yığındır. Hayatın her anını performansla dönüştüren ve büyük oranda benliğin teşhirine dayanan bir görsellik yığındır bu demektedir (Şakı Aydın, 2018:252).

Benlik inşa etmeye, kitlelerin dikkatini çekmeye çalışan kullanıcı üreteceği videodan sorumludur. Çekimin yapıldığı mekândan, ortamın ışığına, kameranın açısına, kullandığı müziğe veya konuşma varsa söylenen sözlere veya yazılara kadar her şeyden sorumludur. TikTok platformunda videoları üretmek için gerçek bir kameraman kadar bilgi sahibi olunmasına gerek yoktur. Tıpkı günümüzde akıllı cep telefonlarıyla neredeyse herkesin usta birer fotoğrafçı gibi fotoğraflar üretmesi ve hatta çeşitli fotoğraf düzenleme uygulamalarıyla da görüntülerinin üzerlerinde oynaması gibi TikTok uygulamasında da insanlar genellikle akıllı cep telefonları üzerinden kolayca video üretmektedir. Bu uygulamada da kullanıcılar çeşitli efekt, filtre ve kurgularla videoları üzerinde oynayabilmektedirler. Video çekmek basit olsa da beğeni almak ve tanınmak için ilginç içeriklerin

oluşturulması gerekmektedir. Önemli olan ve zor olan da budur. Kimsenin yapmadığını, düşünmediğini yapabilmek.

TikTok platformunda oldukça eğlenceli, mizah içerikli videoların yanı sıra maalesef olumsuz nitelendirebileceğimiz videolar da üretilmektedir. Beğenilmek uğruna sınırların zorlandığı ve bazen umulanın gerçekleşmemesi ile hayal kırıklıklarının da yaşandığı görülmektedir. 1.4 milyon takipçiye sahip 18 yaşındaki TikTok fenomeni İspanyol Dazhariaa Quint Noyes, “son dans” videosunu paylaştıktan sonra intihar eden kullanıcılardan sadece bir tanesidir.⁵ “Blackoutchallenge” akımı (boğulma oyunu) ile boyunlarına bağladıkları iplerle nefessiz kalma denemesinde 10 yaşındaki İtalyan bir kız çocuğu ve Amerika’da 12 yaşında bir erkek çocuğu hayatını kaybetmiştir. 17 yaşındaki Oğuzhan Baylan Afyon’da video çekmek için girdiği su birikintisinde boğularak ölmüştür. Hindistan’da 24 yaşındaki 2 çocuk annesi kadın kocası tarafından TikTok’a girmesi nedeniyle evini ve çocuklarını ihmal ettiği gerekçesiyle platforma girmesi yasaklanınca zehir içmiş ve zehri içerken çektiği videosunu da kocasına göndermiştir. 16 yaşındaki Hintli fenomen Siya Kakkar ise aldığı olumsuz yorumlar nedeniyle hayatına son vermiştir.

TikTok, “Blackoutchallenge” ölümleri sonrası şu açıklamayı yapmıştır:

“TikTok'ta, topluluğumuzun güvenliğini korumaktan daha yüksek bir önceliğe sahip değiliz ve tehlikeli davranışları teşvik eden veya yücelten içerikler kesinlikle yasaktır. Platformumuzda tehlikeli davranışların trend haline gelmesini önlemek için bu paylaşımlar derhal kaldırılır. Ayrıca, insanları potansiyel olarak tehlikeli bir içeriği görmesini veya bunları paylaşmaktan vazgeçirmek için ilgili etiketleri de engelliyoruz.” TikTok platformunda bu kelimeler (#blackoutchallenge) arandığında hiçbir video görüntülenmemekte ve “Bu ifade kurallarımıza aykırı davranış veya içerikle ilişkilendirilebilir. Güvenli ve olumlu bir deneyimi teşvik etmek TikTok'un önceliğidir. Sizi, daha fazla bilgi için Topluluk Kurallarımızı incelemeye davet ederiz” uyarısı çıkmaktadır.⁶

Çalışmamızın konusu olan ve TikTok platformunda karşılaşılan bir başka olumsuz video üretimi ise son zamanlarda sıklıkla karşılaşılan takipçi ve beğeni kazanarak bu yolla adından söz ettirmek isteyen ve para kazanmayı hedefleyen gıda sektöründe işçi olarak çalışan bireylerin “yiyecelerle” yapmış oldukları paylaşımlardır.

⁵ the-sun.com (Erişim Tarihi: 11.02.2021).

⁶ haberturk.com (Erişim Tarihi: 31.03.2021).

Amaç ve Yöntem

Çalışmada örnek olarak ele alınan video içeriklerinin üreticileri de gıda imalathanelerinde asgari ücretle çalışan gençlerdir (haklarında yapılan haberlerde özellikle bu vurgulanmaktadır). İş saatleri içinde dans ve müzikle kendilerine kazanç getirebilecek 15 saniyelik video içerikleri üretebilmektedirler. Bu davranışları tetikleyense kuşkusuz para ve şöhret kazanma isteğidir. Şöhrete erişmek için de bu kişilerin sansasyon yaratacak içerikler ürettiği görülmektedir.

Bu çalışmada gıda sektöründe çalışan işçilerin tanınma ve şöhret olabilmek uğruna TikTok platformunda tüm yaratıcılıklarını ortaya koyarak çektikleri videolarla sergiledikleri davranışları içeren amaca yönelik seçilen video paylaşımlarından örnekler yorumlanacaktır. Çalışmaya konu olan videolar, aynı zamanda geleneksel medyaya (radyo, televizyon ve gazetelere) haber olarak da yansıyan ve devletin ilgili kurumları, sivil toplum örgütleri ve halk tarafından tepkiyle karşılanan videolardır.

Bulgular

Türk kültüründe özellikle gıda ürünlerine “nimet” olarak yaklaşılır. “Nimetle oyun oynanmaz” anlayışı hakîmdir. Kamuoyunda büyük tepkiye yol açmasına rağmen Ağustos 2020-Şubat 2021 tarihleri arasında çekilen videolar çalışma kapsamında örneklem olarak seçilmiş ve kronolojik olarak ele alınmıştır. Nitel bir araştırma yöntemi ile konu, gıda sektöründe asgari ücret ile çalışan gençlerin şöhreti yakalama biçimi ve çabası olarak açıklanmıştır. Halk sağlığına aykırı olarak çekilen ve sonucunda ceza kesilen işletmeler ve işten kovulan gençler her geçen gün televizyonların ana haber bültenlerinde yer almaktadır. Olumsuz sonuçlara rağmen konusu gıda ürünleri olan ve halk sağlığını tahdit eden videoların çekimi ve paylaşımı duracağı yerde sürekli karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Bu çarpıcı durum çalışmanın ana sorunsalıdır.

2017 yılında Musa Özsoy tarafından kurulmuş olan “Gıda Dedektifi” inisiyatifine yapılan ihbarlar sonrası Özsoy web sayfasında ve sosyal medya hesaplarında bu çalışma kapsamında ele alınan videoları yayınlamıştır. Özsoy’un bu paylaşımlarının ardından çekimlerin yapıldığı iş yerlerine Tarım ve Orman Bakanlığı’nın videoların çekildiği illerdeki müdürlükleri ve zabıta ekipleri tarafından denetimler gerçekleştirilmiştir.

Görsel 3-4-5: “gıdadedektifi.com” sitesinde TikTok’taki videolardan sonra yapılan paylaşımlardan örnekler.^{7, 8, 9}

26 Ağustos 2020 tarihinde Balıkesir’de domatesleri çıplak ayaklarıyla ezerken dans ettiği videosunu TikTok platformunda paylaşan “@tayfunbattal” kullanıcı isimli bir salça firması çalışanının videosu, kamuoyunda büyük tepki çekmiştir. Videonun ihbar kabul edilmesi ile yayınlanmasının üzerinden bir saat geçmeden firmaya denetim düzenlenmiş ve 13 bin 900 lira para cezası kesilmiştir. Firmadaki 8 ton salça imha edilirken, işletme kayıt belgesinin olmaması nedeniyle bu işyeri kapatılmıştır.

Görsel 6: “@tayfunbattal” kullanıcı isimli kişinin videosundan görüntüler.¹⁰

⁷ <https://gidadedektifi.com/2020/11/05/bugun-de-birilerinin-yerine-utandik-sut-uretim-tesisinde-sut-banyosu-yapti/> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

⁸ <https://gidadedektifi.com/2020/08/26/gida-guvenligi-ayaklar-altinda-salcalari-ayaklariyla-cigniyorlar/> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

⁹ <https://gidadedektifi.com/2021/02/05/ekmek-skandalı-yayınıımız-sonrasında-yapılan-ani-denetim-sonucunda-firinin-faaliyeti-30-gun-boyunca-durduruldu/> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

¹⁰ <https://twitter.com/denetlecomtr/status/1298584075003887622> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

Kullanıcının profilinde daha önce de aynı tesisten videolar paylaşması ve onlardan birinde domatesleri döken aracın üzerinde Balıkesir yazısının da görünmesi, çok kısa sürede denetim uygulanmasına neden olmuştur. 12 saniye süren ve popüler dans müziklerinden biri olan ünlü şarkıcı NK'nin "Elefante" şarkısı eşliğinde dans ederken işçinin üzerinde gündelik giysileriyle girdiği domateslerin ezildiği ve tuzlanarak salça yapıldığı havuzda görülmektedir.

"@ismaer12" kullanıcı adlı kişi 9 Eylül 2020'de, TikTok hesabından Sasonlu Hüseyin adlı şarkıcının "Gulamn Gula Şine" isimli türküsü ve halayı eşliğinde küçük turşuluk biberlerin doldurulduğu mavi plastik bidonlar üzerinde dans ettiği görüntüleri paylaşmıştır. Çanakkale'de bir turşu imalathanesinde çalışan bu işçi bidonun içine günlük giysileri ve çıplak ayaklarıyla girerek dans etmektedir. 15 saniyelik bu videonun paylaşımından kısa süre sonra videoların çekildiği firmaya hijyen kurallarına uymaması nedeniyle 13 bin 954 lira para cezası kesilmiş ve bidonlarda yer alan 2.5 ton turşuluk biber imha edilmiştir.

Görsel 7: "@ismaer12" kullanıcı adlı kişinin videosundan görüntüler.¹¹

5 Kasım 2020'de aralarında pek çok tanınmış markaya da süt temin eden Konya'da bulunan Benefit adlı Süt Toplama merkezinde, süt dolu bir kazanda videosu çekilen Emre S. ile o videoyu çeken ve TikTok platformu üzerinden paylaşan Uğur T. çok tartışılan görüntülere imza atan ikili olmuştur. Video çok kısa sürede ulusal ve yerel pek çok internet haber ortamlarında ve ulusal medyada yer bulmuştur. Yapılan denetim sonunda hijyen gerekliliklerine aykırı hareket etmekten 13 bin 954 lira, hijyen kayıtlarının tutulmaması

¹¹ <https://tele1.com.tr/tursuluk-biberleri-ciplak-ayakla-ezdi-sosyal-medyada-tepki-topladi-220407/> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

nedeniyle 5 bin 570 lira ve iki çalışan hakkında da hijyen belgeleri olmaması sebebiyle bin 700 lira para cezası kesilmiştir. Avukatları kazanın içinde sütün değil sıcak su ve dezenfektan sıvısı olduğunu ifade etse de yapılan denetim sonrasında işletme onay belgesi iptal edilmiş, faaliyetten menedilerek işyeri kapatılmıştır. Ayrıca çalışanlar hakkında Cumhuriyet savcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur.

Kemal Sunal'ın oynadığı "Sakar Şakir" filminden Marmara Kazım'ın "Ada Sahilinde Bekliyorum" şarkısını söyleyişi ve o filmden repliği eklenen 11 saniyelik videoda süt dolu bir kazanda bulunan kişi görülmektedir. O kişi üzerine süt dökmekte ve bu sütle yıkanmaktadır.

TikTok'ta ünlü olmak ve çok beğeni almak uğruna çekilen video sonucunda iki sanık Konya 5. Ağır Ceza Mahkemesince kabul edilen iddianame ile "İçilecek sulara veya yenilecek veya içilecek veya kullanılacak veya tüketilecek her çeşit besin veya şeylere zehir katarak veya başka suretlerle bunları bozarak kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşürmek" suçundan 2'şer yıldan 15'er yıla kadar hapis cezası istenmiştir.¹²

Görsel 8: "@ugurrturgut" kullanıcısı adlı kişinin videosundan görüntüler.¹³

Söz konusu videoda süt banyosu yapan Emre S. gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır: "Artık bir lastikçide çalışıyorum. Daha dikkatliyim. O kazan süt kaynatma kazanı değildi. İçindeki de süt değildi. Süt lekesi kalmış kazana sıcak su koymuştuk. Böyle bir hatayı nasıl yaptığıma inanmıyorum. Niye tutuklandık ve niye ağır cezada

¹² <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sut-banyosu-yapanlara-istenen-ceza-belli-oldu-1808014> (Erişim Tarihi: 23.04.2021).

¹³ <https://gidadedektifi.com/2020/11/05/bugun-de-birilerinin-yerine-utandik-sut-uretim-tesisinde-sut-banyosu-yapti/> (Erişim tarihi: 6.4.2021).

yargılanıyoruz onu da anlamış değilim. Dezenfektan kazanıydı. Sütler tanklara konuluyor onlar da eksi derecelerde soğuk, içine girip banyo yapılamaz.”¹⁴

Görsel 9: Bülent Ersoy’un 1997 yılında çekilen Maazallah klibinden görüntü.¹⁵

Görsel 10: Rusya’dan bir peynir fabrikası çalışanlarının sosyal medyalarında paylaştıkları süt banyosu fotoğrafları.¹⁶

Süt banyosu; yaptığı ve güzelliğini buna borçlu olduğuna inanılan Kleopatra ile özdeşleşmişken, Bülent Ersoy’un 1997 yılında “Maazallah” şarkısının video klibinde süt dolu bir küvete girmesi ve süt banyosu yapması o yıllarda çok tartışılmıştır. 2014 yılında ise Rusya’nın Sibirya bölgesinde bir peynir fabrikası çalışanları iş yerlerindeki bir kutlama sonrası birlikte süt tankına girmiş ve en önemlisi bu süreçte çektikleri görüntüleri, fotoğraftakilerden biri olan Artem Romanov sosyal medya hesabından paylaşmıştır. Fotoğrafın paylaşımının hemen ardından peynir markası bu fabrikadan peynir almayı durdurmuş ve o peyniri üretimden kaldırdıklarını açıklamıştır.

Emre S’nin TikTok paylaşımı sonrası bu fotoğraflar tekrar paylaşılmaya ve bu fotoğrafların da yeni çekildiğine dair yanlış bilgiler yayılmıştır. Süt banyosunun bu geçmişi nedeniyle Emre S.’a “Sakallı Kleopatra” lakabı takılmıştır.¹⁷

21 Ocak 2021 tarihinde “haktanfatma” kullanıcı adlı kişi, pişmiş hazır döner paketleme firmasında çekilen bir video paylaşmıştır. Kırklareli’ndeki firma iki çalışanın maske takmadıklarının, döneri

¹⁴ 2021) <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202102011043701918-sut-banyosu-videosu-nedeniyle-hakinda-iddianame-hazirlanan-sayar/> (Erişim Tarihi: 23.04.2021).

¹⁵ http://www.haberself.com/h/9062/?fb_comment_id=673969216010714_689340294473606 (Erişim Tarihi: 06.04.2021)

¹⁶ <https://siberiantimes.com/weird-and-wonderful/news-and-features/news/naked-cheese-makers-pose-in-a-vat-filled-with-milk-in-sickening-picture/> (Erişim Tarihi: 06.04.2021)

¹⁷ <https://www.aksam.com.tr/yasam/sakalli-kleopatra-tutuklandi/haber-1123846> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

yiyecekmiş gibi yaparak ağzına götürdüğü, oynadığının görüldüğü ve videonun TikTok üzerinden paylaşılması üzerine yeri ve adı tespit edilerek, hijyen kurallarına uymadıkları gerekçesiyle ceza kesilmiş ve videodaki kişi hakkında Cumhuriyet savcılığına suç duyurusunda bulunulduğu açıklanmıştır. 100 kilo ete imha edilmek üzere el konulmuş, hangi marka olduğu yetkili makamlarca açıklanmasa da Şok Marketler zincirinde satılan Lezzetlim hazır döner markasının dönerleri olduğu yayımlanan görüntülerden internet kullanıcıları tarafından tespit edilmiş ve bu bilgi paylaşılmıştır.¹⁸

Görsel 11: “haktanfatma” kullanıcı adlı kişinin videosundan görüntüler ve videolarda dans eden kişinin denetim ekipleri geldiğinde çekilen fotoğrafı.¹⁹

“Dana dana müziği” ile dans edilen 15 saniyelik videoda gündelik giysileri üzerine naylon bir önlük ile paketleme yapan iki işçi görülmektedir. Platforma yüklenen videodaki işçilerden ön planda dans eden kişinin giysisini, denetim sırasında değiştirdiği dikkat çekmektedir.

Bu videonun paylaşıldığı haber portallarından biri olan Spuntiknews’e gelen yorumlardan biri “Yakında bu kekoyu dizilerde görürüz helal sana karga” şeklindedir. Bu tarz paylaşımlarla insanların kolay yoldan tanınma ve para kazanmayı hedefledikleri de apaçık görülmektedir.

Mersin’in Tarsus ilçesinde bir ekmek fırınında çalışan Özcan M. isimli bir fırın işçisi 25 Şubat 2021 Tarihinde TikTok platformundaki “ozcan.memi” kullanıcı hesabından fırın tepsinde dizilmiş pişmeyi bekleyen onlarca ekmek hamurundan birinin içine Algida Magnum dondurma koyarken, pişme sonrasında dondurmanın

¹⁸ 29.9.2021) <https://habermotto.com/sok-sok-sok-mideniz-bulanacak-paketledikleri-donerlerden-neler-cikmis-neler-iste-tiktok-donercilerinin-marifetleri/> (Erişim Tarihi: 29.09.2021).

¹⁹ <https://haberdairesi.com/guncel/TikToktaki-halinden-eser-yok-simdi-doner-skandali-hakkinda-suc-duyurusu-41878h> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

çubuğunu yalarken, eriyen dondurmaları bu ekmeği sıkarak ve ekmeğin içinden fırının bankosuna akan dondurmayı gösteren bir video paylaşmıştır. Bu görüntüler İbrahim Tatlıses'in "Ağrı Dağın Eteğinde" remiksi eşliğinde adeta bir şova dönüştürülerek çekilmiştir.

Videonun Musa Özsoy'un sahibi olduğu "gıdadedektifi" adlı portalında yayınlanmasının ardından yapılan denetim ile söz konusu fırının faaliyeti 30 gün süre ile durdurulmuştur. Hijyen kurallarına uyulmadığı ve toplum sağlığını tehdit ettiği gerekçesi ile bu kişiye ve fırın işletmesine 18 bin 383 lira idari para cezası uygulanmıştır. Savcılığa videodaki kişi için de suç duyurusunda bulunulmuş, aynı kişi ifadesinde videolarda yer alan ekmekleri kendisi için hazırladığını ifade etmiştir.²⁰

Görsel 12: "ozcan.memi" kullanıcı adlı kişinin videosundan görüntüler²¹

Müzik eşliğinde çekilen dondurmaları video bu kullanıcının bu şekilde çektiği ilk video değildir. Aynı kullanıcının hesabında dondurma dışında çikolata, cips, kek, muz, avakado, sucuk şarküteri ürünleri gibi çeşitli yiyecekleri ekmeklerin içerisine koyarken videosunu çekip paylaşmış olduğu görülmüştür.

Bu şahsın TikTok platformunda paylaştığı görüntüleri sayesinde izlenme rakamlarıyla bir yandan tanınırlığını arttırmakta diğer yandan para kazanmakta olduğunu söylemek mümkündür. Videolarının 100 bin ile 1 milyon arasında görüntülendiği ve bu videolara dair bugüne kadar izleyen kimsenin rahatsızlık duymadığını ve tepki göstermediği görülmektedir.

²⁰ <https://www.takvim.com.tr/guncel/2021/02/05/sut-banyosu-ve-donerle-danstan-sonra-bunu-da-gorduk-ekmege-yaptiklari-buyuk-tepki-cekti-firinda-mide-bulandiran-goruntuler/4> (Erişim Tarihi: 29.09.2021).

²¹ <https://www.superhaber.tv/bu-kez-ekmek-uretimi-oyuncaga-cevrildi-video-325457> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

Sonuç

Andy Warhol'un herkesin gelecekte on beş dakikalığına şöhret olacağına dair öngörüsü, bugün yediden yetmişe her sosyal medya kullanıcısının paylaştığı yazılar veya çektiği fotoğraflar ve videolar aracılığı ile ünlü olabildiğini, hele ki kışkırtıcı, sıra dışı, farklı kabul edilen paylaşımlar sonrasında kendi çapında tanınırlığının, ününün ve beğenilerinin arttığını ortaya koymaktadır.

Sıradan olmak yerine toplumsal rollerden bağımsız orijinal ve yaratıcı paylaşımlarla fark edilmek özel olma hayalinin albenisine kapılan insanların hüner gösterisi, meydan okumalarla, ekstrem davranışlarla, çılgın hareketlerle yapılan kliplerle beğeni ve tanınma ve hayran kitlesi oluşturma, ünlü olmayı sağlamakta hatta insanlar bu uğurda hayatlarını riske atmayı bile göze almaktadır. Sıradan insanlar sosyal medyayı kullanarak farklı olduklarını göstermeye çalışmaktadırlar ki böylece beğeni alıp kendilerinden söz ettireceklerdir.

Boorstin'in ünlü sözünde, "Şöhretli kişi tanınmışlığıyla tanınan kişidir!" der (Pektaş, 2013: 41). Şöhret olabilmek için yola çıkan kişiyi (şöhretimsi) toplumdaki ne kadar çok insan tanırsa o kişinin "kazanılmış şöhret" olması o kadar mümkün olur. Bu oyunda en önemli kural "tanınır" olmaktır.

İnternete her geçen gün yenisinin eklendiği sosyal ağlarda şöhreti yakalamak isteyen sıradan insanlar karşımıza çıkmaktadır. Bunların kimi gerçekten ürettikleri içeriklerle beğeni toplayıp, tanınarak "fenomen" olabilmektedir. Geleneksel medyada "şöhret" dediğimiz kamuoyunun tanıdığı kişiler sanal dünyada "fenomen" olarak adlandırılmaktadır. Fenomenler de sanal dünyanın tanınmış kişileridir. Onları fenomen veya sanal şöhret yapacak şey ise takipçi ve beğeni sayılarını arttırmaktır. Yani sosyal ağlardaki etkileşimleridir.

Şöhrete giden yolda TikTok uygulaması, özellikle gençler tarafından tercih edilmektedir. TikTok, kullanıcılarına daha dikkat çekici olması için videolarını düzenleme; ses, filtre, etiket, efekt ekleme gibi olanaklar tanımaktadır. Üstelik kullanıcıların bunları yapması için çok derin bir teknik bilgiye ve yeteneğe de sahip olmalarına gerek yoktur.

Son bir yıl içinde sosyal medya platformlarından TikTok özelinde yapılan paylaşımların beğeni almak uğruna ne kadar ileri gidilebileceği noktasında dikkat çekicidir. Çalışma kapsamında ele alınan gıda sektörü çalışanlarının yiyeceklerle çekmiş oldukları videolarda yer alan herkesin beraberindeki yiyeceği bir eğlence aracına dönüştürdüğü, ne kadar eğlenceli, yaratıcı ve herkesten farklı olduğunu izleyenlere göstermek çabasında olduğunu söylemek mümkündür.

Özellikle pandemi sürecinde hijyen koşullarına her zamankinden daha fazla ve hassas davranılan, dışarıdan sipariş vermek yerine evde yemek yapmanın arttığı bir dönemde gıda sektöründe çalışanların TikTok platformunda çekmiş ve paylaşmış oldukları videolar adeta bir şov ve gösteri halini almış durumdadır. Her bir video yayınlanmasından kısa süre sonra o iş yerine denetim uygulanmasına ve sonrasında da o kişilerin işsiz kalmasına neden olabilmektedir. Ancak verilen cezalar her geçen gün yenilerinin çekilmesine ve paylaşılmasına engel olamamakta ve bu kısır döngü devam etmektedir.

Paylaşımlar arasında ekmek fırınında çekilen ekmek ile dondurma videosu dışındaki tüm paylaşımların yapıldığı hesaplar kapatılmış ve videolar TikTok platformu üzerinden görüntülenememektedir. Ekmek fırınında ekmek içine koyduğu dondurma videosu olan “ozcan.memi” kullanıcı adlı kişinin de hesabı gizli görünmekle birlikte, ekmeklerle yapmış olduğu videoları silinmiştir.

Videoları oluşturanlar çalıştıkları yerde işçi konumundayken çektikleri bu kısa videolar aracılığıyla beğenilmekte, takip edilmekte ve hatta gündelik hayatlarında karşılaşamayacakları hayranlıklar yaşamaktadır. Bu da kişilerin bu büyüye kapılarak, daha çok beğenilme arzusuyla düşünmeden, mantık süzgecinden geçirmeden sadece farklı ve eğlenceli olmak adına giderek çekimlerinde ekstrem noktaya gittiklerini göstermektedir.

Hal Niedzviecki, *Ben Özelim* adlı kitabında şunu sormaktadır: “Özel olmak için neyi nereye kadar göze alabilirsiniz?” (2011: 224). Bugün geldiğimiz noktada ele alınan örnekler, TikTok kullanıcıları için vereceğimiz cevabın “her şeyi” noktasında olduğunu düşündürmektedir. 15 saniyelik performansla ünlü olma hedefi ile kullanıcıların sınır tanımadıkları, verilen örneklerle apaçık ortadadır.

Günümüzde yeterince özgüvene sahip kişiler için şöhret, parmaklarının ucundadır. Paylaşımlar sonucunda kazanılan beğeniler ve takipçi sayıları sayesinde elde edilen gelirin ve ünün, bir başka kişinin daha farklı veya çılgın bir video çekip paylaşıncaya kadar sürmesi de bu döngünün bu şekilde süreceğini bize göstermektedir. Bu şekilde gelen geçici şöhret de tıpkı 15 saniyelik videolar gibi kısa sürede yok olup gitmektedir. Geleneksel medyanın şöhretimsileri ile aynı mantığı, sanal dünya için de kurabiliriz: Bu tarz paylaşımlarla insanlar kısa bir süre için para kazanabilir, kısa bir süre için kendinden söz ettirebilirler. Eğer hedef kazanılmış şöhrete ulaşmak ise, bu kişilerin çok nitelikli paylaşımlarla uzun süre takipçi ve beğeni sayısını arttırmalarıdır.

Kaynakça

- Akşam. (06.11.2020). *Sakallı Kleopatra tutuklandı*. Erişim: <https://www.aksam.com.tr/yasam/sakalli-kleopatra-tutuklandi/haber-1123846>
- Akyazı, A. (2020). Sosyal Medyanın Şöhret Kültürüne Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Dergisi*, 12 (3), 251-274.
- Atay, T. (2004). *Yaşasın Meşhuriyet Çağı!*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Cumhuriyet (28.09.2021). *Konya'daki süt banyosu olayında yeni gelişme*. Erişim: <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/konyadaki-sut-banyosu-olayinda-yeni-gelisme-1872549>
- Çaycı, B. ve Aktaş, C. (2018). Medya Çağında Weberyen Karizma ve Şöhretin Analojisi. *Ekran Kültürü, TRT Akademi*, 3 (6), 654-676.
- Flocker, M. (2007). *Şöhret Oyunu*. Eskinazi, R. (Çev.). İstanbul: Butik Yayınları.
- Habertürk (31.03.2021). *TikTok'taki 'Blackout Challenge' yüzünden 12 yaşındaki çocuğun beyin ölümü gerçekleşti!*. Erişim: <https://www.haberturk.com/TikToktaki-blackout-challenge-yuzunden-12-yasindaki-cocugun-beyin-olumu-gerceklesti-3023486>
- Habermotto (29.09.2021). *Şok şok şok mideniz bulanacak paketledikleri donerlerden neler çıkmış neler işte tiktok dönercilerinin marifetleri*. Erişim: <https://habermotto.com/sok-sok-sok-mideniz-bulanacak-paketledikleri-donerlerden-neler-cikmis-neler-iste-tiktok-donercilerinin-marifetleri/>
- Idefix (10.04.2021). *TikTok'dan Para Kazanma*. Erişim: <https://www.idefix.com/ekitap/tiktok-dan-para-kazanma>
- Kaya, A. Y. ve Ata, F. (2019). Sosyal Medya Hastalıkları. Tuba Livberber ve Salih Tiryaki (Ed.), *Sosyal Medya Çalışmaları* içinde (107-132). Konya: Literatürk Academia.
- Kemp, S. (2020). *Digital 2020: Turkey*. <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey>
- Niedzwiecki, H. (2011). *Ben Özelim*. Erduran, S. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pektaş Ö. (2013). *Şan, Şöhret ve Paranın Bedeli*. İstanbul: Destek Yayınevi.
- Rojek, C. (2003). *Şöhret*. Kunt Akbaş, S. ve Kızıltuğ, K. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pringle, H. (2008). *Şöhret Satar*. Yıldırım, E. (Çev.). İstanbul: MediaCat Marka Yayınları.
- Serdaroğlu, C. (2020). Instagram: Bir Şöhret ve Kazanç Kapısı mı, Güvencesiz Çalışmaya Kayış mı?. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 1-6.
- Soygüder, Ş. (2003). *Eyvah Paparazzi*. İstanbul: Om Yayınevi.

- Sputniknews (01.02.2021). *Süt banyosu' videosu nedeniyle hakkında iddianame hazırlanan Sayar: Artık bir lastikçide çalışıyorum, daha dikkatliyim.* Erişim: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202102011043701918-sut-banyosu-videosu-nedeniyle-hakkinda-iddianame-hazirlanan-sayar/>
- Şakı Aydın, O. (2018). *Arenadan Ekranı Şöhret Kültürü*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- The U.S. Sun (20.04.2021). Dazhariaa, 18, shared TikTok saying 'I'm annoyingy'all, this is my last post' before she 'hanged herself'. Erişim: <https://www.the-sun.com/news/2316266/dazhariaa-18-tiktok-last-post-before-hanged-herself/>
- Takvim (05.02.2021). *Süt banyosu ve dönerle danstan sonra bunu da gördük! Ekmeğe yaptıkları büyük tepki çekti! Fırında mide bulandıran görüntüler,* Erişim adresi: <https://www.takvim.com.tr/guncel/2021/02/05/sut-banyosu-ve-donerle-danstan-sonra-bunu-da-gorduk-ekmege-yaptiklari-buyuk-tepki-cekti-firinda-mide-bulandiran-goruntuler/4>.
- Uhls, Y. ve Greenfield, P. (2011). The Value of Fame: Preadolescent Perceptions of Popular Media and Their Relationship to Future Aspirations, The Value of Fame: Preadolescent Perceptions of Popular Media and Their Relationship to Future Aspirations. *Developmenta lPsychology*. Advance online publication. Erişim: file:///D:/Downloads/The_Value_of_Fame_Preadolescent_Perceptions_of_Pop.pdf
- Ünlü, D. G., Kuş, O. ve Göksu, O. (2020). Videolarda Gerçek Hayattaki Gibi Değişim Rol Yapmaktayım: TikTok Kullanıcısının Benlik Performansları Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Intermedia e-Dergi*, No:7. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1164880>
- Üyken, T. (2017). Ah bir şöhret olsam!. *Esquire*. Erişim adresi: <https://www.esquire.com.tr/ilginc/info/2017/12/21/ah-bir-sohret-olsam>.
- Yıldız, M. (2017). Postmodern İletişim Süreçleri ve Sanal Şöhret. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2 (1), 16-23.

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 107-130
ISSN: 1302-6879

Türk Müziği Güftelerinde Kadının Temsiliyeti: Münir Nurettin Selçuk'un Besteleri Üzerine Bir İnceleme Representation of Women in Turkish Music Lyrics: An Investigation on the Compositions of Munir Nurettin Selcuk

• Funda KEKLİK KAL*
Duygu ULUSOY YILMAZ**
Ahmet Selçuk BAYBURTLU***

*Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Bölümü,
Tokat/Türkiye.
Lec., Gaziosmanpaşa University, State
Conservatory, Department of Turkish Music,
Tokat/Türkiye.
fundakeklkk@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7440-7549

**Dr. Öğr., Üyesi. Sivas Cumhuriyet
Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel
Sanatlar Eğitimi Bölümü, Sivas/Türkiye.
Asst. Prof., Sivas Cumhuriyet University,
Faculty of Education, Department of
Education of Art, Sivas/Türkiye.
duluso78@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0924-3071

***Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, Güzel
Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü,
Şırnak/Türkiye.
Lec., Şırnak University, Faculty of Fine Arts,
Department of Music, Şırnak/Türkiye.
selcuk.bayburtlu.025@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6906-2694

Makale Bilgisi | Article Information Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 05/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted: 25/11/2021
Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2021

Atf: Keklik Kal, F., Ulusoy Yılmaz, D. &
Bayburtlu, A. S. (2021). Türk Müziği
Güftelerinde Kadının Temsiliyeti: Münir
Nurettin Selçuk'un Besteleri Üzerine Bir
İnceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,
54, 107-130

Citation: Keklik Kal, F., Ulusoy Yılmaz, D. &
Bayburtlu, A. S. (2021). Representation of
Women in Turkish Music Lyrics: An
Investigation on The Compositions of Munir
Nurettin Selcuk. *Van Yüzüncü Yıl University
the Journal of Social Sciences Institute*,
54, 107-130

Öz

Türkiye'de müzikoloji disiplini kapsamında toplumsal cinsiyet konulu çalışmaların artışı ile kadın müzisyenler üzerine yapılan çalışmaların varlığı daha çok dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmaların çoğunlukla popüler müzik türünde yapılması, Türk müziği güftelerinde kadının varlığının nasıl olduğu sorusunu akla getirmiş ve bu çalışmanın doğmasına vesile olmuştur. Çalışma, Münir Nurettin Selçuk'un bestelediği eserlerin sözlerinde kadının nasıl temsil edildiği sorusu üzerine yapılandırılmıştır. Çalışma, Türk müziğinde kadın temaları içeren araştırmaların sayıca az olması ve Türk müziğinin 1900'ü yıllarda yaşamış olduğu değişimlerine tanıklık etmesi nedeniyle Münir Nurettin Selçuk'un bestelediği eserlerle sınırlandırılmıştır. Münir Nurettin Selçuk'a ait olan eserler tarama yöntemiyle tespit edilmiş, sözleri incelemeye tabi tutulmuştur. İncelenen 84 eserde içinde kadını temsil eden ifadelerin yer aldığı eserler çalışmanın verileri oluşturmuştur. Kadını temsil eden ifadeleri içeren 28 eser müzikal ve sözel olarak analiz edilmiştir. Eserlerin öncelikle makam, usul, form, güftekar açısından tasnifi yapılmış, elde edilen sayısal veriler grafiksel olarak gösterilmiştir. Kadına ilişkin ifadeler anlamlarına bağlı olarak kategorileştirilmiş, eserler içerisinde kadını temsil eden bu ifadeler anlamsal olarak incelenmiştir. Sonuç olarak incelenen bu 28 eserin içerisinde Münir Nurettin Selçuk'un en çok istifade ettiği güftekar Yahya Kemal Beyatlı, en çok kullandığı makam rast makamı, en çok kullandığı usul aksak usulü, en çok tercih ettiği form şarkı formu olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk müziği, toplumsal cinsiyet, kadın, müzikoloji.

Abstract

The increase in studies on gender within the scope of the discipline of musicology in Turkey, and the existence of studies on female musicians in this context draw attention. The fact that the studies carried out in this context is mostly in the genre of popular music brought to mind the question of how the existence of women in Turkish music lyrics was born and inspired this study. The study is structured on the question of how women are represented in the lyrics composed by Münir Nurettin Selçuk. The study was limited to the works composed by Münir Nurettin Selçuk, since the number of studies involving women themes in Turkish Music was limited in numbers because he witnessed the changes that Turkish music had experienced in the 1900s. The works belonging to Münir Nurettin Selçuk were determined by survey method and his lyrics were examined. In the eighty-four works examined, the works in which the expressions representing the woman were included constituted the data of the study. Twenty-eight works containing expressions that represent women were analyzed musically and verbally. First of all, the works were classified in terms of mode, tempo, form, lyrics, and the numerical data obtained were shown graphically. Expressions about women were categorized depending on their meaning. In the works in which expressions representing women were identified, these were analyzed semantically. As a result, among these twenty-eight works examined, it became evident that the lyrics that Münir Nurettin Selçuk used most were inspired by Yahya Kemal Beyatlı and that the rast maqam, the usûl and the song form were preferred by him.

Keywords: Turkish Music, Social Gender, Women, Musicology.

Giriş

Toplumla bütünleşen ve etkileşen sanat dallarından biri olan müzik, insanoğlunun üretme becerisi ile bağlı bulunduğu toplumun gelişmişlik düzeyini ve değişimlerini yansıtabilmektedir. Bu beceri ile hem toplumların birbirleriyle olan etkileşimlerini hem de sosyo-kültürel yapılarını kavrayabilmek mümkündür. Bu etkileşim ve değişimleri eserlerdeki melodik yapıdan, kullanılan çalgılardan, mevcut ses aralıklarından, kimi zamanda eserlerin sözel içeriğinden anlayabilmekteyiz.

Her topluluğun cinsiyete bağlı olarak kadın ve erkek için öngördüğü roller mevcuttur. Sosyo-ekonomik olarak, coğrafyaya göre farklılıklar göstermektedir. Söz konusu rollerin en belirgin özellikleri ise toplumun kadın ve erkek için benimsenmiş rolleri ve her topluma kendine göre değişiklik gösterebilen cinsiyete dayalı kuralların olduğunun bilinmesidir. Gelenek ve göreneklerin hâkimiyet kazandığı toplumlarda cinsiyet rolleri cinsiyetler arasında, doğumdan başlayarak hiyerarşik bir ilişki kurmakta ve toplumsal yaşamdaki kadın-erkek ilişkisini, eşitliğinin /eşitsizliğinin temelini oluşturmaktadır (Akbalık, 2013: 82).

Biyolojik olarak erkek ya da kadın ayrımını ifade eden cinsiyet, bireylerin tutumlarını, davranışlarını ve yaşam şekillerini etkilemekte ve toplumsal düzenlemeleri belirleyici bir rol üstlenmektedir. Toplumsal cinsiyet ise kültürel ve sosyal olarak belirlenen cinsiyet rollerine karşılık gelmektedir. “Kadınlar ve erkekler arasındaki fiziksel ve toplumsal farklılıkları tasvir etmek için de toplumsal cinsiyet terimi kullanılabilir” (Uluocak ve Aslan, 2011: 24). Toplumsal cinsiyet terimi başlangıçta kadın ve erkek arasındaki güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri sorgulayan bir kavram olarak kullanılırken 21. yüzyılda bu terimin önemi giderek bu algıyı aşarak tüm sosyal alanlarda kullanılır hale gelmiştir. Bebek daha anne karnındayken cinsiyet söylemleri ve adetler oluşmaktadır (Baykara Acar, 2014: 146). Sonraki süreçte ise çevresi tarafından cinsiyetine uygun görülen renkleri kullanmaya, oyuncaklarla oynamaya yönlendirilmesi ile devam eder. Birey çocukluk evresinde cinsiyetini bilinçsizce öğrenmekte; zamanla kendilerinin erkek mi, kız mı olduklarını bilirler (Kaypak, 2014: 345). Toplumsal cinsiyet ile rolleri belirlenmiş olan kadın ve erkekler, çocukluklarından itibaren toplumda farklı hareket alanlarına sahip olmuştur. Değişen toplumsal koşullar bu rol paylaşımında kadın ve erkek arasında eşitsizlik oluşturmuştur.

Toplumsal cinsiyet kavramı, genel olarak tüm alanlarda olduğu gibi müzik alanında da kadın müzisyenler üzerinde etkilerini göstermiş, kadın bestecilerin, kadın icracıların hep bir adım geride durmasına sebebiyet vermiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Türk müziğinde bu kapsamda ele alınan çalışmaların sadece kadının besteci kimliğiyle sınırlı kaldığı, kadın imgesi çalışmalarının farklı müzik türlerine konu edildiği, Türk Müziğinde sözlerin kadın imgesi açısından daha önce incelenmediği dikkati çeker. Türk müziği ve kadın kapsamında yapılan çalışmalar; Yağcı (2019), “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Müziği Kadın Bestekârlarından Melahat Pars’ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışmada Osmanlı dönemi itibari ile müziğin içinde var olan kadınların müzik çalışmalarına Cumhuriyet döneminde de devam ettirmesine değinilmiş, bu bestekârlardan biri olan Melahat Pars’ın Türk müziği eğitimi veren kurumlarda müzik hayatından söz edilmiş, Melahat Pars’ın eserleri incelenmiş çalışmaları bestekâr, eğitimci ve icracı özellikleri açısından değerlendirilmiştir. TRT sözlü eserler repertuarına kayıtlı eserleri liste halinde sunularak müzikal yapıları itibariyle değerlendirmeye alınmıştır. Barutcu (2019), “Taş Plak Geleneğinde Türk Müziği Kadın Ses Sanatçılarının Müzikal Kimlik ve Müzikal Gelişimleri” başlıklı çalışmada, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı’da taş plaklar ortaya çıkmıştır. Taş plakların ortaya çıkmasıyla kadın sanatçıların müzikal kimliği ön plana çıkmış ve müzikal olarak

gelişim göstermiştir. Cumhuriyetin ilanıyla da kadına birçok alanda imkânlar sağlanmıştır ve kadınlarımıza hem meslek anlamında hem de kendilerini ifade etme anlamında bir imkân sağlanmıştır. Taş plaklar sayesinde kadın sanatçılar seslerini dünyaya duyurmayı başarmışlardır. Bu araştırma kadınların müzikal kimlik ve gelişimleri, literatür taraması ve nitel araştırmanın betimsel modeli baz alınarak yapılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar sayesinde geleceğe yönelik bir yol gösterici araştırma olmuştur. Çevik ve Kaltakçı (2011), “Türk Müziği Geleneğinde Kadın ve Kadın Bestekârlar” başlıklı çalışmada, Osmanlı saray kadınlarının, müzikal kimliğinin neler olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Kadınların bu kimliğinin belirlenmesinde dönemin yazılı ve görsel kaynaklarından yararlanılmıştır. Çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümü; kadın ve müzik ilişkisi, ikinci bölümü ise; Osmanlı saray kadınlarının müzikal kimliklerinin neler olduğu hakkında bilgi verilmektedir. Karlıklı (2019), “Osmanlı Dönemi Müziği Hayatı ve Dönemin Kadın Tanburileri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmada, Osmanlı döneminde müzik eğitimi kültüründe getirmiş olduğu bir etki ile usta-çırak ilişkisi içerisinde gerçekleşmiştir. Dönemin kültür anlayışına hâkim olan “harem-selamlık” durumu müzik kültüründe de görülmektedir. Bu durumun en iyi örneği, müzik eğitimi erkekler için Enderun’un meşk hanesinde verilirken, kadınlar için Harem-i Hümayun’un da verildiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı; 17. ve 18. yüzyılda kadın tanburilerin harem-selamlık olayı içinde müzik eğitiminin incelenmesidir. Bu çalışma ile kadınların toplumdaki yeri anlaşılacak istenmiş ve literatüre katkı sağlanacağı düşünülmüştür. Güneş (2020), “Osmanlı Haremünde Kadın Sazende ve Saz Tasvirinin İncelenmesi” başlıklı çalışmada, Osmanlı döneminde haremdeki kadın sazendelerin müzik eğitimi ve ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. 15.-19. yüzyıllarda günümüzdeki kaynakların sınırlı olmasından dolayı görsel öğeler incelenmiş ve kadın sazendelerin ve çalmış oldukları sazların neler olduğu araştırılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen kadın sazende sanatçıların tasvirleri incelenmiş ve ortaya çıkan sonuçları irdelenmiştir. Doğan (2019), “Acem Aşîran Makamındaki “Bir Haber Ver Ey Sabâ” Eseri Örneğinde; Klâsik Türk Mûsikîsi Kadın Ses İcrâcılarında Meral Uğurlu ve Sabite Tur Gülerman’ın Tavrı Özelliklerinin Tahlili ve Mukâyesesi” başlıklı çalışmada, Klasik Türk Müziği 20. yüzyıla kadar meşk adı altında şekillenmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu süreçlerde ortaya çıkan icraların farklı olmasından dolayı, icralardaki farklılıklar incelenmek istenmiştir. Bu icralardaki tavırlar Meral Uğurlu - Sabite Tur Gülerman’ın tavırlarıdır ve bu çalışmada bu tavırlar incelenmiştir. Bu

araştırmada icralar incelenirken Acem aşiran makamındaki “bir haber ver ey saba” eseri ele alınmıştır. Ortaya çıkan sonuç ile Uğurlu ve Gülerman tavırlarının farklılıklarının neler olduğu belirlenmiştir. Adar (2015), tarafından araştırılan “Türk Müziğinde Kadın Algısı, Hacı Arif Bey Eserleri Örneği” başlıklı çalışmada toplumsal cinsiyet rollerinden, kadının toplumdaki ve Türk müziğindeki yerinden bahsedilmiş ve bu bağlamda Hacı Arif Bey’in içerisinde kadın teması bulunan eserlerinin güfte, makam, usul ve vezin kalıpları incelenerek, eserlerin günümüz Türkçesi hali ile kadına bakış açısı tespit edilmiştir. Belirlenen 109 eserin analizi sonucunda elde edilen verilere göre, kadınlara karşı, kırgınlık, küskünlük yaşadığı, kadına özlem ve sevgi algılarını, aşk acısını, ayrılık acısını, sevdiğini kaybetmenin acısını, sevgilinin saç rengi, göz rengi ve kılık kıyafetlerini, hayranlık duygusunu, sevgiliye karşı suçluluk duyma duygusunu, teşhis (kişileştirme) ve teşbih (benzetme) gibi edebi sanatlardan yararlandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Cumhuriyetin ilanı ve kadınlara seçme seçilme hakkı verilmesi ile birlikte kadın toplumsal alanlarda görevler almaya ve toplum içinde daha aktif olmaya başlamıştır. Türk müziğinde kadın, hem besteci, icracı, söz yazarlığı yönü ile hem de bazı eserlerin güftelerinde varlığını göstermekte, saygı duyulan bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Müziğinde kadın konusuna ilişkin yapılan çalışmalar genel itibarıyla kadın besteciler, icracılar üzerinedir. Bu kapsamda, Türk müziği eserlerinde kullanılan güfteler üzerine yapılan çalışmaların az sayıda olması dikkati çeker. Nitekim Türk müziğinde bestelenmek üzere seçilen sözlerin, melodiye uygunluğu nedeniyle seçilmesinin yanı sıra üretildiği dönemine de ışık tutacağı düşünülmektedir. Güfteler yoluyla gerek dönemle ilgili, gerek güftekar, gerek o güfteyi seçen bestecinin kişiliği, olayları değerlendirmesine ilişkin bilgi edinmemiz mümkündür. Bu çalışmanın; dönem içinde kadın olgusuna ışık tutmasının yanı sıra bestecinin bireysel seçimi dolayısıyla kadına ilişkin görüşünü yansıtması bakımından önem taşıdığı ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada kadın konusu yansımalarını Münir Nurettin Selçuk’un bestelemek için seçtiği güftelerde yoluyla ele alınmıştır.

Türk müziği tarihi sahnesine adım attığı dönem itibarı ile halkın gözünde “İstanbul Bestekârı” (Güntekin, 2010: 122) gibi kimliklere sahip olan ve günümüze kadar geçen süre zarfında Münir Nurettin’in, ekol sayıldığı bir dönem anlayışının olduğu ifade edilebilir. Münir Nurettin Selçuk’un müzik anlayışı, kendine has icra tarzı, form analizi, makam ve usûl kullanımındaki yaklaşımlara getirdiği yenilikler bağlamında oldukça önemli bir bestekâr olduğu söylenebilir. İncesaz gruplarında hanende olarak görev yapmış ve fasıl heyetlerine

katılmıştır. İlk bestesini 1920'lerde, sözleri Neyzen Tevfik'e ait olan "Bu bir teranedir" adlı güfteyi tango şeklinde besteleyerek gerçekleştirmiştir. Paris'ten döndükten sonra batı vokal icra tekniğini ülkesine getirmiş olduğunu da söylemek mümkündür. Konserlerinde frak giyerek, icraları için konser salonlarını tercih ederek, müziğin ciddi ve özel bir sanat olduğunu vurgulayarak önemli adımlar attığı söylenebilir.

Bu çalışma kapsamında da, Türk müziğine frak giydiren adam (Zeybek, 2013:49; Gülersoy, 1984)¹ olarak bilinen besteci ve icracı Münir Nurettin Selçuk'un eserleri, makam, usul, form ve güftekar yönünden analiz edilmiş, kadını temsil eden ifadeler tespit edilmiş ve eserlerde kadına bakış açısı incelenmiştir. Münir Nurettin'in hem müzikalitesinin hem de kişisel ve sosyal kimliklerinin Türk makam müziği ile yakinen ilişkili olması ve Münir Nurettin Selçuk'un eserlerinde betimlemiş olduğu kadın algısı ile kadının Türk müziği güftelerindeki yeri bu çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

1. Yöntem

Türk müziği bestecilerinden Münir Nurettin Selçuk'un beste yapmayı seçtiği güftelerde kadının nasıl temsil edildiğini tespit etmeye yönelik yapılan araştırma, nitel bir çalışma olup, tarama araştırması niteliğindedir. Doküman analizi yöntemiyle Münir Nurettin Selçuk'un bestelediği 84 eserin güftesi incelenmiş, kadını temsil eden ifadelerin tespit edildiği 28 eser çalışmanın odağını oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında farklı şairler tarafından yazılmış bu 28 eserin, sadece Münir Nurettin tarafından bestelenen kıtaları dikkate alınmış fakat bazı güftelerin bestelenmeyen bölümlerinde de kadını temsil eden ifadeler olduğu tespit edilmiştir. Veriler elde edilirken TRT nota arşivi ve internet adreslerinde² mevcut olan eser notalarından faydalanılmıştır.

Güftesinde kadını temsil eden ifadelerin yer aldığı besteler makam, usul, form açısından sınıflandırılmış, sayısal veriler grafiklerde gösterilmiştir. Kadını temsil eden ifadeler, içerdikleri anlamlara göre gruplandırılmıştır. Gruplandırmanın; cinsiyetin belirleyici olduğu ifadeler, kadının rolü, fiziki özelliklere göre kadın (alt başlıklar tavır, fiziksel görünüm, giyim/aksesuar) ve kadına ilişkin övgüler/benzetmeler şeklinde olması uygun görülmüştür.

¹ <https://www.fikriyat.com/kultur-sanat/2018/04/27/turk-muzigine-frac-giydiren-adam-munir-nurettin-selcuk> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)

² <http://projetsm.com/bestekarlar/1113-munir-nurettin-selcuk-eserleri>. (Erişim Tarihi: 15.04.2021)

2. Bulgular

Çalışma kapsamında Münir Nurettin Selçuk'un toplamda 84 eseri (bkz. Tablo 1) titizlikle incelenmiş, içerisinden kadına ilişkin ifadeler içeren eserler ayrılmıştır. İncelenen eserlerden 28 tanesinin kadına ilişkin ifadeler içerdiği tespit edilmiş ve bu eserlerin güftekar, makam, usûl ve form bakımından tasnifi yapılmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan bulgular grafiklerle gösterilmiştir.

Tablo 1: Münir Nurettin Selçuk'un Eserlerinin Listesi

Eserin İlk Dizesi	Rep. No.	Söz Yazarı
Aheste çek kürekleri	183	Yahya Kemal Beyatlı
Artık demir almak günü gelmişse zamandan	522	Yahya Kemal Beyatlı
Aşıka bağdat sorulmaz		Vecdi Bingöl
Ay gökte hayale hisse kaynak	869	Refik Ahmet Sevengil
Aziz İstanbul		Yahya Kemal Beyatlı
Bahçemde açılmaz seni	1056	Faruk Nafiz Çamlıbel
Benden ayrı düştün artık	1340	Nezahat Kuntar
Beni kör kuyularda	1426	Ümit Yaşar Oğuzcan
Bilmem bu gönülle ben nasıl	1676	Necdet Atılğan
Bilmem kaç yıl aradım seni bulana kadar	1683	Ümit Yaşar Oğuzcan
Bir beklediğim var bitmez gecenin	1811	Şahap Gürsel
Bir gülşene vardık ki uzak	1975	Yahya Kemal Beyatlı
Bir merhaleden güneşle dünya	2166	Yahya Kemal Beyatlı
Bir niğahın kalbimi etti esir-i zülfün ah	15995	-
Bir safa bahşedelim gel	15998	Nedim
Bu hülyalar diyarında gizli	2544	Mustafa Nafiz İrmak
Bir söz dedi canan ki keramet	2261	Nedim
Biraz kül biraz duman	1783	Ümit Yaşar Oğuzcan
Biz şi'ri böyle söyledik		Yahya Kemal Beyatlı
Bizdendi sevinci bizdendi derdi		Behçet Kemal Çağlar
Bu yıl da böyle geçti şirin	2629	Mustafa Nafiz İrmak
Bülbül ahengini gül rengini	15990	Faruk Nafiz Çamlıbel
Çepçevre bahar içinde	2950	Yahya Kemal Beyatlı
Dil uyur mest olarak yarı dil-ara söyler	3457	Yahya Kemal Beyatlı
Dönülmez akşamın ufkundayız (rindlerin akşamı)		Yahya Kemal Beyatlı
Dumanlı başları göklere ermiş	3570	Vecdi Bingöl
Durmadan aylar geçer yıllar	3587	Fazıl Ahmet Aykaç
Endülüs'te raks	11706	Yahya Kemal Beyatlı
Erdi bahar sardı yine	3900	Vecdi Bingöl
Evvel Allah adını yad	14188	-
Ey naz ü işve velvele-i şan	4203	Yahya Kemal Beyatlı
Ey yarenler bu dünyada bir gün atlı da yaya da	4326	Niyazi Damla
Gezerken yağmurda rüzgarda	4892	Munis Faik Ozansoy
Git ey akan gözyaşım git o	14209	Mevlana Celaleddin-i Rumi
Gittin de bıraktın beni aylarca kederde	4969	Faruk Nafiz Çamlıbel
Gördüm ol meh düşuna bir şal	15993	Yahya Kemal Beyatlı
Gurbet ademden kara (yolcu ile arabacı)	18451	Faruk Nafiz Çamlıbel
Gümüş saçlarına eğip başımı (Anneye ninni)		Vecdi Bingöl
Gül yüzünde görelî zülf-i		Ahmet Paşa

Gün doğarken yıldızlar söner	5774	Hayri Mumcu
Hatırla mazi-i mes'udu sende		-
Havalandı gönül kuşu	6106	Vecdi Bingöl
Hayat gençlik boyunca	6145	Mustafa Nafiz Irmak
Hayat mısın ölüm müsün nesin	15996	Ümit Yaşar Oğuzcan
Hülyama doğan son güneşim	6511	Mustafa Nafiz Irmak
İstinye körfezinde bu akşam	6756	Yahya Kemal Beyatlı
Kalamış (yok başka yerin)	11509	Behçet Kemal Çağlar
Kandilli yüzerken uykularda	6977	Yahya Kemal Beyatlı
Kuşadasın da anılar vardır		Bekir Sıtkı Erdoğan
Lâl olursun söylersem bir fıkrâ		-
Mehpareler elinde kalmış	7561	Mustafa Nafiz Irmak
Milletim aç bağrını	18453	Behçet Kemal Çağlar
Mor dağların üstünde yok bir		N. Nurettin Güngörmüş
Ne doğan güne hükümüm	7973	Cahit Sıtkı Tarancı
Ne olmuş ansızın cem	8045	Munis Faik Ozansoy
Ney'le konuştum dedim bana	15997	Mevlana Celaleddin-i Rumi
Nice bir eşk-i firakınla	15989	Münif Paşa
Otomobil uçar gider	8548	Vecdi Bingöl
Pencereyi kapatıverdim yağmur dışarda kaldı	15992	Devlet Çelebi Hanım
Rakkas bu halet senin oynundamıdır		Nedim
Rindlerin ölümü (hafız'ın kabri olan)		Yahya Kemal Beyatlı
Ruhsarına aybetme niğah ettiğimi	8879	Fuzuli
Sahilden uzaklaştık elin şimdi elimde	9058	Munis Faik Ozansoy
Saba eser gusun-i ter ki	8979	Tevfik Fikret
Saçımın telleri göğsünde perişan	9026	Faruk Nafiz Çamlıbel
Saki getir getir yine	9090	Sultan II.Mahmud (Adli)
Saki parıldasın şefak-ı meyle	9097	Yahya Kemal Beyatlı
Sen karşıma her özlediğim anda çıkarsın	15991	Bekir Sıtkı Erdoğan
Sen şarkı söyledığın zaman	9436	İsmet Bozdağ
Sensiz ey şüh gözlerim avare	9654	-
Sevda ile dillendi bu son	9735	Mustafa Nafiz Irmak
Sevdiğim dünyalar kadar gel dese	9812	Ümit Yaşar Oğuzcan
Sevgi dillerde yara	9894	Mustafa Nafiz Irmak
Solgun durma isteklen	10087	Vecdi Bingöl
Söyle sevgili sevgili söyle	10200	Vecdi Bingöl
Uçsuz bucaksız engine	10746	Şahap Gürsel
Varalım kuy-i dil-araya gönül "Hu" diyerek	10936	Sultan I.Mahmut (Sebkati)
Vur pençe-i Ali	10989	Yahya Kemal Beyatlı
Yalandır doğuştan sarhoş olduğum	11085	Remzi Tevfik Tüzüncan
Yar senden kalınca ayrı(hasret)	11174	Niyazi Damla
Yine bezm-i cemene lale-füruzan	17237	Nedim
Yok gayri bizlere uyku dinek	13366	Behçet Kemal Çağlar
Zannetme ki ne güldür	11652	Ahmet Haşim Bey

2.1. Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Makam-Usûl-Form ve Güftekâr Bakımından Tasnifi

Münir Nurettin Selçuk'a ait olduğu tespit edilen 84 eserin güftesi detaylı olarak incelenerek içinde kadını temsil eden ifadeler içeren eserler seçilmiştir. Kadını temsil eden ifadelerin tespit edildiği 28 eserin listesi Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Listesi

Eser No.	Eserin İlk Dizesi	Rep. No.	Söz Yazarı	Makam	Usûl	Form
1	Bir Nigahın Kalbimi Etti Esir-i Zülfün Ah	15995	Bilinmiyor	Bestenigar	Ağır Aksak	Şarkı
2	Gümüş Saçlarına Eğip Başımı (Anneye Ninni)		Vecdi Bingöl	Hicaz	Semâi	Ninni
3	Dil Uyur Mest Olarak Yarın Dil-Ara Söyler		Yahya Kemal Beyatlı	Hüzzam	Aksak	Şarkı
4	Solgun Durma İsteklen	10087	Vecdi Bingöl	Hüzzam	Sofyan	Şarkı
5	Yine Bezm-i Çemene Lale-Fürüzan	17237	Nedim	İsfahan	Aksak	Şarkı
6	Endülüs'te Raks	11706	Yahya Kemal Beyatlı	Kürdili Hicazkar	Yürük Semâi	Şarkı
7	Ey Naz Ü İşve Velvele-i Şan		Yahya Kemal Beyatlı	Kürdili Hicazkar	Semâi	Şarkı
8	Gördüm Ol Meh Duşuna Bir Şal	15993	Yahya Kemal Beyatlı	Mahur	Müsemmen	Şarkı
9	Zannetme Ki Ne Güldür	11652	Ahmet Haşim Bey	Mahur	Aksak	Şarkı
10	Bir Safa Bahşedelim Gel	15998	Nedim	Muhayyer	Aksak-Yürük Semâi	Şarkı
11	Çepçevre Bahar İçinde		Yahya Kemal Beyatlı	Muhayyer	Düyek	Şarkı
12	Ne Olmuş Ansızın Cem		Munis Faik Ozansoy	Müstear	Düyek	Şarkı
13	Kalamış (Yok Başka Yerin)	11509	Behçet Kemal Çağlar	Nihavend	Aksak	Şarkı
14	Ruhsarına Aybetme Nigah Ettiğimi	8879	Fuzuli	Nihavend	Yürük Semâi	Yürük Semâi

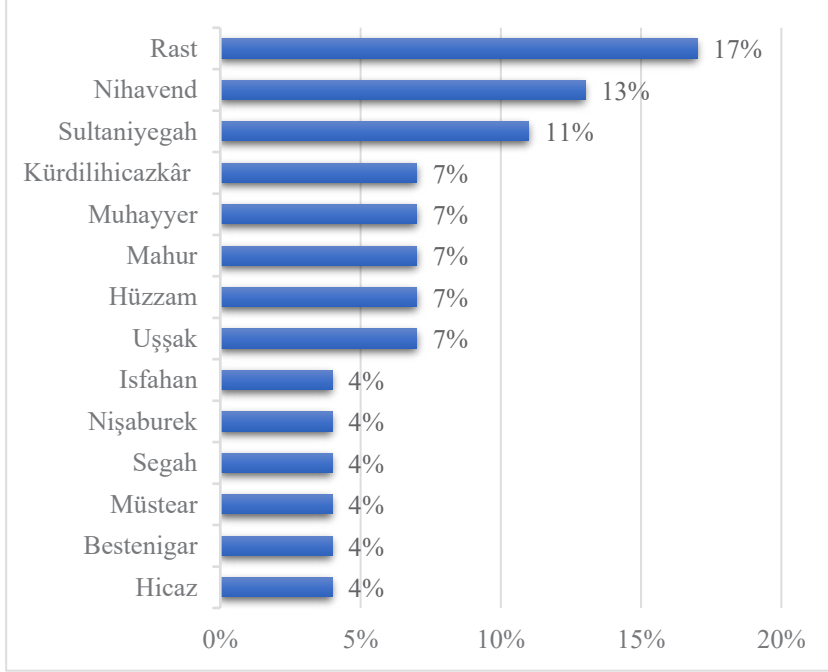
15	Sensiz Ey Şuh Gözlerim Avare	9654	Bilinmiyor	Nihavend	Semâi	Şarkı
16	Uçsuz Bucaksız Engine	10746	Şahap Gürsel	Nihavend	Curcuna	Şarkı
17	Bir Söz Dedi Canan Ki Keramet	2261	Nedim	Nişaburek	Türk Aksağı	Şarkı
18	Biz Şi'ri Böyle Söyledik	2434	Yahya Kemal Beyatlı	Rast	Nim Hafif	Kar
19	Gül Yüzünde Görelî Zülf-i	5734	Ahmet Paşa	Rast	Devr-i Hindi	Karçe
20	Hülyama Doğan Son Güneşim	6511	Mustafa Nafiz Irmak	Rast	Yürük Semâi	Yürük Semâi
21	Mehpareler Elinde Kalmış	7561	Mustafa Nafiz Irmak	Rast	Lenk Fahte	Beste
22	Nice Bir Eşk-i Fırakınla	15989	Münif Paşa	Rast	Aksak	Şarkı
23	Bülbül Ahengini Gül Rengini	15990	Faruk Nafiz Çamlıbel	Segah	Yürük Semâi	Şarkı
24	Ay Gökte Hayale Hisse Kaynak	869	Refik Ahmet Sevengil	Sultani Yegah	Aksak (Çifte Sofyan)	Şarkı
25	Saçının Telleri Göğsünde Perişan	9026	Faruk Nafiz Çamlıbel	Sultani Yegah	Aksak	Şarkı
26	Sen Şarkı Söylediğin Zaman	9436	İsmet Bozdağ	Sultani Yegah	Nim Sofyan	Şarkı
27	Bir Beklediğim Var Bitmez Gecenin	1811	Şahap Gürsel	Uşşak	Yürük Semâi	Şarkı
28	Söyle Sevgili Sevgili Söyle	10200	Vecdi Bingöl	Uşşak	Nim Sofyan- Düyek	Şarkı

Tespit edilen 28 eserin makam, usul, form ve güftekar bakımından incelemesi neticesinde oluşturulan grafikler ve açıklamaları şöyledir:

2.1.1. Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Makam Dağılımı

Münir Nurettin Selçuk'un bestelemiş olduğu kadını temsil eden ifadeler içeren 28 eserin makamsal açıdan incelenmesi neticesinde karşımıza çıkan sayısal veriler şöyledir; en çok kullanmış olan makam 5 eser ile rast makamı, 4 eser ile nihavend makamı, onu takiben, 3 eser ile sultaniyegâh makamı, 2 eser ile hüzzam makamı, 2 eser ile kürdilihicazkâr makamı, 2 eser ile mahur makamı, 2 eser ile muhayyer makamı, 2 eser ile uşşak makamı, 1 eser ile bestenigâr makamı, 1 eser

ile hicaz makamı, 1 eser ile ısfahan makamı, 1 eser ile nişaburek makamı, 1 eser ile müstear makamı ve 1 eser ile segâh makamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

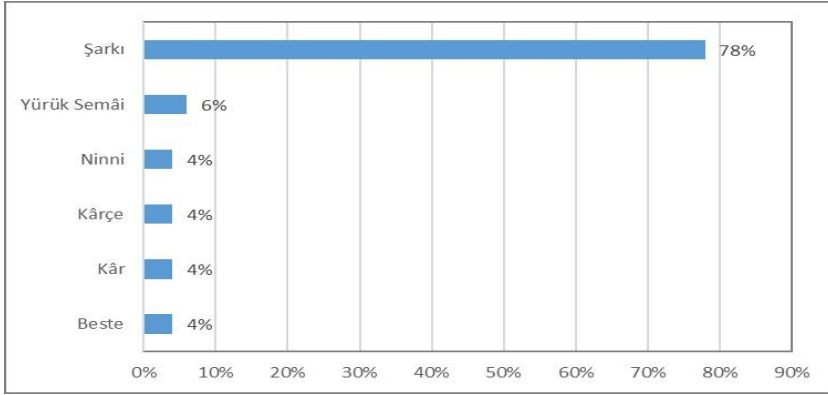

Grafik 1: Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Makam Dağılımı

Elde edilen sayısal veriler ışığında Münir Nurettin Selçuk eserlerinde, 2'şer eser ile muhayyer, kürdilihiczâkâr, hüzzam, mahur ve uşşak makamlarının; 1'er eser ile bestenigâr, hicaz, ısfahan, müstear, nişaburek ve segâh makamlarının kullanım oranlarının aynı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Münir Nurettin Selçuk'un bestelemiş olduğu kadını temsil eden ifadeler içeren eserlerde makamsal açıdan en çok rast makamı, daha sonra sırası ile nihavend, sultaniyegâh, hüzzam, kürdilihiczâkâr, mahur, muhayyer, uşşak, bestenigâr, hicaz, ısfahan, nişaburek, müstear ve segâh makamları kullanılmıştır.

2.1.2. Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Form Dağılımı

Münir Nurettin Selçuk'un bestelemiş olduğu kadını temsil eden ifadeler içeren 28 eser form açısından incelenmesi neticesinde karşımıza çıkan sayısal veriler Grafik 2'de gösterilmiştir.

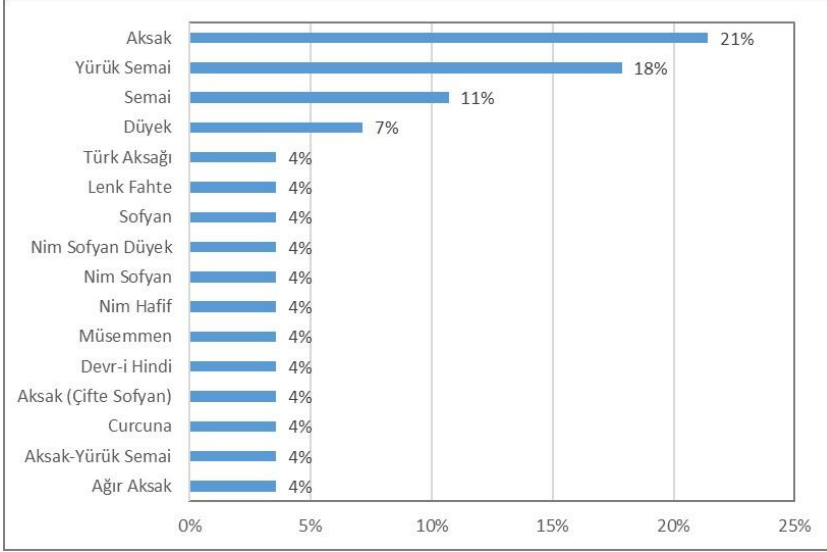
Grafik 2: Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Form Dağılımı

Tespit edilen 28 eserin form dağılımı şu şekildedir; 22 eser şarkı formunda, 2 eser yürük semâi formunda, 1 eser ninni, 1 eser kâr, 1 eser kârçe ve 1 eser beste formunda bestelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında Münir Nurettin Selçuk eserlerinde, 1'er eser ile ninni, kâr, kârçe ve beste formlarının kullanım oranlarının aynı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Münir Nurettin Selçuk'un bestelemiş olduğu kadını temsil eden ifadeler içeren eserlerde en çok şarkı formundan faydalanmış olduğu görülmüştür. Münir Nurettin'in, eserlerinde şarkı formuna bu kadar yer vermesinin sebebi olarak "yaşamış olduğu dönemin gerektirdikleri" şeklinde bir açıklamanın çok da yanlış olmayacağı düşünülmektedir. Zira Münir Nurettin Selçuk, modernleşme ve popülerleşme dönemi içerisinde Türk müziği alanındaki müzikal dönüşüm evrelerine tanıklık etmiş ve Türk müziği adına son derece mühim adımlara öncülük etmiş bir musikişinas kimliği taşımaktadır.

2.1.3. Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Usûl Dağılımı

Münir Nurettin Selçuk'un bestelemiş olduğu kadını temsil eden ifadeler içeren 28 eserin usûl açısından incelenmesi neticesinde karşımıza çıkan sayısal veriler Grafik 3'te gösterilmiştir. Bu bağlamda Münir Nurettin Selçuk'un bestelemiş olduğu kadını temsil eden ifadeler içeren eserlerde usûl bakımından en çok: 6 eser ile aksak usûlü, 5 eser ile yürük semâi usulü, 3 eser ile semâi usulü, 2 eser ile düyek usulü, 1 eser ile ağır aksak usulü, 1 eser ile sofyan usulü, 1 eser ile müsemmen usulü, 1 eser ile aksak-yürük semâi usulü, 1 eser ile curcuna usulü, 1

eser ile Türk aksağı usulü, 1 nim hafif usulü, 1 eser ile devr-i hindi usulü, 1 eser ile lenk fahte usulü, 1 eser ile aksak (çifte sofyan) usulü, 1 eser ile nim sofyan usulü ve 1 eser ile nim sofyan-düyek usullerinin kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 3: Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Usul Dağılımı

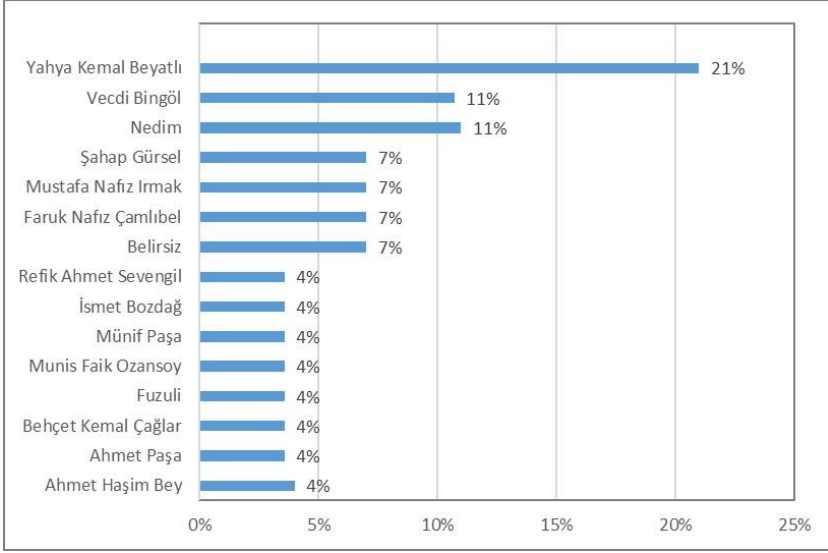
Elde edilen veriler ışığında Münir Nurettin Selçuk eserlerinde, 1'er eser ile ağır aksak, sofyan, müsemmen, aksak-yürük semâî, Türk aksağı, nim hafif, devr-i hindi, lenk fahte, curcuna, aksak (çifte sofyan), nim sofyan ve nim sofyan-düyek usullerinin aynı oranda kullanılmış oldukları söylenebilmektedir. Buna göre Münir Nurettin Selçuk'un eserlerinde en çok sırası ile aksak, yürük semâî, semâî, düyek, Türk aksağı, lenk fahte, sofyan, nim sofyan-düyek, nim sofyan, nim hafif, müsemmen, devr-i hindi, aksak (çifte sofyan), curcuna, aksak-yürük semâî ve ağır aksak usullerinden faydalanmış olduğu görülmektedir.

2.1.4. Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Güftekar Dağılımı

Münir Nurettin Selçuk'un, bestelemiş olduğu kadın teması içeren 28 eserde Grafik 4'te görülebileceği üzere güfte bakımından en çok; 6 eser güftesi ile Yahya Kemal Beyatlı'dan, 3 eser ile Vecdi Bingöl'den, 3 eser ile Nedim'den, 2 eser ile Şahap Gürsel'den, 2 eser

ile Mustafa Nafiz Irmak'tan, 2 eser ile Faruk Nafiz Çamlıbel'den, 1 eser ile Ahmet Haşım Bey'den, 1 eser ile Munis Faik Ozansoy'dan, 1 eser ile Behçet Kemal Çağlar'dan, 1 eser ile Fuzuli'den, 1 eser ile Münif Paşa'dan, 1 eser ile Ahmet Paşa'dan, 1 eser ile Refik Ahmet Sevensil'den ve 1 eser ile de İsmet Bozdağ'dan istifade etmiş olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 2 eserinde güftekârın belirsiz olduğu görülmüştür.

Grafik 4: Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Kadını Temsil Eden İfadeler İçeren Eserlerin Güftekâr Dağılımı

Elde edilen veriler ışığında Münir Nurettin Selçuk'un, 3'er eser ile Vecdi Bingöl ve Nedim; 2'şer eser ile Şahap Gürsel, Mustafa Nafiz Irmak ve Faruk Nafiz Çamlıbel, 1'er eser ile de Ahmet Haşım Bey, Munis Faik Ozansoy, Behçet Kemal Çağlar, Fuzuli, Münif Paşa, Ahmet Paşa, Refik Ahmet Sevensil ve İsmet Bozdağ gibi güftekârlardan aynı oranda istifade etmiş olduğu söylenebilmektedir. Buna göre Münir Nurettin Selçuk'un eserlerinde en çok sırası ile Yahya Kemal Beyatlı, Vecdi Bingöl, Nedim, Şahap Gürsel, Mustafa Nafiz Irmak, Faruk Nafiz Çamlıbel vb. gibi güftekârlardan istifade etmiş olduğu görülmektedir.

2.2. Münir Nurettin Selçuk'un Bestelediği Eserlerde Geçen Kadını Temsil Eden İfadeler

Tablo 1'de listesi verilen Münir Nurettin Selçuk'a ait olan eserler incelenmiş, sözlerinde kadına ilişkin ifadeler tespit edilen

eserlerin listesi Tablo 2’de gösterilmiştir. Bu başlık altında kadına ilişkin tespit edilen ifadelerin listesi, Tablo 3’te verilerek ifadelerin kapsam alanı ve hangi eserlerde hangi ifadeler olduğu belirtilmiştir. İfadelerin yanında yer alan rakamlar Tablo 2’de esere verilen numaraları ifade etmektedir. Yanı sıra eserler kadına ilişkin ifadeleri içermesi yönüyle tek tek ele alınmıştır.

Tablo 3: Eserlerde Geçen Kadını Temsil Eden İfadeler

Kadım	Temsil Edeni	Kızlar (Eser No 26), Kız (Eser No 27) Cinsiyet İfadeleri
Kadım Roller (Erkeğin gözünden)	Eden	Canân (Eser No 17), Yar (Eser No 18), Sevgili (Eser No 28), Yar (Eser No 28), Mader (Eser No 10)
Kadım Tavrı	Eden	Naz-ü İşve (Eser No 7), İşve (Eser No 8)
Kadına Fiziki Özellik	Eden	Kâkül (Eser No 22) Kıyafet/ Aksesuar Zil (Eser No 6), Şal (Eser No 6), Şal (Eser No 8), Yaşmak (Eser No 8), Dâmân (Eser No 8), Yaşmak (Eser No 24), Gaze (Eser No 24), Taç (Eser No 25)
Kadına Yapılan Övgü		Dilber (Eser No 5), Dil-Ara (Eser No 3), Güzelim (Eser No 13), Güzel (Eser No 12), Padişeh-i Hüsn (Eser No 14), Afet (Eser No 17), Güzel (Eser No 19), Afet (Eser No 20), Göz Bebeğim (Eser No 28) Övülen yer Tir-i Müjgan (Eser No 1), Gümüş Saçlar (Eser No 2), Gül Ten (Eser No 6), Kor Dudak (Eser No 6), Kömür Göz (Eser No 6), Sürmeli (Göz) (Eser No 6), Meh Düş (Eser No 8), Gül Yüz (Eser No 19), Zülf-i Semen-sâ (Eser No 19), Gül Çehre (Eser No 24)
Kadına Benzetme	Yapılan	Şirin (Eser No 11), İkbâl (Eser No 5), İksir (Eser No 9), Peri (Eser No 16), Mehpâre (Eser No 21), Sultan (Eser No 25), Çiçek: Gonca (Eser No 4), Gül (Eser No 9), Lale (Eser No 9), Gonca (Eser No 16), Çiçek (Eser No 16), Gül (Eser No 23), Sünbül (Eser No 25), Dalım (Eser No 28), Yaprâğım (Eser No 28), Çiçeğim (Eser No 28), Gül (Eser No 28), Mecnûn Şi’rin (Eser No 9). Kötü Benzetme: Şüh (Eser No 15, Eser No 17) Kötü Benzetme Yapılan Yer: Aşüfte Kakül (Eser No 6)

Eser No 1. Güftesi bilinmeyen “*Bir Nigahın Kalbimi Etti Esir-i Zülfün Ah*” adlı eserde “tir-i müjgan” kelimesi ile kadının kirpikleri oka benzetilmektedir. Uzun kirpikleri ifade etmek için kullanılan bu benzetme kadının güzelliğine yapılan bir göndermedir. Eserin genel

teması olarak aşk, sevgi, ayrılık acısı olmakla birlikte kadına ilişkin ifadeler övgü şeklinde görülür.

Eser No 2. Güftesi Vecdi Bingöl'e ait "*Gümüş Saçlarına Eğip Başımı (Anneye Ninni)*" adlı eser kapsamında "Gümüş saçlar" ifadesiyle ağaran saçlara benzetme yapıldığı görülür. Eserin genel teması sevgi, anne sevgisi olarak dikkati çeker. Gümüş saçlar ifadesinin anneye ithafen söylendiği, eserde kadının anne rolüne değinildiği görülür.

Eser No 3. Güftesi Yahya Kemal Beyatlı'ya ait "*Dil Uyur Mest Olarak Yâr-i Dil-ârâ Söyler*" adlı eserde "Dil-ara" kelimesi ile kadın "gönül alan, gönül kapan, gönül okşayan, gönlü dinlendiren" (Devellioğlu, 2007: 185) olarak görülür. Kadına övgü niteliğinde değerlendirilebilmekle birlikte eserin genel teması özlem duygusu üzerinedir.

Eser No 4. Güftesi Vecdi Bingöl'e ait "*Solgun Durma İsteklen*" adlı eserde geçen "gonca" kelimesi ile yeni yetişmekte olan kadın ifade edilir. Bu eserde kadının çiçeğe benzetilmesi hem övgü, hem cinsiyete vurgu niteliğinde algılanabilir. Eserin genel teması mutluluk, sevgi duyguları üzerinedir.

Eser No 5. Güftesi Nedim'e ait "*Yine Bezm-i Çemene Lale-Füruzan*" adlı eserde "İkbal" kelimesinin kadının konumunu yükseltici bir şekilde kullanıldığı, güftede geçen "Dilber" kelimesi ile de kadına övgü yapıldığı görülür. Eserin genel teması mutluluk, aşk, sevgidir.

Eser No 6. Güftesi Yahya Kemal Beyatlı'ya ait "*Endülüs'te Raks*" adlı eserde "zil, şal, aşüfte, yosma (gül ten, kor dudak, kömür göz), sürmeli" gibi kelimeler ile kadının fiziki özelliklerine gönderme yapılır. Birçok şiirinde güle değişik semboller yükleyen Yahya Kemal'in, "Zil, şal ve gül bu bahçede raksın bütün hızı" mısralarında gülü egzotik ve erotik (Kurnaz, 1996) bir sembol olarak kullandığı görülür. Eserin genel teması aşk ve sevgi üzerinedir.

Eser No 7. Güftesi Yahya Kemal Beyatlı'ya ait "*Ey Naz ü İşve Velvele-i Şan*" adlı eserde geçen "Naz-ü İşve" kelimesinin genellikle kadınların gönül çelen, gönül aldatan naz ve edası (Devellioğlu, 2007:467), takındıkları hoş, aldatıcı tavır, kırımta, cilve gibi anlamlara geldiği söylenebilir. Perestiş gazeli olarak adlandırılan Yahya Kemal'in bu şiiri tam anlamıyla sevgiliyi işleyen gazellerden biridir. Perestiş gazeli için Yahya Kemal 'Abdülmeccid devrinde bir güzele gazel' alt başlığını uygun görmüştür. Naz ve işve sahibi güzele âşık olanların hayatları boyunca mest olup kendilerinden geçeceklerini belirterek şiire giriş yapar ve güftenin ilerleyen kısımlarında sevgilinin gülistanda salınarak yürümesi betimlenir. Gülistandaki havuzun fiskiyesi, sevgilinin salınarak nazlı nazlı yürümesinden utanarak havuzun içine

düşer. Sevgilinin Körfez’de dolaştığı gece çevreden duyulan âhlar, sevgiliye birer hitap olarak değerlendirilir. Dördüncü beyit incelendiğinde, sevgilinin yüzünün güzelliğine her eziyetin ve cefanın yakışacağı, ona layık olanın büyüklük göstermekle beraber adaletsiz davranışa da âşıklar için bir şeyin değişmeyeceği vurgulanır. Son beyitte ise Yahya Kemal, sevgiliyi övmek için kelimelerin yetersiz olmasından dolayı sözü müziğe bırakmak istediğini ifade ederek şiiri bitirir (Aksu, 2011:7). Eserin genel temasının aşk ve sevgiden bahsettiği söylenebilir.

Eser No 8. Güftesi Yahya Kemal Beyatlı’ ya ait “*Gördüm Ol Meh Duşuna Bir Şal*” adlı eserde geçen “Meh Dûş” kelimesi ile kadının omzunun ay’a benzetilerek övüldüğü, “Şal, Yaşmak, Dâmân” gibi ifadeler ile de aksesuarlarına, “İşve” kelimesi ile de kadının tavır ve davranışlarına gönderme yapıldığı görülmektedir. Eserin genel teması olarak da aşk, sevgi duyguları söylenebilir.

Eser No 9. Güftesi Ahmet Haşim Bey’e ait “*Zannetme Ki Ne Güldür*” adlı eserde “Karaosmanzâde Câvide Hayri Hanımefendi’ye ithafen yazılmıştır. *Gül ve Lale* kelimelerinde kadının çiçeğe benzetildiği; Eserin genel teması ise aşk acısı olduğu söylenebilir.

Eser No 10. Güftesi Nedim’e ait “*Bir Safa Bahşedelim Gel*” adlı eserde “Servirevan ve mader” kelimesinin geçtiği görülmektedir. “Mader” kelimesinin ana/anne (Devellioğlu, 2007: 560), “servirevan” kelimesinin ise selvi boylu güzel (Devellioğlu, 2007: 944) anlamına geldiği görülmektedir. Mader kelimesinde kadının, bir erkek gözü ile anne rolüne büründüğü, servirevan kelimesinde ise kadının fiziksel özelliğine/boyunun uzunluğuna gönderme yapıldığı görülmektedir. Eserin genel teması ise mutluluk duygusu olduğu söylenebilir.

Eser No 11. Güftesi Yahya Kemal Beyatlı’ ya ait “Çepçevre Bahar İçinde” adlı eserde “Ferhat ile Şirin” kelimelerin geçtiği görülmüştür. Güfte içerisinde bir erkek ve bir kadın isimlerinin görülmesi; Leyla ile Mecnun, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı gibi yakın örnekler ile yapısal benzerlik göstermesi ve bahsi geçen isimlerin hepsinin aşk öyküsü olmaları, okurda bu güftede bir aşkın öyküsü olabileceği yönünde izlenim uyandırmaktadır (Dağlı, 2012:17). Ferhat’ın Şirin’e olan aşkından yola çıkarak, güftekârın “Çepçevre bahar içinde bir yer gördük, Ferhat ile Şirin’i beraber gördük” mısralarından, birbirini seven bir kadın ve bir erkeği Ferhat’ın Şirin’e duyduğu aşka benzeterek bir arada görmüş olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır. Eserin genel teması olarak da aşk, sevgi duygusu olduğu söylenebilir.

Eser No 12. Güftesi Munis Faik Ozansoy “*Ne Olmuş Ansızın Cem*” adlı eserde geçen “Güzel” kelimesi ile kadının fiziki özelliğinin övüldüğü görülür. Eserin gelen teması Aşk, Sevgi’dir.

Eser No 13. Güftesi Behçet Kemal Çağlar “*Kalamış (Yok Başka Yerin)*” adlı eserde geçen “güzelim” kelimesi ile kadının fiziki özelliklerine gönderme yapıldığı görülmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda güftenin oluşum aşamasında bir kadının varlığı dikkati çeker. Bestekâr Dr. Alaeddin Yavaşca’nın eşi Ayten Hanım’ın, İsmet Bozdağ’dan dinlediği bir hikâyeye göre; Münir Nurettin Selçuk sağlıklı günlerinde, Kalamış’ta sadece kendisinin sahne aldığı bir kulüp açmış ve dostu Behçet Kemal Çağlar’dan içinde “Kalamış” ismi geçen bir şiir yazmasını istemiştir. Münir Nurettin Selçuk’un daveti üzerine Kalamış’taki kulübe giden Behçet Kemal Çağlar kapıyı çalar ve kapı açılır Behçet Kemal Çağlar’ın anlatımıyla, “*Münir Bey’in yanında bir âfet var ki, kadın karada, denizi gözlerinde gezdiriyor*”. Üçlü sandalla denize açılır, Münir Bey kürek çeker, Behçet Bey şiiri tamamlar ve son olarak Münir Bey bu güfteyi Nihavend makamında besteler³. Eserin genel teması ise, aşk, sevgi gibi duyguların olduğu söylenebilir.

Eser No 14. Güftesi Fuzuli’ye ait “*Ruhsârına aybetme nigâh ettiğimi*” adlı eserde geçen “padişeh-i hüsn” kelimesi ile kadının güzellik padişahına benzetilmesi dikkati çeker. Eserde kadının fiziki özelliklerine gönderme yapıldığı ve eserin genel temasının da aşk, sevgi ve pişmanlık üzerine olduğu görülür.

Eser No 15. Güftesi bilinmeyen “*Sensiz ey şüh gözlerim avare, kalbim ağlıyor*” adlı eserde geçen “şüh” kelimesi ile kadının neşeli, oynak ve açık saçık tavırlarına gönderme yapıldığı, bu bağlamda şüh kelimesi kadın için yapılan çirkin benzetme olarak nitelendirilebilmektedir. Eserin genel teması olarak da hasret, özlem ve sevgiden bahsedildiği söylenebilir.

Eser No 16. Güftesi Şahap Gürsel’e ait “*Uçsuz bucaksız engine*” adlı eserde geçen “peri, gonca ve çiçek” kelimeleri ile kadına yapılan benzetmelerden bahsedildiği görülmektedir. Gonca kelimesi ile kadının yeni yetişme çağındaki kızlara benzetildiği, peri kelimesi ile de kadının güzelliğine gönderme yapılır. Eserin genel teması olarak sevgiye hasret kalınmasından söz edildiği söylenebilir.

Eser No 17. Güftesi Nedim’e ait “*Bir söz dedi cânân ki kerâmet var içinde*” adlı eserde geçen “âfet, şüh ve canân” kelimeleri ile kadının farklı yönlerine gönderme yapıldığı görülür. Âfet kelimesi ile güzelliğinden, şüh kelimesi ile neşeli, oynak ve açık saçık tavırlarından, canân kelimesi ile de sevgili rolünde olmasından bahsedilir. Eserin genel teması olarak da aşk ve sevgiden söz edildiği söylenebilir.

³ <http://www.corumhaber.net/kalamis-in-hikyesi-makale,10109.html> (Erişim Tarihi: 27.06.2021)

Eser No 18. Güftesi Yahya Kemal Beyatlı'ya ait “*Biz şî'ri böyle söyledik ağıâr söylesün*” adlı eserde geçen “yâr” kelimesi ile kadının sevgili rolünü üstlendiği görülür. Eserin genel teması olarak hasret, özlem, sevgi ve aşktan söz edildiği görülmektedir.

Eser No 19. Güftesi Ahmet Paşa'ya ait “*Gül yüzünde görelî zülf-i semen-sâ gönül*” adlı eserde geçen “gül yüz, zülf-i semen-sâ ve güzel” kelimeleri ile kadının farklı yönlerine gönderme yapıldığı görülür. Gül yüz kelimesi ile kadının yüzünün güller kadar güzel oluşundan, zülf-i semen-sâ kelimesi ile kadının yasemin kokulu saçlarının güzelliğinden bahsedilir. Eserin genel teması olarak da hasret, özlem ve ayrılık konularının işlendiği görülmektedir.

Eser No 20. Güftesi Mustafa Nafiz İrmak'a ait “*Hülyama doğan son güneşim son hevesimdi*” adlı eserde geçen “âfet” kelimesi ile kadının güzelliğinden bahsedilir. Eserin genel temasına bakıldığında hasret, özlem ve ayrılık konularının işlendiği görülür.

Eser No 21. Güftesi Mustafa Nafiz İrmak'a ait “*Mehpareler elinde kalmış şikeste gönüm*” adlı eserde geçen “mehpare” kelimesi ile kadının ay parçası kadar güzel oluşundan bahsedilirken aynı zamanda Mehpare kelimesinin bir kadın ismi olma özelliğini taşıdığını da vurgulamak gerekmektedir. Eserin genel temasına değinilecek olursa, aşk ve sevgi konularını işlediği görülmektedir.

Eser No 22. Güftesi Münif Paşa'ya ait “*Nice Bir Eşk-i Firakınla Pür Olsun Gözümüz*” adlı eserde geçen “kâkül” kelimesi ile kadının yüz güzelliğini saklamasından söz edilmektedir. Kâkülünü açması, yüz güzelliğini sevdiğine göstermesi istenir. Eserin genel teması olarak da aşk ve sevgiden bahsedildiği söylenebilir.

Eser No 23. Güftesi Faruk Nafiz Çamlıbel'e ait “*Bülbül Ahengini Gül Rengini Hep Senden Alır*” adlı eserde geçen “gül ve bülbül” kelimesi ile Hüsn-i ta'lil sanatının yapıldığı görülmektedir. Gül, maşuku bülbül ise âşığı sembolize etmektedir (Açar, 2019: 274). Bütün klasik doğu edebiyatlarında olduğu gibi klasik Türk edebiyatında da gül ile bülbül âşığı ve sevgiliyi temsil eder (Kurnaz, 1996). Güftekar karşısındakine, bülbülün ahenkli ötüşünü ve gülün renginin güzelliğini kendisinden almış olduğunu söylemekte ve ona bağlamaktadır. Yine benzer şekilde gülün solması ve bülbülün uçmasını sevdiğinin onu terk etmesi ile gerçekleşeceğine vurgu yapmış ve burada da Hüsn-i ta'lil sanatına yer vermiştir. Eserin genel teması olarak ayrılık konusunu işlediği söylenebilir.

Eser No 24. Güftesi Refik Ahmet Sevensil'e ait “*Ay Gökte Hayale Hisse Kaynak*” adlı eserde geçen “gül çehre, gaze ve yaşmak” kelimeleri ile kadına farklı göndermeler yapıldığı görülür. Gül çehre kelimesi ile güzel yüzünden, gaze kelimesi ile yanaklarına sürmüş

olduğu allıktan, yaşmak kelimesi ile de saçlarına taktığı başörtüsünden bahsedilmektedir. Eserin genel teması olarak aşk ve sevgi konularının işlenmiş olduğu söylenebilir.

Eser No 25. Güftesi Faruk Nafiz Çamlıbel'e ait "*Saçının telleri göğsünde perişân yaraşır*" adlı eserde geçen "sünbül, sultan ve tâc" kelimeleri ile kadına vurgu yapıldığı görülmektedir. Sünbül kelimesi ile kadının sünbül gibi güzel saçlara sahip olduğundan ve aslında saçlarının sünbüle benzetildiğinden, sultan kelimesi ile soyunun hükümdar ailesine mensup olduğundan, tâc kelimesi ile de alnına takmış olduğu aksesuardan bahsedilmektedir. Öyle sünbüllere bir böyle gülistân yaraşır, mısraları incelendiğinde ise güftekarın burada sevdiği kadının saçlarını sünbüllere, o saçların yakışacağı yer olarak da kendisini gülistana benzeterek teşbih sanatına da yer verdiği görülmektedir. Eserin genel teması olarak aşk ve sevgi konularının işlendiğini görmek mümkündür.

Eser No 26. Güftesi İsmet Bozdağ'a ait "*Sen şarkı söylediğin zaman*" adlı eserde geçen "kızlar" kelimesi ile yeni yetişme çağına olan genç kızlardan bahsedildiği görülmekte ve eserin genel teması olarak da hasret, özlem ve mutluluk konularının işlendiği söylenebilmektedir. Güftekar burada sevgilinin dudaklarını, şafakların ve güneşlerin doğduğu bir gökyüzüne benzeterek kapalı istiare sanatından istifade etmiştir.

Eser No 27. Güftesi Şahap Gürsel'e ait "*Bir beklediğim var bitmez gecenin bittiği yerde*" adlı eserde geçen "kız" kelimesi ile yine yeni yetişme çağındaki genç kızlardan bahsedildiği görülmekte ve eserde genel tema olarak hasret ve özlem konularının işlendiği söylenebilmektedir.

Eser No 28. Güftesi Vecdi Bingöl'e ait "*Söyle sevgili, sevgili söyle*" adlı eserde geçen "gözbebeğim, sevgili, dalım, yaprağım, çiçeğim, gül ve yâr" kelimeleri ile kadının farklı yönlerine göndermeler yapıldığı görülür. Kadının sevgili konumunda olması ve ona ithaf edilen gözbebeğim, dalım, yaprağım, çiçeğim, gülüm gibi güzel sözlere rastlanılmaktadır. Eserin genel teması ise sevgiliye hasret ve aşk olarak ifade edilebilir.

Sonuç

Toplumsal kimlik, çoklu kaynaklardan beslenip şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyet ise, bireylerin kimliğinin bir parçası olmasının yanı sıra kimliğin oluşumunda da oldukça önemli rol oynar. Kadın ve toplumsal cinsiyet olguları hakkında şimdiye dek yapılan çalışmalar incelendiğinde; özellikle kadının konumunu, kadına biçilen rolleri görebilmek mümkündür. 2000'li yıllara kadar kadınların,

müzik alanında erkekler kadar aktif olamadıkları, kadınlar üzerine yapılan çalışmaların bu anlamda daha sınırlı sayıda olduğu görülür. 21. yüzyıldan itibaren kadının kamusal alanda daha aktif konuma gelmesine paralel olarak toplum içerisinde kadına ilişkin algının değişmeye başlamasıyla birlikte kadınlar üzerine yapılan çalışmaların da yoğunlaşmaya başlaması dikkati çeker. Bu durumu her tür sosyal çalışma alanında görmek mümkündür. Müzik alanında da gerek üretici, gerek icracı konumuyla, gerek şarkı sözlerinde, kadının daha görünür hale geldiği görülür.

Bu kapsamda ele alınan çalışmada Münir Nurettin'in bestelediği/ bestelemeyi tercih ettiği güfteler, kadına ilişkin ifadeler içermesi yönü ile incelenmiştir. Kadına ilişkin ifadeler içerdiği tespit edilen 28 eser incelendiğinde, Münir Nurettin Selçuk'un güftekar olarak en çok Yahya Kemal Beyatlı'dan istifade etmiş olduğu görülür. Bu bağlamda Münir Nurettin Selçuk'un bestelemiş olduğu tüm eserler dikkate alınırsa yine en çok Yahya Kemal Beyatlı'dan esinlenmiş olması bu durumun gerekçesi olarak gösterilebilir. Makamsal olarak en çok rast makamını tercih ettiği, usûl olarak en çok aksak usulü ve form olarak da en çok şarkı formunu kullanmış olduğu görülmüştür.

Kadına ilişkin ifadeler içeren eserlerin genel teması incelendiğinde çoğunlukla aşk, sevgi, hasret, özlem ve ayrılık duygularının işlendiği sonucuna varılmıştır. Eserler detaylıca incelendiğinde;

1. Kadına özgül cinsiyetin belirleyici olduğu ifadeler arasında “kızlar, kız” gibi kelimeler,
2. Erkek gözünden kadının rolünün belirleyici olduğu ifadeler arasında “canân, yâr ve sevgili”,
3. Kadının tavrına ilişkin ifadeler arasında “naz-ü işve”,
4. Kadının fiziki yapısı ile ilgili ifadeler arasında “kâkül”,
5. Kadının giymiş olduğu kıyafet ve kullanmış olduğu aksesuarlara ilişkin ifadeler arasında “zil, şal, yaşmak, dâmân, gaze, taç”,
6. Kadına yapılan övgü manasındaki ifadeler arasında “dilber, dil-âra, güzel, padişeh-i hüsn, afet, göz bebeği”,
7. Kadının övülen uzuvlarına ilişkin ifadeler arasında “tir-i müjgan, gümüş saçlar, gül ten, kor dudak, kömür göz, sürmeli (göz), meh düş, gül yüz, zülf-i semen-sâ, gül çehre”,
8. Kadın için yapılan benzetmeleri içeren ifadeler arasında “Ferhat ile Şirin, ikbal, iksir, peri, mehpare, gülgün piyale, sultan, gonca, gül, lale, çiçek, sünbül, dal, yaprak”, yine benzetme altında fakat kadın için çirkin olarak nitelendirilebilecek benzetme ifadeleri arasında “şûh” ve kadına atfedilen çirkin benzetme yapılan yer olarak

nitelendirilen “aşüfte kakül” kavramlarına rastlanılmıştır. Elde edilen veriler ışığında, Münir Nurettin Selçuk'un Hüsn-i ta'lil, teşbih ve kapalı istiare gibi edebi sanatlardan da istifade ettiği gözlenmiştir.

Kaynakça

- Açar, Z. (2019). Bilinmeyen Bir Gül Kasidesi: Ayıntablı Reşid'in Gül Kasidesi ve Şehri. *Hikmet Akademi Edebiyat Dergisi*, 5 (11). Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/842536>
- Adar, Ç. (2015). Türk Müziğinde Kadın Algısı, Hacı Arif Bey Eserleri Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 8 (37). Erişim: <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/womens-perception-of-turkish-music-example-of-works-of-mr-haci-arif.pdf>
- Akbalık, E. (2013). Türk Atasözleri Cinsiyet Algısı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36. Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55860>
- Aksu, C. (2011). Yahya Kemal'in Gazellerinde Sevgili ve Âşık Tipi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 0 (40). Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/157483>
- Barutcu, T. (2019). Taş Plak Geleneğinde Türk Müziği Kadın Ses Sanatçılarının Müzikal Kimlik ve Müzikal Gelişimleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 5 (10). Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/765447>
- Baykara Acar, Y. (2014). Türkiye'de Kadın Olmak. V. Işıkhana (Ed.), *Doç. Dr. Şener Koçyıldırım'a Armağan Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma* içinde (s. 143-156). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.
- Çevik, A. E. ve Kaltakçı, A. Y. (2011). Türk Müziği Geleneğinde Kadın ve Kadın Bestekârlar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0 (29), 1300-5766.
- Dağlı, A. (2012). Göstergibilimsel Yöntemle Bir Efsane Çözümlemesi: Ferhat ile Şirin. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (20). Erişim: <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/gstergibilims-el-yntemle-bir-efsane-zmlemesi-ferhat-ile-sirin.pdf>
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (24. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, E. (2019). Acem Aşîran Makamındaki “Bir Haber Ver Ey Sabâ” Eseri Örneğinde; Klâsik Türk Mûsikîsi Kadın Ses

- İcrâcılarında Meral Uğurlu ve Sabite Tur Gülerman'ın Tavrı Özelliklerinin Tahlili ve Mukâyesesi. *Akademik Sanat*, 4 (7). Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/776333>
- Gülersoy, Ç. (1984). Münir Nurettin'e Sesleniş. Cumhuriyet/2 Olaylar ve Görüşler, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi.
- Günay, V. D. ve Sönmez, Ö. (2009). Reklamlarda Kadına Yönelik Söylem. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1). Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/11291>
- Güneygül, G. (2020). Osmanlı Haremde Kadın Sazende ve Saz Tasvirinin İncelenmesi, *Etnomüzikoloji Dergisi*, 3 (1). Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1208147>
- Güntekin, M. (2010). *İstanbul'un 100 Müzişinası*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Karlıkl, S. (2019). Osmanlı Dönemi Müziği Hayatı ve Dönemin Kadın Tanburileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (6). Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/768688>
- Kaypak, Ş. (2014). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Kente Bakmak. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (1). Erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/185110>
- Ötken, N. (2011). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Halk Oyunlarında Kadın. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1). Erişim: <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936431.pdf>
- Özcan, N. (2009). Münir Nurettin Selçuk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 36, ss. 361). Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuk-munir-nurettin>, Erişim Tarihi: 20.06.2021
- Uluocak, Ş. ve Aslan, C. (2011). *Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini*. Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı Akademik Yayınları.
- Yağcı, S. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Müziği Kadın Bestekârlarından Melahat Pars'ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, 14 (1). Erişim: https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1658803875_47YagciSafiye-819-831.pdf&key=22484
- Zeybek, Ö. (2013). *Türk Makam Müziği'nde Üslûp-Tavrı Görüşleri Doğrultusunda Münir Nurettin Selçuk, Alâeddin Yavaşca ve Bekir Sıdkı Sezgin İcrâlarının Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi).

İstanbul Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İstanbul.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât. (2007). Devellioğlu, (F).
(Haz.). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

İnternet Kaynakları

<http://projetsm.com/bestekarlar/1113-munir-nurettin-selcuk-eserleri>,
Erişim Tarihi: 15.04.2021

<http://www.corumhaber.net/kalamis-in-hikyesi-makale,10109.html> ,
Erişim Tarihi: 27.06.2021

<https://www.fikriyat.com/kultur-sanat/2018/04/27/turk-muzigine-frac-giydiren-adam-munir-nurettin-selcuk>, Erişim Tarihi:
25.11.2021

<https://www.notaarsivleri.com/>, Erişim Tarihi: 20.01.2021

Kurnaz, C. (1996). "Gül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/gul> (Erişim Tarihi:
30.12.2021).

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 131-164
ISSN: 1302-6879

Kendine Mal Etme Bağlamında Neşet Günal'ın Toprak Adamları *Neşet Günal's Earth Men in the Context of Self-Appointment*

• Afif ATAMAN*
Halit YABALAK**

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema-Televizyon Bölümü, Van/Türkiye. Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Fine Arts, Department of Cinema-Television, Van /Turkey. affataman@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1067-7571

**Doç., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Van/Türkiye. Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Fine Arts, Department of Traditional Turkish Handicrafts, Van /Turkey. halityabalak@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5723-8373

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

06/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

02/12/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atrf: Ataman, A. & Yabalak, H. (2021). Kendine Mal Etme Bağlamında Neşet Günal'ın Toprak Adamları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 131-164

Citation: Ataman, A. & Yabalak, H. (2021). Neşet Günal's Earth Men in the Context of Self-Appointment. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 131-164

Öz

İnsanlık, 19. yüzyılın sonunda daha önce tarihte kimsenin görmediği bir şekilde resimleri görüp algılamaya başlanmıştır. Kameranın film çekmesi sadece gördüğümüz şeyi değiştirmekle kalmamış nasıl gördüğümüzü de değiştirmiştir. Duvarda duran bir resim, insan gözü gibi, sadece bir zaman dilimi içerisinde, sadece bir yerde olabilmektedir. Kamera ise onu herhangi bir boyutta, herhangi bir yerde, herhangi bir amaçla kullanılmak üzere kopyalamaya başlamıştır. Yeni algılama biçimi ve kameranın resmi yeniden yorumlaması çerçevesinde, Sami Şekeroğlu'nun, hocası ressam Neşet Günal'ın 1961-1984 yılları arasında çizdiği 26 eserini kullanarak yaptığı *Neşet Günal'ın Toprak Adamları* filmi, temellük etme yani kendine mal etme sanatının sinemamızdaki gizli kalmış zirve noktalarından biridir. Bu makalede sinema resim ilişkisi irdelenip temellük etme'nin iki öznesi Neşet Günal ve Sami Şekeroğlu özelinde Neşet Günal'ın Toprak Adamları filminin on yıla yayılan yapım süreci analiz edilecektir. Sanatçıların benzer köklerden beslenmeleri ve dünyayı algılayış biçimlerindeki uyumun yeniden üretim sonucu ortaya çıkan filmin yapım sürecine yansımaları analiz edilecektir. Elde edilen bilgi, belge ve dokümanlar üzerinden filmin temellük süreci değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda türünün ilk örneği olarak görülebilecek bu deneysel filmde, her iki sanatçının sanat anlayışlarının ortak bir ürüne dönüştüğü görülmüştür. Bu ortak çalışma her iki sanatçının da sanat hayatını etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sami Şekeroğlu, Neşet Günal, Toprak Adamları, temellük, kendine mal etme.

Abstract

At the end of the 19th century, humanity began to see and perceive pictures in a way that no one had seen before in history. Camera filming has changed not only what we see but also how we look. A picture standing on the wall, like the human eye, can only be in one place in a period. The camera, on the other hand, began to copy it to be used in any size, anywhere, for any purpose. Neşet Günal's Soil Men, produced by Sami Şekeroğlu using 26 works drawn by his teacher, painter Neşet Günal, between 1961 and 1984, within the framework of his new perception and reinterpretation of the picture by the camera, is the hidden pinnacle of the art of appropriation in our cinema. one of its points. In this article, the relationship between cinema and painting will be examined, and the production process of Neşet Günal's film Earth Men, which spanned ten years, will be analyzed in particular, two subjects of appropriation, Neşet Günal and Sami Şekeroğlu. The reflection of the artists' feeding from similar roots and the harmony in the way they perceive the world to the production process of the film, which is the result of reproduction, will be analyzed. The appropriation process of the film was evaluated based on the information, documents and documents obtained. As a result of the evaluations, in this experimental film, which can be seen as the first of its kind, it has been seen that the artistic understanding of both artists has turned into a common product. This joint work has affected the art life of both artists.

Keywords: Sami Şekeroğlu, Neşet Günal, Earthmen, Appropriation, Appropriate.

Giriş

Var olan bir eserin farklı amaçlar doğrultusunda kopyalanarak yeniden yorumlanmasının kökeni, arkaik döneme kadar uzanmaktadır. Sanatçılara ait ilk biçimlerin sonraki dönem sanatçıları tarafından tekrarlanması şeklinde gerçekleşen eylemde ilk sanat biçimi tamamen veya kısmen yeniden üretilerek gerçekleştirilmektedir. Yapılan biçimsel taklitler bazı dönemlerde bir üsluba dönüşmüş bazı durumlarda ise orijinal eserin yeniden anlamlandırılan biçimleri olmuştur. Sanatsal biçimlerin sanatçılar tarafından tekrar edilmesi, Ian Mclean tarafından tanımlanırken kendine mal etme teriminin de kullanım biçimleri açıklanmaya çalışılmıştır. Herhangi bir sanat eserinin çoğaltılması, benzerinin kopyalanarak eser sahibine saygı gösterilmesi ile birlikte özellikle sanat eserinin yeniden üretilmesi ile sanatın anlamının yeniden tartışılmaya başlanması fikrini desteklemiştir. Sanat eserini yeniden üreterek sanat eserinin kalıcılığı artırılmış olmaktadır (Baselitz et al., 2012: 179).

Sanat tarihinde birçok sanatçının daha önce yapılmış üretimleri yeniden tasarlaması aşamasında özellikle başvurulan yöntem olan kendine mal etme, "appropriation" Mayor tarafından tanımlanırken özellikle kullanım biçimi ile açıklanmaya çalışılmış ve bir şeyin izinsiz

kullanımı ve kontrolünün ele geçirilmesi şeklinde kullanılmıştır (2012: 71). Temellük şeklinde Türkçeye geçmiş olan kendine mal etme, “sahiplenme”, “iyelenme” şeklindedir (Akalin vd., 2011: 1317). Marter, kendine mal etme terimini sanatsal kullanımı bakımından ele almış ve terimin sanatsal açıdan “Sanatçıların, varolan eserlerin materyallerini, fikirlerini veya betimlemelerini benimsediği bir çağdaş sanat eğilimi” şeklinde aktarmıştır (2011: 108).

Gerek sanatsal anlamı gerekse kelimenin sözlük anlamından da anlaşıldığı üzere kendine mal etme, bir formun yeniden ele alınması ve geleceğe yeni bir üretim olarak bırakılmasını açıklamaktadır. İlk sanat üretimlerinde kendisini gösteren taklit etme eylemi, biçimsel olarak ilk sanat yapıtlarında ortaya çıkmıştır. İlk sanat üretimi sayılan ürünlerde yer alan benzerlikler, yapılan formun taklit edilerek yeniden üretimlerini gerçekleştirildiğini kanıtlamaktadır. Sanat biçimlerinin ilk örneklerinden basit kullanım amaçlı eşyalarda yapılan küçük süslemeler, daha sonraki dönemlerde biçimsel olarak taklit edilmiştir. Sanatsal bir amacı olmadığı düşünülen bu biçimsel taklitler, süreklilik kazanarak belirli bir kültürün sanat ve estetik değerlerine dönüşmüştür. Sanat tarihinde sıkça örnekleri görülen sanatsal üretimlerin taklit edilmesi veya kopyalanması günümüz çağdaş sanatçısına kadar devam eden bir biçim anlayışına dönüşmüştür. Günümüz sanatçısı, geçmişte sanatçıların biçimsel formlardan etkilenecek yaptığı salt biçim kopyası ile üretimler yapmamakta aynı zamanda ilk dönemden günümüze gelen kültürel estetiği ve kavramsal arka planı yeniden üretmek izleyicinin beğenisine sunmayı da amaçlamaktadır. Üretimlerine konu olan biçimler arasında ünlü sanatçıların çalışmaları, mağara duvarları ve taş yüzeylerine yapılan kazımlar ile halı kilim desenleri önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca günümüz sanatçısı, disiplinlerarası bir yaklaşıma yönelerek, farklı sanat disiplinlerine ait biçimlerin yeniden üretiminde özgün anlatım ve tekniklerle disiplinlerarası alanında gerçekleştirilen kendine mal etme eyleminde, atıfta bulunulan sanat eserine ait plastik unsurları günümüz sanatçısının yorumu ile kopya olmaktan çıkarmakta ve yeni biçimsel öğelere dönüştürmektedir.

Disiplinlerarası kendine mal etme eylemini gerçekleştiren sanatçı bu eylemi gerçekleştirirken daha önceki dönemde yapılan üretimleri farklı yöntem ve teknikler ile yeniden tasarlanmasında ve biçimlendirmesinde orijinal üretime ait bir yapının devamlılığını da gerçekleştirmektedir. Disiplinlerarası üretime yapılan alıntılama biçimsel formlara, mitolojiye, yazınsal metinlere yapılmış olabilir. Yapılan bu alıntı, sanatçının sanat biçimine olan hayranlığını, biçimsel beğenisini veya dünya görüşünü yansıtmaya nedeniyle tercih edilir ve çağdaş üretimde özgünlük içerisinde orijinal kaynak dışlanmaz.

Yukarıda yapılan tanımlardan belirli bir sanatçıya ait olan sanat eserinin başka bir sanatçı tarafından yeniden ele alınması şeklinde kabul edilen kendine mal etmenin, başkasına ait olan bir şey üzerinde hak iddia etme ve sahiplenme durumu barındırdığı anlaşılmaktadır. Sanatsal açıdan ise önceki dönemlerde yapılmış olan ve iyi bilinen sanat eserlerinin imgelerinin veya sanatçıların üsluplarının değişen paradigmalarda eşliğinde ele alınması, yorumlanması ve yeniden üretilmesidir.

Çağdaş sanat akımları arasında birçok sanatçı tarafından kullanılan kendine mal etme yöntemi, bu yöntemin ele alınış biçimlerinden dolayı farklılık göstermesine rağmen yapılan isimlendirmelerde benzerlikler görülmektedir.

Kendine mal etmenin farklı biçimleri arasından bu çalışmada, bir resim sanatçısına ait olan eserlerin bir yönetmen tarafından sinematik biçim ve dil kullanılarak yeniden üretilmesi ele alınacaktır. Aynı dönemde yaşamış ve belirli bir döneme yaptıkları çalışmalar ile büyük katkılar sağlayarak Türk sanatının temel taşlarına dönüşmüş Prof. Neşet Günal ve Prof. Sami Şekeroğlu'nun çalışmalarında ortak üretim boyutu kendine mal etme eyleminin farklı bir biçimi gerçekleştirilmiştir.

Merkezde Neşet Günal'a ait biçim, kompozisyon ve teknik özellikleriyle Türk resim sanatına mal olmuş bir çalışmanın yeniden sinema filmi olarak tasarlanması süreci ele alınırken, resme farklı bir disiplinde yapılan kendine mal etme eyleminin sanatsal boyutları ve teknik özelliklerin aktarımına atıfta bulunmak zorunluluk halini almaktadır. Şekeroğlu'nun sinemanın geleneksel anlatım dilinin dışında Neşet Günal tarafından yapılmış "Toprak Adamları" resim serisi üzerinden kişisel anlatım dili ile gerçekleştirdiği kendine mal etme, öncü bir eylem olarak ortaya çıkmaktadır.

Sinema - Resim ilişkisi

İnsanlık tarihinin bugüne ulaşmış en eski sanat biçimi olan resim, tarihsel süreç içerisinde birçok değişime uğramış, teknik imkanların artması kendisine yüklenen anlamların değişmesine neden olmuştur. Mağara duvarlarına yapılan ve günümüzde primitif sanat örnekleri olarak kabul edilen resimler, çağdaş resim örnekleri ile olan benzerlikleri ve anlatım güçleri ile dikkat çekmektedir. Resim sanatının tarihsel geçmişi ile kıyaslandığında yeni bir anlatım ve sanat dili sayılan sinema, anlatım dilindeki benzerlikler nedeniyle resim ile yakınlaşmaktadır. Resim sinema arasında özellikle biçim, içerik ve teknik geçişkenli bu alanların birbirine katkı sağlamasını kolaylaştırmış ve anlatım dilinde yer alan tekniklerin ortak kullanımını sağlamıştır.

Resmin belirli bir kompozisyon içerisinde yer alan görüntülerini hareketlendirerek bambaşka bir görsel alana taşıyan sinema, temelde bir kompozisyonda yer alan fotoğrafları saniyede 24 kare olacak şekilde sıralayarak görsel hareketi sağlamıştır. Kendilerine özgü teknik yapıları ile birbirinden ayrı sanat disiplinleri olan resim ve sinema; kompozisyon, renk, ışık gölge gibi sanat elemanları ile ritim, ahenk, bütünlük gibi sanatsal ilkeleri ortak olarak kullanmaktadır. Bu iki sanat dalı dışında da birbirini etkileyen sanat biçimlerinin farklı örneklerine özellikle resim, heykel, grafik ve fotoğraf alanlarında rastlanılmaktadır. Birçok fotoğraf karesine ilham veren ünlü tablolar, resimlere kaynak olan heykeller sanatsal üretimlerde sanatlararasılık sayılan kendine mal etme örneklerini barındırır.

Sinema-resim ilişkisi diğer sanat disiplinleri arasında yer alan ilişkiden farklılık göstermektedir. Sabit bir görüntünün ya da kompozisyonun farklı bir sanat disiplini tarafından alıntılanması resim sinema ilişkisinde başkalaşım yaşanmasına sebep olmaktadır. İlk bakışta benzer görünmekle beraber hareketli görüntüler üzerine kurulu olan sinemanın anlatım dili, resmin sabitlenmiş sınırlanmış olan görüntüsünden bir o kadar da uzaktır. Bu ilişkide sinemanın, özellikle resim sanatında yer alan tekniklerin kullanılması dikkat çekmektedir. Sinemada kullanılan resimsel tekniklerin başında özellikle renk ve ışık kullanımı ön planda yer almaktadır. Rembrandt, Caravaggio ve Degas olmak üzere birçok ressam renk ve ışık kullanım teknikleri ile sinema sanatına katkılar sağlamıştır. Ressamların tekniklerinin sinematik bir yaklaşım ile yeniden ele alınarak biçim değiştirmesi bazı sinema sanatçılarının üretimlerinde resimsel kompozisyonları kullanması şeklinde devam etmiştir. Bazı filmlerde özellikle de usta ressamların tablolarından alınan kompozisyonlar kullanılmış, sinema görüntüleri oluşturulurken resim kompozisyonları belirleyici olmuştur. Picasso'nun Guernica tablosunu konu alan ve 1950 yılında Alain Resnais ve Robert Hessens tarafından çekilen Guernica adlı film, Picasso'nun resim ve heykellerinin sinematik bir dil kullanılarak, resmin bir filmin merkezini oluşturduğu ilk örnek olması nedeniyle önemlidir. Burada yönetmen İspanya'da yaşanan büyük yıkımı resmeden sanatçının tablosunu kendine mal ederek özgün bir dil ile yeniden üretmiştir. Alain Resnais ve Robert Hessens tarafından gerçekleştirilen yeniden üretimde ressamın biçimlerine sadık kalınmış, resimler üzerinde kamera hareketleri ile anlatım gerçekleştirilmiştir. Guernica filminde görsel anlatım müzik ile desteklenerek yaşanan olayların izleyicideki etkisi de artırılmaya çalışılmıştır.

Sinema resim ilişkisi bakımından bir resmin alıntılanarak sinema dili ile anlatıldığı Guernica filmi ilk olma özelliği taşımaktadır.

Günümüz sinema dünyasında resimlerin hareketlendirilmesi veya görüntülerin resmedilmesi ile gerçekleştirilen 'Loving Vincent' (Dorota Kibiola-2017) gibi filmler olmasına rağmen bunlar alıntılama biçimleri ile Guernica filminden farklılaşırlar. Bir resmin ve ressamın duygusunun, sinemanın olanaklarıyla anlatıldığı filmlere örnek yine bu topraklardan çıkmıştır. Sanat tarihçisi Sezer Tansuğ'un senaryosu ile Tonguç Yaşar'ın yaptığı 'Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü - 1969' kısa animasyon filmi, hat sanatında imgesel formda yazılan Amentü yazısını sinemasal karakterlere büründürerek, duyguyu sinemasal bir kurguyla anlatmıştır. Bu çalışmaya konu olan Sami Şekeroğlu'nun Neşet Günal'ın Toprak Adamları filmi, sinema-resim ilişkisi bağlamında bir ressamın külliyyatının ortak duygusunu sadece o resimleri kullanarak anlatmasıyla ilgi çekici bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Prof. Neşet Günal: Biyografi

1923 Nevşehir doğumlu Neşet Günal, figüratif Türk resim sanatının önemli temsilcilerinden biridir. Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrası yokluk ve yoksulluk yıllarında dünyaya gelen Günal, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki Nevşehir'i ve o yıllara ait anılarını Prof. Sami Şekeroğlu'nun hazırladığı Neşet Günal adlı belgeselde şöyle aktarır:

Yıl 1923. babam Nevşehir'in Kızılın köyünden, anam Aksaray'ın Camiliören köyündendir. Ailenin geçimi bağcılık üzerinedir. Bağ yetersiz toprak verimsizdir. Babam kış aylarında çevre köylerinde kundura tamirciliği yaparak yaşamımızı sürdürmek zorundadır. Benim de bütün çocukluk yıllarım bu ortamın acı buruk hatıralarıyla doludur. Nevşehir belediyesinin sağladığı ayda 13 lira yardım ile Akademi'ye resim okumak üzere yollandım. Yaş 16 benim için yeni bir yaşamın yeni bir dünyanın başı. Yoğunlaşan savaş günden güne yaşamı zorlaştırırken babam öldü ardından anam iki küçük kardeşimle yalnız kaldı. Bir yandan para kazanmak bir yandan resim öğrenmek arasında çalışmaya devam ettim. (Şekeroğlu, Neşet Günal Belgeseli: 1985).

Neşet Günal'ın Akademi'ye girdiği 1939 yılı ise İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı, faşizmin bütün Avrupa'yı kasıp kavurduğu yılların başı olmuş ve gerek sosyal gerekse sanat hayatı büyük bir kesintiye uğramıştır. Günal'ın Akademi'yi bitirdiği 1946 yılında ise, savaşın etkilerinin Türkiye'de tepe noktaya tırmandırıldığı bir döneme denk düşmektedir. Türkiye de yaşanan bu zor ve olumsuz koşullara karşın, Avrupa'ya eğitim için çeşitli alanlardan burslu öğrenciler gönderilmeye de devam etmiştir. Neşet Günal da Avrupa sınavlarına katılarak 1948

yılında, sanat alanında devlet bursu ile öğrenci olarak Avrupa'ya gitmiştir (Ayan, 2016: 86). Fransa'da figürlü işlerini sevdiği Fernand Leger'in atölyesine öğrenci olarak giren Günel, burada aldığı eğitim ile figüratif resme daha fazla yakınlaşmıştır. 1954 yılında Türkiye'ye dönen Günel İDGSA'nde asistan olarak göreve başlamış ve Akademiye büyük ekollerden birinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Günel'in bu dönem ele aldığı toplumsal gerçekçi konular ile sergilediği tavrıdan dolayı toplumsal yetke ile arası da açılmıştır.

Sanatçının toplumsal duyarlılığı ile şekillenen çalışmaları sanat camiası ve siyasi otorite tarafından kabul görmemiş, Günel'in Bağbozumu isimli tablosu 1956 yılında gerçekleştirilen Vilayet Tabloları sergisinden çıkarılmıştır. Yaşanan bu olaya rağmen Günel sanatsal tavrından geri adım atmaz ve benzer resimler yapmayı sürdürür. Günel, Anadolu'nun gerçeğini ısrarla anlatmasının altında yatan bilinci kendi cümleleriyle şöyle anlatmaktadır.

Sanatta insanı temel unsur almak gereğine iyice inanmıştım. Tek çıkış yolu bu idi. Fakat inanarak içtenlikle insanı insan olarak yaşayarak. Bu duygu benim bütün öğrenim döneminde ağır bastı. Entelektüel çabalarla oluşturduğum işlerde her şeyleriyle mükemmel de olsa gene de eksik kalan bir şeylerin olduğunu görürdüm. İçinden geldiğim toplumsal ve doğal ortamdan ayrı düşemezdim. Bu ortamın kişiliğimde oluşturduğu duyarlık çevre ile de ilişkilerimde hareket noktam oldu. Ve gene içinden geldiğim ortamın toplumsal yaşantısını biçimlendiren sorunların etkisi altında kalmam doğaldı. Benim resimlerimdeki nitelik köylü resmi yapmak bilincinden gelmez. Diğer toplum katlarına göre onların yaşamındaki farklı gerçeklere daha duyarlı yaklaşabilmemden gelir. Onların tavır ve davranışlarında bir başkalık vardır. Ben bu ortamın ürünü olarak toprak adamlarının yaşamını ve psikolojisini belirleyen gerçeklerin bilincindeydim. Yaşam çabalarını acılarını kuşularını yaşadığım toprak insanların gerçeğinde kendi gerçeğimi yeniden buldum. Geriye düşme riskini de omuzlayarak resimlerimde anlatımı temel ilke olarak edindim (Şekeroğlu: 1985).

Günel sanatsal çalışmalarının yanında başarılı bir akademik kariyere sahip olmuş, 1964 yılında Atölye hocası, 1969 yılında doçent ve ertesi yıl da profesör unvanlarını almıştır. Günel, İlk kişisel sergisini 1955, ikincisini 1958 yılında açmış aradan geçen 17 yıl sonra üçüncü sergisini açmıştır. Bu üçüncü sergi, sonradan filmi yapılacak olan "Toprak Adamları" sergisidir ki sergi, 1975 yılında Galeri Baraz da açılmıştır.

Güenal, aynı yıl Akademi Resim Bölüm Başkanlığı yapmaya başlamış ve 1980-82 yılları arasında Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı görevini üstlenmiş ve 1983 yılında kendi isteğiyle Mimar Sinan Üniversitesi Resim Bölümünden profesör olarak emekliliğe ayrılmıştır. Hayatı boyunca 12 kişisel sergi açmış ve emekli olduktan sonra sanatsal çalışmalarına kendi atölyesinde devam etmiştir. Akademi ve sanat alanında birçok başarıya imza atan sanatçı 2002 yılında geçirdiği kalp krizi nedeniyle İstanbul da hayata veda etmiştir.

Neşet Günal Türk resim sanatında figür anlayışı ile dikkat çekmiş özellikle Anadolu'nun kırsal hayatını resmeden sanatçı çocukluğunun geçtiği toprakların insanlarını, güçlü desenleri ile tuvale aktarmıştır. Sanatçı resim anlayışı ile ilgili;

1960'lardan sonraki resimlerime geriye düşme risklerini de omuzlayarak 'anlatım'ı baş ilke edindim. Yaşam çabalarını, tasalarını, acılarını, yoksulluklarını yaşadığım 'toprak insanları'nın gerçeğinde kendi gerçeğimi yeniden buldum. Önce içinden geldiğim toplumsal ve doğal ortamdan ayrı düşemezdim. Bu ortamın kişiliğimde oluşturduğu 'duyarlılık' çevremle ilişkide hareket noktası oldu. Ve gene, içinden geldiğim toplumsal ortamın yaşantısını biçimlendiren sınıfsal sorunların etkisi altında olmam doğaldı. Ben bu ortamın ürünü olarak toprak adamlarının yaşamı ve psikolojisini biçimlendirmek çabası içindeydim. ifadesini kullanmıştır (aktaran Giray, 2010).

Prof. Sami Şekeroğlu: Biyografi

Sami Şekeroğlu 1937 yılında Elazığ Harput bölgesindeki Hüseyinik (bugünkü adıyla Ulukent) köyünde, altı çocuklu bir ailenin son çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Şekeroğlu, yazın kullanılan geniş arazili bir çiftlik ile kışlık şehir evi arasında geçen çocukluğunda, kardeşleriyle olan yaş farkından dolayı biraz yalnız ama sinemaya çok meraklı olarak büyümüştür. Şekeroğlu, yaşadığı bu durumu; "Ben ailenin en küçük çocuğuydum. Ağabeyle ablalarım benden yaşça çok büyüklerdi. Ömrüm boyunca kalabalıklar içinde yalnız oldum. 1958'de 'Yalnızlık' adlı bir şiir bile yazmıştım" (Engin, 2007: 10). İfadeleri ile dile getirmiştir.

İlk ve orta eğitimine Elazığ da devam eden Şekeroğlu lise eğitimine Cemil Meriç, Ahmet Kabaklı gibi düşün insanların dönem dönem ders verdiği 1890 yılında açılmış olan Elazığ lisesinde devam etmiştir. Şekeroğlu eğitim hayatı ile ilgili;

Ortaokul ve lisede iyi bir öğrenci değildim. Aslında Akademi'de de iyi bir öğrenci değildim. Ama Akademideki

eğitimin de hep birkaç adım önünde idim. Elazığ Lisesi'ndeki hocalarım, öğrencileri dersle değil günlük yaşantıları, becerileri, yetenekleriyle değerlendiriyorlardı. Öğrenciler sadece eğitim gördükleri bölüm alanıyla ilgileniyor, başka alanlara ilgi göstermiyorlardı. Hatta resim bölümündeki sanatçı-hocaların bir kısmı da kendi öğrencilerinin kültürel gelişmelerini destekleyecek çalışmalar yapmıyordu. Onları unutamamamın nedeni budur. Ben onlardan çok şey öğrendim ve şimdi hocalığımı yaparken onlardan öğrendiklerimi uyguluyorum (Engin, 2007: 30) değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Şekeroğlu, Harput'ta yaşadığı dönem boyunca hafta sonlarında ve yaz aylarında Elazığ'a giderek buradaki Sümer sinemasında peş peşe film seyretmeye başladı. Burada genellikle Türk filmleri ile Amerikan westernleri ve bazen de İtalyan komedi filmleri izleyen Şekeroğlu'nun sinemaya olan bu ilgisi, izlediği filmleri canlandırmaya çalışmasıyla devam etmiş ve bu özel ilgi O'nu İstanbul'a sanat eğitimi almaya götüren süreç boyunca da artarak devam etmiştir (2007: 21).

1959 yılında Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Resim Bölümü'nü kazanan Şekeroğlu'nun sinema ve Yeşilçam ile buluşması da gerçekleşmiştir. 1960'lı yılların İstanbul'unda resim, tiyatro, şiir faaliyetlerine katılan Şekeroğlu Akademi içinde de sanatsal faaliyetler düzenlemiştir. 1962 yılında okulun koridorlarından birindeki merdiven altını, izinsiz oda haline getirerek, sinemanın yedinci sanat olduğunu Akademi'ye vurgulamak isteyerek Kulüp Sinema 7 adıyla daha sonra Türk sinemasına büyük katkı sağlayacak bir oluşumu gerçekleştirmiştir. Senato da büyük tartışmalara neden olan Şekeroğlu'nun bu tutumu aralarında Prof. Neşet Günal'ın da olduğu önemli bir hoca grubunun da desteğini alarak, Türkiye'nin ilk öğrenci sinema kulübünün kurulması ile sonuçlanmıştır.

Kulüp Sinema 7 tarafından düzenlenen film gösterimlerine artan ilgi ve Prof. Asım Mutlu döneminde Akademi'de gerçekleştirilen söyleşi, konferans, kültür şenliği, şiir günleri, retrospektif sergiler yapmaya alan açmasıyla birlikte, kuruluş amacına uygun bir merkez haline gelmiştir. 1965 yılında Kulüp Sinema 7 etkinliklerine FİLM isimli sinema dergisini çıkararak devam eden Şekeroğlu, derginin Mayıs ayında çıkan 2. sayısında 'İleriye Doğru' başlıklı başyazısında, "Yurdumuzun ilk sinema kulübü; Kulüp Sinema 7, ilk akademik sinema dergisi FİLM oldu. Yarının güçlü sinemacısı ile sinema okulu da yine Kulüp Sinema 7'nin, dolayısıyla da Güzel Sanatlar Akademisi'nin malı olacaktır. Şekeroğlu, onu koruyun" (Şekeroğlu: 1965) diyerek gelecek vizyonunu da çizmektedir. Aynı yazıda kulüp ve okul fikrinin yanında,

Türk Sinemasının ürettiği bütün filmlere ilgisini ve arşiv oluşturma isteğinin ilk ifadeleri de vardır.

Metin Erksan'ın 'Sevmek Zamanı', 'Kuyu' gibi filmlerine gala yaparak Türk sinemasının da ilgisini çeken kulüp, Kemal Tahir, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, Abdi İpekçi gibi dönemin kültür ve düşünce adamlarını da bir araya toplayan bir kuruma dönüşmüştür. Erksan, Sami Şekeroğlu'nun kuruculuğunu, başkanlığını, müdürlüğünü yaptığı 'Kulüp Sinema 7' (1962) ile ilgili; 'Türk Film Arşivi' (1967), 'Devlet Film Arşivi' (1969) bu savaşın odak noktası, komuta karargâhı ya da daha doğru bir deyimle 'Ateş Hattı'dır.' (1996: 213) değerlendirmesinde bulunmaktadır. Kuruluş amacı doğrultusunda çalışmalarına devam eden 'Kulüp Sinema 7' 1967 yılında Türk Film Arşivi olarak değiştirmiş ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlı resmi bir arşiv unvanı kazanmıştır. Metin Erksan, Memduh Ün, Halit Refiğ gibi sinemacıların da filmlerini vermesiyle arşiv, 1969 yılında 470 film / 8000 orijinal fotoğraf / 1500 afiş / 120 orijinal senaryo sayısına ulaşmıştır (T.C Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Film Arşivi Broşürü - 1969). Aynı yıl Sami Şekeroğlu da resmen Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Film Arşivi müdürü olmuştur.

Şekeroğlu 1974-75 öğretim yılında Akademinin eğitim programına sinema derslerinin konulması sağlanarak ülkemizin ilk sinema öğretim üyesi olmuştur. Yine aynı yıllarda Prof. Sami Şekeroğlu kontrolünde, kurumun öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından hazırlanan, TRT ekranlarında gösterilen "Ünlü Ustalar ve Filmler", "Toplu Gösteriler", "Oskar Alan Filmler", "Muhsin Ertuğrul", "Bedia Muvahhit", "Sinema Klasikleri" gibi kuşakların da bütün işlemleri kurumun stüdyolarında ve video post-produksiyon biriminde hazırlanmıştır. Şekeroğlu bu kolektif çalışmalara danışmanlık yürütücülük yapmasının yanında "Şadi Çalık - 1967", "Bir Ameliyat - 1980", "Neşet Günal'ın Toprak Adamları - 1983", "Güneşin Doğuşu (Anadolu Medeniyetleri) - 1984", "Neşet Günal Belgeseli - 1985" filmlerini yönetmiş ve filmlerin bütün aşamalarında auteur (yaratıcı) tavrını korumuştur (İdrisoğlu, 2017: 71).

Bu filmlerden "Neşet Günal Belgeseli" 1985 yılında Kültür Bakanlığı Sinema Başarı Ödülü almıştır. Onun dışında çok sayıda ödül alan Prof. Sami Şekeroğlu, ulusal ve uluslararası birçok film festivalinde jüri üyeliği yapmış, uluslararası film arşivlerinde ve stüdyolarda gezmiş, sinema tekniğindeki gelişmelerin takip edildiği fuarlara da büyük bir ilgiyle katılmıştır. Yeni teknolojileri elindeki bütün imkanları kullanarak ülkemize, Türk sinemasına ve öğrencilere getirmek için çalışmıştır.

İdareci olarak da Sami Şekeroğlu sırasıyla kurucusu olduğu; Kulüp Sinema 7 başkanı, Türk Film Arşivi, Sinema-TV Enstitüsü, Sinema-TV Merkezi müdürü, Sinema-TV Bölüm Başkanlığı görevlerinin yanına 1988-1996 yılları arasında Mimar Sinan Üniversitesi Rektör Yardımcılığı ve 1996-1999 yılları arasında da MSÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı yapmıştır. 24 Şubat 2004 tarihinde kurucusu olduğu merkezde gerçekleştirilen tören ile yaş sınırını doldurarak emekli olmuştur. Şekeroğlu, halen kurumdaki çalışmalara destek ve danışmanlık yapma çabasını hiçbir maddi karşılık olmadan sürdürmekte ve öğrenci yetiştirmeye devam etmektedir.

Sinema-Resim İlişkisine Yeni Bir Bakış: ‘Neşet Günal’ın Toprak Adamları’

Sami Şekeroğlu’nun İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi giriş sınavı süreci, Neşet Günal ile olan karşılaşmalarının ve daha sonra devam edecek olan iş arkadaşlığı ve dostluklarının başlangıcı olmuştur. Şekeroğlu bu karşılaşmayı;

Akademi Yüksek Resim Bölümü yetenek sınavlarına başvurmuştum. İlk günkü sınavda bir büstü çizmemiz istenmişti. Tam büstü çizdim bitirdim Cemal Tolly geldi 'sadece kafasını çizsen yeterliydi' dedi. Yanlış olduğunu düşünüp sildiğimde kalabalık bir hoca grubu içeri girip sınavın bittiğini söylediler. Akademi benim hayatımdı bir anda yıkıldım. Sıraya yumruk vurdum ve sehpa devrildi. Kağıdım da kayıp yere uçtu ve bir hocanın ayakları önünde durdu. Hoca resmi eğilip aldı. Baktı. 'Üzülme bu kadarı da kafi, siz bir burun modle etmişsiniz, bundan deseniniz açıkça görünüyor' diyerek beni teskin etti. O genç hoca Neşet Günal'dı (Afif Ataman'ın Sami Şekeroğlu ile yaptığı 26.02.2021 tarihli söyleşi) ifadeleriyle aktarmaktadır.

Lise yıllarında çalışmalarını takip ettiği ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne girme isteğini de tetikleyen Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyesinde eğitimine başlayan Şekeroğlu, Eyüboğlu'nun Amerika Birleşik Devletleri'nde olması nedeniyle Neşet Günal'dan dersler almıştır. Anadolu'dan İstanbul'a gelmiş olan ikilinin hayata ve Akademide tutunma mücadeleleri de birleşmiştir.

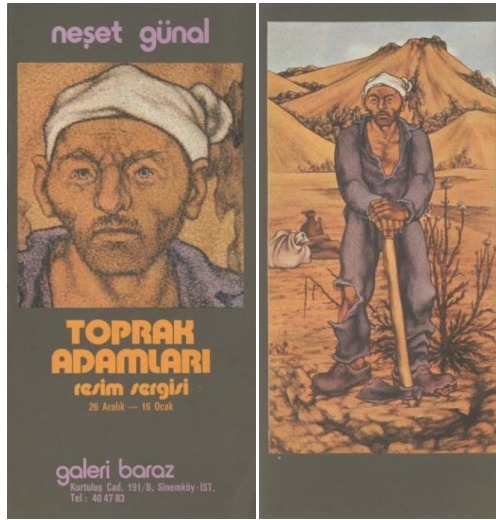
Anadolu insanları, Günal'ın eserlerinin merkezini oluşturmakla kalmamış anlatımlarındaki güçlü plastik değerler ile ölümsüzleşen sanat eserlerine dönüşmüştür. Neşet Günal'ın toplumsal gerçekçi resimlerine yeni bir anlatım dili ile farklı bir anlayış kazandıran Şekeroğlu, Neşet Günal'ın Toprak Adamları filminde, resimlerde yer

alan biçimsel özellikleri koruyarak sinema dili ile yaptığı eklemelerle resimleri sinema tarihinin özgün örneklerinden birine dönüştürmüştür.

İşte tam da öğrencilik yıllarında yapılan bir İznik-Bursa gezisi Şekeroğlu ve Günal ilişkisinde dönüm noktası olmuştur. "O dönemde sinema, Akademi'de bile sanat kabul edilmiyordu. Akademinin hocaları da öğrencileriyle daima mesafeliydiler. Sanatçı-hoca kesimi biraz 'tutucuydular. Hoca hep yürür, öğrenciler hep arkasından gelirdi. Genç bazı hocalar beni destekliyordu. Bir hafta İznik-Bursa gezisine gittik. Gezimize Neşet Günal'da katılmıştı. Neşet Bey'e sinema merakımdan bahsetmiştim. Neşet bey Fransa'dan yeni gelmişti bana 'İnsanlar yeni şeylere hep karşı gelirler, ama çalışır iyi ürünler ortaya koyarsan destek de bulursun' diyerek yüreklendirmişti" (Ataman: 2021). Sonrasında Günal'ın teşvikleri ve desteklerinin yanına başka insanlar da katılacak ve Neşet Günal'ın Toprak Adamları filmini yapacak, bugünkü adı ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi'nin oluşumuna zemin hazırlanacaktır.

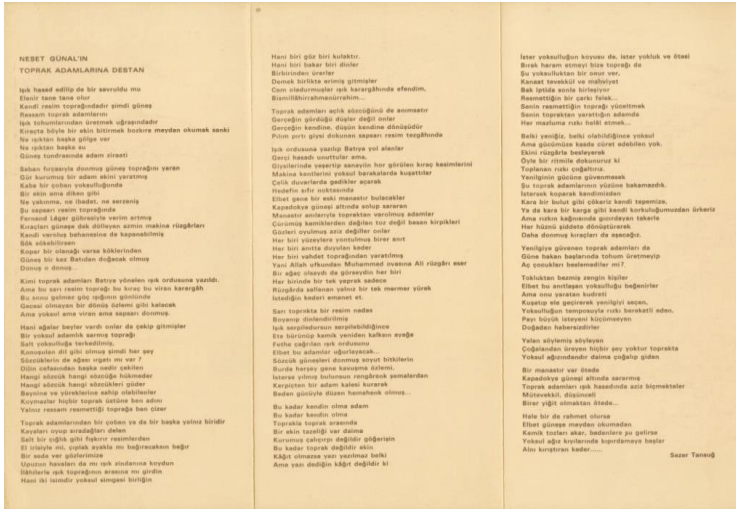
Bir yandan da Günal, 1975 yılında Akademi Bölüm Başkanı olduğu yıl İstanbul Şişli semtinde bulunan Galeri Baraz da "Toprak Adamları" isimli üçüncü kişisel sergisini açar. Serginin davetiyesinde adının ve soyadının ilk harflerini küçük yazdırarak, Prof. Sami Şekeroğlu'nun jeneriğindeki biçimin belki de ilk uygulamasını yapmıştır.

Sinema ve fotoğraf merakı Akademi'de iyice ilerleyen Şekeroğlu, Akademi hocalarından Prof. Cafer Türkmen'den teorik ve uygulamalı fotoğraf dersleri almaya başladığında aynı zamanda onun atölyesini de kullanmaya başlamıştı. Prof. Cafer Türkmen daha sonra "Neşet Günal'ın Toprak Adamları" filminde kullanılan dia pozitifleri çekmiştir. 6x9 ve 18x24 ebatlarında şu anın ifadesiyle "çok yüksek çözünürlüklü" çekilen bu dia pozitifler filmin laboratuvar işlemlerinde ve özel efektleri yapılırken üzerinde işlem yapma kolaylığı sağlamıştır. (Ataman, 2021) Cafer Türkmen, Sinema-TV Enstitüsü Prof. Sami Şekeroğlu tarafından kurulduktan sonra, o bölümde de fotoğraf dersleri vermeye devam edecektir. Filmin üretim sürecini anlamlandırmada da bu ilk karşılaşmaların ve yıllar boyu sürececek çalışma arkadaşlığının kökenlerini bilmenin önemi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Görsel 1: Toprak Adamları Resim Sergisi Broşürü (Afif Ataman Arşivi)

Kapağında 1974 yılında "Toprak Adam" adlı resmin olduğu serginin broşürüne (Görsel 2) "Neşet Günal'ın Toprak Adamlarına Destan" başlıklı uzun bir epik şiir yazar Sezer Tansuğ, Şekeroğlu'nun gerçekleştireceği filmin ismini de ilk kez kullanmıştır.

Görsel 2: Toprak Adamları Sergi Broşürü (Afif Ataman Arşivi)

Sanat tarihçisi - eleştirmen Sezer Tansuğ yıllar sonra filmi izledikten sonraki görüşlerini şöyle ifade etmektedir: "Sami Şekeroğlu, Neşet Günal'ın dramatik figür ve kompozisyonları içindeki görüntüsel malzemeyi, öylesine etkin ve soylu bir filmik düzene mal etmiş ki,

sinema olgusu resim olgusuna iyice egemen olmuş. Büyüleyici bir kurgu, sarsıcı bir ses ve görüntü birliği, Türk Sinemasının geleceği adına da büyük bir olay" (Neşet Günal'ın Toprak Adamları filmi tanıtım broşürü: 1982).

Neşet Günal'ın 1965-1975 yılları arasında yaptığı büyük boyutlu ve figüratif 12 resminden oluşan sergi hakkında Prof. Dr. İsmail Tunalı 12 Ocak 1976 tarihli Cumhuriyet gazetesinde "1975'in Son Sergileri Üzerine Düşünceler" başlıklı yazısında:

Neşet Günal'ın yapıtlarına iki açıdan bakmak gerekir. 1) Biçim açısından: Çok büyük hacimlere yayılan güçlü bir desen arkitektonik'ine dayalı sadelik içindeki büyük renk kompozisyonları: Yeşil-gri-siyah ve sarı-kahverengi-siyah çeşitlemelerinden oluşan sade ama etkileyici bir harmoni. 2) İçerik açısından: Öyküsü olan yapıtlar. Toprağın acımasızlığı ve insanın acı alınyazısını insan ve toprak sevgisiyle anlatmak istiyor sanatçı. Çok figürlü kompozisyonlarda bile, figürlerin, yaşadıkları büyük sefalet ve acıyı bağırıp çağırarak, haykırarak dışlaştırmamaları, tersine Anadolu insanına özgü kadercilik duygusu içinde ve dönük olarak bunları yaşamasıdır. Bu biçimsel ve içeriksel niteliklerden Günal'ın sanatçı kişiliği oluşuyor: Öykü, resmin resim değerlerinin daima arkasında, ikinci planda kalıyor. Resim öykü için bir araç olarak kullanılmıyor, ön planda gelen resmin resim değeridir (Tunalı: 1976).

Cümleleriyle fikirlerini okurlarla paylaşmıştır. Sergi gazetelerde mevsimin en ilginç sanat olayı olarak ifade edilmiş ve yoğun ilgi görmüştür.

Görsel 3: Prof. Neşet Günel ve Nedim Günsür, Galeri Baraz Sergi, 1976¹

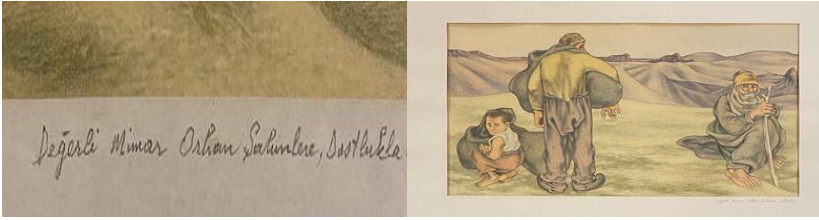
1975, Şekeroğlu için de yine bir atılım ve dönüşüm yılı olmuştur. 1975 yılında yeni binasına taşınan, dünya standartlarında teknolojik altyapıya sahip laboratuvarı, film arşivi, kütüphanesi, gösteri ve sergi salonlarıyla bir bilim-sanat-kültür kurumu haline gelen DGSA Film Arşivi'nin resmi adı ve statüsü "İDGSA Sinema-Televizyon Enstitüsü" olarak değiştirilmiş ve İDGSA Sinema-TV Enstitüsü Yönetmeliği, 11 Mart 1975 tarihli ve 15174 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (İdrisoğlu: 74). Kurumun kurucusu Prof. Sami Şekeroğlu bu tarihten itibaren çalışmalarını Sinema-TV Enstitüsü Müdürü olarak sürdürmüştür. DGSA Film Arşivi'nin FIAF başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar nezdinde ismi bu tarihten itibaren "Turkish Film & TV Institute" olarak belirlenmiş ve bu şekilde kullanılmıştır. Bir yandan da sinema kurslarıyla başlayan eğitim faaliyetleri 1976 yılında bağımsız bir program haline dönüşmüştür. Böylelikle, Türkiye'de üniversite düzeyinde ilk örgün sinema eğitimi aynı zamanda ilk sinema öğretim üyesi olan Şekeroğlu tarafından, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi bünyesinde 10 öğrenci ile başlatılmıştır. "eğitim içinde üretim, üretim içinde eğitim" düsturuyla bir eğitim anlayış belirleyen Şekeroğlu, kurumun yaptığı çekimlerde, belgesellerde de öğrencileri ve eğitimcileri beraber kullanarak çok

¹https://m.facebook.com/355169001794684/photos/a.359010684743849/627572797887635/?type=3&comment_id=628062344505347 (Erişim Tarihi: 21.10.2021)

sayıda belgesel, yayın, film gösterimleri ve sözlü tarih çalışmalarını öğrencilerle beraber gerçekleştirmiştir. Neşet Günal'ın Toprak Adamları filminin son jeneriğinde yazan 21 ismin tamamı da kurumun öğrenci ve öğretim üyelerinden oluşur.

Sinema-Tv Merkezi'nin kurulma sürecinde Prof. Sami Şekeroğlu sanat belgeseli gösterimleri yapıp, onlar üzerine akademik çalışmalar yapmaya da ağırlık vermeye başlamıştır. Devrim Erbil Sanat Atölyesi'nde 13 Ağustos 1973 tarihinde 'Sanat ve Eğitim Filmlerinin Geleceği' konulu bir konuşma yapan Şekeroğlu, Alain Resnais'in 'Picasso'nun 'Guernicası' ve 'Gauguin' filmlerinin gösterimlerini gerçekleştirmiştir (Erbil Sanat Galerisi Davetiye: 1973). Okulda da Toprak Adamları filminin belki de ön çalışması olarak kabul edilecek sanat belgeselleri izlemeye devam etmiştir. Şekeroğlu, Sinema-TV Enstitüsü'ndeki projeksiyon odasında Alman Kültür Merkezi, Fransız Kültür Merkezi gibi kurumlardan topladığı sanat ve sanatçı temalı filmleri mesai bitiminden sonra izlemektedir. Neşet Günal'ın Toprak Adamları filminin asistanlarından olan ve Akademi'de resim bölümü öğrencisiyken Prof. Sami Şekeroğlu'nun düzenlediği sinema kurslarından yetişen, ülkemizin sinema alanında ilk profesör unvanlı öğretim üyelerinden olan Cem Odman, o günleri şöyle anlatmaktadır:

O filmi yapmadan önce bizim 118 diye bir odamız vardı. Benim şimdiki odamın koridorunun sonuna. O odada eskiden bizim küçük bir Cinemeccanica Victoria 5 35 mm projeksiyon makinamız vardı. O salonda Sami Bey belgeseller izlerdi. Ben gidip Alman kültürden, Fransız kültürden sanat belgeselleri aldım. Hepsini o projeksiyon odasında izledi Sami Bey. Zaten Alain Resnais'nin sanat filmlerini çok beğeniyordu. Guernica (1950), Dünyanın Tüm Belleği (Toute la memoire du monde-1956), Van Gogh (1948), Gauguin (1950), Georges de La Tour (1954) ve bunlar gibi bir sürü başka film izledik. Biz de ne güzel sanat belgeseli izliyoruz diye keyif aldık. Daha filmin yapılacağını bilmiyoruz. Ama seyrettiklerinden çok farklıdır Sami Bey'in yaptığı film. Onlara hiç benzemez. Sami Bey zaten bir şeyi yaparken o konu ile ilgili her şeyi alır ve kendi sentezini çıkarır sonunda. Orda da öyle yaptı. Hiçbirine de benzemez. Sami Bey keskin bir mükemmeliyetçidir (Afif Ataman'ın Prof. Cem Odman ile yaptığı 5 Mart 2021 tarihli söyleşi).

Görsel 4-5: Prof. Neşet Günel'in Akademi Müdürü Prof. Orhan Şahinler'e hediye ettiği resim ve altında yer alan not.²

Ancak Toprak Adamları filminin gerçekleştirilebilmesi için 1981 yılına kadar beklemek gerekecekti. Atatürk'ün doğumunun 100. yılı şerefine büyük törenlerle ve sanat etkinlikleriyle kutlanması planlanmış, bu doğrultuda 100. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu tarafından programa "film yapımları" eklenmişti. Yapılan bu etkinlikler ile ilgili olarak Şekeroğlu şunları aktarmıştır:

Akademi Müdürü Prof. Orhan Şahinler Sinema-TV Enstitüsü ile görüşerek kutlamalar kapsamında filmler yapılmasını istendi. Ayrıca kutlama faaliyetleri çerçevesinde yapılması planlanan filmler içerisinde "Atatürk ve Sanat" filmini yapma görevi de Mimar Sinan Üniversitesi Sinema TV Birimi'ne verildi. Pamukbank tarafından sağlanan bütçeyle 35 mm renkli ve 45 dakikalık bir film yapılması planlandı. İşte burada Prof. Sami Şekeroğlu üzerine düşündüğü proje için zemin bulmuş oldu. "Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılı anısında projeler hazırladık. Ben de üzerine düşündüğüm Neşet Günel hocam için bir film yapayım dedim. Resimlerden konulu bir film yapmak istiyordum. Bunun için çalışmalar da yapıyordum. Hem Neşet Günel belgeseli ve de Toprak Adamları filmini yapmak istiyordum. Lütfi Bey (Lütfi Ö. Akad) 'resimden olmuyor bu filmleri istemekle iyi yapmadın' dedi. 'Yok deneyeceğim bir deneysel film yapacağım' dedim. Çekince film yasaklandı (Ataman: 2021).

Film çekimlerinin her aşamasını en ince ayrıntısına kadar hesaplayan Şekeroğlu, film yapımında kullanılan teknik ekipman ve malzemelerin seçimini de organize etmiştir. Toprak Adamları filmi için Kodak 5242 Polyester tabanlı Renkli Negatif filmi ile çekimleri yapmak için de 2 kamera kullanılmıştır. Cinema Product's firmasının modifiye edip motorunu yana aldığı, zoom kumandalı ve sesli çekime

²(<https://www.aresmuzayede.com/urun/2967634/neset-gunal-1923-2002-mola-imzali-1962-tarihli-ithafli-degerli-mimar>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021))

de imkan veren Arriflex 2C 35 mm Kamera ile XL 35 Kamera Şekeroğlu tarafından film çekiminde kullanılmıştır. Film çekimi için özel olarak alınan ekipmanlar arasında Taylor Cooke marka özel objektifler bulunmaktaydı. 25-250 mm lens hem zoom hem de cinemascope hemde 2.35:1 formatı da tam görerek çekmeye imkan vermekteydi. Ayrıca Angenieux marka zoom bir objektif film çekimlerinde kullanılmıştır.

Sami Şekeroğlu'nun Neşet Günal'ın Toprak Adamları filminin çekim ve teknik kısımlarıyla ilgili Odman:

Şekeroğlu filmi Cinemascope ve 2.35:1 formatında çekmek istiyordu. Çünkü Neşet Günal'ın anıtsal büyük boyutlu ve 2.35:1 formata neredeyse tam oturan eserlerinin dokusunu gerçek kalitesiyle ortaya çıkarmaktı. Kadrajı tam dolduran resimler ve detaylarda ortaya çıkacak ayrıntı zenginliği belki de filmi o döneme kadar çekilmiş sanat filmlerinden ayıracak nitelikte olacaktı. Türkiye'de o yıllarda Sinema-TV Enstitüsü dışında hiçbir laboratuarda işleme tabi tutulmayan cinemascope ve Kodak marka film üzerinde çalışacak uzman personeli de vardı. Ve bu çekimleri yapmak için de cinemascope anamorphic özel lenslere ihtiyacı vardı. Sadece o yıllarda değil en büyük üretim rakamlarına ulaşılan altın yıllarda dahi cinemascope filmler Türk sinemasında çekilmemekteydi. Bunun başlıca sebebi zaten pahalı ve kotaya bağlı malzeme alımları ile birlikte salonların ve laboratuvarların bu ihtiyacı karşılayamamasıydı. Sinema-Tv Enstitüsü salon açısından da bu filmin yapılmasına ve gösterilmesine en uygun şekilde dizayn edilmişti. Gösterim sırasında o resimler bizim salonun büyük perdesine yansınca çok etkili oldu. Bizim salon o yıllarda İstanbul'un en büyük perdesiydi. Resimler de doğal olarak yüksek kalitede ve 11 metrelik bir genişliğe çıktı. Gösterim o yüzden çok etkili oldu (Ataman: 2021).

Filmin ilk çekimlerine 1981 yılının Aralık ayında başlanmıştır. Neşet Günal'ın Galeri Baraz'da açtığı kişisel sergisinde gerçekleştirilmiş, Prof. Sami Şekeroğlu ve Öğr. Gör. İlhan Arakon (Görüntü Yönetmeni), Ersu Pekin (Enstitü sekreteri ve filmin idari sorumlusu), Prof. Cem Odman, Prof. Alev İdrisoğlu (Demirbilek), Uğur Eruzun, Oya Küçümen gibi öğrenciler de filmin ilk çekimlerine katılmışlardır. 18 Aralık 1981-18 Ocak 1982 tarihleri arasında açık kalan sergide Şekeroğlu, açılıştan itibaren gerek sergi salonunun boş olduğu saatlerde gerekse sanatseverler gezerken görüntüler çekmiştir. Çekilen bu görüntülerde resimlerin dışında kalan kısımlar Toprak

Adamları filminde yer almasa da yine Prof. Şekeroğlu'nun yaptığı Neşet Günal Belgeseli'nde kullanılmışlardır (Ataman: 2021).

Görsel 6: Öğr. Gör. İlhan Arakon, Neşet Günal Yüksel Z. Aktaş ve Alev İdrisoğlu, Toprak Adamları Stüdyo çekimi (Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Arşivi)

Sanat galerisinde gerçekleştirilen çekimler sonrası resimler tek tek filme alınmak üzere Akademiye getirilmiştir. Galeride Baraz da sergilenen çalışmaların dışında ayrıca Varlık Yalman, Bige Gülek Tinworth, Tahsin Ersoy ve Sevim Çavdar'ın özel koleksiyonları ile Resim Heykel Müzesi Müdürlüğünden temin edilen büyük ebatlı Neşet Günal eserleri Akademi genel sekreteri ve filmin yardımcıları kadrosunda yer alan Ersu Pekin tarafından sigorta, taşınma ve güvenlik işlemleri yapılarak akademiye getirilmiştir. O yıllarda asistan olan Cem Odman kontrolünde bir ekip, resimleri İstanbul'un farklı semtlerdeki evlerden ve müzeden tek tek toplamakta ve işi biten resim iade edildikten sonra yenisi getirilmekteydi. Filmde kullanılan 26 eser Akademi'de bulunan güneş ışığından arındırılmış film stüdyosunda filme alınmıştır. Filmin de aydınlatma ve ses sorumluluğunu Gör. İlhan Arakon üstlenmiş, karşılaşılan teknik problemleri uzman bilgisiyle çözmüştür (Ataman: 2021).

Neşet Günal'ın resimlerinin filme alınmasında ilk ve en önemli adım resimlerin çekimi için stüdyo aydınlatması olmuştur. Günal'ın resimlerinde, astarın üstüne kum ve talaş atarak veya püskürtme yöntemiyle tutkal attığı dokulu bir malzeme vardır. Sami Şekeroğlu da bu dokuyu, tuvalden kaynaklanan grenli film havasını yakalamak istememiştir. Yurtdışından ışık malzemeleri getiren Nefan firmasından, Ianiro 2Kw dört adet ışık alınır. Ayrıca bu ışıklara ilaveten İngiliz

Lovell marka endirekt ışık veren ve 4 halojen lamba ile yapımcı ve yönetmen Turgut Demirağ'dan gelen 1000 ve 500 watt değerlerinde iki adet küçük merceklili Arri ışık film çekiminde kullanır (Ataman: 2021). Yumuşak ışık vermesi bakımından bu endirekt kaynaklar filmin atmosfer yaratan aydınlatmasında önemli rol oynamıştır.

Görsel 7: Prof. Neşet Günal Belgeseli Stüdyo çekimleri (Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Arşivi)

Işık problemini çözmek için temin edilen sistemlere rağmen iki boyutlu bir resim aydınlatmak, üstelik dokulu derinlikli aydınlatıp gölge sorunu ile karşılaşmamak için uzun denemeler yapılması gerektiği için aydınlatma sorunu tam olarak çözülememiştir. Yaşanan problemler ile ilgili Odman "Işıklar iki yandan resmi sıyrılan bir düzenekte yerleştirilip dokuyu ortaya çıkardık. Sonsuz fon ayarlanabilir ışık kaynakları da olmadığı için kaçan ışıkların önüne geçmek yine de zordu. İlk defa gri kart kullandık. Yüzde 70 yansıtımlı gri kart hazırladı Yusuf Özbek. Boya ile yaptık. Pozometre ile ölçüp boyayarak hazırladık. Renk skalamız da vardı. O yüzden filmin renkleri çok iyi çıktı" (Ataman: 2021).

Neşet Günal'ın Toprak Adamları filminin takip planlarında Şekeroğlu kullanmıştır. Zoom (Optik kaydırma hareketi) motorunun kumandalı kontrolü ile yaklaşma ve uzaklaşma hareketleri yapmak isteyen Şekeroğlu, resimlere direkt cepheden ve soldan sağa kaydırma gerçekleştirmek istemiştir. Cem Odman'ın tanıklığına göre "Sürekli zoom ile yaklaşmak optik olarak perspektifi bozacağından resmin sinemasal etkisi üzerinde de kısıtlayıcı bir çalışma imkanı yaratmıştır. İlhan Arakon ve Odman şaryo da adı verilen bir ray yaparak bu problemi çözmeye çalışmışlardır" (Ataman: 2021).

Toprak Adamları filminin çekiminde Prof. Neşet Günel'la

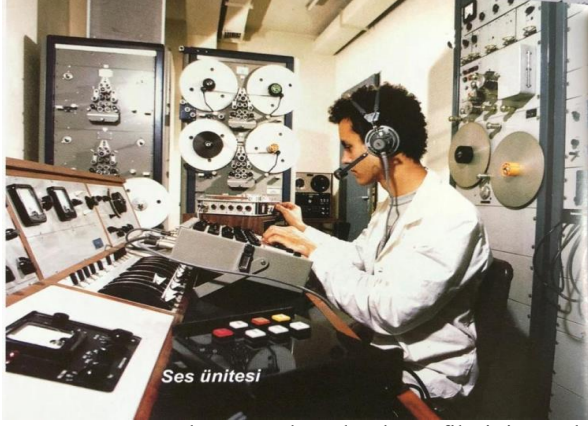
Prof. Sami Şekeroğlu, "Toprak Adamları" filminin çekiminde

Görsel 8: Filmin çekiminden fotoğraflar. (Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Arşivi)

Filmin yapımı sırasında belirlenmiş olan film müzikleri, çekim aşamasından itibaren Şekeroğlu'nun kamera hareketi tercihlerinde belirleyici olmuştur. Film müzikleri çekim aşamasından itibaren bellidir ve çekimlerde kameranın hareketlerini de yönlendirmektedir. Toprak Adamları filminin müziklerini, proje ortaya çıktığı sırada Timur Selçuk yapmak istemiştir. Fakat Selçuk, altı ay bir sene gibi bir süre isteyince anlaşma sağlanamamış ve Nedim Otyam'ın müzikleri kullanılmıştır (Ataman: 2021). Filmin duygusuyla örtüşen orkestrasyon ve Prof. Sami Şekeroğlu'nun arttırdığı hatta eklediği davul tınılarıyla müzik ve görüntüler tam senkron olmuştur. Ortaya çıkan sanat eserinin yaratıcısının tam kontrolünde olması, müziğin sinema eseri üzerindeki etkisi ve kullanımı olarak da ayrı çalışmaların konusu olabilecek bir birliktelik ve uyum yakalanmıştır.

Sami Bey Nedim Otyam'ın müziklerini kullandı. İki walkman aldık. Bu çekimleri yaparken kulaklıkla sürekli müzikleri dinliyorduk ve müziklere göre kamera hareketlerini yapmaya çalışıyorduk. Sonra ezberledi ışıkla çalıp çekimi yapıyorduk. O yüzden filmin müzikleri çok iyi oturmuştur. Perfection Ses mikserinde Nedim beyin müziğindeki davullar hocanın istediği ritimde çoğaltılıyordu (Ataman: 2021).

Görsel 9: Doğan Sarıgüzel, 'Toprak Adamları' filminin sesleri üzerinde çalışırken. (Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Arşivi)

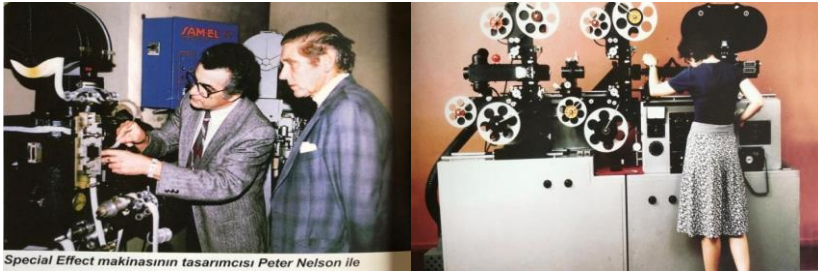
Neşet Günal'ın Toprak Adamları'nın çekimlerinin tamamlanması, resimlerin taşınması, görüntülerin çekilmesi, kurumsal işler ve eğitimin de devam etmesi sebebiyle iki yıldan uzun sürmüştür. Bu süreçte Neşet Günal resim yapmaya devam etmiş ve yaptığı resimler filmde kullanılmıştır. 1984 yılında Günal'ın yaptığı ve Toprak Adamları genel serisi içerisinde değerlendirilmesi gereken "Başakçılar" resminin filmde kullanılması çekim süresine dair fikir vermektedir.

Çekilen film malzemesi hemen laboratuarda işleme alınmakta ve Şekeroğlu bu görüntüleri projeksiyon odasında izlemektedir. Laboratuvar çalışması sırasında kendi deyimiyle renkçi coşkulara açık olmayan ve en renkçi olmak istediği zaman bile rengi, kendiliğinden yapının arkasına itten Günal resimlerinin orijinal renkleri üzerinde Şekeroğlu'nun filmin chromasını (renk parlaklığı, berraklığı) arttırmak istemesi yoğun bir laboratuvar çalışması gerektirmiştir.

Resimlerinde Anadolu'nun zorlu şartları ile şekillenen renkler, tuval üzerinde etkili olmasına rağmen sinema perdesinde istenilen etkiyi verememiştir. Sinema perdesinde yaşanan bu durum Şekeroğlu tarafından fark edilerek teknik olarak müdahale edilmiştir. Günal'ın resimlerinin görüntüleri üzerinde yapılan bu işlemleri Şekeroğlu; "Resimler çok pasteldi, chroma eksikti. Tabi Kodak kaliteli ve renk işlemleriyle uğraşmak için de imkan veriyordu. Filmde yüksek kontrast ve renk elde ettik. İki defa bastık. Siyahları arttırdık. Pozitif 35 mm kopyada çok uğraştık. Yusuf ve Faruk iyi çalıştılar. Resimler canlandı. Ama şimdi elektronik de iyi. Keşke yeniden filme alabilseydik." (Ataman: 2021). cümleleri ile ifade etmektedir.

Film yapımı sırasında Cafer Türkmen tarafından 6x9 diapositive de çekilen resimlerin görüntüleri üzerindeki işlemler, filmin

efektlerini de yapan hem öğrenci hem de merkezin laboratuvarında çalışan Deniz Kunkut, Nur Büyükkürkçü ve Şebnem Aydeniz tarafından yapılmıştır. Dijital teknolojinin henüz olmadığı bütün işlemlerin film malzemesi üzerinden yapıldığı 1980'li yıllarda örneğin bir kaydırma hareketinin yapılması bile çok uzun sürebilmektedir. Efekt işlemleriyle beraber kurgu da devam etmiştir. Kurgu işlemleri Prevost marka kurgu masasında 35 mm film üzerinden tüm aşamaları Şekeroğlu tarafından kontrol edilerek tamamlanmıştır.

Special Effect makinasının tasarımcısı Peter Nelson ile

Görsel 10: Filmin özel efektlerinin yapıldığı Special Effect makinası (Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Arşivi)

Görsel 11: Prof. Cem Odman, Öğr. Gör. Faruk Demirel, Serdar Tanyeli, Faruk Cimok, Aytan Yaşaroğlu, Nur Büyükkürkçü, Muriel Aykar, Deniz Kunkut, Armağan Gündem, Hülya Efe, Laboratuvar Şefi Yusuf Özbek, Arşiv sorumlusu Ümit Gürkan (Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Arşivi)

Film çekimlerinin başlaması ile birlikte Neşet Günal hem çekim aşamasında hem de çekimden sonrası prodüksiyon sonrası

dönemde sürece dahil olmuştur. Filmin tamamlanmasından sonra büyük perdede filmi izlediğinde Günal;

Toprak Adamları kendi türünde ilk deneme. Resim olayından sinema olayı yaratmanın ilginç örneği. Uzun ve titiz bir çalışmanın ürünü. Resim dünyasına bir başka yaklaşım. Olanaksızlıkların sınırında yetkinliğe varmanın somut örneği. Sinema sanatının resim sanatına baskınlığının çarpıcı bir belgesi. En küçük ayrıntıların vurgusunda bütünleşen coşkulu bir eylem. Birer "aktör" kişiliği kazanan figürler etkileyici. Şekeroğlu, benden daha duyarlı daha dinamik. Çok duygulandım. diye ifade etmiştir (Toprak Adamları Filmi Tanıtım Broşürü, 1982).

Sami Şekeroğlu, Günal'ın sürece dahil olmasını ve çekimlerdeki katkısını "uzun çekim süresi boyunca sonsuz destekleri oldu. Bizim salonun büyük perdesinde birinci provayı görünce sinemanın büyüsunü keşfetmişti hoca. Büyük resimler, grenler, resimdeki grenler "bunu biraz daha abartabilir miyiz? dedi. Çok sıkıntı da oldu ama hep beraber çalıştık" (Ataman: 2021) diyerek süreci, yapılan işten duyulan karşılıklı sanatsal tatmini ifade etmektedir. Resimden sinemaya yolculuk her iki sanatçıya da kendilerini ifade etmeleri için alan açmıştır.

Çekimleri ve gösterime hazırlanma sürecinin tamamı Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Sinema-TV Enstitüsü'nde gerçekleşen, Neşet Günal'ın Toprak Adamları filminin çekimleri ve laboratuvar işlemleri devam ederken 1982 yılında Türkiye'de bütün yüksek öğretim kurumları Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) çatısı altında toplanmıştır. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Mimar Sinan Üniversitesi ismini almış, üniversite statüsüne sahip olmak için Fen-Edebiyat fakültesi açılmış ve üniversitenin ilk rektörü olarak da Mimar Prof. Muhteşem Giray atanmıştır.

Şekeroğlu 1983 yılında filmin işlemlerini bitirip gösterim yapacak aşamaya gelmiş olmasına rağmen üniversitenin idari yapısında gerçekleşen bu değişim filmin gösterimini etkilemiştir. Yaşanan bu süreç ile ilgili Şekeroğlu;

1980 ihtilalı sonrası rektör değişti. Bu arada filmin hakkında devamlı konuşuluyor, film aleyhinde propagandalar yapılıyordu. Solcu filmi denilip okulun imkanlarını kullandığım söyleniyordu. Hatta kurumdaki odama Neşet beyin filmin çekimi sırasında hediye ettiği Toprağa Öykü 'J. F. Millet'e Saygı' resmini odama asmam bile olay olmuştu. Prof. Muhteşem Giray filmi görmek istedi. Daha yeni bitmişti kimse izlememişti. 'Gözümün

içine bak ne dediğimi anlarsın filmi olmuş. Gösterilmesine izin vermiyorum ' dedi. 'Göstereceksen de üniversite içerisinde değil diye ekledi (Ataman: 2021).

Yaşanan olumsuzlar sonrası Şekeroğlu, film gösterimini belirli bir süreliğine öteleyerek gösterim için uygun şartların oluşmasını beklemiştir. 27 Ekim 1983 Mimar Sinan Üniversitesi'nin düzenlediği 4. İstanbul Sanat Bayramı kapsamında film gösterimi imkanı oluşmuş, Mimar Sinan Üniversitesi'nin Fındıklı'daki Sinema-TV Merkezi'nde rektör Prof. Muhteşem Giray, üniversite hocaları ve davetliler huzurunda yapılan gösterim sırasında Büyük Salon yeterli olmamış diğer küçük salonda da ek gösterim yapılmıştır.

Aksaklıklar sonrası gerçekleşen gösterim ile ilgili Şekeroğlu; "Okuldaki gösterimde beş defa koptu film. Üzerinde çok işlem yapmıştık, kopya hep ekliydi. Yeni film almak için de bütçe yoktu. Binanın etrafındaki harabelerde bile seyirciler vardı. Mahşer yeri gibi bir kalabalık. En çok da ne yapmış diye merak ediyorlardı. Demek ki iyi müşterim vardı. Bütün bina ve arazi doluydu. Kokteyl de çok zengindi büyük masraf edilmişti" (Ataman: 2021).

Görsel 12: Prof. Neşet Günel Belgeseli Stüdyo çekimleri (Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Arşivi)

Filmin gösterimi sonrası yarattığı etki ile Türk Sinematek Derneği Başkanı Onat Kutlar, Sami Şekeroğlu ile iletişime geçerek filmi 1984 yılı İstanbul Film Günleri'nde Açılış Filmi olarak göstermek istemiştir. Bu olay film için bir fırsat yaratmış ve seyircisi ile kavuşmasına vesile olmuştur. Uluslararası İstanbul Sinema Günleri 84 kapsamında İDGSA Sinema-TV Birimi'nde yapılan gösterimin ardından 25 Nisan 1984 tarihinde de Beyoğlu Emek Sineması'nda ikinci gösterimi yapılmıştır. 28 Nisan 1984 tarihli Milliyet gazetesinin, 'Sinema Günleri 84'ten Notlar' başlıklı köşesinde 'filmin izleyiciler tarafından alkışlarla karşılandığı' ibaresi yazmaktadır. Film festival kitapçığında; 'Günel'in resimlerindeki toprak emekçilerinin kişiliğine girmeye çalışan, Günel'in resminde bir gizli güç (potansiyel) olarak saklı duran hareketi yakalamaya çalışan bir film' (Milliyet, 28.04.1984:

3) cümleleriyle, Cumhuriyet gazetesinde ise 'resim olayından sinemaya varmanın ilginç, değişik ve deneysel bir örneği' ifadesiyle tanıtılmıştır (Cumhuriyet, 26.04.1984: 3). Filmin seyirciyle bu buluşması etkili olmuş ve bir süre sonra dönemin İsviçre Büyükelçisi Kaya Toperi bir Amerikalı sinema yazarı ve Prof. Muhteşem Giray ile birlikte Sinema-TV Merkezi'ni ziyaret ederek filmi izlemişlerdir (Ataman: 2021). Yaşanan bu olumlu gelişmeye rağmen film hak ettiği değeri bulamamış ve uzun yıllar gösterim olanağı bulmamıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 1985 yılında dağıttığı Sinema Başarı Ödüllerini fırsat bilen Şekeroğlu filmi yarışmaya göndermiştir. Renkli film malzemesinin bulunmasındaki zorluklardan ve pahalı bir süreç olduğundan dolayı sadece tek kopya basılabilen film, beğenilmesine rağmen seçici kurul tarafından filmin siyasi konjonktür gereği değiştirilmesi istenmiştir. Şekeroğlu yaşanan bu dolaylı sansürü "bakmışlar, beğenmişler. Ödül verecekler ama kesinlikle bu film olmaz diyorlar. Rektörün yasağıyla aynı gerekçeler. Ben de filmin henüz eksik kalan bölümlerini de tamamlamak için para bulmak amacıyla bir yandan da çekimlerini yaptığım Neşet Günal Belgeseli"ni yarışmaya gönderdim. Kaynaklarda Neşet Günal'ın Toprak Adamları filmi T.C Kültür Bakanlığı Sinema Başarı Ödülü aldı yazar, İşte o ödül Neşet Günal Belgeseli'ne verildi." şeklinde ifade etmektedir (Ataman: 2021).

2000 yılına kadar gösterim imkanı bulamayan film, 10-15 Ekim 2000 tarihlerinde İstanbul Sanat Galerici Derneği ve TÜYAP işbirliği ile düzenlenen ARTİST-2000/10. İstanbul Sanat Fuarı'nda beş gün üst üste gösterilmiş ve yoğun ilgi çekmiştir. Aynı fuarda Prof. Neşet Günal'a 'Sanatçı Onur Ödülü' verilmiş, film ve Günal'ın sanat yolculuğu da paralellikini korumaya devam etmiştir. Fakat Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi bünyesindeki gösterimleri dışında film gösterim imkanına bulamamıştır.

Neşet Günal'ın Toprak Adamları filmi 2007 yılında görsel efekt uzmanı Murat İzzet Arslan tarafından Eastmancolor orijinal negatiftan taranıp restorasyonu dijitalize edilmiştir. 2016 yılında MSGSÜ Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi'ndeki akademisyenler ve öğrenciler tarafından, gelişen dijital teknoloji ile birlikte film 4K çözünürlükte yeniden taranmış, renk düzeltme restorasyon da yapıp dijital ortamda yeniden kurgulanmıştır. Film teknolojinin imkan verdiği en yüksek çözünürlüklü haliyle 24 Kasım 2016 günü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sedat Hakkı Eldem Konferans Salonu'nda düzenlenen Neşet Günal Sempozyumu'nun açılışında gösterilmiştir. Film ve filmde kullanılan tüm görüntü ve dokümanlar MSGSÜ Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi adını alan kurumun arşivinde saklanmaktadır.

Görsel 13: Prof. Sami Şekeroğlu, Neşet Günel Sempozyumu'nun açılış konuşmasını yaparken (24 Kasım 2016)

Neşet Günel'in Toprak Adamları filmi tanıtım broşüründe özel olarak izleyen sanatçıların film hakkındaki görüşlerine aşağıda yer verilmiştir (Neşet Günel'in Toprak Adamları filmi tanıtım broşürü, 1982):

Lütfi Ö. Akad - Yönetmen

Sinema sanatı dramatik bir yapıdır. Bu açıdan bakınca (sanat yapıtı) film yapılmaz. Olsa olsa belge olur. Sami Şekeroğlu'nun, Neşet Günel'in "Toprak Adamları"ndan vardığı sonuç için bunu söyleyemeyeceğim. Sami Şekeroğlu'nun gözüyle, bizim toprak adamlarımızın kaderini yaşadım. Resimlerin özünde var olan acı duyarlılık, bu bakışla insanı derinden sarsan dramatik bir serüven oluyor. Bize soylu bir sinema örneği veren Sami Şekeroğlu'na teşekkürler.

Süha Arın - Film Yönetmeni

Neşet Günel'in "Toprak Adamları"ndan bazılarını ilk gördüğümde, bu sanatçının Anadolu bozkırını ve bu bozkırın insanlarını çok yönlü yansıtmadaki ustalığına hayran olmuş; 'Toprak Adamları'nın edilgenliğini ve çaresizliğini duygu ve düşüncelere adeta "çakan" bu yapıtların karşısında ezilmişim. Neşet Günel'i bu denli başarılı yapan olgulardan biri, hiç kuşkusuz, kendisinin de bizzat Anadolu bozkırından yetişmiş bir "Toprak Adamı" olmasıydı. Sonra Sami Şekeroğlu'nun "Toprak Adamları"nı seyrettim beyazperdede. Ve, bir kez daha ezildim.

Ancak, bu defa beni ezen, "Toprak Adamları"nın tablolarındaki edilgenliği ne çaresizliği değil; tam tersine, Sami Şekeroğlu'nun kamerasından ve kurgusundan geçen aynı adamların, beyaz perdedeki "etkinliği" ve "hesap soruculuğu" idi!

Evet "öz biçimi doğurmuş; biçim özü "yoğurmuş" ve ortaya, heyecan verici yeni bir sanat olayı"; ders verici, örnek bir "sinema olayı" çıkmıştı.

İşin ilginç yanı, Sami Şekeroğlu'nun da -tıpkı Neşet Günal gibi- öзде, bizzat Anadolu bozkırında yetişmiş bir "Toprak Adamı" olmasıydı.

Kısacası, Anadolu bozkırından kopup gelmiş iki büyük sanatçı; iki "Toprak Adam", bir büyük kentte, birbirini bütünleyerek, özelde Türk Sineması'na; genelde Dünya Sineması'na "Toprak Adamları"nı kazandırmışlar.

"Toprak Adamları"nın önünde saygıyla eğiliyorum.

Halit Refiğ - Yönetmen

Sami Şekeroğlu'nun hazırladığı, Neşet Günal'ın resimlerini anlatan "Toprak Adamları" adlı film bugüne kadar gördüğüm resim üzerine yapılmış filmlerin en güzelidir. Bir resim ustasının insan sevgisini, Anadolu üstüne duyarlılığını bu kadar ustalikle ve incelikle yakalayıp sinema diliyle ifade edebilen kaç sinemacı vardır bilemiyorum. itiraf edeyim, ben böylesine rastlamadım. Neşet Günal, ülkemizdeki resim alanında yetişmiş en özgün kişiliği olan, en usta resim sanatçılarından biridir. Onun resimleri, bağrından çıktığı Anadolu'ya ve insanlarına sevgi ve bağlılık eserleridir. Ne mutlu Neşet Günal'a ki kendisini böylesine anlayan ve anlatabilme gücüne sahip olan bir Sami Şekeroğlu çıkmıştır. En büyük Rönesans ustaları arasında bile böylesine şanslısı pek yoktur.

Feyzi Tuna - Yönetmen

"Neşet Günal'ın Toprak Adamları" bugüne değin kendi türünde izlediğim en özgün ve yaratıcı film. Sami Şekeroğlu, yalnızca bir kurum yöneticisi ve öğretim üyesi değil, yukarıdaki özelliklerini aşan yaman bir öğretmen.

Firuzan - Yazar

Sami Şekeroğlu, filmdeki bütünleyici yorumuyla Neşet Günal'ın yetkin resim dünyasını özgün bir anlatımla sunuyor. Üstünde titizlikle durulması gereken bir çalışma.

Sonuç

19. yüzyılın sonunda daha önce tarihte kimsenin görmediği bir şekilde resimler görünüp algılamaya başlanmıştır. Kameranın filmler yapması sadece gördüğümüz şeyi değiştirmekle kalmamış nasıl gördüğümüzü de değiştirmiştir. Ciddi fakat bir o kadar da basit şekilde, icadından çok önce yapılmış resimleri bile değiştirmiştir. Duvarda duran bir resim, insan gözü gibi, sadece bir zaman dilimi içerisinde, sadece bir yerde olabilmekteyken kamera, onu herhangi bir boyutta, herhangi bir yerde, herhangi bir amaçla kullanılmak üzere kopyalamaya başlamıştır. Eskiden resimleri görmek için mutlaka asılı olduğu duvarın odasında bulunmanız gerekmektedir şimdi ise bütün eser, bir parçası veya başka herhangi bir eser kopyalanıp aynı anda milyonlarca yerde görülebilir hale gelmiştir.

Resimler sinema ile birlikte ise bir yere ait olmaktan çıkmış, ekranlarda ve beyazperdede görülebilir hale gelen imajlara dönüşmüş, biçim değiştirerek seyahat eden görüntüler haline gelmiştir. Böylece resmin anlamı, yapılıp asıldığı yerde sabit durmamakta, anlamının büyük bir parçası sinema dili ile aktarılmaktadır. Resimlerde yer alan biçimler, sinema sayesinde yeniden kurgulanmış ve yeniden üretilmiş orijinal sanat üretimlerine dönüştürülmeye başlanmıştır.

Sinema tekniği kullanılarak gerçekleştirilen temellük ile resimlerin, kamera tarafından "kopyalanabilir" hale getirilmesi resimlere yeni bir değer kazandırmış duvarda asılı olan kutsal ikon imajları-olmalarının dışında eşsiz bir anlam kazandırmıştır. Sinema sanatçısının gerçekleştirdiği temellük ile oldukları gibi sessiz ve sabit bir şekilde duran resimler, belki de onları manipülasyonlara alet etmenin en açıkça yolu olan hareket ve sesi kullanarak yeniden üretilmişlerdir. Kamera, bir resimdeki detaya yaklaşıp bütünün içinden anlamı çekip çıkararak bir anda esere yeni bir anlam kazandırmıştır. Böylece resimdeki bir figürün kompozisyonun tamamından bağımsız, tekil bir karaktere dönüşmesini de mümkün kılmıştır.

Görsel 14: Duvar Dibi III (1972-73) resmi üzerine filmde bir kare

Bir resmin anlamı, o resimden önce veya sonra ne görüldüğü ile ilgili olarak değişebilir. Sinemanın bu açıdan da eşsiz bir gücü ve algı yönlendirme yeteneği vardır. Resimleri sinemasal bir kurgu ile bir araya getirerek yeniden anlamlandırmak mümkündür. Aslında anlamamız gereken, teoride, sanat eserlerinin bu yeniden üretilip kendine mal edilen hallerinin, herhangi birisi tarafından, kendi amacı doğrultusunda kullanılabilir olduğuudur.

Yukarıda sıralanan kameranın resim üzerindeki baskın dürtülerini kullanarak Prof. Sami Şekeroğlu, uzun yıllara yayılan hazırlık çalışmasıyla sinemanın bütün teknik malzemesini de sonuna kadar kullanarak, hocası Prof. Neşet Günal'ın resimlerinden deneysel bir sinema filmi yapmayı başarmıştır. Bu süreci resmin, sinemaya ruhunu koruyarak dönüşümü olarak da tanımlamak yanlış olmaz. Her iki sanatçının da çok iyi tanıdıkları Anadolu coğrafyasının mücadelecilik yapısını Akademi'ye taşımalarıyla birlikte, sanat hayatlarını kesiştiren çok sayıda rastlaşma filminde yeni bir sanat eseri olarak ortaya çıkmasında etkisi olmuştur. Her iki sanatçıyı bir araya getiren ve çalışmanın konusu olan "Neşet Günal'ın Toprak Adamları" filmi bu şartlarda oluşmuştur. Şekeroğlu tarafından gerçekleştirilen "Neşet Günal'ın Toprak Adamları" filmi, kendine mal etme anlamında Türkiye'de yapılmış ilk örnek olması nedeniyle yeniden sanat eseri üretme biçiminin yıllarca gizli kalmış nadide bir örneğidir.

Prof. Neşet Günal'ın 26 orijinal eserinin kamera ile 35 mm olarak kaydedildiği film, görsel sanatların aynı görsel temellerden beslenen bu iki dalının birleştiği özgün bir çalışmadır. Şekeroğlu, resimlerin büyük boyutlarından ve anıt figürlerinden kaynaklanan etki gücünü gözeterek, sinemada resimlerin anıtsal yapısını koruyarak yeniden üretmiştir. Sinema tarihinde hem ressamın hem de yönetmenin

birlikte çalıştıkları yönetmenin özgün bambaşka yeni bir eser çıkardığı bir film günümüze kadar hiç yapılmamıştır. Film bu özelliğiyle Türk ve dünya sanatında önemli bir yer tutmakta ve örnek teşkil etmektedir.

Şekeroğlu, müziklerin yeniden yorumlanmasından laboratuvar çalışmalarına ve oradan da özel efekt işlemlerine kadar o yıllarda bir filme teknik olarak gösterilmeyen bir özen ile yaklaşarak filmi ortaya çıkarmıştır. Prof. Neşet Günel'in kompozisyonlarında yer alan figürleri resimsel düzlemden koparmış sinemasal mekana yerleştirmiştir. Böylece başka bir resme montaja uygun hale getirerek teknik imkanların ve yaratıcılığın üstüne bir film inşa edilmesini sağlamıştır. Film, konu ve akış olarak Şekeroğlu'nun 'genelden tikele sonra tikelden genele yaklaşımıyla tam örtüşmektedir. İlk jenerikte Toprak Adamları resminin genel görünümüyle başlayan film, son jenerikte figürlerin yakın yüz planlarından genel planda Toprak Adamları resmine genişleyerek, sürecini tamamlar. Filmin başında mekansız, siyah fonda ekrana doğru yaklaşarak büyüyüp kaybolan figürler, finalde-ekrandaki en yakın hallerinden karanlığa doğru uzaklaşarak boşlukta yok olurlar. Topraktan gelip toprağa dönüşün yolculuğu tamamlanmıştır. Aynı yapı filmin sahne akışında da kendini göstermektedir. Orta Anadolu'da bir köy tasviri ile başlayan film, çorak toprakta tutunmaya çalışan dünyadan uzak belki de kimsenin yaşayıp öldüğünü bilemeyeceği bir insan topluluğunun yaşam mücadelesine odaklanır. Yaşlı-genç, kadın-erkek, insan-hayvan her türden, cinsiyetten ve yaştan figürlerin desteğiyle köy panoraması zenginleştirilir. Günel resmindeki insana ve insanın hayatta kalma çabası kamera ile ön plana çıkartılır.

Şekeroğlu, uzun planlar ile figürleri iyice tanımamızı sağlayan ayrıntı çekimler yardımıyla karakterleri de tanımlamayı ihmal etmemiştir. Günel'in herhangi bir tablosunda sıradanlaşan ve kompozisyonda kaybolan figürler, Şekeroğlu tarafından sinemanın algısal etkisinin başrol karakterlere dönüştürülmüş ve tüm detaylarının algılanabilir olması sağlanmıştır. Resimlere hakim olan genel duygu sinemasal olarak yeniden üretilmiştir. Resimlerde aklıktan ve yokluktan kaynaklanan zorluklar ile mücadele eden yaşlılar, gençler son olarak köyde yaşamanın olmazsa olmazı çelimsiz hayvanların yaşadıkları dramatik durumlar Günel tarafından ne kadar etkili verilmişse, Şekeroğlu da bu duyguyu farklı bir biçim kullanarak izleyiciye aktarmıştır.

Şekeroğlu, yakın yüz planlar ile o duyguyu karakterin yüzünde yansıtmış, resimlerden tanıdığımız oyuncular (figürler), hızlı bir kurguyla ve yakın planlarla sinemaya aktarmıştır. Resimlere sıkışmış olan hikaye kahramanları, Şekeroğlu tarafından sinema evreninde başka kompozisyonlarda yeniden bir araya getirilmiş ve kahramanları

bambaşka bir hikayede karşımıza çıkarmıştır. Günal resimlerine anlam kazandırmada kameranın teknik imkanlarını kullanan Şekeroğlu resimlere bir de müzik ekleyerek anlamı güçlendirerek anlamda değişim yaratma çabasıyla denemeler yapmıştır.

Sessiz bir şekilde bakılan Günal resimde hissedilen duyguyla filme eklenen müzik ile yaratılan duygu arasındaki fark Şekeroğlu tarafından gözden kaçırılmamış ve yeniden üretimde müzik tamamlayıcı bir unsura dönüşmüştür. Neşet Günal'ın Toprak Adamları filminde müzik ve ritim, resmin önemini ve duygusunu önemli ölçüde değiştirmiştir. Şekeroğlu, Nedim Otyam'ın orjinal müziğini 'kendine mal etme' ile yeniden anlamlandırmıştır. Filmde müzik, her plan ve duygu geçişinde ritmi belirleyen filmin etkisi yadsınamaz temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

Yaşamın bittiği ve öte dünyaya bir yolculuğun başladığı final sekansı da Yunus Emre'nin hem başta hem de sonda yer alan dizeleriyle yine kendi döngüsünü tamamlar. Filmin sosyal medyadaki bir kopyasını gören Prof. Şekeroğlu, baştaki ve sondaki Yunus Emre sözlerinin kesildiğini görünce 'üzüldüğünü' belirtmiş, Yunus Emre dizelerinin filmde tamamlayıcı olarak özel bir önemi olduğunu dile getirmiştir. “Neşet Günal'ın Toprak Adamları” filmi yapım süreci ve devamında Prof. Neşet Günal'ın sanat biçimini de dönüştürmüştür.

Günal'ın kamera ile kaydedilmiş resimlerini büyük perdede gördüğünde yaşadığı hayranlık, sonrasında yaptığı resimlerde de biçimsel değişimler meydana getirmiştir. Günal bu etkiyle yaptığı resimlerde kontrast ve daha canlı renkler kullanmış, bu biçim, resimlerinin genel karakteristiğine dönüşmüştür. Günal filmde sonra, gerek Sorun-Sunum ve Korkuluk serileri gerekse Toprak Adamları serisinin devamı olan resimlerde chroması yüksek canlı renkler kullanmıştır. Eserleri filme alınan bir sanatçıyı, filmin dönüştürmesi o döneme kadar sinemanın belki de tecrübe edilmemiş gücüne örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk sanat tarihinde resimden sinemaya temellük etmenin ilk örneği olan “Neşet Günal'ın Toprak Adamları” filmi gerek hazırlık aşamaları gerekse filmin çekimi ve gösterimi ile Türk sanatı için eşsiz bir yere sahiptir. İki sanatçının ortak üretimine dönüşen film biçim ve içerik açısından daha sonra yapılacak çalışmalara da örnek teşkil etmektedir. Filmin temellük edilmesi sürecinin ele alındığı çalışma haricinde filme farklı bağlamlardan bakılmasının ilgili alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atatürk ve Sanat Film Broşürü (1981).
- Ayan, A. (2016). Atölye Öğretmenim Ressam /Prof. Neşet Günel. “*Neşet Günel*” *Sempozyumu* içinde (s. 85-95).
- Baselitz, G., Katti, C., Ambrose, K., Edwards, E., Frohne, U. A., Grewe, C., . . . Whyte, I. B. (2012). Notes from the field: appropriation: back then, in between, and today. *The Art Bulletin*, 94(2).
- Erbil Sanat Galerisi Davetiye, 1973.
- Erksan, M. (1996). MSÜ Sinema-Televizyon Merkezi Tarihi, Sanat Çevresi, (14-16), (Temmuz Ağustos), 213-214.
- Engin, K. (2007). *Bir Sinema Adamı Olarak Profesör Sami Şekeroğlu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Giray, K. (2016). Neşet Günel; Farklı Coğrafyalarda, Farklı Zaman Kesitlerinde Sanatının Felsefesini Anlamak. “*Neşet Günel*” *Sempozyumu* içinde (s. 26-45).
- İdrisoğlu, A. (2017). *Prof. Sami Şekeroğlu*. Adana: 24. Uluslararası Adana Film Festivali Yayınları
- Marter, J. (Ed.). (2011). *The grove encyclopedia of american art*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Mayor, M. (Ed.). (2012). *Longman dictionary of contemporary english* (7. baskı). England: Pearson.
- Şekeroğlu, S. (1982). Türk Sinema Kurultayı, Kültür Bakanlığı, Neşet Günel'in Toprak Adamları Film Broşürü
- Şekeroğlu, S. (1965). İleriye Doğru. *FİLM Dergisi*, (2), 1-3. İstanbul: Kulüp Sinema 7 Yay.
- Şekeroğlu, S. (1985). Neşet Günel Belgeseli MSÜ Sinema-TV Enstitüsü
- Şekeroğlu, S. (1984). Neşet Günel'in Toprak Adamları Filmi MSÜ Sinema-TV Enstitüsü
- T.C Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Film Arşivi Broşürü (1969).
- Uluslararası İstanbul Sinema Günleri'84 Katalogu (1984). İstanbul: Marsan Matbaası.
- Yedinci Sanat (1973). Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Sineması. İstanbul, (10), 12.
- II. Adana Altın Koza Film Şenliği Kitapçığı (1970). Adana: Altın Koza Film Şenliği Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi (12.01.1976). 1975'in Son Sergileri Üzerine Düşünceler Prof. Dr. İsmail Tunalı

- Cumhuriyet Gazetesi (18.10.1983). 4. İstanbul Sanat Bayramı'nda 7 Sergi, 5 Konser, 9 Film Var
- Cumhuriyet Gazetesi (27.10.1983). Toprak Adamları Gösteriliyor
- Cumhuriyet Gazetesi (26.04.1984). Sinema Günleri'84'ten Notlar, s. 3.
- Cumhuriyet Gazetesi (11.01.1986). Sinemacılara Ödül
- Milliyet Gazetesi (28.04.1984). Festival Günlüğü, s. 3.
- Milliyet Gazetesi (10.10.2000). İstanbul Sanat Fuarı Programı, s. 10.

Söyleşiler

- Ataman, A. (2021, 26 Şubat). Prof. Sami Şekeroğlu ile Neşet Günal'ın Toprak Adamları filmi üzerine söyleşi, İstanbul.
- Ataman, A. (2021, 5 Mart). Prof. Cem Odman ile Neşet Günal'ın Toprak Adamları filmi üzerine söyleşi, İstanbul.

Görsel kaynakça

- İdrisoğlu, Alev. (2017). Prof. Sami Şekeroğlu. Adana: 24. Uluslararası Adana Film Festivali Yayınları
- MSGSÜ Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Arşivi
- https://m.facebook.com/355169001794684/photos/a.359010684743849/627572797887635/?type=3&comment_id=628062344505347 (Erişim Tarihi: 21.10.2021)
- <https://www.aresmuzayede.com/urun/2967634/neset-gunal-1923-2002-mola-izmali-1962-tarihli-ithafli-degerli-mimar> (Erişim Tarihi: 21.10.2021)

Ek Beyan

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 165-194
ISSN: 1302-6879

Başkalaşım ve Orhan Pamuk'un Romanları *Metamorphosis and Orhan Pamuk's Novels*

• Tahir ZORKUL*
İbrahim YILDIRIM**

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van/Türkiye.
Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature, Van /Turkey.
tzorkul@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9503-5828

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van/Türkiye.
Graduate Student, Social Sciences Institute, Van / Turkey.
babil1979@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4768-3366

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

05/11/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

11/12/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atf: Zorkul, T. & Yıldırım, İ. (2021). Başkalaşım ve Orhan Pamuk'un Romanları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 165-194

Citation: Zorkul, T. & Yıldırım, İ. (2021). Metamorphosis and Orhan Pamuk's Novels. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 165-194

Öz

Başkalaşım, sözlüklerde bir kütlenin fiziksel ve kimyasal değişimini karşılamak için kullanılsa da zamanla kullanım alanı genişleyerek yabancılaşma, kimlik çatışması, bunalım, ikizleşme kavramlarını karşılayacak şekilde de kullanılmaya başlanır. Başkalaşım kavramı, fiziksel ve kimyasal bir değişimi öngörür. Bu değişim, dünya edebiyatında ilk örneklerini mitlerle verir. Mitlerde bir canlının fiziksel veya kimyasal olarak başkalaşımına tanık oluruz. Söz konusu değişimler, Ovidius'un *Başkalaşım*lar adlı eseriyle yazılı hale gelir. Başkalaşım, Fransız şiirinde dekanlık görüşüyle bir ivme kazanır. Modernist ve postmodernist sanatçıların eserlerinde de başkalaşım kavramı kullanılır. Kafka ve Joyce gibi sanatçıların eserlerinde başkalaşım örnekleri görülür. Türk edebiyatında, Edebiyat-ı Cedide döneminde etkili olan dekanlık, başkalaşımı önerdiğinden tepkilere yol açar. Bu dönem sanatçılarından Halit Ziya Uşaklıgil, Tevfik Fikret eserlerinde başkalaşım kavramına yer verirler. Daha sonra Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, Orhan Pamuk gibi sanatçılar, eserlerinde başkalaşım kavramının izleklerine rastlanır. Günümüz Türk edebiyatının önemli yazarlarından Orhan Pamuk, Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra dikkatleri üzerine çeker. Pamuk, eserlerinde başkalaşım kavramını; yabancılaşma, kimlik çatışması, kimlik bunalımı, arayış yolculukları, ikizleşme gibi izlek ve imgelerle aktarır. Bu makalede, Orhan Pamuk'un başkalaşım kavramına yer verdiği *Beyaz Kale*, *Kara Kitap*, *Yeni Hayat* ve *Benim Adım Kırmızı* romanlarını; yabancılaşma, kimlik bunalımı, kimlik çatışması, ikizleşme, yaşadığı mekânlara yabancılaşıp yolculuklara çıkma izlekleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başkalaşım, Orhan Pamuk, Beyaz Kale, Kara Kitap, Yeni Hayat, Benim Adım Kırmızı.

Abstract

Although metamorphosis is used in dictionaries to meet the physical and chemical change of a mass, its usage area has expanded over time and it has begun to be used to meet the concepts of alienation, identity conflict, depression, and twinning. The concept of metamorphosis predicts a physical and chemical change. This change gives its first examples in world literature with myths. In the seamyths, we witness the physical or chemical metamorphosis of a living thing. These changes are written down in Ovid's *The Transfigurations*. Metamorphosis gains momentum in French poetry with the view of decadence. The concept of metamorphosis is also used in the works of modernist and postmodernist artists. Examples of metamorphosis are seen in the works of artists such as Kafka and Joyce. Decadence, which was influential in the Edebiyat-I Cedide period in Turkish literature, would garner reactions because it suggested metamorphosis. Halit Ziya Uşaklıgil, one of the artists of this period, and Tevfik Fikret include metamorphosis in his works. Later, artists such as Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, Orhan Pamuk included the themes and images of the concept of metamorphosis in their works. Orhan Pamuk, one of the important writers of today's Turkish literature, draws attention after receiving the Nobel Prize for Literature. Pamuk, the concept of metamorphosis in his works; it conveys through themes and images such as alienation, identity conflict, identity crisis, quest journeys, and twinning. In this study, Orhan Pamuk's novels *Beyaz Kale*, *Kara Kitap*, *Yeni Hayat ve Benim Adım Kırmızı*, in which the concept of metamorphosis is included; alienation, identity crisis, identity conflicts, twinning, alienation from the places where they live and go on journeys are discussed within the framework of the themes.

Keywords: Metamorphosis, Orhan Pamuk, *Beyaz Kale*, *Kara Kitap*, *Yeni Hayat*, *Benim Adım Kırmızı*.

Giriş

Sözlüklerde “bir kütleinin fiziki ve kimyasal özelliklerinin değişmesi, istihale, metamorfizm” (TDK, 2011: 274) gibi anlamlara gelen başkalaşım, edebiyatta kimlik çatışması, bunalım, yabancılaşma, ikizleşme, yaşadığı mekanları terk etme gibi farklı şekillerde yansımaları bulur.

Jale Parla, başkalaşımı konu edinen öykülerin dünya edebiyatının ortak mitolojisi olduğunu ve Ovidius'un *Başkalaşım*larının da Eski Yunan'dan Roma'ya ve oradan Çin'e uzanan başkalaşım mitlerinin Batı edebiyatına kaynak teşkil eden ilk yazılı metinler konumunda bulunduğunu belirtir (Parla, 2018a:107). Mitlerde yıldız, dağa, kayaya, çiçeğe, ağaca, böceğe, kuşa dönüşen mitolojik varlıkların hangi olaylara bağlı olarak nasıl bir evrime uğradıklarının anlatıldığı bu metinler, Orta Avrupa edebiyatı ve sanatını önemli ölçüde etkilemiştir. Başkalaşım kavramı, sonraki dönemlerde Fransız Sembolizm şiirinde de kendine yer bulmuştur. Sembolizm şairlerin

benimsediği dekadanlık görüşü, modernistlere başkalaşımın yolunu açmıştır (Parla, 2018a: 18). Modernist ve sürrealist şiirde başkalaşım daima, “hem yabancılaştırmak hem de sıradanlaşmış yaşam biçimlerinin örttüğü temel gerçekleri hatırlatmak” gibi iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır (Parla, 2018a: 17).

Parla (2018a: 18), Modern Türk edebiyatının başkalaşıma duyduğu ilginin sancılı bir süreci imleyen Edebiyat-ı Cedide ile başladığını ileri sürer. Dekadanlık tartışmasının yoğun bir biçimde yaşandığı bu dönemde, Tevfik Fikret’in *La Dans Serpantin* şiiri barındırdığı yoğun imge ve çağrışımlarla eleştiri oklarının odağında yer alır. Bunun temel nedeni şiirin “dilde olduğu kadar imge ve duyguda da başkalaşım öner[iyor]” olmasıdır (Parla, 2018a: 59). Her ne kadar dekadanlık modernistlere başkalaşım yolunu açsa da bu dönemde özellikle Ahmet Mithat Efendi, bu görüşe şiddetle karşı çıkacak; Edebiyat-ı Cedide şair ve yazarlarına bu anlamda ciddi eleştiriler yöneltecektir. Ancak bu eleştiri ve tartışmalar sürerken dönemin önde gelen romancılarından Halit Ziya Uşaklıgil’in *Mai ve Siyah* romanının ana kahramanı Ahmet Cemil’in hem eksik yazar figürasyonunu hem başkalaşımı temsil etmesi bu etkiyi açıkça gözler önüne sermektedir. (Parla, 2018b: 34). Türk romanında başkalaşım kavramının neredeyse her zaman eksik yazar kahramanların yaratıldığı metinlerde benimsendiği söylenir. Tanpınar’ın *Mümtaz*’ı tıpkı Ahmet Cemil gibi eksik bir yazar figürü örneğidir. *Mümtaz*, romanda bir arayış içindedir ve başkalaşımı da bünyesinde taşır. Yine Oğuz Atay’ın Selim Işık ve Turgut Özben’i de başkalaşımı/arayışı temsil eden karakterlerdir. Pamuk’un romanlarında da başkalaşım kavramı eksik yazar figürasyonu ile kendini açığa vurur. Ancak “başkalaşım Pamuk’un yazar ve sanatçı figürasyonunda bir imkândır; kaçış değil” (Parla, 2018a: 27).

Yazarın *Beyaz Kale*, *Kara Kitap*, *Yeni Hayat* ve *Benim Adım Kırmızı* romanlarında kahramanlar kendileriyle çatışır; çevrelerine ve kendilere yabancılaşır, yolculuklara çıkarlar. Bu iç huzursuzluklarını da başkalaşımın sunduğu imkânlarla aşmayı başarırlar. Orhan Pamuk anlatısında “arayışla yaratıcılık, yaratıcılıkla başkalaşım özdeştir” (Parla, 2018b: 154).

Jale Parla (2018a: 27), Orhan Pamuk’un romanlarındaki başkalaşım ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunur:

Başkalaşım Pamuk karakterlerine hem var olma hem kaçma ve saklanma olanağı sağlar; hem sahip olma hem sahiplenme arzusunu olanaklı kılar. Onlar sayesinde okur, iktidarla iktidarsızlığın birbirinden o kadar da farklı, birbirine zıt şeyler olmadığını düşünür. Pamuk başkalaşımı sanatsal erk arayışında

bir dizi yitiriş ve kazanım silsilesinin rotası olarak kullanır. Pamuk'un yazar karakterleri yüzlerine bir maske geçirerek, "başka"laşarak, kapalı mekânlarını terk eder ve arayış yolculuklarına çıkarlar. Arayışları süresince türlü maske ve kimliğe bürünürler. Kimi zaman isimlerinden bile vazgeçerek takma adlarla dolaşırlar (takma adların bolluğu şaşırtıcıdır Pamuk romanlarında). Kendi bedenlerini nesneleştirir ve dışarıdan seyrederken bölünerek "başka"laşır ve kapalı mekânların dört duvarından kurtuldukları gibi tıpkı, bedenlerine hapsolmayı da reddeder ve yaşamı ve yaratıcılığı "başka"laşarak tatmaya çalışırlar.

Orhan Pamuk'un romanlarında başkalaşım, genellikle kimlikle beraber ele alınmaktadır. Kimlik karmaşası yaşayan kahramanlar, başkalaşmak suretiyle huzur ve sükûna ererler. Yazarın "*Beyaz Kale, Kara Kitap, Benim Adım Kırmızı* ve *Yeni Hayat*"ında kimlik ve kendilik şekilden şekle giren öznelerin birbiriyle çatışma halindeyken bile birbirlerine dönüştükleri başkalaşım süreçlerinde irdelenir. Bunlar ürkütücü oldukları kadar da kışkırtıcı süreçlerdir ve Pamuk kahramanları bu süreçlerde ayakta ve hayatta kalabilmek için hikâyelere tutunurlar" (Parla, 2018b: 154). *Kara Kitap* ve *Benim Adım Kırmızı*'da hikâyelere tutunan kahramanlar, *Yeni Hayat, Kara Kitap* ve *Beyaz Kale*'de başkalarına dönüşen kahramanlar söz konusudur.

Kimlik kavramı modernist ve postmodernist romancıların yabancı olmadıkları bir olgudur. Dünya edebiyatında bunun pek çok örneğine rastlanır. Orhan Pamuk'un yapıtlarında "Proust'tan Joyce'a, Mann'dan Beckett'e kendilik ve kimlikle ilgilenmiş yazarların yapıtlarının etkisi görülür" (Parla, 2018a: 269). Dünya edebiyatında başkalaşımın ilk yazılı metni olarak kabul edilen Ovidius'un hikâyelerindeki başkalaşımın, Orhan Pamuk'un romanlarındaki yansıması/benzerliği ile ilgili olarak şu açıklamalar yapılır:

Pamuk'un öykülerinin başkalaşım ile ilişkisi Ovidius'un kiler gibidir; öykü anlatıcısının öykü anlatma arzusunun şiddetini hissettirir. Ovidius'ta başkalaşım hem gücü hem güçsüzlüğü sergiler; Başkalaşım'daki öyküler, kimi zaman tanrıların dönüştürücü güçlerini kullanarak sergiledikleri marifetleri, kimi zaman da tanrıların gücünden sakınmak için başvuru olan dönüşümleri, kaçıp saklanmak üzere sığınılan şekilleri anlatır. Bu öyküler kuvvetlinin güç uygulamalarıyla zayıfın direniş ve savunma stratejileri üzerine kuruludur. Pamuk'ta da başkalaşımın benzer bir işlevi vardır; başkalaşım ile hem güç kazanılır hem de güçsüzlük sergilenir (Jale Parla, 2018a: 28).

Pamuk, başkalaşım kavramını kullanırken ikizleşme, kimlik çatışmaları, bunalım, yabancılaşma, yalnızlık, yaşadığı mekânları terk etme gibi kavramlardan fazlasıyla istifade eder. *Beyaz Kale*, *Kara Kitap*, *Yeni Hayat* ve *Benim Adım Kırmızı* romanları bu bakımdan kayda değer örneklerdir. *Cevdet Bey ve Oğulları* ile *Sessiz Ev* gibi romanlarda küntlerroman/sanatçı romanı özelliği görülse de başkalaşım kavramına diğer romanlara nazaran sınırlı olarak yer verilmiş olmasından dolayı incelemeye dahil edilmemiştir.

1. *Beyaz Kale*'de Başkalaşım

İlk baskısı 1985 yılında yapılan *Beyaz Kale*, Orhan Pamuk'a uluslararası bir ün kazandıran üçüncü romanıdır. New York Times gazetesinde, "Doğu'da bir yıldız daha yükseldi" (Değirmenci, 2002: 65) başlığıyla tanıtılan *Beyaz Kale*, birçok dile çevrilmiştir. Fethi Demir romanla ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur: "Pamuk, modernist bir metin olan *Sessiz Ev*'den sonra hem modernist hem de postmodernist özellikleri bünyesinde barındıran *Beyaz Kale*'yi yazarak bir bakıma daha sonra yazacağı postmodern romanlara yumuşak bir geçiş yapar" (Demir, 2011: 270). *Beyaz Kale* romanı Faruk Darvinoğlu'nun giriş olarak yazdığı bir yazıyla başlar. 11 bölüm ve Orhan Pamuk'un yazdığı sonsözden oluşur. *Beyaz Kale* romanı ikiz kahramanlar üzerine şekillenmektedir. Gülsün Nakıboğlu, ikiz kahramanlar üzerine yaptığı incelemelerde on iki tip kurgulamadan bahseder. Nakıboğlu, postmodern anlatılarda ise her türlü farklılığın ortadan kaldırıldığı sentetik kopya ikizler görüldüğünü söyler (Nakıboğlu, 2014: 75). *Beyaz Kale* romanında da eserin sonuna doğru tamamen birbirine dönüşen ikiz kahramanlar söz konusudur.

Eser, Venedik ve Osmanlı kadırgalarının masalsi bir atmosferdeki çatışmasıyla başlar. Bu çatışma sonunda kendine ait bir geçmişi olan ve Avrupa'nın bilimini Osmanlıya taşıyacak olan Venedikli, esir olarak İstanbul'a getirilir.

Eserde, çatışmaların şekillendireceği iki karakterin ilk karşılaşmasında, Venedikli sarsılacaktır. Çünkü gördüğü kişi unutmış olduğu yüzünü ona hatırlatan bir ikizi gibidir. Bu karşılaşmada iki karakterin fiziksel özelliklerine değinilmez. "Venedikli kölenin fiziki anlamda betimlenmemesi, Orhan Pamuk'un diğer romanlarında olduğu gibi, kişilerin bireyselliklerinden çok, siyasi, sosyal ve kültürel mensubiyetleri bağlamında değerlendirilmelerinden kaynaklanır" (Demir, 2011: 283).

Hoca olarak esere dâhil olan kişi, Osmanlı'nın Tanzimat dönemi aydın prototipidir. "Hoca, Osmanlı'nın içinde bulunduğu tehlikeyi sezen, Batı uygarlığına öykünen ve nereden başlayacağını tam

kestirememekle birlikte, saraydan başlayan bir Batılılaşma hayali kuran bir Türk aydınını simgelemektedir” (Öcel, 2007: 54). Avrupa'dan geri kalındığını bilen, bocalayan, çevresindekileri – Paşa da dâhil – aptal olarak gören, ama geleneksel ve dini değerlerini aşamayan biridir.

Paşanın isteği üzerine beraber çalışan Hoca ile Venedikli, bilgilerinin birbirlerinden farklı olmadığını anlarlar. Venedikli bu beraber çalışma esnasında Hoca'ya benzerliğini sık sık fark ederse de Hoca'nın bu benzerliğe ilgisiz kalması onu tedirgin eder.

Hoca bilime olan merakından dolayı Venedikliyi Paşa'dan ister. Böylece aynı çatının altında biri ötekinin kopyası olan iki kişi yaşamaya başlar. İlk başlarda Hoca ile Venedikli, birbirlerinden korkup çekinirler, bazen birbirlerini küçümserler. Bu aşama bir kimlik çatışması, kimlik dayatma sürecidir. Bu kimlik çatışmasında sürekli bir kimlik karmaşası yaşanır. “Çünkü kimin efendi, kimin köle olduğu sürekli değişmektedir” (Demir, 2011:280). Venedikli, Hoca'yla ne kadar çatışsa da onun varlığının kendisi için bir güvence olduğunun da farkındadır.

“... Bu benzerlik yüzünden Hoca yaşarken tehlikeden uzak olduğumu düşünüyorum.” (BK, 2018a: 39).

Venedikli, Hoca'nın evine geldiğinde Hoca'nın yaşadığı eve ilk müdahaleyi yapıp Hoca'nın hayatına daha önceden dâhil olmayan bir nesne yerleştirir. Bu Hoca'nın hayatına ilk fiili müdahalesidir.

“... Hoca önce hoşlanmadı, bu yeni eşyayı musalla taşına benzetiyordu, uğursuz olduğunu söylüyordu, ama sonraları sandalyelere de masaya da alıştı; böyle daha iyi düşündüğünü de yazdığını da söyledi.” (BK, 2018a: 27).

Esere sonradan Venediklinin gördüğü rüyalar dâhil olacaktır. “Rüya, edebi eserlerde sıkça yer alan ‘haber verme’, ‘bilinçaltı yansıması’ gibi işlevlerde kullanılan ve eserin çok katmanlı yapısına katkıda bulunan bir metaforudur” (İleri, 2018: 65). Eserde anlatılan rüyalar Venediklinin iç dünyasını yansıtırken sonraki bölümlere de hazırlık niteliğindedir.

... Gördüğüm bir rüyayı o günlerde boşboğazlığımla ona anlatmıştım. Benim yerime geçip ülkeme gidiyor, nişanlımla evleniyor, düğünde kimse onun ben olmadığını fark etmiyordu, bense bir Türk kıyafetiyle köşeden seyrettiğim eğlencenin ortasında annem ve mutlu nişanlımla karşılaşılıyor, beni uykudan uyandıran gözyaşlarına rağmen ikisi de kim olduğumu anlamadan bana sırtını dönüp uzaklaşıyorlardı. (BK, 2018a: 35).

Hoca, bilimle uğraşmanın gereği olarak sorgulayıcı bir tavır takınır. Venedikliye “Niye benim ben” (BK, 2018a: 45) sorusunu

yöneltir. “Niye ben benim? Ya da ben neden benim? Sorusu, bilinçli bir kimlik arayışına işaret etmektedir” (Bozdemir, 1999: 215). Bu sorgulama Hoca'nın kimlik bunalımı yaşadığını gösterir.

Hoca ve Venedikli masanın başına oturup bir oyun havası içinde geçmişlerini kâğıda yazmaya başlarlar. “Hoca, Köle'yle karşılıklı yazdığı itiraflar vesilesiyle Köle'yle özdeşleşme sürecine girer” (Şanlı, 2013: 112). Birbirlerinin geçmişine yaptıkları ilk keşifler böyle başlar. Aynı zamanda sahiplenecekleri yeni kimliklerine de ilk yolculuklarıdır.

“Önce, kardeşlerim, annem ve anneannemle birlikte, Empoli'deki çiftliğimizde geçirdiğimiz o güzel günleri anlatan birkaç sayfa yazdım.” (BK, 2018a: 48).

Birbirlerini tanımaya çalışırken çatışmaları devam eder. Bu çatışmalardan belli bir sonuç elde edemeyince beraber çalışıp ortak projeler üretmeye başlarlar. Paşa saatle ilgili çalışmalarından sonra Hoca'ya Köle'den kurtulması gerektiğini söyler. Ama Hoca hem yeni öğreneceği şeylerden hem de Venediklinin varlığını bir güvence olarak gördüğünden bu durumu erteler. “Bu gerek Hoca'nın, gerekse Venediklinin artık birbirlerinden kurtulmaları için çok geç olan bir noktada yapılmış bir öneridir. Onlar kimlik arayışlarında artık dönülmez noktaya gelirler, birbirlerinin geçmişini paylaşırlar” (Özekin, 2007: 179).

İki ay boyunca birbirlerinin hayatlarını öğrenmeye devam ederler.

“... Böylece iki ay içinde hayatı hakkında on bir yılda öğrenemediğim kadar şey öğrendim.” (BK, 2018a: 49).

Venedikli, geçmişini Hoca'ya aktarırken geçmişteki günahlarını da aktarır. Hoca sahipleneceği geçmişin günahlarını kabullenmediğinden Venedikliye işkence eder.

‘... Belki de sahipleneceğini seçtiği bu geçmişin kötülüğüne katlanamadığı için isyan ediyordu. Düpedüz vurmaya başlamıştı. Bu günahımı okuduktan sonra “seni namussuz,” derken şakayla karışan bir öfkeyle sırtıma yumruk indiriyordu; kendini tutamayıp tokat attığı da oldu.’ (BK, 2018a: 52).

Hoca, Venediklinin gördüğü rüyalara benzer rüyalar yazmaya başlar. Bu da Hoca'nın fiziksel benzerliğin ötesine geçtiğini gösterir. Bu durum artık manevi olarak Hoca'nın değişime hazır olduğunun da kanıtıdır.

Sabah rüya diye Hoca'nın yazdıklarını okuyunca kendimden de gülünç buldum. Benim rüyalarımın özenerek bir rüya da o yazmıştı, ama görülmediği her şeyinden anlaşılan uydurma bir rüyaydı bu. Biz kardeşmişiz! Kendine bana ağabeylik etmeyi

yakıştırmıştı; ben de uslu uslu onun bilimsel sözlerini dinliyormuşum. (BK, 2018a: 61).

İstanbul'da hızla yayılan veba, Venediklinin eve kapanmasına yol açar. Hoca, Venedikliyi aynanın karşısına çağırır ve bazı değişim itiraflarında bulunur.

... 'senin gibi oldum ben,' dedi sonra Hoca, 'Nasıl korktuğumu biliyorum artık. Ben sen oldum!' anladım dediğini, ama bu gün yarısının doğruluğundan kuşku olmayan bu kehaneti saçma ve çocuksu bulmaya çalıştım. Dünyayı benim gibi görebildiğini ileri sürdü; 'onlar' diyordu gene, 'onlar' nasıl düşünmüyor, duyuyor ve sonunda anlıyormuş şimdi.... (BK, 2018a: 65).

Aynanın karşısındayken Hoca, Venedikliye yer değiştirme teklifinde bulunur. Bu, Hoca'nın iç sesinin duyulduğu ilk sahnedir.

Bir ara her şeye benim kaldığım yerden devam etmek istediğini söyledi. Hala yarı çıplaktık ve aynanın karşısından çekilmemiştik. O benim yerime geçecekmiş; ben de onun, kıyafetlerimizi değiştirmemiz ve o sakalını keserken benim koyvermem yeterliymiş bunun için. Bu düşünce aynadaki benzerliğimizi daha da korkunç yaptı, sinirlerim iyice gerildi, dinledim: o zaman, ben onu azat edecekmişim: Benim yerime geçen onun, ülkeme dönünce yapacaklarını keyifle anlattı.... (BK, 2018a: 65-66).

Aynanın karşısında Hoca'nın anlattıklarından çok etkilenen Venedikli, evden kaçır. Özgürleşmek için Hoca'yla benzerliğini ve yaşadıklarını unutmaması gerektiğini düşünür.

"...Özgürleşmek için aramızdaki benzerliğin yanlış hatırlanan bir anı, unutulması gereken tatsız bir yanılsama olduğuna kendimi inandırmam, buna alışmam gerektiğine karar verdim" (BK, 2018a: 69).

Venediklinin ve Hoca'nın vebaya bakışında da farklılıklar gözlemlenir. Hoca, vebadan korkmaz ve ölümün insanı her yerde bulabileceğini düşünürken -yanlış da olsa bu bir tevekkül belirtisidir- Venedikli vebaya karşı daha temkinli davranmayı tercih eder. Aslında bu, Doğu'nun ve Batı'nın da bakışıdır. "Hoca, işin bilimsel boyutunu Köle'den öğrenip İstanbul'da vebanın yok olmasını sağlar. Köle ise Hoca'nın tevekkülünden aldığı dersle ölüm korkusunu yener" (Erol, 2014: 22). Veba önlenince Hoca, müneccimbaşılığa kadar yükselir. Venedikli, Hoca'yı hem kıskanmaktadır hem de Hoca'ya dönüştüğünü kabul etmektedir.

"...Ben orada olmalıydım. Çünkü ben Hoca'nın kendisiyim...." (BK, 2018a: 77).

Venedikli, eserin başında köle olarak getirildiği andan itibaren hep ülkesine dönme hayalleri kurarken artık bu hayallerinden vazgeçip

yeni hayatına alışmaya başlar. İlk başlarda küçümsediği Hoca'ya da özenmeye başlayacaktır.

Hoca, silah yapımıyla uğraşırken Venedikliyle kimlik değişiminin bir provasını yapar. Kendi yerine saraya Venedikliyi gönderir.

“... O dört yılda ben saraya gittim, o da eskiden benim yaptığım gibi evde hayalleriyle kaldı.” (BK, 2018a: 91).

Venedikli zihinsel değişim yaşarken saraya gittiği bu süre zarfında fiziksel bir değişim de yaşamaya başlar. Hoca, ona çok değiştiğini, bambaşka biri olduğunu söyleyince Venedikli bu ruhsal ve fiziksel değişimi kabullenir.

... Gözüm, ressamdan o sabah alıp eve getirerek bir duvara dayadığım portreme takılmıştı; değişmişti: ziyaretlerde takılmaktan şişmanlamış, gıdım sarkmış, etlerim gevşemiş, hareketlerim ağırlaşmıştı; daha da kötüsü yüzüm bambaşkaydı; o alemlerde içip öpüşmekten dudaklarımın kenarlarına bir arsızlık bulaşmış, yerli yersiz uyku çekmekten, sızıp kalmaktan gözlerim mahmurlaşmış, hayatlarından, dünyadan ve kendilerinden memnun o aptallar gibi, bakışıma bayağı bir huzur sinmişti, ama biliyordum, yeni halimden memnundum: Sustum. (BK, 2018a: 97).

Venedikli, kimlik değişimini onaylarcasına sık sık aynı rüyayı görmeye başlar.

Sonraları Padişah'ın bizi silahla birlikte Edirne'ye sefere çağırdığını öğrenene kadar, sık sık aynı rüyayı gördüm. Karışıklığı İstanbul'daki eğlenceleri anlatan bir eğlencede, Venedik'te bir maskeli balodaymız: Yüzlerindeki “bayağı kadın” maskelerini indirince kalabalıkta gördüğüm annemle nişanlımı tanıyarak umutlanıyor, ben de, beni artık tanısinlar diye, kendi maskemi indiriyordum, ama onlar benim ben olduğumu anlamıyorlardı bir türlü, sapından tuttıkları maskeleriyle, arkamdaki birini gösteriyorlardı; dönüp baktığımda, benim ben olduğumu anlayacak bu adamın Hoca olduğunu görüyordum.

Beni tanınması için, bu seferde ona umutla yaklaşınca, Hoca olan adam, bana hiçbir şey söylemeden maskesini indiriyor ve altından beni suçluluk duygusuyla korkutarak rüyamdan uyandıran gençliğim çıkıyordu. (BK, 2018a: 97 - 98).

Padişah Lehistan'daki savaş için Hoca'yı da Edirne'ye çağırınca kimlik değişiminin son halkası da tamamlanacaktır. Venedikli, Hoca'nın çocukluğunun geçtiği mahalleye gidecektir.

Venedikli, Hoca'nın ona anlattığı geçmişinin öyle olmadığını da anlayacaktır.

... Köprüye ulaşan ve kavak ağaçlarının gölgelediği kısa yolu bir türlü bulamadım; bulduğu kavaklı yolun kıyısında ise, insanın kenarına oturup seyrederek helva yiyeceği bir nehir yoktu. Hastahanedeyse düşlediklerimizin hiçbiri yoktu, çamurlu değildi, tertemizdi belki; ama ne su sesi vardı, ne de şişeler. (BK, 2018a: 101).

Doppio Kalesi'nin alınmaması Padişah'ı öfkelenendirir. Silah da başarısız olunca Hoca tedirgin olur. Çadıra gelince Venedikliden hayatının en ince ayrıntısına kadar her şeyi öğrenir. Hoca, artık yeni bir hayata kavuşmuştur. Elbiselerini değiştirip sisin içinde yeni hayatına gider. Venedikli ise yeni hayatına uyanmak için yatağına girip uyur. "Köle kölelikten çıkıyor, efendi efendilikten. Ve birbirlerinin kimliklerine bürünüyorlar. Kişilik olarak da" (Kılıç, 2006: 83).

Elbiselerimizi, telaşa kapılmadan ve konuşmadan, değiştirdik. Ona yüzüğümü ve yıllarca ondan saklamayı başardığım madalyonumu verdim. İçinde anneannemin annesinin resmi ve nişanlımın kendi kendine beyazlaşan saçları vardı; sanırım sevdi onu, boynuna taktı. Sonra çadırdan çıkıp gitti. Sessiz sisin içinde ağır ağır kayboluşunu seyrettim. Ortalık aydınlanıyordu, çok uykum vardı, onun yatağına girip huzurla uyudum. (BK, 2018a: 113).

Venedikli, İstanbul dışında kendine yeni bir hayat kurar. Ziyaretine gelen yabancından Hoca hakkında bilgiler de alır.

Eserin son paragrafında sadece kimlik değişiminin değil, mekânsal bir değişimin olduğu da görülür.

"Bir masanın üzerindeki sedef kakmalı tepsinin içinde şeftaliler ve kirazlar duruyordu; masanın arkasında hasırdan örülmüş bir sedir vardı...." (BK, 2018a: 125).

2. Kara Kitap'ta Başkalaşım

Kara Kitap'ın ilk baskısı 1990 yılında Can Yayınları tarafından yapılmıştır. Kitap iki kısım halinde yazılır. İlk kısım 19, ikinci kısım ise 17 bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda kayıp eşini arayan Galip'in yaşadığı şehri tanıması, ikinci kısımda ise kayıp eşini ararken yavaş yavaş Celal Salik'e dönüşmesi anlatılır. "Bir başka deyişle, Kara Kitap'ın ilk yarısı Galip'in bir sırrın varlığını idrak etmesini, ikinci yarısı da bu sırrın içyüzünü kavramasını anlatır." (Kılıç, 2006: 216).

Kara Kitap'taki başkalaşım şu alt başlıklar halinde incelenebilir:

2.1. Başkalaşım Karşısında Toplum

Kara Kitap'ta kimlik sorunu sistematik olarak, “toplumsal olandan bireysel olana doğru bir yol izlemektedir” (Karakaş, 2014: 8). Öncelikle toplumun kimlik sorununa bakışı, ardından bireyin kimlik sorununa toplumun bakışı ve son olarak da bireysel kimlik sorunları ele alınır.

Toplumun başkalaşımını en güzel yansıtan “Bedii Ustanın Evlatları” adlı hikâyedir. Eserde şahısların kimlik bunalımının yanında toplumun yaşadığı kimlik bunalımına da yer verilir. Hikâyede Türk toplumunun başkalaşımdan yana olduğu dile getirilir. Çünkü Türk toplumunda, modernleşmek için ötekileşmek gerektiği düşüncesi hâkimdir.

Türkler artık Türk değil başka bir şey olmak istiyorlarmış çünkü. Bu yüzden kılık kıyafet devrimini icat etmişler, sakallarını tıraş etmişler, dillerini ve harflerini değiştirmişler. Daha veciz konuşmak isteyen bir dükkân sahibi, müşterilerinin bir elbiseyi değil, aslında bir hayali satın aldıklarını açıklamış. O elbiseyi giyen “ötekiler” gibi olabilmeye hayalymiş asıl satın almak istedikleri. (KK, 2017: 62).

Eserde yukarıdaki düşüncelere karşıtlık teşkil eden fikirlere de yer verilmektedir. Toplumda bir bütün olarak değişime karşı aynı tutum söz konusu değildir. “Celal’in köşe yazılarından biri olan “Şehzadenin Hikâyesi” de yine Türklük bilincinin kaybı ve Batı taklitçiliğinin getireceği felaketi sezdirir gibidir. Şehzadenin şu sözleri bu bakımdan dikkat çekicidir: “Kendileri olamayan bütün uygarlıklar, başkalarının hikâyeleriyle mutlu olabilen bütün milletler yıkılmaya, yok olmaya, karışmaya, unutulmaya mahkûmdurlar” (Küçük, 2016: 387).

2.2. Bireylerin Başkalaşımına Karşı Toplum

Eserde bireysel olarak başkalaşıma açık olursa bile toplumun buna engel olduğu belirtilir. Özellikle Celal Salik'e uğrayıp ona ayaküstü iki soru yönelten berber, Celal Salik'in bu noktada sorgulama yaşamasına neden olacaktır. Eserde “Kendim Olmalıyım” adlı bölümde Celal Salik, topluma rağmen bireysel değişim sonucunda kendisi olabilmenin benliğinde yarattığı huzuru dile getirir.

Gece yarısı bütün kalabalıktan ve onların, (Cuma vaazını veren imamın, öğretmenlerin, halamın, babamın, amcamın, politikacıların, hepsinin) ‘hayat’ diyerek içine iyice gömülmemi, gömülmemizi istedikleri o iğrenç kargaşanın çamurundan uzakta oturmaktan ne kadar memnun olduğumu o zaman sezdim! Onların tatsız ve yavan masallarının değil de, kendi hayallerimin bahçesinde gezinmekten öyle memnundum

ki, koltuktan sehpaye doğru uzanan ince bacaklarıma, zavallı ayaklarıma bile sevgiyle bakıyor, dumanını tavana üflediğim sigarayı ağzıma götürüp getiren beceriksiz ve çirkin elimi bile hoşgörüyü süzüyordum. Kırk yılın tekinde kendim olabilmıştım!... (KK, 2017: 179).

Yine aynı bölümde Celal Salik, askerlik yaparken toplumun ona biçtiği rolü oynamak zorunda kaldığını hatırlayacaktır. Bu durum bireyin karşısında toplumun konumunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

“Askerliğimin ilk gününde silah ‘arkadaşlarım’ benim öyle biri olduğuma karar verdiler diye, bütün askerliğimi ‘en zor durumda şaka yapmaktan vazgeçmeyen biri’ olarak geçirdiğimi hatırladım...” (KK, 2017:180).

2.3. Başkalaşımın Merkezindeki İsim: Galip

Kara Kitap'ın ilk bölümü, Galip'in kayıp eşi ve Celal'i aradığı kısımdır. Bu arayış İstanbul'la; özellikle de yaşadığı semt olan Nişantaşı'yla sınırlı kalacaktır. Oğuz Demiralp'in “Kara Kitap'ı bir İstanbul kasidesi olarak okuyabiliriz” (2018: 76) ifadesi de bu bağlamda söylenmiş gibidir. Kitapta fiziksel olarak tanıtılmayan Galip, aynı zamanda sosyal olmayan biridir. Eşi Rüya'nın ve Celal'in ortadan kaybolmasıyla tamamen yalnızlaşacaktır. Eşi Rüya ortadan kaybolmadan önce yaptıkları telefon konuşmasını hatırlayan Galip, Rüya'nın değiştiğini itiraf edecektir. Ayrıca kendisinin de değiştiğini söyleyecektir.

... ‘Sanki konuştuğum Rüya değil de bir başkasıydı’ diye düşünüyor ve o başkasını kendisini aldattığını kuruyordu. Başka bir zaman da. Rüya'nın söylediklerini işittiği gibi söylediğini, ama o telefon konuşmasından sonra, Rüya'nın değil, yavaş yavaş kendisinin bir başkası olduğunu düşünecekti. Yanlış işittiğini ya da hatırladığını sandığı şeyi yeni kişiliğiyle yeniden kuruyordu. Kendi sesini de, bir başkasının sesi olarak dinlediği o günlerde Galip, bir telefon hattının iki ucundaki iki kişinin birbiriyle konuştuğu, kendilerinden bambaşka iki kişiye dönüşebileceklerini çok iyi anlayacaktı çünkü... (KK, 2017: 30).

Rüya, gittikten sonra Galip yaşadığı evi başkalaşmış bir şekilde görmeye başlar.

“...Evin içindeki nesnelere ve gölgelere yeni kişiliklere büründüler; ev başka ev oldu...”(KK, 2017: 56).

Galip, Celal'i görmek için Milliyet gazetesine gitmeye karar verir. Galip, orada Celal'in yazılarında anlattığı dünyada yaşamak istediğini düşünür.

"...Galip, kendi dünyasında değil, Celal'in anlattığı dünyada yaşamak istediğini düşündü." (KK, 2017: 97).

Eserde sadece Galip'in başkalaşımı ele alınmaz. Galip, İstanbul'un başkalaşımını, romana dâhil olan ikincil kişilerde yaşanan kimlik karmaşasını da gözler önüne serecektir.

Sırtı kalçaya kadar açık leopar elbiseyi, pavyon kadını oynayan Türkan Şoray'ın, yirmi yıl önce İzzet Günay'la başrolü paylaştığı "Vesikalı Yarım" filminde giydiğini yuvarlak komodin aynasının kenarlarına iliştirilmiş "lobi" fotoğraflarından anladığında Galip, kadının ağzından Türkan Şoray'ın aynı filmde söylediği başka sözleri de işitmişti.... (KK, 2017: 144).

Galip, mankenler içinde Celal'in mankenini görünce bilinçaltı devreye girecektir. Galip'in yaşadığı kimlik karmaşası bu yolla gözler önüne serilecektir. Galip, yaşadığı kimlik bunalımının sebebi olan Celal'den yardım da bekler gibidir.

... Onu seviyordu ve ondan korkuyordu: Celal'in yerinde olmak istiyordu. Sanki hayatın deşifre edemediği anlamını, Celal'in bildiği, ama kendisinde gizlediği bir sırrı, dünyanın ikinci alemin esrarını, şakayla başlayarak bir kabaşa dönüşmüş bir oyunun çıkış kapısını ondan öğrenebilmek için, Celal'in ceketini, yakasına yapışır gibi tuttu... (KK, 2017: 188).

Galip, Celal'in yazılarını okuyunca aynı yazıyı kendisinin de yazabileceğini düşünmeye başlar. Artık Celal olabileceğini düşünce olarak da kabul ettiğini göstermektedir.

"...Daha sonra, Galip, bu yazıyı kendisinin de yazabileceğini, Celal gibi yazı yazabileceğini düşündü..." (KK, 2017: 210).

Galip, Celal gibi düşünmeye başlayınca bir iç huzuru hissedecektir. Çünkü küçük yaşlardan itibaren hayranı olduğu Celal'e benzemesi Galip için bir zafer olacaktır.

"...Kendi düşünceleriyle Celal'in düşünceleri arasındaki bu koşutluğu hissettiği zaman, Galip, çocukluğunda yerinde olmak istediği bir kişiyi iyice taklit edebildiğine karar verdiği zamanlardaki gibi, bir iç huzuru duydu." (KK, 2017: 217).

Galip, Celal'in yazılarını anlaması halinde Celal'i; Celal'in yazılarındaki sırları çözmesi durumunda da Rüya'nın saklandığı yeri bulabileceğinin farkına varır.

“...Yazılarını okuya okuya Celal'in hafızasını edinirse Celal'in nerede olduğunu bulabileceğini çok iyi biliyordu artık...” (KK, 2017: 218).

2. kısımda Galip, Celal'in yazılarını okuya okuya sahip olduğu bilgiye dayanarak Celal'in yazılarını düzeltmeye başlar. Bu da Galip'in Celal'i taklit ettiğinin ve aynı zamanda taklit ettiği kişinin yerine geçme arzusunun da göstergesidir.

“...Bugünkü köşe yazısında cumartesi öğleden sonra gazeteye gittiğinde okuduğu yanlışı görünce (“kendiniz olmakta”yı, “kendimiz olmakta” olarak yazmışlardı), eli kendiliğinden çekmeceye uzanıp yeşil bir tükenmez kalem buldu ve yazıyı düzeltmeye başladı...” (KK, 2017: 246).

Galip, Celal'in posta kutusunu karıştırırken ona gelen mektuplardan içindeki Celal'le ilgili duygularının da başkalaştığını fark eder.

“...Galip aklındaki bu Celal imgesinin tuhaf bir şekilde daha ‘eksik’ bir imgeye dönüştüğünü anladığında, oturduğu masanın, çevresindeki eşyaların ve odanın bütünüyle değiştiğini hissetti. Eşyalar artık sıraları kolay kolay çözülmeyecek bir dünyanın hiç de dost gözükmeyen tehlikeli işaretleriydi.” (KK, 2017: 248).

Galip, Celal'in yazılarını okuduktan ve onun yazdıklarını çözmeye başladıktan sonra tehlikeli bir oyuna sürüklendiğinin farkına varır ve korkar.

...Celal'in kendi yerine köşe yazılarını yazabilecek bir ‘sahte Celal’ yetiştirebilmek için yapılması gerekenleri tartıştığı (benim hafızamı edinebilecek biri demişti merakla) bir akşam Rüya'nın her zamanki uykulu ve iyimser bakışıyla gülümsediğini hatırladı. Aynı anda Galip ölümcül bir tuzağa açılan tehlikeli bir oyuna sürüklendiğini hissederek korkmuştu. (KK, 2017: 266).

Galip, aynanın karşına geçip kendisine bakınca aynadaki yansıması bile kendisine yabancı gelir. Celal, Galip'ten öğrendiği yüzlerdeki harfleri okuma tekniğini kendi yüzüne uygulayınca, yüzünün kendisine bambaşka bir şekilde göründüğünü fark eder.

Aynanın karşısına geçip yüzünün üzerindeki harfleri okumak için hazırdı artık. Helaya girip aynada yüzüne baktı. Ondan sonra her şey çok çabuk oldu.

Çok sonra, aylar sonra gene bu evde 30 yıl öncesine karşı koyulmaz bir tutarlılık ve sessizlikle taklit eden eşyalar arasında masaya yazı yazmak için her oturduğunda Galip aynaya baktığı o anı sık sık hatırlayacak ve aklına hep aynı kelime gelecekti: Dehşet. Oysa bir oyun heyecanıyla aynaya baktığı ilk

anda bu kelimenin çağrıştırabileceği bu korkuyu hissetmemiştir. Bir boşluk duygusu vardı içinde ilk anda, bir unutkanlık bir tepkisizlik. Çünkü, ilk anda çıplak ampülün ışığında aynada gördüğü yüzüne gazetelerde göre göre alıştığı başbakanların ve sinema oyuncularının yüzlerine bakar gibi bakmıştı... (KK, 2017: 312).

Galip, Celal'in yazılarını okuduktan sonra Celal'in anlattıklarını iyice kavrayıp Celal'in yerine geçerek bir kimlik değişimi yaşayacaktır. Artık Celal gibi yazabilmektedir.

"...Yazıların Celal'in tam istediği ve beklediği gibi yerleşeceğinden emindi. Ortaokul ve lise yıllarında okul defterinin son sayfalarında binlerce kere taklit ettiği Celal'in imzasıyla üç yazı imzaladı." (KK, 2017: 316).

Galip, artık değiştiğini ifade edecek, bu değişimle birlikte artık çevresine de farklı bakmaya başlayacaktır.

"Dolmuş Dolmabahçe Sarayı'nın önünden geçerken, "Dünyanın tepeden turnağa değiştiğine inanıvermesi için insanın" diye düşündü. Galip, "kendisinin bir başka biri olduğunu anlayıvermesi demek ki yetiyormuş. "Dolmuşun penceresinden seyrettiği eskiden bildiği İstanbul değil, esrarını yeni anladığı ve sonraları üzerine yazacağı başka bir İstanbul'du." (KK, 2017: 318).

Galip, Celal'in yazılarını okuduktan sonra kentteki izlerin anlamını çözmeye başlar. Yaşadığı şehrin eskisi gibi olmadığını ve yabancı bir yermiş gibi yeniden keşfetmesi gerektiğini düşünür.

"...hala yeni fethedilmiş bir şehir gibiydi İstanbul..." (KK, 2017: 332).

Galip, Celal Salik olarak gittiği BBC ekibine anlattığı "Şehzadenin Hikâyesi"ni üçüncü kez anlatırken artık yeni bir insan olabileceğini anlamıştır.

"...üçüncü kere anlatırken ise, hikâyeyi her yeni anlatışında yeni bir insan olabileceğini açıkça anlamıştı..." (KK, 2017: 400).

Galip, "Şehzadenin Hikâyesi"ni anlattıktan sonra Celal'in kopyası olmaktan kurtularak kendisi olduğunu anlar.

Evet, evet, ben benim!' diye düşündü Galip, şehzadenin hikâyesini bitirdiğinde. 'Evet benim ben!' Hikayeyi anlattığı için kendisi olabildiğinden o kadar emindi ve en sonunda kendi olabilmekten de o kadar hoşnuttu ki, bir an önce Şehrikalp Apartmanı'na gidip Celal'in masasına oturup yeni köşe yazılarını yazmak istiyordu. (KK, 2017: 420).

Galip, hikâyesini anlattığı sıralarda Celal Salik ve Rüya vurulur. Bu da Galip'in bir yazar olarak doğuşunu müjdelemektedir.

“Rüya'nın ve Celâl'in ölümleri Galip'in metamorfozunu tamamlamak için gerekli bir adımdır” (Sara, 2016: 103).

2.4. Galip'in Evirildiği Kimlik: Celal Salik

Celal de kimlik karmaşası yaşayan karakterlerden biridir. İsminin esin kaynağı olan Mevlana'ya özenmektedir. Ayrıca farklı kimliklere de bürünmektedir. “Celal'in farklı kimliklere bürünmesini utanç olarak nitelendirdiği halde sürekli kimlik değiştirmesinin nedeni postmodernist dönemde toplumun bireyleri kimlik değişimine zorladığına dair bir başka örnek teşkil etmektedir” (Kaya, 2018: 6).

Ayrıca gazetede de yazmış olduğu birçok hikâyede sürekli bir başkalaşım söz konusudur. Örneğin “Bedii Ustanın Evlatları” adlı hikâyesinde toplumsal başkalaşımdan bahseder, “Kendim Olmalıyım” adlı bölümde bireyin topluma rağmen başkalaşımını anlatır. Doğan, Celal Salik'in Kara Kitap'ta çok sık işlenen tebdil-i kıyafet örnekleri kimlik sorunuyla birlikte düşünülmelidir” der (Doğan, 2011: 169). Aynı şekilde Şahin, “Kara Kitap romanında farklı karakterlerde sıkça karşımıza çıkan ‘tebdil-i kıyafet’ durumu kimlik sorununun bir yansımasıdır. Kendisi olamayan insanlar, topluma karışabilmek için kıyafet değiştirip başka birisi gibi davranırlar. Celâl Salik de bu insanlardan biridir” ifadelerine yer verir (Şahin, 2015: 124).

3.Yeni Hayat'ta Başkalaşım

17 bölümden oluşan *Yeni Hayat*, ilk kez 1995 yılında İletişim Yayınları'na basılır. İlk yılında yüz bin adet satarak görülmedik bir başarıya imza atar. Bunda romanın reklamının iyi yapılmasının payı kuşkusuz büyüktür. Demir'e göre Pamuk, “reklam, tanıtım ve medya ilişkilerine önem veren, bu ilişkilerini profesyonelce düzenlemeye çalışan bir yazar olarak değerlendirilebilir” (Demir, 2011: 81).

Roman, dünya edebiyatında çokça işlenen temalardan biri olan “yolculuk” temasını esas alır. Bu tema aslında bir “kendini arayış”tır. Ecevit, *Yeni Hayat* “bir anlam arayışının romanıdır” derken (Ecevit, 2008: 53); Parla, *Yeni Hayat*, “Orhan Pamuk'un ‘kendi’ yazarlığının şiiiridir” der (Parla, 2018a: 264).

3.1. Başkalaşımın Merkezindeki İsim: Osman

Kitabın henüz ilk cümlesi, bir değişimin yaşanacağını okuyucuya sezdirir. “Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti.” (YH, 2018b: 7) cümlesi eserde fiziksel özellikleri ve belli bir yere kadar ismi verilmeyen Osman'ın, tek sığınağı olan kitaplar vasıtasıyla yaşayacağı değişimin ipuçları da verilir. Kitap, Osman'ı sarsar; kitabı okudukça tedirgin olur; ama kitabı okumaya da devam

eder. Sayfalar değıştikçe Osman'ın kişiliği de değışime uğrar. Kitabı sorgularken aynı zamanda içinde bulunduğu zamandan kopmayı da arzu etmez.

Kitap herkes için yazılmış olsaydı diye düşünüyordum, bir yandan, eskiden olduğu gibi hayat böyle ağır ve parasız sürüp gitmezdi. Öte yandan, kitabın yalnızca benim için yazılmış olduğu düşüncesi de benim gibi mantıklı bir mühendislik öğrencisi için doğru olmazdı. O zaman her şey eskisi gibi olmaya nasıl devam edebiliyordu? Kitabın yalnızca benim için hayal edilmiş bir sır olduğunu düşünmekten bile korktum. Daha sonra annem bulaşıkları yıkarken ona yardım etmek, ona dokunmak, içimdeki dünyayı bu zamana taşımak isterdim. (YH, 2018b: 11).

Osman, kitaptan ayrılıp gerçek hayata döndüğünde yaşadığı yerlere yabancılaşmaya başlar.

“Böylece yabancı bir ülkenin tehlikeli sokaklarına çıkar gibi, yirmi iki yıldır yaşadığım kendi mahallemin, kendi çocukluğumun sokaklarına çıktım.” (YH, 2018b: 11).

Aynı şekilde, yürüdüğu sokakta bir yabancılaşma hissi yaşarken sürekli bir sorgulama içindedir. Kitabın kendisini yalnızlaştırdığı duygusuna kapılsa da kitaptan kopmak istemez. Okuduğu kitapla hem tedirgin olmakta hem yatışmaktadır. Bu andan itibaren, yaşadığı yalnızlık duygusundan kendine benzeyen ötekileri bularak kurtulacağını düşünmeye başlar.

“... Älemdaki yalnızlık duygusundan kurtulabilmek için kendime benzeyen ötekileri bulmam gerekiyordu.” (YH, 2018b: 17).

Bu yalnızlıktan kurtulmak için ilk olarak Canan'a yönelir.

“... Kitabı okumadan önce bir dünyam vardı, kitabı okuduktan sonra başka bir dünyam olmuştu. Şimdi konuşmalıydık, çünkü bu dünyada yapayalnız kalmıştım.” (YH, 2018b: 19).

Osman, kitabın büyüüne kendini öyle kaptırır ki kendi ruhuna bile yabancılaşır. Sonunda bir karar verip yeni hayatı bulmak için yaşadığı hayatı terk etmeye karar verir.

“Bir başkasının gözüyle baktığım odadaki adamın orada, o odada kalması gerekiyordu. Benim ise odadan, eşyalarımın annemin kokusundan, yatağımdan ve yirmi iki yıllık geçmişimden kaçmam gerekiyordu. Yani Hayata o odadan çıkarak başlayacaktım...” (YH, 2018b: 36).

Sonunda başka biri olduğunu kabullenir; Canan'ı ve yeni hayatı bulacağı yer için kitabın rehberliğine başvurmayı düşünür. Eserde kitap, rehber olduğu kadar kimlik çatışmasının sebebi ve yeni kimlik arayış için başvuru olan bir çare de olur.

“... Artık yazının beni götüreceği yelere gidecektim. Canan da yeni hayatta orada olmalıydı. Böylece kitabın bana anlattıklarını yazarken gideceğim yerlerin bilinci ağır ağır içime işledi ve yavaş yavaş başka bir insana dönüştüğümü mutlulukla hissettim....” (YH, 2018b: 37).

Osman, sorularına cevap olacak yeni yeri bulmak için bir yolculuğa çıkar. Yolculuk esnasında basit bir mantık yürütüp kazalara yönelir. Bu kazaların birinde izini sürdüğü Canan'ı bulur. Bu onun ilk başarısı olacaktır. Canan'la arayış yolculuğuna birlikte devam edeceklerdir. Bu yolculuklarında her kaza onlara yeni bir kimlik oluşturur ve onları kavuşmayı düşündükleri yeni hayata bir adım daha yaklaştırır.

Bu yolculuklar esnasında Osman, Canan'dan Mehmet'le olan ilişkisini dinler. Canan ilişkilerinden bahsederken Mehmet'in Osman'la benzer durumlarını da gözler önüne serer.

Senin gibi' derdi Canan. 'Mehmet de kitabı okur okumaz bütün hayatının değişeceğini anlamış anladığı şeyin de sonuna kadar gitmiş, sonuna kadar... Tıp okuyormuş, bütün vaktini kitaba, kitaptaki hayata adanmak için bırakmış. Yepyeni biri olmak için bütün geçmişini terk etmesi gerektiğini de anlamış. Babasıyla, ailesiyle ilişkisini böyle kesmiş. Ama onlardan kolay kurtulamamış. Bana asıl kurtuluşunun, yeni hayata ilk çıkışının trafik kazasıyla gerçekleştiğini söylemişti... Doğru; kazalar çıkıştır; çıkıştır kazalar... melek o çıkış zamanındaki çıkışın içinde görülür ve o zaman hayat dediğimiz kargaşanın asıl anlamı gözlerimizin önünde belirir. O zaman döneriz evimize. (YH, 2018b: 62).

Osman ve Canan, yolculuk boyunca karşılaştıkları kazalarda kitabı okuyup hayatları değişen ve yolculuğa çıkan başkalarıyla da karşılaşır. Bu kazalardan birinde ölen bir çiftin kimliklerini alıp Güdül kasabasındaki bayiler toplantısına giderler. Bayiler toplantısından Dr. Narin'in yaşadığı yere giderlerken gerçek mekândan kopup masalsi bir mekâna gelmiş duygusuna kapılırlar. Dr. Narin'in yaşadığı mekân masal havası içinde aktarılır.

“...Chevrolet'in tavanını acımasızca döven sonuncu sağanaktan sonra, tıpkı masallardaki gibi bambaşka bir ülkede bulduk kendimizi.” (YH, 2018b: 86).

Osman, buradayken Mehmet'in Dr. Narin'in oğlu olduğunu ve asıl adının da Nahit olduğunu öğrenir. Sonradan kimliğine bürüneceği Mehmet'le birçok ortak yönlerinin olduğunu da fark eder. Osman, Rıfki Hat'ın resimli romanlarına bakarken Mehmet'le yer değişebileceği fikri

kafasında yer edinir. Bu, Osman'ın zihinsel olarak kendini Mehmet'in yeni hayatına hazırladığı anlamına gelir.

“... Olay yerinden kaçmak istiyordum ya da Nahit olmak istiyordum.” (YH, 2018b: 94).

Dr. Narin, Osman'a Mehmet'le ilgili bilgiler aktarır. Onu, daha sonra sunacağı teklif için hazırlamaktadır. “Vladimir Propp'un masalların yapısıyla ilgili çalışmasındaki ana şemaya tümüyle uygun bir yol izleyen” (Ecevit, 2008: 124) Pamuk, kahramanı Osman'a masal kahramanlarına biçilen bir rol seçecektir. Dr. Narin (Dev, Padişah), Osman'ın (kahraman), kendi oğlunun yerine geçmesini ister.

“... Oğlum ol! Onun yerine geç. Benden sonra her şeyi sen götür.” (YH, 2018b: 105).

Osman, Nahit'le ilgili hazırlanan raporları dikkatlice okuduktan sonra Nahit'in peşine düşer. Bu arayış esnasında Nahit'in kimlik değişimlerine tanık olur. Arayışları süresince türlü maske ve kimliğe bürünürler. Parla, Orhan Pamuk'un roman kahramanları için “kimi zaman isimlerinden bile vazgeçerek takma adlarla dolaşırlar” der (Parla, 2018a: 27). Nahit, izini kaybetmek ve yeni hayatına alışmak için birçok kimlik değiştirir.

“Eh, işte,” dedi o. Koltuğunun altında gazete, hızlanarak yürüdü, Nahit olmaktan kaçtığı gibi Mehmet'likten de istifa edeceğini takma ad olarak bu adı alabileceğini niye hiç aklıma getirmemiştim.” (YH, 2018b: 136).

Osman, Nahit/Mehmet/Osman'ın bunca arayıştan sonra kendine yeni bir hayat kurmasını kıskanacaktır. O, Nahit/Mehmet/Osman'dan içinde bulunduğu kimlik bunalımından kurtulmak için yardım ister.

“... Kendim olamıyorum. Hiçbir şey olamıyorum. Yardım et bana. Yardım et ki, senin yazdığını, bu odayı, kitabı aklımdan çıkarayım, eski hayatıma huzurla dönebileyim.” (YH, 2018b: 166).

Osman nihayetinde, içinde bulunduğu durumdan dolayı suçladığı ve yerine geçtiği Nahit/Mehmet/Osman'dan kurtulmaya karar verir. Çünkü kitabı okuduktan sonra hayatı kendi hayatı gibi altüst olan Nahit'in hayatını düzene sokması Osman'ın onu kıskanmasına neden olacaktır. Osman kendi adını bile sahiplenmiş Nahit'ten intikamını onu öldürmek suretiyle alacaktır. Böylelikle kendi arayışını tamamlayacaktır.

“Bulursunuz benim gibi birilerini, ona bir kitap verir okutur, sonra hayatını kaydırırsınız.” Dedim, ama kendi kendime.

Onu vurduğuma iyice emin olmak için yakından göğsüne ve göremediğim yüzüne üç el ateş ettim...” (YH, 2018b: 172).

Osman, Dr. Narin'in evine geldiğinde Canan'ın gittiğini öğrenir. Yeniden eski hayatına dönen Osman, okulunu bitirip askere gider. Askerden döndükten sonra Canan'ın evlenip Almanya'ya yerleştiğini öğrenir.

Kitabı yeniden okuyan Osman, kitaptan o kadar da etkilenmez. Sadece ondan huzur duyar. Yeni hayat karamelalarını aramaya karar veren Osman, bu yolculuk esnasında birçok şeyin değiştiğini fark eder. “Osman'ın ikinci yolculuğu, kişiliğini ve kimliğini bulmuş bir yazarın duygularından çok aklıyla hareket ederek gerçekleştirdiği bir yolculuktur” (Demir, 2011: 1816).

“... Kasabayı öyle bir değişmiş buldum ki sokaklardaki amaçsız kalabalıklar arasında yerini yönünü şaşırarak aklımdaki gibi, Canan'dan bana kalmış hatırlar da zedelenir diye telaşa kapıldım.” (YH, 2018b: 206).

Ayrıca Süreyya Bey'den Dr. Narin'in kurduğu örgütün nasıl dağıldığını öğrenir. Osman'ın, hayatına dönmek üzere çıkacağı son yolculuk hayatının sonu olur.

“Bunun hayatımın sonu olduğunu anladım. Oysa ben evime dönmek istiyordum, yeni bir hayata geçmeyi, hiç mi hiç istemiyordum.” (YH, 2018b: 221).

3.2. Başkalaşımın Karşısına Konumlandırılmış Bir Kişi: Dr. Narin

Güdül kasabasına altı saat uzaklıkta ve masalsi bir yerde yaşayan Dr. Narin, avukat olmasına rağmen askerdeyken arkadaşları tarafından kendisine doktor lakabı verilmiştir.

Dr. Narin, Batı'nın kendisine ve ülkesine kurduğu Büyük Kumpas'a karşı örgütlenme içine girmiş; bu kumpası daha iyi görebilmek için de bir casusluk ağı kurmuştur. Batı'nın kumpasını bildiği için buna karşı çeşitli tedbirler düşünmektedir.

“...kendi hayatımı ve zamanımı yaşamak istediği için atalarının yüzyıllardır bildiği, tanıdığı eşyaları satmaya başlamış.” (YH, 2018b: 99).

Dr. Narin, oğlunu yoldan çıkardığını düşündüğü kitap hakkında konuşurken matbaada yazılan bütün kitaplara karşı olduğunu, ama elle yazılan, düşünceleri geliştiren didaktik yapıtlara karşı olmadığını dile getirir. Bu tavır, Dr. Narin'in Batı ve Batı'nın sunduğu imkânlarla cephe aldığı ve geleneksel yapıyı koruma endişesi taşıdığı açık göstergesidir.

...Yalnız o kitap oğlumu kandıran o kitap değil. Matbaadan çıkmış bütün kitaplar, hepsi bizim zamanımızın, bizim hayatımızın düşmanlarıdır (...) Kalemle yazılan kalemi tutan elin parçası olan, eli harekete geçiren kafayı mutlu eden ve o

kafayı ışılatan ruhun kederini, merakını, şefkatini ifade eden yazı değilmiş onun karşı çıktığı.... (YH, 2018b: 101).

Başkalaşıma karşı ayak direyen Dr. Narin, kendisi gibi düşünenlerle kurduğu bayilik sistemiyle bu kumpasa karşı mücadele vermektedir. Bu mücadelede cinayetler bile işlenmektedir ki Rıfki Hat'ın öldürülmesi bu tarz bir cinayettir. Dr. Narin, bu kumpasa karşı başarılı olunması durumunda devlet kurmayı bile tasarlamaktadır.

“...örgütlediği casuslar bürokrasinin de gösterdiği gibi, Büyük Kumpas'a karşı başarılı olursa Dr. Narin yeni bir devlet kuracaktı.” (YH, 2018b: 107).

Eserin son kısmında Osman, ikinci defa yolculuğa çıkarken Dr. Narin ve örgütünün çöktüğünü, ailesinin de dağıldığını öğrenir.

3.3. Güdük Kalmış Bir Yazar: Rıfki Hat

Devlet Demiryollarından emekli bir başmüfettiş olan Rıfki Hat, Doğu'nun ahlakıyla Batı'nın tekniğini kaynaştırmaya çalışmaktadır. Çocuklar için yazdığı resimli romanlarda Türk-Müslüman kahramanlarını Avrupa'da maceralara çıkararak bu düşüncesini aktarmaya çalışır.

... ben de sizler gibi seviyorum o dürüst ve cesur kovboyların, ranger'lerin maceralarını. Bu yüzden bir Türk çocuğunu Amerika'da kovboylar arasındaki serüvenlerini sizlere anlatırsam belki hoşlanırsınız, diye düşündüm. Hem böylelikle yalnızca Hristiyan kahramanlarla karşılaşmaz, atalarımızın bize bıraktığı ahlakı ve milli değerlerimizi de cesur Türk kardeşlerimizin serüvenleri sayesinde daha çok seversiniz.... (YH, 2018b: 92).

“Demiryolu Kahramanları” ise Rıfki Hat'ın tutkularını ve heyecanını en çok yansıttığı eseridir. “Batılılaşmacı Cumhuriyet ideolojisinin pozitivizmin/modernitenin/Aydınlanma'nın bilimi dogmalaştıran tek hatlı yolunun ideolojik simgesi demiryolu/ tren” (Işık, 2011: 119) imgesi Rıfki Hat, aracılığıyla verilir. Rıfki Hat, demiryolu düşüncesini kaleme aldığı eserdeki kahramanları vasıtasıyla aktarır. Eserde demiryolu, Amerika için ölüm kalım mücadelesi olarak sunulur.

Çocuklar için yazdığı kitaplardan sonra gençlere de bu duyguları aşılacak isteyen Rıfki Hat'ın kitabı savcılık kararıyla toplatılır. Yalnız el altından tekrar dağıtılan kitaba ulaşmış olan Nahit, Rıfki Hat'la birkaç kez görüşür. Bu görüşmelerin ardından değişmeye başlayan Nahit'in değişim sebebi olarak kitap ve Rıfki Hat gösterilince Rıfki Hat öldürülür.

3.4. Çok Kimlikli Bir Kahraman: Nihat / Mehmet / Osman

Nihat, Dr. Narin'in oğludur. Çocukluk yılları başarı ve mutluluklarla dolu geçer. Üniversitedeyken okuduğu bir kitap hayatını tamamen değiştirir. Ailesinden kurtulup yeni bir hayat yaşamak için kazaların ona sunacağı yeni hayata doğru yol alır. Yaşanan bir trafik kazasında ölen Mehmet'le kimliğini değişip izini kaybettirir.

...olaydan sağ çıkanlar delikanlının başta da 37 numaralı koltukta oturduğunu doğrulamışlardı. Nahit, 38 numarada otursaydı burnu bile kanamadan kurtulacaktı. 38 numarada oturan ve adının Mehmet olduğunu sağ kalan başka bir yolcudan öğrendiği aynı yaşlardaki delikanlıyı ise Serkisof, Nahit'in son saatlerini sormak için, taa Kayseri'deki evine kadar izinden gidip aramış, ama bulamamıştı.... (YH, 2018b: 116).

İzini kaybettirdikten sonra yerleştiği Viranbağ kasabasında kitabı yazarak çoğaltıp dağıtımını yapan Nahit/Mehmet, kendisini bulan Osman'a, aradığı huzuru yazıda bulduğunu itiraf edecektir. "Topluma uyum sağlamış, sosyoekonomik konumu sağlam burjuva yaşamıyla yetinmeyen sanatçı, başka bir varoluş biçimi arar ve bulur: Kendini tümüyle adayacağı sanatsal varoluş." (Parla, 2018a: 267).

"...ötede bir yer varsa, yazının içindeydi bu, ama yazıda bulduğunu yazının dışında, hayatta aramanın boşuna olduğuna karar vermişti. Çünkü dünya da en azından yazı kadar sınırsız, kusurlu ve eksikti." (YH, 2018b: 163).

Kitapta ayrıca Türk toplumunun 1980 askeri darbesi sonrası yaşadığı değişimlere de değinilir. Darbe sonrasında memlekette yayılan kapitalist ekonomiye medyanın desteği ve bu yayılda medyanın etkisi de gözler önüne serilir. Özellikle Gütül kasabasında televizyonun içine bomba yerleştiren kişiler medyanın gücünü yok etmeyi amaçlamaktadırlar.

4. *Benim Adım Kırmızı*'da Başkalaşım

Orhan Pamuk'un altıncı romanı olan *Benim Adım Kırmızı*, ilk baskısı İletişim Yayınları tarafından 1998 yılında yapılır. "Orhan Pamuk'un da 'en renkli ve iyimser romanım' dediği *Benim Adım Kırmızı*, yazarın diğer kitapları gibi okurdan büyük ilgi gör[ür]" (Kılıç, 2006: 346). Kitap 59 bölümden oluşmaktadır. *Benim Adım Kırmızı*, Orhan Pamuk'un Doğu-Batı çatışmasına en fazla yer verdiği yapıtlarından biridir. Nakkaşlardan birinin ölümüyle başlayan cinayetler, nakkaşlık hakkında bilgiler, aşk, Doğu-Batı mukayesesi, Osmanlının Avrupa'nın gerisinde kaldığını henüz idrak edemediği bir

zaman dilimi içinde yansıtılır. Roman, kış mevsiminde on günlük bir zaman dilimini kapsar.

Eserde kimlik karmaşası yaratan üslup oluşturup oluşturmama kaygısıdır. Romanda “kimlik, çok farklı bir boyutta ele alınarak üslup üzerinden değerlendirilir” (Şahin, 2015: 124). Enişte, herkesin bir üslubu olması gerektiğini düşünürken karşısına konumlandırılan Üstat Osman ise her nakkaşhânenin bir üslubu olduğunu ama nakkaşların bireysel üslubunun olamayacağını savunur. Bu savunma biraz da kendi nakkaşhânesini korumak maksatlıdır. Nakkaşlardan Zeytin de bu ikilemi yaşayacaktır. Hem üslubunun olmasını isteyecektir hem de Üstat Osman’ın etkisinden dolayı bundan kaçacaktır.

Benim Adım Kırmızı’daki değişimi şu alt başlıklar halinde değerlendirmek mümkündür:

4. 1. Başkalaşıma Açık Bir Osmanlı Aydını: Enişte

Padişahın elçisi sıfatıyla Venedik’e giden Enişte’de sanatsal değişimi başlatan olay saray duvarında görmüş olduğu bir resimdir. Yeniliğe açık olan Enişte’de bu resim, bir nevi tetikleyici güç konumundadır.

“Resim her şeyden çok, birinin, benim gibi birinin resmiydi. Bir kâfir elbette, bizim gibi değil. Ama ona baktıkça ona benzediğimi hissediyordum... Bana hiç benzemiyor, ama nedense baktıkça sanki benim resmimmiş gibi yüreğimi aydınlatıyor.” (BAK, 2018c: 34).

Enişte, Venedik’teyken gördüğü resimlerin etkisiyle iç dünyasında çatışma yaşayıp kimi sorgulamalara girişecektir. Bir yanda Batı resmine özenmek isteyecek öte yandan da eski alışkanlıklarına devam etmek arzusu güdecektir.

“Heratlı eski üstatların mükemmel ve değişmez kıldığı İslam nakşının portre merakıyla sona ereceğini hemen anlayıp isteğinden korkmuş. Ama herkesten ayrı olduğumu, benzersiz olduğumu da hissetmek de istiyordum sanki...” (BAK, 2018c: 121).

Enişte’deki bu değişim Kara’yla yaptığı konuşmalarda da kendini açığa vurur. Kara, onunla yaptığı konuşmalarda Enişte’nin Batı resmine olan hayranlığını fark eder.

“Sanki kıskançlıktan, hırstan, açgözlülüğten söz ediyormuş gibi kelimeleri küçümseyiciydi, ama Venedik’te gördüğü portrelerden söz ederken, yüzü bazen bir anlığına bir çocuğunki gibi aydınlanıp hayatla doluyordu.” (BAK, 2018c: 119).

Enişte’nin Kara’yla yaptığı sohbetlerden, onun Batı resim tekniklerine açık olduğu sezilir. Enişte, değişimi artık yaymak ve çevresindekileri de hazırlama düşüncesindedir.

Cuma namazından dönerken, İtalyan üstatlarının resimdeki en büyük buluşu gölgelerden de söz ettim. 'Eğer' dedim, 'Sanki sokakta yürüyor, duruyor, gevezelik edip dünyaya bakıyormuş gibi oradan, sokağın içinden yapıyorsak resmimizi, Frenk üstatlarının yaptığı gibi, sokaklarda en çok görülen şeyi, gölgeyi de resmimizin içine sokmayı öğrenmeliyiz. (BAK, 2018c: 123).

Enişte, Komo Gölü kıyısında bir malikâne de gördüğü portrelerden o kadar etkilenmiştir ki padişaha portresini çizme teklifinde bulunur. Padişah ilk başta buna karşı çıksa da daha sonra kitabın sayfaları arasına saklamak şartıyla buna razı olur. Bu durum Osmanlının yönetim olarak da yeniliğe henüz açık olmadığını açık delilidir. Padişah'ın izniyle kitap için çalışmaya başlayan Enişte, "Saf hiçbir şey yoktur" (BAK, 2018c: 175) anlayışıyla Batı resmiyle Doğu nakkaş geleneğini birleştirmeyi düşünür. Ancak nakkaşlar arasında vuku bulan çatışmalardan sonra Enişte de öldürülür. Bu gelişme, Osmanlıda yenilik taraftarı ile yenilik karşıtlarının lokal bir tezahürüdür.

4. 2. Başkalaşım Karşısında Gelenekçi Bir Tip: Üstat Osman

Üstat Osman, kendini tanıttığı paragrafta başkalaşıma karşı olduğunun ipuçlarını verir.

"Hayatlarını bir sanata cömertçe vererek yaşlanmış aksi ihtiyarları bilirsiniz. Herkesi azarlarlar. Uzun boylu, kemikli ve ince olurlar. Hayatlarının geri kalan kısacık bölümünün, arkada kalan uzun bölümünün tekrarı olmasını isterler..." (BAK, 2018c: 253).

Enişte, Padişah'ın portresini bir yabancıya çizdirdikten sonra Padişah'ın emriyle bu portreyi Üstat Osman'a da yaptırır. Üstat Osman, Enişte'nin cenazesindeyken Kara'yla yaptığı bir konuşmasında bu durumdan ne kadar rahatsız olduğunu dile getirir.

"Frenk üstatlarını taklide zorlayarak bana ne acılar verdiğini unutmaya çalıştım..." (BAK, 2018c: 253).

Üstat Osman ve Kara, Enişte'nin katilini ararken inceledikleri resimlerde tuhaf burunlu bir at dikkatlerini çeker. Kara, Enişte'nin Batı resmini taklit etmek istemesindeki amacın ne olduğunu Üstat Osman'a bu at resmi üzerinden şu ifadelerle izah eder:

...Ama öte yandan Frenk üstatlarının resmetmekte olduğu her şeyde olduğu gibi, bu at da Allah'ın gördüğü bu attan daha kanlı canlı, İstanbul'da yaşamış ahır, seyisi belli bir at olacaktı ki, Venedikli Doç, nakkaşları bizim görüp resmetmeye başladığına

göre Osmanlı bize benzemeye başlamış, desin, Padişahımızın gücünü ve dostluğunu kabul etsin... (BAK, 2018c: 286).

Üstat Osman'ın gelenekçi yapısı Hazine Odası'ndaki resimlere bakarken bir kez daha gözler önüne serilir. Üstat Osman, baktığı resimleri gerçek sanacak kadar kendini kaptırmıştır.

"...Kazıdığım gözlerin içinden kitabın sayfalarına kan sızсын istiyordum." (BAK, 2018c: 343).

Üstat Osman'ın eski nakkaşlar gibi kendini kör etmesi adeta bir final sahnesi niteliğindedir. Burada Üstat Osman, gözlerini kör etmek suretiyle değişimi görme ihtimalini de ortadan kaldırmıştır. O da Behzad gibi ulaştığı son noktada kendi tarzını başkaları için değiştirmek istemediğinden böyle bir yola başvurmuştur. "Çünkü [onlar] körlük ve hafıza sayesinde dünyayı tıpkı Allah'ın gördüğü gibi göreceklere inanırlar" (Uzundemir, 2001:114).

"...İğneyi gözüme çeyrek parmak sokup çıkardım.

Elimdeki aynanın çerçevesine işlenmiş beyitte, şair aynaya bakana sonsuz güzellik ve sonsuz bir aydınlık, aynaya da sonsuz bir ömür diliyordu.

Gülümseyerek aynı işi öteki gözüme de yaptım." (BAK, 2018c: 346).

Sonuç olarak Üstat Osman, yeniliğin temsilcisi olan Enişte'nin karşısında konumlandırılan ve ne olursa olsun geleneklerinden kopmayan bir tiptir. Özellikle de Doğu-Batı çatışmasında tutum ve davranışlarıyla Batı'nın karşısında, Doğu'nun yanında konumlandırılmış bir kişiliktir.

4. 3. Nakkaşların Başkalaşım Karşısında Takındıkları Tavrı

Eserde, nakkaşlar üzerinde etkili olan Üstat Osman, kişisel üsluba karşı olduğu için kendi nakkaşlarını korumaya çalışsa da farklı sebeplerden dolayı onlara engel olamaz. Romandaki "nakkaşlar, Enişte Efendi'nin temsil ettiği Batılı usulleri içeren yenilikçi anlayışla, Üstat Osman'ın temsil ettiği geleneksel Doğulu nakış anlayışı arasına sıkışmış tipler olarak hayat bulurlar" (Demir, 2011: 509). Maddi olarak sıkıntılar yaşayan nakkaşlar bunun karşılığında Enişte Efendi'yle çalışsalar da korku, günah, muhafazakârlık, din gibi olgulardan dolayı da sürekli gelgitler yaşamaktadırlar. "Nakkaşın, yaptığı eserde kendini belli etmemesi, kimliğini gizlemesi, üstatlar tarafından başka isimle çağırılması bir kimlik karmaşasına işaret eder" (Şahin, 2015: 125).

Zarif Efendi, gelenekçi bir zihniyete sahip olduğundan yeniliklere sonuna kadar kapalıdır. Zarif Efendi'nin yeniliklere bakışını, Zeytin'le aralarında gelişen diyaloglardan anlamak mümkündür.

“...Perspektif, resmi Allah'ın bakışından sokaktaki itin bakışına indirdiği için değil yalnız, Frenk üstatların usullerini kullanmanın, kendi bildiğimizi, kendi hünerlerimizi gâvurların hüner ve usulüyle karıştırmanın da bizleri saflığımızdan edecek, onların kölesi durumuna bir şeytan ayartması olduğunu söylüyormuş.” (BAK, 2018c: 175).

Kelebek ve Leylek de yetiştikleri kültüre bağlı gelenekçi birer kişiliktirler. Zeytin gelenekçi bir yapıya sahipse de bir ara değişim fikrine sıcak bakar; fakat bunu başaramaz. Enişte, Kara'ya Frenk üstatlarının usullerine en çok Zeytin'in ilgi duyduğunu ve uyum gösterdiğini söyler. Zeytin'in kendinden bahsettiği kısımlarda bu durum gözler önüne serilir.

Sonra sakladığım yerden aynayı çıkarıp rahleye dayadım, kucağıma iki sayfalık resmi ve çalışma tahtamı yerleştirdim ve oturduğum yerden yüzümü aynada görünce kömür kalemimle kendi yüzümü resmetmeye çalıştım. Sabırla uzun uzun çalıştım. Uzun bir süre sonra kağıdın üzerindeki yüzün benim aynadaki yüzüme yine benzemediğini görmek içimi öyle bir kederle doldurdu ki, gözlerim sulandı. Enişte'nin ballandırarak anlattığı Venedikli nakkaşlar bunu nasıl yapıyorlardı? Bir an kendimi onlardan biri yerine koydum ve öyle hissederek resmedersem belki resmimi kendime benzetebilirim diye düşündüm. (BAK, 2018c: 303).

Sonuç

Dünya edebiyatında ilk olarak mitler vasıtasıyla belirginlik kazanmaya başlayan başkalaşım kavramı, zaman içerisinde sözlüklerdeki temel anlamının dışında farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaya başlanır. Dönüşüm, değişim gibi kavramları da karşılayan başkalaşım, modern edebiyatta yabancılaşma, kimlik çatışması, ikizleşme gibi temler üzerinden varlık kazanır.

Türk romanında başkalaşım kavramının yer aldığı metinlerde genellikle eksik bir yazar figürü de göze çarpmaktadır. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanındaki Ahmet Cemil, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanındaki Mümtaz, Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanındaki Selim Işık ve Turgut Özben gibi karakterler birer eksik yazar figürü örnekleridir. Bu eksik yazarlar aynı zamanda başkalaşımı da temsil etmektedirler.

Orhan Pamuk'un romanlarında da eksik yazar figürü dikkatlerden kaçmaz. Bu eksik/yarım yazarlar başkalaşımı da en baştan itibaren kabullenmiş kimselerdir ve başkalaşımı temsil ederler. Söz konusu başkalaşım daha sonra bir imkâna dönüşür. Orhan Pamuk,

başkalaşım kavramını daha çok yabancılaşma, yalnızlık, kimlik bunalımı ve kimlik çatışması, yaşadığı mekânları terk edip yolculuklara çıkma izlek ve imgeleriyle ele alır.

Başkalaşım, edebiyatta sadece bir kütlenin değişimi olarak düşünülmez. Sınırların ve kimliklerin silinmesi, dilsel / üslupsal farklılaşma, düşüncelerin farklılaşması, kimlik çatışması ve değişimi gibi durumlar için de kullanılır. Orhan Pamuk'un Beyaz Kale romanının son bölümünde mekânlar tamamen belirsizleşir. Ayrıca Hoca ve Venediklinin kimlikleri de tamamen silinir, kimin Hoca kimin Köle olduğu belirsizleşir. Kara Kitap'ta Galip, önce bir düşünce değişimi yaşar ardından Celal'in kimliğine bürünür. Romanın 2. kısmında kaleme alınan yazıların kimin tarafından yazıldığı da belirsizdir. Benim Adım Kırmızı'da Enişte, Batı tekniğiyle Doğu tekniğini aynı potada eritmek suretiyle sınırları ortadan kaldırır. Yeni Hayat'taki Osman'ın içinde bulunduğu durumdan kimlik değişimiyle kurtulması başkalaşımın birer yansımasıdır.

Kaynakça

- Bozdemir, O. (1999). Orhan Pamuk'un "Beyaz Kale" Adlı Romanında Osmanlı'nın Yakalandığı Hastalığa, "Aşk" Teşhisi Konur. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12.
- Değirmenci, A. (2002). Kar'ın Altında Kalanlar. *Haksöz Eleştiri*, (133), 65.
- Demir, F. (2011). Orhan Pamuk'un Postmodern Bir Labirente Yazıyı Arayan Kahramanları. *Turkish Studies*, 6/3 Summer, 1811-1822.
- Demir, F. (2011). *Orhan Pamuk'un Romanları Üzerine Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Demiralp, O. (2018). *Orhan Bey ve Kitapları*. İstanbul: Kırmızıkeçi Yayınları.
- Doğan, Z. (2011). *Orhan Pamuk Edebiyatında Tarih ve Kimlik Söylemi*. (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ecevit, Y. (2008). *Orhan Pamuk'u Okumak* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erol, S. (2014). *Orhan Pamuk'un Romanlarının Tema Bakımından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Işık, B. (2011). *Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları, Sessiz Ev ve Yeni Hayat Adlı Romanlarında Demiryolu/Tren İmgesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- İleri, M. (2018). *Orhan Pamuk'un Beyaz Kale Romanında Diyalojik İlişkiler*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakaş, A. (2014). Kara Kitap'ta Toplumdan Bireye Kimlik. *Fraktal Edebiyat-Düşünce Dergisi*, (1).
- Kaya, M. (2018). *Postmodernizmin Yol Açtığı Kimlik Kaybı ve Kara Kitap Üzerindeki İzleri*. Erişim: https://www.academia.edu/37814994/Postmodernizmin_Yol_Açtığı_Kimlik_Kaybı_ve_Kara_Kitap_Üzerindeki_İzleri
- Kılıç, E. (2006). *Orhan Pamuk'u Anlamak* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçük, Ş. (2016). James Joyce'un Araby ve Orhan Pamuk'un Kara Kitap Adlı Eserlerinde Kimlik Arayışı. *Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, Bildiriler Kitabı* (Cilt. 2).
- Nakıboğlu, G. (2014). Türk Roman Kurgusunda İkili Kahramanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*.
- Öcel, A. (2007). *Orhan Pamuk'un Beyaz Kale ve Louis Gardel'in Sevenlerin Şafağı Başlıklı Yapıtlarında Öteki İmgesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özekin, T. (2007). *Tarihsel Romana Karşılaştırmalı Bir Bakış: Amin Maalouf, Orhan Pamuk, Nedim Gürsel*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pamuk, O. (2007). *Babamın Bavulu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2017). *Kara Kitap*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Pamuk, O. (2018a). *Beyaz Kale*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Pamuk, O. (2018b). *Yeni Hayat*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Pamuk, O. (2018c). *Benim Adım Kırmızı*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Parla, J. (2018a). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım* (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2018b). *Orhan Pamuk'ta Yazıyla Kefaret* (1. Basım). İstanbul: YKY Yayınları.
- Saia, E. (2016). *Orhan Pamuk'un Romanlarında Batı İmgesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Şahin, B. (2015). *Orhan Pamuk Romanlarında Oryantalizm*. (Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Şanlı, Y. (2013). *Orhan Pamuk'un Romanlarında Doğu-Batı Algısı*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uzundemir, Ö. (2001). Benim Adım Kırmızı'da Doğu ile Batı, Geçmiş ile Günümüz Arasında Diyalog Arayışı. *İstanbul Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2 (1).

Ek Beyan

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 195-216
ISSN: 1302-6879

Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Kimlikleri Temsil Eden Sembolik Bir Değer Olarak Kahraman İsimleri
Protagonist Names as a Symbolic Value
Representing Identities in Vamık u Azra Mesnevi

• Ruken KARADUMAN*

*Dr., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bayburt/Türkiye. Dr., Bayburt University, Faculty of Humanities and Social Science, Departman of Turkish Language and Literature, Bayburt/ Turkey. rukenkaraduman@bayburt.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3059-9424

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
08/11/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
12/12/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atf: Karaduman, R. (2021). Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Kimlikleri Temsil Eden Sembolik Bir Değer Olarak Kahraman İsimleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 195-216

Citation: Karaduman, R. (2021). Protagonist Names as a Symbolic Value Representing Identities in Vamık u Azra Mesnevi. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 195-216

Öz

Olay çevresinde gelişen bazı edebi metinlerde kahraman isimleri; onların mizaçları, fiziksel özellikleri, uyandırdıkları duygular, okurun beklentileri veya yazarın ideolojik tercihleri gibi esaslara göre belirlenmektedir. Eserin izlek ve mesajına uygun tasarlanan bu isimler, tasarımdan bir parçası olarak kurguyu çeşitli yönlerden destekler; okura, kahramanları henüz tanımadan onların isimleri aracılığı ile bazı ön bilgiler aktarır. Ayrıca verilmek istenen mesajları kuvvetlendirir, kahramanın karakterizasyonunu pekiştirerek eserin çağrışım özelliklerini zenginleştirir. XVI. yüzyılın ünlü mesnevi şairi Lâmi'î Çelebi'nin Vâmık u Azrâ adlı mesnevisi de eserdeki kahraman isimlerinin, betimlenen kimliklerle ilgili sembolik bir değer taşıması yönüyle dikkat çekmektedir. Vâmık u Azrâ'da kahramanlar, müellifin ve toplumun beklentilerine uygun eylem ve özellikleri ile genel birer tip portresi çizer. İsimler ise zihinlerde hemen tüm mesnevi kahramanlarına dair oluşan genel tip özelliklerini çerçevesler. Lâmi'î Çelebi, eserinde vermek istediği iletiler doğrultusunda kişiler ve eylemler tasarlayıp isimleri aracılığıyla da kahramanları ve onların edimlerini yönlendirir ve kuşatır. Bu çalışmada, kahraman isimlerinin Vâmık u Azrâ mesnevisindeki işlevleri ile eserin alt metninde verilmek istenen mesajlara katkısı üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın amacı, kahraman isimlerinin birer sembol olarak yapı ve işlevlerini inceleyip mesnevideki isim seçimlerinin rolünü tanımlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Vâmık u Azrâ, kahraman isimleri, sembolizm.

Abstract

In some literary texts developed around the event, the names of protagonists are determined according to the temperament of the protagonists, their physical characteristics, the emotions they evoke, the expectations of the reader or the ideological preferences of the author. These names, designed in accordance with the theme and message of the work, support the fiction in various aspects as a part of the design. Before getting to know the protagonists, the reader has some preliminary information through their names. In addition, functions such as reinforcing the messages to be given, supporting the characterization of the protagonist, and enriching the connotative features of the work also play a role in the selection of protagonist names. Lami'i Çelebi's mesnevi named Vamık u Azra also draws attention in that the names of the protagonists in the work have a symbolic value related to the identities depicted. In Vamık u Azra, the protagonists are drawn as a general type with their actions and features in accordance with the expectations of the author and society. Their names reinforce the generalized perceptions of the protagonists in their minds. Lami'i Çelebi designed people and actions in line with the messages he wanted to convey in his work and directed and surrounded the protagonists and their acts through names. In this study, the functions of the protagonist names in the work and their contribution to the messages to be given in the subtext are emphasized. The aim of the study is to examine the structure and functions of protagonist names as symbols and to define the role of name choices in mesnevi.

Keywords: mesnevi, Vamık u Azra, protagonist names, symbolism.

Giriş

Sembol, işaret, alegori, imge, amblem, mesel, figür, ikon, idol birbiri yerine kullanılan kavramlardır. Bu kavramların oluşum nedenleri, zihnin dünyayı tasavvur etmek için dolaylı veya doğrudan olmak üzere iki yol takip etmesi zorunluluğudur. Zihin, duyuyla fark edilebilen ve hâlihazırda hafızalarda mevcut bulunan nesnelere doğrudan algılar. Genellikle soyut olan nesnelere ise; dolaylı yoldan bilinçsel algılamaları gerektirir ve bilince bir imge aracılığıyla yeniden sunulmak zorundadır (Durand, 1998: 7). Bu durumun sonucu olarak aslında bir zorunluluktan ortaya çıkan semboller, kendilerine mahsus dünyalar inşa eder ve kendisini üreten veya kullanan kişinin duygu ve düşüncelerini çeşitli şekillerde gün yüzüne çıkarır.

Durand'a göre (1998: 8) sembol: "Anlatılamaz ve görünmez bir gösterilene gönderen ve bundan dolayı da denkliği somut olarak tecessüm etmek zorunda olan ve bunu da uygunsuzluğu tükenmez biçimde düzelten ve tamamlayan ikonografik, ritüel, mitik yinelemeler aracılığıyla yapan işaret" tir. O, sembolü basit bir şekilde ifade edilmesi ve anlaşılması güç bir fikrin somut çevirisi olarak görür. Sembolik işaretlerin gösterilenin, somut veya örnek bir unsurunu ihtiva ettiğini ve

zihinsel işlevleri rahatlatma, hızlandırma amacıyla kullanıldığını belirtir. Bu noktada sembol, dolaylı olarak anlaşılabilir gösterilenlerin “ekonomik kaçamakları” olur (Durand, 1998: 8-9).

Webster’in “Kendisinden başka bir şeyi muhakeme, çağrışım, alışkanlık veya tesadüfen temsil eden veya akla getiren şey” olarak zikrettiği sembolü (aktaran Stevick, 2004: 295) Philip Stevick, “görünmeyen bir şeyin görünür işareti” olarak tanımlar. Sembolik sunum biçimini ise; bir fikir veya duyguyu okuyucuda uyandırmak adına sanatçının verdiği belli bir düzen, belli bir desen şeklinde ifade eder (Stevick, 2004: 297).

Kurgusal eserlerde yazarlar bazen dünya görüşünü, mesajını, olay ve nesnelere algılama biçimlerini, beklenti ve arzularını doğrudan ifade etmek yerine sembollerle dolaylı bir anlatım yolunu seçer. Semboller, kimi eserlerde kişinin bilinçaltını ve komplekslerini yansıtan rüya ve arketiplerin içine gizlenerek karşımıza çıkarken kimi eserlerde de sembolik anlam taşıyan mekân, zaman, kişi, renk, şekil ve sayı olarak entrik kurguyu şekillendirir. Felsefi ve psikolojik açıdan da değerlendirilmesi gereken sembol dili, edebî eserlerin tahlilinde farklı görüntü seviyelerinde karşımıza çıkar (Yılmaz, 2011: 45-46). Zira sübjektif ve objektif imalardan mahrum olmayan yoğunlaşmış manalar bütünü olarak eser, duygu ve düşüncelerin karışımından oluşan tecrübenin somutlaştırılmış ifadesidir. Bu noktada önemli bir imaj olan sembol, ifade etmek istediği manayı tesadüfen değil; kasten ifade eder. Yazar, düşündüklerini somutlaştırmak, hissettiklerini keşfetmek veya açıklamak için sembollerini kullanır. Sembolün eserdeki kişiler üzerinden kullanımı ise karakter hakkında okuru aydınlatır, onun tabiatının daha iyi anlaşılmasını sağlar (Stevick, 2004: 297- 303). Ferhat Akbaba (2018: 111-112) bu hususta şunları belirtmektedir:

Varlıkları ifade etmek ve onları sembolize etmek için kullanılan gerek eşya gerekse insan veya hayvan isimleri, tesadüfi değil de onların sahip oldukları nitelikleri ifade eden bir sembol olarak kullanılmıştır. Toplumda kişinin adı ve kaderi/geleceği arasında uyumlu bir bağ olması dileğiyle zaman içerisinde bir gelenek haline dönüşen bu durum, kişilere verilen isimlerle onlardan, kendilerine yakıştırılan bu isimlerin kapsadığı anlam karşılığını gösterecek davranış ve tutum içinde olmaları beklentisi oluşturmuştur. ‘Kapsadığı manayı yaşatma beklentisine dayalı ad koyma’ eylemi, edebiyat dünyasında verilen hikâye, roman türü yapıtlarla da kendini göstererek okuyucular aracılığıyla toplum içerisinde yaygınlık sağlanmış ve sosyal bir davranış haline dönüşmüştür.

Karakter hakkında okuru aydınlatan, onun doğasını, ruhunu daha iyi anlamamızı sağlayan, tavırlarını anlamlandırmamızı ve keşfetmemizi sağlayan, mantikî niteliklerini veren isimler; toplumsal aidiyet ve varoluşun sembolik kodları olan bazı değerlere de referans olur. İsimler, genel olarak kişileri tanımlar, geçmişle bağlantı kurar, temsil ettikleri özneye dair sosyal ve kültürel ipuçları verir. Bir tarafıyla da farklılaşma, ayırıştırma biçimi olarak iletişim kodu işlevi görür. İsimler, tanımlama ve aidiyet göstergesi olarak birçok dinî, ideolojik ve kültürel bilgiyi aktarır (Çelik, 2006: 39-40). Dolayısıyla Fatih Köksal'ın (2005: 52) da belirttiği gibi: "Karakter yaratmanın en basit yolu karakterlere isim bulmaktır. Alegorik isimler onların kişiliklerini de temsil eder." Bu bağlamda eserlerdeki bir kimliği temsil eden kahraman isimlerini, önemli metinsel göstergeler olarak değerlendirmek gerekir.

Eserlerin içine sıkıştırılan bazı mesajların daha iyi algılanabilmesi için metin oluşturulurken kullanılan dil, üslup, karakter tasviri, olayların geçtiği mekânlar da büyük bir öneme sahiptir (Akbaba, 2017: 117). Özellikle bazı eserlerde yazıldıkları döneme uygun olarak nitelikleri tayin edilen kahramanlar bir misyonun veya mesajın parçaları olarak karşımıza çıkabilir. Bu durumda kahramanlar; isim, lakap, fiziki görünüm, tavır ve tüm kurgusal varlıklarıyla mesajın aktarıcısı olarak anlatılarda varlık kazanır. Dolayısıyla toplumsal ön kabuller göz önünde tutularak kurgulanıp görevlendirilen kahramanın isim, sıfat veya lakabı ehemmiyet taşır.

Sembollerin Metinlerdeki Rolü ve İşlevleri

Yazar, bir metinde sembolleri birçok işlevde kullanır. Kendi değer yargıları ile şekillendirdiği kurgusal evreninde kişilerin sahip olması gerektiğine inandığı özellikleri empoze etmek, bir değerler sistemi inşa etmek, gerçeğin yerine geçip ideal olana nesnellik kazandırmak, etkili bir anlatım sağlamak gibi işlevleri olan semboller, dilin imkân sınırlarını da artırır. Bir bakıma mananın yoğunlaştırılması anlamına gelen sembol, duygu ve düşüncelerimizden oluşan tecrübeyi somutlaştırır; sanatçının özgünlüğünü ortaya çıkarıp onun düşünce, eğilim ve tutumlarını okuma imkânı verir. Ayrıca gelenekten, toplumun zihniyetinden ve beklentilerinden süzülüp gelirken devamlılığın izlerini de beraberinde taşır.

Sembolizasyon bazen anlamın sınırlandırılma nedeni olsa da çoğunlukla eserin zenginlik ve derinliğini artıran bir hususiyet olarak görülmelidir. Sembol dilinin zenginliğini eserlerinde kullanan yazar; karakterlerini daha iyi tanıtmayı, tema, zaman, mekân gibi unsurlara açıklık kazandırmayı ve anlatımı etkili kılmayı başarır. Eserlerde kahraman tiplerinin şahıslarla bağdaşan değerlerini, isimler

aracılığıyla ifade ederek genel bir tasvir sağlar. Kurgusal kişilerin okurun zihninde tam olarak tanımlanmasını mümkün kılar; kurguya ve karakterin niteliklerine açıklık kazandırır. Bu kullanımlarla yazar, genel olarak anlatımın etkinliğini artırır. Kişilerin tutum ve tavırlarına dair bir ön mesajla bilgilendirme veya tam aksi yönde şaşırtmaya imkân verir. Mesajı aktarmada oldukça işlevsel olan isimlerin sembol değerleri ve şahıslara çizdiği imajlarla kendi dünya görüşünü de onlar üzerinden yansıtmayı başarır (Eliuz, 2014: 176; Akbaba, 2018: 111-115; Çelik, 2006: 40-45). Bir eserde anlam katmanları oluşturan sembolizasyonun mahiyetini tespit ise; metnin tam olarak anlaşılması ve yorumlanmasına imkân sunması yönüyle önem arz eder.

Vâmık u Azrâ Mesnevisinde İsim Sembolizm

Olay çevresinde gelişen edebi metinlerden biri olarak mesnevilerde önemli olan maceranın kendisidir. Özellikle çift kahramanlı aşk mesnevilerinde temel konuyu ve çatışma zeminini oluşturan aşk ve kahramanlık, üst tabakaya mensup kişiler ve onların yardımcıları/düşmanları üzerinden işlenir. Seçkin bu geleneksel anlatı yöntemi, her şeyin estetize edilmesine odaklanır. Eserlerde kahramanlara karmaşık bir davranışsal veya ruhsal yapı atfedilmez. Onlar, her daim beklentilere göre hareket eder; tahmin edilebilir, şaşırtmayan edimlerde bulunurlar. Mantıktan ziyade duyguları ile ön planda olur; manevî taraflarından ziyade duygusal eylemleri ile vurgulanırlar. Mesnevilerde kahramanlar gibi zaman ve mekâna yönelik de çok kapsamlı bir açılım yoktur. Dolayısıyla mesneviler ilk bakışta tek boyutlu gibi görülebilmektedir. Ancak bazen müellifler, semboller veya başka araçları kullanarak eserlerine yeni boyutlar kazandırmayı başarır. Bu bağlamda Vâmık u Azrâ mesnevisi de kahramanların ve onlara verilen isimlerinin birer sembolik değer içermesi yönüyle dikkat çekmektedir. Eserin müellifi olan Lâmi'i Çelebi, hemen tüm kahraman isimlerine simgesel bir değer yüklemiş ve zihninde geliştirdiği imgeleri, sembolleştirdiği kahramanların isimleri aracılığıyla sunmuştur. Böylece Vâmık u Azrâ'da klasik Türk edebiyatı metinlerinin hitap ettiği kitlenin aşına olduğu bazı imajlar, metne ustalıkla dâhil edilmiştir.

Pek çok hikâyenin iç içe geçtiği Vâmık u Azrâ'da, mesnevilerdeki genel anlatımlara paralel olarak tüm kahramanlara tipik bir portre çizildiği görülür. Ancak eserdeki kahraman isimleri, "olması gereken"i işaret eden niteliği ile benzerlerinden ayrılır. Bu eser, çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olmakla birlikte ana öyküye bağlı pek çok yan olay ve kahramanla zenginleşir. Karakterlerin kader çizgilerinin belirleyicisi olan isimler de olayla kişiler arasındaki ilişkiyi temin eder.

Örneğin; Vâmık ile Azrâ'nın yalnızca isimleri dahi kurgunun temelini yapan bir göndermeden ibarettir. Tüm âşıklık vasıflarıyla donatılmış Vâmık'ın idealize sevgili tipi olan Azrâ'ya duyduğu aşka dair anlatımlar, esere de ismini veren kahramanların adları ile çerçeveslenmektedir. Bu isimlerin anlamları olaylara, zaman ve mekân algısına da yansımakta; isim-içerik ilişkisi kurmaktadır.

Vâmık u Azrâ mesnevisindeki kahraman isimleri, tüm mesnevi kahramanlarının ortak özelliklerini imlemek üzere seçilmiş gibidir. Bu isimler, kahramanların genel görünümüne, ruh hâllerine, davranışlarına, ideallerine, güçlü yanlarına yönelik bir gönderme yapar. İsimler, akış içinde kahramanın vasıflarının betimlemesine dönüşür ve mesnevide önce ismi sonra da o isme uygun kimlikleriyle kahramanlar, eser boyunca bizi neredeyse hiç şaşırtmaz. İzlek ve karakterin çeşitli görünümleri ile karşımıza çıktığı bu aşk ve macera hikâyesinin başkahramanları sultanlar, şehzadeler, sultan kızlarıdır ve özellikle bu kahramanlar, çoğunlukla isimlerinin önceden haber verdiği ütopyik bir kusursuzluğa sahiptir.

Vâmık

Vâmık u Azrâ mesnevisinde erkek başkahramanın ismi olan Vâmık “seven, âşık, sevdalı” (Parlatır, 2009: 1778) anlamına gelen bir sözdür. Arayış, kavuşma, ayrılık ve tekrar kavuşma döngüsünde devam eden mesnevide Vâmık'ın betimlenen imajı, âşıkların sembol değeri olur. Bu sembolik kişi bir tip, temsil, figür vasfı taşır. Anlatımın girişinde kendi güzelliğine duyduğu hayranlıkla başlayan macerası, sevgiliyi arama yolculuğunda gerçek bir âşığın niteliklerine ulaşması ile neticelenir. O; ideallerin peşinden giderken sonunda hedeflenen ideal insana doğru devinim yaşayan, ulvî değerlere ulaşan bir kahramandır. Hikâyenin akışı esnasında bazı peygamberler ve Mecnûn'la da özdeşleşen Vâmık, gerçek bir Hak âşığı portresi de çizer.

Âşık, uzun bir arayışın nihayetine ermiş olan kişidir. Tamamlanma ile eşdeğer anlam çizgisinde o; bilinçli veya bilinçaltı düzeyde vefayı, sabrı, fedakârlığı imler. Tüm bu nitelikleri ile Vâmık da ideal âşık tipinin özelliklerini şahsında birleştirir. Mesnevilerde vurgulanan değerler sistemi içinde kahramanın sevgiliye ulaşması, tek veliaht olarak ülkeyi yönetmekten daha yüce bir erektir. Taht yani erk, aşktan yani erekten daha önemli değildir. Vâmık da aşk uğruna tahtı, ailesini ve ülkesini bırakmakta tereddüt etmeyen, sevgili uğruna büyük fedakârlıklarda bulunan ideal bir âşıktır.

Vâmık hem sıradan hem de zaman zaman Tanrısal kaynaklı eylemleriyle sıra dışı bir kahraman portresi çizer. Kahramanlık çağının bu idealize tipi; başta aşkın elemiyle sararıp solan, gözyaşları döken çaresiz bir âşıktır. Tüm gücü, güzelliği, bilgisi ve cesaretine rağmen aşk

karşısında zayıftır. Zor durumlardan kurtulmak için olağanüstü yardımcılardan destek almak zorundadır. O, umulmadık bir yerde ve zamanda yenik düşen, aldatılan, esir tutulan sıradan bir insandır. Olağanüstü niteliklerle donatılmış bir kahraman izlenimi vermez. Âşık olduktan sonraki âh u figân içinde yakasını yırtan, derd ve mihneti füzun, her şeyden vazgeçmiş olan Vâmık, mesnevide şöyle anlatılır:

1035 Dûd-ı âhından felek oldu kebûd
İhtirâkı urdı mihr ü mâha od

1036 Subh-veş etdi girîbânını çâk
Çekdi kasd-ı cân idüp tîğ-i helâk

1040 Terk kıldı ayş u nûş u sohbeti
Yâr idindi âh u derd ü mihneti (Ayan, 1998: 180)

1120 Taht u tâc u ayş u nûş u mülk ü mâl
Oldı yanımda kamu bâtil hayâl

1122 Çıkdı sevdânun buhârı başuma
Zehrler katdı bu devrân aşuma (Ayan, 1998: 186)

Ancak sonradan o, Zengiler tarafından ateşlere atıldığında, devlerle mücadele ettiğinde veya çöllere düştüğünde tüm bu durumlardan dualarının gücü ile kurtulan, Tanrı tarafından seçilmiş bir Hak âşığına dönüşür:

1230 Gördi Vâmık şiddet oldu bî-hisâb
Teşnelikten kalmadı leşkerde tâb

1231 El götürdi baş açup kıldı niyâz
Didi kim ey bî-niyâz u kâr-sâz

1232 Çâre-sâzısun kamu bî-çârenün
Merhemisin her dil-i sad-pârenün (Ayan, 1998: 194)

1240 Gördiler nâ-geh ırakdan bir dıraht
Hurrem ü âlî-nihâd u nîk-baht

1245 Cûş idüp deryâlayın olmuş revân
Feyzi kılmış ol dırahti kâmrân

1248 Şükr idüp toprağa yüzler urdılar
İçüp ol sudan safâlar sürdüler (Ayan, 1998: 195)

Hikâyede Vâmık, daha çok âşık kimliği üzerinden anlatılmasına rağmen savaççılığı, şecaat misyonunun taşıyıcısı olması ve dost olarak edimleri ile de ideal insan ve âşık tiplemesinin farklı cephelerini sunar. Bu hususlar özellikle hikâyenin sonunda Vâmık, tam sevdiğine kavuşmuş ve düğün hazırlıklarına başlamışken yardımcı kahramanlara olan vefası gereği yeniden bilinmezlere atılması ile anlatılır. Lahicân ile Ferî'yi kurtarmak için birçok tehlikeyle karşılaşan kahraman, olağanüstü güçlerle savaşır, büyük zorluklarla mücadele eder ve her şeye rağmen dostlarını kurtarır.

Vâmık, her daim kendinden beklenenler çerçevesinde hareket eden kahramanlardan biridir. O, ideal insanın temsilcisi konumundadır. Soyut değerlerin bir nevi somutlama aracı gibidir. İlim ve fende mahirdir, savaççılık yetenekleri ile donanmıştır, aynı zamanda da duygu yönü oldukça zengindir. Söylediği şiirler çok beğenilir. Şiirlerini duyan insanların da perilerin de kalbi yumuşar; Vâmık, bu sayede güçlü dostluklar kurar.

Tek bir özelliğin sembolü olan mesnevi kişilerinin aksine Vâmık'ın ismiyle müellif, çeşitli çağrışımlar sunmak istemiştir. Bedensel ve ruhsal yapısı, kişilik özellikleri ve eylemleri ile o hem güçlü, vefalı, sadık bir âşiktir hem de oldukça güzeldir. Mesnevide Vâmık'ın güzelliği ile ilgili şöyle bir portre çizilmektedir:

4128 Adı Vâmıkdır mahabbet sanatı

Subh-ı sâdıktan münevver talatı (Ayan, 1998: 392)

763 Şuğl-ı ilm itdi çü Vâmık mâh u sâl

Oldı az müddetde bir sâhib-cemâl

770 Anı dahi itdi az müddetde fen

Oldı bir çâbü-k-süvâr u saf-şiken

779 Dehri tutdı hüsninün âvâzesi

Çarha erdi servinün endâzesi (Ayan, 1998: 161-162)

Azrâ

Azrâ “kız oğlan kız (Hz. Meryem'in sıfatı); delinmemiş, işlenmemiş inci; ayak basılmamış kum” (Parlatır, 2009: 135) anlamlarına gelir. Rahatlığı bolluğu ve bereketi ifade eder. Mesnevideki kadın başkahraman Azrâ, bu tanımlara uygun olarak ideal bir kadının tüm özelliklerini kendinde toplamıştır. İsmi ile temsil ettiği kimlik, doğrudan bir ilişki halinde olan bu kahraman güzel, zarif, vefalı, iyi huylu ve merhametlidir. O, eserin başında Vâmık'ın güzelliğini iştirip

ona daha görmeden âşık olur. Ancak Azrâ'nın da en az Vâmık kadar dillere destan bir güzelliği vardır:

810 Rişte-i cân gibi nâ-peydâ idi
Ol sebebden cân u dil şeydâ idi

814 Kâmetin kim görse dirdi es-salât
Secde eylerdi yüz urup kâinât

815 Âfitâb-ı hüsni dehr-ârâyidi
Gül-izâr idi adı Azrâ idi (Ayan, 1998: 164-165)

Azrâ, oldukça cesur ve güçlüdür. Her türlü zorluğa tahammül eder. Ancak onun “ıffet ve ismet” sahibi oluşu özellikle her fırsatta vurgulanır. Tûr ve Anton’a karşı cesur bir mücadele veren Azrâ, güçlü ve zengin âşığı Mizbân’ı reddeder; kendisiyle vuslat talep eden zalim ve oldukça güçlü Helhelân’ı bir vuruşta yere yıkar; yani her koşulda diğer âşıklarından korunmayı başarır:

3814 Geldi Azrâ tünd olup bir muşt-ı dest
Kim mu'allaklar dönüp ol dîv-i mest (Ayan, 1998: 370)

3107 Bir yanadan irdi Azrâ berk-vâr
San güneşdür elde tîğ-i zer-nigâr (Ayan, 1998: 322)

Güzelliği ve ideal kadından beklenen tüm vasıfları karşılması noktasında Azrâ'nın ruhsal yapısı, fiziksel özellikleri ve tavırları tam bir uyum hâlinindedir. Ulvî değer taşıyan ideallerinin peşinden giderken Azrâ, karşısına çıkan tüm engelleri, kendisine âşık olan rakipleri ve büyük zorlukları aşarak isminin telkin ettiği tüm nitelikleri somutlaştırır. Maşuk imajının taşıdığı duygu değerinin, letafetin umudun, mutluluğun görüntüsü olur.

Behmen

İsmi: “akıllı, becerikli, zeki, anlayışlı, kavrayışlı, tedbirli, doğru konuşan ve hareket eden;” (Steingass, 1998: 212) “yaşı az, daniş ve irfanı çok (Mütercim Asım, 2009: 59) anlamlarına gelen Behmen, mesnevide Vâmık'ın sırdaşı, dostu ve koruyucusudur. Sembolik, imgesel tercihlerle belirlenmiş bu ismin anlamı yine kahramanın kişilik özelliklerinin ve eserdeki rolünün bir karşılığı olarak karşımıza çıkar. Behmen, baş vezir Şâdgâm'ın Vâmık'la aynı gün dünyaya gelen oğludur. Vâmık'la birlikte büyüyen Behmen; yönlendiren, kılavuzluk eden bir yardımcı ve tehlikelerle dolu yolculuklarda sadık bir yol arkadaşı vasfıyla takdim edilir. Vâmık'ı asla yalnız bırakmaz; ona

gönülden bağlıdır. Her türlü engele ve zorluğa rağmen yalınlık göstermez. Akıllı, anlayışlı ve cesur biri olarak tasvir edilir ve her türlü koşulda anlayışı, desteği, fedakârlıkları ile anılır:

1170 Vâmık ile anı pes hakan-ı Çîn
Eylemişti mihr ü mâh-âyân karîn

1171 Az zaman içinde ol mâh-ı münîr
Şîr-dil pil-efken oldı bebr-gîr

1172 Bir nefes Vâmıktan olmazdı cüdâ
Eyler idi yolına cânın fedâ (Ayan, 1998: 190)

Behmen'in, çeşitli vesilelerle gösterdiği cesareti, vefası ve bağlılığı, esir tutulduğu Dilgüşâ kalesinden Vâmık'ı kurtarmak için yola çıkma kararı almasıyla özellikle vurgulanır. Bu kale yedi katlı, burçları semaya varan bir yapıdır ve oldukça ıssız bir yerdedir. Ayrıca orada cesur ve kuvvetli yedi yüz asker mevcuttur ve onlar, ne olursa olsun kimseye geçit vermemektedir. Kale ile ilgili tüm bu duyduklarına rağmen Behmen, Vâmık uğruna canını feda edebileceğini ve kaleyi fethedebileceğini şöyle ifade eder:

1801 Olmadı müşkil çü terk-i cân bana
Ol hisârun fethidür âsân bana (Ayan, 1998: 233)

Dilpezîr

“Mahbubu'l-kalb, mahbûb, mergûb” (Mütercim Asım, 2009: 180); “gönle hoş gelen, gönlün beğendiği” (Develioğlu, 1970: 221) manasına gelen Dilpezîr, Behmen'in âşık olduğu, yüzü de huyu da güzel bir diğer kadın kahramanın ismidir. Hikâyede Vâmık'la savaşır onu zehirleyen Erdeşir'in kızı olan Dilpezîr, babasının bağışlanmasını dilemek üzere Vâmık ile Behmen'in yanına geldiğinde olaylara dâhil olur. Azrâ'ya benzeyen özellikleri vardır ve eserde hem baş kahraman hem de yardımcı nitelikleri ile ön plana çıkartılır. O; tatlı dilli, vefalı, iffetli bir kadındır ve oldukça da cesurdur. Babasının yaptığı kötülüğü telafi için Vâmık zehirlendiğinde panzehri Dilküşâ kalesinden almaya gider. Hisarda Behmen'le birlikte Rüstem misali çarpışır, ilacı Vâmık'a ulaştırır. Vâmık ve Behmen'in teslim olması için Tûr'un gönderdiği mektuba karşılık:

1953 Bunu dâhi key yakîn bilsün ki Tûr
Bizde yokdur baş u cân için fütür

1961 Yokdur andan zerre denlü havfımız
Gün gibi uryândur elde seyfimiz (Ayan, 1998: 243)

diyecek kadar korkusuz, sert bir savaşıdır. Vâmık'tan sonra Behmen esir alındığında da türlü mücadelelerle onu esaretten kurtarır. Dağları, vadileri, çölleri aşan bu kadın kahraman, aynı zamanda Azrâ'nın da yardımcısı ve dostu olur. Olaylar ilerledikçe bazen Vâmık ve Behmen'in yanında bazen de Azrâ'nın yanında ancak hep ön planda yerini alır. Azrâ'yı bulup Vâmık'la ilgili haberler iletir ve vuslatın gerçekleşmesi için yeri geldiğinde Azrâ'dan daha büyük fedakârlıklar yapar. Tüm bu yönleri ile gönülleri fetheden Dilpezîr, bir süreliğine Azrâ'nın rolünü üstlenerek hikâyedeki kadın başkahraman olur ve önemli bir yer kazanır.

Cinsiyet özellikleri dikkate alınmadan kurgulanan bu kahraman, ideal sevgili ve dost tablosunun somutlaşmış hâlidir. Davranışları ve güzelliği:

1717 İşve deryâsı melâhât ma'deni
İşve dükkâmı zarâfet mahzeni

1718 Ömr nakdicân u dil eğlencesi
Gülşen-i işret letâfet gonçesi

1719 Kaşları müşgîn kemân müjgânı tîr
Gamzesi dil-dûz u çeşmi gûşe-gîr (Ayan, 1998: 227)
şeklinde tarif edilirken Azrâ ile dostluğu, tatlı dili Azrâ'nın dilinden şöyle anlatılır:

2530 Didi ey tûtî gibi sükker beyân
Mürde iken virdi müjden cisme cân

2531 Hızrsın sen sözlerin âb-ı hayât
Bezme la'lün yağdırur kand ü nebât

2532 Merhem urdun bagrımı hûn eyledün
Sabrumı kem aşkum efzûn eyledün (Ayan, 1998: 282)

Dâye

Dâye (dadı) olarak zikredilen ve ismi belirtilmeyen bu kadın kahraman, görevinin gereği özelliklere sahiptir. Eserdeki kimliği de yine beklentilere uygun biçimde inşa edilmiştir. Aşkî arayış esnasında Dâye, Azrâ için güvenilir bir kılavuzdur ve bir anne figürü olarak anlatılır. Dâye'nin yaşına veya fiziksel özelliklerine yönelik tasvir yapılmaz. Ancak bu yardımcı kadın kahramanın tecrübeli tavrı ve konuşma yeteneği ön plana çıkar. O, oldukça ikna edicidir, kahramanlar arasındaki haberleşmeyi sağlar.

Mesnevîde, aşk duygusuna ilk kapılıp giden ve bu macerayı başlatan kahraman Azrâ'dır. Genç ve tecrübesiz olan Azrâ'nın aşk yolculuğundaki kılavuzluğunu ise Dâye yapar. Kendisi söylemese dahi içinde bulunduğu hâli anlayacak kadar Azrâ'ya yakın ve fedakâr bu kadın, onun pusulası olur. Azrâ da önceleri Dâye'nin sözlerini dinler, vuslat zamanı gelinceye kadar sabreder. Eserde ismi zikredilmeyen, görevi ile adlandırılan ve vasıflandırılan Dâye; hoşgörüyü, sevgiyi, şefkati, fedakârlığı yani bir bakıma aileyi sembolize eder. Sahip olduğu bazı nitelikler mesnevîde şöyle anlatılmıştır:

857 Var idi bir dâyesi ferhunde-rây
Ana müşkil işler olmuşdı kolay

858 Kâr-dân u zîrek ü dâna idi
Fikr ü tedbîr içre bî-hemtâ idi (Ayan, 1998: 168)

Aşk derdi ile günden güne eriyen Azrâ'nın hâlini görüp onu anlayan, derdini dinleyen, bu derde çeşitli çareler bulan Dâye, Azrâ'nın sırdaşı ve en yakınıdır:

876 Nicesin senden idem razum nihân
Kim bana sensin anamdan mihribân (Ayan, 1998: 168)

877 Rûz u şeb hadsüz çeküpsin mihnetüm
Bî-nihâyet eyleyüpsin himmetim

878 Zimmetümde var hakun âlem tolî
Ey bana cân u cihândan sevgili (Ayan, 1998: 169)

Mizbân

Eserdeki bir başka kahraman olan Mizbân, “misafiri, konuğu ağırlayan, ev sahibi” (Develioğlu, 1970: 782) demektir. Mizbân, isminin manasına uygun olarak hükümdarı olduğu Tûs şehrinde kahramanları misafir eden, onlar için ziyafetler düzenleyen, düğün hazırlıklarını planlayan biri olarak takdim edilir. Mizbân, cömertliğin kişi düzeyindeki sembolüdür. Özellikle düğün hazırlıkları, bu noktada ipuçları veren anlatımlarla yüklüdür. Mizbân, gönderdiği elçilerle Gazne sultanı ve Çin hakanını evinde düzenlediği düğüne davet eder. Karşılama için büyük hazırlıklar yapar, konuklara değerli hediyeler sunar, ikramlarda bulunur. Tören hazırlıklarını yaparken tüm misafirlerini düşünür. Diğer kahramanlar için yaptırdığı sarayların benzerini periler şahı ve prensesi için de onların özelliklerine uygun biçimde tasarlayarak inşa ettirir. Altın ve gümüşten tahtlar kurduran, günlerce ziyafetler düzenleyen, altın tabaklar ve gümüş tepsilerde

ikramlar yapan, o güne kadar görülmemiş bir düğünün ev sahibi Mizbân'ın misafirperverliği, yüce ve lütufkâr tavırları şöyle anlatılır:

3349 Menba-ı ihsân idi deryâ-yı cûd
Lutf u hulk idi musavver ol vücûd (Ayan, 1998: 338)

5178 Han için kurdırmış idi Mizbân
Bin sütun üstinde mânend-i cihân

5179 Bir hümâyûn çetr-i âlî kim güneş
Zâr idi devrinde dün gün sâyeves (Ayan, 1998: 463)

5364 Bu yana bişmekde dün gün aşlar
Ol yana rakkas olup ferrâşlar

5456 İrmediler sâhiline nimetün
Başdan aşdı taşdı mevci hayretün

5463 Oldı Ceyhûn gibi şerbetler sebîl
Nice şerbetler gülâb u selsebîl (Ayan, 1998: 483)

Mizbân, eserde önce Azrâ'nın resmini görerek ona âşık olmuş; ancak daha sonra Azrâ'nın Vâmık'a olan aşkının büyüklüğünü anlayarak kahramanların bir araya gelmeleri için yardımlarda bulunmuştur. Onun mesnevide rakip âşık olarak başlayan hikâyesi sonradan bambaşka bir boyuta taşınır. Mizbân, Azrâ'nın aşkıyla yanmasına rağmen Vâmık'ı kurtarmaya karar verir. Misafirperverlik ve cömertliğinin dışında, Vâmık ve Behmen için savaştan erdemli, asil, yüce gönüllü bir kahraman portresi çizer:

3385 Kurtaram girdâb-ı gamdan cânların
Hürrem idem hâtır-ı vîrânların (Ayan, 1998: 341)

Ferî

İsminin anlamı hem “parlaklık” hem de “güç ve iktidar”¹ olan Ferî, gazellerde tasvir edilen sevgiliye benzer bir tarifile anlatılan, hikâyedeki olağanüstü kahramanlardan biridir. Kaf Dağı sultanının kızı olan bu peri, başlangıçta âşığı Lahicân'a karşı oldukça zalim ve kibirlidir. Kalbi asla yumuşamaz, âşığını yanına yaklaştırmaz. Sert tavırlı, nerde adli uçan devlere hükmeden, güçlü, önemli kararlar alan, savaş hilelerini bilen, diğer kahramanları yönlendirebilen bir lider

¹ <https://www.sozce.com/> (Erişim tarihi: 08.08.2021)

vasfıyla Ferî, aynı zamanda göz alıcı bir nura ve güzelliğe de sahiptir. Ferînin bu özellikleri şöyle anlatılır:

- 1383 Bende-fermânıdır anun nerreler
Yir ü gök ditrer urınca na'ralar
- 1385 Mihri mâ't eyler cemâlinün ferî
Ol kamer-ruhsârun adıdır Ferî (Ayan, 1998: 204)
- 1442 Ceng iden dîv ü perîdür bilmiş ol
Fitne vü mekr-i Ferîdür bilmiş ol (Ayan, 1998: 208)
- 1470 Döndi bâkî leşkerin aldı o cân
Kodî rezmi azm-i Kâf itdi hemân
- 1473 Eyleyüp ayyârlık açam kemîn
Anlarun serdârünü kapam hemîn (Ayan, 1998: 210)

Hümâ

Hümâ'nın kelime anlamı: "devlet kuşu, talih; mutluluk, kutluluk, saadet"tir (Parlatır, 2009: 662). Hümâ, mesnevide devler şahı Helhelân'ın kızıdır. O, babasının tüm kötülüklerine karşın iyilerin tarafında yer alan bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Lâmi'î, Hümâ'nın Helhelân tarafından zorla kaçırılan annesinden aldığı iyilik yönüne ve kudretli bir sultan olan babasının yaptığı kötülükleri elinden geldiğince telafi etme çabasına değinir. Bu noktada okuru yine kendi düşünsel evrenine çeken yazar, entrika ve gizemi iyi ile kötü gibi birtakım zıtlıklar üzerinden kurgular. Hümâ, önce Azrâ'yı ve Dilpezîr'i esir tutuldukları yerden onları kurtarmak ister. Azrâ, Vâmık'ın kendisini orada bulacağını söyleyip bu teklifi kabul etmeyince de her gün, gece oluncaya kadar bekler; bağlandıkları ipleri çözüp onları yere indirir. Getirdiği yiyecek ve içeceklerle bu iki kahramanın hayatını kurtarır. Hümâ, isminin manasına uygun olarak Azrâ ve Dilpezîr'e en zor zamanlarında yardım etmiş; onların talihi olmuştur:

- 3959 Lutf u hulk ehliydi gayet ol perî
Yog idi merdümlik içre hemşeri
- 3960 Gördi çün Azrâya bu kâr olduğun
Derd ü gam dârında berdâr olduğun
- 3967 Lutf ile ol iki mâhı nîmecân
Tutdı bir bir yire indürdi hemân (Ayan, 1998: 380)

3977 Şerbet ü ni'met getürdüp bî-hisâb
İçirüb her birine cüllâb-ı nâb 3977 (Ayan, 1998: 381)

Erdeşîr

“Kahır, öfke, kin” anlamına gelen erd ile “aslan” anlamına gelen şîr (Parlatır, 2009: 408) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan Erdeşîr, mesnevinin zalim ve kötü kişilerinden birinin ismidir. Merhametsizliği, kan dökücülüğü ve çeşitli hilelere başvurmasıyla anlatılan bu kahraman, aslan yakalayacak kadar da güçlü bir kişi olarak tasvir edilir. Eserin sonunda gerçeği anlayıp hatasından döner. Hırs ve gücü sembolize etmektedir:

1555 Zâlim ü hûn-hâr u adı Erdeşîr
Pîl-zûr u bebr-kîn ü şîr-gîr

1557 Hîle-bâz u mekr-sâz imiş katı
Âlemün âşûbı devrün âfeti (Ayan, 1998: 216)

Firenk Anton

Mesnevinin bir başka kötü kahramanın ismi olan Anton, “savaşçı, lider”² anlamına gelir ve Anton, isminin önündeki Frenk sıfatı ile anılır. Frenk ifadesi Batı Avrupalı Katolik Hıristiyanlar için kullanılan bir tabirdir. Müellif, Frenk ve Anton isimlerinin Müslüman bir toplumda çağrıştırdığı anlamlardan hareketle dinî ve sosyal düşünüş sistemini betimler; Frenklere olan duyguların bir yansıması ile kahramanın sembolik vasıflarını sunar. Frenk Anton, isminin sembolik çağrışımıyla oluşan bütünsel algılar noktasında davranış ve karakteriyle uyumlu, tahmin edilebilir eylemler gerçekleştirir. O, genel kabuller doğrultusunda kendine biçilmiş rolü oynayarak Tûr’la güçlerini birleştirip Vâmık’a saldırır. Savaşta kaybedeceğini anlayınca kuyular kazdırıp üstlerini örtmek suretiyle tuzaklar kurar. Fitne ve savaşlar çıkarmış; sayısız askerleri, malı mülkü olan bu “kâfir” belki de bilinçaltından gelen bir yönlendirme ile cehennemî bir ateşe atılarak cezalandırılır.

3122 Kâfir idi adı Anton-ı firenk,
Gice gündüz sanatı aşûb u cenk

3123 Leşkerinün hadd ü hasrı yog idi
Mâl u esbâb u tavarı çog idi (Ayan, 1998: 323)

² <https://isimanlamlari.net/> (Erişim tarihi: 01.08.2021)

3255 Hile vü demdür bu derdün çâresi
Yohsa hâsil iderüz yüz karası (Ayan, 1998: 332)

Tûr

Mesnevîde kötülüğün müsebbibi bir başka kişi, ismi “kahraman” (Yıldırım, 2008: 689) anlamına gelen Tûr’dur. Belh sultanı olan Tûr, yine güçlü ve acımasız bir karakterdir. Erdeşir’in yardımına gelip onun için savaşmış ve yenileceğini anlayınca da hileyle Behmen’i esir almıştır. Mesnevînin sonunda ise, Anton gibi o da Zengiler tarafından yakalanmış; baş aşağı asılarak ateşe atılmıştır. Burada Tûr isminin, çağrıştırdığı değerleri yıpratıcı bir işlevle kullanıldığı görülmektedir. Eserde kahramanın konumu, olay içindeki rolü, mizaç ve davranışları isminin anlamı ile örtüşmez. Ancak o, diğer taraftan bir savaşçıdır; yay çekmede, ok atmada oldukça mahirdir. Bu yönleri ile de genel kahramanlık özellikleri ile paralel bir tablo çizer. Müellif, kahramanını tanıtırken şu bilgilere yer verir:

1870 Yâyını çekmez zemân Rüstemleri
Pençesin burmaz cihân zaygamları

1871 Atduğı ok yire düşmez berk-vâr
Sanma kim sehm-i kazâdan farkı var

1872 Kalbi kâsî hûni-yi pür-kîndir ol
Hakka âsî tûnî-yi bî-dindir ol (Ayan, 1998: 237)

Helhelân

“Öldürücü zehir”³ anlamına gelen helhel kelimesinden türeyen bu söz eserde kötülüğün sembol kahramanlarından bir diğerinin ismidir. Dilpezîr ve Azrâ’yı esir eden Helhelân, vuslatın uzunca bir zaman ertelenmesine neden olur. Mesnevîde isminin anlamı doğrudan zikredilen Helhelân, Zengilerin sultanıdır. Çehresinden zehir akıtıcı, uzun boylu, katran misali siyah bir tene sahip, sözleri hançer gibi, hunhar bir dev şeklinde tasvir edilir. Bu tasvirlerde kahramanın misyonuyla ilgili okurun düşüncelerini şekillendirmeye yönelik bilinçli bir tercih dikkat çeker. Lâmi’î Çelebi, zihinlerde kahramanın kimliği ve görüntüsü üzerinden bir çerçeve çizerken iyi olanı yüceltip kötüyü eleştirmeyi amaçlar:

3715 Var idi Zengîlerin bir mihteri
Lutf u mihr ü din ü îmândan berî

³ <https://www.kamusiturki.com/> (Erişim tarihi:01.08.2021)

3721 Burnından yili sümûm-ı kahr idi
Çehresinden her dem akan zehr idi

3722 Ürker idi sûretinden ins ü cân
Dîv-i hûnhâr idi adı Helhelân (Ayan, 1998: 363-364)

Pîr

Erdeşir'in sarayında bir hekim olan Pîr, isminin manasına uygun olarak yaşlı, ilim sahibi, musikiye ve şiire düşkün, becerikli bir kahramandır. Akıl, tecrübe ve sezgiyi sembolize eder. Önceleri Vâmık'ın yaralarına zehirli merhemler sürüp onu öldürmeye niyetlenmiş, zayıf karakterli, paraya ve çıkarlarına önem veren (Ayan, 1998: 36) kötü kahramanlardan biri iken sonradan sezgileri ile doğruyu bulur. Zira eserde Pîr'in ismi de kimliğini ve nasıl davranması gerektiğini belirlemektedir. Bu nedenle Pîr, ilim sahibi bir zat olarak beklenildiği üzere sonradan iyilerin safına katılır. Mesnevide onun hekimlik becerisi ve zekâsı şu şekilde anlatılmaktadır:

1648 Buldı ömr-i Nûh sürmüş bir tabîb
Kim yimiş hikmetde Lokmândan nâsib

1649 Devr ahvâlin mücerreb merd-i pîr
Çarh-ı pür- efsûn gibi rûşen-zamir (Ayan, 1998: 222)

Pîrezen

“Kocakarı, acuze” (Parlatır, 2009: 1366) anlamına gelen Pîrezen, mesnevide yaşlı ve fiziksel olarak yıpranmış bir kadındır. Beli bükük, saçları ak, yüzü kırışıktır. Yorgun bir görünüşe sahiptir. Derviş mizaçlı biri olarak vasıflandırılan bu yaşlı kadın, sürekli Allah'ı zikretmekle meşgul, gönül gözü açık, misafirperver bir kahramandır ve ismiyle örtüşen nitelikler taşır. Pîr gibi, eserin derin yapısında yaşlı ve tecrübeli kimselere dair müellifin bilinçaltından gelen mesajları taşımak üzere var olmuş izlenimi verir. Kısa bir süreliğine hikâyeye dâhil olan Pîrezen, olgun ve bilge davranışları ile evine gelen kahramanlara yardım eder. Onları cesaretlendirir ve yönlendirir. Zor ve yalnız bir hayat yaşamasına rağmen diğer kahramanların sıkıntılarını giderir, yalnız ve çaresiz olanlara yardım eder. Durumundan asla şikâyet etmez. Fiziki portresi şöyle çizilmiştir:

2337 Çenber itmiş kâmetini halka-veş
Raks ider çarhı sarîrinden güneş

2340 Almun çîni teninün rîkleri
Râh-ı sıdk u istikâmet mistârî

2344 Didesi olmuş remedden şîşe-dâr
Çeşmin itmiş intizâr-ı mevt çâr (Ayan, 1998: 269)

Beşîr

Beşîr, “müjdelemek; güler yüzlü olmak, güler yüzle karşılamak” anlamlarına gelen beşr kökünden türetilmiş bir sıfat olup “müjdeleyen, güler yüzlü ve sevecen olan” demektir (Önkal, 1992: 554). Mesnevîde Vâmık’ın annesinin resmini yapan usta ressamın adıdır. Nakkaşlık yetenekleri eserde detaylı biçimde anlatılır. Onun müjdeleyici vasfı, Vâmık’ın babasına Turan sultanının kızını anlatması ve onun nakşını göstermesinin ardından büyük bir aşkın başlaması noktasında şekillenir. Beşîr, güzelliği ve iyi huyları bakımından uzun uzun övdüğü, kıyafetleri, yürüyüşü, boyu ile detaylı biçimde tasvir ettiği bu kızın hiçbir şaha yar olmadığını söyler. Böylece gönlünün sultanını bulamamış ve çocuğu olmadığı için oldukça üzülen padişaha “dâniş erbabı”nın öne sürdükleri şartları sağlayan kadının müjdesini verir. Eserde Beşîr şöyle tanıtılır:

537 Kâr-dân u nâfiz ü âlim müşîr
Hâce-i devrân idi adı Beşîr

538 Fenn-i tasvir içre ustâd idi ol
Gösterürdi akla kilki nice yol

543 Seyr kılmışdı Horasan illerin
Şehr-i şehîr İrân u Turan illerin

545 Nakş kılmışdı perî-peykerlerin
Her diyârün hûb u nîk-ahterlerin (Ayan, 1998: 145-146)

Sonuç

Vâmık u Azrâ mesnevisinde, iyi-kötü çatışmasında iyiliği temsil eden kahramanların vuslatla nihayetlenen masalsı maceraları işlenmektedir. Çift kahramanlı bir aşk mesnevisi olan eserin anlam örgüsü, geleneksel sürekliliğin bir parçası niteliğindedir. Kişiler, onlar için önceden belirlenen çerçevenin dışına çıkmaz ve okuru pek de şaşırtmazlar. Olay; başkahramanlar, onların düşmanları ve bilgi-deneyimleriyle yönlendiren yardımcı kahramanlar etrafında kurgulanır. Eserde periler ve devler gibi masalsı unsurların da olaylara eklenmesi ile oldukça kalabalık bir şahıs kadrosu karşımıza çıkar. Yetenekleri, statüleri, hayata bakış açıları birbirlerine benzeyen kahramanlar, geleneğe göre biçimlendirilmiş özellikleri ile var olur.

Mesnevilerde genel bir anlayışla sınırlanan kahramanlar hem müellifin düşünce yapısının hem de toplumsal zihniyetin yansımaları gibidir. Bu durum Vâmık u Azrâ mesnevisi için de söz konusudur. Diğer mesneviler ile ortak anlatımlara ve benzer kahramanlara sahip mesnevide genel olarak tip özelliği gösteren kahramanlar, toplumun yani okurun kendilerinden beklediği tavırları sergiler. İyi-kötü çatışmasına dayalı anlatımlar, iyiler ve onların yardımcılarının kazanması; kötülerin cezalandırılması ile tamamlanır. Müellif, iyilerin yanında kötülerin karşısında yerini alırken kahramanlara verdiği isimlerle de bu tavrını belli eder. Eserde iyiliğin tarafında olan kahramanların isimleri olumlu, sıcak hisler uyandırmak üzere seçilir. Kötü kahramanlarınsa isimleri bazen kahramanlık veya liderlik anlamları taşısa da genellikle olumsuzdur. Bu bağlamda Lâmi'î Çelebi, içerikle kahraman isimleri arasında sıkı bir ilişki kurar. Tercih ettiği isimler aracılığıyla vermek istediği mesajları somutlaştırır.

Vâmık u Azrâ mesnevisinde, sembolik kahraman isimlerinin temsil edilen kimliklerle örtüştürülmesi, isim ve sıfatların tercihi müellifin amaçları doğrultusunda şekillenir. Kesinlikle tesadüfi olmayan bu durum, yazarın tahayyül ettiği kahramanın fiziksel özellikleri ve mizaçları ile okurun zihninde tam olarak tanımlanmasını sağlamak, kişilerin kendilerinden beklenen tutum ve tavırlarına dair bir ön mesaj oluşturmak, eserin kurgusuna ve kahramanların niteliklerine açıklık kazandırmak, anlatımı etkili kılmak gibi birçok fonksiyona sahiptir. Diğer bir taraftan da müellifin kurguladığı kahramanın aslında benzer anlatımlardaki ortak vasıflarına, yani sıradanlığına dikkat çeken bu sembolik isimler, kahramanlara bir kimlik tahsis etmek yerine zaman zaman da onları kimliksizleştirir. Genel tipler, figürler hâline getirir.

Eserde, isimlerin özellikle kişilerin yaş, cinsiyet, din gibi özellikleri üzerinden genellemelerle sembolize edildiği görülmektedir. Kahramanların ruhsal yapısı ve fiziksel özellikleri, isimleri ile tam bir uyum halindedir. Mesnevide genç kadınlar güzellik, zekâ, sabır, vefa gibi niteliklere sahipken olgun kadınlar, bilge, sabırlı, fedakâr kahramanlar olarak kurgulanır. Yaşça kemale ermiş kahramanlar, kişisel olarak da gelişimini tamamlamıştır. Tüm kadın kahramanlar yeri geldiğinde erkeklerle birlikte savaşa girmekten çekinmez. Müellif, bu anlatımlarıyla bir kadının sahip olması gereken çeşitli erdemleri kahramanları üzerinden belirtirken onların isimleri aracılığıyla da bu erdem ve beklentileri iyice vurgular. Lâmi'î Çelebi'nin ideal kadın imgesini esere başarıyla yerleştiren ve bunu yaparken yadırgatıcı tarafları yok edebilen bir anlatım tarzı söz konusudur.

Mesnevîdeki erkekler, iyiler ve kötü kahramanlar olarak ayrılır. İyiliği sembolize eden Vâmık, Behmen, Mizbân, Lahicân cesur, güçlü, kararlı, savaşçı, her türlü duruma uygun çeşitli yeteneklerle donanmış kişilerdir. Kahramanlık çağının insanlarında olması gereken özelliklerinin yanı sıra onlar fedakâr, yardımsever, sadık, erdemli, aşklarına ve dostluklarına oldukça değer veren karakter özellikleri ile anlatılırlar. Aşk duygusu ile daha da kemale erip maceranın sonunda kendilerini ispat ederler. Bu kahramanların isimleri de ideal insanın bir hükümdar, âşık veya dost olarak her bir cephesini teşkil eder. Kötülük yapan kahramanlar olarak Tûr, Firenk Anton ve Helhelân ise olumsuz kişilik özelliklerinin sembolüdür; sıklıkla zalim ve hilebaz olarak tanıtılırlar.

Vâmık ile Azrâ'nın yanında yer alan ve her biri kendi mutlu sonlarına ulaşan yardımcı kahramanlar, başkahramanlarla neredeyse aynı vasıflara sahiptir. Onlar da yüceltilip idealize edilmiş ve isimleri aracılığıyla da çeşitli özellikleri, kimlikleri tanımlanmıştır. Mesnevîde müellif, standart bir kadın-erkek-yardımcı veya kötü kahraman tipini ortaya koyarken onların temsil ettiği parçalardan kendi doğru ve yanlışlarına dair bir bütün tasarısı sunma gayretinde görünür. Kötü kahramanlar ve onların yardımcıları mesnevîde ya pişman olup yanlışlarını düzeltir ya bağışlanır ya da mutlak kötüler olarak en ağır biçimde cezalandırılır. Dolayısıyla her kahramanın kendi hikâyesinin çözümünde ulaştığı son, öncesindeki hak edişlerle mümkün olur. Böylece eserin masallardakine benzer didaktik yönü de ortaya çıkar. Kahraman isimleri ise; okurda istenilen duyguları uyandırmak ve eserin tesir gücünü artırmak noktasında bu didaktik amaçlara hizmet eder.

Kaynakça

- Akbaba, F. (2018). Edebi Eserlerde Kullanılan Kahraman Karakter İsimleri: Reşat Nuri Güntekin'in Gökyüzü Ve Yeşil Gece Romanlarında Geçen Karakterlerin İsim Ve Sıfatları Üzerine Bir İnceleme. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 2(3), 109-124.
- Akbaba, F. (2017). Edebi Eserlerde Subliminal Mesaj: Reşat Nuri Güntekin'in "Gökyüzü" den Verdiği Mesajlar. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1(1), 111-131.
- Ayan, G. (1998). *Lâmi 'î Vâmık u Azrâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çelik, C. (2006). Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 39-61.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (2. Baskı). Ankara: Doğuş Yayınları.

- Durand, G. (1998). *Sembolik İmgelem*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2014). Orhan Kemal'in Romanlarında İsim İçerik ilişkisi. *Hece*, 18 (205), 175-199
- Köksal, M. F. (2005). *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. Öztürk, M. ve Örs, D. (Haz.). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önkal A. (1992). Beşîr. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 5, ss. 554). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Parlatır İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (2. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Steingass, F. J. (1998). *A Comprehensive Persian - English Dictionary*. Lübnan/Beyrut.
- Stevick, P. (2004). *Roman Teorisi*. Kantarcıoğlu, S. (Çev.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yılmaz, E. B. (2011). Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 56, 45-56.
- <https://isimanlamlari.net/> (Erişim Tarihi: 01.08.2021)
- <https://www.kamusiturki.com/> (Erişim Tarihi:01.08.2021)
- <https://www.sozce.com/> (Erişim Tarihi: 08.08.2021)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 217-238
ISSN: 1302-6879

The Relationship between Cyber Bullying/Victimization and Emotional Intelligence in Secondary School Students: Mediator Role of Internet Gaming Disorder*
Ortaokul Öğrencilerinde Siber Zorbalık/Mağduriyetle Duygusal Zekâ Arasındaki İlişkide İnternet Oyun Oynama Bozukluğunun Aracı Rolü

• Seyhan BEKİR*
İsmail KUŞÇI**
Nuran BAYRAM ARLI***

* Uzman Psikolojik Danışman, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye. Psychological Counselor, Department of Counseling Psychology, Faculty of Education, Bursa Uludag University, Bursa/Turkey
seyhanbekir93@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4191-6539

**Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye. Res. Assist. Department of Counseling Psychology, Faculty of Education, Bursa Uludag University, Bursa/Turkey
kucsi.ismail@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2178-8429

***Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Bursa/Türkiye. Prof. Dr., Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, BursaUludağ University, Bursa, Turkey
nuranb@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5492-184X.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21/01/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10/11/2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2021

Atrf: Bekir, S., Kuşçi, İ. & Bayram Arlı, N. (2021). Ortaokul Öğrencilerinde Siber Zorbalık/Mağduriyetin, Duygusal Zekâya Etkisi: İnternet Oyun Oynama Bozukluğunun Aracı Rolü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 217-238

Citation: Bekir, S., Kuşçi, İ. & Bayram Arlı, N. (2021). The Relationship between Cyber Bullying/Victimization and Emotional Intelligence in Secondary School Students: Mediator Role of Internet Gaming Disorder. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 217-238

Abstract

This study was carried out to determine the intermediate role of Internet gaming disorder in the relationship between cyberbullying/victimization and emotional intelligence in secondary school students. The study group was composed of 272 secondary school students, 147 males and 125 females. 45 of them were in the 5th grade, 82 of them were in the 6th grade, 61 of them were in the 7th grade and 84 of them were the 8th-grade students. The data of the study were collected via the Internet Gaming Disorder Scale, the Bar-On Emotional Quotient Inventory Youth Version and the Revised Cyber Bullying/Victimization Inventory-II. In the study, the criterion sampling method, one of the sub-branches of the purposeful sampling method based on non-random sampling was used. In this context, the research data were collected from secondary school students playing Internet games. To test the model related to the Internet gaming disorder, cyrbullying/victimization and emotional quotient, AMOS 16 was used and the Path Analysis was applied. Moreover, the correlations and the descriptive statistics belonging to the variables were calculated via the SPSS 24 program. The relationships between the variables addressed in the study were calculated via the Pearson Correlation coefficient and the prediction levels were determined via the Path Analysis. Moreover, independent samples t-test was used to find out whether the Internet gaming level differed according to gender and class level.

Keywords: Internet gaming disorder, emotional intelligence, cyberbullying, cyber victimization.

*This research was carried out upon the approval of the ethics committee of Bursa Uludağ University Social and Human Sciences Publication and Ethic Committee (Date: 23.10.2020, Decision Number: 2020-08/7).

Öz

Bu araştırma ortaokul öğrencilerinde siber zorbalık/mağduriyetin, duygusal zekâya etkisinde; internet oyun oynama bozukluğunun aracı rolünü belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 147'si erkek, 125'ü kız öğrenciden olmak üzere 272 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin 45'i 5. sınıf, 82'si 6. sınıf, 61'i 7. sınıf ve 84'ü 8. sınıf öğrencisidir. Çalışmanın verileri İnternet Oyun Oynama Bozukluğu Ölçeği, Bar-On Duygusal Zekâ Ölçeği Çocuk ve Ergen Formu ve Yenilenmiş Siber Zorbalık/Mağduriyet Envanteri-II ile toplanmıştır. Araştırmada örnekleme yöntemlerinden rassal olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme alt dalından oluşan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırma verileri internette oyun oynayan ortaokul öğrencilerinden toplanmıştır. İnternet oyun oynama bozukluğu, siber zorbalık/mağduriyet ve duygusal zekâya ilişkin kurulan modelin test edilebilmesi için AMOS 16 kullanılmış olup Yol Analizi (Path Analysis) uygulanmıştır. Ayrıca değişkenlere ait korelasyonlar ve betimsel istatistikler SPSS 24 ile hesaplanmıştır. Araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon katsayısı ile hesaplanmış, yordama düzeyleri ise Yol Analizi ile yapılmıştır. Ayrıca internet oyun oynama düzeyinin cinsiyete ve sınıf düzeylerine göre farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet oyun oynama bozukluğu, duygusal zekâ, siber zorbalık, siber mağduriyet.

Introduction

Today, traditional games have been replaced by digital games due to such factors as insufficient number of playgrounds. In all age groups, the frequency of digital gaming is on the increase, more frequent particularly in children of primary and secondary school ages. That secondary school students show an intensive interest in and have gradually spent more time on playing games has made it necessary to make more research on the studies in this area (Gentile, 2009: 322; Rideout et al., 2010: 21). Although the first games came onto the market in the 1970's, the use of Internet games became prevalent especially in the early 2000's (Griffiths et al., 2012). However, in Turkey, the use of Internet games has shown a rapid increase in recent years. According to the Turkish Statistical Institute household information technologies use survey 2018, the use of Internet and mobile devices has become prevalent up to a rate of 90 among 6-15-aged children in our country and they are used more frequently with the purpose of playing games (TUİK, 2018). The Internet games, the use of which is gradually becoming prevalent among children, have caused new concepts to appear. Of these, the concept of Internet gaming disorder describes the excessive and uncontrolled use of games.

Internet gaming disorder can be seen in individuals of almost all ages. However, children are the most adversely affected group in terms of age and developmental stages. Children's less developed sense of responsibility compared to adults, their inability to control themselves adequately and their tendency to be directed cause children to be affected more. Gaming disorder affects the individual negatively in physiological, psychological and sociological terms. As a result of gaming disorder, problems such as irregular and inadequate nutrition, sleep problems, musculoskeletal problems, and inadequacy in self-care occur in children (Starcevic et al., 2011). It is emphasized that especially violent digital games are as effective on aggressive behavior as smoking has on lung cancer (Aldrich, 2006: 6). It has been stated that many children are exposed to cyberbullying by others during video games and this increases their anxiety level (Fryling et al., 2015). Exposure to cyberbullying from online games; It causes low self-esteem, rejection of educational gains, school absenteeism, decrease in self-worth, hopelessness and loneliness in individuals (Hilvert-Bruce & Neill, 2020). In general, cyberbullying can produce results that include sudden actions such as depression, anxiety and suicide, and victims of cyberbullying behaviors can also maintain similar emotional effects in the real world (Kwak, Blackburn, & Han, 2015).

When the literature is examined, it is seen that although more than one concept have been used until recently in relation to the problematic gaming behavior such as online game playing addiction (Bekir and Çelik, 2019), digital game playing addiction (Hazar and Hazar, 2017), problematic online game playing addiction (Demetrovics et al., 2012), compulsive game playing addiction (Van Rooij, et al., 2010) and pathological game playing addiction (Gentile et al., 2011), etc., no consensus has been reached fully on a clear concept. Moreover, Young et al., (1999) revealed that the Internet gaming disorder is a special situation developed depending on Internet addiction. However, together with the inclusion of the Internet gaming disorder in the Manual of Mental Disorders-5 (DSM-5), this behavior acquired a formal definition. According to the definition in DSM-5 (2013), the Internet gaming disorder is an Internet gaming behavior which exceeds normal durations and in which a loss of control is observed in gaming at an increasing level in the last one year, there is a need for increasing time for gaming and behavioral and cognitive symptoms including withdrawal symptoms are observed together in a manner which is similar to substance abuse disorder (APA, 2013).

As for cyber-bullying examined within the scope of the study, it was generally defined as all hostile behaviors exhibited deliberately

and repeatedly by a person or a group towards a private or legal body via electronic texts-visuals by using information and communication technologies with the aim of harming others (Arıcak, 2011; Belsey, 2007; Beran and Li, 2005; Kowalksi and Limber, 2007; Patchin and Hinduja, 2006; Ybarra and Mitchell, 2004). Similarly, cyber victimization, too, was defined as a person or a group's being exposed to deliberate and repeated hostile behaviors exhibited via electronic texts and visuals by using information and communication technologies (Arıcak et al., 2012; Brown et al., 2014). Especially in secondary school students, being exposed to cyber bullying has increased more together with the spread of Internet use. Previous studies made in relation to this subject revealed that nearly half of secondary school students had been exposed to cyber bullying/victimization at least once (Arıcak, 2009; Ayas and Horzum, 2012; Aydoğan et al., 2009; Beran and Li, 2005; Beran et al., 2015; Patchin and Hinduja, 2006; Udris, 2015; Vandebosch and Van Cleemput, 2009).

In relation to cyber bullying/victimization, various studies were made with such variables as sex (Kowalski and Limber, 2007; Li, 2006; Vandebosch and VanCleemput, 2009; Williams and Guerra, 2007; Arıcak, 2009; Ayas and Horzum, 2012; Erdur-Baker and Kavşut, 2007), academic success (Li, 2006), personality (Çelik et al., 2012; Ekşi, 2012; Corcoran et al., 2012), parental qualities (Olweus, 1993; Duncan, 2004; Flouri and Buchanan, 2003; Ybarra and Mitchell, 2004) and frequency, disorder and addiction of using information and Internet technologies (Jung et al., 2014; Leung and Lee, 2012; Casas et al., 2013; Erdur-Baker and Kavşut, 2007; Wolak et al., 2007; Ybarra and Mitchell, 2004; Zsila et al., 2018).

Studies related to the concept of emotional intelligence, another variable of the present study, were started with Thorndike's social intelligence in the early 1900's and continued by Salovey and Mayer (1990) and finally given shape via Goleman's (1995) studies. In relation to emotional intelligence, the model suggested by Mayer and Salovey (1997), the Bar On model (1997), the model by Goleman (1995) and the model by Cooper and Sawaf (1997) are regarded as the most important models. Many studies were made with the aim of defining emotional intelligence. Of these, the definition of emotional intelligence made by Goleman (2005) as "the ability to motivate oneself, control one's impulses, regulate one's mood, not allow problems to hinder thinking, put oneself in someone else's place and hope" is the commonly accepted definition. In another definition made within the framework of the Bar-On model, the skills of expressing oneself and understanding others, the ability to generate solutions to

problems experienced in relationships established with others were defined as emotional social intelligence (Bar-On, 2006). In a study made by Baroncelli and Ciucci (2014) in relation to emotional intelligence and cyber bullying/victimization, the relationship between emotional intelligence and cyber bullying was examined and it was found that the sub-dimension of emotional intelligence, which is related to the regulation and the use of emotions, predicted cyber bullying significantly in a negative way. In other previous studies, too, it was similarly found that there was a significant negative relationship between emotional intelligence and cyber bullying (Extremera et al., 2018; Ojedokun and Idemudia, 2013). When the literature was examined, it was observed that there was a limited number of studies on emotional intelligence and Internet gaming disorder.

From the point of view of mental health services, it can be said that revealing the determinants of the problem in this area and the variables associated with it is important for the development and implementation of preventive, improving or remedial interventions in that culture. This study is a preliminary study to raise awareness about gaming disorder and related variables and to develop necessary intervention methods. In addition, with the results of this study, educators, psychologists, psychological counselors, etc. both help groups and parents will be conducted for information activities. The purpose of the present study is to look into the intermediate role of Internet gaming disorder in the relationship between cyber bullying/victimization and emotional intelligence in secondary school students. The conceptual model established in the direction of the limited number of variables of the study without specifying the directions of the relationships (positive/negative) was shown in Figure 1 and this model was tested via the path analysis with the aim of finding an answer to the hypothesis.

Hypothesis and Theoretical Model

H1: Internet gaming disorder would mediate the relationship between emotional intelligence and cyber bullying / cyber victim.

H2: There would be a positive relationship between cyber bullying and internet gaming disorder.

H3: There would be a negative relationship between cyber bullying and emotional intelligence.

H4: There would be a positive relationship between internet gaming disorder and emotional intelligence.

H5: There would be a positive relationship between cyber victim and internet gaming disorder.

H6: There would be a positive relationship between cyber victim and emotional intelligence.

Theoretical Model

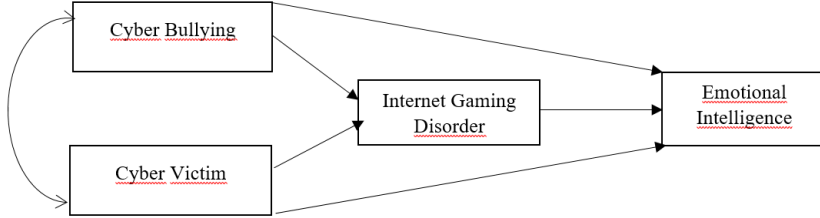

Figure 1. Theoretical Model

Method

Participants and Procedure

The research was carried out with the decision of Bursa Uludağ University Social and Human Sciences Publication and Ethics Committee dated 23.10.2020 and numbered 2020-08/7. The study group was composed of secondary school students living in the districts of Izmir and playing Internet games. In the study, the criterion sampling method, one of the sub-branches of the purposeful sampling method, one of the non-random sampling methods, was used. In this context, the study data was collected from the secondary school students playing Internet games. 45 of the participants were the 5th grade, 82 of them were the 6th grade, 61 of them were the 7th grade and 84 of them were the 8th grade students. A total of 272 students, 147 males and 125 females, participated in the study. The study data was collected from the students who wanted to participate in the study voluntarily.

Data Collection Tools

The Internet Gaming Disorder Scale (IGDS): The Internet Gaming Disorder Scale (IGDS-SF) developed by Pontes and Griffiths (2015) and adapted by Arıcak, Dinç and Griffiths (2018) into Turkish is composed of 9 items and a structure with a single factor. The Confirmatory Factor Analysis and fit indices were examined; the chi-square/*sd* was found as 4.79; the TLI value was calculated as 0.87, the CFI value was found as 0.90 and the RMSEA value was determined as 0.09. The factor loads of the items in the questionnaire were between 0.39 and 0.71. the Cronbach's Alpha reliability coefficient was found as 0.82 and the Guttman split-half reliability coefficient was calculated as 0,74. An increasing score is interpreted as an increasing risk of Internet gaming disorder/addiction.

The Bar-On Emotional Quotient Inventory Youth Version (EQ-I (YV)): The Bar-On Emotional Quotient Inventory-Youth Version developed by Bar-On and Parker and adapted by Köksal (2007) into Turkish. The Bar-On Emotional Quotient Inventory-Youth Version is composed of 60 items and a structure with 7 factors. The inventory yields a total score. The Cronbach's Alpha reliability coefficient of the inventory was calculated as .88. Since the items numbered 6, 15, 21, 26, 28, 35, 37, 46, 49, 53, 54 and 58 were negative statements, they were scored reversely (Köksal, 2007). A high score to be obtained indicates a high level of emotional intelligence.

The Revised Cyber Bullying/Victimization Inventory-II (RCBI-II): The Revised Cyber Bullying Inventory (RCBI-I) firstly used by Erdur-Baker and Kavşut (2007) was revised again by Topcu and Erdur-Baker (2018) as the second version (RCBI-II). The Revised Cyber Bullying Inventory (RCBI-II) is composed of 10 items and two scoring columns. Participants filling in this inventory evaluate each item twice. It is seen that the cyber bullying DFA fit indices are $\chi^2 = 405.43$, $df = 33$; CFI = .91, TLI = .88, RMSEA = .07, 90% CI [.07, .08] and SRMR = .04; the cyber victimization DFA fit indices are $\chi^2 = 303.22$, $df = 33$, CFI = .93, TLI = .91, RMSEA = .06, 90% CI [.06, .07] and SRMR=.04. Moreover, in relation to the reliability of the inventory, the internal consistency of the cyber bullying form was found as 0.79 and the internal consistency of the cyber victimization form was calculated as 0,80 (Topçu and Erdur-Baker, 2018). The lowest score to be obtained from the inventory is 10 and the highest score to be obtained is 30. A high score to be obtained indicates a frequent cyber bullying and a frequent cyber victimization.

Analysis of the Data

The data of the study were collected online from the students whose informed consent was obtained. It took them approximately 20 minutes to fill out this form. In this research, in order to test the model established in relation to the Internet gaming disorder, cyberbullying/victimization, and emotional intelligence, AMOS 16 was used and the Path Analysis was applied. Moreover, the correlations and the descriptive statistics related to the variables were calculated via SPSS 24. Structural equation modeling is a statistical approach that reveals causal and reciprocal relationships between observed and latent variables (Schumacker and Lomax, 2004)

Findings

Descriptive Statistics and Correlations

The means, standard deviations and Pearson Correlation Coefficients of the IGD, EQ-i (YV) and RCBI-II scales used in the study were shown in Table 1.

Table 1. The Correlation Analysis Result related to the Relationships between the Internet Gaming Disorder Level and the Cyber Bullying/Victimization and Emotional Intelligence Levels in Secondary School Students

	1	2	3	4
Internet Gaming Disorder	.86			
Cyber Bullying	.31**	.82		
Cyber Victimization	.16**	.61**	.71	
Emotional Intelligence	-.22*	-.24**	-.13*	.85
$\bar{x}$	18.00	14.45	14.36	171.48
SS	7.19	4.45	5.60	20.82

*= $p < .05$, **= $p < .01$ Note: C.Alpha values are included in the diagonal values.

As it is seen in Table 1, there is a relationship between the secondary school students' Internet gaming disorder levels and their cyber bullying/victimization and emotional intelligence levels. It is observed that the Internet gaming disorder levels are positively related with cyber bullying ($r=.31$) and cyber victimization ($r=.16$) and negatively related with the variable of emotional intelligence ($r=-.22$). Moreover, a high level of relationship was found between cyber victimization and cyber bullying ($r=.61$). What is more, it is possible to state that the variable of emotional intelligence is negatively related with the variable of Internet gaming disorder ($r=-.22$), cyber bullying ($r=-.24$) and cyber victimization ($r=-.13$).

In the study, if the Internet gaming disorder levels differed significantly according to gender in the secondary school students was examined via independent samples t test and the obtained finding was presented in Table 2.

Table 2. The t-test Result related to if the Internet Gaming Disorder Level Differed according to Gender in Secondary School Student

	Levene Testi T-Testi					95% Confidence Interval			
	F	Sig.	t	Sd	p	Average Difference	SE	Low	High
Internet Gaming Disorder	3.084	.080	4.48	243.218	.000	-3.79750	.84607	5.46323	2.13176

As a result of the t-test presented in Table 2, it was observed that the Internet gaming disorder level differed significantly in the secondary school students according to gender ($p < .01$) and the male students' Internet gaming disorder levels were higher (Male $\bar{x} = 20.05$, Female $\bar{x} = 16.25$). In the study, if the Internet gaming disorder levels differed significantly in the secondary school students according to the class levels was analyzed via the One-Way Analysis of Variance test and the reached finding was presented in Table 3.

Tablo 3.*One Way Variance Analysis Result*

Levene test	p	Variance source	Total of Squares	df	Average Squares	of F	p
.657	.579	Between groups	137.070	3	45.690	.881	.451
		In-group	13893.926	268	234.408		
		Total	14030.996	271			

When Table 3 was examined, it was observed that the Internet gaming disorder level did not differ significantly according to the class levels in the secondary school students ($F = 0.881$, $p > .05$).

Path Analysis

It was aimed to examine the intermediate role of the Internet gaming disorder in the relationship between cyber bullying/victimization and emotional intelligence in the secondary school students. In this context, the AMOS 16 and the SPSS 24 programs were used. In the AMOS program, the Path Analysis was used; in the SPSS program, the Pearson Correlation and the One-Way Analysis of Variance test was used. In the projected model, all the variables were defined as observed variables. According to Bayram (2010), the analysis results indicate that the model fitted well with the data set ($p < .01$; NFI = .99; RFI = .99; IFI = 1.00, TLI = 1.00, CFI = 1.00; SRMR = .0115; RMSEA = .000). Moreover, when the variables were examined in order, it was observed that the obtained result answered the research question sufficiently in terms of bigness and directions of the relationships. The model including the standardized path coefficients was shown in Figure 2.

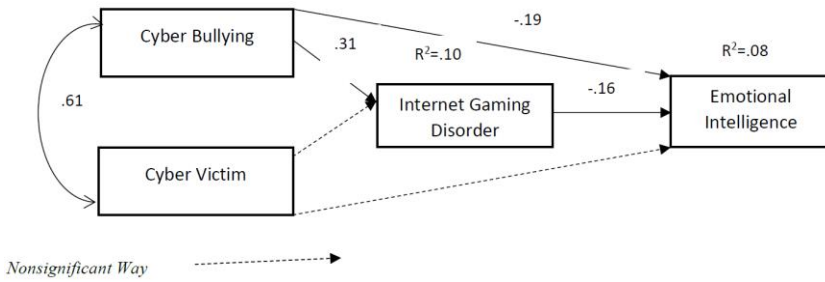

Figure 2. The Standardized Conceptual Model Indicating the Intermediate Role of Internet Gaming Disorder in the Relationship between Cyber Bullying/Victimization and Emotional Intelligence in Secondary School Students

When the parameter predictions are examined in this model, it is observed that there is a positive and strong relationship (correlation) between cyber bullying and cyber victimization ($r=.61$) in the secondary school students. Moreover, it was found that cyber bullying predicted the variable of Internet gaming disorder ($\beta =.31$) well, but the variable of cyber victimization did not predict the Internet gaming disorder. When we look into the direct prediction power of the variable of cyber bullying, it is observed that it predicts the variable of emotional intelligence ($\beta =-.19$) negatively, but when we look into its indirect prediction power, it is seen that it does not predict Internet gaming disorder (IGD). In similar to the literature, the Internet gaming disorder (Kircaburun et al., 2020), another variable of ours, predicts the variable of emotional intelligence negatively ($\beta =-.16$).

Conclusion

This study was carried out with the aim of examining the intermediate role of Internet gaming disorder in the relationship between cyber bullying/victimization and emotional intelligence in secondary school students. In the direction of this purpose, a model was suggested and tested. The fit indices, regression and variance values related to the suggested model were examined and modifications were made in the model in the direction the obtained values. The model obtained as a result of the modifications was re-tested and the presence of explanatory relationships between the variables was verified as a result of the variance analysis. It was observed that there was a strong positive relationship (correlation) between cyber bullying and cyber victimization in the secondary school students. Moreover, it was found that cyber bullying predicted the variable of Internet gaming disorder

well, but the variable of cyber victimization did not predict the Internet gaming disorder. When we looked into the direct predicting power of cyber bullying, it was seen that it predicted the variable of emotional intelligence negatively; when we looked into its indirect predicting power, it was seen that it did not predict the Internet gaming disorder. However, the variable of Internet gaming disorder predicted the variable of emotional intelligence negatively.

In the study, it was seen that the Internet gaming disorder predicted emotional intelligence negatively. It is possible to state that this result is similar to the ones mentioned in the literature (Beranuy et al., 2009; Che et al., 2017; Herodotou et al., 2011; Torres-Rodríguez et al., 2019). All of these studies indicated that emotional intelligence predicted Internet gaming disorder. Moreover, in the content of the program aiming to prevent gaming disorder in adolescents (PIPATIC) developed by Torres-Rodríguez et al. (2019) in recent years, too, emotional intelligence is included. In this direction, the emotional intelligence to be developed in the secondary school students with middle and high levels of Internet gaming disorder (Goleman, 1998) might decrease Internet gaming disorder or have an effect on obsessive gaming levels.

As a result of this study, it was seen that there was positive relationship between cyber victimization and cyber bullying in the secondary school students. This result is similar to the ones mentioned in the literature (Simsek et al., 2019; Yang, 2012). It is stated that the variable of cyber bullying/victimization is very common among secondary school students (Baştürk Akça et al., 2015) and creates negative emotions in students (Peker, 2015). In the study, it was found that there was a negative relationship between cyber bullying and emotional intelligence, which was similar to the results of previous studies (Baroncelli and Ciucci, 2014; Elipe et al., 2015; Extremera et al., 2018; Kokkinos and Kipritsi, 2012; Ojedokun and Idemudia, 2013). It can be concluded that the people having been exposed to cyber victimization before, at the same time, are possibly cyber victims.

In the path analysis applied between cyber victimization, another variable of the study, and emotional intelligence, no relationship was found. It was seen in the literature that there was a limited number of studies on emotional intelligence and cyber victimization (Extremera et al., 2018), but there were some studies on peer bullying and victimization (Sezen and Murat, 2018; Kırat, 2019). Moreover, since cyber victims are able to prevent and prohibit cyber bullies, it might be for this reason that no significant results were found. In furtherance of this thought, Beltrán-Catalán et al., (2018) found in

their study that face-to-face victimization was the most common victimization. Cyber victimization was the rarest type. Moreover, according to another finding of the study, the individuals having been exposed to cyber victimization were, at the same time, the people having experienced face-to-face victimization.

It is seen that there is a positive high relationship between cyber bullying and Internet gaming disorder. Although no studies were found on the relationship between the mentioned two variables, it was seen that cyber bullying was highly correlated with such behavioral disorders (Çetinkaya, 2013) as Internet addiction (Cinar et al., 2017; Çakır et al., 2016; Chang et al., 2015; Eksi, 2012; Frangos et al., 2010; Stodt et al., 2016), problematic Internet use (Kırcaburun and Bastug, 2016; Navarro et al., 2013) and smart phone addiction (Qudah et al., 2019). Internet addiction was defined as killing a lot of time on the Internet and the inability to control oneself (Chak and Leung, 2004). However, Internet gaming disorder is defined as playing games obsessively with others in a virtual environment via accessing the Internet through computers or tablets (Bekir, 2018). When these definitions are evaluated, it can be stated that they have a lot in common and differ according to the type of occupation. Moreover, in another previous study, a very high level of relationship was found between Internet gaming disorder and problematic Internet use (Van Rooij et al., 2010; Altınışik, 2021). In this context, in similar to the result mentioned in the literature that cyber bullying predicted Internet addiction, in this study, too, cyber bullying might have predicted Internet gaming disorder and indicated a positive relationship. When it was evaluated in terms of gender, it was observed that the male students played online games more frequently than their female counterparts and differed from them. This finding was similar to the ones mentioned in the literature (Bekir and Yıldırım, 2018; Bekir and Çelik, 2019; Bekir, 2018; Ko et al., 2005; McInroy and Mishna, 2017). It was also found that playing Internet games was positively correlated with aggressiveness (Kim et al., 2008; Mehroof and Griffiths, 2010), but it was negatively correlated with controlling oneself (Kim et al., 2008). Studies in Turkey also give similar results (Bekir and Yıldırım, 2018; Mustafaoğlu and Yasacı, 2018).

This study has some limitations which need taking into account. Firstly, the study was carried out only with Turkish students and a certain sample group and at schools. It was made only at secondary school level. Moreover, since Turkey has many cultural characteristics, the study's having been made only in a certain region is another limitation. Although the term of Internet gaming disorder has newly

started to be used in the literature, it is seen that many different terms such as online gaming addiction, Internet gaming addiction, game addiction, online games were used in the past; however, all of them are related to the same concept. For this reason, it is difficult to make a literature review. Moreover, although this variable was replaced by Internet Gaming Disorder in the last edition of DSM (DSM5), it is still used with a lot of different names. It is seen that there are translations of similar inventories between Turkey and another country. A comparison can be made between the results of this study and those of other countries.

As a result of the study, it was observed that there was a strong positive relationship between Internet gaming and cyber bullying and cyber victimization in the secondary school students. Moreover, it was also found that cyber bullying predicted the variable of Internet gaming disorder, but the variable of cyber victimization did not predict Internet gaming disorder. However, when we looked into the direct predicting power of cyber bullying, it was seen that it predicted the variable of emotional intelligence negatively; when we looked into its indirect predicting power, it was seen that it did not predict the Internet gaming disorder. In similar to the literature, Internet gaming disorder, another variable of ours, predicted the variable of emotional intelligence negatively. In this context, when the great effect of these variables on secondary school students and these students' psychological and physiological developments are taken into consideration, it is possible to state that these variables are very important in terms of getting to know them.

References

- Aldrich, A. (2006). Video Games and Kids: How Video Games Affect Kids and Tips To Help Parents Set Limits. Action Alliance For Children. Erişim: <http://www.4children.Org/Files/Articles/92/106hoe.Pdf>
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: Author.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (34).
- Arıcak, O. T. (2011). Siber zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike. *Kariyer Penceresi*, 2(6), 10-12.
- Arıcak, O. T., Dinç, M., Yay, M. & Griffiths, M. D. (2019). Adapting the short form of the internet gaming disorder scale into

- Turkish: Validity and reliability. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 4(5), 629–635.
- Aricak, O., Kınay, H. & Tanrikulu, T. (2012). Siber zorbalık ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Hayef Journal of Education*, 9(1), 101-114.
- Altınışik, C. (2021). *İki farklı türdeki çok oyunculu video oyununda siber zorbalığın kurban üzerindeki etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Ayas, T. & Horzum, M. B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 2-13.
- Aydoğan, D., Dilmaç, B. & Deniz, M. E. (2009). İlköğretim öğrencilerinde sosyal destek ve siber zorbalığın incelenmesi. *18. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda sunulmuş sözlü bildiri*. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bar-On, R. (1997). EQ-I Bar-On Emotional Quotient Inventory. Toronto, ON: Multi-Health Systems.
- Baroncelli, A. & Ciucci, E. (2014). Unique effects of different components of trait emotional intelligence in traditional bullying and cyberbullying. *Journal of Adolescence*, 37(6), 807-815. Erişim: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.05.009>
- Baştürk Akca, E., Sayımer, İ. & Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara örneği. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 5(10).
- Bayram, N. (2013). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş. Ezgi Kitapevi.
- Bekir, S. (2018). *Üniversite öğrencilerinde çevrimiçi oyun bağımlılığı düzeyinin duygusal şemalar, eylemli kişilik ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Bekir, S. ve Yıldırım, S. (2018) Adaptation of questionnaire on online gaming addiction for university students. *Journal of Family, Counseling and Education*, 3(1), 30-37.
- Bekir, S. & Çelik, E. (2019). Examining the Factors Contributing to Adolescents' Online Game Addiction. *Anales De Psicología/Annals of Psychology*, 35(3), 444-452.
- Belsey, B. (2007). Cyberbullying: A real and growing threat. *ATA Magazine*, 88(1), 14-21.
- Beltrán-Catalán, M., Zych, I., Ortega-Ruiz, R. & Llorent, V. J. (2018). Victimisation through bullying and cyberbullying: emotional

- intelligence, severity of victimisation and technology use in different types of victims. *Psicothema*, 30(2), 183-188.
- Beran, T. & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277. Erişim: <https://doi.org/10.2190/8YQM-B04H-PG4D-BLLH>
- Beran, T., Mishna, F., McInroy, L. B. & Shariff, S. (2015). Children's experiences of cyberbullying: A Canadian national study. *Children & Schools*, 37(4), 207-214. Erişim: <https://doi.org/10.1093/cs/cdv024>
- Beranuy, M., Oberst, U., Carbonell, X. & Chamarro, A. (2009). Problematic Internet and mobile phone use and clinical symptoms in college students: The role of emotional intelligence. *Computers in human behavior*, 25(5), 1182-1187.
- Brown, C. F., Demaray, M. K. & Secord, S. M. (2014). Cyber victimization in middle school and relations to social emotional outcomes. *Computers in Human Behavior*, 35, 12-21. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.02.014>
- Casas, J. A., Del Rey, R. & Ortega-Ruiz, R. (2013). Bullying and cyberbullying: Convergent and divergent predictor variables. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 580-587.
- Chak, K. & Leung, L. (2004). Shyness and locus of control as predictors of Internet addiction and Internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 7(5), 559-570.
- Chang, F. C., Chiu, C. H., Miao, N. F., Chen, P. H., Lee, C. M., Chiang, J. T. & Pan, Y. C. (2015). The relationship between parental mediation and Internet addiction among adolescents, and the association with cyberbullying and depression. *Comprehensive psychiatry*, 57, 21-28.
- Che, D., Hu, J., Zhen, S., Yu, C., Li, B., Chang, X. & Zhang, W. (2017). Dimensions of emotional intelligence and online gaming addiction in adolescence: The indirect effects of two facets of perceived stress. *Frontiers in psychology*, 8, 1206.
- Cinar, G., Beyazit, U., Yurdakul, Y. & Ayhan, A. B. (2017). Investigation of the relationship between cyber bullying behaviours and Internet addiction in adolescents. *Press Academia Procedia*, 4(1), 123-128.
- Cooper, R. K. & Sawaf, A. (1997). *Estrategia emocional para ejecutivos*. Martínez Roca.
- Corcoran, L., Connolly, I. & O'Moore, M. (2012). Cyberbullying in Irish schools: An investigation of personality and self-

- concept. *The Irish Journal of Psychology*, 33(4), 153-165. Erişim: <https://doi.org/10.1080/03033910.2012.677995>
- Çakır, Ö., Gezgin, D. M. & Ayas, T. (2016). The Analysis of the Relationship between Being a Cyberbully and Cybervictim among Adolescents in Terms of Different Variables. *International Journal of Progressive Education*, 12(3), 294-313.
- Çelik, S., Atak, H. & Erguzen, A. (2012). The Effect of Personality on Cyberbullying among University Students in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 129-150.
- Çetinkaya, M. (2013). İlköğretim öğrencilerinde İnternet bağımlılığının incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Demetrovics, Z., Urbán, R., Nagygyörgy, K., Farkas, J., Griffiths, M. D., Pápay, O. & Oláh, A. (2012). The development of the problematic online gaming questionnaire (POGQ). *PLoS one*, 7(5), e36417. Erişim: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0036417>
- Duncan, R. D. (2004). The impact of family relationships on school bullies and their victims. D. L. Espelage & S. M. Swearer (Eds.), *Bullying in American schools* (s. 227-244). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ekşi, F. (2012). Examination of Narcissistic Personality Traits' Predicting Level of Internet Addiction and Cyber Bullying through Path Analysis. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(3), 1694-1706.
- Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Ortega-Ruiz, R. & Casas, J. A. (2015). Perceived emotional intelligence as a moderator variable between cybervictimization and its emotional impact. *Frontiers in psychology*, 6, 486.
- Erdur-Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27).
- Extremera, N., Quintana-Orts, C., Mérida-López, S. & Rey, L. (2018). Cyberbullying victimization, self-esteem and suicidal ideation in adolescence: does emotional intelligence play a buffering role. *Frontiers in Psychology*, 9, 367-375 Erişim: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00367>
- Flouri, E. & Buchanan, A. (2003). The role of father involvement in children's later mental health. *Journal of adolescence*, 26(1), 63-78.

- Frangos, C. C., Fragkos, K. C. & Kiohos, A. (2010). Internet addiction among Greek university students: Demographic associations with the phenomenon, using the Greek version of Young's Internet Addiction Test. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 3(1), 49-74.
- Fryling, M., Cotler, J., Rivituso, J., Mathews, L., Pratico, S. (2015). Cyberbullying or Normal Game Play? Impact of age, gender, and experience on cyberbullying in multi-player online gaming environments: Perceptions from one gaming forum. *Journal of Information Systems Applied Research*, 8(1), 1-18.
- Gentile, D. (2009). Pathological video-game use among youth ages 8 to 18: A national study. *Psychological Science*, 20(5), 594-602.
- Gentile, D. A., Choo, H., Liau, A., Sim, T., Li, D., Fung, D. & Khoo, A. (2011). Pathological video game use among youths: a two-year longitudinal study. *Pediatrics*, 127(2), 319-329. Erişim: <https://doi.org/10.1542/peds.2010-1353>
- Goleman, D. (1998). Working with emotional intelligence. Bantam/Doubleday.
- Goleman, D. P. (1995). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ for character, health and life long achievement. New York: Bantam Books.
- Griffiths, M., J Kuss, D. & L King, D. (2012). Video game addiction: Past, present and future. *Current Psychiatry Reviews*, 8(4), 308-318. Erişim: <https://doi.org/10.2174/157340012803520414>
- Hazar, Z. & Hazar, M. (2017). Digital Game Addiction Scale for Children Çocuklar İçin Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 203-216.
- Herodotou, C., Kambouri, M. & Winters, N. (2011). The role of trait emotional intelligence in gamers' preferences for play and frequency of gaming. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1815-1819.
- Hilvert-Bruce, Z. & Neill, J. T. (2020). I'm just trolling: The role of normative beliefs in aggressive behaviour in online gaming. *Computers in Human Behavior*, 102, 303-311. Erişim: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.09.003>
- Jung, Y. E., Leventhal, B., Kim, Y. S., Park, T. W., Lee, S. H., Lee, M., ... & Park, J. I. (2014). Cyberbullying, problematic Internet use, and psychopathologic symptoms among Korean youth. *Yonsei Medical Journal*, 55(3), 826-830. Erişim: <https://doi.org/10.3349/ymj.2014.55.3.826>
- Kırat, M. N. (2019). *Ergenlerde sanal zorbalık beden imgesi ve duygusal zekâ arasındaki yordayıcı ilişki.* (Master's Thesis).

- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kırcaburun, K., Demetrovics, Z., Griffiths, M. D., Király, O., Kun, B. & Tosuntaş, Ş. B. (2020). Trait emotional intelligence and internet gaming disorder among gamers: The mediating role of online gaming motives and moderating role of age groups. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 18(5), 1446-1457.
- Kırcaburun, K. & Bastug, I. (2016). Predicting cyberbullying tendencies of adolescents with problematic Internet use. *International Journal of Social Science*, 48, 385–396. Erişim: <https://doi.org/10.9761/JASSS3597>.
- Kim, E. J., Namkoong, K., Ku, T. & Kim, S. J. (2008). The relationship between online game addiction and aggression, self-control and narcissistic personality traits. *European psychiatry*, 23(3), 212-218.
- Ko, C. H., Yen, C. F., Yen, C. N., Yen, J. Y., Chen, C. C. & Chen, S. H. (2005). Screening for Internet addiction: an empirical study on cut-off points for the Chen Internet Addiction Scale. *The Kaohsiung journal of medical sciences*, 21(12), 545-551.
- Kokkinos, C. M. & Kipritsi, E. (2012). The relationship between bullying, victimization, trait emotional intelligence, self-efficacy and empathy among preadolescents. *Social psychology of education*, 15(1), 41-58.
- Kowalski, R. M. & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30. Erişim: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.017>
- Köksal, A. (2007). Bar-On duygusal zekâ ölçeği çocuk ve ergen formu (EQ-i YV) geçerlik güvenirlik çalışması. *International Emotional Intelligence and Communication Symposium Proceedings Book I içinde* (s. 15-22).
- Kwak, H., Blackburn, J. & Han, S. (2015, April). Exploring cyberbullying and other toxic behavior in team competition online games. In *Proceedings of the 33rd annual ACM conference on human factors in computing systems* (s. 3739-3748).
- Leung, L. & Lee, P. S. (2012). The influences of information literacy, Internet addiction and parenting styles on Internet risks. *New Media & Society*, 14(1), 117-136.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School psychology international*, 27(2), 157-170.

- Mustafaoğlu, R. & Yasacı, Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, 19(3), 51-58.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Salovey, P. & Sluyter, D. (1997). Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators. *What is Emotional Intelligence*, 3-31.
- McInroy, L. B. & Mishna, F. (2017). Cyberbullying on online gaming platforms for children and youth. *Child and adolescent social work journal*, 34(6), 597-607.
- Mehroof, M. & Griffiths, M. D. (2010). Online gaming addiction: the role of sensation seeking, self-control, neuroticism, aggression, state anxiety, and trait anxiety. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 13(3), 313-316.
- Navarro, R., Serna, C., Martínez, V., & Ruiz-Oliva, R. (2013). The role of Internet use and parental mediation on cyberbullying victimization among Spanish children from rural public schools. *European journal of psychology of education*, 28(3), 725-745.
- Ojedokun, O. & Idemudia, E. S. (2013). The moderating role of emotional intelligence between PEN personality factors and cyberbullying in a student population. *Life Science Journal*, 10(3), 1924-1930.
- Olweus, D. (1993). Acoso escolar, "bullying", en las escuelas: hechos e intervenciones. Centro de investigación para la Promoción de la Salud, Universidad de Bergen
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169. Erişim: <https://doi.org/10.1177/1541204006286288>
- Peker, A. (2015). Negatif duygunun siber zorbalık ve mağduriyete ilişkin yordayıcı rolünün incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1633-1646.
- Qudah, M. F. A., Albursan, I. S., Bakhiet, S. F. A., Hassan, E. M. A. H., Alfnan, A. A., Aljomaa, S. S. & AL-khadher, M. M. A. (2019). Smartphone Addiction and Its Relationship with Cyberbullying Among University Students. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-16.
- Rideout, V. J., Foehr, U. G. & Roberts, D. F. (2010). Generation M 2: Media in the Lives of 8-to 18-Year-Olds. *Henry J. Kaiser Family Foundation*.

- Salovey, P. & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211.
- Sezen, M. F. & Murat, M. (2018). Ergenlerde Akran Zorbalığı, İnternet Bağımlılığı ve Duygusal Zekâ Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 160-182.
- Simsek, N., Sahin, D. & Evli, M. (2019). Internet addiction, cyberbullying, and victimization relationship in adolescents: a sample from Turkey. *Journal of addictions nursing*, 30(3), 201-210.
- Starcevic, V., Berle, D., Porter, G., & Fenech, P. (2011). Problem video game use and dimensions of psychopathology. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 9(3), 248-256. Erişim: <https://doi.org/10.1007/s11469-010-9282-5>
- Stodt, B., Wegmann, E., & Brand, M. (2016). Predicting dysfunctional Internet use: The role of age, conscientiousness, and Internet literacy in Internet addiction and cyberbullying. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning (IJCPL)*, 6(4), 28-43.
- Torres-Rodríguez, A., Griffiths, M. D., Carbonell, X., Farriols-Hernando, N. & Torres-Jimenez, E. (2019). Internet gaming disorder treatment: A case study evaluation of four different types of adolescent problematic gamers. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17(1), 1-12.
- TUİK. (2018). Erişim: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- Udris, R. (2015). Cyberbullying in Japan: An exploratory study. *International Journal of Cyber Society and Education*, 8(2), 59-80.
- Van Rooij, A. J., Schoenmakers, T. M., Van de Eijnden, R. J. & Van de Mheen, D. (2010). Compulsive Internet use: the role of online gaming and other Internet applications. *Journal of Adolescent Health*, 47(1), 51-57.
- Van Rooij, A. J., Schoenmakers, T. M., Van de Eijnden, R. J. & Van de Mheen, D. (2010). Compulsive Internet use: the role of online gaming and other Internet applications. *Journal of Adolescent Health*, 47(1), 51-57. Erişim: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.12.021>
- Vandebosch, H. & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media &*

- Society*, 11(8), 1349-1371. Erişim: <https://doi.org/10.1177/1461444809341263>
- Williams, K. R. & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of Internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 14-21. Erişim: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.018>
- Wolak, J., Mitchell, K. J. & Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of adolescent health*, 41(6), 51-58.
- Yang, S. C. (2012). Paths to bullying in online gaming: The effects of gender, preference for playing violent games, hostility, and aggressive behavior on bullying. *Journal of educational computing research*, 47(3), 235-249.
- Ybarra, M. L. & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316. Erişim: <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00328.x>
- Young, K., Pistner, M., Omara, J. & Buchanan, J. (1999). Cyber disorders: The mental health concern for the new millennium. *CyberPsychology & Behavior*, 2(5), 475-479.
- Zsila, Á., Orosz, G., Bóthe, B., Tóth-Király, I., Király, O., Griffiths, M., & Demetrovics, Z. (2018). An empirical study on the motivations underlying augmented reality games: The case of Pokémon Go during and after Pokémon fever. *Personality and Individual Differences*, 133, 56-66.

Additional Statement/ Ek Beyan

The authors contributed equally to the study/Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 239-266
ISSN: 1302-6879

Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitiminin Çocukların Temel Kavram Kazanımına Etkisinin İncelenmesi*

Investigation of the Effect of Concept Education Given through Educative Toys on the Learning Outcome of Basic Concept

• Işıl YAMAN BAYDAR*
Adalet KANDIR**

* Dr., Pursaklar 80. Yıl Anaokulu,
Ankara/Türkiye.
Dr., Pursaklar 80. Year
Kindergarten, Ankara /Turkey.
isil.yaman.baydar@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2556-8295

**Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim
Dalı, Ankara/Türkiye.
Prof., Gazi University, Faculty of
Education, Early Childhood Education
Department, Ankara / Turkey.
akandır@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9917-2587

Makale Bilgisi / Article Information
Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
07/11/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
22/11/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atf: Yaman Baydar, I. & Kandir, A.
(2021). Eğitici Oyuncaklarla Verilen
Kavram Eğitiminin Çocukların Temel
Kavram Kazanımına Etkisinin
İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,
54, 239-266

Citation: Yaman Baydar, I. & Kandir, A.
(2021). Investigation of the Effect of
Concept Education Given through
Educative Toys on the Learning Outcome
of Basic Concept. *Van Yüzüncü Yıl
University the Journal of Social Sciences
Institute*, 54, 239-266

Öz

Araştırmanın amacı, “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin 60-72 Aylık Çocukların Temel Kavram Kazanımına Etkisi”ni incelemektir. Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılında Ankara ili Pursaklar ilçesi Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı bağımsız anaokullarına devam eden, tipik gelişim gösteren 60-72 aylık çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, bağımsız anaokullarına devam eden 60-72 aylık çocuklar arasından tesadüfi olarak seçilen 65 çocuk oluşturmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği”, “Sınıf İçi Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu”, “Evde Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu”, “Öğretmen Gözlem Formu”, “Öğretmen Görüşme Formu” ve “Ebeveyn Görüşme Formu” kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, deney ve kontrol grubu ön-test puan karşılaştırmalarında anlamlı düzeyde fark bulunmazken, son-test puan ortalamalarında deney grubunun lehine anlamlı düzeyde fark olduğu belirlenmiştir. Deney grubu ön-test/son-test puan ortalamaları karşılaştırıldığında son test lehine anlamlı düzeyde fark bulunurken, kontrol grubu ön-test/son-test puan ortalamaları karşılaştırıldığında matematik alt ölçek puanları ile toplam puanlarında anlamlı düzeyde fark bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitici oyuncak, kavram eğitimi, okul öncesi eğitim.

*Bu çalışma Prof. Dr. Adalet Kandir danışmanlığında yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

Abstract

The purpose of the study was to investigate “The Effect of Education of Concepts Given through Educative Toys on the learning outcome of the basic concept of Children at the age of 60-72 Months”. The population of the study was made up of children at the age of 60-72 months with typical development attending to independent kindergartens acting under the Ministry of Education in the city of Ankara, the central town of Pursaklar in the educational year of 2017-2018. The working group of the study was made up of 65 children chosen randomly among 60-72 month-old children attending an independent kindergarten. As the data collection tool, "The Scale of Learning Outcome of Basic Concept for Children at the age of 48-72 Months", "Evaluation Form of Educational Toy Environment in Classroom", "Evaluation Form of Educational Toy Environment at Home", "Teacher Observation Form", "Teacher Interview Form", and "Parent Interview Form" were used. At the end of the study, while no significant difference was found in the comparison of pre-test scores in test and control groups, a significant difference was found in the post-test mean scores in favour of the test group. Upon the comparison of pre and post-test mean scores of the test group, no significant difference was found in favour of the post-test while a significant difference was found in the mathematics sub-scale scores and total scores.

Keywords: Educative toy, concept education, preschool education.

Giriş

Bireylerin içinde buldukları dünyayı anlamasını ve anlamlı ilişkiler kurmasını etkileyen kavramlar, çocukların aktif olarak çevreyle ilgilenmesiyle kazanılmaktadır. Kavramları tasarımıyla süreci çocuğun doğumu ile başlar, doğumda biyolojik özelliklere sahip olarak doğan çocuk, daha sonra duyu organları aracılığı ile dış dünyadan bilgi alır ve çevresindekilerin farkına varmaya başlar (Bracken ve Crawford, 2010: 421; Manocha ve Narang, 2008: 65; Sucuoğlu, Büyüköztürk ve Ünsal, 2008: 205). Çevresiyle etkileşime giren çocuk, merak duygusuyla birlikte çevrede olup bitenleri ve uyarıcıları anlamaya ve öğrenmeye çalışır. Buna bağlı olarak, temel bilgi ve becerileri kazanır.

Bu temel bilgi ve beceriler ilk olarak kavramları düşündürmektedir. Kavramlar, birey zihninin soyut düşünce birimleridir. Küçük çocuklar, ilk olarak anlamı öğrenmeden önce yakın çevresindeki nesne ve olayları işaret eden sembollerini kavrarlar. Çocuklar, sözcüklerden kavramları oluşturur; onlarla düşünür, düşünme becerisiyle de kendini ve dış dünyayı algılar. Kavramlar birey zihninde canlanan ve bir anlam kazanan bilgi yumağıdır (Okur Akçay, 2014: 399; Bracken ve Panter, 2011: 465; Ünal, 2013: 83).

Zihinsel süreçlerin ilerlemesinde temel olan deneyimleri içine alan kavramların çocuklarda kazanılması yavaş ve oldukça zordur. Temel kavramların anlaşılması düşünme becerilerinin gelişimine de

katkı sağlar. Bir çocuğun sınıf ortamında başarılı olabilmesi için; yönergeleri dinleme, önemli bileşenleri hatırlama, ilişkili öğeleri ve bilgileri seçme, verilen nesne ya da duruma aşına olma, bireysel olarak temel kavramları bilme ve uzun süreli bellekten geri getirme, koordine ve çok yönlü bilgi üzerine hareket etme ve bilgiyi koordine etme, sınıfın üyelerini birden fazla özellik açısından tespit etme gibi becerileri yerine getirmesiyle mümkündür (Angin, 2013: 2; Bracken ve Crawford, 2010: 422; Boistvert, 2003: 32; Yoleri ve Sevinç, 2011: 509; Yoleri, 2010: 2). Çocukların tüm gelişim alanlarını derinden etkileyen ve akademik başarılarını olumlu yönde destekleyen temel kavram kazanımının geliştirilmesi adına kaliteli, çok yönlü, uyarıcı odaklı eğitim süreçlerinin ve bu sürecin etkilerinin ortaya çıkarılması önemlidir.

Bu noktada, en iyi uyarıcı olan eğitici oyuncaklar eğitim süreci içerisine dâhil edilebilecek en iyi eğitim materyalleridir. Eğitici oyuncaklar kalıcı öğrenmeyi kolaylaştıran, çeşitli hedeflere yönelik oluşturulabilen, çocuklara somut ve yaşam biçimlerine ilişkin öğrenme olanakları sunan eğitsel materyallerdir. Eğitici oyuncaklar, kavramları ilgi çekici hale dönüştüren, oyunlaştırılmış kalıcı ve eğitici tekniklerle çocuğa kazandırmaya yardımcı olan oyuncaklardır. Bu nedenle, eğitici oyuncaklara diğer oyuncaklardan çok daha yüksek bir statü verilmiştir. Eğitici oyuncaklar, çocuklara belli becerileri eğitim programlarının öngördüğü şekilde öğretmek için belirli özelliklere sahip olmalıdır. Programın, çocukların oyun oynamalarını da engellemeyen “ciddi” ve “sistematik” olmasına dikkat edilmelidir (Almqvist, 2004: 51; Hartman, 1986: 40).

Eğitici oyuncak kavramı, çok çeşitli nesnelere ve oyuncakları kapsayacak şekilde zaman içinde değişmiş olsa da, sosyal ve toplumsal bir gelişim biçimi olarak erken öğrenmeye vurgu yapar. Eğitici oyuncaklar, öğrenme, biliş, teşvik, keşif, ustalık, performans ve başarıyı bir araya getirir (Almqvist, 2004: 51; Ogata, 2004: 130). Erken öğrenmenin gerçekleşebilmesinde temel kavramlar başrol oynar. Erken çocukluk döneminde temel kavram kazanımı, çocukların gelecekteki akademik başarılarının yanı sıra toplumda yer edinebilmelerini olumlu yönde etkilemektedir. Matematik, bilim, dil, okuma ve hareket ile ilişkili kavramlar akademik geleceğe vurgu yaparken, benlik ve sosyal farkındalık kavramları ise, daha çok toplumsal statüye dikkat çekmektedir.

Eğitici oyuncaklarla verilen kavram eğitimi, çocukların algılamasını, belli bir konuda dikkatini toplayabilmesini, problemlere deneme yanılma yoluyla çözümler bulmasını sağlar. Bu nedenle, erken çocukluk döneminde çocuğun, simgeleri kullanma, algılama, yeni kavramlar oluşturma, var olan kavramları algılama, anlama ve

yorumlama gibi bilişsel becerilerin ve tüm temel kavram kazanımlarının desteklenmesinde eğitici oyuncakların kullanılmasına gereksinim vardır. Eğitim sürecinde çocukların kavram kazanımlarının değerlendirilmesi de; çocukların bireysel farklılıklarının ortaya konmasına ve yetersiz oldukları kavramlar belirlenerek, gerekli değerlendirmeler yapılması ve programlarda buna yönelik düzenlemeler yapılması yönünden son derece önemlidir.

Erken çocukluk döneminde eğitici oyuncaklarla verilen kavram kazanımının gerekliliği ve etkililiği konusunda, yurtiçinde ve yurtdışında yapılan araştırmalar incelendiğinde, yeterli sayıda olmadığı görülmüştür. Konu ile ilgili yurtiçinde yapılan araştırmalara bakıldığında; birkaç çalışmanın eğitici oyuncakların çocukların görsel algıları üzerine etkisi ile temel kavramlardan bazılarını (sayı, renk vb.) tek tek ele alan çalışmalar olduğu görülmüştür (Akaroğlu ve Dereli, 2012; Alabay, 2006; Aydoğan Akuysal; 2007; Demir ve Kabadayı, 2008; Kesicioğlu, Alisinanaoğlu ve Tuncer, 2011; Kırlar, 2006; Şirin, 2011; Topal, 2010). Okul öncesi çocuklar için Türkçeye uyarlanmış temel kavram kazanımını değerlendirme aracı bulunmakla birlikte, temel kavram kazanımını bütünsel olarak ele alan Türk çocukları için geliştirilmiş bir değerlendirme aracına ve eğitici oyuncakların kavram kazanımı eğitiminde bir yöntem olarak kullanıldığı çalışmalara rastlanmamıştır.

Sonuç olarak; çocukların temel kavram kazanımını destekleyen eğitici oyuncaklarla verilen kavram eğitimi, çocukların yaparak yaşayarak, deneyerek, gözlemleyerek ve eğlenerek öğrenmelerini kolaylaştıracak ve temel kavram kazanımlarını destekleyecektir.

Bu noktadan hareketle; araştırma, “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin 60-72 Aylık Çocukların Temel Kavram Kazanımına Etkisi”ni incelemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın amacına göre aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Deney ve kontrol grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” ön-test puanları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?

2. Deney grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” ön ve son test puanları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?

3. Kontrol grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” ön ve son test puanları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?

4. Deney ve kontrol grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” son-test puanları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?

5. Deney grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” ön, son ve izleme testi puanları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?

6. “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”ne ilişkin öğretmen görüşleri nasıldır?

7. “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”ne ilişkin ebeveyn görüşleri nasıldır?

1. Yöntem

Araştırmada, “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin” 60-72 aylık çocukların temel kavram kazanımına etkisini test etmek amacıyla nicel ve nitel veriler kullanılmıştır.

“48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” ile toplanan veriler araştırmanın nicel boyutunu desteklemektedir. Araştırmanın nitel boyutuna ilişkin veriler ise; “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu” ve “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu” ile toplanmıştır.

Araştırmada nicel araştırma metoduna uygun deneysel bir araştırma ve nitel araştırma metoduna uygun görüşme tekniği ile elde edilecek verilerin kullanılması sonucunda, araştırmanın deseni karma desen şeklinde planlanmıştır.

Karma desenli yöntem, deneysel nitelik özelliği taşıdığından araştırmada, ön test/son test/izleme testi kontrol gruplu deneysel desen ve nitel araştırma türlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Morse (2003)’e göre karma araştırma tasarımları, nitel ve nicel yöntemlerin sıralı ve baskın olma durumuna göre sunulabilir. Bu araştırmada, öncelikli olan nicel verileri, daha az yer alan nitel verilerin takip ettiği nicel ağırlıklı nitel destekli tasarım kullanılmıştır (Aktaran Baki ve Gökçek, 2012: 11).

1.1. Araştırmanın Modeli

Deneysel çalışmalar, araştırmacı tarafından biçimlendirilen farkların bağımlı değişken üzerindeki etkisini test etmeyi amaçlar. Deneysel desenlerde asıl amaç değişkenler arasında oluşturulan neden-sonuç ilişkisini test etmektir Deneysel desenler; gerçek deneysel desenler, yarı deneysel desenler ve zayıf deneysel desenler şeklinde gruplandırılır (Büyüköztürk, Kılıç- Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012: 195-208; Yazıcı, 2013: 124). Bu araştırmada yansız (seçkisiz) atama kullanılmadan, hazır gruplardan ikisi temel kavram kazanımı açısından eşleştirildiğinden ve temel kavram kazanımı açısından eşit olan gruplar seçkisiz olarak deney ve kontrol grubu

olarak belirlendiğinden yarı deneysel desen kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2012: 208).

Desende bağımlı değişken, çalışma grubunda yer alan çocukların “*temel kavram kazanımı*”, çocukların temel kavram kazanımına etkisi incelenen bağımsız değişken ise “*Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi*”dir.

Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin etkililiğini değerlendirmek amacıyla nitel verilerin toplanmasında ise; öğretmen ve ebeveynlerin görüşlerini almak amacıyla “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu” ve “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu”ndan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır.

Nitel veri toplama araçları ile edilen verilen analizinde; deney grubundaki çocukların ebeveynleri ve öğretmenleri ile yapılan açık uçlu standartlaştırılmış görüşmelerden elde edilen veriler, tümevarımsal içerik analizi yaklaşımına göre analiz edilmiştir. İçerik analizi için, önceden numaralandırılmış veri metinleri düzenlenmiştir. Veriler, genel bir bakış açısı kazanmak amacıyla birkaç kez okunmuş ve iki aşamada kodlanmıştır.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubuna, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı, Ankara il Pursaklar ilçesinde bağımsız anaokullarına devam eden, daha önce özel bir kavram eğitimi almamış deney (n:31) ve kontrol (n:34) grubu olmak üzere toplam 65 çocuk katılmıştır.

Deney grubuna alınan çocukların kişisel bilgileri incelendiğinde; çocukların %51,6’sının erkek,%48,4’ünün kız olduğu görülmektedir. Çocukların ebeveynlerine ilişkin kişisel bilgiler incelendiğinde; annelerin % 41,9’unun 29 yaş ve altı aralığında olduğu belirlenmiştir. Babaların %58,1’i 30-39 yaşları arasındadır.

Kontrol grubuna alınan çocukların kişisel bilgileri incelendiğinde; çocukların %58,8’inin erkek,%41,2’sinin kız olduğu görülmektedir. Çocukların ebeveynlerine ilişkin kişisel bilgiler incelendiğinde; annelerin % 73,5’inin 30-39 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Babaların %73,5’i 30-39 yaş aralığındadır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların temel kavram kazanımlarını değerlendirmek amacıyla araştırmacı tarafından geçerlik-güvenirlik çalışması yapılan “*48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği*”, çocuklar ve ailelerine ilişkin genel

bilgileri toplamak amacıyla demografik bilgilerin yer aldığı “*Kişisel Bilgi Formu*” uygulanmıştır.

“Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” uygulanma sürecinden önce deney gurubunda uygulanacak olan “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” kapsamında eğitici oyuncakların planlanabilmesi için ön bir çalışmaya gereksinim duyulmuştur. Bu gereksinimden hareketle, öğretmenlerin ve ebeveynlerin eğitici oyuncaklara ilişkin görüşlerini değerlendirmek ve durum tespiti yapmak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “*Sınıf İçi Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu*” ve “*Evde Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu*” kullanılmıştır. Durum tespiti güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çevresi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu çevre arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin uygulanma sürecini değerlendirmeye yönelik araştırmacı tarafından geliştirilen “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Gözlem Formu” ve “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin etkililiğini değerlendirmeye yönelik “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu” ve “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu” kullanılmıştır.

1.3.1. 48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği

“Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin 60-72 Aylık Çocukların Temel Kavram Kazanımlarına Etkisi”ni incelemek amacıyla yapılan araştırmada, araştırmacı tarafından 2017 yılında geliştirilen “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımı Değerlendirme Ölçeği Evet/Hayır olarak ikili puanlama şeklinde hazırlanmıştır. Puanlama ise, Evet (1) / Hayır (0) şeklinde yapılmıştır.

“48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımı Değerlendirme Ölçeği” ile ilgili olarak kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla, ölçme aracı maddelerinin amacına uygunluğu, açıklığı ve anlaşılabilirliği açısından altı öğretim üyesi ve bir yüksek lisans mezunu öğretmen olmak üzere yedi kişinin görüşleri alınmıştır.

Uzmanlardan gelen görüşlerin değerlendirilmesinde, her bir maddeye ait kapsam geçerliği oranı (KGO) hesaplanmıştır. Ardından, hesaplanan KGO’ların ortalaması alınarak kapsam geçerliği indeksi (KGI) belirlenmiştir. Bu indeks her bir madde için uzmanların o maddeyi gerekli görüp görmediklerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır (Yurdugül, 2005). Sonuç olarak, toplam yedi

uzmandan görüş alınmış olması nedeniyle elde edilen KGO değerlerinin karşılaştırılacağı referans KGO değeri 0,99 dur. KGO değerlerinin 1 olduğu ve bu durumda maddelerin yeterli olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin genel KGİ değeri ise 1 olarak hesaplanmıştır. Kapsam geçerliği sonuçları dikkate alınarak ölçme aracına son şekli verilmiş ve ölçme aracı uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Buna göre ölçme aracı hareket alt ölçeğinde 18, bilim alt ölçeğinde 34, dil ve okuma alt ölçeğinde 18, matematik alt ölçeğinde 57, benlik ve sosyal farkındalık alt ölçeğinde 11 olmak üzere toplamda 138 maddeden oluşmuştur.

“48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği”nin faktör yapısını belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) (exploratory factor analysis) uygulanmıştır. Ayrıca ölçeğin öncelikli olarak, faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO (Kaise-Meyer-Olkin) Küresellik Testi ve Bartlett Testi yapılmıştır. Her bir alt ölçeğe ait KMO değerlerinin 0.50’den büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler ile örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Barlett Testi sonuçları incelendiğinde ise, $p < 0,05$ olduğu, verilerin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” alt ölçeklerinin iç tutarlılık kat sayısı .70’ e yakın ve .70’in üzerinde olduğu için bütün alt ölçekler güvenilirlik ölçütünü taşımaktadır.

1.3.2. Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi

Yaman Baydar (2019) tarafından geliştirilen “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin temel felsefesini oluşturulmuş, etkin öğrenmenin gerçekleşmesinde öğrenenlerin bireysel farklılıklarının ve öğrenme biçimlerinin önemi üzerinde durulmuştur. “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin temel felsefesine dayanarak uygulanacak olan “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin ilkeleri belirlenmiştir. Bu ilkeler şunlardır;

1. *Çocukların ilgisini, motivasyonunu ve gayretini en üst seviyede tutmak esastır.*

2. *Eğitici oyuncaklarla yeni deneyim fırsatları sunar.*

3. *Çocukların eğitim sürecine aktif katılımını sağlar.*

Daha sonra bu ilkelerden yararlanılarak, “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin içerik organizasyonu oluşturulmuştur. “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” farklı özellikleri olan kapsamlı, aşamalı, ilgi çekici ve özgün dört eğitici oyuncaktan oluşmuştur. Buna göre;

✓ Kullanılan eğitici oyuncaklarda temel kavramlar beş alanda ele alınmıştır. Bunlar; *hareket, matematik, dil ve okuma, bilim ile benlik ve sosyal farkındalık* kavramlarıdır.

✓ Eğitici oyuncaklar planlanırken gelişim özellikleri ve düzeyi, ilgi ve gereksinimler ön planda tutulmuştur.

✓ Eğitici oyuncaklar eşleştirme, benzer ve farklı olanı bulma, ilişki kurna, gruplama ve sıralama aşamalarından oluşmuştur.

✓ Eğitici oyuncakların amacı ve kuralları, çocuğun kavrayabileceği düzeyde net ve anlaşılırdır.

✓ Eğitici oyuncaklar, basitten karmaşığa doğru ve aşamalı olacak şekilde hazırlanmıştır.

✓ Eğitici oyuncaklar, çocuğun kendisini özgürce ifade etmesine ve rahat hissetmesine olanak sağlayacak şekilde planlanmıştır.

✓ Eğitici oyuncaklarda kullanılan materyaller sağlam, güvenli, yaratıcı ve ergonomiktir.

✓ Eğitici oyuncaklar, bireysel ya da küçük-büyük grup ile oynanabilecek şekilde düzenlenmiş ve sınıfın durumu ile çocuk sayısı dikkate alınmıştır.

Bütün bu bilgiler ışığında tasarımı yapılan “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nde yer alan eğitici oyuncakların planlanması ve Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” uygulanmasına geçilmiştir.

Belirlenen ilkeler ve içerik organizasyonu ışığında, Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı (2013)’nda ilgili kazanım ve göstergeler, “Kavramlara Aylık Eğitim Planlarında Yer Verme Durumu Çizelgesi”, “Sınıf İçi Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu” ve “Evde Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu” veri analizleri göz önünde bulundurulmuştur.

Bu noktadan hareketle; *Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Seti* aşağıdaki materyallerden oluşmaktadır.

➤ Eğitimci rehber kitabı: Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin temelleri, geliştirme süreci, kapsamı, kuramsal yapısı hakkında bilgiler bulunmaktadır.

➤ Kavramlara Yolculuk Eğitici Oyuncak Seti: Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi ”ne ait dört adet eğitici oyuncak bulunmaktadır. Her bir eğitici oyuncak hakkında “oyuncağın adı, ilgili kavramlar, oyuncağın amacı, oyuncağın yapılış aşamaları, gereksinim duyulan materyaller, materyallerin hazırlanması, oyuncağın oynanış aşamaları, öğrenme süreci” şeklinde detaylı bilgiler yer almaktadır.

➤ Değerlendirme Formları: Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin uygulanma sürecini değerlendirmeye

yönelik “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Gözlem Formu”, durum tespitine ilişkin ”Sınıf İçi Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu” ve “Evde Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu” bulunmaktadır. Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin etkililiğini değerlendirmeye yönelik “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu” ve “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu” bulunmaktadır.

1.4. Verilerin Toplanması

Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin uygulanması sonucunda çocukların temel kavram kazanımlarında meydana gelen gelişimin tespiti ve kavram eğitiminin etkililiğinin belirlenmesi için, kişisel bilgi formu, ön test, eğitici oyuncaklarla verilen kavram eğitimi, son test ve izleme testleri uygulanmıştır. Verilerin toplanma aşaması veri toplama araçları ve eğitici oyuncaklarla verilen kavram eğitiminin uygulanmasından oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından deney ve kontrol gruplarında bulunan çocuklara ait gelişim bilgileri okullarındaki dosyalarından yararlanılarak kişisel bilgi formu doldurulmuştur. Kişisel bilgi formu 19-21 Şubat 2018 tarihleri arasında doldurulmuştur. Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin çocukların temel kavram kazanımlarına etkisini tespit etmek için deney ve kontrol grubuna “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” 19- 23 Şubat tarihleri arasında ön-test olarak uygulanmıştır. “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği”nin uygulama süresi ortalama 25-30 dakikadır. “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” deney grubunda sınıf öğretmenleri tarafından 26 Şubat-20 Nisan 2018 tarihleri arasında sekiz hafta boyunca, her hafta üç gün pazartesi, çarşamba ve cuma günleri yaklaşık 35-40 dk. sürecek şekilde uygulanmıştır. “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin etkililiğini tespit etmek amacıyla 23-24 Nisan 2018 tarihlerinde “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu” ve 25 Nisan 2018 tarihinde ise, “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu” uygulanmıştır. “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin uygulanma sürecine ilişkin “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Gözlem Formu” 26.02.2018-20.04.2018 tarihleri arasında araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Deney grubuna uygulanan “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” uygulanması tamamlandıktan sonra deney ve kontrol gruplarına 23-27 Nisan 2018 tarihleri arasında son test uygulaması yapılmıştır. Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin etkisinin

kalıcılığını tespit etmek amacıyla “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” son testten dört hafta sonra 21-25 Mayıs 2018 tarihlerinde deney grubunda yer alan çocuklara tekrar uygulanmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın amacına yönelik toplanan verilerin istatistiksel analizleri “SPSS istatistik programı ile değerlendirilmiştir. “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” ile toplanan verilerin analizinde araştırmanın amaçlarını test etmek için parametrik olmayan istatistikler kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizi uygun istatistiksel işlemler ile yapılmıştır. Verilerin analiz yöntemi, betimsel istatistik ve normallik testi sonuçlarına göre belirlenmiştir. Ölçme aracının puanlarının karşılaştırılmasında bağımsız iki gruplu karşılaştırmalar ve ön test-son test karşılaştırmaları yapılmıştır. İki gruplu karşılaştırmalarda verilerin normal dağılmamasından dolayı Mann-Whitney U Testi, eşleştirilmiş gruplara da ise, Wilcoxon İşaret Testi kullanılmıştır. Anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup, $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı farklılık olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda anlamlı farklılık olmadığı belirtilmiştir. Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin uygulanma sürecinin öğretmen yönünden değerlendirilmesi “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Gözlem Formu” ile yapılmıştır. Eğitimin temel ilkeleri doğrultusunda deney grubunda yer alan iki öğretmenin göstermiş oldukları performans “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Gözlem Formu” ile değerlendirilmiştir. Toplanan veriler frekans ve yüzdeler şeklinde hazırlanmıştır.

Sınıf İçi Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu ve Evde Eğitici Oyuncak Ortamını Değerlendirme Formu ile araştırmanın durum tespitine ilişkin toplanan verilerin analizi frekans ve yüzde tabloları oluşturularak içerik analizi ile yorumlanmıştır. Verilerin içerik analizi; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kod ve temaların düzenlenmesi ve bulguların yorumlanması aşamalarına göre yapılmıştır. “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu” ve Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu” ile “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin etkililiğine ilişkin toplanan verilerin analizi; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kod ve temaların düzenlenmesi ve bulguların yorumlanması aşamalarına göre içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır.

2. Bulgular ve Yorum

Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin 60-72 aylık çocukların temel kavram kazanımına etkisinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada, elde edilen bulgular nicel ve nitel olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

2.1. Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin Nicel Boyutuna İlişkin Bulgular

Tablo 1: Deney ve Kontrol Grubunu Oluşturan Çocukların "48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği" Ön Test Mann-Whitney-U Testi Sonuçları

		Mann-Whitney U testi						
Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçekleri"		n	$\bar{x}$	Med.	ss	Sıra Ort.	Z	p
Hareket	Deney	31	87,68	89,00	7,76	38,27	-1,8	0,052
	Kontrol	34	83,09	83,00	9,81	28,19		
Bilim	Deney	31	89,16	91,00	8,40	35,69	-1,1	0,269
	Kontrol	34	86,26	88,00	11,14	30,54		
Dil ve Okuma	Deney	31	67,74	67,00	16,13	34,47	-0,6	0,547
	Kontrol	34	65,53	67,00	11,58	31,66		
Matematik	Deney	31	74,29	75,00	12,15	34,18	-0,5	0,631
	Kontrol	34	72,56	75,00	12,45	31,93		
Benlik ve Sosyal Farkındalık	Deney	31	82,26	82,00	12,71	29,40	-1,5	0,131
	Kontrol	34	87,03	91,00	9,96	36,28		
Toplam	Deney	31	79,58	80,00	9,04	34,37	-0,6	0,576
	Kontrol	34	77,74	80,00	9,15	31,75		

Tablo 1 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının "48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği" Hareket Alt Ölçeği ($z = -1,8$, $p = 0,052$), Bilim Alt Ölçeği ($z = -1,1$, $p = 0,269$), Dil ve Okuma Alt Ölçeği ($z = -0,6$, $p = 0,547$), Matematik Alt Ölçeği ($z = -0,5$, $p = 0,631$), Benlik ve Sosyal farkındalık Alt Ölçeği ($z = -1,5$, $p = 0,131$) ile toplam ($z = -0,6$, $p = 0,576$) ön test puanları açısından deney grubu lehine anlamlı farklılık görülmemiştir ($p > 0,05$).

Uygulama öncesinde deney ve kontrol grubunun temel kavram kazanımlarının birbirine denk olmasının uygulamanın etkisini gözlemleyebilmek açısından önemli olduğu düşünüldüğünden Tablo 1'den elde edilen bulgulara göre; deney ve kontrol grubunun araştırmaya başlamadan önce temel kavram kazanımı açısından birbirine benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Deney Grubundaki Çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” Ön-Test / Son-Test Puanlarına Göre Wilcoxon İşaret Testi Sonuçları

“48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçekleri”	Deney						Wilcoxon işaret testi		
	n	$\bar{x}$	Med.	Min.	Max.	ss	z	p	
Hareket Ön Test	31	87,68	89,00	67,00	100,00	7,76			
Son Test	31	95,58	100,00	72,00	100,00	6,76	-3,9	0,0001	
Bilim Ön Test	31	89,16	91,00	68,00	100,00	8,40			
Son Test	31	93,23	94,00	82,00	100,00	5,79	-2,6	0,009	
Dil ve Okuma Ön Test	31	67,74	67,00	33,00	94,00	16,13			
Son Test	31	83,81	89,00	33,00	100,00	13,31	-4,02	0,0001	
Matematik Ön Test	31	74,29	75,00	47,00	96,00	12,15			
Son Test	31	89,81	93,00	63,00	100,00	9,63	-4,7	0,0001	
Benlik ve Sosyal Farkındalık Ön Test	31	82,26	82,00	45,00	100,00	12,71			
Son Test	31	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	-4,5	0,0001	
Toplam Ön Test	31	79,58	80,00	60,00	97,00	9,04			
Son Test	31	91,61	93,00	72,00	100,00	7,05	-4,7	0,0001	

($P < 0,05$)

Tablo 2’ye göre, deney grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” alt ölçekleri ve ön test/son test puanları Wilcoxon işaret testi sonuçlarına göre çocukların Hareket Alt Ölçeği ($z = -3,9$, $p = 0,0001$), Bilim Alt Ölçeği ($z = -2,6$, $p = 0,009$), Dil ve Okuma Alt Ölçeği ($z = -4,02$, $p = 0,0001$), Matematik Alt Ölçeği ($z = -4,7$, $p = 0,0001$), Benlik ve Sosyal farkındalık Alt Ölçeği ($z = -4,5$, $p = 0,0001$) ile toplam ($z = -4,7$, $p = 0,0001$) ön test/son test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Deney grubu çocukların bütün alt ölçeklerde ön test/ son test puan ortalamaları arasında anlamlı yönde bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Bu sonuçlara göre, Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin deney grubundaki çocukların temel kavram kazanımlarına olumlu yönde etkisinin olduğu ifade edilebilir.

Eğitici oyuncakların kullanımı bilimin temel prensiplerini öğretmek için ve çocukların okul dışı deneyimlerini genişletmek için çok etkilidir. Her yaş grubundan çocuklar önceden var olan kavramsal bilgileri ışığında yeni kavramsal bilgileri yorumlayabilirler. Bütün çocuklar doğrudan ya da dolaylı şekilde oyuncaklarla iletişim halindedir. Bilim kavramlarının eğitici oyuncaklar yoluyla öğretileceği konusunda birçok neden bulunmaktadır. Bunlar; eğitici oyuncaklar doğal olarak motivasyon kaynağıdır ve uygulama gerektirir. Soyut kavramların somutlaştırılmasında yardımcı olur ve çocuklarla ilişkilidir. Eğitici oyuncaklar yoluyla tasarım ve projeler yapılabilir. Öğretimin herhangi bir döngüsünde rahatlıkla kullanılabilirler. Aynı anda hem çocukları hem öğretmenleri eğlenceye ve bilimin zihinsel yönlerine dâhil edebilir (Logan Strom, 1999: 25).

Liebenau (1993) çalışmasında, oyuncak çeşidinin çocukların sonraki saldırgan, destekleyici ve işbirlikçi davranışları üzerine etkisini incelemektedir. Çalışmaya özel bir çocuk merkezinden dört-beş yaş 34 çocuk katılmıştır. Çocuklar agresif, destekleyici ve nötr olmak üzere üç hedef grubuna ayrılmıştır. Her gruptan ilk 10 dk. işbirlikçi oyun ile, ikinci 10 dakika, gruplarına özgü eğitici oyuncaklarla oynayarak ve son 10 dakikayı ise, işbirlikçi oyunun ilk aşaması olarak tekrar oynamaları istenmiştir. Her aşamada çocukların davranışları kodlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; destekleyici eğitici oyuncaklarla oynayan çocuklar destekleyici davranışlar sergilerken, yap-boz gibi eğitici oyuncaklarla oynayan çocuklar hem kendi seçtikleri eşleriyle hem de diğer çocuklarla işbirlikçi davranış sergilemişlerdir.

Tablo 2’de yer alan bulgular ile sunulan araştırma sonuçları ve yukarıda yer verilen alan yazın bilgisi, eğitici oyuncakların temel kavramlar üzerinde etkisi olması açısından benzerlik göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre, eğitici oyuncaklarla verilen kavram eğitimi çocukların hareket, bilim, matematik, dil ve okuma, benlik ve sosyal farkındalık gibi temel kavram kazanımları üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada deney grubuna uygulanan Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nde kavram kazanımını desteklemeye yönelik eğitici oyuncakların çocukların yaparak yaşayarak deneyimlediği ve oyun ortamında doğal olarak öğrendiği, bu sonucun nedenleri arasında yer alabilir. Çocuğun kendisinin oyunun içinde aktif olarak yer aldığı çocuk merkezli eğitici oyuncaklar kullanılması, aşamalı eğitici oyuncaklar yoluyla birçok temel kavramın (hareket, bilim, dil ve okuma, matematik, benlik ve sosyal farkındalık) sarmal ve bütünleşik bir şekilde verilmesi ve çocuklara tekrar etme olanağının sunulması çocukların son test puanları lehine anlamlı bir farklılık çıkmasının nedeni olabilir. Eğitici oyuncaklar yolu ile verilen eğitiminin çocukların

ilgi ve gereksinimlerini karşılaması, çocukların motivasyonu yüksek bir şekilde oyunlara dâhil olmasını sağlaması ve verilen tüm kavramları eğitici oyuncaklar yoluyla deneyimlemesi yine bu sonuca götüren nedenler arasında yer alabilir. Bunun yanı sıra eğitim süreci dışında hazırlanan eğitici oyuncakların kavram oyuncakları merkezine kaldırılarak, çocukların kendi ilgi ve istekleri doğrultusunda eğitici oyuncaklarla zaman geçirmelerinin bu sonucu desteklediği düşünülebilir.

Tablo 3: Kontrol Grubundaki Çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” Ön-Test / Son-Test Puanlarına Göre Wilcoxon İşaret Testi Sonuçları

“48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçekleri”	Kontrol					Wilcoxon işaret testi		
	n	$\bar{x}$	Med.	Min.	Max.	ss	z	p
Hareket Ön Test	34	83,09	83,00	56,00	100,00	9,81		
Son Test	34	84,21	83,00	50,00	100,00	11,15	-0,484	0,628
Bilim Ön Test	34	86,26	88,00	35,00	97,00	11,14		
Son Test	34	86,06	88,00	47,00	100,00	10,30	-0,231	0,818
Dil ve Okuma Ön Test	34	65,53	67,00	28,00	89,00	11,58		
Son Test	34	65,24	61,00	39,00	83,00	11,42	-0,133	0,894
Matematik Ön Test	34	72,56	75,00	44,00	91,00	12,45		
Son Test	34	77,65	79,00	49,00	96,00	11,45	-3,3	0,001
Benlik ve Sosyal Farkındalık Ön Test	34	87,03	91,00	64,00	100,00	9,96		
Son Test	34	89,68	91,00	64,00	100,00	9,43	-1,3	0,181
Toplam Ön Test	34	77,74	80,00	45,00	91,00	9,15		
Son Test	34	80,06	81,50	49,00	91,00	8,53	-3,01	0,003

($p < 0,05$)

Tablo 3’e göre; kontrol grubu “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” alt ölçekleri ve ön ve son test puanları Wilcoxon İşaret Testi sonuçlarına göre çocukların Hareket Alt Ölçeği ($z = -0,484$ $p = 0,628$), Bilim Alt Ölçeği ($z = -0,23$ $p = 0,818$), Dil ve Okuma Alt Ölçeği ($z = -0,133$ $p = 0,894$), Benlik ve

Sosyal Farkındalık Alt Ölçeği ($z = -1,3$ $p = 0,181$) ön test/son test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). Matematik Alt Ölçeği ($z = -3,3$ $p = 0,001$) ile toplam ($z = -3,01$ $p = 0,003$) ön test/son test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Tablo 3'deki veriler ışığında, kontrol grubundaki çocukların matematik alt ölçeği ve toplam son test puanlarının ön test puanlarına göre anlamlı derecede yüksek görülürken; hareket, bilim, dil ve okuma ile benlik ve sosyal farkındalık alt ölçekleri son test puanları ile ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p > 0,05$). Kontrol grubundaki çocukların matematik alt ölçeği ve toplam puanlarında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğu göze çarpmaktadır.

Okul öncesi dönemde verilen eğitim farklı öğrenme yaklaşımlarını ve dolayısıyla farklı öğrenme fırsatlarını barındırmaktadır. “MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı”nda matematik kavramlarına ilişkin yer alan bilgilere göre; “çocukların önceden edindikleri kavramsal bilgilerle yeni bilgiler arasında ilişki kurmasına yardım etmek, matematiksel kavramların niçin ve nasıl kullanıldığını kavramaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda kontrol grubunda uygulanan MEB Okul Öncesi Eğitim Programı ile çocukların matematik kavramlarındaki artışın nedeni, kazandırılacak olan kavramları iyi bir şekilde temsil etmesi ve kazanımlara ulaşması, program dâhilinde etkinliklerin etkili ve dengeli bir şekilde sunulması olabilir. Ayrıca, kontrol grubunu oluşturan çocukların ebeveynlerinin ve diğer çevresel faktörlerin de bu kazanımın artmasında etkisi olduğu düşünülebilir.

Bunun yanı sıra, “MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı”nda; öğretmen, programda yer alan kazanım ve göstergeler ile kavramları farklı biçimlerde bir araya getirebilir; etkinliklerini bütünleştirilmiş veya ayrı ayrı hazırlayabilir; değişik konulardan, etkinlik, ortam ve materyallerden yararlanarak öğrenme süreçlerini zenginleştirebilir (MEB, 2013) denilmektedir. Ancak kontrol grubunda uygulanan MEB Okul Öncesi Eğitim Programı ile hareket, bilim, dil ve okuma ile benlik ve sosyal farkındalık alt ölçekleri ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir. Bunun nedeni, MEB Okul Öncesi Eğitim Programında hareket, bilim, dil ve okuma, benlik ve sosyal farkındalık kavramları yer almasına rağmen uygulamaya tam olarak yansımamış olmasından kaynaklanabilir.

Tablo 4: Deney ve Kontrol Grubunu Oluşturan Çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” Son Test Puanlarına İlişkin Mann-Whitney-U Testi Sonuçları

“48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” Alt Ölçekleri”	n	$\bar{x}$	Son Test				Mann-Whitney U testi			
			Med.	Min.	Max.	ss	Sıra Ort.	Z	p	
Hareket	Deney	31	95,58	100,00	72,00	100,00	6,76	44,29	-4,7	0,0001
	Kontrol	34	84,21	83,00	50,00	100,00	11,15	22,71		
Bilim	Deney	31	93,23	94,00	82,00	100,00	5,79	41,18	-3,4	0,0001
	Kontrol	34	86,06	88,00	47,00	100,00	10,30	25,54		
Dil ve Okuma	Deney	31	83,81	89,00	33,00	100,00	13,31	45,71	-5,2	0,0001
	Kontrol	34	65,24	61,00	39,00	83,00	11,42	21,41		
Matematik	Deney	31	89,81	93,00	63,00	100,00	9,63	43,56	-4,3	0,0001
	Kontrol	34	77,65	79,00	49,00	96,00	11,45	23,37		
Benlik ve Sosyal Farkındalık	Deney	31	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	45,00	-5,7	0,0001
	Kontrol	34	89,68	91,00	64,00	100,00	9,43	22,06		
Toplam	Deney	31	91,61	93,00	72,00	100,00	7,05	45,69	-5,2	0,0001
	Kontrol	34	80,06	81,50	49,00	91,00	8,53	21,43		

($p < 0,05$)

Tablo 4’e göre, deney ve kontrol grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” Hareket Alt Ölçeği ($z = -4,7$, $p = 0,0001$), Bilim Alt Ölçeği ($z = -3,4$, $p = 0,0001$), Dil ve Okuma Alt Ölçeği ($z = -5,2$, $p = 0,0001$), Matematik Alt Ölçeği ($z = -4,3$, $p = 0,0001$), Benlik ve Sosyal farkındalık Alt Ölçeği ($z = -5,7$, $p = 0,0001$) ile toplam ($z = -5,2$, $p = 0,0001$) son test puanları açısından deney grubunda puanların anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$). Deney grubunun son test puanlarında tüm alt ölçeklerde belirgin bir artışın gerçekleşmesinin deney grubunun lehine bir sonuç olduğu düşünülebilir.

Eğitici oyuncakların mekânsal kavramları desteklemek için özel mekânsal araçlar olarak kullanılması konusunda henüz yeterli araştırma yoktur. Ancak mekânsal kavramları geliştiren iki tür oyuncak vardır. Bunlar bloklar ve bulmacalardır. Bu “inşaat oyuncakları” veya daha küçük bileşenlerden oluşan oyuncaklar, daha büyük nesnelere inşa etmek için kullanılır ve bilişsel gelişimdeki ilerlemeyle ilişkili olan mekânsal bir anlayış ve nesnelere arası ilişki gerektirir (DeCortin, 2015: 18).

Eğitici oyuncaklarla oynamanın matematiksel kavram kazanımını, problem çözme stratejileri, cebirsel akıl yürütme ve mekânsal düşünme becerilerini geliştirdiği tespit edilmiştir. Bu beceriler aynı zamanda çocukların bilimsel düşüncelerini sağlayan becerilerdir. Levine, Ratliff, Huttenlocher ve Cannon (2010) yaşları iki-dört arasında puzzle ile oynayan çocukların iki boyutlu zihinsel

rotasyon görevinde daha iyi performans gösterdiğini bulmuşlardır. Ayrıca puzzle oyuncacı ile oynama sıklığı zihinsel rotasyon görevinde daha iyi performans göstermeleriyle paralel artış göstermiştir. Verdine vd. (2013) çalışmalarında alt sosyoekonomik ailelerden gelen çocuklar üst sosyoekonomik ailelerden gelen çocuklara göre, yapı inşaat görevinde daha düşük performans göstermişlerdir. Bu durum alt sosyoekonomik düzeyden gelen çocukların bu tür eğitici oyuncaklara daha az sahip olabileceğini düşündürmüştür. Ayrıca bu çocukların ebeveynlerinin altında, üstünde, yanında gibi mekânsal kavram sözcüklerini daha az sıklıkta kullandıkları görülmüştür (DeCortin, 2015: 19).

Tablo 4’den elde edilen bulgular ile yukarıda sunulan araştırma sonuçları ve alan yazın bilgisi eğitici oyuncakların çocukların hareket, matematik, bilim, dil ve okuma ile benlik ve sosyal farkındalık kavramları üzerinde olumlu etkisi olması yönünden benzerlik göstermektedir. Yukarıda sunulan araştırma sonuçlarında ve alan yazında, eğitici oyuncakların çocukların temel kavram kazanımlarını geliştirdiğı vurgulanmaktadır. Tablo 4’e göre de; “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” uygulanan deney grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” alt ölçeklerinden almış oldukları puanların kontrol grubundaki çocuklara göre anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, deney grubuna uygulanan “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin tüm temel kavramı dengeli bir şekilde kapsayarak sunulmasından, hali hazırda uygulanan MEB Okul Öncesi Eğitim Programı’nın içerisine verimli bir şekilde entegre edilmesinden, sunulan eğitici oyuncakların temel kavramları iyi bir şekilde temsil etmesinden kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca eğitim ortamının çocukların gelişim seviyesine uygun olarak hazırlanmış olmasından, çocukların eğitici oyuncaklar yoluyla hazırlanmış oyunlara aktif bir şekilde katılmalarından, eğitici oyuncakların her bir aşamasında temel kavramların etkili ve ilgi çekici şekilde çocuklara sunulmasından kaynaklanıyor olabilir. Hazırlanan eğitici oyuncak materyallerinin çocukların dikkatini çekmesi ve dikkatinin uzun süre yoğunlaşmasını sağlamaı, eğitici oyuncaklarla oynanırken çocukların düşünce ve görüşlerini açıklamalarına fırsat verilmesi başka bir neden olabilir.

Tablo 5: Deney Grubunu Oluşturan Çocukların 48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği Ön – Test /Son-Test/ İzleme Testi Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaret Testi Sonuçları

“48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçekleri”		Deney						Wilcoxon işaret testi	
		n	$\bar{x}$	Med.	Min.	Max.	ss	z	p
Hareket	Ön Test	31	87,68	89,00	67,00	100,00	7,76		
	İzleme	31	95,97	100,00	83,00	100,00	5,46	-4,1	0,0001
Hareket	Son Test	31	95,58	100,00	72,00	100,00	6,76		
	İzleme	31	96,06	100,00	83,33	100,00	5,40	0	1
Bilim	Ön Test	31	89,16	91,00	68,00	100,00	8,40		
	İzleme	31	93,81	94,00	82,00	100,00	5,19	-2,8	0,004
Bilim	Son Test	31	93,23	94,00	82,00	100,00	5,79		
	İzleme	31	93,93	94,12	82,35	100,00	5,09	-1,4	0,161
Dil ve Okuma	Ön Test	31	67,74	67,00	33,00	94,00	16,13		
	İzleme	31	84,16	89,00	44,00	100,00	11,50	-1,2	0,0001
Dil ve Okuma	Son Test	31	83,81	89,00	33,00	100,00	13,31		
	İzleme	31	84,23	88,89	44,44	100,00	11,57	-0,74	0,458
Matematik	Ön Test	31	74,29	75,00	47,00	96,00	12,15		
	İzleme	31	90,42	93,00	63,00	100,00	9,38	-4,7	0,0001
Matematik	Son Test	31	89,81	93,00	63,00	100,00	9,63		
	İzleme	31	90,44	92,98	63,16	100,00	9,39	-2,94	0,053
Benlik ve Sosyal Farkındalık	Ön Test	31	82,26	82,00	45,00	100,00	12,71		
	İzleme	31	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	-4,6	0,0001
Benlik ve Sosyal Farkındalık	Son Test	31	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00		
	İzleme	31	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0	1
Toplam	Ön Test	31	79,58	80,00	60,00	97,00	9,04		
	İzleme	31	91,98	93,48	76,09	100,00	6,37	-4,8	0,0001
Toplam	Son Test	31	92,57	93,10	76,90	100,00	6,01		
	İzleme	31	92,93	93,33	79,40	100,00	5,23	-1,01	0,311

($p < 0,05$)

Tablo 5’e göre, deney grubundaki çocukların “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” alt

ölçekleri ve ön ve izleme testi puanları Wilcoxon İşaret Testi sonuçlarına göre; deney grubu Hareket Alt Ölçeği ($z = -4,1$ $p = 0,0001$), Bilim Alt Ölçeği ($z = -2,8$ $p = 0,004$), Dil ve Okuma Alt Ölçeği ($z = -1,2$ $p = 0,0001$), Matematik Alt Ölçeği ($z = -4,7$ $p = 0,0001$), Benlik ve Sosyal farkındalık Alt Ölçeği ($z = -4,6$ $p = 0,0001$) ile toplam ($z = -4,8$ $p = 0,0001$) ön test/ izleme testi puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. ($p < 0,05$). “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” alt ölçekleri ve toplam son test ile izleme testi arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p > 0,05$).

Bu sonuçlara göre; deney grubunda “48-72 Aylık Çocuklar İçin Temel Kavram Kazanımını Değerlendirme Ölçeği” alt ölçekleri ve toplam ön test/izleme testi puanları açısından anlamlı bir farklılık görülürken; son test/ izleme testi puanları açısından anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu bağlamda deney grubundaki çocuklara uygulanan Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin etkisinin dört haftalık süreçte devam ettiği söylenebilir.

3.2. Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin Nitel Boyutuna İlişkin Bulgular

Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin uygulanma süreci sonunda, öğretmenlerin uyguladığı eğitim sürecine ilişkin görüşleri “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu” ile değerlendirilmiştir. Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'ne ilişkin öğretmenlere “Öğretmen Görüşme Formu” aracılığıyla görüşme soruları sorulmuştur. İki öğretmen ile görüşme sağlandığından betimleyici istatistiklere yer verilmemiş olup, sorulan sorular ve elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir;

1) “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” etkili oldu mu? Düşüncelerinizi yazınız.

Öğretmen 1 bu soruyu “kavramların oyun yolu ile daha rahat ve eğlenerek öğretilbileceğini gözlemledim. Bilgi ve etkinlik dağarcığımın genişlemesine katkı sağladı. Uygulanan oyunlarla kendi fikirlerimi de katarak farklı etkinlikler uygulamama katkı sağladı. Ayrıca eğitici oyuncaklar hakkında bilmediğim birçok şey olduğunu fark ettim. Her oyuncuğun gerçekten eğitici oyuncak olmadığı, bir oyuncuğun bu kadar fonksiyonel olabileceğini ve çocuklara hiçbir zorlama olmaksızın oyun içinde kavramları nasıl fark ettiklerini gördüm.” şeklinde ifadelerle açıklamıştır.

Öğretmen 2 bu soruyu “çocuklara verilmek istenen kavramların eğitici oyuncaklarla daha çabuk, kolay ve eğlenceli bir şekilde verilmesi ilgimi çekti. Kavram eğitiminin eğitici oyuncaklarla ve oyunlarla

aşamalı bir şekilde yapılması kalıcı öğrenmeyi daha kolay sağladığını ve oyunların farklı bakış açısıyla oynandığında farklı etkinliklerin de yapılabileceğini gözlemledim. Daha önce bu denli çok yönlü bir eğitici oyuncak görmemiştim. Ayrıca eğitici oyuncak denilince ilk akla gelen matematik ve okuma yazma etkinlikleri oluyor. Hâlbuki sosyal gelişimin içinde bulunduğu eğitici oyuncak da olabiliyormuş. Ayrıca aslında bildiğimiz ama kavram diye adlandırmadığımız birçok temel kavramla da karşılaşmış oldum. Sadece çocuklar değil ben de bir öğretmen olarak bilmediğim birçok kavramı fark ettim” şeklinde ifadelerle açıklamıştır.

2) *“Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” uygulanırken en fazla güçlük çektiğiniz durum/durumlar neler oldu?*

Öğretmen 1 bu soruyu “çocuklar arasındaki bireysel farklılıkların, oyunun ilerlemesinde zaman problemi yaratarak diğer çocukların oyun sırasında dikkatinin dağılmasına sebep olduğu durumlar yaşadım” şeklinde ifadelerle açıklamıştır.

Öğretmen 2 bu soruyu “çocukların bireysel özelliklerinin farklı olmasından dolayı oyun sürelerinin zaman zaman beklenenden uzun sürmesi ve buna bağlı olarak çocukların dikkatinin dağılması söz konusu olduğunda tekrar oyuna adapte etmekte zorlandım” şeklinde ifadelerle açıklamıştır.

3) *“Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” ile ilgili önerileriniz varsa lütfen yazınız.*

Öğretmen 1 bu soruyu “eğitim sürecinde yer alan eğitici oyuncakların her bir aşaması daha basitleştirilerek farklı yaş gruplarına da uygulanabilir. Böylece daha küçük yaş gruplarından başlayarak kavram kazanımı daha kolay, eğlenceli ve kalıcı hale getirilebilir ” şeklinde ifadelerle açıklamıştır.

Öğretmen 2 bu soruyu” küçük yaş gruplarına da uygulanabilir olması için oyuncakların basamakları basitleştirilebilir. Daha fazla eğitici oyuncak planlanarak sadece sekiz hafta değil, tüm bir eğitim öğretim yılı farklı eğitici oyuncaklarla program zenginleştirilebilir” şeklinde ifadelerle açıklamıştır.

Öğretmenlerin Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Programı’na ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; uygulama sırasında kimi zaman çocukların gelişim düzeylerindeki farklılıklardan ötürü diğer çocukların dikkatini toplamada zorlandığı, uygulanan eğitim sürecinin hem öğretmenlerin hem de çocukların çok yönlü gelişimine katkı sağladığı, yer alan eğitici oyuncakların diğer yaş grupları için de planlanabileceği söylenebilir.

Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi’nin uygulanma süreci sonunda ebeveynlerin uygulanan eğitim sürecine ilişkin görüşleri

ise “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu” ile değerlendirilmiştir.

Ebeveynlere sorulan sorular ve onlardan alınan cevaplar şu şekildedir;

“Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi uygulama öncesi ve sonrası ile ilgili olarak duygu ve düşüncelerinizi lütfen yazınız.

Tablo 6: “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu” Değerlendirme Sonuçları

“Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”ne İlişkin Ebeveyn Görüşleri	n	%
Duygu ve Düşüncelerini Aktarmada Özgüveni Arttı	20	15,88
Sosyal Kavramları Gelişti	21	16,67
Hayal Gücü Gelişti	18	14,29
El Becerileri Arttı	12	9,52
Bilişsel gelişimine katkı sağladı	20	15,88
Dikkat Dağınıklığı Sorunu Çözüldü	10	7,93
Ses, Harf, Sözcük, Rakam ve Renklere Kavramlarına İlgil Duymaya Başladı	15	11,90
Problem Çözme Becerisi Arttı.	10	7,93

Tablo 6’da ebeveynlerin “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” uygulama öncesi ve sonrası ile ilgili içerik analizi yapılarak görüşlerin dağılımı verilmiştir. Tablo 6’ya göre uygulanan eğitimin sonunda ebeveynlerin %16,67’sinin çocuklarının sosyal kavramları geliştiğini, %15,88’inin çocuklarının duygu ve düşüncelerini aktarmada özgüvenlerinin arttığı, %15,88’inin çocuklarının bilişsel gelişimine katkı sağladığını, %14,29’unun çocuklarının hayal güçlerinin geliştiğini, %11,90’ının çocuklarının ses, harf, sözcük, rakam ve renk kavramlarına ilgi duymaya başladığını, %9,52’sinin çocuklarının el becerilerinin geliştiğini, %7,93’ünün çocuklarının problem çözme becerisi arttığı, %7,93’ünün dikkat dağınıklığı sorununun çözüldüğü şeklinde ifade ettikleri belirtilmiştir.

Ebeveynlerin görüşleri değerlendirildiğinde; çocuklarının sosyal kavramları geliştiği, çocuklarının duygu ve düşüncelerini aktarmada özgüvenlerinin arttığı ve çocuklarının bilişsel gelişimine katkı sağladığı görüşünde bulunan ebeveynlerin birbirine yakın çoğunlukta olduğu; bunun yanı sıra çocuklarının hayal güçlerinin geliştiği, çocuklarının ses, harf, sözcük, rakam ve renk kavramlarına ilgi duymaya başladığı ve çocuklarının el becerilerinin geliştiği

görüşlerinin olduğu ve daha az olmakla birlikte, çocuklarının problem çözme becerisi arttığı ve dikkat dağınıklığı sorununun çözüldüğü şeklinde görüş bildirdikleri söylenebilir.

Buna göre; deney grubuna uygulanan Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin çocuklar üzerindeki etkilerinin yalnızca okulda öğretmenleri tarafından değil, ebeveynlerinde gözlemleyeceği şekilde çocukların aile yaşantılarına da yansıdığı ve ebeveynlerinde çocukların üzerindeki olumlu etkileri gözlemleyebildikleri söylenebilir.

Sonuç

Bu araştırma, “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi”nin 60-72 Aylık Çocukların Temel Kavram Kazanımlarına Etkisi”ni incelemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın sonucunda; “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” nin uygulanmasından sonra elde edilen son test puan ortalamalarında deney grubunda yer alan çocukların lehine anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. Ayrıca deney grubu ön ve son-test puan ortalamalarına bakıldığında son test lehine anlamlı fark bulunurken, kontrol grubu ön ve son-test puan ortalamalarında matematik alt ölçeği ve toplam puan ortalamalarında son test lehine anlamlı düzeyde fark tespit edilmiştir. Deney ve kontrol grubunda yer alan çocukların ön ve son-test karşılaştırılmalarında deney grubunda bulunan çocukların puanları lehine farklılık bulunmuştur. Deney grubu ön ve izleme testi ortalamalar incelendiğinde izleme testi toplam puanı deney grubu lehine anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Son ve izleme testi ortalamaları incelendiğinde ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bağlamda “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” çocukların temel kavram kazanımını desteklemektedir.

“Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” ne ilişkin öğretmenlerin “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu” ile program hakkındaki görüşleri değerlendirildiğinde; deney grubunda bulunan her iki öğretmen de “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” nin mesleki ve kişisel gelişimlerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Ayrıca Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin çocukların temel kavram kazanımına olumlu katkı sunduğunu belirtmişlerdir.

“Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi” ne ilişkin ebeveynlerin “Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi Ebeveyn Görüşme Formu” ile elde edilen görüşleri değerlendirildiğinde; Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin çocukların temel kavram kazanımlarının yanı sıra pek çok beceriyi kazandırdığı ve gelişimlerini olumlu yönde etkilediği şeklinde ifade ettikleri belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda, nicel verilere göre deney grubu çocuklarının ön test ve son test puanları arasındaki anlamlı farklılığı, nitel verilerin bulgularının da desteklediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, araştırmancın nicel verilerinden elde edilen sonuçların nitel verilerden elde edilen sonuçlarla örtüştüğü söylenebilir.

Bu araştırmancın sonucunda; aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

- Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin uygulamasına katılan çocukların daha sonraki öğrenme yaşantılarında kavram kazanım düzeyleri araştırılabilir.

- Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitimi'nin kalıcılığı eğitim sürecinin sonundan 3,6 ve 12 aylık ve daha uzun dönemlerle izlenebilir.

- Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitim'i sekiz hafta uygulanmıştır. Eğitim süreci bir yıllık zamanı kapsayacak şekilde de ele alınabilir.

Kaynakça

- Akaroğlu, E. G. & Dereli E. (2012). Okul Öncesi Çocukların Görsel Algı Eğitimlerine Yönelik Geliştirilmiş Eğitici Oyuncakların Çocukların Görsel Algılarına Etkisi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Journal Of World Of Turks*, 4(1), 201-222.
- Alabay, E. (2006). *Altı Yaş Okul Öncesi Dönemi Çocuklarına Bilgisayar Destekli Matematiksel Kavramların Öğretimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Almeida, A. I. (2007). *Creative Dance and Cognition: A Study on Physical Expression of Concepts*. (Unpublished Master's Thesis). University of Alberta, Kanada.
- Almqvist, B. (2004). Educational Toys, Creative Toys. Toys, Play, and Child Development. Goldstein, Jeffrey (Ed.), *Toys and Play, Child Development* (s. 46-67). The Netherlands: Cambridge University.
- Angın, D. E. (2013). *Proje Temelli Eğitim Programının 60-71 Aylık Çocukların Kavram Gelişimine Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aydoğan Akuyşal, S. (2007). *6 Yaş Çocuklarının Geometrik Şekil ve Sayı Kavramlarının Gelişiminde Kavram Eğitim Programının Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Baki, A. ve Gökçek, T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.

- Bracken, B. A. ve Crawford, E. (2010). Basic Concepts in Early Childhood Educational Standards: A 50-State Review. *Early Childhood Education Journal*, 37(5), 421–430.
- Breaken, B. A. ve Panter, J. E. (2011). Using the Bracken Basic Concept Scale and Bracken Concept Development Program in the Assessment and Remediation of Young Children's Concept Development. *Psychology in the Schools*, 48(5), 464-475.
- Boistvert, K. (2003). *An Exploratory Study of The Development of the Boehm Test of Basic Concepts, Third Edition: Preschool Tactile Version*. (Unpublished Doctoral Thesis). Columbia University, New York.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Charlesworth, R. ve Lind, K. K. (2010). *Math and Science for Young Children*. U.S.A: Cengage Learning.
- Cross, C. T., Woods, T. A., ve Schweingruber, H. (2009). *Mathematics Learning in Early Childhood Paths Toward Excellence and Equity*. U.S.A.: The National Academies Press.
- Demir, N. ve Kabadayı, A. (2008). Erken yaşta renk kavramının kazandırılmasında bilgisayar destekli ve geleneksel öğretim yöntemlerinin karşılaştırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-18.
- Decortin, C. E. (2015). *What Makes A Toy Educational? The Impact of Educational Toys on Spatial Development in Preschoolers*. (Master's Thesis). Tufts University, Boston.
- Eagleman, D. (2016). *What is Reality?*. London: Blink Films.
- Ferretti, T. R., Mcrae, K. ve Hatherell, A. (2001). Integrating Verbs, Situation Schemas, and Thematic Role Concepts. *Journal of Memory and Language*, 44(4), 516–547.
- Gürkan, B. (2002). Bilgi, Bilim, Bilimsellik Kavramları. *Us Düşün ve Ötesi, Değerler Sorunu*, 6, Erişim: http://www.dusunuyorumdergisi.com/us_dusun/degerler-sorunu-sayi-6/.
- Hartman, H. (1986) . New Educational Toys Expand Knowledge and Skills, *Day Care and Early Education*, 13(3), 40-41.
- Hooper, D., Coughlan, J., ve Mullen, M. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines For Determining Model Fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T., ve Bentler, P. M. (1999). Cut off Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus

- New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Juan, S. Y. (2000). *A Correlational Study of the Behavior Profiles and Self- Concept Scores of Young Children Form Taiwan*. (Unpublished Doctoral Thesis). University of Northern Colorado, Greeley.
- Kesicioğlu, O. S., Alisınanoğlu, F. ve Tuncer, A. T. (2011). The Analysis of Kindergarteners` Recognition Degrees of Geometric Shapes, *Elementary Education Online*, 10(3), 1093-1111.
- Kırlar, B. (2006). *Altı Yaş Çocuklarına Bazı Matematiksel Kavramları Kazandırılmada Yapılandırılmış ve Geleneksel Yöntemlerin Karşılaştırılması Olarak İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Liebenau, K. L. (1993). *The Impact of Toy Type on Girls` Subsequent Aggressive, Cooperative, And Nurturant Behaviors*. (Unpublished Doctoral Thesis). California School of Professional Psychology, Fresno Campus.
- Logan Strom, A. (1999). *Gender Differences in Science Achievement: A Focus on Toy Experiences*. (Unpublished Master`s Thesis). Faculty of California State University, Fullerton.
- Marocha, A. ve Narang, D. (2008). Enhancing Concept of Preschoolers Through Intervention. *Journal of Human Ecology*, 24(1), 65-69.
- MEB. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara.
- Neuman, W. L. (2008). *Understanding Research*. Boston: Pearson.
- Niessen, L. N. (2003). *Intercorrelations among Emergent Literacy Skills*. (Unpublished Doctoral Thesis). University of Kansas, United States.
- Ogata, A. F. (2004). Creative Playthings Educational Toys and Postwar American Culture. *Winterthur Portfolio*, 39(2), 129-156.
- Okur Akçay, N. (2014). Zıt Kavramların Öğretilmesinde Birlikte Öğrenme Yönteminin Etkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 398-405.
- Özden M. (2017) Okuma ile İlgili Kavramlar ve Okuma Becerisinin Diğer Dil Becerileri ile İlgisi. *Educational and Social Science*, 20, 519-537.
- Piasta, S. B., Pelatti, C. Y. ve Miller, H. L. (2014). Mathematics and Science Learning Opportunities in Preschool Classrooms. *Early Education and Development*, 25, 445-468.
- Pica, R. (2014). *Early Elementary Children Moving and Learning: A Physical Education Curriculum*. Huntsville: Redleaf Press.

- Sandall, I. S. ve Schwartz, I. S. (2008). *Building Blocks for Teaching Preschoolers with Special Needs*. Kanada: Brookers Publishing.
- Scott, P. H. (1997). *Developing Science Concepts in Secondary Classrooms: An Analysis of Pedagogical Interactions from A Vygotskian Perspective*. (Unpublished Master's Thesis). University of Leeds School of Education, United Kingdom.
- Shaw, D. (2007). *Home Literacy Activities As Mean Parental Support for Children's Reading Development*. (Unpublished Doctoral Thesis). The University Guelph, Ontario.
- Slusser, E. B. (2010). *The Development of Number Concepts: Discrete Quantification and Numerosity*. (Unpublished Doctoral Thesis). University of California, Irvine.
- Sucuoğlu, B., Büyükoztürk, Ş. ve Ünsal, P. (2008). Türk Çocuklarının Temel-İlişkisel Kavram Bilgilerinin Değerlendirilmesi. *Elementary Education Online*, 7(1), 203-217.
- Şirin, S. (2011). *Anaokuluna Devam Eden Beş Yaş Grubu Çocuklara Sayı ve İşlem Kavramlarını Kazandırmada Oyun Yönteminin Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. ve Osterlind, J. (2001). *Using Multivariate Statistics*. New York: Pearsons.
- Thornton, J. S., Crim, C. L. ve Hawkins, J. (2009). The Impact of An Ongoing Professional Development Program on Prekindergarten Teachers' Mathematics Practices. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 30, 150-161.
- Topal, M. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Stilleri İle Pozitif ve Negatif Duygu Arasındaki İlişki*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Ünal, K. (2013). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Çocukların Sabah, Öğle, Akşam Kavramlarının Öğretilmesi Sürecinin İncelenmesi. *Middle Eastern ve African Journal of Educational Research*, 5, 83-95.
- Yaman Baydar, I. (2019). *Eğitici Oyuncaklarla Verilen Kavram Eğitiminin Çocukların Temel Kavram Kazanımına Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yazıcı, E. (2013). *Okuma Yazma Becerilerini Destekleyici Duyu Eğitimi Programının 61-66 Aylık Çocukların Okuma Yazma Becerilerine Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

- Yoleri (2010). *Bracken Temel Kavram Gelişimi Ölçeği İfade Edici Türkçe Formunun Oluşturulması ve Temel Kavramlarla Kişilerarası Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yoleri ve Sevinç, M. (2011). Bracken Temel Kavram Ölçeği İfade Edici Formunun Türkçeye Uyarlanması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 505-522.
- Yurdugül, H. (Eylül, 2005). *Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği İçin Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Denizli.
- Wasik, B. A., Bond, M. A. ve Hindman, A. (2006). The Effects of A Language and Literacy Intervention on Head Start Children and Teacher. *Journal of Educational Psychology*, 98(1), 63-74.
- Wilhjelm, N. K. (2004). *Contexts For Facilitating Emergent Literacy in Typically Developing Preschoolers*. (Unpublished Master's Thesis). East Tennessee State University, United States.

Ek Beyan

1. yazar %70 oranında, 2. yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 267-294
ISSN: 1302-6879

Akademik Tartışma Modelinin 8. Sınıf Öğrencilerinin Konuşma Kaygılarına ve Sözlü Anlatım Öz Yeterlik Algılarına Etkisi*

The Effect of Accountable Talk Model on 8th Grade Students' Speech Anxiety and Perceptions of Verbal Expression Self-Efficacy

• Erkan AYDIN*
Faruk KAYMAN**

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü,
Aksaray/Türkiye.
Asst. Prof., Aksaray University, Faculty of
Education, Turkish Education
Department, Aksaray/Turkey.
erkanaydin02@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6452-6058

**Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Van/Türkiye.
Dr., Ministry of Education, Van/Turkey.
farukkayman@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7917-7188

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

06/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

20/12/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atrf: Aydın, E. & Kayman, F. (2021).
Akademik Tartışma Modelinin 8. Sınıf
Öğrencilerinin Konuşma Kaygılarına ve
Sözlü Anlatım Öz Yeterlik Algılarına Etkisi.
*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 267-294

Citation: Aydın, E. & Kayman, F. (2021).
The Effect of Accountable Talk Model on
8th Grade Students' Speech Anxiety and
Perceptions of Verbal Expression Self-
Efficacy. *Van Yüzüncü Yıl University the
Journal of Social Sciences Institute*,
54, 267-294

Öz

Bu çalışmada, akademik tartışma modelinin 8. sınıf öğrencilerinin konuşma kaygılarına ve sözlü anlatım öz yeterlik algılarına etkisini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada, karma araştırma yöntem desenlerinden biri olan açılımlı sıralı desen kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın nicel boyutunda, “ön-test ve son-test kontrol grublu” yarı deneysel desene; nitel boyutunda ise olgubilim desenine başvurulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu 49 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden 24’ü deney grubunda, 25’i ise kontrol grubunda yer almaktadır. Araştırmanın nicel verileri, Gündüz (2020) tarafından geliştirilen “Konuşma Kaygısı Ölçeği” ve Demir (2020) tarafından geliştirilen “Sözlü Anlatım Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ile; nitel verileri ise araştırmacılar tarafından hazırlanan “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” ile toplanmıştır. Araştırmanın nicel veri analizinde, SPSS 20 analiz programı kullanılarak t-Testi ve iki yönlü ANOVA yapılmış; nitel veri analizinde ise NVivo 12 analiz programına başvurulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre akademik tartışma modeliyle ders işlenen deney grubu öğrencilerinin, mevcut programla ders işlenen kontrol grubu öğrencilerine göre konuşma kaygılarının anlamlı derecede düştüğü, sözlü anlatım öz yeterlik algılarının ise anlamlı derecede arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda öğrenciler, bu tartışma modeliyle işlenen derslerden sonra konuşma özgüvenlerinin arttığını, konuşma kaygılarının düştüğünü, daha güçlü iletişim kurabildiklerini, birbirlerine daha saygılı olduklarını, etkili konuşabildiklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Akademik tartışma modeli, konuşma kaygısı, sözlü anlatım, öz yeterlik algısı.

*Bu araştırma, 24136153 sayılı, 13/04/2021 tarihli Van/ Tuşba İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü’nün izni ve Tuşba Kaymakamlığı’nın oluru doğrultusunda etik ve araştırma izni alınarak yapılmıştır.

Abstract

In this study, it was aimed to examine the effect of the academic discussion model on 8th-grade students' speech anxiety and verbal expression self-efficacy perceptions. Exploratory sequential design, one of the mixed research method designs, was used in the study. In this context, in the quantitative dimension of the research, a "pre-test and post-test control group" quasi-experimental design was used. In the qualitative dimension, the phenomenological pattern was employed. The study group of the research consists of 49 students. 24 of these students are in the experimental group and 25 are in the control group. The quantitative data of the study are based on the "Speech Anxiety Scale" developed by Gündüz (2020) and the "Verbal Expression Self-Efficacy Scale" developed by Demir (2020). Qualitative data were collected using the "Semi-Structured Interview Form" prepared by the researchers. In the quantitative data analysis of the study, using the SPSS 20 analysis program, t-test and two-way ANOVA were performed. NVivo 12 analysis program was used for qualitative data analysis. According to the results of the research, it was observed that the students in the experimental group, who were taught with the academic discussion model, had a significant decrease in speaking anxiety, while their verbal expression self-efficacy perceptions increased significantly compared to the control group students who were taught with the current program. In addition, as a result of the interviews with the students, the students stated that after the lessons taught with this discussion model, their speaking self-confidence increased, their speech anxiety decreased, they were able to communicate stronger, they were more respectful to each other and they were able to speak effectively.

Keywords: Accountable talk model, speech anxiety, verbal expression, perception of self-efficacy.

Giriş

Dört temel dil becerisinden biri olan konuşma becerisi günlük yaşamda önemli bir yer tutmakta ve hayatın her alanını etkilemektedir. Dinleme becerisinden sonra en erken edinilen dil becerisi olan konuşma becerisi, okula başlamadan önce edinilmekte, okul çağında ise belirli ölçütlere göre geliştirilmektedir. İnsan için hayati bir önem taşıyan ve Türkçe öğretiminin temelini oluşturan (Aktaş ve Gündüz, 2005) konuşma eğitiminin okullarda yeterli oranda ele alınmadığı (Aksakal, 2002) ve diğer becerilere göre üzerinde en az durulan beceri olduğu (Benzer ve Ünsal, 2019) ifade edilmiştir. Yaşanan bu eksiklik nedeniyle öğrencilerin cümle kurmakta zorlandıkları, sürekli anlatım bozukluğuna düştükleri, konulara tek yönlü baktıkları tespit edilmiştir (Sağlam ve Doğan, 2013). Oysaki öğrenciler, konuşarak düşüncelerini geliştirdikleri için onlara konuşma becerisinden nasıl faydalanabilecekleri öğretilmeli (Güneş, 2016), okunan bir metnin veya izlenen bir oyunun üzerinde tüm öğrencilerin konuşması sağlanmalı, bu

konuşmalar aracılığıyla onlara tartışma yöntemleri üzerinde alışkanlıklar kazandırılmalıdır (Aktaş ve Gündüz, 2005). Öğretmen tarafından sınıf içi etkinlikler sırasında tartışmalara sıkça yer verilmeli, tüm öğrencilerin bu tartışmalara katılımı sağlanmalıdır (Gündüz, 2014). Zira sınıf içi konuşmalarda temel amaç, çocukların dili işlevsel bir şekilde kullanmalarını sağlayarak iletişim becerilerini en üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olmaktır (Akyol, 2016).

Gelişen teknoloji ve eğitimdeki yeni yaklaşımlarla birlikte öğrencilere temel becerilerin kazandırılmasında kullanılan yöntem ve tekniklerin de değiştiği, öğrencilerin daha etkin olduğu öğretim yaklaşımlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Konuşma becerisiyle birlikte diğer becerilerin kazandırılmasında ne tür uygulamaların yapılması gerektiği, hangi etkinlik ve çalışmalara yer verilebileceği 2019 yılı Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (TDÖP) şöyle ifade edilmektedir:

Kullanılan öğretim yaklaşımları ve öğrenme etkinlikleri öğrencilerin önceki öğrenmelerini geliştirmeli, yanlış öğrenmeleri düzeltmeli, ilgilerini çekmeli, sınıf içinde ve dışında anlamlı uygulamalar yapmaları için öğrencileri teşvik etmelidir. Öğrencilerin öğrenme öğretme sürecine aktif katılımı sağlanmalı ve öğrenciler kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu almaları konusunda teşvik edilmelidir. Öğrencilerin öğrendiklerini içinde yaşadıkları sosyokültürel ve çevresel durumlarla ilişkilendirmelerine imkân sağlayan, aktif olarak katılabileceği etkinlik ve çalışmalara yer verilmelidir. Bu tarz etkinlik ve çalışmalar öğrenmeyi daha anlamlı ve kalıcı kılmakla birlikte öğrencilerin öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. (MEB TDÖP, 2019).

2019 yılı TDÖP incelendiğinde, tüm sınıf seviyelerinde hazırlıklı ve/veya hazırlıksız konuşmaya yer verildiği, tartışmaya ise 3, 4, 7 ve 8. sınıf seviyelerinde değinildiği görülmektedir. Türkçe ders kitaplarında konuşma etkinlikleri içerisinde tartışma ve münazaraya yer verilmekle birlikte, bunların sayıca az olduğu ve sınıf ortamında öğretmenler tarafından tartışma konularının öğrencilere hazır olarak verildiği görülmektedir. Ayrıca programda, tartışmanın detayları, kuralları ve süresi çoğunlukla öğretmen tarafından belirlenmekte; tartışma konularını belirleme, tartışmayı yönetme ve yürütme gibi süreçlerde öğrenci etkin bir rol üstlenememektedir. Bu çalışmada bahsi geçen "Akademik Tartışma Modeli" ise her aşamasında öğrencinin aktif olduğu ve günlük hayatta kullandığı dilden farklı bir dil kullandığı, düşüncelerini kanıtlara dayanarak ifade ettiği, üretici tartışma

yapabilmesi için öğretmen tarafından yönlendirildiği ve tartışarak öğrendiği bir tartışma modeli olarak ortaya çıkmaktadır.

Akademik Tartışma (Accountable Talk)

Sara Michaels, Mary Catherine O'Connor ve Lauren B. Resnick tarafından oluşturulan akademik tartışma (Accountable Talk), Pittsburgh Üniversitesinin öğrenme ilkelerinden biridir. Türkçeye “sorumlu/açıklanabilir/açıklayıcı konuşma” olarak çevrilen bu model, içeriği ve uygulanması bakımından akademik bir konuşmayı yansıttığı için Özçetin (2019) tarafından akademik tartışma olarak adlandırılmıştır.

Akademik tartışma, diğer adıyla Akademik üretken konuşma (academically productive talk); derin ve kavrayıcı bir anlayışa yol açan, saygılı, eşitlikçi ve akıl yürütmeye odaklanan bir sınıf içi konuşma yaklaşımıdır (Chapin ve O'Connor, 2004; Michaels, O'Connor ve Resnick, 2008). Yapısı gereği diyaloga daha müsait bir öğretim yöntemi olan akademik tartışma, öğrencilerin fikir üretmelerine ve bunları iletmelerine, mevcut anlayışlarını yansıtma ve bilimsel olarak akıl yürütmelerine yardımcı olur (Michaels ve O'Connor, 2012). Bu konuşma yaklaşımında öğrenciler, akıl yürütmeye odaklanır ve önemli konuların ele alındığı tutarlı tartışmalara katılırlar. Akademik tartışmada tüm öğrenciler motive olurlar, düşüncelerini paylaşmakla ilgilenirler ve bunun kendi sorumlulukları olduğunu bilirler. Öğrenciler birbirlerini dikkatle dinler ve güvenli bir ortamda kendilerinin ve diğerlerinin düşüncelerine meydan okurlar. Öğrenciler fikirlerini herkese açık bir şekilde, kanıtlar sunarak, akıl yürüterek ve başkalarının fikirleri üzerine inşa ederek ifade ederler. Bunun yanında öğretmen, bu tartışma türünün koşullarını oluşturmada, becerilerini ve kurallarını öğretmede önemli bir rol oynar (Michaels ve O'Connor, 2012).

Akademik tartışma, sınıftaki tüm öğrencilerle yapılabileceği gibi küçük grup tartışması veya akran tartışması şeklinde de yapılabilir. İşlenen konuya ve dersin hedeflerine göre bu tartışmalar öğretmen rehberliğinde veya öğrenci liderliğinde uygulanabilmektedir. Akademik tartışmada amaç; öğrencilerin doğru, ulaşılabilir ve kanıtlanabilir bilgiler ışığında akıl yürüterek, etkili ve derinlemesine düşünerek konuşması, güvenli bir sınıf ortamında birbirlerine saygı duyarak görüşlerini ifade etmesi ve tartışarak öğrenmesidir.

Konuşma Kaygısı

Bebeklik döneminden itibaren edinilmeye başlanan konuşma becerisi, günlük hayatta sürekli kullanılması ve çocuğun okula başlamasıyla birlikte eğitime tabi tutulması neticesinde gelişme

göstermesine rağmen insanların bazen sosyal hayatta bazen de eğitim hayatında bu beceriyle ilgili çeşitli sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Yaşanılan bu sorunların biri de konuşma kaygısıdır.

Topluluğa karşı veya karşılıklı yapılan konuşmalarda kişinin konuşmaktan çekinmesi, konuşmak istememesi; konuşmanın zorunlu olduğu hallerde ise heyecanlanması, terlemesi, kendini doğru ifade edememesi, yüzünün kızarması, titremesi gibi belirtilere yol açan kaygıya (Keşaplı ve Çifci, 2017) konuşma kaygısı denmektedir. Tüm toplumlarda yaygın bir kaygı türü olan (Breakey, 2005) konuşma kaygısı bireyin konuşmaya karşı olumsuz bir tutum içinde olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle konuşma kaygısı yüksek olan bireyler başkalarıyla iletişim kurmakta zorlanmakta, amaçlarına ulaşmakta güçlük çekmekte (Andrade ve Williams, 2009), okul veya iş hayatlarında başarısız olabilmektedirler.

Konuşma kaygısına neden olan durumları tespit etmek, bu kaygıyı gidermek için etkili olabilecek model, yöntem ve teknikleri kullanmak, özellikle çocukluk dönemlerinde bu kaygının giderilmesi için çalışmalar yürütmek önemli görülmektedir. Ortaokul öğrencilerine yönelik yapılan ve onları etkili konuşmaya yönlendirebilecek bir tartışma modeli olan akademik tartışmanın uygulandığı bu çalışmanın bu bakımdan faydalı olacağı düşünülmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde konuşma kaygısıyla ilgili farklı çalışma gruplarına yönelik araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmalarda daha çok öğretmen adaylarının (Baki ve Kahveci, 2017; İşcan ve Karagöz, 2016; Katrancı ve Kuşdemir, 2015; Özkan ve Kınay, 2015; Sevim, 2012; Suroğlu Sofu, 2012; Temiz, 2015; Yaman ve Suroğlu Sofu, 2013), Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin (Boylu ve Çangal, 2015; Gücüyeter, Şeref ve Karadoğan, 2019; Şen ve Boylu, 2015; Tunçel, 2015), lise öğrencilerinin (Gedik, 2015; Sevim ve Gedik, 2014) ve ortaokul öğrencilerinin (Akalin ve Adıgüzel, 2020; Arslan, 2018; Demir ve Melanlıoğlu, 2014; Demirci, 2019; Gölpınar, Hamzadayı ve Bayat, 2018; Kardaş, 2016; Kardaş ve Şahin, 2016; Kardaş ve Yıldırım, 2016; Kavruk ve Deniz, 2015; Kemiksiz ve Güneş, 2017; Keşaplı ve Çifci, 2017; Ünsal, 2019; Yıldırım, 2015) konuşma kaygılarının incelendiği tespit edilmiştir.

Sözlü Anlatım Öz Yeterliği

Bireylerin birbirleriyle olan iletişimlerinde önemli bir yere sahip olan sözlü anlatım, uygun koşulların oluşmasıyla öğrenilebilmektedir fakat doğru ve etkili bir sözlü anlatımın gerçekleştirilmesi için iyi bir eğitim almanın gerekli olduğu bilinmektedir. Bu becerinin geliştirilmesi ve hedeflenen düzeye

ulaşabilmesi için de bireyi formal eğitim kurumlarında yeterli düzeyde etkinliklerle ve eğitim faaliyetleriyle bir araya getirmek gerekmektedir.

Çalhan (2012), doğru ve etkili bir konuşma faaliyeti için yetenekle birlikte beceri ve öğrenmenin de önemli olduğunu belirtmektedir. Güneş (2007), iletişim esnasında oluşabilecek sorunların çözümünde konuşma becerisinin önemli bir yerinin olduğunu, bu sorunların giderilebilmesi için bu beceriye yönelik eğitimlerin verilmesi gerektiğini, bu eğitimlerle birlikte bireyler arası iletişimin kalitesinin artırılabilceğini ifade etmektedir.

Sözlü anlatım becerisinin kazandırılmasında öğretmen, okul ortamı, aile gibi dış etkenlerin yanında motivasyon, öz yeterlik algısı, ilgi, tutum gibi iç etkenlerin de önemli bir role sahip olduğu (Demir ve Börekçi, 2021) dile getirilmektedir. Bu etkenlerden biri olan öz yeterlik algısı bireyin konuşmasını olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Öz yeterlik algısını, bireyin bir performansı veya bir davranışı gerçekleştirme noktasında nasıl motive olduğu, nasıl düşündüğü, nasıl hissettiği ve nasıl davrandığına ilişkin inancı (Bandura, 1997) olarak tanımlamak gerekirse sözlü anlatım öz yeterlik algısını da bireyin, sözlü anlatım becerilerine yönelik işleri gerçekleştirebilme kabiliyetine yönelik yargısı (Oğuz, 2014) olarak ifade etmek mümkündür.

Flannagan (2007), öz yeterlik algısı yüksek olan bireylerin karmaşık işlere ve zor görevlere daha sakin yaklaştıklarını ifade etmektedir. Okul hayatında bazı öğrencilerin sınıf ortamında konuşmaktan çekindikleri, diğer öğrencilerle sözlü iletişim kurmakta zorlandıkları, sorulan sorulara kısa cevaplar verdikleri görülmektedir. Sözlü anlatım öz yeterlik algıları düşük olan bu öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirici etkinliklerin ve uygulamaların yapılması onların bu algılarını yükseltme noktasında yararlı olacaktır. Akademik tartışma modelinin uygulandığı bu çalışmanın bahsi geçen amacın gerçekleşmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Literatürde sözlü anlatım öz yeterlik algısının incelendiği çeşitli çalışmalara rastlanmıştır. Bunların çoğunun öğretmen adaylarının (Altunkaya, 2017; Aydın, 2013; Çakır, 2015; Gerez Taşkın, 2015; Katrancı, 2014; Katrancı ve Melanlıoğlu, 2013; Oğuz, 2009; Oğuz, 2015; Oğuz, 2016; Öz, 2018), bir kısmının da ortaokul öğrencilerinin (Demir, 2020; Demir ve Börekçi, 2021) öz yeterlik algıları üzerine yapılan çalışmalar olduğu görülmüştür.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Akademik tartışma modelinin öğrencilerin konuşma kaygısına ve sözlü anlatım öz yeterlik algısına

etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaçlardan hareketle aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Akademik tartışma modelinin, 8. sınıf öğrencilerinin konuşma kaygıları üzerinde etkisi var mıdır?
2. Akademik tartışma modelinin, 8. sınıf öğrencilerinin sözlü anlatım öz yeterlik algıları üzerinde etkisi var mıdır?
3. Deney grubundaki öğrencilerin akademik tartışma modeli uygulamasıyla ilgili görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmanın modeli, karma yöntemle dayanmaktadır. Karma yöntem hem nicel hem de nitel boyutun olduğu araştırmalarda tercih edilir. Ayrıca araştırmada, karma yöntem desenlerinden “açımlayıcı sıralı desen” kullanılmıştır. Bu desen, başlangıçtaki nicel soruları detaylandırmak, açıklamak veya doğrulamak için takiben nitel verilerin kullanılmasıyla araştırmacıların nicel ve nitel verileri sırasıyla uyguladıkları bir desendir (Plano Clark ve Ivankova, 2018).

Araştırmanın nicel kısmında, yarı deneysel desenlerden “ön-test ve son-test kontrol gruplu” model kullanılmıştır. Deneysel çalışmada, ölçme araçları ile ön-test ve son-test aşamalarında ölçümler yapılır (Creswell, 2017).

Araştırmanın nitel kısmında ise olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim, bireylerin yaşadıkları deneyimlerin onlar için ne anlama geldiğini derinlemesine incelemek ve bu deneyimlerin özüne ulaşmak amacıyla kullanılan (Yıldırım ve Şimşek, 2016) bir araştırma modelidir. Bu çalışmada da akademik tartışma modelini deneyimleyen öğrencilerin bu model hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ve deneyimlerinin özüne ulaşmak hedeflenmektedir.

Bu araştırma, 24136153 sayılı, 13/04/2021 tarihli Van/ Tuşba İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün izni ve Tuşba Kaymakamlığının oluru doğrultusunda etik ve araştırma izni alınarak yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma, Van ili Tuşba ilçesine bağlı Hacı Ömer Sabancı Ortaokulunda öğrenim görmekte olan 8. sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu 49 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden 24'ü deney grubunda, 25'i ise kontrol grubunda yer almaktadır. Öncelikle 8. sınıfların Türkçe öğretmenleriyle görüşülmüş ve onlardan alınan notlar ışığında Türkçe dersi başarı durumları birbirine yakın iki sınıf belirlenmiştir. Daha

sonra belirlenen sınıflardan seçkisiz atama yoluyla deney ve kontrol grubu olmak üzere iki grup oluşturulmuştur.

Uygulama Süreci

Araştırmanın uygulama süreci 5 hafta sürmüştür, her bir haftada dört ders saati olmak üzere toplamda 20 ders saati uygulamaya ayrılmıştır. Uygulama boyunca yapılan çalışmalar aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Tablo 1: Araştırmanın Uygulama Süreci

1.Hafta	<ul style="list-style-type: none"> • Araştırmacı tarafından deney ve kontrol grubuna konuşma kaygısı ve sözlü anlatım öz yeterlik algısı ölçekleri ön-test olarak uygulanmış, akabinde öğrencilere akademik tartışma modeli hakkında bilgi verilmiştir. • 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “İyimserlik ve Kötümserlik Üzerine” adlı metin, deney grubu tarafından akademik tartışma modeli kullanılarak tartışılmıştır.
Hafta 2.	<ul style="list-style-type: none"> • 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Günlük Hayatımızda E-Hastalıklar” adlı metin, deney grubu tarafından akademik tartışma modeli kullanılarak tartışılmıştır. • 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Parktaki Bilim” adlı metin, deney grubu tarafından akademik tartışma modeli kullanılarak tartışılmıştır.
Hafta 3.	<ul style="list-style-type: none"> • 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Dilimiz Kuşatma Altında” adlı metin, deney grubu tarafından akademik tartışma modeli kullanılarak tartışılmıştır. • 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Hava Kirliliği” adlı metin, deney grubu tarafından akademik tartışma modeli kullanılarak tartışılmıştır.
Hafta 4.	<ul style="list-style-type: none"> • 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Uzay Giysileri” adlı metin, deney grubu tarafından akademik tartışma modeli kullanılarak tartışılmıştır. • 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Kaldırımlar” adlı metin, deney grubu tarafından akademik tartışma modeli kullanılarak tartışılmıştır.
Hafta 5.	<ul style="list-style-type: none"> • Araştırmacı tarafından deney ve kontrol grubundaki öğrencilere konuşma kaygısı ve sözlü anlatım öz yeterlik algısı ölçekleri son-test olarak uygulanmıştır. • Deney grubundaki öğrencilere görüşme formu dağıtılmış, öğrencilerin akademik tartışma modelinin kullanıldığı bu uygulama hakkındaki görüşleri alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Konuşma Kaygısı Ölçeği

Gündüz (2020) tarafından ortaokulda öğrenim gören 1214 öğrencinin katılımıyla geliştirilmiş olan bu ölçekte, 5’li likert tipinde 21

madde ve bilişsel, fiziksel ve duygusal şeklinde üç faktör bulunmaktadır. Ölçeğin ilk olarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve daha sonra doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile geçerlik çalışması yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmasında ise test-tekrar testi analizi yapılmıştır. Yapılan AFA sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .94, Bartlett's testi değeri (210, $p < .000$) olarak bulunmuştur. Elde edilen DFA sonucunda ise $\chi^2 = 303.23$, $sd = 1.639$, $RMSEA = .038$, $NFI = .97$, $NNFI = .98$, $GFI = .94$, $AGFI = .92$, $CFI = .99$, $SRMR = .043$ değerleri bulunmuştur. Bu değerler, ölçeğin geçerli olduğunu doğrulamaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,89 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu sonuç ise ölçeğin güvenilirliği için yeterli olduğu anlamına gelmektedir.

Sözlü Anlatım Öz Yeterlik Algısı Ölçeği (SAÖAÖ)

Demir (2020) tarafından ortaokul öğrencilerinin katılımıyla geliştirilen bu ölçek, "Hiçbir zaman" (1), "Ara sıra" (2), "Çoğu zaman" (3), "Her zaman" (4) arasında değişen 4'lü likert tipinde 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, açımlayıcı faktör analizinin (AFA) yapılması için 334 öğrenci; doğrulayıcı faktör analizinin (DFA) yapılması için 832 öğrenci; test tekrar testi içinse 114 öğrenci katılımı sonucunda geliştirilmiştir. AFA sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,87, Bartlett's testi değeri ise (351, $p < .000$) olarak bulunmuş ve elde edilen sonuçlar DFA'sının yapması için yeterli değerler olarak kabul edilmiştir. Daha sonra yapılan DFA sonucunda, TLI'nın 0.91, CFI'nin 0.92 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Chi-Square (χ^2) değerinin 1098.769, df değerinin ise 323 olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler, ölçeğin geçerli olduğunu doğrulamaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç, ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmada nitel verilerin toplanması için deney grubunda yer alan öğrencilerle görüşülmüş, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla öğrencilerin akademik tartışma modeli hakkındaki görüşleri yazılı olarak alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı tarafından araştırma öncesinde hazırlanan sorularla birlikte, konu hakkında daha ayrıntılı bilgi elde etmek için ek sorular sorulabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada çalışma grubundaki öğrencilere sorulmak üzere hazırlanan sorular Türkçe eğitimi alanında uzman iki öğretim üyesine gönderilmiştir. Uzman görüşleri alındıktan sonra sorulara son hâli verilmiş ve dört sorudan

oluşan görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formunda yer alan sorular şunlardır:

1. Sence bu uygulama sana neler kazandırdı?
2. Türkçe derslerinde bu tartışma modelinin uygulanmasını ister misin? Niçin?
3. Bu uygulamayla birlikte derslerde daha fazla söz hakkı aldığını inanıyor musun?
4. Bu uygulamayla birlikte arkadaşların, öğretmenlerin ve yakın çevren ile olan iletişimde bir değişim oldu mu? Nasıl?

Verilerin Analizi

Araştırmada nicel ve nitel şeklinde iki farklı veri seti bulunduğu için araştırmanın analizlerinde farklı analiz teknikleri kullanılmıştır. Buna göre araştırmanın nicel veri analizinde, istatistik paket programı SPSS 20 kullanılmıştır. Bu analizde, ilk olarak ilişkisiz gruplar için t-Testi yapılmış, daha sonra karışık ölçümler için iki yönlü ANOVA kullanılmıştır. Bu analiz yönteminde, grupların ölçme sonuçlarının karşılaştırılması, ilişkisiz örneklemeler için ölçme olurken deney veya kontrol grubuna ön-test, daha sonra da son-test yapılması ilişkili örneklemeler için (tekrarlı) ölçme olmaktadır (Can, 2019) Bu analizin yapılabilmesi için grupların normallik varsayımlarının sağlanmış olması gerekir. Bu doğrultuda, ölçeğin normallik varsayımları Shapiro-Wilk testi uygulanarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamaların sonucunda, her bir grubunun konuşma kaygısı ölçeğinin ve SAÖAÖ'nin ön-test ve son-test sonuçlarının $p>0.05$ 'ten büyük olduğu tespit edilmiş ve testin normal varsayımlarını karşıladığı görülmüştür. Ayrıca bu testin varyanslarının homojenliği için Levene's testi yapılarak ölçeklerin ön-test ve son-test sonuçlarının $p>0.05$ 'ten büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç da testin yapılabilirliğini göstermektedir.

Araştırmanın nitel veri analizinde NVivo 12 nitel analiz programı kullanılmıştır. Bu analiz sürecinde, öğrenci görüşleri programa aktarılarak görüşler üzerinde temalar çıkarılıp kodlamalar yapılmıştır. Analizin güvenilirliğini sağlamak amacıyla kodlamalar, Türkçe eğitimi alanında uzman iki kodlayıcı tarafından yapılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki güvenilirliği anlamak için Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü kullanılarak hesaplanmış ve elde edilen sonuç 0,89 olarak bulunmuştur. Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)=Güvenirlilik. $16 / (16+2) = 0,89$

Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırmının sorularına ilişkin bulgu ve yorumlar üç alt başlık halinde verilmiştir.

Araştırmının Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde, grupların ön-test sonuçlarının karşılaştırılması için t-Testi; ön-test ile son-test puanlarının karşılaştırılması için ise “iki yönlü ANOVA” analizlerine yer verilmiştir. Uygulama öncesi grupların konuşma kaygısı ölçeğinden aldıkları ön-test puanlarına ait “t-testi” sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Grupların Konuşma Kaygısı Ölçeği Ön-Test Puanlarına Ait t-Testi Sonuçları

Gruplar	n	$\bar{X}$	SD	df	t	p
Deney	24	67,54	5,175	47	,500	,619
Kontrol	25	68,28	5,152			

Tablo 2 incelendiğinde, grupların konuşma kaygısı ölçeği ön-test puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir [$t(47) = ,500$ ($p = ,619$)]. Buna göre uygulama öncesi her iki grupta yer alan öğrencilerinin konuşma kaygılarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Her iki grubun konuşma kaygısı ölçeğinden aldıkları ön-test ile son-test puanlarının karşılaştırılması için iki yönlü ANOVA analizi yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan analiz sonuçları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Konuşma Kaygısı Ölçeğinden Aldıkları Ön-Test ile Son-Test Puanlarına Ait Sonuçlar

Gruplar	Ön-test			Son-test		
	n	$\bar{X}$	sd	n	$\bar{X}$	sd
Deney	24	67,54	5,175	24	57,33	8,801
Kontrol	25	68,28	5,152	25	66,40	9,215

Tablo 3’e göre deney grubu öğrencilerinin konuşma kaygısı ölçeğinden aldıkları ortalama puanlarının ön-testte ($\bar{X} = 67,54$), son-testte ($\bar{X} = 57,33$); kontrol grubu öğrencilerinin ise ön-testte ($\bar{X} = 68,28$), son-testte ($\bar{X} = 66,40$) olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda akademik tartışma modeliyle ders işleyen deney grubu öğrencilerinin konuşma kaygısı puanlarının mevcut programla ders işleyen kontrol grubu öğrencilerine göre son-testte daha düşük olduğu görülmektedir.

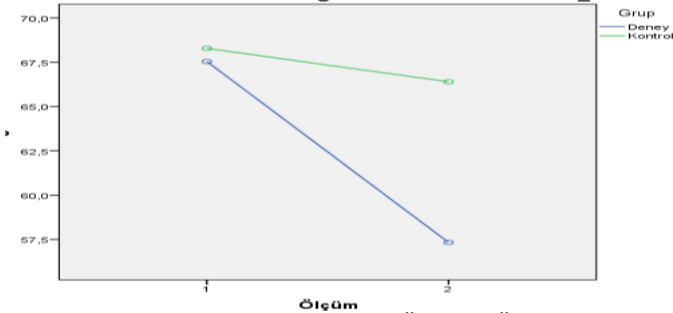
Tablo 4: Grupların Konuşma Kaygısı Ölçeği Ön-Test ile Son-Test Puanlarının Karşılaştırılmasını Gösteren ANOVA Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı (KT)	df	Kareler Ortalaması (KO)	F	Sig.
Gruplar arası					
Grup (Deney/Kontrol)	588,600	1	588,600	7,367	,009
Hata	3755,033	47	79,894		
Gruplar içi					
Ölçüm (Ön-test/Son-test)	894,660	1	894,660	31,921	,000
Ölçüm*Grup	424,660	1	424,660	15,151	,000
Hata	1317,299	47	28,028		

Tablo 4'e göre akademik tartışma modelinin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin ön-test ve son-test konuşma kaygısı puanları ile mevcut programın uygulandığı kontrol grubunun ön-test ve son-test konuşma kaygısı puanları arasında anlamlı olarak bir farklılık tespit edilmiştir [$F_{(1-47)}=7,367$; $p<0,05$]. Buna göre gruplar arasında konuşma kaygısı ölçeği puanlarının ölçüm ayrımı yapılmaksızın farklılaştığı görülmektedir.

Bu tabloya göre gruplar içi ön-test ile son-test ortalama konuşma kaygısı puanları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür [$F_{(1-47)}=31,921$; $p<0,05$]. Buradan hareketle öğrencilerin konuşma kaygısı puanlarının grup ayrımı yapılmaksızın, uygulanan modele göre değiştiği söylenebilir. Ayrıca uygulamada grubun ölçme üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir [$F_{(1-47)}=15,151$; $p<0,05$].

Konuşma kaygısı ölçeği ön-test ile son-test puanlarındaki değişim Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1: Konuşma Kaygısı Ölçeği Ön-Test ile Son-Test Puanlarındaki Değişim

Grafik 1'e göre her iki grubun ön-testten aldıkları puanların birbirine yakın olduğu; son-testten aldıkları puanların ise her iki grupta düştüğü ancak deney grubunda ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir. Bu bağlamda akademik tartışma modeliyle ders işleyen deney grubu öğrencilerinin konuşma kaygılarının mevcut programla ders işleyen kontrol grubu öğrencilerine göre anlamlı derecede düştüğü söylenebilir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde, grupların ön-test sonuçlarının karşılaştırılması için t-testi; ön-test ile son-test puanlarının karşılaştırılması için iki yönlü ANOVA analizlerine yer verilmiştir.

Grupların uygulama öncesi SAÖAÖ'den aldıkları ön-test puanlarına ilişkin "t-testi" sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Grupların SAÖAÖ Ön-Test Puanlarına Ait t-Testi Sonuçları

Gruplar	n	$\bar{X}$	SD	df	t	p
Deney	24	68,67	8,260	47	,124	,902
Kontrol	25	68,40	6,696			

Tablo 5 incelendiğinde, her iki grubun SAÖAÖ ön-testten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir [$t(47) = ,124$ ($p = ,902$)]. Buna göre uygulama öncesi her iki grubun sözlü anlatım öz yeterlik algılarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

Grupların SAÖAÖ'den aldıkları ön-test ve son-test puanları karşılaştırılması amacıyla iki yönlü ANOVA analizi yapılmıştır.

Grupların SAÖAÖ ön-test ve son-test puanlarına ait sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Grupların SAÖAÖ'den Aldıkları Ön-Test ve Son-Test Puanlarına Ait Sonuçlar

Gruplar	Ön-test			Son-test		
	N	$\bar{X}$	sd	n	$\bar{X}$	sd
Deney	24	68,67	8,260	24	77,92	7,265
Kontrol	25	68,40	6,696	25	70,00	6,164

Tablo 6'ya göre deney grubu öğrencilerinin SAÖAÖ'den aldıkları ortalama puanlarının ön-testte ($\bar{X} = 68,67$), son-testte ($\bar{X} = 77,92$); kontrol grubu öğrencilerinin ise ön-testte ($\bar{X} = 68,40$), son-testte ($\bar{X} = 70,00$) olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle deney grubu

öğrencilerinin sözlü anlatım öz yeterlik algısı puanlarının kontrol grubu öğrencilerine göre son-testte daha fazla artış gösterdiği söylenebilir.

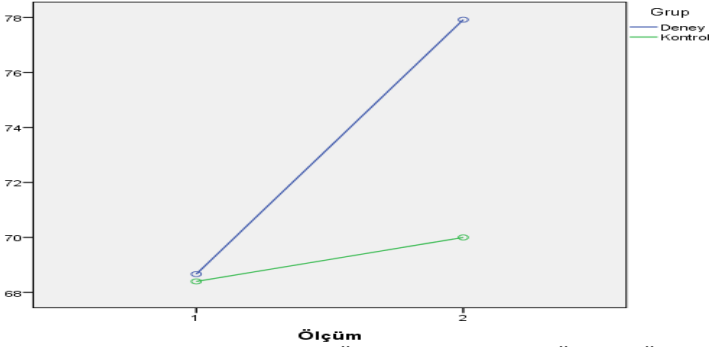
Tablo 7: Grupların SAÖAÖ Ön-Test ile Son-Test Puanlarının Karşılaştırılmasını Gösteren ANOVA Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı (KT)	df	Kareler Ortalaması (KO)	F	Sig.
Gruplar arası					
Grup (Deney/Kontrol)	410,002	1	410,002	4,771	,034
Hata	4038,917	47	85,934		
Gruplar içi					
Ölçüm (Ön-test Son-test)	720,750	1	720,750	46,262	,000
Ölçüm*Grup	358,301	1	358,301	22,998	,000
Hata	732,250	47	15,580		

Tablo 7'ye göre akademik tartışma modelinin uygulandığı deney grubu ile mevcut programın uygulandığı kontrol grubunun ön-test ve son-test SAÖAÖ puanları arasında anlamlı bir fark vardır [$F_{(1,47)} = 4,771$; $p < 0,05$]. Buna göre öğrencilerin SAÖAÖ puanlarının ölçüm ayrımı yapılmaksızın farklılaştığı görülmektedir.

Bu tabloya göre, her iki grubun ön-test ile son-test ortalama sözlü anlatım öz yeterlik algısı puanları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir [$F_{(1,47)} = 46,262$; $p < 0,05$]. Bu bağlamda, öğrencilerin SAÖAÖ puanlarının grup ayrımı yapılmaksızın, uygulanan modele göre değiştiği ifade edilebilir. Ayrıca uygulamada grubun ölçme üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir [$F_{(1,47)} = 22,998$; $p < 0,05$].

Sözlü anlatım öz yeterlik algısı ölçeği ön-test ve son-test puanlarındaki değişim Grafik 2'de gösterilmiştir.

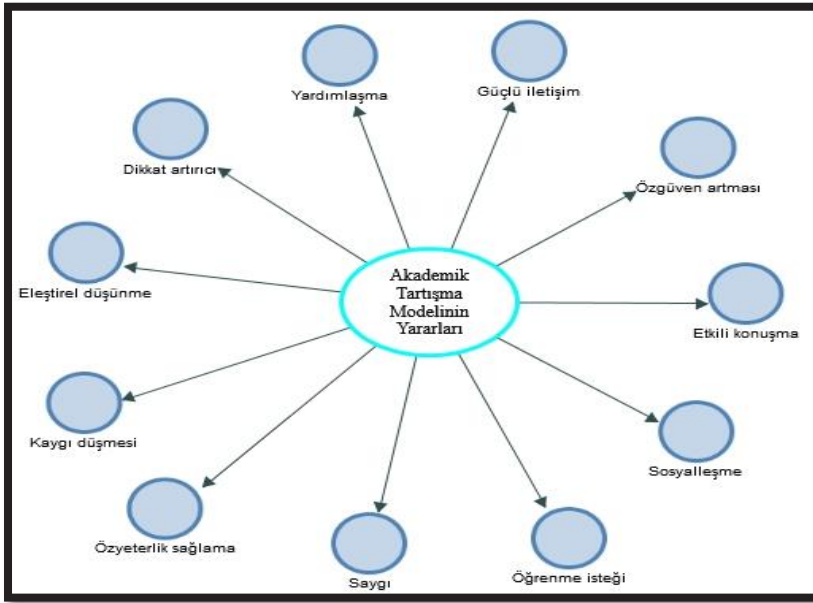
Grafik 2: Sözlü Anlatım Öz yeterlik Algısı Ölçeği Ön-Test ve Son-Test Puanlarındaki Değişim

Bu grafiğe göre deney ve kontrol gruplarının ön-testten aldıkları puanların birbirine yakın olduğu; son-testten aldıkları puanların ise her iki grupta artış gösterdiği ancak deney grubunda ise ciddi düzeyde arttığı görülmektedir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde, deney grubunda yer alan 15 öğrencinin NVivo 12 nitel analiz programına aktarılan görüşleri çözümlenmiş, bu çözümleme sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

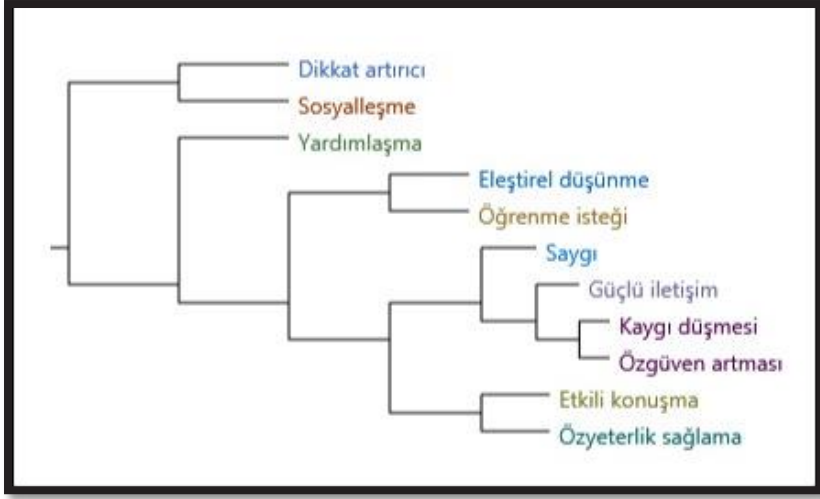
Deney grubu öğrencilerinin uygulama hakkındaki görüşlerinden iki tema ve bu temalara bağlı kodlar elde edilmiştir. Buna göre elde edilen kodların şeması Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Akademik Tartışma Modelinin Yararlarıyla İlgili Kod Grafiği

Şekil 1’e göre öğrencilerin görüşlerinden *Akademik Tartışma Modelinin Yararları* teması ve bu temaya bağlı 11 kod elde edilmiştir.

Öğrenci görüşlerinden elde edilen kodların birbiriyle ilişkisini göstermek için NVivo 12 analiz programında yer alan Pearson korelasyon katsayısı ile küme analizi diyagramı oluşturulmuştur. Bu diyagram Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Kodlama Benzerliğine Göre Küme Analizi Diyagramı 1

Şekil 2'ye göre, dikkat artırıcı ile sosyalleşme kodunun; eleştirel düşünme ile öğrenme isteği kodunun; kaygı düşmesi ile özgüven artması kodunun; etkili konuşma ile öz yeterlik sağlama kodunun birbiriyle ilişkili olduğu ve aynı kümede yer aldığı görülmektedir. Örneğin konuşma kaygısı düşen öğrencinin özgüveni artmış, denilebilir.

Öğrencilerin görüşlerinden hareketle akademik tartışma modelinin yararları temasına ilişkin bulgular kod adı, kod kaynağı, sayısı ve örnek kodlamalar Tablo 8'de gösterilmiştir.

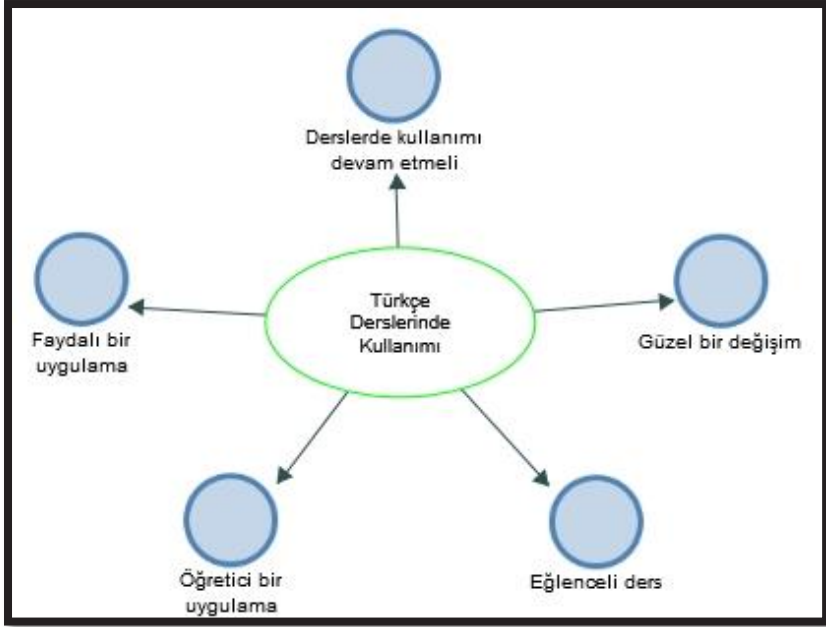
Tablo 8: Akademik Tartışma Modelinin Yararlarına İlişkin Bulgular

Kod Adı	Kod Kaynağı	Kod Sayısı	Örnek Kodlamalar
Özgüven artması	14	32	Eskiden parmak kaldıramazdım şimdi çok rahat parmak kaldırıp konuşabiliyorum. Bu uygulama sayesinde çok daha rahat konuşabildiğimi gördüm.
Kaygı düşmesi	14	28	Korkularımı yendim, endişelerimi. Heyecanlanmadan konuşabildiğimi fark ettim.
Güçlü iletişim	12	21	Eskiden bir arkadaşım ile konuşurken zorlanırdım, konuşamazdım ama artık çok rahat konuşabiliyorum.

Saygı	10	11	Eskiden arkadaşlarım konuşurken onların sözlerini keserdim. Şimdi artık kimsenin sözünü kesmiyorum
Etkili konuşma	8	11	Konuşurken ses tonumu ayarlamayı insanların gözünün içine bakarak konuşmayı öğrendim.
Öz yeterlik sağlama	8	10	Artık hem daha fazla konuşuyorum hem de öğretmenlerimle arkadaşlarımla daha iyi daha tertipli konuşabiliyorum.
Öğrenme isteği	5	6	Bilmediğim, anlamadığım şeyleri sordum ve arkadaşlarımla düşüncelerini öğrendim.
Eleştirel düşünme	3	4	Arkadaşlarımla düşüncelerini yorumlayabiliyorum, arkadaşlarımla benim fikirlerim hakkında ne düşündüklerini anladığım için çok güzel bir çalışma.
Dikkat artırıcı	2	3	Derslerde odaklanmayı, dikkatimi vermeme sağladı.
Sosyalleşme	1	1	Bu uygulama, sosyal olmama sağlıyor. Arkadaşlarımla daha fazla konuşuyorum.
Yardımlaşma	1	1	Bilmediğim bir şeyi arkadaşlarıma sorup daha öğrenmiş oluyorum. Arkadaşlarıma bildiğim konularda yardım edebiliyorum.
Toplam	78	128	

Tablo 8'e göre öğrencilerin akademik tartışma modelinin yararlarına yönelik görüşlerinden 78 farklı kod kaynağı ve buna bağlı 128 kod sayısı elde edilmiştir. Kodlara bakıldığında, en çok özgüven (32) ve kaygı düşmesi (28) kodlarının olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla güçlü iletişim (21), saygı (11), etkili konuşma (11), öz yeterlik sağlama (10), öğrenme isteği (6), eleştirel düşünme (4), dikkat artırıcı (3), sosyalleşme (1) ve yardımlaşma (1) kodları gelmektedir. Örnek kodlamalara bakıldığında ise öğrenciler, uygulama öncesinde konuşma becerisiyle ilgili çeşitli kaygılar yaşadıklarını, uygulama sonrasında kaygılarının düştüğünü, özgüvenlerinin arttığını belirtmektedir. Ayrıca öğrenciler, uygulama sonrasında arkadaşları ve öğretmenleriyle daha etkili iletişim kurduklarını, konuşma saygısı kazandıklarını, etkili konuşabildiklerini, öğrenme isteklerinin ve dikkatlerinin arttığını, sosyalleşme ve yardımlaşma gibi yönlerinin geliştiğini ifade etmişlerdir.

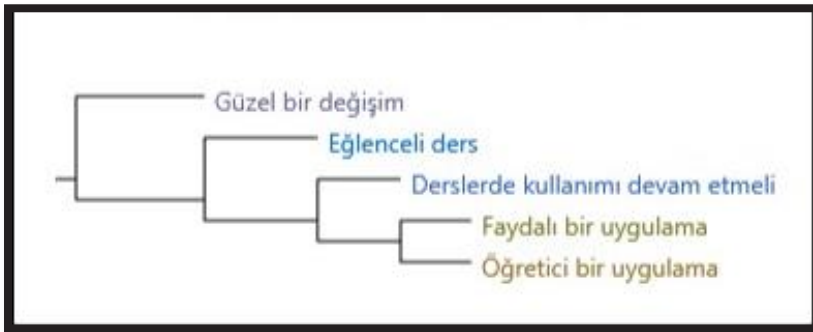
Öğrencilerin görüşlerinden hareketle akademik tartışma modelinin Türkçe derslerinde kullanımıyla ilgili elde edilen kodların grafiği Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3: Akademik Tartışma Modelinin Türkçe Derslerinde Kullanımına İlişkin Kod Grafiği

Şekil 3 incelendiğinde, öğrencilerin görüşlerinden *Akademik Tartışma Modelinin Türkçe Derslerinde Kullanımı* teması ve bu temaya bağlı 5 kod elde edilmiştir.

Öğrenci görüşlerinden elde edilen kodların birbiriyle ilişkisini göstermek için Pearson korelasyon katsayısı ile küme analizi diyagramı oluşturulmuştur. Bu diyagram Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4: Kodlama Benzerliğine Göre Küme Analizi Diyagramı 2

Şekil 4'e göre güzel değişim ile diğer kodlar arasında, faydalı bir uygulama ile öğretici bir uygulama arasında ve diğer kodlar arasında bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin görüşlerinden yola çıkılarak akademik tartışma modelinin Türkçe derslerinde kullanımına ilişkin bulgular kod adı, kod sayısı, kaynağı ve örnek kodlamalar, Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Akademik Tartışma Modelinin Türkçe Derslerinde Kullanımına İlişkin Bulgular

Kod Adı	Kod Kaynağı	Kod Sayısı	Örnek Kodlamalar
Derslerde kullanımı devam etmeli	7	10	Türkçe dersinde bu tartışma modelinin uygulanmasını çok isterim.
Güzel bir değişim	6	6	Benim açımdan güzel bir değişim oldu. İnsan bu tartışma modelini uyguladıktan sonra insan eskiden yapamadıklarını şimdi yapıyor.
Faydalı bir uygulama	4	4	Eskiden yapamadıklarımı bu tartışma modeli sayesinde yapabiliyorum. Faydalı bir uygulama bence.
Eğlenceli ders	2	2	Nedeni ise arkadaşlarımla daha fazla vakit geçirmem ve bir dersin bu kadar eğlenceli olması. Bu tartışma modeli bence her sene devam etmeli, ben çok eğlendim.
Öğretici bir uygulama	2	2	Bu uygulamayla derslerimiz eğlenceli geçiyor. Çünkü bu uygulama bana çok şey öğretti.
Toplam	21	24	

Tablo 9'a göre öğrencilerin akademik tartışma modelinin Türkçe derslerinde kullanımı temasına yönelik görüşlerinden 21 farklı kod kaynağı ve buna bağlı 24 kod sayısı elde edilmiştir. Kodlara bakıldığında, sırasıyla derslerde kullanımı devam etmeli (10) güzel bir değişim (6), faydalı bir uygulama (4), eğlenceli ders (2) ve öğretici bir uygulama (2) kodları gelmektedir. Örnek kodlamalara bakıldığında ise öğrenciler, Türkçe derslerinde akademik tartışma modelinin kullanımının devam etmesi gerektiğini belirtmiş; bu modelin kendilerinde güzel bir değişim sağladığını, faydalı, eğlenceli ve öğretici olduğunu ifade etmişlerdir.

Sonuç

Bu çalışmada, akademik tartışma modelinin 8. sınıf öğrencilerinin konuşma kaygılarına ve sözlü anlatım özyeterlik algılarına etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular alanyazındaki benzer çalışmalarla karşılaştırılarak tartışılmış, bunlardan hareketle çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, deney grubuyla kontrol grubu öğrencilerinin öntestten aldıkları puanların birbirine yakın olduğu, bu puanlar arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Son-test puanlarına bakıldığında ise kontrol grubunun puanlarında bir düşüş olduğu görülmekle birlikte, deney grubunun son-test puanlarında önemli bir düşüşün olduğu ve bunun kontrol grubu öğrencilerinin puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre akademik tartışma modeli uygulanarak yapılan konuşma ve tartışma etkinliklerinin öğrencilerin konuşma kaygılarını önemli oranda düşürdüğü söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bu sonuç, Türkçe öğretiminde kullanılan çeşitli model, yöntem ve tekniklerin konuşma kaygısına etkisi konulu çalışmaları destekler niteliktedir.

Kardaş ve Yıldırım (2016), 7. sınıf öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, köşelenme tekniğinin bu öğrencilerin Türkçe konuşma beceri ve kaygılarına etkisini araştırmış, araştırma sonucunda bu tekniğin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin konuşma kaygılarında önemli bir düşüşün olduğunu tespit etmişlerdir Kemiksiz ve Güneş (2017), 5. sınıf öğrencileriyle yaptıkları çalışmada doğrudan öğretim modelini kullanarak bir uygulama yapmıştır. Çalışmada, bahsi geçen modele dayalı konuşma eğitiminin öğrencilerin konuşma becerilerine ve konuşma kaygılarına etkisi incelenmiş, çalışma sonunda doğrudan öğretim modelinin uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin konuşma kaygılarında anlamlı bir düşüş olduğu görülmüştür. Kardaş ve Şahin (2016), mikro öğretim yönteminin ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin konuşma beceri ve kaygılarına etkisini incelemiş, çalışma sonunda mikro öğretim yönteminin uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin konuşma kaygılarının önemli oranda düştüğünü belirlemiştir. Yine Kardaş (2016), çalışmasında yaratıcı dramının 8. sınıf öğrencilerinin konuşma kaygılarına etkisini incelemiş, öğrencilerin konuşma kaygılarının düşürülmesinde, deney grubuna uygulanan yaratıcı dramının kontrol grubuna uygulanan mevcut program etkinliklerine göre daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ünsal (2019), rol alma modeli kullanılarak hazırlanan konuşma etkinliklerinin öğrencilerin konuşma tutum ve kaygıları üzerinde etkili olup olmadığını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, bu etkinliklerin 7. sınıf öğrencilerinin konuşma kaygılarını azalttığını ortaya koymuştur.

Yukarıda bahsi geçen bu deneysel çalışmaların sonucunda yapılandırmacı yaklaşımla oluşturulan yöntem, teknik ve modellerin

ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygılarını önemli oranda düşürdüğü belirlenmiştir. Bu sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, deney ve kontrol grubuna uygulanan sözlü anlatım öz yeterlik algısı ölçeğinden alınan ön-test puanları incelendiğinde bu puanlar arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Bir başka deyişle, bu deneysel çalışmaya başlamadan önce her iki grubun sözlü anlatım öz yeterlik algısı düzeyinin birbirine çok yakın olduğu belirlenmiştir. Her iki grubun son-test puanları incelendiğinde, deney grubunda uygulanan akademik tartışma modelinin kontrol grubunda uygulanan mevcut Türkçe Öğretim programı etkinliklerine nazaran daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

İlgili alan yazın incelendiğinde, Türkçe derslerinde yapılandırmacı yaklaşıma uygun model, yöntem ve tekniklerin ortaokul öğrencilerinin sözlü anlatım öz yeterlik algılarına etkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamış, konuyla ilgili öğretmen adaylarına yönelik çalışmaların da oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Altunkaya (2017), etkinlik temelli sözlü anlatım dersinin öğretmen adaylarının konuşma öz yeterlikleri üzerine etkisini incelediği çalışmasında, bu dersin onların konuşma öz yeterlikleri üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Öz (2018), yaratıcı dramının etkin olarak kullanıldığı sözlü anlatım derslerinin öğretmen adaylarının konuşmaya yönelik tutumlarına ve öz yeterlik algılarına etkisini incelemiş, çalışma sonunda konuşma öz yeterlik algısında deney grubu lehine anlamlı bir farkın olduğunu belirlemiştir. Lisans düzeyindeki öğrencilerin sözlü anlatım öz yeterlik algılarını ölçmeye çalışan bu araştırmaların sonuçları, bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Sonuç ve Tartışma

Öğrencilerin görüşme formlarında yer alan sorulara verdikleri cevaplar, NVivo 12 nitel analiz programına aktarılmış, yapılan analizler sonucunda öğrencilerin akademik tartışma modeli hakkındaki düşünceleri tespit edilmiştir. Öğrenciler, bu tartışma modeliyle işlenen derslerden sonra konuşma özgüvenlerinin arttığını, kaygılarının düştüğünü, daha güçlü iletişim kurabildiklerini, birbirlerine daha saygılı olduklarını, etkili konuşabildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, bu uygulamanın devam etmesi gerektiğini belirtmiş; uygulamayı öğretici ve faydalı bulduklarını, bu tartışma modeliyle işlenen derslerin eğlenceli olduğunu dile getirmişlerdir.

Özçetin (2019), yaptığı çalışmada akademik tartışma modelini Türkçe derslerinde uygulamıştır. 8. sınıf öğrencilerinin yer aldığı bu çalışma sonunda öğrencilerin akademik tartışma modeliyle işlenen dersleri beğendikleri ve uygulamayı faydalı buldukları görülmüştür. Bu sonuç, bu araştırmanın sonucuyla örtüşmektedir.

Yukarıda bahsi geçen çalışmaların sonuçlarından hareketle, Türkçe öğretiminde akademik tartışma modeline daha fazla yer verilmesi gerektiği söylenebilir. Zira öğrencilerin konuşma kaygılarının düşürülebilmesi ve sözlü anlatım öz yeterlik algılarının yükseltilebilmesi bu tür öğrenen merkezli uygulamalarla mümkün olabilmektedir.

Çalışma sonunda araştırmacılara, bu tartışma modelinin diğer sınıflara ve diğer kademedeki öğrencilere uygulanması ve konuyla ilgili deneysel çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akalın, S. ve Adıgüzel, A. (2020). Ortaokul Öğrencilerinin Konuşma Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(3), 1345-1356.
- Aksakal, Ö. D. (2002). *İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Anadili (Türkçe) Eğitimine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2005). *Yazılı ve Sözlü Anlatım: Kompozisyon Sanatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyol, H. (2016). *Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Altunkaya, H. (2018). The Impact of Activity Based Oral Expression Course On Speech Self-Efficacy of Students. *Journal of Education and Training Studies*, 6(1), 137-150.
- Andrade, M. ve Williams, K. (2009). Foreign Language Learning Anxiety in Japanese Efl University Classes: Physical, Emotional, Expressive, and Verbal Reactions. *Sophia Junior College Faculty Journal*, 29, 1-24.
- Arslan, A. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Konuşma Kaygıları ve Akademik Öz yeterlik İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies (IEJES)*, 2(3), 26-43.
- Aydın, İ. S. (2013). Öğretmen Adaylarının Konuşma Öz Yeterliklerine İlişkin Ölçek Geliştirme Çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14, 33-46.

- Baki, Y. ve Kahveci, G. (2017). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Konuşma Kaygılarının Etkili Konuşma Becerileri Üzerindeki Etkisi: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi. *Electronic Turkish Studies*, 12(4), 47-70.
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman and Company.
- Benzer, A. ve Ünsal, F. (2019). Konuşma Öğretiminin Program ve Ders Kitabı Ekseninde Uygulamaya Yansımaları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(3), 647-662.
- Boylu, E. ve Çangal, Ö. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Bosna Hersekli Öğrencilerin Konuşma Kaygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 349-368.
- Breakey, L. K. (2005). Fear of Public Speaking- The Role Of The SLP. *Seminars in Speech and Language*, 26, 107-117.
- Can, A. (2019). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chapin, S. ve O'Connor, M. C. (2004). *Project Challenge: Identifying and Developing Talent in Mathematics Within Low-Income Urban Schools* (Report No. 1, 1-6). Boston University, School of Education Research.
- Clark Plano, L. V. ve Ivankova, N. V. (2018). *Karma Yöntemler Araştırması, Alana Yönelik Bir Kılavuz*. Ö. Çokluk Bökeoğlu, (Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni, Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Demir, S. B. (Çev.). Ankara: Eğitim Kitap.
- Çakır, H. (2015). *Öğretmen Adaylarının Sözlü Anlatım Öz yeterlik İnançlarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çalhan, R. (2012). *İş Birliğine Dayalı Öğrenme Yönteminin Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Konuşma Becerileri Üzerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Demir, S. (2020). *Ortaokul Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Sözlü Anlatım Öz yeterlik Algılarının İncelenmesi ve Söylemlerinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Demir, S. ve Börekçi, M. (2021). Ortaokul Öğrencilerinin Sözlü Anlatım Öz yeterlik Algılarına Çeşitli Değişkenlerin Etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(1), 94-110.
- Demir, T. ve Melanlioğlu, D. (2014). Speaking Anxiety Scale for Secondary School Education Students: Validity and Reliability Study. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(1), 103-124.
- Demirci, E. (2019). *5E Öğrenme Modelinin Ortaokul Öğrencilerinin Konuşma Becerileri ve Konuşma Kaygılarına Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Flannagan, J. S. (2007). *A Study of Student Achievement Based On Autonomous Learning and Self-Efficacy*. (Unpublished Doctor of Education Thesis). Regent University Philosophy in the Graduate College, Arizona.
- Gedik, M. (2015). Siirt Örneğinde Ortaöğretim Öğrencilerinin Konuşma Kaygılarının İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 77-93.
- Gerez Taşgın, F. (2015). *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Dinleme, Konuşma, Okuma ve Yazma Öz Yeterlikleri ile Öğrenme Stillerinin İncelenmesi (Atatürk Üniversitesi Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Gücüyeter, B., Şeref, İ. ve Karadoğan, A. (2019). Tutor Destekli Öğretim Modelinin Yabancı Öğrencilerin Türkçe Konuşma Becerilerine ve Kaygı Düzeylerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (64), 535-552.
- Gündüz, A. (2020). *Duygusal Zekâ ile Konuşma Kaygısı Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Gündüz, O. (2014). Konuşma Eğitimi. Kırkkılıç ve Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi* içinde (s. 93-133). Ankara: Pegem Akademi.
- Güneş, F. (2007). *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Güneş, F. (2016). *Türkçe Öğretimi: Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Hamzadayı, E., Bayat, N. ve Gölpınar, Ş. (2018). Konuşma Kaygı Düzeyi ile Konuşma Başarımı Arasındaki İlişki. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 75-85.

- İşcan, A. ve Karagöz, B. (2016). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Konuşma Kaygılarının İncelenmesi (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği). *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(3), 193-206.
- Kardaş, M. N. (2016). Yaratıcı Drama'nın Öğrencilerin Konuşma Kaygılarının Giderilmesine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 9(45), 598-604.
- Kardaş, M. N. ve Şahin, E. (2016). Mikro Öğretim Yönteminin Öğrencilerin Türkçe Konuşma Beceri ve Kaygılarına Etkisi (The Effect of Microeducation Method on Students' Turkish Verbal Skills and Anxieties). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of Academic Social Sciences)*, 30, 263-275.
- Kardaş, M. N. ve Yıldırım, Ş. (2016). Köşelenme Tekniğinin 7. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Konuşma Becerilerine ve Türkçe Konuşma Kaygılarına Etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(31), 91-106.
- Katranacı, M. ve Kuşdemir, Y. (2015). Öğretmen Adaylarının Konuşma Kaygılarının İncelenmesi: Sözlü Anlatım Dersine Yönelik Bir Uygulama. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 415-445.
- Katranacı, M. ve Melanlıoğlu, D. (2013). Öğretmen Adaylarına Yönelik Konuşma Öz yeterlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6), 651-665.
- Katranacı, M. (2014). Öğretmen Adaylarının Konuşma Becerisine Yönelik Öz yeterlik Algıları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 174-195.
- Kavruk, H. ve Deniz, E. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Konuşma Kaygıları (Samsun İli Örneği). *Journal of Language and Literature*, 3(15), 63-89.
- Kemiksiz, Ö. ve Güneş, F. (2017). Doğrudan Öğretim Modeline Dayalı Konuşma Eğitiminin 5. Sınıf Öğrencilerinin Konuşma Becerilerine ve Konuşma Kaygılarına Etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(1), 384-405.
- Keşaplı, G. ve Çiftçi, M. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Konuşma Kaygıları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 54(1), 463-484.
- MEB. (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1-8. Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

- Michaels, S. ve O'Connor, C. (2012). *Talk Science Primer*. Cambridge: TERC Erişim: https://inquiryproject.terc.edu/shared/pd/TalkScience_Primer.pdf
- Michaels, S., O'Connor, C. ve Resnick, L. B. (2008). Deliberative Discourse Idealized and Realized: Accountable Talk in The Classroom and in Civic Life. *Studies in Philosophy and Education*, 27(4), 283-297.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. California: Sage Publications
- Oğuz, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Sözlü ve Yazılı Anlatım Becerilerine İlişkin Öz yeterlik Algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 18-42.
- Oğuz, A. (2014, Haziran). Sözlü Anlatım Öz yeterlik İnancı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *6th International Conference On New Trends*, ICONTE, Paris.
- Oğuz, A. (2015). Öğretmen Adaylarının Sözlü Anlatım Öz yeterlik İnançlarının İncelenmesi. *Turkish Studies*, 10(7) 765-780.
- Oğuz, A. (2016). Öğretmen Adaylarına Yönelik Sözlü Anlatım Öz yeterlik İnancı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 63-86.
- Öz, K. (2018). *Drama İle Yapılandırılmış Sözlü Anlatım Derslerinin Konuşmaya Yönelik Tutuma ve Öz yeterlik Algısına Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özçetin, K. (2019). *Akademik Tartışma Modelinin Türkçe Derslerinde Kullanılabilirliği Üzerine Bir Durum Araştırması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özkan, E. ve Kınay, İ. (2015). Öğretmen Adaylarının Konuşma Kaygılarının İncelenmesi (Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Örneği). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(3), 1290-1301.
- Sağlam, Ö. ve Doğan, Y. (2013). 7. Sınıf Öğrencilerinin Hazırlıksız Konuşma Becerileri/The Impromptu Speaking Skills Of 7th Grade Students. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 43-56.
- Sevim, O. (2012). Öğretmen Adaylarına Yönelik Konuşma Kaygısı Ölçeği: Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Studies*, 7(2), 927-937.

- Sevim, O. ve Gedik, M. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinin Konuşma Kaygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52, 379-393.
- Suroğlu Sofu, M. (2012). *Öğretmen Adaylarının Konuşma Kaygıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Şen, Ü. ve Boylu, E. (2015). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen İranlı Öğrencilerin Konuşma Kaygılarının Değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(30), 13-25.
- Temiz, E. (2015). Pedagojik Formasyon Alan Öğretmen Adaylarının Konuşma Kaygıları. *Electronic Turkish Studies*, 10(3), 985-992.
- Tunçel, H. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Konuşma Kaygısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, (2), 107-135.
- Ünsal, F. (2019). *Türkçe Derslerinde Rol Alma Modeli ile Hazırlanan Etkinliklerin Öğrencilerin Konuşma Tutum ve Kaygılarına Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yaman, H. ve Suroğlu Sofu, M. (2013). Öğretmen Adaylarına Yönelik Konuşma Kaygısı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(3), 41-51.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, G. (2015). *Ortaokul Öğrencilerinin Konuşma Kaygıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 295-324
ISSN: 1302-6879

**Batı Akdeniz Bölgesinde Ekoturizm Uygulamaları,
Yerel Ürünler ve Kadın İstihdamının Rolü***
*The Role of Local Products and Female Employess in
Ecotourism Practices in the Western Mediterranean Region*

• **Avşin AYHAN KAYA***
Faruk ALAEDDİNOĞLU**

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.
Phd Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Department of Recreation Management, Ankara / Turkey.
avsinaayan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9705-351X

** Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Van/Türkiye.
Prof. Dr. Department of Geography, Van / Turkey.
alaeddinoglu@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1682-7438

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

01/11/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

15/12/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atrf: Ayhan Kaya, A. & Alaeddinoğlu, F. (2021). Batı Akdeniz Bölgesinde Ekoturizm Uygulamaları, Yerel Ürünler ve Kadın İstihdamının Rolü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 295-324

Citation: Ayhan Kaya, A. & Alaeddinoğlu, F. (2021). The Role of Local Products and Female Employess in Ecotourism Practices in the Western Mediterranean Region. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 295-324

Öz

Bireylerin talep ve beklentilerinden etkilenen turizm, doğal ve kültürel çevreyi etkilediği gibi kendisinde bu değişkenlerden etkilenmektedir. Yaşanan bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan turizm çeşitlerinden biri de ekoturizmdir. Ekoturizm, çevreye karşı hassas, yerel kültür unsurlarını benimseyen ve yerel kalkınmayı öncelleyen bir turizm çeşididir. Bu bağlamda genelde Batı Akdeniz Bölgesinde, özelde ise Çıralı ve Dalyan'da gerçekleştirilen bu çalışmada, altyapı imkanları, sürdürülebilirlik, yerel ürünler, ekoturizme hizmet üreten kadınlar gibi değişkenlerin ekoturizm uygulamaları ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle sahada gözlemler yapılmış ve gözlemler neticesinde oluşturulan 12 alt kategoride görüşme soruları hazırlanmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan anket tekniği kullanılmıştır. Tam yapılandırılmış anket sorularından hem nicel veriler hem de katılımcıların konulara ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Anket bölgede tatil yapan 258 turistte uygulanmıştır. Elde edilen veriler ışığında ağırlıklı olarak ekoturizmin gelişimi, yerel ürünler ve araştırma sahasında ekoturizme hizmet üreten kadınların süreci nasıl etkiledikleri irdelenmiştir. Araştırma sonucunda, bölgenin ekoturizm ve yerel ürün potansiyelinin yüksek olduğu, yerel ürünler ve ekoturizm arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu, kadınların ekoturizmin sürdürülebilirliğine önemli ölçüde katkı sundukları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batı Akdeniz, ekoturizm, ekoturizm uygulamaları, yerel ürünler, kadın.

*Bu Makale, "Batı Akdenizde Ekoturizm, Ekoturizm Uygulamaları ve Kadının Rolü" isimli Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalında 2019 yılında hazırlanmış olan tezin danışmanlığını Faruk Alaeddinoğlu yapmıştır. Van YYÜ Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Tarafından 7847 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Abstract

Tourism, which is affected by the demands and expectations of individuals, affects the natural and cultural environment and is also affected by these variables. One of the types of tourism that emerged as a result of this interaction is ecotourism. Ecotourism is a type of tourism that is sensitive to the environment, adopts local cultural elements and prioritizes local development. The conjunction, the relationship between variables such as infrastructure facilities, sustainability, local products, women producing ecotourism services and ecotourism practices were investigated in this study, which was carried out in the Western Mediterranean Region in general and in Çıralı and Dalyan in particular. Within the scope of the research, first of all, observations were made in the field and interview questions were prepared in 12 sub-categories created as a result of the observations. The questionnaire technique, which is one of the quantitative research methods, was used in the study. From the fully structured questionnaire questions, both quantitative data and the opinions of the participants on the subjects were included. The survey was applied to 258 tourists vacationing in the region. In the light of the data obtained, the development of ecotourism, local products and the way how women providing services to ecotourism in the research area affect the process were examined. As a result of the research, it has been understood that the region has a high potential for ecotourism and local products, there is a direct relationship between local products and ecotourism, and women contribute significantly to the sustainability of ecotourism.

Keywords: Western Mediterranean, ecotourism, ecotourism practices, local products, women.

Giriş

İnsanoğlunun yaşam pratiklerinden biri haline gelen ve en temel ihtiyaçlar listesinde kendine yer bulan turizm, ne yazıkki bugün yaygın kullanım çeşitleriyle çevreyi tüketmektedir. Turizm her ne kadar bölgesel ve yerel ekonominin gelişmesine katkı sunan bir sektör olsa da, çevresel ve toplumsal anlamda bazı olumsuz durumların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır (Mansuroğlu ve Dağ, 2020: 86). Turizmin söz konusu olumsuz etkilerini en aza indirebilmek adına sürdürülebilir alternatif turizm çeşitlerine ilişkin arayışların olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de ekoturizmdir. Ekoturizm, doğa ve kültüre verilen zararı en aza indiren, yöre halkına ekonomik yönden katkı sağlayan bir turizm çeşidi (Arat ve Çalılımlı, 2018: 23), olduğu gibi doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir bir biçimde kullanım bilincinin geliştirilmesi ve kaynakların doğal habitatlarına müdahale edilmeden kabulüne de dayanmaktadır (Kaya ve Yıldırım, 2020: 125). Dolayısıyla ekoturizm insan, doğa, sosyal ve kültürel yaşam üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirebildiği gibi; doğanın düzeni, döngüsü ve kültürel değerlerle ilgili farkındalığın arttırmasına da katkı

sağlayabilmektedir (Antalya İli Doğa Turizmi Master Planı, 2012: 6). Tamda bu değişkenlere uygun turizm talebinde yaşanan değişim, nitelikli eğitim alanların sayıca artması, teknolojiye yaşanan muazzam gelişme, bilgiye kolayca erişebilme/ulaşabilme, kent yaşamının yarattığı monoton ve yorucu yapı, bireylerin yerele ve yöresele olan ilgisi bireyleri yeni arayışlara yöneltmiştir.

Bireyler, doğal olarak daha sağlıklı ve organik bir yaşam sürmek ve stresten uzaklaşmak için doğaya yönelmektedirler (Meriç, Subaşı ve Şahin, 2021: 404). Ekoturizm, tam da bireylerin bu ihtiyaçlarını karşılamak ve daha sürdürülebilir bir turizm anlayışı yaratmak adına ortaya çıkarılmış bir alternatif turizm çeşididir. Günümüzde her alanda olduğu gibi turizm sektöründe de sürdürülebilirlik üzerine çalışmalar yoğunlaşmaktadır. Turizmin önümüzdeki yıllarda dünya ticaretinin en büyük sektörü haline gelmesi ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, yerel ölçekten küresel ölçüğe kadar sürdürülebilir kalkınma konusuna katkı sağlama potansiyelinin oldukça büyük olduğu görülmektedir (Selim ve Sönmez, 2017: 302). Bu bağlamda ekoturizm, sürdürülebilirliğin artışı sağlamanın ve turizmin çevre ve iklim üzerindeki etkilerini azaltmanın bir yolu olarak uluslararası tanınırlık kazanmaktadır (Moons vd., 2020: 1). Ekoturizm hem doğal çevrenin korunması hem de yerel kültürlerin korunması anlayışına dayanmaktadır. Bir destinasyonda yerel ürünlerin varlığı ve sürdürülebilirliği söz konusu destinasyonda ekoturizmin gelişimine ve sürdürülebilirliğine olumlu katkılar sağlar. Yaşanılan bölgenin coğrafi özellikleri de kültür üzerinde direk ve büyük bir etkiye sahiptir (Tanrıku ve Doğandor, 2021: 225). Yerel kültürün korunması destinasyonların bugünü ve yarını için önem arz etmektedir. Ekoturizme ağırlıklı olarak konu olan yerel ürünlerinde bölgenin ekonomisine, sosyal yaşamına ve kültürüne etkisi büyüktür. Bu nedenle araştırma sahasındaki yerel kültürü tanımak, buna karşı turistlerin bakış açısını öğrenmek yörede kültürün sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

Bu bağlamda turizmin sürdürülebilir olması adına en büyük umudun ekoturizm olduğu ve Türkiye'nin bu anlamda önemli fırsatlar sunduğunu söylemek mümkündür. Genellikle adı kitle turizmle ön plana çıkan fakat ekoturizm çeşitliliği bakımından da oldukça zengin olan Batı Akdeniz Bölgesi Türkiye için önemli bir destinasyondur. Bu nedenle Batı Akdeniz Bölgesinde yaygın bir şekilde uygulanan doğal ve kültürel yapıda bozulmalara neden olan kitle turizmine alternatif olarak ekoturizmin bölgede yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bölgede artırılacak ekoturizm uygulamaları; bölgenin sosyal, ekonomik ve mekansal yapısında olumlu yönde değişimlere katkı

sağlayabilir. Çalışmanın temel amacı bölgedeki ekoturizm, ekoturizm uygulamaları, yerel ürünler, sürdürülebilirlik, ekoturizmde hizmet üreten kadınlar ve diğer alt başlıklarda bilgiler sunmak ve turistlerin gözünden bölgedeki ekoturizmi anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Ekoturizm

İhtiyaçlar hiyerarşisinde kendine üst sıralarda yer bulan turizm, yarattığı parasal büyüklük ve istihdamla da 21. Yüzyılın en popüler sektörlerden biri olmaya devam ediyor. Endüstri 4.0'ın kısmen de olsa hayatımıza girmeye başladığı günümüzde, her forma girebilen turizm olgusunun bir tüketim aracı olmaktan çıkarılması akademik çalışmalarda sıklıkla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Şüphesiz, geçmişten günümüze kadar farklılaşan her şey gibi turizm de her geçen gün değişmekte ve gelişmektedir. 1960-1990 yılları arasında aktif olarak gerçekleştirilen kitle turizminin doğal kaynakların hiç tükenmeyeceği anlayışına dayanan yanlış yönetimi, kültürel değerlere yeterince önem verilmemesi gibi nedenler, alternatif turizm arayışlarını gündeme getirmiştir (Ankaya vd., 2018: 69). Turizm sektörünün gelişim göstermesi, alternatif turizm çeşitlerinin artması, turizm ile çevre arasındaki bağın önem kazanmasıyla beraber alternatif bir turizm çeşidi olan “Ekoturizm” gündeme gelmiş ve ülkelerin gelecekte başlıca turizm çeşitlerinden biri olma yolunda ilerleyişini sürdürmektedir (Akpınar ve Bulut, 2010: 1575). Doğal ve kültürel sistemlerin sürdürülebilirliği ve gelişimine odaklanmış olan ekoturizm, turizm sektöründe sürdürülebilirliğe ilişkin arayışların sonucunda daha sık gündeme gelen bir konu olmuştur (Tutcu, 2021: 4). Günümüzde sürdürülebilirlik özelliği bulunmayan hiçbir turizm çeşidinin gelecekte ayakta kalamayacağı bilindiğinden, bu durumun farkında olan işletmeler için ekoturizm önem arz etmektedir (Arat ve Çalınlı, 2018: 23). Ekoturizm, turistlere seyahat ettikleri her destinasyondaki doğal ve kültürel çevreyi daha iyi anlamalarına yardımcı olan bir seyahat deneyimi sunmaktadır (Eskin vd., 2017: 16). Aynı zamanda, doğal alanların ziyaret edilmesini ön planda tutan, doğanın korunması ve gelecek nesillere aktarımını öncelik olarak belirleyen turizm çeşitlerinden bir tanesi olarak tanımlanmaktadır (Kaya ve Yıldırım, 2020: 125).

Ekoturizm, kitle turizminin yarattığı sosyal, kültürel ve fiziksel olumsuz etkileri en aza indireceği düşünülen ve bundan dolayı teşvik edilen bir turizm çeşididir (Cinnioğlu, 2015: 3). Zira, doğaya dayalı bir turizm çeşidi olarak görülen ekoturizm, sürdürülebilirlik için bir kalkınma aracı olarak düşünülmektedir (Şen, 2010: 75). Son yıllarda

turistlerin doğa ile daha fazla iç içe zaman geçirebilecekleri, doğal ve kültürel değerlerin korunmakta olduğu destinasyonlara yönelik talebinin artış gösterdiği bilinmektedir (Kaya ve Yıldırım, 2020: 125). Farklı yerleri gezip görme isteği insanda her zaman bir heyecan ve coşku uyandırmaktadır. Sıradışı veya farklı alternatifler sunan ekoturizm bu coşkunun artmasına neden olmaktadır. İnsanların seyahat tercihleri onların karakteristik yapısı ile uyumludur. Bu nedenle turistlerin katıldıkları ekoturizm faaliyetleri cesaret, güç, dayanıklılık vb. gerektirdiğinden kişilere sahip olmak istedikleri üstün nitelik hissini vermektedir. Kitle turizmine tepki olarak doğan Ekoturizm çeşitli kıstaslara göre gruplandırılır. Bu kıstaslar turizm faaliyetinde kullanılan araçlar gereçler (bisiklet, balon, raft, at), gidilecek yerin doğası (dağ, yayla, mağara), yapılacak etkinliklerin özellikleri (akarsu, av, bilim, terekking) gibi çeşitlilik gösterir (Akpınar ve Bulut, 2010: 1580). Hem doğal hem de kültürel zenginliğin çok fazla olduğu ülkemizde gerçekleştirilen ekoturizm çeşitleri; yayla turizmi, bisiklet turları, ornitoloji (kuş gözleme) turizmi, foto safari, akarsu sporları (kano-rafting), agro-turizm (çiftlik turizmi), botanik (bitki inceleme) turizmi, atlı doğa yürüyüşü, kamp-karavan turizmi, mağara turizmi, dağ turizmi ve doğa yürüyüşü olarak tanımlanabilir (Ankaya vd., 2018: 70).

1.2. Yerel Ürünler

Tarihi ve kültürel miras, yerel turizmin gelişimin de büyük rol oynamakta ve ekoturizmi teşvik etmektedir (Selim ve Sönmez, 2017: 303). Turistlerin seyahat ettikleri ülke veya bölgeye özgü yerel kültürü tanımak en önemli önceliklerindendir (Başar vd., 2019: 147). Belirli bölgelerde turist için çekicilik oluşturan unsurlar; el sanatları, dil, gelenekler, gastronomik ürünler, görsel hatırlatıcılar da olmak üzere bir bölgenin tarihi; yerli halk tarafından yapılan işler, bölgenin mimari yapısı, gözlemlenebilir dini unsurlar, yerel kıyafetler olarak sıralanmaktadır (Asplet ve Cooper, 2000: 308). Mimari, giyim-kuşam, yemek yeme ve pişirme gereçleri, yerel tatlar ve yemekler gibi belli bir destinasyona ait somut kültüre dair olgular, küresel dünyada kendisi için her geçen gün daha az yer bulabilmekte ve bundan ötürü korunmaya ihtiyaç duymaktadır (Tanrıku ve Doğandor, 2021: 226). Dünyada ve Türkiye’de yıl içerisinde faaliyet gösteren ve faaliyet gösterdiği yörenin gelenek ve göreneklerini, kültürünü, yaşantısını yansıtan yerel etkinlikler, turizm için önemli bir potansiyel olarak görülmektedir (Orhan, 2010: 244). Kültürel mirasın bir parçası olarak görülen yöresel yemekler, ziyaret edilen bölgenin özgün niteliğine katkıda bulunan önemli bir çekicilik faktörü olarak görüldüğünden yöresel yiyeceklerin önemli bir etki unsuru olabilmesi adına, yöreye

özgü olarak hazırlanması gerekmektedir (Esen ve Seçim, 2020: 160). Şüphesiz yiyecek gibi turistlerin konaklama ihtiyaçlarının da büyük ölçüde yerel ölçekte karşılanması ekoturizmin gelişmesine katkı sunmuştur. Yörede, köylülerin kendi evleri başta olmak üzere pansiyonlar, kamp alanları ve ekolojik tatil köyleri ekoturizm amaçlı konaklama hizmeti vermektedirler.

Ekoturizmde önemli olan bir diğer değişken hediyelik eşyaların varlığı ve çeşitliliğidir. Araştırma alanı incelendiğinde özellikle Demre ilçesinde; kilim (barak), keçe, kıl çul, çuval, ipek, gönek, dastar, semer, havut, kolan, kalaycılık ve demirciliğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat günümüzde bu el sanatları yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (antalya.ktb.gov.tr). Yine araştırma alanı içerisinde bulunan Kumluca ilçesi yörük kültürünün temsilinde büyük önem teşkil etmektedir. Yörük kültürüne bağlı yaşanan bu yerde hala yörük gelenek göreneklerine rastlamak mümkündür. Ülkelerin yeme içme kültürleri turistik çekiciliğin artırılmasında bir kültürel tanıtım aracı olmasının yanı sıra birçok alternatif turizm türüyle de ilişkilendirilebilmektedir (Kök vd., 2020: 154). Batı Akdeniz Bölgesinde bulunan hemen hemen her yerleşmenin kendine özgü mutfağı, yiyecek ve içecek çeşitleri bulunmaktadır. Bu çeşitlilik başta olmak üzere kadınların yöresel giyim kuşamları, şiveleri ve yöreye özgü ürünler kullanmaları bölgeye gelen turistler için bir çekicilik oluşturmaktadır.

1.3. Kadınların Ekoturizmdeki Yeri

Geçmişte sömürüye, şiddete ve ötekileştirilmeye maruz kalan kadınlar, günümüzde her geçen gün daha fazla sosyal ve ekonomik haklara kavuşmuş ve hayatın öznesi haline gelmeyi başarmışlardır. Kadının evine, eşine ve çocuklarına hizmet etmek olarak tanımlanan rolü, büyük ölçüde değişmiş ve karar alma süreçlerinin bir parçası haline gelmiştir. Şüphesiz kadınların bu hakları elde etmesi oldukça uzun bir süre almıştır. Zira 19. yüzyılda Batı'nın ekonomik ve politik koşulları kadın mücadelesinin anlaşılabilmesi bakımından çok önemlidir. Bunun nedeni Sanayi Devriminin bütün toplumsal dengeyi derin bir biçimde etkilemiş olmasıdır (Karaslan, 2015:1). Bu değişim kadınların ekonomik anlamda özgür olmasına ve toplumdaki statülerinin değişmesine neden olmuştur. Kadınların sosyal ve ekonomik yaşantısındaki bu değişimler kadını kendisine tanımlanan kimliklerden kurtarıp, insan sosyal bir varlıktır düşüncesinin merkezine taşımıştır. Kadının ekonomik yaşamda aktif rol alma durumu her geçen gün gelişme kaydetmiş ve bu durum yalnızca şehir kadınlarının değil aynı zamanda kırsal bölgedeki kadınlarında ekonomik ve sosyal hayattaki yerlerini değiştirmiştir. Kırsalda ataerkil aile yapısının

günümüzde bile hakim olduğu yerler olmasına karşın kadının ekonomik hayattaki söz hakkının artması bu bakış açısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Gerçekleştirmiş olduğumuz saha çalışmaları esnasında yapılan görüşmelerde, kadınlar, geçmişte ev işleriyle uğraştıklarını ancak 2000’li yıllarla birlikte bölgede gelişen ekoturizmin onların yaşamında çok şeyi değiştirdiğini ifade etmişlerdir. Özellikle aile işletmelerinin sayıca artması ve ekonomik kazanç elde etmeye başlamaları sosyal hayatlarını da büyük ölçüde değiştirmiştir. Ekoturizmde hizmet üreten kadınlar kendilerini daha özgür hissettiklerini, ekonomik kazanç ile özgürlüğün doğru orantılı olduğunu aktarmışlardır. Kadınlar gelişen ekoturizm aktiviteleri (etkinlik) sayesinde daha fazla görev aldıklarını ve daha fazla istihdam edildiklerini beyan etmişlerdir. Ekoturizm alanında kendi işletmelerini kurmak suretiyle hizmet üreten kadınların yanında farklı alanlarda çalışmak suretiyle ekoturizme katkı sundukları görülmektedir. Örneğin, konaklama işletmelerinin mutfaklarında, kat hizmetlerinde, yöneticilik pozisyonlarında, restaurant işletmeciliğinde, mutfağında, temizliğinde, hediyelik eşya satan yerlerde, kendi başına yaptığı yerel yiyecekleri satan yerlerde kadınlara rastlayabilirsiniz. Bölgede var olan ekoturizm uygulamalarının tamamında kadınları görmek mümkündür. Dahası özellikle son yıllarda ekoturizme konu olan konaklama işletmelerinde kadın işletme yöneticilerinin sayıca arttığını söylemek mümkündür. Bunun yansısı bölgede ekoturizm için verilen mücadelede veya ekoturizme katkı sağlayacak olan önemli uygulamalarda kadınlar ön plana çıkmıştır. Örnek verilecek olunursa: Kaptan June 1987 yılında Dalyan İztuzu Plajı’nda yapılacak beton bir otel inşaatının durdurulması için öncü mücadelede bulunmuş ve o günden beri bölgede Caretta Carettaların Korunması için mücadele vermektedir. Kate Clow, Likya Yolu rotasının oluşturulmasında öncülük eden ve Kadın Eli Kooperatifi ise bölgede çalışmayan kadınların el yapımı ürünlerini satmalarına katkıda bulunan ve öncülük eden bir girişimdir.

2. Alan Yazın

Dünyada yaşanan küresel iklim değişikliği ve olası sonuçlarına rağmen ülke yöneticilerinin hala ne pahasına olursa olsun ekonomik büyümeden yana tavır almaları bilim dünyasında sürdürülebilir bir çevrenin inşa edilmesine yönelik çalışmalarının sayıca artmasına neden olmuştur. Şüphesiz çevre üzerinde tüketici bir etkiye sahip olan turizm bu başlıklardan bir tanesidir. Turizmin çevre üzerindeki etkilerini azaltmayı amaçlayan bu çalışmaların önemli bir kısmı da alternatif turizm arayışlarına yöneliktir. Bu bağlamda hem araştırma konusu hem de araştırma alanına yönelik çalışmalar irdelenmiştir. Bu kapsamda

Agius vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, Orta Akdeniz bölgesindeki Malta-İtalya sınırını oluşturan adalardaki (dokuz ada) ekoturizm potansiyeli araştırılmıştır. Adalarda, ekoturizm'in geliştirilmesinin bir fırsat olduğuna vurgu yapan araştırmacılar, ayrıca çalışmalarında, ekoturizm çerçevesinde mevcut veya durdurulan bağlantı hizmetlerinin yanı sıra sınırlı çevresel etkiye sahip altyapının iyileştirilmesi gerektiğine de vurgu yapmışlardır. Söz konusu çalışmadan yola çıkarak ekoturizmin destinasyonlarınşimleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Ronizi vd. (2020), tarafından yapılan çalışmada ise İran'ın Fars eyaletinin doğu ve merkezindeki sıralı ağırlık ortalamasını (OWA) ve bulanık niceleyici algoritmaları kullanıp potansiyel ekoturizm alanlarını tespit etmeyi amaçlamış, çalışma'nın sonucunda söz konusu alanların tamamının ekoturizme uygun olduğuna vurgu yapmışlardır. Türkiye'de ise Arat ve Çalimli (2018), yapmış oldukları çalışmalarında; ekoturizm ve planlaması, sürdürülebilir bir ekoturizm yönetim biçimi, Türkiye'de mevcut ekoturizm ve dünyada ekoturizm konuları üzerinde durmuşlardır. Çalışmada, Konya'da ikamet eden halkın ekoturizm hakkında bilgileri ölçülmüş ve ilde henüz başlangıç seviyesinde bulunan bu turizm çeşidine olan ilgileri paylaşılmıştır. Araştırmada halkın ekoturizm ile ilgili olumlu görüşlerinin olduğu, bölgede aktif olarak gerçekleştirilecek ekoturizm faaliyetlerinin destek göreceği, doğal ve kültürel mirasın korunmasına yardımcı olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır. Tutcu (2021) ise çalışmasında alternatif ve sürdürülebilir turizm çeşitlerinden biri olan, doğa temeline dayanan ekoturizm konusunun incelenmesini ve Türkiye'nin genel olarak ekoturizm potansiyelinin değerlendirilmesini amaçlamıştır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen literatür incelemesi sonucunda, Türkiye'nin önemli bir ekoturizm potansiyeli olduğu, fakat bu potansiyelin harekete geçirilmesi konusunda hala eksikliklerin bulunduğunu tespit etmiş ve bu kapsamda Türkiye'de ekoturizm potansiyelinin etkili bir şekilde değerlendirilmesine yönelik öneriler sunmuştur.

Esen ve Seçim (2020) Konya ilinin bir çok yöresel lezzette sahip olduğunu ve bunun temel nedenin ise büyük ölçüde tarihi geçmiş ile doğrudan ilişkili olduğu fikrinden hareketle yapmış oldukları araştırmanın neticesinde, Konya ilinde yaşayan halkın Konya yöresel mutfağına ilişkin tutumları kapsamında, "Yöresel mutfak, Konya'nın tanıtımı için önemlidir" önermesini geliştirmişlerdir. Araştırma neticesinde "Yerel mutfak, Konya ilindeki kültürel değerlerin tanınırlığını artırabilir" nitelikte olduğu ve halkın "yerel lezzetlerin turizme kazandırılmasını destekledikleri" yönünde tutum sergiledikleri

sonuçlarına ulaşmışlardır. Kök vd. (2020) yapmış oldukları, çalışmaları kapsamında; yerel mutfak ve yöresel otları kavramsal olarak ele almış ve bu mutfaklardan bir tanesi olan Ege mutfağın da kullanılan otlar ve pişirme teknikleri hakkında ilgili literatürü tarayarak gerekli bilgilere yer vermişlerdir. Araştırma neticesinde Ege mutfağında en fazla kullanılan otların arapsaçı, şevketi bostan radika, labada, ebegümeçi dalgan, deniz börülcesi, kuşkonmaz, turp otu, ebegümeçi, hardalotu, roka, tere ve cibes gibi otlar olduğu sonucuna ulaşmış. Otların tüketilme şekillerine ve pişirme yöntemlerine bakıldığında ise çoğunlukla salata, zeytinyağı ile kavurma, haşlama ve sos içinde pişirme teknikleri kullanıldığına vurgu yapmışlardır. Hediyeelik eşyaların algılanan özgünlükleri bağlamında nasıl değer kazanabilir sorusuna yanıt aranan bir diğer çalışmada ise turistik kentlerdeki hediyeelik eşya örnekleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda yerel ürün/üretim tekniklerinin sahiplenilmesi kültürel mirasın korunmasına, yerel zanaatkar-tasarımcı iş birliğinin güçlendirilmesine, yerelde istihdamın artırılmasına, yaratıcı girişimciliğin teşviki edilmesine, yaratıcı ekonominin desteklenip, geliştirilmesine ve nihayetinde sürdürülebilirliğe katkı sunacağı ileri sürülmüştür (Gürkan, 2020). Söz konusu üç çalışmadan yola çıkarak, yerel ürünlerin ve yerel mutfağın turizm sektöründe ve ekoturizmde önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür.

Selim ve Sönmez (2017) tarafından yapılan bir çalışmada ise turistik bir destinasyon olan Antalya'nın Idebessos antik kenti için en uygun doğa yürüyüşü rota çalışması coğrafi bilgi sistemleri (CBS) aracılığıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda doğal ve kültürel varlıkların sürdürülebilir kullanımının engellenmeden söz konusu bölgenin tanıtılmasında ön plana çıkan doğa yürüyüşleri için, CBS tabanlı bir yöntem uygulandığı; yöntemin, girdilerine bağlı olarak yüksek doğrulukta ve kısa sürede sonuç verdiği; aynı zamanda bu yöntemin, doğa yürüyüşlerinin yanısıra dağcılık, kuş gözlemciliği, at binme, kamping vb. gibi birçok ekoturizm faaliyet rotalarını belirlemede ve belirlenen bölgelere ulaşım sağlamada kullanılabileceğine değinilmiştir. Antalya ilinin ekoturizm uygulamalarına vurgu yapan bir diğer çalışmada stratejik eylem planlarına vurgu yapılmış ve ekoturizm bölgelerine yönelik planlama çalışmalarına önem verilmesi gerektiği aktarılmıştır. Ayrıca doğal kaynakların bilinçli kullanımı, denetimlere ağırlık verilmesi, konu ile ilgili eğitimi bulunan profesyonel tur rehberlerinin sayısının artırılması, Likya yolu üzerinde bulunan patika yolların korunması, ekoturizmle bağlantılı konaklama hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi konular

üzerinde de durulmuştur¹. Mansuroğlu ve Dağ (2020) tarafından yapılan çalışmada ise bölgede rafting faaliyetleri başta olmak üzere birçok faaliyete imkan sağlayan Köprülü Kanyon Milli Parkı üzerinde turizm ve rekreasyona bağlı sorunların etkilerin değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda söz konusu alanın koruma/kullanma dengesinin sağlanması, turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ve sahip olduğu doğal ve kültürel özelliklerin gelecek kuşaklara aktarılması yönünde bazı önerilerde de bulunmuşlardır. Bölgeye yönelik bir diğer çalışma Türkiyede özellikle son yıllarda sayıları hızla artan Cittaslow kentlere yöneliktir. Uslu (2020) çalışmasında, 2019 yılında Türkiye'nin 16. sakin şehri (cittaslow) olan Köyceğiz ilçesini ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin sosyal bir iletişim ağı olan TripAdvisor web sitesi üzerinden yapmış oldukları çevrimiçi yorumları araştırmayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda Köyceğiz'i ziyaret eden turistlerin motivasyonlarını itici ve çekici faktörler şeklinde 2 ana kategoriye ayırmış, itici motivasyon faktörlerinin sakinlik, huzur, rahatlama, dinlenme, sağlık ve kaçış; çekici motivasyon faktörlerini ise manzara ve doğal güzellikler, tarihi ve kültürel çekicilikler, fiyat, boş zaman faaliyetleri, alternatif turizm imkanları ve ulaşım şeklinde tespit etmişlerdir. Söz konusu çalışmalardan yola çıkarak Batı Akdeniz bölgesinin ekoturizm uygulamaları için oldukça elverişli olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Barry (2012) Kakamega yağmur ormanlarında yapmış olduğu çalışmada, kadınları çevre eğitimi ve kültürel koruma konularında topluluk liderleri olmaları için güçlendiren ve eğiten Isecheno Kadınları Koruma Grubundan bahsetmiş ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesini, kadınların içinde yaşadıkları yağmur ormanlarının sürekli tahribatından ziyade turizm yoluyla daha fazla gelir elde etmelerini hedef edinen bir grup olduklarına değinmiştir.

3. Yöntem

Araştırma sahası olan Batı Akdeniz Türkiye'nin turizm çeşitliği açısından en zengin alanlarından biridir. Bölge bir taraftan kitle turizmine (deniz, güneş, kum) hizmet ederken diğer taraftan özel ilgi turizmine konu olan birçok seçeneği bünyesinde barındırmaktadır. Şüphesiz korunmuş alanların sayıca fazla olması ve zengin kültürel çeşitliliği bölgeyi ekoturizme konu etmiştir. Bu durum özellikle son yıllarda gözle görünür farklılaşmaları beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla turizmdeki en temel sorun olan sürdürülebilirlik bölgenin

¹ <https://baoram.ogm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 04.07.2021)

de en önemli konu başlıklarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda alanı yerli ve yabancı turistlerin gözünden anlamaya ve başta kadınlar ve yerel ürünler olmak üzere açıklamaya çalışan bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Ancak araştırmacının amacına hizmet etmek için hazırlanan görüşme sorularının çoğunluğu tam yapılandırılmıştır.

Araştırmanın sağlıklı gerçekleşebilmesi için öncelikle araştırma dizaynını oluşturmak adına bir ön alan bilgisine ihtiyaç duyulmuştur. Ağırlıklı olarak gözlem notları ve mülakatların yapıldığı bu deneyimden sonra bir sonraki yıl gerçekleştirilecek olan alan çalışması için görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşme soruları 12 alt başlıkta toplanmıştır. Bunlar, *ekoturizm, yerel ürünler, kadın istihdamı, konaklama, kültürel etkileşim, sürdürülebilirlik, ekonomi, ulaşım, mekan, farkındalık, eğitim ve katılımcıların demografik özelliklerini* içeren sorulardan oluşmaktadır. Herbir alt başlık altında ise en az iki sorudan oluşan 38 görüşme sorusu bulunmaktadır. Bu sorular turistlere yönelik olarak hazırlanmıştır. Anket soruları bölgede tatil yapan 258 yerli ve yabancı turiste sorulmuştur. Sorular hazırlanırken yukarıda da ifade edildiği gibi ağırlıklı olarak tam yapılandırılmış olmalarına dikkat edilmiştir. Sorular çoktan seçmeli olmakla birlikte soruların çoğunda hem nicel cevaplara hem de nitel açıklamalara yer verilmiştir. Sorular öncelikle *evet, hayır ve kısmen* şıklarından oluşan üç seçenekli bir formda yöneltilmiştir. Ancak hemen sorunun alt kısmına çünkü açıklamasıyla konuya ilişkin katılımcıların görüşleri alınmıştır. Dolayısıyla bir taraftan nicel cevapların yer aldığı bir anket hüviyeti kazanırken diğer taraftan *çünkü/neden* açıklamalarıyla da nitel cevaplar alınan bir mülakat özelliği kazanmıştır. Ancak soru sayısının fazla olması ve açıklamalar kısmında yer alan ifadelerin geniş yer tutması verilen cevapları sıklık kategorisiyle (ortak görüşler ve dikkat çekici yanıtlar) sınırlandırılmasını ve tablolar halinde sunulmasını gerekli kılmıştır. Söz konusu tablolar, verilen cevaplara göre hem içerik hem de alt başlıklar açısından tasarlanmıştır. Ayrıca katılımcıların konuya ilişkin görüşlerini genel ifadeye dönüştürmeyi amaçlamıştır. Diğer bir ifadeyle, tablolarda yer alan ifadeler katılımcıların doğrudan aktardıkları cümleler değil, katılımcıların konuya ilişkin görüşlerinin araştırmacılar tarafından derlendiği ve kategorize edildiği cümlelerdir. Dolayısıyla hem metin içerisinde kullanılan nitel ifadelerin hem de tablolarda yer alan açıklayıcı yorumların temel kaynağı söz konusu açıklamalardır.

İlgili literatür incelendiğinde ekoturizmin uygulandığı bölgelerin çoğunda kadınların hizmet üretiminde ön plana çıktıkları anlaşılmaktadır. Ön saha çalışmaları ve görüşme sorularından elde

edilen bulgular da bu durumu destekler niteliktedir. Dolayısıyla kadınların turizmin özellikle yumuşak ve sakin yanını oluşturduğu, koruma ve kullanma konusunda daha yaratıcı ve destekleyici oldukları düşünüldüğü için bu çalışma özellikle ekoturizmde hizmet üreten kadınlar ve yerel ürünler üzerinden kurgulanmıştır.

4. Araştırma Bulguları

4.1. Ekoturistlerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Ekoturizm; doğayı ve kültürü anlayarak onları korumayı destekleyen, kitlelerce değil bireysel gerçekleştirilen yöre halkına sosyal ve ekonomik anlamda fayda sağlayan, el değmemiş doğal bölgelerde çevresel açıdan sorumluluk gerektiren seyahat ve ziyaret olarak tanımlanmaktadır (Akpınar ve Bulut, 2010: 1578). Bu bağlamda ekoturizmi anlamak adına katılımcılara yöneltilen açık uçlu sorulara verilen olumlu, olumsuz, destekleyici veya tamamlayıcı her türlü cevap kendi içinde alt başlıklara ayrılarak verilmiştir. Böylece okuyucu, katılımcılara yöneltilen her bir soruya nasıl cevaplar verildiğini daha net bir şekilde görme şansına sahip olacaktır. Öncelikle Batı Akdeniz Bölgesinde ekoturizm faaliyetine katılan turistlerin demografik özellikleri ve ekoturizm ile ilgili görüşlerine başvurulmuş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Doğuda Çıralı Batıda Dalyan sınırlarında tatil yapan katılımcıların cinsiyet değişkenine göre 130 (50,0)'unu kadın, 122 (46,9)'sini ise erkek ziyaretçiler oluşturmaktadır. Katılımcıların 218 (84,5) 'i yerli, 40 (15,4)'ı yabancı uyrukludur. Katılımcılar yaş değişkenine göre incelendiğinde 18-25 yaş 37 (14,2) kişi, 26- 31 yaş 52 (20,0) kişi, 31-40 yaş 62 (23,8) kişi, 41-50 yaş 46 (17,7) kişi, 51-60 yaş 34 (13,1) kişi, 61 yaş ve üstü 24 (9,2) kişi olarak dağılım göstermektedir. Katılımcıların eğitim düzeyi değişkenine göre 13 (5,0)'ü İlk-ortaokul, 58 (22,3)'i lise, 13 (5,0)'ı MYO, 126 (48,5) 'sı Üniversite, 38 (14,6)'sı Lisansüstü olarak dağılım gösterdiği gözlemlenmiştir.

Tablo 1: Demografik Özelliklerin Dağılımı

Tablolar	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)	Tablolar	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	130	50,0	Yaş	18-25	37	14,2
	Erkek	122	46,9		26-31	52	20,0
	Boş	6	3,1		31-40	62	23,8
	Toplam	258	100		41-50	46	17,7
Uyruk	Yerli	218	84,5		51-60	34	13,1
	Yabancı	40	15,4		61 ve üstü	24	9,2
	Toplam	258	100,0		Boş	3	1,9
				Toplam	258	100	
Eğitim Düzeyi	İlk-Ortaokul	13	5,0	Eğitim Düzeyi	İlk-Ortaokul	13	5,0
	Lise	58	22,3		Lise	13	5,0
	Ön Lisans	13	5,0		Ön Lisans	126	48,5
	Lisans	38	14,6		Lisans	38	14,6
	Lisansüstü	10	4,6		Lisansüstü	10	4,6
	Boş	258	100		Boş	258	100
	Toplam				Toplam		

Demografik sonuçlar incelendiğinde ekoturizm faaliyetlerine katılanlarda cinsiyet bağlamında anlamlı bir farkın olmadığı, buna karşın yaş ve eğitim kategorilerinde farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların %61.5'inin 26-50 arasında genç veya orta yaş grubunda oldukları görülmektedir. Eğitim durumları incelendiğinde ise ekoturizm faaliyetlerine katılan kişilerin %85,4'ünün lise ve üzeri bir okuldan mezun oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ekoturizm ve eğitim seviyesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim seviyesi artıkça ekoturizme olan ilgi artıyor ve doğal olarak bölgenin sosyo-kültürel ve çevresel konuları bu durumdan olumlu yönde etkileniyor. Dahası eğitim seviyesinin yükselmesi insanların çevre konusunda daha hassas ve daha bilinçli olmalarına da katkı sunuyor. Şüphesiz bu durum bölgede birtakım olumlu gelişmeleride destekliyor. Şöyleki, çünkü/neden şeklinde yöneltilen sorularda ve araştırma alanında yapılan gözlemlerde görüşülen kadınlar özellikle bölgeyi deneyimleyen eğitilmiş kişilerin yerel halkla kurmuş oldukları ilişkiler sayesinde çocuklarının okula gönderilmesinde ve bir okulu bitirme konusunda teşvik edildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırma süresince yapılan gözlemlerde ekoturistlerin başta çevre olmak üzere yöre halkının sosyal yaşamına olumlu katkılar sundukları ve büyük ölçüde de yerel halk ve özellikle kadın girişimleri destekledikleri tespit edilmiştir.

Tablo 2: Ekoturizm Konusunda Algı ve Görüşler

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Ekoturizm konusunda herhangi bir çalışmada, etkinlikte veya organizasyonda bulundunuz mu?	Evet	46	17,7
	Kısmen	43	16,5
	Hayır	164	63,1
	Boş	5	2,7
	Toplam	258	100
Doğal ve ekolojik olaylara ilgi dereceniz nedir?	Hiç	3	1,2
	Çok Az	8	3,1
	Az	18	6,9
	Normal	103	39,6
	Yüksek	92	35,4
	Çok Yüksek	31	11,9
	Total	5	1,9
Ekoturizm faaliyetlerine katılmak için bölgeye tekrardan gelmeyi düşünür müsünüz?	Evet	168	64,9
	Kısmen	63	24,4
	Hayır	26	10,0
		1	0,7
	Toplam	258	100
Bölgeye olan bu ziyaretinizde kendinizi ve ziyaretinizi nasıl tanımlıyorsunuz?	Ekoturist	132	50,8
	Maceracı	38	14,6
	Turist	65	25,0
	Kitle Turisti	17	6,5
	Diğer	6	3,1
		258	100
	Toplam		

Ekoturizm konusunda herhangi bir çalışmada, etkinlikte veya organizasyonda buldunuz mu? Neden? Sorusuna katılımcıların %63,1'i hayır cevabını vermiştir. Hayır ve kısmen cevaplarını veren %79,6'yı oluşturan katılımcılar genel olarak bu etkinlikler için fırsat ve zamanlarının olmadığını dile getirmişlerdir. Soruya evet yanıtı veren katılımcıların oranı %17,7'dir. Sorulan neden sorusunu evet diye yanıtlayan katılımcıların geneli aşağıda ki temalar doğrultusunda açıklanmıştır:

Tablo 3: Ekoturizm Konusunda Gerçekleştirilen Çalışma, Etkinlik, Organizasyon

Doğa Bilinci	Ekoturizm Farkındalığı
İnsan oğlu doğanın parçası	Ekoturizmin önemli olduğunu düşünüyorum
Bilinçli olmak zorunda	
Doğayı korumak için gelecek kuşaklara temiz bir dünya bırakılmalı	

Doğal ve ekolojik olaylara ilgi dereceniz nedir? Sorusuna katılımcıların %47,3'ü yüksek ve çok yüksek yanıtını vermişlerdir. Bu iki soruya verilen ortalama cevaplar karşılaştırıldığı zaman turistlerin gündelik yaşamlarında ekolojik olaylara yeterince zaman ayıramadıkları fakat çevre konusuna ilgi duydukları anlaşılmaktadır. Bu durumda gündelik hayatında ekolojiye hassasiyet gösteren fakat konu ile ilgili faaliyetlere fırsat bulamayan turistler uygun ortamı oluşturduklarında ilk boş zamanlarında tatillerini çevreye hassasiyet gösterecek şekilde planladıkları söylenebilir. Doğal ve ekolojik olaylara ilgi oranının yüksek çıkması, Ankaya ve arkadaşlarının “ekoturist, tatilini gerçekleştireceği alanın ekolojik bilgisine sahip, gönüllü, çevre ve doğa hassasiyeti olan kişidir (Ankaya vd., 2018: 69)” tanımını doğrulamaktadır. *Ekoturizm faaliyetlerine katılmak için bölgeye tekrardan gelmeyi düşünür müsünüz? Neden?* Sorusuna verilen evet cevabının %64,6'lık bir oranla anlamlı bir fark oluşturması araştırma bölgesinin ekoturizm faaliyetleri gerçekleştirmek için ideal alanlardan olduğunu göstermektedir. Bu cevap aynı zamanda bölgenin henüz kitle turizmin esiri olmadığını bir göstergesi olarak da düşünmek mümkündür. Bölgeye gelen turistler deniz kıyısı olmasına rağmen yalnızca deniz, kum, güneş turizmi için değil aynı zamanda alternatif turizm faaliyetlerini de gerçekleştirmek için de bölgeye geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu soru kapsamında sorulan neden açık uçlu sorusuna verilen yanıtların bazıları aşağıdaki temalara göre sıralanmıştır:

Tablo 4: Ekoturizm Faaliyetlerine Tekrar Katılım İsteği

Bölgenin Dokusu	Çevre ve Doğa Bilinci
Bu ülkenin değerlerini korumalıyız	İnsanlar anlayışlı ve temiz
Buralar Türkiye'nin doğası bozulmamış ender yerlerinden	Sessiz sakin orman deniz iç içe
Doğa harikası	Böyle yerleri desteklemek lazım
Keşfedilecek çok şey var	Buralar yok edilmemeli ve kaynakların hunharca kullanılmasına izin verilmemeli
Yıllardır geliyorum yine gelirim dinginleştiriyor	
Dinlenmek için	

Verilen cevaplar turistlerin bölgeye tekrar gelmek istediklerini göstermesi bakımından önemlidir. Zira ekoturizmde ziyaretçilerin aynı mekanı tekrar tekrar kullanma eğiliminde oldukları literatür araştırmalarıyla doğrulanmıştır. Benzer durum araştırma sahasında da kendini göstermiş ve ekoturizmin doğayı ve kültürü koruduğuna olan inanç ön plana çıkmıştır. Çalışmanın açık uçlu sorusu olan *Ekoturizm için bu bölgeyi tercih etme nedeniniz nedir?* sorusuna verilen yanıtlar ise birbirini desteklemektedir. Bu yanıtlar aşağıdaki temalara göre sıralanmıştır:

Tablo 5: Ekoturizm İçin Bölgenin Tercih Edilme Nedenleri

Bölgenin Dokusu	Bölgenin Tarihi ve Kültürü
Bölgenin doğallığını hala koruyor olması	Bölgenin Tarihi
Sessiz sakin bir bölge olması	Zengin kültürü
Caretta Carettalar	Likya Yolunu yürümek
Henüz betonlaşmamış olması	
Yeni yerler görmek	

Nitel verileri destekleyen bu nitel veriler de bölgenin ekoturizm potansiyelinin yüksek olduğunu turistlerin bakış açısıyla gözler önüne sermektedir. Verilen hemen hemen bütün yanıtlar bölgenin ekolojik bir destinasyon olduğunu açıklamaktadır. Ankette sorulan diğer bir açık uçlu soru ise *Bölgeye geliş amacınız nedir?* Sorusudur. Soruya verilen yanıtlar aşağıdaki temalara göre sıralanmıştır:

Tablo 6: Bölgeye Geliş Amacının Nedenleri

Tatil ve Dinlence	Bölgenin Doğası	Bölgenin Tarihi ve Kültürü
Tatil yapmak	Betonlaşmadan uzak	Bölge'nin Tarihi
Kafa dinlemek	Sessiz	Bölge'nin Kültürü
Tatil	Sakin	Alternatif yaşama ilgi duyan insanlarla karşılaşma şansı var.
Tur	Huzurlu	
Balayı	Hem deniz hem doğa	

Sevdiklerimle huzurlu, ekonomik ve güzel zaman geçirmek	Farklı olması	
Ucuz	Eko yaşamı incelemek	
Tavsiye üzerine	Trekking	
	Kaplumbağaları görmek	

Verilen bu yanıtlar ekoturizm ile ilgili sorulan nicel sorulara verilen yanıtları desteklemektedir. Bu da demektir ki turistler bölgeyi yalnızca kitle turizm faaliyetleri için değil aynı zamanda ekoturizm faaliyetleri gerçekleştirmek içinde tercih etmektedirler. Fakat verilen bazı yanıtlar bölgenin tehlike altında olmaya başladığının sinyallerini vermektedir. Örneğin turla geldim cevabı bölgeye turların düzenlendiğinin bir kanıtıdır. Çok sayıda insan tarafından gerçekleştirilen turizm faaliyetinin ise bir bölgeye zarar vermemesi neredeyse imkansızdır. Bu durum bölgede ekoturizmin teşvikinin önemini de ortaya koymaktadır. Bölgeye olan bu ziyaretinizde kendinizi ve ziyaretinizi nasıl tanımlıyorsunuz? Neden? Sorusuna verilen cevapların %50,8' sinde turistlerin kendilerini ekoturist olarak tanımladıkları görülmektedir, %14,6'lık bir kesimi oluşturan maceracı turistler ile ekoturistlerin oranı birleştirildiğinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Bölgeye gelen turistlerin yarısından fazlasını ekoturistler oluşturmaktadır. Bu soru kapsamında sorulan neden sorusuna verilen yanıtlar ise aşağıdaki temalara göre sıralanmıştır:

Tablo 7: Bölge Ziyaretinde Turistlerin Kendilerini ve Ziyaretinizi Nasıl Tanımladıklarını Nedenleri

Doğa Hassasiyeti	Doğa İle Başbaşa Kalma Arzusu
Her gün çöp topluyorum	Denizde açılmaya ve doğada dalmaya geldim
Yeni yerler görmek güzel ama doğasının 20 yıl önceye göre bozulduğunu görmek üzücü	Maceracılık yaşam tarzım
Doğayı severim	Kamp yapıyoruz ve doğa adına her şey burada mevcut
Betonlaşma ve kentleşmeden uzak mükemmel	Doğayı bozmadan ağaç kesmeden tatil yapmak mümkün
Doğayı koruyamayan toplumlar sadece körelirler	Gezme amacıyla gelmedim tamamen doğa ve huzur için geldim
Doğayı yeşili seviyorum insan doğanın bir parçası	Doğal yaşamı seviyorum
Doğa varsa insan vardır	Ne zaman nereye gitmek istersek oraya gidiyoruz
Doğanın bize çok ihtiyacı var	Otostop çekiyoruz.
Hepimizin çevreyi korumaya daha çok ihtiyacımız var	
Doğa içinde ve kitlelere yönelik bir yer değil yerel işletmeleri desteklediğini düşünüyorum	
Canlıları korumak	
Hassasiyet ile doğayı gözlemliyorum eksik kısımları ve hataları bildiriyorum	
Doğayı kirlitememeye çalışıyorum	
Çocuk yetiştirmede doğanın katkısının pozitif sonuçlarını görüyorum	

Gelecek nesillere doğayı ve kültürü olduğu gibi bırakmak ekoturistlerin önemli bir ayırt edici bir özelliğidir. Ekoturistleri özgür turistler olarak nitelemekte mümkündür. Verilen cevaplarda ki otostop çekiyoruz, nereye ne zaman istersek gidiyoruz, maceracılık yaşam tarzım değişleri ekoturistlerin aynı zamanda özgür olduklarının da bir göstergesidir.

4.2. Yerel Ürünler ve Ekoturizm İlişkisi

Kültürel miras ve toplumsal kimlik oluşumunda halk kültürü öğelerinin önemli bir yeri vardır. Günümüzde doğallık turizm için tek başına yeterli sayılabilecek bir çekicilik unsuru olmuş, tatil anlayışı şekil değiştirmiştir (Atabey vd., 2016: 274). Yerel ürünler, bir medeniyetin geçmişten günümüze aktarılan mimari yapı, giysi, yöresel mutfak ve o yöreye ait el sanatlarıdır. Bir bölgeye özgü olan şeyler o bölge için çekicilik unsuru oluşturur. Bu nedenle yerel ürünler ekoturizm için önemli bir öğedir. Bir yörenin yerel unsurlarının korunması bölgenin kültürünün korunması demektir. Bu bağlamda yerel unsurların korunması ekoturizmin yerel kültürün korunması ilkesiyle doğru orantılıdır. Batı Akdeniz bölgesinde bulunan yerel ürünler ve ekoturizm ilişkisi turistlerin aktarımı ile nicel ve nitel sorular çerçevesinde sorgulanmış aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 8: Yerel Ürünler ve Ekoturizm İlişkisi

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Yerel ürünler ekoturizm için bir çekicilik oluşturuyor mu?	Hayır	26	10,0
	Kısmen	77	29,6
	Evet	149	57,3
	Boş	6	3,1
	Toplam	258	100
Hatıra amaçlı yöreden yerel el sanatlarına uygun objeler satın alırım.	Hayır	62	23,8
	Kısmen	77	29,6
	Evet	117	45,0
	Boş	2	1,5
	Toplam	258	100
Yeme-içme ihtiyaçlarınızı konaklama yeriniz dışında nerelerden karşılamaktasınız?	Şehir ve kasabalardaki restoranlarda karşıladım.	140	53,8
Yeme-içme ihtiyaçlarınızı konaklama yeriniz dışında nerelerden karşılamaktasınız?	Kır lokantalarında karşıladım.	67	25,8
Yeme-içme ihtiyaçlarınızı konaklama yeriniz dışında nerelerden karşılamaktasınız?	Köylerde doğaya dayalı gastronomi mutfağı kullanarak karşıladım.	49	18,8

Yeme-içme ihtiyaçlarınızı konaklama yeriniz dışında nerelerden karşılamaktasınız?	Kendi imkânlarımla karşıladım	55	21,2
---	-------------------------------	----	------

Yerel ürünler ekoturizm için bir çekicilik oluşturuyor mu? Neden? sorusuna turistlerin %57,3'ü evet yanıtını vermiştir. Konu hakkında neden diye sorulan açık uçlu soruda evet cevabı verenlerin genel görüşleri aşağıdaki temalara göredir:

Tablo 9: Yerel Ürünlerin Çekici Bulunma Nedenleri

Doğal Çekicilik	Yerel Çekicilik	Diğer
Her şey doğal	Bölgenin hayat tarzı ve karakterini yansıtır	Ekoturizm için gereklidir
Organik olması kaliteyi artırır	Nadir bulunurlar	Daha fazla turist çekiyor
Sağlıklı	Her bölge de yetişen ürün farklıdır	Yörenin kalkınmasına yardımcı olmak
Büyükşehirde olmayan doğal ve taze ürünleri bulabiliyoruz	Bilindik olmamaları	
Artık doğala dönüş yapmamız kaçınılmaz	Farklılık her zaman cezbedicidir	
Temel gereksinimini en iyi şekilde giderme isteği	Egittim yerlere özgü şeyleri denemeyi seviyorum	
	Gittiğim yerde olan yiyecekler her insanın ilgisini çeker meşhur neyse yemeden dönülmez	
	Bir yeri diğer turistik yerden ayıran en önemli özellik bu	

Verilen yanıtlar incelendiğinde yerel ürün ve ekoturizm ilişkisinin önemi bir kere daha ortaya çıkmıştır. İnsanların doğaya dönme istekleri artık bir yaşam tarzı haline gelmiştir. İnsanlar yapaylıktan sıkılmış doğal olan herşeye özlem duymaktadırlar. Bu nedenle yerel ürünler bölge için önem teşkil etmektedir. Bölgede satılan ve yöreye özgü olan eşyaların yerel ürün anlamında ekoturistler için çekicilik unsuru olduğu görülmektedir. Fakat bu soru çerçevesinde hayır yanıtını veren bazı turistlerin nitel cevapları ilgi çekicidir. Yanıtlar aşağıdaki temalara göre sıralanmıştır:

Tablo 10: Yerel Ürünlerin Çekicilik Oluşturmama Nedenleri

Yerel ve Doğal Çekicilik
20 yıl önce evet ama şu an yerelin lezzeti kayboluyor
Yerel ürüne rastlamadım
Yöreye özgü ürünler her zaman çekicilik oluşturur fakat dalyanın tek olayı çin malı kaplumbağa magneti
Her yerde bulunmuyor
Her şey dahil bir otele geldiğimden yerel ürünle çok karşılaşmadım
Burada hiç yerel ürün görmedim keşke olsaydı
Yalnızca doğal görünüyor

Bu yanıtlar bölgede yöresel ürünlerin doğallığı veya erişilebilirliği konusunda tehlikenin başladığının göstergesi olabilir. Yerel el sanatlarının yerini yapay magnetlerin almaya başlaması, doğal ürünlerin yerini doğal adıyla satılan katkı maddeli ürünlerin alması, doğal olan ürüne erişimin zorlaşması ve yeterli tanıtımın yapılmaması bölge kültürü için tehlike arz eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayır ve kısmen yanıtlarının %39,6 olması bu konuda azımsanacak bir sonuç değildir ve dikkatle üzerinde durulması gerekmektedir.

Hatıra amaçlı yöreden yerel el sanatlarına uygun objeler satın alırım. Neden? sorusuna katılımcıların %45,0'ı evet yanıtını vermişlerdir. Evet yanıtı veren turistlerin konu ile ilgili görüşleri aşağıdaki temalara göre sıralanmıştır:

Tablo 11: Yerel El Sanatlarına Uygun Ürünlerin Satın Alınma Nedenleri

Hatıra Amaçlı	Yerel Ekonomiye Katkı	Ekonomiye Katkı	Emeğe Saygı	Diğer
Burayı unutmamak için		Yerel ekonomiye katkı olması amacıyla alırım	Emeğe saygı	Eski ürünlere ilgim var
Hediye severim				Kültürün bir parçası olduğu için
Hatıra				Arkadaşlarıma götürüp çekiciliğini arttırırım
Torunlarıma ulaşması için				

Bu durumda yerel ürünlerin ekoturizm ilkeleriyle bağdaştığı sonucu ortaya çıkmaktadır. İnsanlar katkı, sürdürülebilirlik ve gelecek nesillere aktarımı dikkate alarak yerel ürünlere önem vermektedirler. Turistlerin %53,4 'ünün bu soruya hayır ve kısmen yanıtını verme sebepleri ise bir önceki gerekçelerle benzerlik göstermektedir. Soruya verilen hayır yanıtları şu şekilde sıralanabilir; ilgi çekici veya yerel ürün görmedim, çin malı, daha fazla seçenek gerekli, ürün kalitesine ve satıcısına göre değişir, gerçekten yöreye uygun bir el sanatı bulmak zor, bulamadık, bazı yerlerde magnetler aynı isimleri farklı oluyor, gerçek el sanatı ürünleri az, emek ücret dengesine bağlı, gereksiz ve pahalı. Her iki sorudan alınan bu sonuçlar bölgedeki yöresellik yok mu oluyor sorusunu akıllara getirmektedir. Bir yandan dastar, üç telli vb. yöreye özgü ürünlerin tanıtımı ve yok olmaması için çalışmalar yapılırken, bir yandan da yerel halk ve turistler arasında yöresellik ve yapaylık sorunsalı bulunmaktadır. Yeme-içme ihtiyaçlarınızı konaklama yeriniz dışında nerelerden karşılamaktasınız? Neden? Sorusunda ise katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleme imkânı verilmiştir. Alınan

cevaplar neticesinde turistlerin yarısının şehir ve kasabalardaki restoranlarda karşıladım cevabını verdikleri görülmüştür. Fakat soru da birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz seçeneğinden dolayı birden fazla şıkkı işaretleyenler de dikkate alındığında kır lokantalarında karşıladım, köylerde doğaya dayalı gastronomi mutfağı kullanarak karşıladım ve kendi imkânlarımla karşıladım seçenekleriyle cevap verenlerin oranı şehir ve kasabalardaki restoranlarda karşıladım cevabı verenlerden daha yüksek çıkmıştır. **Neden** sorusuna verilen açık uçlu cevapların çoğunluğu dikkate alındığında verilen cevaplar aşağıdaki şekilde temalandırılmıştır:

Tablo 12: Yeme-İçme Etkinliklerinin Konaklama Yeri Dışında Tercih Edilme Nedenleri

Yerel Çekicilik	Doğal Çekicilik
Orijinal ve hesaplı	Doğal olan herşeyi seviyorum
Kültürünü ve mutfağını tanımak	Köyler doğal oldukları için
Yöreye özgü özel yemekler yaptırmak	Köy sağlıklı ve farklı lezzet
Keşfedilecek yeni tatlar	Büyük şehirde yaşadığımız için doğallığa hasretiz

Bu bağlamda turistlerin yerel ve sağlıklı yiyeceklere önem verdikleri görülmektedir. Aynı zamanda yöresel yemeklere önem verenler ile kendi imkanları ile yeme içmesini karşılayanların sayısında ki çoğunluk ekoturistlerin yerelliğe ve doğaçlamaya verdiği önemin de bir göstergesidir. Hatıra amaçlı yöreden objeler satın alırım sorusu ile yerel ürün çekiciliği sorusu arasında yüksek oranda doğru bir ilişki olduğu görülmektedir. Bir bölgede hatıra amaçlı satılan ürünlerin ekoturizm için çekicilik oluşturduğu sonucu, ekoturizm faaliyetlerine katılan kişilerin yerel ürünlere ne kadar önem verdiklerinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3. Bölgede Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Ekoturizmde ki Yeri ve Etkinliği

Tarih boyunca hemen hemen bütün toplumlarda öteki olarak görülen ve erkeklerden farklı olan anatomileri sebebiyle kabul görmeyen kadın, ekolojik toplum felsefesinde özgün ve özel bir yere sahiptir (Yıldız, 2018: 22). Bu bağlamda günümüzde ekolojik turizm istihdamı içerisinde ki yerini alan kadın çalışanların sayısı genel istihdama uygun olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılık göstermektedir (Yanardağ ve Avcı, 2012: 45). Simone de Beauvoir İkinci Cins kitabında “Kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşıyoruz; kanatlarını kesiyoruz, sonra, uçamıyor diye yakınıyoruz” cümlesi ile

kadınların geçmişten günümüze kadar nasıl kalıplaştırıldığını oldukça net bir şekilde ifade etmiştir. Kadınlar sürekli özel alanın bir objesi olarak görülmüş sosyal ve ekonomik alanda varlığı kabul edilmemiştir. Vermiş oldukları büyük mücadeleler sonucu kadınlar ekonomik alanda yerini almış ve bu sayede sosyal alanda varlığını da kanıtlamıştır. Günümüzde Türkiye’de de kadınlar sosyal ve ekonomik alanda varlıklarını ispatlamışlardır. Bu durum kadınların seyahat etme alışkanlıklarına da yansımış ve kadınlar turizm alanında hem sektörün hem de akademinin önemli bir araştırma alanı haline gelmişlerdir. Bu bağlamda çalışmada turistlerin kadınların çalışması fikrine nasıl baktıkları incelenmiş aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 13: Ekoturizm ve Kadın İstihdamı

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Kadınların çalıştığı veya işlettiği konaklama ve yiyecek içecek işletmelerini tercih ederim.	Hayır	32	12,3
	Kısmen	78	30,0
	Evet	144	55,4
	Boş	4	2,3
	Toplam	258	100
Yöreye özgü hediyelik eşyaları kadınlardan satın almayı tercih ederim.	Hayır	55	21,2
	Kısmen	83	31,9
	Evet	116	44,6
	Boş	4	2,3
	Toplam	258	100

Araştırmanın sonucunda sorulan *Kadınların çalıştığı veya işlettiği konaklama ve yiyecek içecek işletmelerini tercih ederim. Neden?* sorusuna verilen yanıtların %55,4’ü evettir. Soru kapsamında sorulan açık uçlu neden sorusuna verilen yanıtların geneli ise şu şekilde temalandırılmıştır:

Tablo 14: Kadınların Çalıştığı veya İşlettiği Konaklama ve Yiyecek-İçecek İşletmelerinin Tercih Edilme Nedenleri

Temizlik ve Hijyen	Kadınların Sosyal ve Ekonomik Yaşamına Katkı	Diğer
Temizlik	Kadınların ekonomisine katkı	Pozitif ayrımcılık
Daha özenli hizmet ve daha lezzetli yiyecek	Özgüvenlerini arttırmak	Bende kadını
Daha güler yüzlü ve temizler	Kadınların çalışma hayatına yer alması sosyal hayatlarındaki kaliteyi artırır	Yöreiy daha çok yansıttıkları için
Kadın doğası gereği temiz ve doğaldır kadın ekolojinin kendisidir	Kadın gücünün olmadığı bir yerde medeniyet olmaz	Kadınlar daha insancıl
	Özgüveni yüksek kadınlar görmek huzur verici	Kadının olduğu her yer güzelleşiyor
	Kadın toplumun temel taşıdır onu hayata katmak gerek	Türkiye de bunun önemli olduğunu düşünüyorum
		Feminizmi destekliyorum

Verilen bu cevaplar kadınların işlettiği yiyecek-içecek işletmelerinin turistler için daha cazip olduğunu göstermiştir. Kadınlar yerel yiyecek-içecekte yapımı konusunda daha otantik görülmektedir. Bunun yanı sıra hijyen bakımından da kadınların daha temiz olduğu cevabı yaygın bir şekilde verilmiştir. Bunun nedeni de kadının evinde ki mutfakta da iş yapıyor olması imajıdır. Aynı zamanda kadınların toplumda ne kadar önemli bir yere sahip olduğu, desteklenmesi gerektiği, kadın dayanışması gibi sonuçların çıktığı cevaplar ülkemizde kadınların toplumsal statüsü için yüz güldüren sonuçlardır. Yöreye özgü hediyelik eşyaları kadınlardan satın almayı tercih ederim. Neden sorusuna verilen yanıtlarda %44,6 oranında evet şeklindedir. Sorulan neden sorusuna karşılık ise verilen cevaplar bir önceki soru ile benzer şekildedir. Bu cevaplar aşağıdaki temalara ayrılmıştır:

Tablo 15: Yöreye Özgü Hediyelik Eşyaların Kadınlardan Satın Alınmasının Nedenleri

Kadınların Sosyal ve Ekonomik Yaşamına Katkı	Diğer
Kadınların çalışması teşvik edilmeli	Aile bütçesine katkı
Para kazanmalarını istiyorum	Daha samimi buluyorum
Kendisinin üreterek satma ihtimali	Satıcı kadınsa %80 el emeğidir
Ekonomik özgürlüklerine destek olmak için	Kadın dayanışması
Emeklerinin karşılık bulmasını istiyorum	Başarılılar
Hem cinsime ekonomik katkı sağlamak isterim	Kadın egemen bir toplum benimsediğim için
Tek gelir kaynakları bu olduğundan	Pozitif ayrımcılık kadın çalışan artırsın
Kadın kazansın ki güçlü bir toplum olalım	Daha güler yüzlü ve nazikler
Kadınların emek işçiliğine destek	Daha yöreye özgü Çin değil yani
	Ataerkil toplumda yaşıyoruz bu önemli kadın dayanışması
	Kadınların işletmelerinde ayrımcılığa uğramaması için, çalışmalarını takdir ettiğimden

Verilen bu yanıtlarda bir önceki yanıtları destekler niteliktedir. Kadınların yaptığı el emeği ürünler daha fazla talep görmekte ve kadınların toplumdaki yerlerinin iyileşmesi için desteklediği anlaşılmaktadır. Evet yanıtının yanı sıra her iki soruya da verilen kısmen ve hayır cevaplarına verilen nitel cevaplar incelendiği zaman bu cevapların birçoğunun ayrımcılık yapılmasının istenmemesi üzerine olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum ülkede her türlü ayrımcılığa karşı artık daha bilinçli olunduğunun da kısmi göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki soruda da hayır ve kısmen yanıtlarına verilen nitel bazı cevaplar şu şekildedir. Fark etmez, cinsiyet ayrımı yapmam ama desteğe ihtiyacı varsa evet, dikkat etmiyorum ama fark ederse desteklerim, cinsiyet ayrımı yapmam, böyle bir takıntım yok ancak desteklerim, pozitif ayrımcılıkta ayrımcılıktır tercihim yok.

Sonuç

Ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma ile birlikte ele alınan ve kitle turizmine alternatif olarak geliştirilmiş ve kısa zamanda milyonların kabulünü kazanmış bir turizm çeşididir. Sürdürülebilir bir dünya için önemli rol oynayan ekoturizmin hem doğal çevreye hem de yerel kültürlere olan katkıları azımsanmayacak kadar fazladır. Ekoturizmin uygulandığı ülkelerde birçok olumlu etki görülmüş ve bu sayede kıymetli doğal alanlar koruma altına alınmış ve çevreye zarar veren bir çok faaliyete karşı destinasyonlar korunmaya başlamıştır (Akban ve Bulut, 2021: 287). Türkiye’de ekoturizm konusu ilk defa Dalyan-İztuzu’nda (1987’de) bir otelin temel atma sürecinde gündeme gelmiştir, Otel inşaatının İztuzu kumsalını yuva yapma alanı olarak seçen Caretta Carettalara zarar vereceği düşüncesinden hareketle ekolojistler otel inşaatına tepki göstermişler ve tepkilerin sonucunda otel inşaatı iptal edilmiştir (Tutcu, 2021: 10). Şüphesiz bu çevreci yaklaşım Türkiye’nin doğal kaynaklarının korumasında yeni bir süreci ifade etmektedir. Aslında İçinde yaşadığımız pandemi süreci de insanoğluna iki temel şey öğretmiştir. Bunlardan ilki, dünyanın insanoğlu müdahalesi olmadan kendini iyileştirebileceği ve diğeri ise yok etmekte olduğumuz şeyin dünyanın kendisi değil insanlık tarihi olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla çevre hassasiyeti olan her birey, örgüt ve yapılanmanın sıklıkla gündeme getirdikleri yaşanılabilir bir dünya anlayışının ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Bu anlamda doğal çevrenin korunmasında etkin rol aldığı düşünülen kadınların daha sağlıklı bir çevrede, başta turizm olmak üzere birçok sektörde etkin katılımlarının sağlanmasının gerekli olduğu bu çalışma sonuçlarından da anlaşılmaktadır.

Son zamanlarda sıklıkla gündeme gelen küresel iklim değişikliği ve sonuçlarından kaynaklı dünyanın geldiği nokta ve sayıca nitelikli insan sayısındaki artış çevre duyarlılığı yüksek turist sayısının artmasına neden olmuştur. Yapılan bu çalışmanın sonucu da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Zira araştırma bulgularına göre demografik özellikler incelendiğinde, bölgede gerçekleştirilen ekoturizm faaliyetlerine eğitim düzeyi yüksek turistlerin katıldığı anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak, çevreye ve kültüre duyarlı turizm çeşitlerini tercih eden turistlerin bilinçli bir şekilde bu faaliyetlere katıldıkları, kendi rahat ve konforlarını doğal çevrenin ve kültürün yok olmasından daha önemli görmedikleri söylenebilir. Oysa kitle turizmine katılan turistler için rahat ve konfor ön plandadır. Bu bağlamda demografik veriler incelendiğinde (nitel ve nicel veriler) eğitim düzeyi ve ekoturizm arasında doğru bir ilişki olduğu ve 18-60 yaş arasında geniş bir yelpazeden araştırma sahasına turist hareketliliği

olduğu anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu durmun temel nedeni farklı yaş gruplarına hitap eden farklı ekoturizm çeşitlerinin bulunmasıdır.

Ekoturizm konusunda ortaya çıkan yaklaşımlar incelendiğinde bölgeye gelen turistlerin gündelik yaşantılarında ekolojik faaliyetlere katılmadıkları anlaşılmaktadır. Şüphesiz bunda şehir yaşamındaki yoğunluk ve zaman kısıtının payı büyüktür. Ancak şehir yaşantısında ekolojik faaliyetlere katılmayan turistlerin, boş zaman buldukları ilk fırsatta çevreye olan duyarlılıklarını tatil faaliyetlerinde gösterdikleri görülmüştür. Şüphesiz bu durum doğal olaylara ilgi dereceniz nedir ve ekoturizm konusunda herhangi bir faaliyette bulduğunuz mu sorularına verilen zıt cevaplar da kendini göstermiştir. Turistler günlük yaşamlarında ekolojik faaliyetlere katılmak için zaman bulamazken, doğal ve ekolojik olaylara ilgilerinin fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bölgeye gelen turistlerin ekolojik olaylara ilgilerinin yüksek olması, bölgenin gelecekte kitle turizminin esaretine girmemesi adına olumlu bir gelişme olarak kaydedilebilir.

Ayrıca bölgeyi deneyimleyen turistlerin yalnızca kitle turizmine (deniz, kum, güneş) yönelmediklerini, aynı zamanda farklı turistik faaliyetleri de gerçekleştirdikleri görülmektedir. Şüphesiz farklı faaliyetlerin gerçekleştiriliyor olması destinasyonun doğası ve kültürü için umut vericidir. Zira buraya tekrar gelmeyi düşünür müsünüz sorusuna turistlerin çoğunluğu evet yanıtını vermişlerdir. Bu da bölgenin nisbeten sessiz ve sakin olması yanında, doğal ve kültürel çekicilikler açısından zengin olması ile de ilişkilidir. Ancak bu tercih sebebi olmanın kontrol edilemiyor olması gelecekte yoğun turist akışını gündeme getirebilir. Örneğin Ölüdeniz gibi bazı turizm merkezlerinin tam da bu nedenle kısmende olsa zarar gördüğü söylenebilir. Turist sayısında yaşanan artış, betonlaşma, kültürel dokuda zedelenme ve gürültü kirliliği diğer bir ifadeyle kontrolsüz ve sınırsız büyüme ekolojik çekiciliğin kaybedilmesiyle sonuçlanabilir. Araştırma sahasının ekolojik çekiciliğini kaybetmemesi için acil önlemler alınması gerekmektedir. Örneğin Adrasan ve diğer bir iki noktada yöresel yeme-içme faaliyetlerinde farklılıklar gözlemlenmeye başlanmıştır. Turistler yörede doğal yiyecek-içecek bulamadıklarını ifade etmiş ve yörede sunulan yiyecek-içeceklerin yöreye ait olmadığını belirtmişlerdir. Ortaya çıkan bu yeni durumun önüne geçilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Adrasan ekoturizm ile ilgili çekiciliğini yitirmeye başlayacaktır. Faralya, Üçağız, Sarsala, Kapaklı ve Kekova'da yapılan alan gözlemlerinde bu bölgelerin ekoturizm anlamında hala doğallığını koruduğu ve ekoturizm çekiciliklerini barındırdığı görülmüştür. Çıralı ise hem turistler hem de yerel halka göre, hala doğallığını birçok anlamda koruyor olsada turistik kapasite

aşımı yaşamaktadır. Çıralı'da sezonda turist sayısında artış gözlemlenmesinden ötürü altyapı ve üstyapı sorunları meydana gelmektedir. Bu durum kontrol edilmeli ve bölge için ivedilikle bir kapasite belirleme çalışması yapılmalıdır. Olimpos ekoturizm ve tarih turizminde belirli bir seviyeye ulaşmış ve bulunduğu durumu korumaya devam etmektedir. Olimposta ki ekoturizm çekicilikleri incelendiğinde tercih sebebinin genellikle doğa ile baş başa kalmak olduğu gözlemlenmiştir. Bölgeye daha çok genç turistlerin geldiği işletmeciler tarafından dile getirilmiştir. Bunun nedeni ise Olimpos'un ekonomik olmasına ve eğlence imkanlarının bulunmasına dayandırılmıştır. Olimpos'un doğal ve tarihi değerlerini koruduğu ve ekoturizme uygun olduğu görülmüştür. Fakat bölgedeki eğlence mekanlarının her geçen gün artış göstermesi bir tehdit olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda bölgede konu ile ilgili çalışmalar yürütülmeli ve önlemler alınmalıdır.

Araştırma bölgesinde önemli ekoturizm potansiyeline sahip destinasyonlar bulunmaktadır. Bu destinasyonların ekoturizm bağlamında koruma altına alınıp gereken yaptırımların uygulanması gerekmektedir. Bölgeye uzun zamandır ekoturizm faaliyetlerini gerçekleştirmek için gelen turistlerin birçoğunun artık bazı yerlere gitmedikleri görülmüştür. Bunlara Kaş, Kemer örnek verilebilir. Diğer alanların ise kitle turizmine doğru yönelmesinin önüne geçmek için gereken önlemlerin alınması gerekmektedir. Bölgede bulunan bazı köy ve meskenlerin ekoturizme açılmadığı ve bu turizm tipi için oldukça uygun olduğu gözlemlenmiştir. Bazı köyler ve meskenler ise ekoturizm ile yeni tanışmaya başlamıştır. Örneğin Kapaklı köyünde ev pansiyonculuğu yeni başlamış ve yaygınlaşması beklenmektedir. Bu konu ile ilgili köy halkına teşvikler ve konu ile ilgili eğitimler verilmiştir. Bölgedeki potansiyeli yüksek diğer köy ve meskenlerinde ekoturizme açılması, çevreye duyarlı turizmin hakimiyetini arttıracaktır. Ekoturizmin canlı tutulması bölgedeki doğa ve kültürün yok olmasının önüne geçmek için bir araç olacaktır.

Dolayısıyla destinasyonun yerelliğini koruyor olması bölge turizmi için önem arz etmektedir. Zira gelen turistlerin, bölgedeki yerel ürünlerin çekicilik unsuru oluşturup oluşturmadığı ile ilgili soruya vermiş oldukları yüksek orandaki evet yanıtı bu durumu destekler niteliktedir. Buradan yola çıkarak bölgenin turistler için yöresel çekicilik unsurları taşıdığını söylemek mümkündür. Turistlerin buldukları destinasyonlardan hatıra amaçlı yerel objeler satın alması, bölge kültürüne verilen önemin bir başka göstergesidir. Bölgeden yerel ürünler satın alırım sorusuna hayır ve kısmen yanıtı veren turistlerin toplam oranının evet diyenlerden daha yüksek olması ve verdikleri nitel yanıtların da incelenmesi neticesinde bölgedeki yerel ürünlerin tehlike

altında olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Turistler, genel olarak bu ürünlerin artık yerelliğini korumadığı ve çoğunun Çin malı olduğu konusunda serzenişlerde bulunmuşlardır.

Araştırma sahasını deneyimleyen turistlerin önemli bir kısmının yerel mutfak ürünleri satan restoranları tercih ettikleri hem verilen cevaplardan hem de saha gözlemlerinde tespit edilmiştir. Bu durum literatürde yeme-içme alışkanlıklarının ekoturistler için merak konusu olduğu yaklaşımını destekler niteliktedir. Zira bilindiği üzere yerel çekicilik oluşturmada yeme-içme önemli bir belirleyicidir. Ancak bölgedeki turist sayısındaki artış ve talebi karşılayamama durumu yerel içecek ve yiyeceklerin talebi karşılayamamasına belli ölçüde yol açmaktadır. Örneğin Ölüdeniz’i deneyimleyen turistlerin görüşleri incelendiğinde, yeme-içme alışkanlıklarında yerel kültürün öğelerine yer vermedikleri anlaşılmaktadır. Ölüdeniz’de, yeme-içme alışkanlıklarının turist tercihlerine göre şekillendiği yaygın görüşler arasındadır. Yöresel yemeklerin tercih edilmesi konusunda Faralya’nın daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Ancak genel olarak Batı Akdeniz bölgesinde yerel yiyecek-içeceklerin çekicilik oluşturmaya devam ettiği söylenebilir. Araştırma bulguları bölgede sebze (birki) ve deniz ürünleri ağırlıklı bir beslenme alışkanlığının olduğunu ve aynı zamanda Ege ve Akdeniz mutfağının özelliklerini yansıtan bir mutfak kültürünün geliştiğini göstermektedir. Yerel ürünler üzerinden oluşturulan çekicilikler arasında “yöreye özgü el sanatlarının payı büyüktür. Buna karşın araştırma bulguları el sanatlarının yok olmaya yüz tuttuğunu göstermektedir. Zira turistler ve yerel halkla yapılan görüşmelerde bölgede eskiden dokumacılığın yaygın olarak gerçekleştirildiğini ancak günümüzde bu el sanatlarının büyük ölçüde ortadan kaldığı ifade edilmiştir. Turistlerin ve yerel halkın hem fikir oldukları bir diğer görüş ise bölgede ki yerel objelerin yerini ithal ürünlere bırakmış olmasıdır. Bu durumun önüne geçmek için acil önlem alınması gerekmektedir. Aksi takdirde bölgede ki yerel el sanatları çekiciliğini kaybedecektir. Bölgedeki bazı destinasyonlarda çok sayıda yerel mimariye uygun yapının bulunduğu, bazılarında ise bozulmaların başladığı görülmüştür. Yakın dönemde gerçekleştirilen imar affını bölgedeki bazı insanların suistimal ettiği, doğayı katlederek birtakım çalışmalar yürüttükleri gözlemlenmiştir.

Türkiye’de yöresel çeşitliliğin oluşmasında üretim şekilleri, tarih, kültür, ekonomik ilişkiler, coğrafi konum, etnisite ve inanç yapıları gibi birçok faktör bulunmaktadır (Esen ve Seçim, 2020: 159). Şüphesiz bu değişkenlerin yarattığı yerel gelenek ve göreneklerin korumasında ve takdir edilmesinde ekoturizm önemli bir rol oynayabilir. Özellikle sözkonusu yerel ürünlerin pazarlanmasında

kadınların büyük bir rol oynadıklarını söylemek mümkündür. Yerel kültürün korunmasına önem veren ekoturizm ve kadınların toplum kültürleri içerisindeki yeri arasında bir bağlantı olduğu söylenebilir. Destinasyona ait yemek kültürünü deneyimlemek için ziyarette bulunan turistler o yöredeki alternatif turizm kaynaklarının da gelişimine katkı sağlamaktadır (Esen ve Seçim, 2020: 159). Yerel objelerin yapımı, yöresel yiyecek içeceklerin hazırlanması ve pazarlanması, ekoturizmde uygun konaklama işletmelerinin aile işletmeleri olması, bölgede ekoturizmi ve yerel ürünler için çekicilik oluşturmaktadır. Dünden bugüne kadın mücadelesi incelendiğinde, kadının mutfakta konumlandırılan yerinin iş hayatında çekicilik oluşturmaya başlaması umut verici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların yapmış oldukları yiyecek ve içeceklerin turistlerce tercih edilme oranının yüksek olduğu yapılan anketle teyit edilmiştir. Kadınların daha temiz ve titiz olduğu veya kadınların işletmelerde aile imajı oluşturması çekicilik unsuru olarak görülmektedir. Bölgenin ekolojik olarak kalkınmasında kadınların rolünün en az erkekler kadar olduğu, hatta bazı bölgelerde daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Ege ve Akdeniz bölgesinde eskilerden gelen bir rivayete göre deniz taraflarının verimsiz olduğu ve buraların kız çocuklarına verildiği söylenmektedir. Bu durum günümüzde bölgede turizminin gelişmeye başlamasıyla birlikte kadınların lehine dönmüş ve bölgede kadınlar aktif rol almaya başlamıştır.

Ekoturizmde hizmet veren kadın girişimci ve çalışanların bir zorluk çekmedikleri anlaşılmaktadır. Zira bu durumun temel nedeni bölge kadınlarının birçoğunun geçmişten günümüze başta tarım ve hayvancılıktan olmak üzere birçok farklı alanda üretimin bir parçası olmalarıyla ilgilidir. Ekoturizmin bölgede yaygınlaşmaya birlikte kadınlar ek gelir elde etmeye başlamış ve bu durum kadınların sosyo-ekonomik hayatlarında iyileşmelere neden olmuştur. Bölgeyi deneyimleyen turistlerin görüşlerine göre; kadınların para kazanmaya başlaması, kadınların özgüvenlerinde artışa neden olmuş, tek başlarına bazı şeyleri yapabileceklerine olan inançları artmıştır. Kadınların kendilerine olan güvenlerinin artması, yerel ürünlerin üretiminde erkeklerden daha başarılı olduklarını yüksek oranda kabul etmelerinden de anlaşılmaktadır. Kadınlarının yapmış olduğu yöresel öğeleri tercih eden ekoturistlerin olması, bölge kadınlarının kalkınmasına neden olmuştur. Bu durumdan ekoturistlerin satın alma faaliyetlerinde kadınları tercih etme nedenlerinin bir ayrımcılık olmadığı, aksine kadınların sosyo-ekonomik kazanımlarını desteklemek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kadınlar ve ekoturizm faaliyetleri arasında organik bir bağ bulunduğu ve ekoturizmin, toplumda ötekileştirilmiş

olay ve olguları onarma amacı da taşıdığını söylemek yanlış olmasa gerek.

Kaynakça

- Agius, K., Theuma, N. ve Deidun, A. (2020). So close yet so far: Island connectivity and ecotourism development in central Mediterranean islands. *Case Studies on Transport Policy*, 1-12.
- Ankaya, F. Ü., Yazıcı, K., Balık, G. ve Aslan, B. G. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Ekoturizm, Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Katkıları. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1 (2), 69-72.
- Atabey, S., Gürdoğan, A. ve Yokaş, İ. (2016). Organik Tarım Tabanlı Eko-Turizm Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Çandır Köyü Örneği. *Social Sciences (NWSASOS)*, 274-276.
- Akpınar, E. ve Bulut, Y. (2010). Ülkemizde Alternatif Turizm Bir Dalı Olan Ekoturizm Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı ve Uygulama Alanları. III. *Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi*, (4), 1575-1594.
- Asplet, M. ve Cooper, M. (2000). Cultural designs in New Zealand souvenir clothing: The question of authenticity. *Tourism Management*, (21), 307-312.
- Akbana, A. ve Bulut, Y. (2021). Uluabat Gölü Ramsar Alanının (Bursa/Türkiye) Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 8(2), 286-294.
- Arat, T. ve Çalımlı, Y. (2018). Turizm Endüstrisinde Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ekoturizmin Önemi: Konya’da Bir Araştırma. *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 1-17.
- Bahtiyar, D. ve Kasalak, M. A. (2017). Ekolojik Otellerin Etkilerinin Değerlendirilmesi: Dünya ve Türkiye’deki Örnek Ekolojik Oteller. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(10), 362-381.
- Cinnioğlu, H. (2015). Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Çevre Üzerindeki Etkilerinin Eleştirel Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi. *Institute of Social Sciences*, 3, 3-17.
- Eskin, B., Tuncer, M. ve Demirçivi, B. M. (2017). Alternatif Turizm Çeşidi Olarak Ekolojik Turizm: Hasan Dağı Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 15-17.
- Esen, M., F. ve Seçim, Y. (2020). Yöresel Mutfağın Turizm Ürünü Olarak Kullanımının Yerel Halk Tarafından Değerlendirilmesi; Konya İli Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, (1), 158-174.

- Gürkan, N. (2020). Yerel Değerler Bağlamında Bir Tasarım Ürünü Olarak Turistik Hediyelik Eşya. *GSED*, 26(44), 287-293.
- Kaya, F. ve Yıldırım, G. (2020). Ekoturizm potansiyeli açısından Doğu Karadeniz Bölgesi'nin değerlendirilmesi. *To & Re*, 2 (1), 125-133.
- Karaslan, Ü. (2015). *19. Yüzyılda Batı'da Kadın Hakları Hareketinin Tarihsel Gelişimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kök, A., Kurnaz, A., Kurnaz, H. A. ve Karahan, S. (2020). Use of Aegean Herbs In Local Cuisines. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 3(2), 152-168.
- Mansuroğlu, S. Ve Dağ, V. (2020). Antalya'daki Korunan Alanlarda Turizm ve Rekreasyon Etkinliklerine Bağlı Kullanım Sorunları: Köprülü Kanyon Milli Park Örneği. *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi*, 2 (2), 85-95.
- Meriç, S., Subaşı, A. ve Şahin, S. (2021). Van Gölü Havzasının Glamping Turizmi Potansiyeli. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 401-418.
- Moons, I., Pelsmacker, P. ve Barbarossa, C. (2020). Do personality- and self-congruity matter for the willingness to pay more for ecotourism? An empirical study in Flanders, Belgium. *Journal of Cleaner Production*, 272, 1-11.
- Orhan, A. (2010). Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde Coğrafi İşaretlerin Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 243-254.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı VI. Bölge Müdürlüğü Antalya İli Doğa Turizmi Master Planı 6*. (2012). Burdur: Orman ve Su İşleri Bakanlığı.
- Ronizi, S. R. A., Mokarram, M. ve Negahban, S. (2020). Utilizing multi-criteria decision to determine the best location for the ecotourism in the east and central of Fars province, Iran. *Land Use Policy*, 99, 105095.
- Selim, S. ve Sönmez, K. N. (2017). Coğrafi Bilgi Sistemleri Tabanlı Rota Planlama: Likya Bölgesi Idebessos Antik Kenti. *Türkiye Ormancılık Dergisi*, 8(4), 302-308.
- Şen, S.D. (2010). *Turizmin Çevresel Etkileri ve Bir Çözüm Olarak Ekoturizm*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Tanrukulu, M. ve Doğandor, E. (2021). Coğrafi İşaretleri ve Coğrafi İşaret Potansiyeliyle Bolu İli. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 223-257.

- Tutcu A. (2021). Ekoturizm ve Türkiye'nin Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 1-16.
- Uslu, A. (2020). Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Çevrimiçi Turist Yorumlarının İçerik Analiziyle İncelenmesi: Cittaslow Köyceğiz Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies Special Issue*, 4, 93-111.
- Yıldız, S. G. M. (2018). Eko-Kent Planlama Modelinde Kadın Girişimciliğinin Rolü. *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 2147-5237.
- Yanardağ, M. Ö. ve Avcı, M. (2012). Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Amprik Bir İnceleme. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 39-62.
- Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Antalya'da Yaşayan Geleneksel Meslek, Sanat ve Zanaatlar. Erişim: https://antalya.ktb.gov.tr/Eklenti/89963,antalyada-yasayan-geleneksel-meslek-sanat-ve-zanaatlarp-.pdf?0&_tag1=FBD8C7DADFF6C316574415E5C11D89319198E05 (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- Barry, K. (2012). *Women Empowernment And Community Development Through Ecotourism Isecheno*, Kenya: Western Province. <https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3607&context=capstones> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- [https://baoram.ogm.gov.tr/Antalya ilinde ekoturistlerin talep ve beklentilerinin belirlenmesi.pdf](https://baoram.ogm.gov.tr/Antalya_ilinde_ekoturistlerin_talep_ve_beklentilerinin_belirlenmesi.pdf), (Erişim Tarihi:11.08.2021)

Ek Beyan:

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 325-352
ISSN: 1302-6879

Algılanan Destinasyon İmajının Turist Memnuniyeti ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: Van'ı Ziyaret Eden İranlı Turistler Üzerine Bir Araştırma* The Effect of Perceived Destination Image on Tourist Satisfaction and Revisit Intention: A Research on Iranian Tourists Visiting Van

• Duygu METİN*
Hacer ARSLAN KALAY**

*Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Van/Türkiye.
Res. Assist., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Tourism, Department of Recreation Management, Van /Turkey. duyguemetin@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6216-1705

** Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Van/Türkiye.
Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Guidance, Van /Turkey. hacerkalay@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4203-8352

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
01/11/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
13/12/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atrf: Metin, D. & Arslan Kalay, H. (2021). Algılanan Destinasyon İmajının Turist Memnuniyeti ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: Van'ı Ziyaret Eden İranlı Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 325-352

Citation: Metin, D. & Arslan Kalay, H. (2021). The Effect of Perceived Destination Image on Tourist Satisfaction and Revisit Intention: A Research on Iranian Tourists Visiting Van. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 325-352

Öz

Bu çalışmanın amacı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli turizm destinasyonlarından biri olan Van ilini ziyaret eden İranlı turistlerin Van için algıladıkları destinasyon imajının, turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde herhangi bir pozitif etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, veri toplama yöntemlerinden yüz yüze anket tekniği uygulanarak, veriler istatistik paket programı (SPSS 20) ile analiz edilmiştir. Araştırmada destinasyon imajı, turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyetleri arasındaki etkileşimi belirlemek için basit ve çoklu regresyon testleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda İranlı turistlerin algıladıkları destinasyon imajının turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre destinasyon imajının alt boyutlarından olan fiyat ve alışveriş boyutu ile hizmet ve güvenlik boyutlarının turist memnuniyeti üzerinde etkisi olduğu fakat tarihi ve kültürel değerler boyutu, doğal güzellikler boyutu ve sosyal aktiviteler boyutunun turist memnuniyeti üzerinde etkisi olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda destinasyon imajının alt boyutlarından olan fiyat ve alışveriş boyutu ile hizmet ve güvenlik boyutlarının tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde etkisinin olduğu görülmüşken, tarihi ve kültürel değerler, doğal güzellikler ve sosyal aktiviteler boyutlarının tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde etkisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon imajı, memnuniyet, tekrar ziyaret etme niyeti.

* Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD'de, Doç. Dr. Hacer Arslan Kalay danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiş olup, 6. Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Abstract

This study aims to reveal the effect of the perceived destination images of Iranian tourists visiting Van, one of the important tourist destinations of the Eastern Anatolia Region, on the satisfaction of the tourists and the intention to visit them again. To collect data, face-to-face interviews were conducted and the data were analyzed using statistical software SPSS (SPSS 20). In the study, simple and multiple regression tests were performed to determine the interaction between destination image, tourist satisfaction and revisit intention. As a result of the analyses, it was seen that the perceived destination image of Iranian tourists affected the satisfaction of the tourists and the intention to visit again. According to the results of multiple regression analysis, price and shopping dimension, service and security dimensions, which are one of the sub-dimensions of destination image, affect tourist satisfaction, but historical and cultural values dimension, natural beauty dimension and social activities dimension do not affect tourist satisfaction. At the same time, it is seen that price and shopping dimension, which is one of the sub-dimensions of destination image, and service and security dimensions affect the intention to visit again, while historical and cultural values, natural beauties and social activities dimensions do not affect the intention to visit again.

Keywords: Destination image, satisfaction, revisit intention.

Giriş

Turizm dünyada en hızlı büyüyen sektörlerden biri olması nedeniyle destinasyonlar için önemi giderek artmaktadır. Turizmin, bölgesel kalkınmada aktif rol oynaması, turist alan bölgelere gelir ve istihdam yaratmada önemli bir etken haline gelmesini sağlamıştır (Wang ve Hsu, 2010: 829). Bu sebeple var olan destinasyonlara her geçen gün yenileri eklenmektedir. Yeni destinasyonların ortaya çıkışı rekabeti de beraberinde getirmekte ve destinasyonları var olan çekiciliklerinin yanı sıra insanların zihinlerinde daha olumlu bir izlenim yaratmaya itmektedir. Çünkü destinasyon imajının olumlu olması insanların memnuniyetlerini de olumlu etkileyerek destinasyonu tekrar ziyaret etme eğilimlerini arttırmaktadır (Mirzayeva, 2020: 1).

Günümüzde turistler, farklı destinasyon seçenekleri arasında tercih yapma şansına sahiptirler. Bir destinasyonun turistler tarafından tercih edilmesinde sahip olduğu imajın olumlu olması oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Çeşitli araştırmalar destinasyon imajının insanların satın alma karar sürecinde oldukça etkili bir olgu olduğunu göstermektedir (Sevim, Seçilmiş ve Görkem, 2013; Umur ve Eren 2015; Loi vd., 2017; Lourerio ve Jesus, 2019; Gün, Durmaz ve Tutcu, 2019; Mirzayeva, 2020; Yeşildağ, 2020; Çeti ve Atay, 2020).

Van İli coğrafi ve kültürel yakınlık, çeşitli alışveriş imkanlarının olması, alışveriş merkezlerindeki mağazaların ve

ürünlerin beklentilerini karşılama ve Van'ın turistik potansiyeli gibi nedenlerden dolayı, İranlı turistler için önemli bir çekim merkezidir. Bunun yanı sıra Van, İranlı turistler için Türkiye'nin diğer destinasyonlarına ulaşmaları için kullandıkları bir geçiş güzergahı konumundadır. Dolayısıyla sınırdan geçen İranlı turistlerin Van'da boş zamanını değerlendirme noktasında destinasyonun sahip olduğu imaj önem arz etmektedir (Çetin, 2017:45) Van İlinin İranlı turist için imajının doğru algılanması konaklama sayısını artıracak gibi yerel dinamiklere de çeşitli faydalar sağlayacaktır. Bu bağlamda Van İlinin destinasyon imajını oluşturan alt boyutların belirlenmesi ve Van'ı ziyaret eden İranlı turistlerin memnuniyet ve tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkilerinin araştırılmasının bölge turizmi için önemli olduğu ve bu doğrultuda çalışmada elde edilen bulguların yerel yönetimler tarafından Van'ın destinasyon imajına yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda mevcut araştırma iki bölümden ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür taraması yapılarak destinasyon imajı, turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti kavramlarının tanımı, önemi ve turizm bağlamında etkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi kapsamında, çalışmanın amacı ve önemi belirtilerek, araştırmanın evreni, örnekleme, verilerin analizi hakkında bilgi verilerek araştırmanın bulguları sunulmuştur. Son olarak sonuç kısmında araştırma bulguları yorumlanarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Destinasyon İmajı

Turistik destinasyon kavramı, Amerikalı araştırmacı Gunn'un 1970'li yıllarda "destination zone" yani destinasyon bölgesi ifadesini araştırmalarında kullanması ile birçok araştırmaya konu olmaya başlamıştır (Blazevic ve Chen, 2018: 259). Türkçe turizm ve pazarlama literatürü incelendiğinde destinasyon ifadesinin yerine bunu karşılayan "turistik istasyon, turistik hedef" (Öner, 1997: 60), "turizm alanı, turizm merkezi, turizm bölgesi" (Atay, 2003: 27; Sarı ve Kozak, 2005: 254), "turistik mahreç, turistik mahal" (Olalı ve Timur, 1988: 168) gibi kavramlar kullanıldığı görülmektedir. Turizm açısından beklenen karşılığı sağlayamadığı ve turizm literatüründeki genel kabulüne dayanılarak bu çalışmada destinasyon kelimesi tercih edilmiştir.

Genel olarak baktığımız zaman herhangi bir ülke, bölge, ada ya da bir şehir destinasyon olarak kabul edilmektedir. Ancak son zamanlarda destinasyonların, turistlerin tatil programlarına, daha önce yaşamış oldukları deneyimlere, geliş amaçlarına, eğitim durumlarına

göre kişisel olarak farklı algılandığı düşünölmektedir. Örneğin, Londra, iş amaçlı seyahat eden Alman turistler için bir destinasyon olarak kabul edilirken, Avrupa, tur kapsamında farklı Avrupa ölkelerini gezen Japon turist için bir destinasyon olarak kabul edilmektedir. Ya da aynı gemide seyahat eden turistlerin bir kısmı gemiyi destinasyon olarak kabul ederken, diğer bir kısmı da ziyaret esnasında uğradıkları limanları bir destinasyon olarak kabul edebilirler (Buhalis, 2000: 97). Destinasyonlar doğal ve kültürel kaynakları sayesinde yoğun ziyaretçi akımına uğramaktadır. Farklı kuruluşların sağladığı mal ve hizmetlerin birleşiminden oluşun destinasyonların karmaşık yapısı buraların yönetilmesini de zorlaştırmaktadır (Özdemir, 2014: 3-6). Bir ölkenin, yörenin yada bölgenin turistik destinasyon olarak adlandırılması için bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Destinasyonlarda turistlerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen mal ve hizmetlerin tamamı destinasyon unsurlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla destinasyon ile turistik ürün arasında sıkı bir ilişki söz konusudur (Atay, 2003: 29). Bir ürün olarak düşünölen destinasyonların birbirinden farklı özellikler içermeleri onları diğer destinasyonlardan ayırarak farklı kılmakta ve rekabet edebilmelerine olanak sağlamaktadır. Çünkü sahip oldukları benzersiz özellikler destinasyonların turistler tarafından tercih edilmesini ve gelişmesini sağlamaktadır (Ölker, 2010: 10; Arslan Kalay vd., 2018). Bahar ve Kozak (2014: 34)'da turizm bölgelerini birbirinden ayıran farklı özellikler olduğunu ifade ederek bu özelliklerin çekicilik, ulaşılabilirlik, olanaklar, uygun paketler, aktiviteler ve yardımcı hizmetler olduğunu ifade etmişlerdir.

Destinasyon imajı "Bireyin destinasyon hakkında sahip olduğu inanışlar, fikirler ve izlenimlerin bir toplamıdır" (Crompton, 1979: 18). Baloğlu ve McCleary (1999: 871) destinasyon imajı kavramına aynı bakış açısıyla yaklaşarak "Bir yer ya da destinasyon hakkında bireyin sahip olduğu inançlar, duygu ve düşünceler ve genel izlenimler" olarak tanımlamıştır. Uluslararası arenada her geçen gün farklı destinasyonların ortaya çıkması, destinasyon imajının önem kazanmasında oldukça etkili olmuştur (Blazevic ve Chen, 2018: 260). Tüm destinasyonlar bölgeye olan ziyaretçi sayılarını arttırmak ve yatırım hacimlerini büyötmek için imajlarını olumlu yönde geliştirmeyi amaçlamaktadırlar (Ageeva ve Foroudi, 2019: 334). Çünkü destinasyonların turistlerin zihninde pozitif imaj oluşturması destinasyonların yoğun rekabet ortamında ayakta kalmasında oldukça önemlidir (Gartner ve Shen, 1992: 47). Olumlu bir imaja sahip olan destinasyonların turist memnuniyeti sağlama yeterlilikleri, gelen turist

sayıları ve turizm gelirleri diğer destinasyonlara göre daha yüksektir (Ünal ve Caber, 2019: 85).

Destinasyon imajı turistlerin satın alma kararlarında ve destinasyon tercihlerinde oldukça etkili olmaktadır. Amerikalı araştırmacı Hunt' un 1972 yılında doktora tezinde çalıştığı destinasyon imaj konusu, daha sonra evrensel olarak çalışılan bir konu haline gelerek bir çok araştırmaya konu olmuştur (Blazevic ve Chen, 2018: 259). Destinasyon imajı, bireylerin algısında, satın alma davranışında ve destinasyon seçiminde etkili olduğu için önemi evrensel olarak kabul edilmiştir (Chon, 1990: 6).

Turist Memnuniyeti

Turist memnuniyeti bir destinasyonun performansını gösteren temel etken olarak değerlendirilmektedir (Korzay ve Alvarez 2005: 178). Memnuniyet, “alıcının bir ürünle ilgili satın alma esnasındaki beklentileri ve kullanım sonucunda beklentilerinin karşılanması durumudur” (Özkan ve Koleoğlu, 2019: 983). Başka bir tanımda ise bu kavram, ürün veya hizmetten beklenenlere ve bu beklentinin ne kadarının gerçekleştiğine ve genellikle tüketim sonrası bir değerlendirme aracı olarak yorumlanmasına ve bir kişiden diğerine değişen bir olgu şeklinde ifade edilmiştir (Asmadili, 2015: 15). Kısacası memnuniyet, müşterilerin ürün ve hizmetleri kullanımlarından sonra yaşadıkları beğenme ya da beğenmeme durumu yani duygu durumudur (Truong ve Foster, 2006: 843). Dolayısıyla ürün ya da hizmet satın alan bir tüketicinin, tüketim sonrası elde ettiği hoşnutsuzluk düzeyinin tüketim öncesi var olan beklentisinden fazla olduğu durumda ürün ya da hizmetten memnun olduğu ifade edilebilir (Karasakal, 2019: 77).

Günümüzde ziyaretçilerde tatil bilincinin oluşması ve turisti koruma hareketlerinin artması, turistlerin memnuniyetine yönelik çabalara ivme kazandırmıştır. Küreselleşmenin hızlı bir şekilde artması, bütün sosyal sistemi etkilemektedir. Uluslararası rekabetin artması sonucunda, kalite ve ilişkisel pazarlama kavramında gelişmeler meydana gelmiştir. Tüketicilerinin eğitim seviyelerinin ve farkındalıklarının artması turist memnuniyetinin öneminin de artmasına neden olmuştur (Kılıç ve Pelit, 2004: 114).

Turist memnuniyeti, turizm sektöründe rekabet avantajı elde etmede en önemli faktörlerden biridir. Dolayısıyla, yöneticilerin turist memnuniyeti konusunda önemli kararlar alması büyük önem taşımaktadır (Kozak ve Rimmington, 2000: 268). Nitekim turistlerin destinasyona karşı memnuniyetleri onların gelecekteki ziyaretçi davranışlarını etkileyecektir (Ünal, Akkuş ve Akkuş, 2014: 33; Ladhari,

2008: 566; Gonzalez, Comesana ve Brea, 2007:159; Alexandris vd., 2002: 228).

Literatürde memnuniyetin nasıl oluştuğu ve ürün değerlendirmelerin nasıl açıklandığına yönelik çeşitli teoriler vardır. Bunlar beklentinin onaylanmaması teorisi (expectancy disconfirmation theory), yükleme (atfetme) teorisi (attribution theory), eşitlik teorisi (equity theory) şeklindedir (Demirel, 2019: 13). Müşteri memnuniyeti ile ilgili yapılan çalışmalarda en fazla yer alan teorilerden biri de Oliver'ın 1980'de ortaya çıkardığı beklentinin onaylanmaması teorisidir. Bu teoriye göre müşterilerin ürün ya da hizmeti almadan önce zihinlerinde ürün ve hizmetle dair beklentiler oluşmakta ve bu beklentiler de ürün ve hizmet kullanımı sonrasında memnuniyet düzeylerini belirlemektedir. Yani memnuniyet düzeyleri, beklentileri ile algıladıkları performans arasındaki farka göre şekil almaktadır (Parker ve Mathews, 2001: 39). Algıladıkları performans zihinlerinde canlandırdıkları beklentiden daha yüksek ise pozitif onaylamama, düşük ise negatif onaylamama gerçekleşmektedir (Oliver and Swan, 1989: 373). Yine atfetme kavramı insanların kendilerinin ya da diğer kişilerin davranışlarının sebeplerini anlama süreçlerini açıklamaya çalışmaktadır (Can vd., 2006'dan aktaran Taslak ve Dalgın, 2015: 141). Nedensellik Teorisi, insanların davranışlarını neden ve nasıl yaptıklarını ortaya çıkarmaya çalışmakta ve bu davranışlarına katkı sağlayan nedenlerin neler olduğu konusuna odaklanmaktadır. Bu teoriye göre diğer kişilerin davranışlarını anlamaya çalışan birey, o davranışın daha çok nedenlerini yorumlayabilmektedir. Bununla birlikte birey, kendi davranışlarının nedenlerini çıkarmakta ve davranışları bunlara yüklemektedir (Demirel, 2019: 15-16). Eşitlik teorisi 1960'lı yıllarda Stacy J. Adams tarafından ortaya çıkarılmıştır (Güner, 2019: 50). Pazarlamada tatmin, hizmet başarısızlıklarının değerlendirilmesi ve müşteri-işletme arasındaki ilişkinin sürekliliği gibi farklı alanlarda eşitlik teorisinden faydalanılmaktadır. Bu teoriye göre müşteriler kendilerine, “Diğer müşterilerle karşılaştığımda bana adil davranıldı mı? Diğer müşteriler daha iyi muamele, daha iyi fiyat ve daha iyi hizmet kalitesi mi elde etti? Bu hizmet için adil bir fiyat ödedim mi? Harcadığım çaba ve ödediğim şey karşılığında bana iyi davranıldı mı?” gibi sorular sormaktadırlar. Bu sorularda anlaşıldığı üzere eşitlik ve adalet algıları müşterilerin mal ve hizmetler konusundaki memnuniyet algılarını etkilemektedir (Demirel, 2019: 17).

Tekrar Ziyaret Etme Niyeti

Günümüzde sadece müşterileri tatmin etmek de yeterli olmamaktadır. Potansiyel müşterilerin kazanılması mevcut müşterilerin

elde tutulmasından daha maliyetlidir. Bu nedenle işletmelerin mevcut müşterileri elde tutarak yeni müşteriler kazanmaya çalışmaları çok önemlidir. Ziyaret edilen bir destinasyondan memnun olunması, ziyaretçilerde bu varış noktasını tekrar görme arzusunu ve tekrar ziyaret etme niyetini ortaya çıkarmaktadır (Çatı ve Koçoğlu, 2008: 178). Tekrar ziyaret etme niyeti, turistlerin bir destinasyonu ziyaretlerinin ardından, aynı destinasyonu tekrar ziyaret etmek istemeleri olarak tanımlanabilir (Bayrakçı ve Akdağ, 2016: 99). Tekrarlanan ziyaretler sürekli ziyaretçilerin bir göstergesi olarak kabul edilebildiğinden, öncelikle turist memnuniyetinin sağlandığı ve bunun sonucunda sadık ziyaretçilerin elde edildiği anlaşılmaktadır (Güngör, 2010: 35). Gitelson ve Crompton (1984: 201), tekrarlayan ziyaretçilerin önemini vurgularken destinasyonların tekrarlayan ziyaretçilere ihtiyaç duyduklarını da belirtmişlerdir.

Tekrar ziyaret etme davranışı turizmde önemli bir olaydır. Yapılan bazı çalışmalar tekrar ziyaret eden kişi sayısının toplam ziyaretçi sayısından daha fazla olduğunu göstermektedir. Juaneda (1996) çalışmasında İspanya Mayorka'yı ziyaret eden İngiliz turistlerin %71.1'inin ve Alman turistlerin %56.8'nin tekrar ziyaret eden turistler olduğunu ortaya çıkarmıştır (Wang, 2014'ten aktaran Çetinsöz, 2011: 42).

Destinasyonu tekrar ziyaret eden turistler, potansiyel ziyaretçilere bölge hakkında bilgiler vererek onların bölgeye gelmesini sağlamaktadırlar (Opperman, 1997: 179). Dolayısıyla tekrarlayan ziyaretler bölge için önem taşımaktadır.

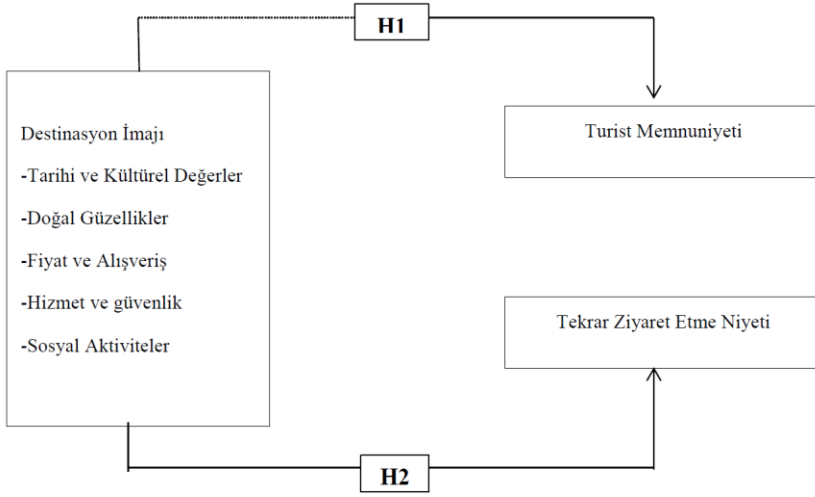
Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Literatürde destinasyonun imajının turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyetine etkisi üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Destinasyon imajının turist memnuniyetine etkisi konusunda yapılmış çalışmalardan Umur ve Eren (2015), Esen ve Bahar (2019), Gün, Durmaz ve Tutcu (2019), Uslu ve İnanır (2020), Sarıipek, Çevik ve Saçılık (2019), Özdemir (2019), Türkmen, Atay ve Türkmen (2018), Wang ve Hsu (2010), Sharma ve Nayak (2018), Alcocer ve Ruiz (2020), Nouri vd. (2019), Marine Roig (2021), Santoso (2019), Elsayeh (2020) destinasyon imajının turist memnuniyeti üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyeti üzerine yapılan çalışmalarda Öztürk ve Şahbaz (2017), Uğur, Gökaya ve Acar (2018), Kanwel vd. (2019), Herle (2018), Purnama ve Wardi (2019), Giao vd. (2020), Timur (2018), Cham vd. (2021), Foster ve Sidhartis (2019), Zhang vd. (2018), Trung ve Khalifa (2019), Yüce, Samsa ve Meriç (2019), Yıldız ve Kılıç

(2016), Akbolat ve Durmuş (2017), Hallman vd. (2015), Harun vd. (2018), Singh ve Singh (2019), Aydoğdu, Koç ve Koç (2018) destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Yapılan çalışmalara dayanılarak araştırma için geliştirilmiş model aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Şekilde gösterildiği gibi; araştırmanın bağımsız değişkeni destinasyon imajı, bağımlı değişkenler ise turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyetleridir. Bağımsız ve bağımlı değişkenlerden hareketle 2 temel hipotez öngörülmüştür

H1: Katılımcıların destinasyon imaj algılarının, turistlerin memnuniyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır

H2: Katılımcıların destinasyon imaj algılarının, turistlerin tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Yöntem

Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri açıklayıcı ve tahmini model olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışmada açıklayıcı model kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2010: 17). Açıklayıcı modeller, istatistiksel testlerle değerlendirme yapılabilmesi hemen her zaman mümkün olan modellerdir. Bu tür çalışmalar göreceli olarak daha hızlı

uygulanabilmekte ve tekrar edilebilir özelliktedirler (Ulus vd., 2010: 44)

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli turizm destinasyonlarından biri olan Van ilini ziyaret eden İranlı turistlerin Van için algıladıkları destinasyon imajının, turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde herhangi bir pozitif etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Günümüzde dünyanın en çok gelir getiren sektörlerin başında gelen turizmin gelişmesi turistik destinasyonların yaratmış oldukları olumlu imajla sıkı sıkıya bağlıdır. Rekabetin yoğun bir biçimde yaşandığı turizm pazarında olumlu bir imaj yaratmak kolay olmamaktadır. Bir destinasyonun rekabet güçleri; ancak ziyaretçiler, yerel halk ve yatırımcıların kombinasyonu ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle olumlu bir destinasyon imajı yaratmak üzere kaynakların, destinasyonda yer alan taraflar tarafından doğru bir biçimde yönlendirilmesi ve kullanılması turistlerin memnuniyetleri ve bölgeyi tekrar ziyaret etmelerinde büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Van ilini ziyaret eden İranlı turistler oluşturmaktadır. Araştırmanın amaçlarına ulaşmak için ilgili veriler, konaklama tesislerinden ve yiyecek içecek işletmelerinden yüz yüze anket yöntemi ile elde edilmiştir. Anket çalışması, 03.05.2019-22.07.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Örneklem yöntemi olarak, olasılığa dayalı olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama süreci sırasında 400 anket toplanmış ve tamamı analize tabi tutulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Söz konusu anket 4 bölüm şeklinde tasarlanmıştır. Anket formunun ilk bölümünde soru formunu yanıtlayana ilişkin demografik bilgilerin yer aldığı 6 adet soru bulunmaktadır. Formun ikinci bölümünde destinasyon imajı algısını belirlemek için literatürde seyahat motivasyonlarından çekici faktörler olarak adlandırılan faktörlerden yararlanılmıştır. Söz konusu ölçek Baloglu ve McCleary (1999), Cha vd., (1995), Baloglu ve Uysal (1996), McGehee vd., (1996), Heung vd., (2001), Jang ve Cai (2002), Kim, Noh ve Jogaratnam (2006) gibi yazarların çalışmalarından derlenen bir ölçek olup Pektaş (2017)'in yapmış olduğu çalışmadan alınmıştır. Ölçek 23 ifade ve 5 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları olan tarihi ve kültürel değerler 8 ifade, doğal güzellikler 5 ifade, fiyat ve alışveriş imkanları 5 ifade, hizmet ve güvenlik 3 ifade ve eğlence ve spor

aktiviteleri 2 ifadeyle ölçülmüştür. Anket formunun üçüncü bölümü turistlerin memnuniyetini ortaya koyan 7 ifadeye yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise turistlerin tekrar ziyaret etme niyetlerini ölçen 4 ifade bulunmaktadır. Destinasyon imajı, turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyetlerini ölçen ifadeler 5'li likert biçiminde tasarlanmıştır.

Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma grubundan elde edilen veriler istatistik paket programı (SPSS 20) ile analiz edilmiştir. Analizlerin birinci aşamasında niceliksel araştırmalarda çok önemli olan veri setlerinin yapı geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 154). Bu çalışmada, ölçeğin yapı geçerliliğini incelerken çoğunlukla kullanılan açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır (Büyüköztürk vd., 2004: 117). Veri setlerinin güvenilirliğini ölçmek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Daha sonraki aşamada destinasyon imajı, turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon Testi yapılmıştır. Son aşamada ise basit ve çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Analizler bulgular kısmında yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırmada, Van'ı ziyaret eden İranlı turistlerden elde edilen verilerin analiz edilmesiyle ulaşılan sonuçlar detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1: İranlı Turistlerin Demografik Özellikleri

Değişken	Grup	Frekans	Oran	Değişken	Grup	Frekans	Oran	
Cinsiyet	Kadın	170	42.5	Medeni Durum	Evli	231	57.8	
	Erkek	230	57.5		Bekar	169	42.2	
Yaş	≤ 30	129	32.3	Gelir	≤ 2000\$	280	70.0	
	31-45	195	48.8		2001-4000\$	85	21.3	
	46-64	70	17.5		4001-8000\$	25	6.3	
	≥ 65	6	1.5		8001-10000\$	6	1.5	
Meslek	Doktor	12	3.0	≥ 10000\$	4	1.0		
	Avukat	14	3.5	Eğitim Durumu	İlkokul	24	6.0	
	Akademisyen	12	3.0		Ortaokul	31	7.8	
	Öğretmen	25	6.3		Lise	99	24.8	
	Öğrenci	51	12.8		Ön Lisans	79	19.8	
	İşçi	27	6.8		Lisans	123	30.8	
	Emekli	31	7.8		Lisansüstü	44	11.0	
	Diğer	228	57.0					

Araştırmaya katılan İranlı turistlerin %42.5'i kadın ve %57.5'i ise erkektir. Erkek ve kadınlardan %57.8'i evli ve %42.2'si bekârdır. Turistlerden %32.3'ü 30 yaş ve altında, %48.8'i 31-45 yaşlarında, %17.5'i 46-65 yaşlarında ve %1.5'i 65 yaşından büyüktür. Katılımcılardan %6'sı ilkokul, %7.8'i ortaokul, %24.8'i lise, %19.8'i ön lisans, %30.8'i lisans ve %11'i lisansüstü eğitimine sahiptir. Araştırmaya katılan turistlerden gelir düzeyi 2000\$'ın altında olan kişilerin daha fazla olduğu görülmektedir (%70). Meslekler açısından turistlerden %57 gibi büyük bir çoğunluğu diğer seçeneğini işaretlerken; ikinci sırada öğrencilerin geldiği belirlenmiştir.

Veri Setlerinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeklerde yer alan ifadelerin daha önceki çalışmalarda geçerliliğin sağlanmasına rağmen, hem yapısal anlamda hem de anlaşılabilirlik düzeyinin ölçülmesi amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Ayrıca ölçeklerin güvenirlilik düzeylerinin ölçülmesi amacıyla Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. Bu çerçevede faktör analizi sonucu destinasyon imajı ölçeğinin yapı geçerliliği ve güvenirlilik düzeyi ile ilgili bulgular Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2: Destinasyon İmajı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Sonuçları

No	Faktör	Faktör yükü
Tarihi ve Kültürel Değerler		
6	Güzel yerel yemekler (mutfak)	0.859
4	İlginç kültürel çekicilikler	0.828
16	Aile odaklı (eş, dost, akraba ziyareti)	0.825
14	İlginç ve arkadaş canlısı yerel halk	0.810
10	Tarihi ve arkeolojik çekicilikler	0.800
23	Yemek çeşitliliği	0.798
22	İnsanların misafirperverliği/sıcakkanlılığı	0.792
17	Farklı kültür	0.785
Açıklanan Varyans=%27.73, Özdeğer=6.380, Cronbach's Alpha=0.932		
Doğal Güzellikler		
3	Güzel iklim	0.847
20	Plajlar	0.798
19	Otantik atmosfer	0.767
2	Güzel manzara ve doğal çekicilikler	0.764
11	Bozulmamış ve kirlenmemiş çevre	0.759
Açıklanan Varyans=%16.34, Özdeğer=3.760, Cronbach's Alpha=0.871		
Fiyat ve Alışveriş İmkanları		
1	Verilen paraya karşılık iyi bir değer	0.822
15	Kolay ulaşım	0.803
5	Uygun konaklama imkanları	0.758
21	Yaşadığım yerden daha ucuza alışveriş imkanı	0.747
18	Alışveriş olanakları	0.718
Açıklanan Varyans=%10.906, Özdeğer=2.508, Cronbach Alpha= 2.508		
Hizmet ve Güvenlik		
8	Altyapı kalitesi	0.803
13	Standart hijyen ve temizlik	0.793
9	Kişisel güvenlik	0.776
Açıklanan Varyans=%6.788, Özdeğer=1.561, Cronbach Alpha= 0.759		
Eğlence ve Sportif Aktiviteler		
12	Güzel gece hayatı ve eğlence	0.876
7	Spor aktiviteleri	0.853
Açıklanan Varyans=%5.886, Özdeğer=1.354, Cronbach's Alpha= 0.683		
Toplam Varyans Açıklama Oranı=67.667		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)=0.874 (KMO>0.05)		
Bartlett Testi= $\chi^2 = 5059.484$; $p=0.000$ ($p<0.05$)		

Van ilini ziyaret eden İranlı turistlerden elde edilen veriler kapsamında, destinasyon imajı veri setine varimax rotasyonlu temel bileşenler (principal components) yöntemi göre faktör analizi yapılmıştır. Destinasyon imajı ölçeğinin KMO değeri 0,874 olarak bulunmuştur. Bartlett değeri ise $p < 0,000$ olarak anlamlı çıkmıştır. Bu değerler, destinasyon imajı veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Destinasyon imajı veri seti toplam varyansın %67,667'sini açıklamaktadır. Ölçek, öz değeri 1'in üzerinde olan 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Faktör yüklerinin de 0,87- 0,71 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör yüklerinin 0,32 veya 0,35'ten büyük olması gerektiği için destinasyon imajı ile ilgili veri setinin faktör yükleri de kabul edilir düzeydedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Ölçeğin güvenirlik katsayısı $\alpha = 0,839$ olarak bulunmuştur. Alfa katsayılarında bakıldığında ölçeklerin oldukça güvenilir olduğunu söylenebilir (Akgül ve Çevik, 2003: 436).

Destinasyon imajını oluşturan birinci faktör 8 ifadeden meydana gelmiştir. Faktörün iç tutarlılığı 0,93, özdeğeri 6,38 ve toplam varyans açıklama oranı %27,73'tür. Bu faktörü oluşturan ifadelerin faktör yükleri 0,78 ile 0,85 arasında değişmektedir. Faktör, yöresel yemekleri ve yemeklerin çeşitliliğini, yöre halkının misafirperver, arkadaş canlısı ve ortamın aile odaklı olması, yörenin farklı ve ilginç kültürel çekiciliklerini, tarihi ve arkeolojik çekiciliklerini ortaya koyan ifadelerden oluştuğu için "Tarihi ve Kültürel Değerler" olarak isimlendirilmiştir. İkinci faktör 5 ifadeden meydana gelmektedir. İkinci faktör 0,87 oranında tutarlıdır. Toplam varyansın %16,34'ünü açıklayan faktörün özdeğeri 3,76'dır. İfadelerin faktör yükleri ise 0,75-0,84 arasındadır. İkinci faktör; genel de bölgenin güzel manzaralarını ve doğal çekiciliklerini, iklimini, bozulmamış veya kirlenmemiş çevresini, plajlarını ve çevrenin otantik olmasını ortaya koyan ifadelerden meydana geldiği için "Doğal Güzellikler" olarak isimlendirilmiştir.

Destinasyon imajının üçüncü faktörü de 5 ifadeden oluşmaktadır. Özdeğeri 2,50 ve iç tutarlılığı 0,83 olan bu faktör toplam varyansın %10,90'nun açıklamaktadır. Bu faktör; genel olarak ulaşımın kolay ve ucuz olması, alışveriş imkânı, konaklamanın uygun ve makul fiyatta olması ve verilen paranın karşılığında iyi bir değer elde edildiğini ifade eden maddelerden oluştuğu için "Fiyat ve Alışveriş İmkânları" olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca bu faktör altında toplanan ifadelerin faktör yüklerinin de 0,71 ve 0,82 arasında değiştiği görülmektedir.

Dördüncü faktör 3 ifadeden meydana gelmekte olup 0,75 oranında tutarlı olduğu görülmektedir. Toplam varyansın %6,78'ini

açıklayan faktörün özdeğeri 1,56'dır. İfadelerin faktör yükleri ise 0,77-0,80 arasındadır. Dördüncü faktör; genel olarak kentteki hizmetlerin standart ve kalitesini, altyapı hizmetlerini ve güvenlik durumunu ortaya koyan ifadelerden oluştuğu için "Hizmet ve Güvenlik" olarak adlandırılmıştır.

Destinasyon imajının son faktörü ise 2 ifadenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Özdeğeri 1,35 ve iç tutarlılığı 0,68 olan bu faktör toplam varyansın %5,88'ini açıklamaktadır. Bu faktör; yöredeki gece hayatı ve eğlence imkânlarını, sportif aktivite olanaklarını ölçtüğü için "Eğlence ve Sportif Aktiviteler" olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca bu faktör altında toplanan ifadelerin faktör yükleri de 0,85 ve 0,87 arasında değişmektedir.

İranlı turistlerin memnuniyetlerini ölçen ölçeğin yapı geçerliliği ve güvenilirlik düzeyine ilişkin bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Turist Memnuniyeti Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Sonuçları

No	Maddeler	Faktör Yükü
3	Van'ı ziyaret etmekle doğru bir karar verdiğimi düşünüyorum	0.840
2	Van'ı ziyaret etme düşüncem akıllıcaydı	0.839
6	Van ziyaretim beni mutlu etti	0.831
7	Van'ı tanıdıklarına ve arkadaşlarına tavsiye edeceğim	0.825
5	Ziyaret deneyimim tam olarak beklentimi karşıladı	0.803
1	Van en iyi turizm destinasyonlarından biridir.	0.799
4	Ziyaretim sürecindeki tüm deneyimlerimden memnun kaldım	0.794
Öz değerler: 4.693		
Varyans Açıklama Oranı:67.040		
Toplam Varyans Açıklama Oranı:67.040		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)=0,885 (KMO>0.05)		
Bartlett Testi= $\chi^2=1880,426$; $p=0,000$ ($p<0.05$)		
Cronbach's Alpha:0.917		

İranlı turistlerden elde edilen cevaplar kapsamında, 7 ifadeden oluşan memnuniyet ölçeğine varimax rotasyonlu temel bileşenler (principal components) yöntemine göre faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda yüklenme değeri 0,40'ın üzerinde ve özdeğeri 1'in üzerinde bulunmuş ve toplam varyansın yaklaşık %67,04'ünü açıklayan tek faktör elde edilmiştir. Memnuniyet ölçeğinin KMO değeri 0,885'tir. Bartlett değeri ise $p<0,000$ olarak anlamlı bulunmuştur. Sonuçlardan hareketle; ölçeğin faktör analizine uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca faktör yüklerinin 0,32 veya 0,35'ten büyük olması gerektiği düşüncesine dayanarak kullanılan ölçeğin kabul edilebilir düzeyde olduğuna karar verilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 1989). $\alpha=0,917$ düzeyinde çıkan memnuniyet ölçeğinin de yüksek düzeyde güvenilir düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır (Hair vd., 1998: 611). İranlı turistlerin Van ilini tekrar

ziyaret etme niyetlerini ortaya koyan ölçeğin yapı geçerliliği ve güvenilirlik düzeyine ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Tekrar Ziyaret Etme Niyeti Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Sonuçları

No	Maddeler	Faktör Yüğü
3	Gelecek 2 yıl içinde Van'ı tekrar ziyaret etmek istiyorum	0.950
2	Gelecek 2 yıl içinde Van'ı tekrar ziyaret etmeyi planlıyorum	0.947
1	Gelecek 2 yıl içerisinde Van'ı tekrar ziyaret etme niyetindeyim	0.931
4	Gelecek 2 yıl içerisinde Van'ı tekrar ziyaret edeceğim	0.930

Öz değerler:3.530
Varyans Açıklama Oranı:88.258
Toplam Varyans Açıklama Oranı:88.258
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)=0.849 (KMO>0.05)
Bartlett Testi= $\chi^2=1765.324$; $p=0,000$ ($p<0.05$)
Cronbach's Alpha:0.955

Van ilini tekrar ziyaret etme niyetini ölçen ölçek 4 ifadeden oluşmakta olup elde edilen cevaplar çerçevesinde varimax rotasyonlu temel bileşenler (principal components) yöntemine göre faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda özdeğeri 3,53 ve yüklenme değeri 0,40'ın üzerinde olmak üzere toplam varyansın yaklaşık %88,25'ini açıklayan tek faktör elde edilmiştir. Tekrar ziyaret etme niyeti ölçeğinin KMO değeri 0,849 ve Bartlett değeri $p<0,000$ olarak anlamlı bulunmuştur. Bu değerlerden hareketle; ölçeğin faktör analizine uygun olduğuna ve faktör yüklerinin de kabul edilebilir düzeyde olduğuna karar verilmiştir (Büyüköztürk, 2007). Tekrar ziyaret etme niyeti ölçeği $\alpha=0,955$ düzeyinde çıkmıştır. Bu değer $\alpha=0,70$ 'in üzerinde olması, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu göstermektedir (Kalaycı, 2010: 405).

Destinasyon İmajının Turist Memnuniyeti ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetleri ile İlişkisi

Araştırmanın bu kısmında, destinasyon imajının turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyetleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla Pearson Korelasyon testi yapılmıştır. Bu kapsamda değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur

Tablo 5. Destinasyon İmajının Memnuniyet ve Tekrar Ziyaret Etme Niyeti İle İlişkisi

Pearson Korelasyon	Destinasyon İmajı	Tarihi ve Kültürel Değerler	Doğal Güzellikler	Fiyat ve Alışveriş İmkânı	Hizmet ve Güvenlik	Eğlence ve Sportif Aktiviteler	Turist Memnuniyeti	Tekrar Ziyaret Etme Niyeti
	1							
Destinasyon İmajı	1							
Tarihi ve Kültürel Değerler	0,757**	1						
Doğal Güzellikler	0,637**	0,386**	1					
Fiyat ve Alışveriş İmkânı	0,463**	-0,009	0,020	1				
Hizmet ve Güvenlik	0,427**	-0,001	0,084	0,415**	1			
Eğlence ve Sportif Aktiviteler	0,202**	-0,004	-0,008	0,067	0,105*	1		
Turist Memnuniyeti	0,310**	-0,010	0,005	0,564**	0,466**	0,036	1	
Tekrar Ziyaret Etme Niyeti	0,252**	0,064	0,036	0,368**	0,312**	-0,021	0,668**	1
Ortalama	3.686	3.709	3.712	3.768	3.623	3.622	3.929	3.785

Not: **p<0,01; *p<0,05

Tablo 4'teki sonuçlara göre; destinasyon imajı ile turist memnuniyeti arasında $r=0,310$ birim, tekrar ziyaret etme niyeti arasında ise $r=0,252$ birim olmak üzere zayıf bir ilişki vardır. Turist memnuniyeti ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında ise ($r=0,668$) orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Destinasyon İmajının Turist Memnuniyeti ve Tekrar Ziyaret Etme Niyeti Üzerine Etkisi

Araştırmanın hipotezlerine ve alt sorunlarına cevap bulmak için basit ve çoklu regresyon teknikleri kullanılarak destinasyon imajı, turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki etkileşim belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, destinasyon imajının turist memnuniyeti üzerine etkisini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan Basit Doğrusal Regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da yorumlanmıştır.

Tablo 6: Destinasyon İmajının Turist Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	2,331	0,248		9,388	0,000*
Destinasyon İmajı	0,432	0,066	0,310	6,506	0,000*
	R		0,310		
	R ²		0,096		
	Düzeltilmiş R ²		0,094		
	Standart Hata		0,723		
	F		42,328		0,000*

Not: *p<0,05

Destinasyon imajının düzeltilmiş determinasyon katsayısı %9,4 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, turist memnuniyetinde yaşanan değişimin %9,4'ünün, destinasyon imajında yaşanan değişime bağlı olduğunu göstermektedir. Modelin 42,328 oranında F değeri aldığı ve p değerinin de anlamlı olduğu belirlenmiştir. Modelin bağımsız değişkeni olan destinasyon imajının katsayısı 0,432, t değeri 6,506 ve anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ oranında çıkmıştır. Bu çerçevede “**H₁**: Van ilinin turistik imajı, turistlerin memnuniyetlerini etkilemektedir” hipotezi kabul edilmiştir.

Destinasyon imajının turistlerin tekrar ziyaret etme niyetleri üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılan Basit Doğrusal Regresyon analizi sonuçları Tablo 7'deki gibi yorumlanmıştır.

Tablo 7: Destinasyon İmajının Turistleri Tekrar Ziyaret Etme Niyetleri Üzerindeki Etkisi

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	2,180	0,312		6,980	0,000*
Destinasyon İmajı	0,434	0,083	0,252	5,198	0,000*
R			0,252		
R ²			0,064		
Düzeltilmiş R ²			0,061		
Standart Hata			0,909		
F			27,023		0,000*

Not: * $p < 0,05$

Destinasyon imajının düzeltilmiş determinasyon katsayısı %6,1 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, turistlerin tekrar ziyaret etme niyetlerinde yaşanan değişimin %6,1'inin, destinasyon imajında yaşanan değişime bağlı olduğunu göstermektedir. Modelin 27,023 oranında F değeri aldığı ve p değerinin de anlamlı olduğu belirlenmiştir. Modelin bağımsız değişkeni olan destinasyon imajının katsayısı 0,434'tür. Ayrıca t değeri 5,198 ve anlamlılık düzeyi ise $p < 0,05$ oranında çıkmıştır. Bu çerçevede “**H₂**: Van ilinin turistik imajı, turistlerin tekrar ziyaret etme niyetlerini etkilemektedir” hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç

Bu araştırmada, Van'ı ziyaret eden İranlı turistlerin Van iline yönelik destinasyon imaj algıları, memnuniyetleri ve destinasyonu tekrar ziyaret etme niyetleri ele alınarak, elde edilen bulgularla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma Van destinasyonunu ziyaret eden İranlı turistlerin imaj algılarının

belirlenmesi ve bölgenin imajını geliştirmesi hususunda önerilerin getirilmesi noktasında önem taşımaktadır.

Van ilini ziyaret eden İranlı turistlerden elde edilen veriler değerlendirildiğinde; araştırmaya katılan İranlı turistlerin Van ilinin yöresel mutfak ve yemek çeşitliliğini beğendikleri söylenebilir. Benzer şekilde Duman, Eryılmaz ve Saçlı (2021) yaptıkları çalışmada Hatay'ın tarihi ve kültürel varlıklar ve gastronomi unsurlarıyla ön plana çıktığını belirtmişlerdir. Van ilinin farklı kültürleri içinde barındırdığı, ilginç kültürel, tarihi ve arkeolojik çekiciliklerinin olduğunu düşündükleri görülmektedir. Benzer şekilde Ünal ve Caber (2019) Antalya destinasyonunu ziyaret eden Alman turistler üzerinde yapmış oldukları çalışmada, katılımcıların Antalya'nın farklı geleneklere ve kültürel özelliklere ve çeşitli tarihi ve kültürel çekicilik alanlarına sahip olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Turistler, Van halkının arkadaş canlısı, misafirperver ve yörenin aile odaklı olduğunu düşünmektedir. İranlı turistler, Van'ın güzel bir iklime, manzara ve doğal çekiciliklere, plajlara, kirlenmemiş ve bozulmamış bir çevreye ve otantik bir atmosfere sahip olduğunu düşünmektedir. Van'da konaklama olanaklarının ve ulaşımın uygun fiyata olduğu, alışverişin ucuz ve imkânlarının yüksek olduğu, kısacası verilen paraya karşılık iyi bir değer elde edildiği tespit edilmiştir. Yine çalışma sonucunda İranlı turistler açısından Van'daki altyapı kalitesinin yeterli, hizmetlerin standart, hijyen ve temizlik kurallarına uygun ve kişisel güvenlik açısından da elverişli bir yer olduğu bulunmuştur. Ayrıca İranlı turistlerin Van'daki gece hayatının güzel ve eğlence imkânlarının yeterli, spor aktiviteleri için de elverişli bir yer olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Çalışma sonucunun aksine Akkuş ve Şimşek (2021)'in Kastamonu'yu ziyaret eden turistler üzerine yapmış oldukları çalışmada turistlerin şehirdeki gece hayatı, alışveriş imkânı ve yemek çeşitliliğine yönelik gösterdikleri tutumlarının, şehirden beklentilerinin karşılanmadığı ve bu yönüyle şehri eğlenceli bulmadıkları yönündedir. Bu sonucun turistin istek ve beklentilerine aynı zamanda eğlence algılarına ve kentin bu doğrultuda tesislerini artırmasına bağlı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Çalışma bulgularından hareketle İranlı turistlerin Van ilinin iyi bir destinasyon olduğunu düşündükleri söylenebilir. Bu kapsamda İranlı turistlerin, Van'ı ziyaret etme düşüncelerinin akıllıca olduğu, ziyareti yapmakla doğru bir karar verdiklerini düşündükleri görülmüştür. Dolayısıyla ziyaret sürecindeki deneyimlerden ve deneyimlerin beklentilerini karşılamasından memnun kalmakla beraber mutlu oldukları, seyahat bitiminde de tanıdıklarına ve arkadaşlarına Van'ı tavsiye edeceklerini ifade ettikleri tespit edilmiştir. Yine

araştırmada İranlı turistlerin, gelecek 2 yıl içerisinde Van'ı tekrar ziyaret etmek istedikleri, ziyaret etme niyetinde oldukları, ziyaret etmeyi planladıkları ve muhtemelen tekrar ziyaret edecekleri sonucuna varılmıştır.

Araştırmada destinasyon imajının turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyetleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda destinasyon imajı ile turist memnuniyeti arasında zayıf bir ilişki ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Assaker, Vinci ve Cornor (2011), Umur ve Eren (2015) ve Loi vd. (2017) ve destinasyon imajı ile memnuniyet arasında zayıf bir ilişki olduğunu, Li, Liu ve Soutar (2021) ise destinasyon imajı ile memnuniyet arasında çok zayıf bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Yapılan araştırmada yine destinasyon imajı ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında zayıf bir ilişki olduğunu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Umur ve Eren (2015) destinasyon imajı ve tekrar ziyaret etme niyetleri arasında zayıf bir ilişki olduğunu belirtirken, Assaker Vinci ve Cornor (2011) ve Loi vd. (2017) çok zayıf bir ilişki olduğunu, Öztürk ve Şahbaz (2017) ise orta düzey bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Çalışmada memnuniyet ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında da zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan benzer araştırmalarda Duman ve Öztürk (2005), (Loi vd. (2017), Özdemir (2019), Eşitti ve Tabatabaeinasah (2021) ise bu iki değişken arasında orta düzey bir ilişki olduğu belirtilmiştir

Araştırmada destinasyon imajının turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisi incelenirken, destinasyon imajının turist memnuniyetini ve tekrar ziyaret etme niyetlerini etkilediği ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Prayag (2009), Wang ve Hsu (2010), Umur ve Eren (2015), Özdemir (2019), Stavrianea ve Kamenidou (2020), destinasyon imajının turist memnuniyetini etkilediğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda Pratminingsih, Rudatin ve Rimenta (2014), Öztürk ve Şahbaz (2017), Song, Kim ve Yim (2017), Özdemir (2019), Saçlı, Ersöz ve Kahraman (2019), yaptıkları çalışmada destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyetlerini etkilediğini tespit etmişlerdir.

Bu araştırma, Van ilini ziyaret eden İranlı turistlerin destinasyon imaj algılarının memnuniyetleri ve tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkiyi analiz etmiş olması açısından özgün olmasının yanında çalışma ile ilgili bazı sınırlılıklar da bulunmaktadır. Araştırma kapsamında yalnızca İranlı turistlerin destinasyon imaj algılarının memnuniyetleri ve tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu yüzden ileriki araştırmalarda Van ilini ziyaret eden yerli turistlerin destinasyon imaj algıları, memnuniyet düzeyleri ve ili tekrar ziyaret etme niyetlerini etkileyen unsurların araştırılması literatüre ve daha geniş pazarlara ulaşılması konusunda

katkı sağlayacaktır. Araştırma, kullanılan ölçme aracı ve turistlerin verdiği cevaplarla sınırlı olduğundan sonraki çalışmaların daha büyük örnekleme araştırılması tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Ageeva, E. ve Foroudi, P. (2019). Tourists' Destination Image Through Regional Tourism: From Supply and Demand Sides Perspectives. *Journal of Business Research*, 101, 334-348.
- Akbolat, M. ve Durmuş, A. (2017). Hizmet Kalitesi ve Destinasyon İmajının Tekrar Ziyaret Niyetine Etkisi: Yozgat İli Termal Turizm Örneği. *II. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, 569-586.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel Analiz Teknikleri, SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları*. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Akkuş, Ç. ve Şimşek, A. (2021). Destinasyon İmajının Algılanan Değer ve Deneyim Kalitesine Etkisi: Kültür Turistleri Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 127-144.
- Alcocer, H. N. ve López Ruiz, V. R. (2020). The Role of Destination Image in Tourist Satisfaction: The Case of a Heritage Site. *Economic Research-Ekonomska istraživanja*, 33(1), 2444-2461.
- Alexandris, K., Dimitriadis, N. ve Markata, D. (2002). Can Perceptions of Service Quality Predict Behavioral Intentions? An Exploratory Study in The Hotel Sector in Greece. *Managing Service Quality*. *An International Journal*, 12(4), 24-231.
- Arslan Kalay H., Şahin S. ve Meriç S. (2018). Mimari Mirasın Turizme Açılmasının Mimari Mirasın Korunmasına Etkisi: Sanat Tarihi ve Turizm Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 65-78.
- Asmadili, V. (2015). *Paket Turlarda Müşteri Memnuniyetini Arttırma Aracı Olarak Algılanan Riskin Azaltılmasında Turist Rehberinin Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Assaker, G., Vinzi, V. E. & O'Connor, P. (2011). Examining The Effect of Novelty Seeking, Satisfaction, And Destination Image On Tourists' Return Pattern: A Two Factor, Non-Linear Latent Growth Model. *Tourism Management*, 32 (4), 890-901.
- Atay, L. (2003). *Turistik Destinasyon Pazarlaması ve Bir Alan Uygulaması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aydoğdu, A., Koç, Y. Z. ve Koç, D. E. (2018). Yerli Ziyaretçilerin Ilgaz Dağı Destinasyonunu Tekrar Ziyaret Etme Niyetleri Üzerine

- Bir Araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 207-226.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2014). *Turizm Ekonomisi* (6. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baloglu, S. ve McCleary, K. W. (1999). A Model of Destination Image Formation. *Annals of Tourism Research*, 26(4), 868-897.
- Baloglu, S. ve Uysal, M. (1996). Market Segments of Push and Pull Motivations: A Canonical Correlation Approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(3), 32-38.
- Bayrakçı, S. ve Akdağ, G. (2016). Yerel Yemek Tüketim Motivasyonlarının Turistlerin Tekrar Ziyaret Eğilimlerine Etkisi: Gaziantep'i Ziyaret Eden Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 96-110.
- Blažević, M. ve Chen, G. (2018). Image of Fujian Province As A Tourist Destination -A Foreigner's Perspective. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 15(3), 257-270.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, 21(1), 97-116.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cha, S., McCleary, K. W. ve Uysal, M. (1995). Travel Motivations of Japanese Overseas Travelers: A Factor-Cluster Segmentation Approach. *Journal of Travel Research*, 34-33.
- Cham, T. H., Lim, Y. M., Sia, B. C., Cheah, J. H. ve Ting, H. (2021). Medical Tourism Destination Image and Its Relationship with the Intention to Revisit: A Study of Chinese Medical Tourists in Malaysia. *Journal of China Tourism Research*, 17(2), 163-191.
- Christensen, B. L., Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Research Methods, Design and Analysis*. Twelfth Edition, England: Pearson Education Limited.
- Chon, K. S. (1990). The Role of Destination Image in Tourism: A Review and Discussion. *The Tourist Review*, 45(2), 2-9.
- Crompton, J. L. (1979). An Assessment of the Image of Mexico As A Vacation Destination and the Influence of Geographical Location Upon That Image. *Journal of Travel Research*, 17(4), 18-23.

- Çatı, K. ve Koçoğlu, C. M. (2008). Müşteri Sadakati İle Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 167-188.
- Çeti, B. ve Atay, L. (2020). Destinasyon Deneyiminin İmaj Algısı ve Davranışsal Niyete Etkisi: Kapadokya Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 31-40.
- Çetin, İ. (2017). Yeni Gelişen Turistik Destinasyonlar ve Van'ı Ziyaret Eden İranlı Turistlerin Özellikleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 44-59.
- Çetinsöz, B. C. (2011). *Uluslararası Seyahatlerde Turistlerin Çekim Yerinde Algıladıkları Risklerin Tekrar Ziyaret Etme Niyetlerine Etkileri: Alanya İlçesine Yönelik Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Demirel, N. (2019). *Müşteri Memnuniyetinin Ağızdan Ağıza İletişim Üzerindeki Etkisinde Hizmet Telaflısının Düzenleyicilik Rolü: Nevşehir Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Duman, D., Eryılmaz, G. ve Saçlı, Ç. (2021). Şehir Pazarlaması Kapsamında Destinasyon İmajı Algısının Belirlenmesi: Hatay İli Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 125-147
- Duman, T., ve Öztürk, A. B. (2005). Yerli Turistlerin Mersin Kızkalesi Destinasyonu Ve Tekrar Ziyaret Niyetleri İle İlgili Algılamaları Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 9-23.
- Elsayeh, Y. (2020). The Impact of Destination Image on Tourists' Satisfaction and Loyalty: A Case of Egypt. *International Tourism and Hospitality journal*, 3(3), 1-13.
- Esen, F. Ö. ve Bahar, O. (2019). Destinasyon İmajı, Turist Memnuniyeti ve Destinasyon Sadakati İlişkisi Açısından Afyonkarahisar'da Termal Turizm. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 949-963.
- Eşitti, B. ve Tabatabaeinasab, M. (2021). İranlı Turistlerin Türkiye'yi Tekrar Ziyaret Etme Niyetlerinde, Memnuniyet ve Destinasyon Hizmet Kalitesi Algılarının Etkisi. *Journal of Gastronomy and Travel Research*, 5(1), 87-101.
- Foster, B. ve Sidhartais, I. (2019). A Perspective From Indonesian Tourists: The Influence of Destination Image on Revisit

- Intention. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 35(1), 29-34.
- Gartner, W. C. ve Shen, J. (1992). The Impact of Tiananmen Square on China's Tourism Image. *Journal of Travel Research*, 30(4), 47-52.
- Giao, H. N. K., Ngan, N. T. K., Phuc, N. P. H., Tuan, H. Q., Hong, H. K., Anh, H. D. T. ve Lan, N. (2020). How Destination Image Factors Affect Domestic Tourists Revisit Intention to Ba Ria-Vung Tau Province, Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 7(6), 209-220.
- Gitelson, R. J. ve Crompton, J. L. (1984). Insights into the Repeat Vacation Phenomenon, *Annals of Tourism Research*, 11, 199-217.
- González, M. E. A., Comesaña, L. R. ve Brea, J. A. F. (2007). Assessing Tourist Behavioral Intentions Through Perceived Service Quality and Customer Satisfaction. *Journal of Business Research*, 60(2), 153-160.
- Gün, S., Durmaz, Y. ve Tutcu, A. (2019). Destinasyon İmajının Ziyaretçi Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Mardin'e Gelen Yerli Turistler Üzerinde Bir Araştırma. *Mukaddime*, 10(1), 375-392.
- Güner, M. (2019). *İçsel Pazarlama Faaliyetlerinin Çalışan Motivasyonu Üzerine Etkisi ve Jenerasyonlar Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güngör, E. (2010). *Turistik Yörelere Memnuniyet ve Geleceğe Yönelik Ziyaretçi Davranışları: Antalya Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. ve Black, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis* (5th Edition). New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Hallmann, K., Zehrer, A. ve Müller, S. (2015). Perceived Destination Image: An Image Model for a Winter Sports Destination and Its Effect on Intention to Revisit. *Journal of Travel Research*, 54(1), 94-106.
- Harun, A., Obong, A., Kassim, A. W. M. ve Lily, J. (2018). The effects of destination image and perceived risk on revisit intention: A study in the South Eastern Coast of Sabah, Malaysia. *E-review of Tourism Research*, 15(6).

- Herle, F. A. (2018). The Impact of Destination Image on Tourists' Satisfaction and Loyalty in the Context of Domestic Tourism, *Marketing—from Information to Decision Journal*, 1(2),14-26.
- Heung, V. C. S., Qu, H. ve Chu, R. (2001). The Relationship Between Vacation Factors and Socio Demographic and Travelling Characteristics: The Case of Japanese Leisure Travellers, *Tourism Management*, 22, 259-269.
- Jang, C. ve Cai, L. A. (2002). Travel Motivations and Destination Choice: A Study of British Outbound Market. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 13(3), 111-133.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (5. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kanwel, S., Lingqiang, Z., Asif, M., Hwang, J., Hussain, A. ve Jameel, A. (2019). The Influence of Destination Image on Tourist Loyalty and Intention to Visit: Testing a Multiple Mediation Approach. *Sustainability*, 11(22), 3-19.
- Karasakal, S. (2019). Destinasyon Çekiciliklerinin Akış Deneyimi, Pozitif Duygu ve Genel Memnuniyet Üzerine Etkisi: Antalya Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Antalya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kılıç, İ. ve Pelit, E. (2004). Yerli Turistlerin Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 113-124.
- Kim, K., Noh, J. Ve Jogaratnam, G. (2006). Multi-Destination Segmentation Based on Push and Pull Motives: Pleasure Trips of Students at a U.S. University. *Journal of Travel ve Tourism Marketing*, 21(2-3), 19-32.
- Korzay, M. ve Alvarez, M. D. (2005). Satisfaction and Dissatisfaction of Japanese Tourists in Turkey. *Anatolia*, 16(2), 176-193.
- Kozak, M. ve Rimmington, M. (1998). Benchmarking: Destination Attractiveness And Small Hospitality Business Performance. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 10(5), 184-188.
- Ladhari, R., Brun, I. ve Morales, M. (2008). Determinants of Dining Satisfaction and Post-Dining Behavioral Intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 27, 563-573.
- Li, T. T., Liu, F. & Soutar, G. N. (2021). Experiences, Post-trip, Destination Image, Satisfaction and Loyalty: A study in an Ecotourism Context. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19, 100547.
- Loi, L. T. I., So, A. S. I., Lo, I. S. ve Fong, L. H. N. (2017). Does the Quality of Tourist Shuttles Influence Revisit Intention Through

- Destination Image and Satisfaction? The Case of Macao. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 32, 115-123.
- Loureiro, S. M. C. ve Jesus, S. (2019). How Perceived Risk and Animosity Towards A Destination May Influence Destination Image And Intention to Revisit: The Case of Rio De Janeiro. *Anatolia*, 30(4), 497-512.
- Marine-Roig, E. (2021). Measuring Online Destination Image, Satisfaction, and Loyalty: Evidence from Barcelona Districts. *Tourism and Hospitality*, 2(1), 62-78.
- McGehee, N. G., Murphy, L. L. ve Uysal, M. (1996). The Australian International Pleasure Travel Market: Motivations from a Gendered Perspective. *The Journal of Tourism Studies*, 7(1), 45-57.
- Mirzayeva, G. (2020). *Yabancı Turistlerin Destinasyon İmaj Algılarına Yönelik Bir Araştırma: Bakü Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Nouri, A. B., Nemati, V. ve Abbasgholizadeh, N. (2019). The Effect of Perceived Value on the Destination Image, Satisfaction and Loyalty of Medical Tourists: A Case Study in Ardabil. *Journal of Health*, 10(1), 34-49.
- Olalı, H. ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret.
- Oliver, R. L. ve Swan, J. E. (1989). Equity and Disconfirmation Perceptions as Influences on Merchant and Product Satisfaction. *Journal of Consumer Research*, 16(3), 372-383.
- Oppermann, M. (1997). First-Time And Repeat Visitors To New Zealand. *Tourism Management*, 18, 177-181.
- Öner, Ç. (1997). *Seyahat Ticareti*. (1. Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Özdemir, G. (2014). *Destinasyon Yönetimi ve Pazarlaması*. (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özdemir, O. (2019) Destinasyon İmajının Turistlerin Memnuniyetine ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: Mardin İli Üzerine Bir Araştırma. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 65-77.
- Özkan, Ç. ve Koleoğlu, N. (2019). Turistlerin Seyahat Motivasyonları ve Memnuniyet Düzeyleri Arasındaki İlişki: Kanonik Korelasyon Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 981-994.
- Öztürk, Y. ve Şahbaz, R. P. (2017). Algılanan Destinasyon İmajının Tekrar Ziyaret Niyeti ve Tavsiye Davranışı Üzerine Etkisi:

- Ilgaz Dağı Milli Parkı'nda Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 3-21.
- Parker, C. ve Mathews, B. P. (2001). Customer Satisfaction: Contrasting Academic and Consumers' Interpretations. *Marketing Intelligence & Planning*, 19(1), 38-44.
- Pektaş, F. (2017). *Seyahat Motivasyonunu Oluşturan İtici Ve Çekici Faktörlerin Tüketici Temelli Destinasyon Değeri Üzerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Pratminingsih, S. A., Rudatin, C. L. ve Rimenta, T. (2014). Roles of Motivation and Destination Image İn Predicting Tourist Revisit Intention: A Case of Bandung-Indonesia. *International Journal of Innovation, Management And Technology*, 5(1), 19.
- Prayag, G. (2009). Tourists'evaluations of Destination Image, Satisfaction, and Future Behavioral Intentions-The Case Of Mauritius. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 26(8), 836-853.
- Purnama, W. ve Wardi, Y. (2019). The Influence of Destination Image, Tourists Satisfaction, and Tourists Experience Toward Revisit Intention to The Most Beautiful Village in The World (Nagari Tuo Pariangan). *Jurnal Kajian Manajemen dan Wirausaha*, 1(1), 18-25.
- Saçlı, Ç., Ersöz, B. ve Kahraman, C. Ö. (2019). Etkinlik Katılımcılarının Destinasyon İmajı Algılarının Tekrar Ziyaret Etme Eğilimleri Üzerine Etkisi: Portakal Çiçeği Karnavalı Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 178-190.
- Santoso, S. (2019). Examining Relationships Between Destination Image, Tourist Motivation, Satisfaction, and Visit Intention in Yogyakarta. *Expert Journal of Business and Management*, 7(1), 82-90.
- Sarı, Y. ve Kozak, M. (2005). Turizm Pazarlamasına İnternetin Etkisi: Destinasyon Web Siteleri İçin Bir Model Önerisi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 9, 248-271.
- Sarıpek, S., Çevik, S. ve Saçılık, M. Y. (2019). Destinasyon İmajı Algısının Memnuniyet Ve Destinasyon Sadakati Üzerindeki Etkisi: Erdek Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68), 1232-1240.
- Sevim, B., Seçilmiş, C. ve Görkem, O. (2013). Algılanan Destinasyon İmajının Tavsiye Davranışı Üzerine Etkisi: Safranbolu'da Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 115-129.

- Sharma, P. ve Nayak, J. K. (2018). Testing The Role of Tourists' Emotional Experiences in Predicting Destination Image, Satisfaction, and Behavioral Intentions: A Case of Wellness Tourism. *Tourism Management Perspectives*, 28, 41-52.
- Singh, R. ve Singh, J. (2019). Destination Attributes to Measure Tourist Revisit Intention: A Scale Development. *Global Business Review*, 20(2), 549-572.
- Song, H. M., Kim, K. S. ve Yim, B. H. (2017). The Mediating Effect of Place Attachment on The Relationship Between Golf Tourism Destination Image And Revisit Intention. *Asia Pacific Journal Of Tourism Research*, 22(11), 1182-1193.
- Stavrianea, A. ve Kamenidou, I. E. (2021). Memorable Tourism Experiences, Destination İmage, Satisfaction, and Loyalty: An Empirical Study of Santorini Island. *Euromed Journal of Business*.
- Tabachnick, B. G. & Fidel, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. USA: Pearson Education Limited.
- Taslak, S. ve Dalgın, T. (2015). Çalışanların Atfetme Eğilimlerinin Örgütsel Sinizm Davranışları Üzerindeki Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(34), 139-158.
- Timur, B. (2018). Service Quality, Destination Image and Revisit İntention Relationships at Thermal Tourism Businesses. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 1(1), 38-48.
- Trung, N. V. H. ve Khalifa, G. S. (2019). Impact of Destination Image Factors on Revisit Intentions of Hotel's International Tourists in Ba Ria-Vung Tau (Br-Vt) the Mediating Role of Positive Word of Mouth. *International Journal on Recent Trends in Business and Tourism (IJRTBT)*, 3(2), 106-115.
- Truong, T. H. ve Foster, D. (2006). Using Holsat to Evaluate Tourist Satisfaction at Destinations: The Case of Australian Holidaymakers in Vietnam. *Tourism Management*, 27(5), 842-855.
- Türkmen, S., Atay, L. ve Türkmen, E. (2018). Destinasyon Kişiliği, Memnuniyet ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Çanakkale Örneği. *Journal of Yaşar University*, 13(49), 22-32.
- Uğur, İ., Gökçaya, S. ve Acar, A. (2018). Yerli Turistlerin Destinasyon İmajına İlişkin Tekrar Ziyaret Etme Niyetleri: Safranbolu Üzerine Bir Çalışma. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 29-40.

- Ulus, T., İnce, C. H., Aliustaoğlu, F. S. ve Melez, İ. E. (2010). Araştırma Nasıl Tasarlanır (I). *Adli Tıp Dergisi*, 24(2), 40-47.
- Umur, M. ve Eren, D. (2015). Destinasyon İmajı ve Destinasyon Kişiliğinin, Ziyaretçi Memnuniyeti ve Geleceğe Yönelik Ziyaretçi Davranışı Üzerine Etkisi: Kapadokya Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 271-294.
- Uslu, A. ve İnanır, A. (2020). Destinasyon İmajının Destinasyon Memnuniyetine Etkisi ve Destinasyonun Algılanan Kalitesinin Aracı Rolü: Manavgat Örneği. *Business and Management Studies: An International Journal*, 8(2), 1753-1776.
- Ülker, E. (2010). *Destinasyon Pazarlamasında Destinasyon Seçimi Karar Verme Süreci Üzerine Bir Çalışma: Bozcaada Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ünal, C. ve Caber, M. (2019). Turist Rehberlerinin Mesleki Yeterliliklerinin Destinasyon İmajına ve Memnuniyetine Etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 82-92.
- Ünal, S., Akkuş, G. ve Akkuş, Ç. (2014). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Atmosfer, Duygu, Memnuniyet ve Davranışsal Sadakat İlişkisi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1(1), 23-49.
- Wang, C. Y. ve Hsu, M. K. (2010). The relationships of destination image, satisfaction, and behavioral intentions: An integrated model. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27(8), 829-843.
- Yeşildağ, B. Ve Özkök, F. (2021). Savaş Alanlarında Algılanan Hizmet Kalitesi, Destinasyon İmajı Ve Davranışsal Niyetler İlişkisi: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı Örneği. *Journal of Global Tourism and Technology Research*, 2(2), 87-101.
- Yıldız, S. B., ve Kılıç, S. N. (2016). Kültür Turizmine Katılan Yerli Turistlerin Kapadokya Algısının Tekrar Ziyaret Etme Ve Tavsiye Etme Davranışı Üzerindeki Etkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 166-185.
- Yüce, A., Samsa, Ç. ve Meriç, K. (2019). Destinasyon İmajının Tekrar Ziyaret Etme Niyeti Üzerine Etkisi: Kars İli Örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 131-150.
- Zhang, H., Wu, Y. and Buhalis, D. (2018). A Model of Perceived Image, Memorable Tourism Experiences and Revisit Intention. *Journal of Destination Marketing and Management*, 8, 326-336.

Ek Beyan:

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 353-368
ISSN: 1302-6879

Destinasyonların Toparlanma Stratejilerine Örnek: Horwath Hotel Travel Leisure [HTL] Covid-19 Toparlanma Yol Haritası*

An Example of Recovery Strategies of Destinations: Horwath Hotel Travel Leisure [HTL] Covid-19 Recovery Roadmap

• Onur AKBULUT* Yakın EKİN**

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Muğla/Türkiye.
Assoc. Prof., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Fethiye Business Administration, Department of Tourism Management, Muğla /Turkey.
onakbulut7@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1392-243X

**Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Antalya/Türkiye.
Assoc. Prof., Akdeniz University, Faculty of Tourism, Department of Recreation Management, Antalya / Turkey.
yakinekin@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6434-6316

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
01/11/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
10/12/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atf: Akbulut, O. & Ekin, Y. (2021). Destinasyonların Toparlanma Stratejilerine Örnek: Horwath Hotel Travel Leisure [HTL] Covid-19 Toparlanma Yol Haritası. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 353-368

Citation: Akbulut, O. & Ekin, Y. (2021). An Example of Recovery Strategies of Destinations: Horwath Hotel Travel Leisure [HTL] Covid-19 Recovery Roadmap. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 353-368

Öz

2020 yılında dünyada yayılmaya başlayan Covid-19 pandemisi ekonomik sektörler üzerinde sarsıcı bir etki yaratmıştır. Turizm dünyada yaygınlaşması ve neden olduğu ekonomik gelişme ile bu pandemiden en çok etkilenen sektörlerden biridir. Bu nedenle, çalışmada destinasyonların Covid-19 salgını etkilerinden toparlanma stratejilerine örnek olarak Horwath [HTL] (2020) tarafından yayınlanan yol haritası, inceleme konusu yapılmıştır. Bu yol haritasının incelenmesinin ana nedeni önerdiği destinasyon yönetim ve pazarlama faaliyetlerinin Covid-19 salgınından etkilenen destinasyonlar açısından toparlanma için bir rehber kaynak olma potansiyelidir. Sonuç olarak toparlanma yol haritasında yer alan faaliyetler için destinasyonların yapması ve yapmaması gerekenleri belirleyebilmek, krizin atlatılması ve toparlanma stratejileri açısından önemlidir. Bu amaca temel oluşturmak için toparlanma yol haritasında belirtilen destinasyon yönetim ve pazarlama faaliyetleri irdelenmiştir. Ayrıca, Covid-19 salgını toparlanma stratejileri ile ilgili Türkiye'ye dair bir durum tespiti gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yapılan tespitler sonucunda kriz nedeniyle destinasyonun arz kısmında yer alan işletmelere devlet desteklerinin sağlanmasının önemli ve pandemi sonrasında öngörülen turizm hareketlerindeki artışa yönelik öneriler vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon yönetimi, destinasyon pazarlaması, Covid-19 salgını, toparlanma stratejileri.

* Bu çalışma VI. Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresi'nde (24-26 Eylül 2021) sunulan bildiri özeti genişletilmiş halidir.

Abstract

Covid-19 pandemic, which spread worldwide in 2020, had a devastating effect on economic sectors. With its spread in the world and its effect on economic growth, tourism is one of the most affected sectors from this pandemic. Therefore, in this study, the roadmap published by Horwath [HTL] (2020) was examined as an example of the recovery strategies of the destinations from the effects of Covid-19. The main reason for the examination of this roadmap is the possibility that the proposed destination management and marketing activities can be used as a guideline for recovery in terms of destinations affected by Covid-19. As a result, determining the do's and don'ts of the destinations for the activities included in the recovery roadmap is important in terms of overcoming the crisis and recovery strategies. The destination management and marketing activities were examined to establish a basis for this purpose. Moreover, this study tries to exert due diligence about Turkey regarding the Covid-19 pandemic recovery strategies. The importance of providing government support to businesses in the supply part of the destination during the pandemic and the precautions against the growth in tourism after the pandemic were highlighted.

Keywords: Destination management, destination marketing, Covid-19 pandemic, recovery strategies.

Giriş

Turizm, tüketicisi olan turist ve günübirlikçilere turistik mal ve hizmet tedarik etmek için işbirliği halinde birlikte hareket eden işletmelerin karmaşık bir karışımıdır. Özel sektörde faaliyet gösteren işletmeler için kâr ana faktördür. Tüm bu örgütler turizme ve onun yönü, doğası ve işleyişine etki etmektedir (Page, 2007: 305). Bu örgütlerin önemli bir kısmı destinasyonlarda faaliyet göstermektedir. Leiper'in (1995) turizmi bir sistem olarak ele alan teorisi, destinasyonu mal ve hizmet arzı yönüyle sistemin önemli parçalarından biri olarak ele almaktadır. Destinasyonlar bir kıta olabileceği gibi bir ülke hatta bir kasaba bile olabilmektedir. Köyler, kasabalar, şehirler, devletler hatta ülkeler kendilerini destinasyon olarak pazarlayabilmektedir (Kozak ve Kozak, 2019).

1.7 trilyon dolarlık ihracat hacmiyle turizm, uluslararası arenada ilk beş ihracat sektöründen biridir. Modern turizm, artan sayıda yeni destinasyon ile kalkınmanın ana unsurlarından biridir. Turizm sosyo-ekonomik gelişimin anahtar faktörü haline getirmiştir. 2020 yılında başlayan Covid-19 salgını turizm sektörüne yıkıcı bir etki yapmıştır. 2021'de uluslararası turist varışlarında 2020 Ocak ayına oranla %87 düşüşle salgının etkileri devam etmektedir (Dünya Turizm Örgütü [DTÖ], 2021a, 2021b, 2020). Kriz ve kriz korkusu turizm endüstrisinin her yerinde ve her zaman var olan bir olgudur. Bununla ilgili olarak türüne ve konumuna bakılmaksızın tüm

destinasyonlar olumlu/olumsuz ya da doğrudan/dolaylı bir şekilde etkilenmektedir. Krizin türüne bakılmaksızın, krizler destinasyonların yönetimlerini tüm paydaşlar arasında güçlü koordinasyon ve bağlılık ile bütünsel bir yaklaşımla uyarlamaları gereken klasik bir durumdur. Tüm destinasyonlar plan ve stratejilerinde bir kriz yönetimi şekli içermelidir (Fyall, 2011: 345). Skare vd.'nin (2021) Covid-19'un seyahat ve turizm üzerine etkileri üzerine yaptığı çalışmada endüstrinin Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya (GSYİH) katkısının 12.8 trilyon dolardan 4.1 trilyon dolara düşeceği öngörülmüştür. Ayrıca turizmin istihdama olan katkısının 514.080 bin istihdamdan 164.506 bin istihdama düşecektir. Turizm gelirlerinin ise 1.9 trilyon dolardan 604.8 milyar dolara düşmesi beklenmektedir. Ek olarak sermaye yatırımları ise 1.1 trilyon dolardan 362.9 milyar dolara gerileyecektir.

Türkiye'de Covid-19 salgınının turizm üzerine etkilerine bakıldığında ise 2019 Ocak-Ekim dönemindeki 40.7 milyon yabancı ziyaretçi sayısı % 72,5 düşüşle 11.2 milyona gerilemiştir. Turizm gelirleri ise 2019 yılı III. çeyreğinde 14 milyar dolardan %71,2'lik düşüşle 2020'nin aynı çeyreğinde 4 milyar 44 milyon 365 bin dolar olmuştur. İstihdam verileri 2019 yılında 1.252.332'den 1.133.762'ye gerilemiştir (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği [TÜRSAB], 2020: 18-20).

Bu veriler ışığında Covid-19 salgınının destinasyonlar üzerine etkileri göz önüne alındığında destinasyon yönetimi ve pazarlamasının önemi yadsınamaz bir konudur. Bu amaçla çalışmada Horwath [HTL]'nin (2020) Covid-19 Toparlanma Yol Haritası inceleme konusu olarak ele alınacaktır. Destinasyon yönetimi ve pazarlaması konularında yol haritasında belirtilen faaliyetler Türkiye'ye dönük olarak değerlendirilecektir.

1. Destinasyon Yönetimi, Destinasyon Pazarlaması, Turizm Sektörüne Etki Eden Olumsuz Durumlar (Krizler) ve Salgın Hastalıklar

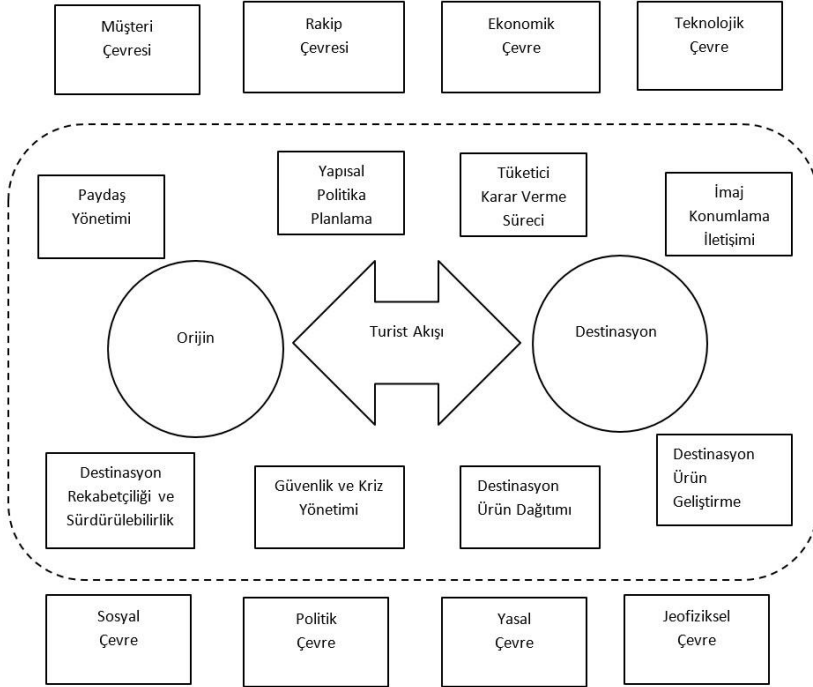
Bir turizm destinasyonu, temel olarak ziyaretçi çeken coğrafi bir alandır. Destinasyonu daha iyi tanımlamak için ana özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Morrison, 2013: 4):

- İdari sınırı ya da sınırları olan coğrafi bir alandır.
- Turistlerin konaklama imkânı bulduğu bir yerdir.
- Ziyaretçiler için bir destinasyon karması mevcuttur.
- Turizm pazarlama çabaları bulunmaktadır.
- Koordine eden bir organizasyon yapısı oluşturulmuştur.

○ Turistlerin zihninde destinasyonun bir imajı bulunmaktadır.

○ Turizm paydaşlarının bileşimi vardır.

Turistik faaliyetlerin çoğu destinasyonlarda meydana gelmektedir. Turizm sisteminin herhangi bir modellemesinde destinasyonlar birer önemli bir parçadır. Destinasyonlar, turizmde önemli bir analiz birimi olarak ortaya çıkmıştır (Pike, 2008). Destinasyon yönetimi ve pazarlaması turizmde birbiriyle yüksek derecede ilişkili iki konudur. Aslına bakılırsa destinasyon pazarlaması geniş bir kavram olan destinasyon yönetiminin bir işlevidir (Morrison, 2013: 5). Bununla birlikte destinasyon pazarlaması ve yönetimi anlaşılması için kapsamlı, bütüncül ve sistematik bir yaklaşım gerektiren karmaşık bir konudur. Destinasyon yönetim ve pazarlaması anlayış ve kapsamı Şekil 1’de sunulmuştur (Wang, 2011: 1).

Şekil 1. Destinasyon yönetim ve pazarlama anlayış ve kapsamı

Kaynak: Wang, 2011: 6'dan uyarlanmıştır.

Şekil 1’de verilen çevreleri korumak için doğru yönetim birinci derecede önemlidir. Destinasyondaki birincil paydaş Destinasyon Yönetim Örgütüdür (Destination Management Organization-[DMO]) (Buhalis, 2000). Destinasyon Yönetim Örgütü,

destinasyonun turizm gelişim politikasının planlama, gerçekleştirme ve uygulama aşamalarına odaklanan kamu ya da özel sektör örgütüdür. Ayrıca bu örgüt turizm destinasyonun bileşenlerini ve pazarlama politikasını yönetmektedir (Foris vd., 2020: 2). Çoğu ülkede bu tanımlamaya uygun dört tip Destinasyon Yönetim Örgütü seviyesi vardır (Wang, 2011: 6): Ulusal Turizm Ofisleri (Bakanlıkları) (National Tourism Offices), Eyalet Turizm Ofisleri (State Tourism Offices), Bölgesel Turizm Örgütü (Regional Tourism Organization) ve Yerel Turizm Ofisleri (Local Tourism Offices). Türkiye'ye bakıldığında ise Destinasyon Yönetim Örgütü olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı bulunmaktadır. 4848 numaralı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanuna (2003) göre "Kültür ve Turizm Bakanlığı; merkez, taşra ve yurt dışı teşkilâtı ile bağlı kuruluşlardan meydana gelir."

Destinasyon Pazarlama Yönetimi ise turistlerin istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmenin yanı sıra destinasyonun ve örgütün vizyon, amaç ve hedeflerine yönelik programları planlaması, araştırması, uygulaması ve değerlendirmesidir (Morrison, 2010). Bu çalışmada Türkiye'de Destinasyon Yönetim Örgütü olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın faaliyetleri Horwath [HTL] (2020) Covid-19 Toparlanma Yol Haritasına göre incelenecektir. Şekil 1'de görüleceği üzere güvenlik ve kriz yönetimi destinasyon yönetimi ve pazarlamasının önemli yönetim alanlarından biridir.

Turizm sektöründe krizler yeni bir olgu değildir. Turizm deneyimleri turist için her şeyden önce haz peşinde koşma ile ilgili olsa da hem seyahat hem de turizmle ilgili oldukça fazla sayıda riskle ilgili unsur vardır (Fuchs ve Pizam, 2011: 300). Krizlerin ortaya çıkışının izi belirli olumsuz durumların başlangıcına kadar takip edilebilir. Olumsuz durumlar organizasyon açısından kalıcı hasar oluşturabilen çevresinde oluşan olaylardır. Bu olaylar organizasyonun rekabet avantajlarını ya da önemli hedeflerini tehdit eder, zayıflatır, ya da yok edebilir (Glaesser, 2006: 16). Turizm sektöründeki herhangi bir krizin etkilerinden biri geceme sayıları, varış sayıları ve ziyaretçi harcamaları gibi ekonomik göstergelerdeki düşüştür. Beklenmedik bir krizden sonraki ana soru: 'Etkilerin ne kadar kötü olacağı ve ne kadar uzun süreceğidir' (Scaglione, 2007: 13).

Kriz yönetimi krizleri önlemek ve başa çıkabilmek için planlanan ve yürürlüğe sokulan stratejiler, süreçler ve önlemlerdir (Glaesser, 2003: 22). Kriz yönetiminin dört temel aşaması vardır. Bunlar hazırlıklı olma (preparedness), tepki verme (response), hafifletme (mitigation) ve toparlanmadır (recovery) (Pennington-Gray ve Pizam, 2011: 318). Turizm sektöründe olumsuz durumların

meydana getirdiği krizler temel şekillerine göre şu şekilde sıralanabilmektedir (Glaesser, 2006: 16):

- Savaşlar, isyanlar.
- Çevre felaketleri.
- Hastalıklar, salgınlar.
- Terörizm ve suç.
- Ulaştırma kazaları.
- Politik ve ekonomik çalkantılar.

Turizm sektöründe meydana gelen krizlere örnek olarak Körfez Savaşı, Bali bombalı terör saldırıları, 11 Eylül 2001 (9/11), şap hastalığı, fırtınalar, depremler ve sel felaketleri verilebilmektedir (Lyon ve Worton, 2007: 200). Turizmde meydana gelen krizlerden biri de bulaşıcı hastalıklardır.

Uluslararası seyahat ve küreselleşmenin diğer süreçleri, bulaşıcı hastalıkların yayılımını hızlandırabilmektedir. Birçok ülke bulaşıcı hastalıkla başarılı bir şekilde savaşmak için gerekli kaynaklara ve sağlık hizmetlerine sahip değildir. Bu nedenle salgın hastalıklar nedeniyle ortaya çıkan turizm krizleri destinasyonlardaki koşullara ve ayrıca turistlerin tutum ve kaygılarına göre yoğunluk olarak çeşitlilik göstermektedir (Henderson, 2007: 187). Seyahat eden insanlar kolay bir şekilde insandan insana bulaşan hastalıkları dünyanın herhangi bir yerine yayabilmektedir (Baker, 2015: 2). Turizm sektöründe etki yaratan bulaşıcı hastalıklara örnek olarak enflüanza salgınları (İspanyol, Asya, Hong Kong, domuz gribi), kazanılmış immün yetmezlik sendromu (AIDS), ağır akut solunum yetersizliği sendromu (SARS), insanlar ve insansı olmayan primatlarda vücut sıvısı aracılığıyla hastalığa sebep olan filovirüs (EBOLA), Ortadoğu solunum sendromu (MERS) ve 2019 Korona Virüs hastalığı (COVID-19) verilebilmektedir (Ozbay vd., 2020).

Çalışmanın takip eden kısmında Horwath [HTL] tarafından yayınlanan toparlanma haritası ele alınacaktır. Horwath [HTL] 38 ülkede 52 ofisi ile turizm, seyahat ve boş zaman alanlarında danışmanlık hizmeti veren bir kuruluştur. Özel ve kamu sektöründe müşteriler için başarılı bir şekilde otuz bin üzerinde görevlendirmeyi, danışmanlık hizmeti şeklinde tamamlamıştır (Horwath [HTL], 2021).

2. Horwath Hotel Travel Leisure [HTL] Covid-19 Toparlanma Yol Haritası

Çalışmanın bu kısmında Horwath [HTL]'nin yayınladığı Toparlanma Yol Haritası örneği incelenmiştir. Kuruluşun dünya çapında birçok destinasyona turizm, seyahat ve boş zaman alanlarında

danışmanlık hizmeti vermektedir. Bu nedenle örnek genel olarak tüm destinasyonlara yönelik bir yol haritası olması nedeniyle ilgi çekicidir.

Horwath [HTL] Covid-19 toparlanma yol haritası (2020): Covid-19'un turizm endüstrisine etkilerine genel olarak bakıldığında;

○ 2020 için tahmin edilen gelir kaybı 2019'a göre %55 düşüşle 314 milyar dolardır.

○ 2020 yılının başından bu yana çoğu Avrupa destinasyonu odabaşına gelirlerde %30 ile %80 arasında düşüş yaşamıştır.

○ Turistik destinasyonlar normalleşme döneminde düşük fiyat politikasını tercih ederek ağırlıklı olarak iç turizme öncelik vermektedir.

○ 2020 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde [ABD] işini kaybedenlerin %60'ı yiyecek içecek sektöründendir.

○ Tahminlere göre 2020 yılında Covid-19 nedeniyle Booking.com 4.2 milyar dolar daha az kazanacaktır.

○ Son araştırmalara göre Destinasyon Yönetim Örgütleri pazarlama bütçelerinde %90 kesintiye gitmiştir.

○ 2020 yılı Nisan ayında borsadaki %55 düşüşü takiben Marriott International Inc. hisse senetleri kısmen toparlanarak Mayıs ortasında %30'luk düşüş göstermiştir.

○ Kurvaziyer endüstrisinde endüstri liderleri arasında olan Norwegian firması hisse senetleri %85'lik rekor seviyede düşüş gerçekleştirmiştir.

Destinasyon Yönetimi şimdilerde hiç olmadığı kadar önemlidir. Kriz kaynaklı dalganın üzerinde kalmak isteniyorsa hataya yer yoktur. Kriz, destinasyon yönetimlerinden beklentileri artırmış ve onlara belirgin sorumluluk yüklemiştir. Etkili kriz yönetimi ayrılmaz bir şekilde geniş yelpazede tüm paydaşları kapsmalıdır. Krizin doğru yönetimi ve hızlı turizm toparlanması için takip eden yedi faaliyet gereklidir.

1. Şeffaf bir biçimde iletişim kurma: Turistlere zamanlı ve doğru bilgi sağlama, başarılı ve hızlı bir pazar toparlanması için hayati öneme sahiptir.

2. Endüstri paydaşlarını güçlendirme: Endüstrinin anahtar paydaşlarını destekleme mal sahiplerinin daha eşgüdümlü ve kararlı olmasıyla destinasyonun normalleşmesini hızlandıracaktır.

3. Yerel halkı birleştirme: Destinasyonun önemli paydaşı olarak yerel halk, ileri gelenleri ve bilgi sağlayanları aracılığıyla turizmin toparlanmasında yer almalıdır.

4. İçsel verimliliği geliştirme: Yeni normale uyan maksimum örgütsel etkinliği başarmak için Destinasyon Yönetim Örgütleri faaliyetlerini ve süreçlerini optimize ederek sıkı bir çalışmaya hazır olmalıdır.

5. Turizm strateji ve planlarını uyarlama: Yeniden düzenlenen stratejik belgeler yeni koşulları yansıtabilir ve salgın hastalıktan en az etkilenmiş turistik deneyimlere odaklanabilir.

6. Yeni sağlık standartlarının uyarlanmasının desteklenmesi: Destinasyon yönetimleri yeni sağlık standartlarının anahtar savunucuları olmalıdır.

7. Temassız teknolojiyi destekleme: Seyahat esnasında temassız teknolojinin uygulamaya konulması turizm için daha güvenli bir çevre sağlar.

Destinasyon Yönetim Faaliyetlerinde Destinasyonların yapılması ve yapılmaması gerekenler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Destinasyon yönetim faaliyetlerinde yapılması ve yapılmaması gerekenler

Destinasyon Yönetim Faaliyetleri	
1-Şeffaf bir iletişim kurma	
Yapılması Gerekenler	Yapılmaması Gerekenler
<ul style="list-style-type: none"> • Kesin, tam, konuyla ilgili güvenilir ve zamanlı bilgi paylaşma. • Sürekli güncel gelişmelerden haberdar etme. • Sorulara etkin ve hızlı cevap verme. • Resmi internet sitesi yayına sokma. • Eldeki tüm kanalları etkin hale getirme ve iletişim kurma (internet, sosyal medya, vb.). 	<ul style="list-style-type: none"> • Sessiz ve pasif kalma. • Konuyla ilgili bilgiyi toplama ve sunmada başarısızlık (sınır girişleri, havalimanları, tren istasyonları, zorunlu bireysel karantina, vb.). • Ulusal bilgiyi turistler için uyumlu hale getirilmeden kopyala-yapıştır şeklinde paylaşma. • Yanıltıcı ve doğru olmayan bilgi sağlama.
2-Endüstri paydaşlarını güçlendirme.	
<ul style="list-style-type: none"> • Çevrimiçi B2B iletişim platformu oluşturma. • Endüstri paydaşları ile yoğun bir biçimde iletişim kurma. • Kaynak pazarlardaki (source markets) pazar içgörülerini (market insights) yakından takip etme ve paylaşma. • Faydalı ve değerli bilgi paylaşma. 	<ul style="list-style-type: none"> • Endüstri paydaşlarına destek sağlamama. • Kaynak pazar bilgilerini görmezden gelme. • Devlet kaynaklı destek paketlerini paylaşmama. • Destinasyon yönetimini endüstriden izole etme.
3-Yerel halkı birleştirme.	
<ul style="list-style-type: none"> • Çevrimiçi iletişim için rehber oluşturma (örnek olarak: destinasyondaki güzel çevrenin fotoğrafları, vb.). • Bilgi paylaşma etkinlikleri organize etme ve yerel halka misafir rezervasyon konfirmasyonlarına 	<ul style="list-style-type: none"> • Turizm toparlanma sürecinde yerel halkın desteğini alamama. • Toparlanma stratejilerinde yerel halk tarafından yürütülen faaliyetlere yer vermemeye. • Yerel halkı toparlanma aşamaları ve gelişmeleri ile ilgili

<p>ekleyebilecekleri faydalı bilgiler sağlama.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yerel turizm deneyimlerinin tanıtımı için program tesisini destekleme. 	<p>bilgilendirmeme.</p>
<p>4-İçsel iş verimliliğini geliştirme.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Örgütsel yapıları düzenleme ve hedefler ve görevleri her departman için yeniden değerlendirme. • İş süreçlerini dijitalleştirme. • Faaliyetleri öncelendirme-dijital üstünlük, değer yaratımı ve endüstri desteklerine odaklanma. 	<ul style="list-style-type: none"> • Hareketsiz kalma ve tepki vermeme. • Daha önceden planlanmış faaliyetleri hiç ya da çok az değişiklikle yürütme. • Bürokratik süreçler üzerine ısrar etme. • Yeni çalışanlar işe alma.
<p>5-Turizm strateji ve planlarını uyarlama.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Düzenlenmesi gereken stratejik belgelerin kritik noktalarını tanımlama (büyüme tahminleri, yatırım planları, pazarlama planları, vb.). • Stratejik belgelerin etkilenmiş bölümlerini düzenleme. • Ulaşılabilir ve “güvenli” deneyimler hazırlama ve geliştirme faaliyetlerine yeniden odaklanma. 	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni şartları dikkate almayan strateji ve plandan faaliyetleri sürdürme. • Stratejilerin etkilenmiş bileşenlerini düzenlememe. • Mevcut durumu göz önüne alarak en uygun ürün ve deneyimleri belirlememe.
<p>6-Yeni sağlık standartlarının uyarlanmasının desteklenmesi.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Devlet yönlendirmelerini takip etme ve düzenlemeleri tanıtmama. • Yeni standartları tanımlamada endüstri paydaşlarına kapsama. • Var olan/yeni sertifika programları (endorsement programs) ve destinasyon markalarına yeni sağlık standartlarını entegre etmeyi göz önünde bulundurma. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sağlık uzmanları tarafından belirlenen önlem ve sağlık standartlarından daha katırlarını destekleme. • Endüstri paydaşlarında destek vermeme. • Sağlık standartları düzenlemeleri için bilgi merkezi haline gelmeme. • Sürecin turizm sektörünü aktif olarak kapsamaması.
<p>7-Temassız teknolojiyi destekleme.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Destinasyon operasyonlarında temassız teknoloji destekleme. • Destinasyon işinin kapsamı içerisinde uyarlanacak alanları tanımlama (destinasyon etkinlikler, turizm enformasyon noktaları, vb.). • Uyarlamayı operasyonel ve stratejik olarak destekleme. 	<ul style="list-style-type: none"> • Temassız teknolojiyi turizm tedarik zincirinde uyarlanacak alanları belirleyememe. • Temassız teknolojiyi tatbik etmenin önemini dikkate almama.

Kaynak: Horwath [HTL]'den (2020) yazarlar tarafından uyarlanmıştır.

Destinasyon Pazarlama Yönetimi tekrar gözden geçirilmeli ve optimize edilmelidir. Bütçe kısıtları göz önüne alındığında Destinasyon Pazarlama Yönetimi pazarlama stratejilerini uyarlamalı ve kaynakları dijital pazarlama ve içerik yaratmaya odaklanarak

akıllıca kullanılmalıdır. Kriz hafiflemeye başladıktan sonra hedef pazarlara ulaşmak ve ziyaretçi varışlarını garanti etmek için Destinasyon Pazarlama Yönetimi şu beş faaliyete odaklanmalıdır:

1. Deneyimleri öncelendirme: Destinasyon Pazarlama Yönetimi Covid-19'dan en az etkilenen turistik deneyimlerin tanıtımına odaklanmalıdır.

2. Hedef pazarlar ve bölümlerini tekrar gözden geçirme: Destinasyon Pazarlama Yönetimi en iyi performans gösterenleri tanımlamak için pazar bölümlerini tekrar gözden geçirmelidir.

3. Pazarlama stratejilerini ve planlarını uyarlama: Bütçe kısıtları belirgin olsa da dijital pazarlama ilk seçenek olarak kullanılarak destinasyon tanıtımı bırakılmamalıdır.

4. Çevrimiçi olarak olumlu imaj yaratma ve kuvvetlendirme: Destinasyon Pazarlama Yönetimi çevrimiçi görünürlüğü çekici ve davetkâr içeriklerle artırmalıdır.

5. B2B potansiyelini etkinleştirme: Destinasyon Pazarlama Yönetimleri görünürlüğü ve imajı geliştirmek için ortak pazarlama faaliyeti olasılıklarını etkin olarak araştırmalıdır.

Destinasyon pazarlama faaliyetlerinde destinasyonların yapılması ve yapmaması gerekenler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Destinasyon pazarlama faaliyetlerinde yapılması ve yapılmaması gerekenler

Destinasyon Pazarlama Faaliyetleri	
1-Deneyimleri öncelendirme.	
Yapılması Gerekenler	Yapılmaması Gerekenler
<ul style="list-style-type: none"> • Destinasyonun turistik ürünlerini yeniden değerlendirme. • Kolay hedeflenerek sosyal mesafe kurallarına bağlı kalacak deneyimleri tanımlama. • Bu çeşit deneyimlerin tanıtımına odaklanma. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal mesafe tavsiye kararlarına uyum sağlayamayacak turistik deneyimleri tanıtmama. • Söz konusu şartlar altında tüketilecek turistik deneyimleri öncelendirmeme. • Az etkilenmiş turistik deneyimleri tanıtıma desteklememe.
2-Hedef pazarlar ve bölümlerini tekrar gözden geçirme.	
<ul style="list-style-type: none"> • Pazar bölümlenmesi yapma (öncelikli olarak coğrafi ve sosyo-ekonomik ya da daha ileri tekniklerle). • Yeni hedef pazarlar tanımlama. • Pazarlama çabalarını hedef pazarlar ve belirli bölümlere göre uyarlama. 	<ul style="list-style-type: none"> • Yeniden değerlendirme yapmadan önceden oluşturulmuş pazarlama hedeflerindeki tanıtım ile devam etme. • Öncelikli pazar bölümlerini netleştirmeme.
3-Pazarlama stratejilerini ve planlarını uyarlama.	
<ul style="list-style-type: none"> • Bütçe tahsisini yeniden gözden geçirmek. • Uygun tanıtım faaliyetleri tanımlama. • Kullanılacak kanalları belirleme. 	<ul style="list-style-type: none"> • Daha önceden planlanmış pazarlama faaliyetleri ile devam etme. • Yeni çevrede pazarlama faaliyetlerini uyarlamama. • Verimsiz faaliyetler için bütçe ve

<ul style="list-style-type: none"> • Ölçüm yapma ve pazar özelliklerine yakından uyarlama. 	çaba harcama.
4-Çevrimiçi olarak olumlu imaj yaratma ve kuvvetlendirme.	
<ul style="list-style-type: none"> • Mevcut koşullara göre internet sitesi ve sosyal medya iletişimi uyarlama. • Sürekli olarak ilham verici içerik yaratma. • Destinasyon toparlanması üzerine ilk elden hikayeler (büyük elçiler ve sosyal medya fenomenlerinin önemi) oluşturma. • İnternet sitesi ziyaretçileri ve sosyal medya takipçileri ile yoğun biçimde meşgul olma. 	<ul style="list-style-type: none"> • Resmi internet sitesini güncellememe. • Yeni şartları yansıtmayan gönderilerle devam etme. • Sosyal medya profillerinde sessiz olma ve faal olmama. • Kapsamlı, ilham vermeyen ve düşük kaliteli içerik oluşturma.
5-B2B potansiyelini etkinleştirme.	
<ul style="list-style-type: none"> • Ortak pazarlama faaliyetleri ile hitap etmek istenen pazar bölümlerini tanımlama. • Doğru marka/ortakları tanımlama. • İşbirliği modeli tanımlama • Ortak pazarlama faaliyetleri düzenleme ve yönetme. 	<ul style="list-style-type: none"> • Aktif olmayan bir biçimde kalma ve potansiyel işbirliklerini takip etmeme. • Değerli çıktısı olmayan ya da kötü bir şekilde seçilen marka/ortak ile işbirliğine kalkışma. • Destinasyonun görünürlüğü ve konumlamasını geliştiren olasılıkları tanımlamama.

Kaynak: Horwath [HTL]'den (2020) yazarlar tarafından uyarlanmıştır.

3. Türkiye'nin Covid-19 Salgınına Karşı Aldığı Önlemler

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın aldığı tedbirlere göre pandemi sürecindeki destek önlemlerinden konaklama tesisleri, tur operatörleri, seyahat acentaları, ulaştırma işletmeleri, kurvaziyer şirketleri, yiyecek içecek sektörü, organizasyon şirketleri ve etkinlik düzenleyicileri faydalanacaktır. Katma değer vergisi, muhtasar beyannameleri, Sosyal Güvenlik Kurumu primleri ödeme erteleme olanakları sunulmuştur. Avans ödeme kredisi biçiminde bir fon yaratılmıştır. Bu sayede, avansların oteller tarafından acentalara geri ödenebilmesi kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.

İş yaşamına yönelik önlemler arasında, şirketlere iş görenleri işten çıkarmama koşulu getirilmiştir. Bu koşula uyanlara ucuz kredi olanağı sağlanmıştır. Turizm mevsimsel bir çalışma alanı olduğu için mevsimsel çalışan ve kısa çalışma kapsamına alınamayan, askıya alınan çalışanlara yönelik bir teklifle sözü edilen ödenekten faydalanmalarının önü açılmıştır.

Asgari ücret desteği uzatılmıştır. Konaklama Vergisi ertelenmiştir. 2020 yılına ait Türkiye Seyahat Acentaları Birliği üye

ödemeleri alınmamıştır. Seyahat acentalarının bakanlığa ait müze ve ören yerlerindeki bilet satışı aracılığıyla sağlanan komisyon oranı yüzde otuza çıkarılmıştır. Havayolu ulaşımında iç hat seferlerinde Katma Değer Vergisi oranı %1'e çekilmiştir. Kur kaynaklı değişimler misafirlere yansıtılmamaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

İşten çıkarmaları önlemek için düzenlemeler yapılmıştır. Kısa çalışma ödeneği hayata geçirilerek işsiz kalanlara yönelik destek sağlanmıştır. Turizm işletmelerinin vergi, fatura, kredi vb. ödemeleri ertelenmektedir. KOBİ'lere kredi tahsis ve geri ödemelerinde kolaylıklar sağlanmıştır. Belirlenen ihtiyaç sahiplerine nakdi ödemeler yapılmıştır. Turizm işletmelerinde salgından korunma kuralları ile çalışanlar ve turistler korunmaya çalışılmaktadır. Tek kullanımlık ürünler, açık büfelerin salgın şartlarına uyumlu hale getirilmesi, ulaştırma araçlarında maskesiz seyahatlerin engellenmesi ve temassız ödeme gibi önlemler alınmıştır (Turizm Güncel, 2020 aktaran Çakır ve Barakız, 2020: 325). Bunlara ek olarak dünyada ilk olarak Türkiye'de Turizm Personeli Aşılama Kayıt Sistemi ile turizm çalışanları Covid-19'a karşı aşılana başlanmıştır. Ayrıca turizmde güvenli turizm sertifikasyon programı ile sertifikalı konaklama tesisleri, sertifikalı restoran/kafe, sertifikalı kültür, sanat ve kongre tesisleri, sertifikalı deniz turizm tesisleri, sertifikalı temalı parklar, sertifikalı mekanik hat tesisleri ve sertifikalı tur ve transfer araçları uygulamasına geçilmiştir¹.

Sonuç

Horwath [HTL] yayınladığı toparlanma yol haritasında destinasyon yönetim ve pazarlama faaliyetleri alanlarında toparlanma stratejilerinde yol gösterici bir kılavuz hazırlamıştır. Destinasyonlar yönetim faaliyetlerinde şeffaf bir iletişim stratejisi belirlemelidir. Bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaştığı günümüzde destinasyon tercihleri ve rekabetçiliğinde şeffaf iletişim önemli bir stratejidir. İkinci önemli nokta endüstri paydaşlarının güçlendirilmesidir. Dünya çapında meydana gelen krizlerde turizm endüstrisi paydaşlarının güçlendirilerek proaktif ve reaktif yanıtlar vermesi krizin atlatılmasında önemli bir konudur. Üçüncü önemli nokta destinasyondaki yerel halkı birleştirmedir. Talebin kriz döneminde düşmesi destinasyonlar arasındaki rekabet ortamını kızıştırmaktadır. Bu nedenle yerel halkın birleşik toplu faaliyetleri destinasyon yönetimi açısından önemli bir konudur. Dördüncü önemli konu içsel iş verimliliğini geliştirmedir. Destinasyonlarda yer alan örgütlerin

¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4848.pdf> (Erişim Tarihi: 05.05.2021)

dijitalleşme vb. faaliyetlerle içsel iş verimliliğini geliştirmesi kriz dönemlerinde önemlidir. Beşinci olarak turizm strateji ve planlarını uyarlanması gereklidir. Turizm sistemi açık bir sistemdir. Covid-19 gibi dış dünya etkileri ve krizlerine gebe dir. Bu nedenle turizm strateji ve planlarının bu gibi kriz dönemlerinde uyarlanabilir olması önemlidir. Altıncı olarak yeni sağlık standartlarının uyarlanmasının desteklenmesi gereklidir. Covid-19 gibi sağlıkla ilgili krizler destinasyonların adaptasyonunu gerektirmektedir. Son olarak temassız teknolojilerin önemi destinasyon yönetimi açısından önemlidir. Covid-19 destinasyonlarda temassız teknolojilerin gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir.

Toparlanma yol haritasında destinasyonların pazarlama stratejileri açısından çeşitli konuların önemi vurgulanmıştır. Bunlardan birincisi deneyimlerin öncelendirilmesidir. Covid-19'un getirdiği sosyal mesafe uygulamalarına göre destinasyonların sunduğu deneyimlerin belirlenmesi pazarlama çabalarında önemli bir konudur. İkincisi hedef pazarlar ve bölümlerini tekrar gözden geçirmedi r. Turizm talebi kriz etkisiyle dünya çapında aşırı daralmış ve pazarlama faaliyetlerinin destinasyonlar tarafından tekrar ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü pazarlama stratejileri ve planlarının kriz döneminde uyarlanabilir olmasıdır. Krizin yarattığı etkiler göz önünde bulundurularak strateji ve planlar yapılmalıdır. Dördüncüsü çevrimiçi olarak olumlu imaj yaratma ve kuvvetlendirmedir. Sosyal medya vb. platformların pazarlama çabalarındaki etkinliği göz önüne alındığında bu strateji toparlanma için önemlidir. Son olarak olası kriz durumlarında B2B potansiyelini etkinleştirme önemli bir konudur. Destinasyonun arz kısmın B2B faaliyetleri ile krize verdiği yanıtlar toparlanma açısından öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'ye bakıldığında turizm endüstrisinin salgın sonrasındaki en önemli sorunu turizm işletmelerinin finansman gereksinimleridir. Çünkü turizm hareketleri çok büyük oranda azalmıştır. İşletmelerin ayakta kalması için devletin kısa vadede sektörden olan alacaklarının ertelenmesi ve endüstrinin ek finansman erişimi doğrultusunda çalışmalar yapılmaktadır.

Pandeminin ne zaman biteceği kestirilemese de pandemi sonrasında tüketicilerin seyahat, turizm, rekreasyon ve eğlence gereksinimlerinin her zamankinden daha fazla olacağı öngörülmektedir. Bu nedenle yaşanan zor zamanlar sonrasında turizm endüstrisine yönelik ciddi bir talep artışı olacağı varsayılmaktadır. Bu noktada turizm işletmeleri ve destinasyon yönetim örgütlerinin yöneticilerinin Covid-19 sonrasına yönelik çalışmaları önem arz etmektedir. Teknoloji ve sağlık yatırımlarının arttırılması

gerekmektedir. Atık yönetimi ve hijyen üzerinde durulması gereken konular olacaktır. İç turizm pazarına yönelik planlar yeni döneme yönelik olarak gözden geçirilmelidir. Doluluk oranlarından çok, destinasyon seçiminde başlıca rolü üstlenecek güvenli ve sağlıklı tatili sağlayabilecek düzenlemeler üzerinde durulmalıdır.

Kaynakça

- Baker, D. M. (2015). Tourism and the Health Effects of Infectious Diseases: Are There Potential Risks for Tourists. *International Journal of Safety and Security in Tourism/Hospitality*, 12, 1-17.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, 21(1), 97-116.
- Çakır, P. ve Barakız, M. (2020). Korana Virüs Sürecinin Turizm Sektörüne Etkisi ve Salgına Karşı Alınan Tedbirler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 313-332.
- Dünya Turizm Örgütü (2021a). International Tourism Highlights 2020 Edition. Erişim: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456> (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021)
- Dünya Turizm Örgütü (2021b). Why Tourism? Erişim: <https://www.unwto.org/why-tourism> (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021)
- Dünya Turizm Örgütü (2020). Impact Assesstment of the Covid-19 Outbreak on International Tourism. Erişim: <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021)
- Fyall, A. (2011). Destination Management: Challanges and Opportunities. Wang, Y. ve Pizam, A. (Ed.), *Destination Marketing and Management Theories and Applications* içinde (s. 340-357). Oxfordshire: CABI.
- Foris, D., Florescu, A., Foris, T. ve Barabas, S. (2020). Improving the Management of Tourist Destinations: A New Approach to Strategic Management at the DMO Level by Integrating Lean Techniques. *Sustainability*, 12, 1-20.
- Fuch, F. ve Pizam, A. (2011). The Importance of Safety and Security for Tourism Destinations. Wang, Y. ve Pizam, A. (Ed.) *Destination Marketing and Management Theories and Applications* içinde (s. 300-313). Oxfordshire: CABI.
- Glaesser, D. (2006). *Crisis Management in the Tourism Industry*. Oxford: Elsevier.

- Henderson, J. (2007). International Tourism and Infectious Disease: Managing the SARS Crisis in Singapore. Laws, E., Prideaux, B. ve Chon, K. (Ed.) *Crisis Management in Tourism* içinde (s. 186-199). Oxon: CABI.
- Horwath [HTL] (2021). Home. Erişim: <https://horwathhtl.com/> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2021)
- Horwath [HTL] (2020). Covid-19 Recovery Road Map. Erişim: <https://horwathhtl.com/publication/recovery-roadmap-destination-management-marketing-perspective/> (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021)
- Kozak, N. ve Kozak, M. (2019). *Tourist Destination Management Instruments, Products and Case Studies*. Switzerland: Springer.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). Ana Sayfa. <https://www.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2021)
- Leiper, N. (1995). *Tourism Management*. Melbourne: RNIT Press.
- Lyon, A. ve Worton, A. (2007). A Proposed Model for Tourism Crisis Management: the UK's Foot and Mouth Disease Crisis Analysed. Laws, E., Prideaux, B. ve Chon, K. (Ed.), *Crisis Management in Tourism* içinde (s. 200-216). Oxon: CABI.
- Morrison, A. M. (2013). *Marketing and Managing Tourism Destinations*. Oxon: Routledge
- Ozbay, G., Sariisik, M. ve Ceylan, V. (2021). A Comparative Evaluation between the Impact of Previous Outbreaks and COVID-19 on the Tourism Industry. *International Hospitality Review*, 1-18.
- Page, S. (2007). *Tourism Management Managing for Change* (Second Edition). Oxford: Elsevier.
- Pike, S. (2008). *Destination Marketing: An Integrated Marketing Communication Approach*. Oxford: Elsevier.
- Pennington-Gray, L. ve Pizam, A. (2011). Destination Crisis Management. Destinations. Wang, Y. ve Pizam, A. (Ed.), *Destination Marketing and Management Theories and Applications* içinde (s. 314-325). Oxfordshire: CABI.
- Scaglione, M. (2007). Post-Crisis Forecasting: Better Make Haste Slowly. Laws, E., Prideaux, B. ve Chon, K. (Ed.), *Crisis Management in Tourism* içinde (s. 13-31). Oxon: CABI.
- Skare, M., Soriano, D. R. ve Porada-Rochon, M. (2021). Impact of COVID-19 on the Travel and Tourism Industry. *Technological Forecasting & Social Change*, 163, 1-14.
- TÜRSAB (2020). Covid 19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi. Erişim:

<https://www.tursab.org.tr/duyurular/covid-19-surecinde-turkiye-ve-dunya-turizmi-degerlendirmesi> (Erişim Tarihi: 3 Mart 2021)

Wang, Y. (2011). Destination Marketing and Management: Scope, Definition and Structure. Wang, Y. ve Pizam, A. (Ed.), *Destination Marketing and Management Theories and Applications* içinde (s. 1-20). Oxfordshire: CABI.

4848 Nolu Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun (2003). Erişim: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4848.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2021)

Ek beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 369-388
ISSN: 1302-6879

**Assessment of Knowledge, Attitudes and Practices Towards New Coronavirus (Sars-Cov-2) of Healthcare Workers During the Rapid Rise Period of the COVID-19 Outbreak*
COVID-19 Salgınunun Hızlı Yükseliş Döneminde Sağlık Çalışanlarının Yeni Koronavirüse (Sars-Cov-2) Yönelik Bilgi, Tutum ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi**

• **Mehmet Emin YAŞAR***
Fuat YALMAN**

* Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi,
Solhan SHMYO, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü,
Bingöl/Türkiye.
Lec., Bingöl University, Faculty of Health
Sciences, Department of Occupational
Health and Safety, Bingöl/Turkey
meyasar@bingol.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8137-2946

** Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi,
İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi
Bölümü, Düzce/Türkiye.
Asst. Prof., Duzce University, Faculty of
Business, Department of Health
Management, Duzce/Turkey.
fuatyalman@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1041-1837

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

07/05/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

12/12/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atrf: Yaşar, M.E. & Yalman, F. (2021).
COVID-19 Salgınunun Hızlı Yükseliş
Döneminde Sağlık Çalışanlarının Yeni
Koronavirüse (Sars-Cov-2) Yönelik Bilgi,
Tutum ve Uygulamalarının
Değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 54, 369-388

Citation: Yaşar, M.E. & Yalman, F. (2021).
Assessment of Knowledge, Attitudes and
Practices Towards New Coronavirus
(Sars-Cov-2) of Healthcare Workers
During the Rapid Rise Period of the
COVID-19 Outbreak. *Van Yüzüncü Yıl
University the Journal of Social Sciences
Institute*, 54, 369-388

Abstract

The main purpose of this study is to evaluate the knowledge, attitudes and practices of healthcare professionals towards the novel coronavirus during the rapid rise of the COVID-19 epidemic and to determine the mediating effect of attitude on the effect of knowledge level on practices. A hospital-based cross-sectional research design was used in the study. The population of the study included healthcare workers of Istanbul Training and Research Hospital, which provides secondary healthcare services, and Yedikule Chest Diseases and Thoracic Surgery Training and Research Hospital, which provides tertiary treatment, in Istanbul. The convenience sampling method was preferred in the study. The data were collected by the researchers themselves using the online questionnaire technique. The total number of questionnaires that were evaluated and used in the analysis of the data is 409. SPSS and AMOS package programs were used in the analysis of the data. Descriptive statistics, independent sample t-test, ANOVA test and structural equation modelling were applied to the data. The findings obtained with the structural equation analysis showed that the construct validity of the model was provided. In addition, the path analysis revealed that the direct and indirect impact of knowledge level about COVID-19 on practices towards COVID-19 (mediated by attitude towards COVID-19) has an acceptable index of fit. A great majority of the healthcare workers had sufficient knowledge, a favourable attitude and good practices about sources, transmission, symptoms, signs, prognosis, treatment, management and preventive measures of COVID-19. The knowledge level about COVID-19 has both a direct and indirect impact on practices towards COVID-19 through the mediating role of attitude.

Keywords: COVID-19 outbreak, knowledge, attitudes, practices, healthcare workers.

*This research was carried out upon the approval of the ethics committee of Duzce University Scientific Research and Publication Ethics Committee (Date: 14.01.2021, Decision Number: 2021/31).

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, COVID-19 salgınının hızlı yükseliş döneminde sağlık çalışanlarının yeni koronavirüse yönelik bilgi, tutum ve uygulamalarını değerlendirmek ve bilgi düzeyinin uygulamalar üzerine etkisinde tutumun aracılık etkisini tespit etmektir. Araştırmada hastane tabanlı kesitsel araştırma deseni uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini İstanbul ilinde ikinci basamak tedavi sunan İstanbul Eğitim Araştırma Hastanesi ile üçüncü basamak tedavi sunan Yedikule Göğüs Hatalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesinin sağlık çalışanları oluşturmuştur. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Veriler internet üzerinden anket tekniği ile bizzat araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Değerlendirmeye alınan ve verilerin analizinde kullanılan toplam anket sayısı 409'dur. Verilerin analizinde SPSS ve AMOS paket programları kullanılmıştır. Verilere betimleyici analizler, bağımsız örneklem t testi, anova analizi ve yapısal eşitlik modellemesi uygulanmıştır. Yapısal eşitlik analizi ile elde edilen bulgular, modelin yapı geçerliliğinin sağlandığını göstermiştir. Ayrıca yol analizi, COVID-19'a yönelik bilgi düzeyinin COVID-19'a yönelik uygulamalar üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisinin (COVID-19'a yönelik tutumun aracılık ettiği) kabul edilebilir bir uyum indeksine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğu COVID-19'un kaynakları, bulaşması, semptomları, belirtileri, prognozu, tedavisi, yönetimi ve önleyici tedbirleri hakkında yeterli bilgiye, olumlu bir tutuma ve iyi düzeyde uygulamalara sahipti. COVID-19'a yönelik bilgi düzeyi, COVID-19'a yönelik uygulamalar üzerinde hem doğrudan hem de tutumun aracılık rolüyle dolaylı etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 Salgını, Bilgi, Tutum, Uygulamalar, Sağlık Çalışanları.

Introduction

Throughout human history, deadly infectious diseases are known to be the most frightening disasters that threaten social life. While natural disasters and wars were limited to certain geographical regions, infectious diseases affected all humanity and showed a great impact wherever people exist (Çobanoğlu, 2009). In December 2019, the virus seen in Wuhan, Hubei province of China, called "New Coronavirus" (SARS-Cov-2) and defined as "COVID-19" started to spread rapidly with human mobility. This new virus, which was first described on January 12, 2020, was named COVID-19 by the World Health Organization WHO after its rapid spread on a global scale due to its very rapid virulence and this epidemic was accepted as a pandemic. Therefore, this new virus is a coronavirus, a family of viruses that includes various viruses, temporarily named "2019-nCoV" and updated as COVID-19 as of February 12, 2020 (World Health Organization, 2020).

From past to present, pandemics have created serious public health threats by causing many casualties and physical and mental problems. It is known that COVID-19 disease is more common in healthcare workers than in society. Because healthcare workers are affected by different highly contagious diseases and are considered among the groups with the highest potential to be affected by future epidemics (Cetintepe and İlhan, 2020). The healthcare system's provision of equitable, consistent and adequate services during the pandemic period depends largely on healthcare professionals. In a study evaluating the data of approximately two million non-health workers and approximately 100 thousand health workers in the USA and the United Kingdom, it was reported that COVID-19 is seen 12 times more in healthcare workers (Nguyen et al., 2020). In the publications from China in the early period of the epidemic, it has been reported that 29% of those who became ill were healthcare workers (Wang et al., 2020). In an article published in the USA, it was stated that 9.6% of COVID-19 patients were healthcare workers; It has been reported that 46.6% of this group consists of nurses. In the same study, 68.6% of the healthcare workers who got sick were working in a period when their diseases were contagious; It has been reported that 47.9% of them had contact with patients with COVID-19 disease or a colleague (Hartmann et al., 2020). In a study published in China, it was reported that 52% of 2457 healthcare workers who had COVID-19 were nurses and 33% were doctors (Zheng et al., 2020). In a study conducted in Denmark, SARS-CoV-2 seropositivity was evaluated in healthcare workers and it was found to be 11.9% in the west of the country and 1.2% in the east (Jespersen et al., 2020).

In addition, in the study conducted by Zhang et al. (2020) on healthcare workers in China, 89% of healthcare workers have sufficient knowledge about COVID-19, 90% of them show the right behavior, among them experienced and highly educated it was determined that they displayed more positive behavior. Söğüt et al. (2020), in their study on midwifery students in Turkey, it was found that midwifery students have sufficient information about a large part of COVID-19. Similarly, in the study conducted by Khasawneh et al. (2020) with medical students in Jordan, it was found that most of the participants had sufficient knowledge about COVID-19. In other studies, it has been shown that the knowledge, attitudes and practices of healthcare professionals towards infectious diseases are at a good level (Sayed et al., 2011; Wang et al., 2020; Kim and Oh, 2016; Ergün et al., 2020). In other similar studies, it has been reported that there is a high level of knowledge concerning SARS-CoV-2 pandemic among

Greek health care workers and this is significantly associated with positive attitudes and practices towards preventive health measures (Papagiannis et al., 2020). Also, analysis has revealed that the level of the knowledge was positive in general, and optimistic attitudes and good practices are held (Puspitasari et al., 2020).

Furthermore, healthcare professionals can make their healthcare institutions a focal point for the spread of infection and lead to disease clusters (Rajakaruna et al., 2017). Because healthcare workers are faced with many problems that are different from normal working conditions due to the pandemic. The most important of these problems is the risk of infection and unwittingly causing the infection to spread (Yen et al., 2011; Yen et al., 2015). Among healthcare professionals; Situations such as poor understanding of the characteristics of the pathogen causing the pandemic, lack of knowledge about COVID-19, insufficient awareness and training on wearing and removing personal protective equipment, lack of knowledge on infection prevention and control, and prolonged contact with infected patients. listed as effective factors (Atkinson et al., 2020; Ali et al., 2020).

The number of healthcare workers affected by COVID-19 both in the world and in our country is at a considerable level. Among the studies conducted to date, there are a limited number of publications and reports evaluating the knowledge, attitude and practices of healthcare professionals towards COVID-19. On the other hand, perceptions about COVID-19 and the ongoing epidemic are changing rapidly. Hence, any lack of information among healthcare professionals; It can lead to misunderstandings, rumors and panic. Because receiving feedback from healthcare workers and determining their concerns; Providing life-saving information is of great importance in adapting response activities and building trust in the long term. In addition, to identify what healthcare professionals already know, how they react to it and why they may be resistant to change; It can help us develop effective and goal-oriented information, establish a more accurate dialogue with them, and encourage positive behavior. The purpose of this evaluation is; to direct the activities of risk communication, behavioral change and employee participation by determining the information, attitudes and practices of healthcare professionals regarding the new coronavirus as well as their information needs regarding COVID-19.

Understanding healthcare workers' knowledge, attitudes, practices help to predict the outcomes of planned behavior. Thus, the main goal of the current study was to analyze the level of knowledge,

attitude, and practice concerning COVID-19, to determine the structural relationship between knowledge toward COVID-19, attitude toward COVID-19 and practice toward COVID-19 with structural equation modelling, to detect socio-demographic variables related to a satisfactory level of them and to explore awareness and health behaviours associated with the prevention of coronavirus infection.

Material and method

Ethics approval

Prior to conducting the study, we obtained informed consent from the participants. This research was carried out upon the approval of the ethics committee of Duzce University Scientific Research and Publication Ethics Committee (Date: 14.01.2021, Decision Number: 2021/31). Quantitative research methodology was used because it is suitable for the purpose and main problem of the research and the analysis of the data set was performed by using SPSS 26 and AMOS 24 statistical analysis programs.

Participants

Data collection carried out by hospital-based survey at the Istanbul Training and Research Hospital (It has 1750 healthcare workers), which provides secondary healthcare services, and Yedikule Chest Diseases and Thoracic Surgery Training and Research Hospital (It has 2300 healthcare workers), which provides tertiary treatment, in Istanbul. The population consisted of 4.050 healthcare professionals from this public hospitals. The convenience sampling method was used because it is easily accessible. It was ensured that the participants were in the hospital, had an internet connection, voluntarily participated in a face-to-face or online survey, and could read, understand and answer the given questions. A total of 409 healthcare workers took part in the research. Approximately equal samples were taken from each hospital.

Research Design and Procedure

A hospital-based cross-sectional research design was used. The study was carried out in two different public hospitals operating in Istanbul providing secondary healthcare services. The study was designed and conducted by researchers. The study period was between mid January and mid February 2021. Participants were previously informed that participation was voluntary and their consent was obtained.

Measurements of variables

We applied the turkish version of a ten items Likert-type COVID-19 knowledge level scale (Ahmed et al., 2020). The measuring tool has been found to provide high reliability for the study sample ($\alpha=0.889$). And then, We applied the turkish version of a eight items Likert-type attitude scale toward COVID-19 (Ahmed et al., 2020). The measuring tool has been found to provide high reliability for the study sample ($\alpha=0.886$). After that, We applied the turkish version of a six items Likert-type practice scale toward COVID-19 (Limbu et al., 2020). The measuring tool has been found to provide high reliability for the study sample ($\alpha=0.758$).

In the first stage, permission was requested from the researchers who developed the original scales for the adaptation process and their approval was obtained. The scales were translated into Turkish separately by 3 experts who know both the language of the original scale and Turkish very well. In the second stage, the translations made by the authors and the translation group consisting of experts were compared. While making the comparison, each item was examined in terms of whether the translations were appropriate in terms of intended meaning. The third stage is the provision of the previous stage. At this stage, the scales translated into Turkish were given to a group of 3-5 people who are experts in the language of the original scale and independent from the experts in the second stage and these experts were asked to translate the scales from Turkish back to the original language. Later, the original expression of each item was compared one-to-one with the expression resulting from this translation. With the translation in the third stage, it was seen that the original scale was appropriate.

The concept of language equivalence is also named as language validity in the literature. For this purpose, the original scale and the draft scale were applied to a group of at least 30 people who know the languages of both scales well. In the application process, first the original scale and then the Turkish scale were applied at two-week intervals. After the application, the total scores of each individual in the study group obtained from both the original scale and the Turkish scale were calculated, and it was observed that the Pearson correlation coefficient of the relationship between the two applications was significant ($p<0.01$) and the degree of coefficient was 0.84 which shows a very high degree of harmony.

Data analysis

SPSS and AMOS package programs were used for statistical analysis. In order to evaluate the reliability in terms of internal consistency, separate Cronbach alpha coefficients of all two subscales were calculated. First, the reliability analysis was performed on the data, and then the main variables of the research (COVID-19 knowledge level, attitude toward COVID-19 and practice toward COVID-19) were examined in terms of means, standard deviations, reliability coefficients, frequency distribution and variance values. Second, confirmatory factor analyses (CFA), using structural equation modelling in AMOS 24, were performed to assess different latent structure models of the relationship between COVID-19 knowledge level, attitude toward COVID-19 and practice toward COVID-19. Criteria for determining confirmatory factor analysis model fit and measurement invariance were based on conventional standards (Munro, 2005; Brown, 2006; Byrne, 2001).

Results

Reliability of research data and pilot study

Conducting a pilot study;

A pilot study was carried out on 20 people with the draft scale and the expression errors in the questionnaire statements, misunderstandings by the respondents, spelling mistakes etc. have been corrected.

Test-retest reliability;

For the test-retest reliability, the draft scale was administered to 30 people twice with a 2-week interval and the total scores from the scale are given below. The level (degree) of the Pearson correlation coefficient between the first and the second application is 0.84 (84%) meaning that there is a very strong positive correlation between the first and the second application. It can be concluded that the measurements taken at different times are very similar, hence, the scale is highly reliable.

Application of the draft scale to the target audience;

An online survey technique was applied to 409 individuals.

Performing item analysis for internal consistency reliability;

For the reliability analysis, "item analysis based on item-total correlation" was performed on the data obtained from the target population.

Normality Analysis

When the number of observations is 29 or more, Kolmogorov-Smirnov Test is used for normality (Kalaycı, 2008). Therefore, Kolmogorov-Smirnov Test was used to determine whether the data showed a normal distribution and as a result of the analysis, it was seen that the data were not normally distributed. It is common to observe abnormal data in studies of this nature. Micceri (1989) states that normality is rare in social science studies that require the use of non-parametric tests. In addition, in cases where the number of subjects entering the analysis is high, it can be accepted that the variables meet the normality assumption according to the central limit theorem (Smidt et al., 2001). On the other hand, according to Tabachnick and Fidell (2013), if the skewness/kurtosis values obtained from the normal distribution analysis are between -1.5 and +1.5, the data is considered to have a normal distribution. Table 1 shows the skewness and kurtosis values of the data.

Table 1. *Skewness and Kurtosis Values of the Data*

Variables	Skewness Values	Kurtosis Values
Knowledge toward COVID-19	-1,885	5,299
Attitude toward COVID-19	-1,167	3,169
Practice toward COVID-19	-,894	1,458

As can be seen from the table, the skewness and kurtosis values of all variables are between -1.5 and +1.5. Therefore, analysis techniques with normal distribution were applied to all data.

Demographic characteristics of study participants

Four hundred and nine (409) healthcare workers in Turkey participated in this survey. Table 2 shows the main characteristics of the participants in the study. It can be seen that 43.5% males and 56.5% females were the respondents for this study. Among 409 respondents, 72.1% were aged 20–29 years, 16.1% were aged 30-39 years, 7.8% were aged 40-49, 3.7% were aged 50-59 and the remaining 0.2 % were aged >59 years. Participants about two-thirds (77.3%) had college education levels. Most respondents were unmarried (71.6%) and were nurses (53.8%). Other occupations such as doctors, paramedics, medical laboratory assistant, patient consultant, health officer and technical staff accounted for 5.1%, 3.7%, 8.3%, 2.4%, 13.9% and 12.7%, respectively. And the majority of participants had 0-5 years experience (62.9%). There was no significant difference in knowledge towards COVID-19 score according to sex, age, experience, marital status, speciality and

educational level of the participants. Similarly there was no significant difference in attitude towards COVID-19 score according to sex, age, experience, marital status, speciality and educational level of the participants. Therefore there was a statistically significant difference in practices towards COVID-19 score according to sex (t test = -3.002; P < .05), marital status (t test = 2.771; P < .05) and educational level of the participants (Anova = 3.191; P < .05). However, there was no significant relationship among the age of the participants, the educational level of the participants, the experience of the participants and the speciality of the participants.

Table 2. Demographic Characteristics of Participants and T Test and Anova Analysis Results

Variables	Frequency (n)	Percentage (%)	Knowledge towards COVID-19		Attitude towards COVID-19		Practices towards COVID-19	
			t Test / Anova (t/F)	p-value (2tailed)	t Test / Anova (t/F)	p-value (2tailed)	t Test / Anova (t/F)	p-value (2tailed)
Sex								
Male	178	43.5	-1.124 ^a	.262	-1.054 ^a	.293	-3.002 ^a	.003
Female	231	56.5						
Age categories			.811 ^b	.519	2.161 ^b	.073	2.230 ^b	.065
20-29	295	72.1						
30-39	66	16.1						
40-49	32	7.8						
50-59	15	3.7						
>59	1	0.2						
Experience (years)			1.067 ^b	.381	1.965 ^b	.070	1.468 ^b	.188
0-5	284	69.4						
6-10	57	13.9						
11-15	14	3.4						
16-20	21	5.1						
21-25	13	3.2						
26-30	14	3.4						
>30	6	1.5						
Marital Status			.451 ^a	.652	1.147 ^a	.253	2.771 ^a	.006
Married	116	28.4						
Unmarried	293	71.6						
Speciality			1.654 ^b	.131	.539 ^b	.779	1.071 ^b	.379
Doctors	21	5.1						
Nurses	220	53.8						
Paramedics	15	3.7						
Medical laboratory assistant	34	8.3						
Patient consultant	10	2.4						
Health officer	57	13.9						
Technical staff	52	12.7						
Educational attainment			2.125 ^b	.121	2.466 ^b	.086	3.191 ^b	.042
Junior college and below	56	13.7						
College	316	77.3						
Postgraduate	37	9.0						

^a Independent sample t test ^b ANOVA test

Descriptive findings related to factors

Descriptive statistics, averages, standard deviations, reliability coefficients, number of participants and variance values are given in Table 3.

Table 3. *Descriptive Statistics Related to Factors*

Variables	N	Mean	Standard Deviation	Variance	Cronbach's alpha
Knowledge toward COVID-19	409	4.2800	.66029	.436	.889
Attitude toward COVID-19	409	3.8166	.60196	.362	.886
Practice toward COVID-19	409	3.9623	.74139	.550	.758

The overall reliability coefficient was found to be $\text{Alpha} = 0.896$. Because $0.80 \leq \alpha < 1.00$, the scale is highly reliable. Ensuring validity and reliability shows the existence of a structural relationship between knowledge toward COVID-19, attitude toward COVID-19 and practice toward COVID-19 of health care workers during the rapid rise period of the COVID-19 outbreak.

The model fit measures

In this study, a total of 23 questions formed two latent variables. Out of these 23 items, 2 items were not included in the analysis since they had a poor factor load. Model fit was tested with the model goodness-of-fit indicators given in Table 4 and accepted in the literature.

Table 4. *Model Fit Measures*

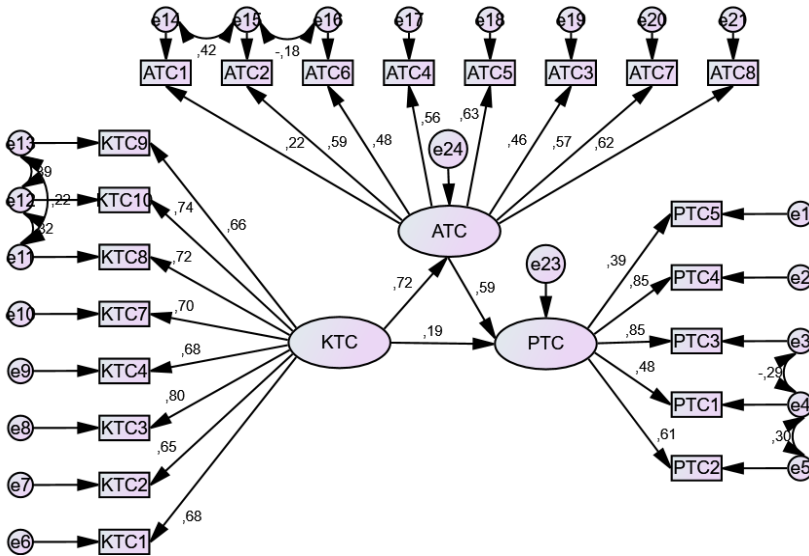
Measure	Estimate	Threshold	Interpretation
CMIN/DF	2.891	Between 1 and 5	Acceptable range
CFI	0.903	≥ 0.90	Within range
GFI	0.893	≥ 0.85	Within range
SRMR	0.057	≤ 0.08	Within range
RMSEA	0.068	≤ 0.10	Within range
IFI	0.904	≥ 0.90	Within range
RMR	0.054	≤ 0.08	Within range

In Table 4, it is seen that all latent variables of the study provide the general model goodness of fit values suggested by Munro (2005), Brown (2006) and Byrne (2001).

The results of the measurement model

It was assumed that the reasoning between the variables in the research model can be explained. Confirmatory factor analysis was performed to test the validity of the scales used, and the structure of

all scales were verified. Figure 1 shows the confirmatory factor analysis results and model fit for the variables of knowledge toward COVID-19, attitude toward COVID-19 and practice toward COVID-19.

Figure 1. The Results of the Full Model

The estimates or standard loading of each item ranges from 0.21 to 0.85. Table 5 shows that the cronbach's α coefficients are above the minimum criterion (> 0.60). Finally, for average variance extracted (AVE) and construct reliability (CR), Fornell and Larcker (1981) stated that although the AVE value is below 0.50, if the CR value is above 0.70, AVE values below 0.50 can be accepted. In addition, Table 5 shows that the structures applied in the research meet the reliability and validity criteria.

Table 5. The Items' Estimate and the Constructs' Cronbach's α , AVEs and CRs.

Constructs	Items	Estimate	Cronbach's α	Average Variance Extracted (AVE)	Construct Reliability (CR)
Practice toward COVID-19 (PTC)	PTC5	.392	.758	0.44	0.75
	PTC4	.855			
	PTC3	.852			
	PTC1	.479			
	PTC2	.615			

Knowledge toward COVID-19 (KTC)	KTC1	.680	.889	0.50	0.91
	KTC2	.649			
	KTC3	.803			
	KTC4	.681			
	KTC7	.699			
	KTC8	.723			
	KTC10	.736			
Attitude toward COVID-19 (ATC)	ATC1	.218	.886	0.28	0.74
	ATC2	.585			
	ATC6	.476			
	ATC4	.562			
	ATC5	.632			
	ATC3	.460			
	ATC7	.572			
ATC8	.616				

Since the CR values are greater than 0.7, the factors have high construct reliability. The fit values examined show that the data fit the model well. Table 6 shows the results of the structural model.

Table 6. The Result of the Structural Model

Hypothesis	Paths	Estimate	S.E.	C.R.	P	Result
Effect of Knowledge toward COVID-19 on Practice toward COVID-19 (Before Mediation)						
H ₁	PTC <--- KTC	.603	.080	6.214	***	H ₁ supported
Effect of Knowledge toward COVID-19 on Practice toward COVID-19 (After Mediation)						
H ₂	ATC <--- KTC	0.721	.067	3.856	***	H ₂ supported with a partial mediation
	PTC <--- ATC	0.588	.396	3.259	.001	
	PTC <--- KTC	0.189	.064	2.328	.020	

The indirect relationship and its properties are shown in Table 7. When the mediator variable (Attitude toward COVID-19 / ATC) is included in the model with the independent variable (Knowledge toward COVID-19 / KTC) are included in the model, the direct effect of the independent variable (Knowledge toward COVID-19 / KTC) on the dependent variable (Practice toward COVID-19 / PTC) is reduced. The standardized regression value between the independent variable (Knowledge toward COVID-19 / KTC) and the dependent variable (Practice toward COVID-19 / PTC) decreased from 0.613 to 0.333.

Table 7. Indirect Effect Of The Model

Indirect Path	Unstandardized Estimate	Standardized Estimate	p value
KTC --> ATC --> PTC	0,333	0,424	***

The results of the structural model

From the result, it is found that with a direct effect of ‘knowledge toward COVID-19’, there is a significant impact established on practice toward COVID-19. Thus, H₁ is statistically

supported. On the other hand, with the presence of a mediator, attitude toward COVID-19, it can be seen that the relationship between ‘knowledge toward COVID-19’ and ‘practice toward COVID-19’ becomes less significant and creates a partial mediation effect into the relationship.

Conclusion

The COVID-19 disease, which has recently affected the world and spread to continents in a short time, has become a life-threatening agent and an international type of fear. This disease was first seen on December 12, 2019 in Wuhan, China. Due to the rapid spread of the virus, it has been reported in the latest statistical data that it has now infected more than 150 countries. Health workers are also in close contact with infected patients due to their profession, and they also play a vital role in the control of infection. This study was tried to assess the knowledge, attitude and practices toward the COVID-19 outbreaks among healthcare workers and to test the structural relationship between knowledge, attitude and practices with structural equation modelling. In this study, the socio-demographic, knowledge, attitude and practices toward COVID-19 of 409 healthcare workers were analyzed. This is the first study that examined especially healthcare workers’ mental health and its associated factors during the novel coronavirus outbreak in Turkey using a medium-scale cross-sectional design.

This study was conducted in the second boom period of the COVID-19 outbreak and in areas critically affected by the outbreak. In this study, it was investigated whether there was a relationship between the attitudes and practices toward COVID-19 of the healthcare workers and their sociodemographic characteristics, the changes they experienced in daily life due to coronavirus, and their levels of knowledge about the coronavirus disease. According to the results of this research work, the knowledge, attitude and practices toward COVID-19 of the healthcare workers participating in the research were sufficient, optimistic and good. Knowledge level toward COVID-19 are significantly associated with attitude toward COVID-19.

Overall, healthcare workers have sufficient knowledge, optimistic attitude and good practices toward COVID-19. In this study, a great majority of the participants had sufficient knowledge of clinical symptoms of the disease which is similar to recent studies (Guan et al., 2020). Participants were aware of the asymptomatic transmission of the virus. Studies, support the possible transmission of

coronavirus from asymptomatic patients (Guan et al., 2020; Rothe et al., 2020). Our finding showed a great majority of the study participants had favorable attitude towards the COVID-19. This findings is in line with the study conducted in China and Iran (Huynh et al., 2020; Bhagavathula et al., 2020) and Saudi Arabia (Asaad et al., 2019). The results of the current study showed that healthcare professionals need accurate information about the signs and symptoms of the disease, as well as a fairly good level of knowledge about COVID-19.

Among the factors affecting the transmission of COVID-19 infection among healthcare workers, the poor understanding of the characteristics of the pathogen causing the infection, the insufficient awareness and training on wearing and removing personal protective equipment, secondary infections and occupational hazards, lack of sufficient time for systematic training and practices, inspection and lack of guidance, long working hours, mental distress such as fatigue, stress, anxiety, physical and mental violence. Healthcare workers who are at risk and who feel anxious and who do not have adequate pandemic preparation may not be able to provide adequate and quality health care, together with occupational exposure and difficulties specific to the pandemic period. On the other hand, healthcare professionals should take part in the fight against the pandemic regarding the protection and improvement of the health of the society on the other hand, ensuring the continuity of quality health care and service despite the need for healthcare.

As a result, teaching key information to encourage healthcare professionals to adopt positive behaviors, preventing COVID-19 disease among healthcare professionals, addressing false information and rumors with feasible information, and organizing seminars on improving hygiene, information with people who have an impact on community life, such as healthcare administrators and doctors. materials, promote internal dialogue and social cohesion by focusing on addressing stigma and xenophobia among healthcare professionals, and periodically encourage those at the highest risk, barriers to healthy behavior, information needs, preferred/trusted communication channels and it is recommended to regularly evaluate information, attitudes and practices to determine community perception of risks.

COVID-19 disease is currently seen as a global public health problem worldwide due to its potentially high mortality rate. Healthcare workers, on the other hand, play a critical role in preventing the COVID-19 outbreak through appropriate care and preventive procedures, as they have direct contact with patients in

such global outbreaks. In addition, social issues become more complex when it comes to the chain of infection in such pandemics. Therefore, in such a new global epidemic situation, it is also important to investigate the knowledge, attitudes and practices of health professionals regarding the pandemic.

In the study, it was found that the level of compliance of health workers with knowledge, attitudes and practices about preventing COVID-19 was quite good. It is estimated that the high level of knowledge, attitudes and compliance with the practices of health workers about preventing COVID-19 is one of the most important factors that help the country to successfully control COVID-19 in the beginning. In addition, this research has revealed the importance of continuously increasing and maintaining the awareness of healthcare professionals about their knowledge, attitudes and practices on COVID-19 prevention. In addition, this research provides valuable information for countries currently facing the ongoing pandemic to identify and address gaps in knowledge, attitudes and practices on COVID-19 prevention, as well as to identify the mental health impact of COVID-19.

COVID-19 disease is seen as an important global health problem that affects societies, especially healthcare workers. Even though different individuals and groups have experienced some psychological and social problems at different levels, the most affected group has been the health workers. Conducting descriptive studies to determine the mental and psychological needs of healthcare workers during the epidemic will greatly contribute to the pandemic management process.

References

- Ahmed, M. A., Rehab, H. E., Mahdi, A. A., and Maher, E. (2020). Knowledge and attitudes towards Middle East respiratory syndrome-coronavirus (MERS-CoV) among health care workers in south-western Saudi Arabia. *East Mediterr Health J.*, 26 (4), 435-442.
- Ali, S., Noreen, S., Farooq, I., Bugshan, A., and Vohra, F. (2020). Risk Assessment of Healthcare Workers at the Frontline against COVID-19. *Pak J Med Sci.*, 36, 99-103.
- Asaad, A. M., El-Sokkary, R., Alzamanan, M., and El-Shafei, M. (2020). Knowledge and attitudes towards Middle East respiratory syndrome-coronavirus (MERS-CoV) among health care workers in south-western Saudi Arabia. *East Mediterr Health J.*, 26 (4), 435-442.

- Atkinson, P., French, J., Lang, E., McColl, T. and Mazurik, L. (2020). Just the Facts: Protecting frontline clinicians during the COVID-19 pandemic. *Canadian Journal of Emergency Medicine*, 1-5.
- Bhagavathula, A. S., Aldhalei, W. A., Rahmani, J., Mahabadi, M. A. and Bandari, D. K. (2020). Novel Coronavirus (COVID-19) Knowledge and Perceptions: A Survey on Healthcare workers. *medRxiv*, <https://doi.org/10.1101/2020.03.09.20033381>
- Brown, T. A. (2006). Confirmatory factor analysis for applied research. New York: Guilford Press.
- Byrne, B. M. (2001). Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming. Lawrence Erlbaum Associates.
- Cetintepe, S. P. and İlhan, M. N. (2020). COVID-19 Salgınında Sağlık Çalışanlarında Risk Azaltılması. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 4, 50-54.
- Çobanoğlu, N. (2009). Ölümcül Olabilen Bulaşıcı Hastalıklarla İlgili Tıbbi Araştırmalarda Etik, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, Orhan Yılmaz (Ed.), TÜBİTAK, Ulakbim, Ankara, (s. 29-38).
- Ergün, E., Ergün, Ş. and Çelebi, İ. (2020). Acil Sağlık Hizmetleri Personellerinin COVID-19 Hakkında Bilgi, Korunma Düzeyleri ve Etkileyen Etmenler. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 16-27.
- Fornell, C. and Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 48, 39-50.
- Guan, W. J., Ni, Z. Y., Hu, Y., Liang, W. H., Ou, C. Q. and He, J. X. et al. (2020). Clinical Characteristics of Coronavirus Disease 2019 in China. *N Engl J Med.*, 1-13.
- Hartmann, S., Rubin, Z., and Sato, H. et al. (2020). Coronavirus 2019 (COVID-19) Infections Among Healthcare Workers, Los Angeles County, Clin Infect Dis. 2020 Aug 17: ciaa1200. doi:10.1093/cid/ciaa1200. Epub ahead of print. PMID: 32803237; PMCID: PMC7454348.
- Huynh, G., Nguyen, T. N. H., Tran, V. K., Vo, K. N., Vo, V. T. and Pham, L. A. (2020). Knowledge and attitude toward COVID-19 among healthcare workers at District 2 Hospital, Ho Chi Minh City. *Asian Pacific Journal of Tropical Medicine*, 13(6), 260-265.
- Jespersen, S., Mikkelsen, S. and Greve, T. et al. (2020). Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2 Seroprevalence Survey

- Among 17 971 Healthcare and Administrative Personnel at Hospitals, Prehospital Services, and Specialist Practitioners in the Central Denmark Region. *Clinical Infectious Diseases*, ciaa1471, doi: 10.1093/cid/ciaa1471.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (3. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Khasawneh, A. I., Humeidan, A. A., Alsulaiman, J. W., Bloukh, S. and Ramadan, M. (2020). Medical students and COVID-19: Knowledge, attitudes, and precautionary measures. a descriptive study from Jordan. *Frontiers in Public Health*. <https://dx.doi.org/10.3389/fpubh.2020.00253>.
- Kim, O. S. and Oh, J. H. (2016). The Convergence Study on Anxiety, Knowledge, Infection Possibility, Preventive Possibility and Preventive Behavior Level of MERS in Nursing Students. *Journal of the Korea Convergence Society*, 7(3), 59-69.
- Limbu, D. K., Piryani, R. M. and Sunny, A. K. (2020). Healthcare workers' knowledge, attitude and practices during the COVID-19 pandemic response in a tertiary care hospital of Nepal. *PLoS ONE*, 15(11), e0242126. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242126>
- Micceri, T. (1989). The unicorn, the normal curve, and other improbable creatures. *Psychological Bulletin*, 105, 156-166.
- Munro, B. H. (2005). *Statistical Methods For Health Care Research*. Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins, 351-376.
- Nguyen, L. H., Drew, D. A. and Graham, M. S., et al. (2020). Risk of COVID-19 among front-line health-care workers and the general community: a prospective cohort study. *Lancet Public Health*, 5, e475–83.
- Papagiannis, D., Malli, F., Raptis, D. G., Papathanasiou, I. V. and Fradelos, E. C. et al. (2020). Assessment of Knowledge, Attitudes, and Practices towards New Coronavirus (SARS-CoV-2) of Health Care Professionals in Greece before the Outbreak Period. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 4925.
- Puspitasari, I. M., Yusuf, L., Sinuraya, R. K., Abdullah, R. and Koyama, H. (2020). Knowledge, Attitude, and Practice During the COVID-19 Pandemic: A Review. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 13, 727–733.
- Rajakaruna, S. J., Liu, W. B., Ding, Y. B. and Cao, G. W. (2017). Strategy and technology to prevent hospital-acquired infections: Lessons from SARS, Ebola, and MERS in Asia and West Africa. *Military Medical Research*, 4(1), 32.

- Rothe, C., Schunk, M., Sothmann, P., Bretzel, G., Froeschl, G. and Wallrauch, C. et al. (2020). Transmission of 2019-NCOV infection from an asymptomatic contact in Germany. *N Engl J Med.*, 382(10), 970-971.
- Sayed, M. E., Kue, R., Mcneil, C. and Dyer, K. S. (2011). A Descriptive Analysis of Occupational Health Exposure in an Emergency Medical Services System. *Prehosp Emerg Care*, 15, 506-510.
- Smidt, R. K., Levine, D. M. & Ramsey, P. P. (2001). Applied Statistics. Prentice Hall.
- Sögüt, S., Dolu, I. and Cangol, E. (2020). The relationship between COVID-19 Knowledge Levels and Anxiety States of Midwifery Students During the Outbreak: A Cross-Sectional Web-Based Survey. *Perspectives in Psychiatric Care*, <https://dx.doi.org/10.1111/ppc.12555>
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics (6th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Wang, D., Hu, B., and Hu, C. et al. (2020). Clinical characteristics of 138 hospitalised patients with 2019 novel coronavirusinfected pneumonia in Wuhan, China. *JAMA*, 323, 1061-1069.
- Wang, C., Hornby, P. W., Hayden, F. G., and Gao, G. F. (2020). A Novel Coronavirus Outbreak of Global Health Concern. *Lancet*, 395(10223), 496.
- World Health Organization (WHO). (2020). Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. <https://COVID19.who.int/table>
- Yen, M. Y., Lin, Y. E., Lee, C. H., Ho, M. S., Huang, F. Y. and Chang, S. C. et al. (2011). Taiwan's traffic control bundle and the elimination of nosocomial severe acute respiratory syndrome among healthcare workers. *Journal of Hospital Infection*, 77(4), 332-337.
- Yen, M. Y., Schwartz, J., Wu, J. SJ. and Hsueh, P. R. (2015). Controlling Middle East respiratory syndrome: lessons learned from severe acute respiratory syndrome. *Clinical Infectious Diseases*, 61(11), 1761-1762.
- Zhang, M., Zhou, M., Tang, F., Wang, Y. and Nie, H. (2020). Knowledge, Attitude and Practice Regarding COVID-19 Among Health Care Workers in Henan, China. *Journal of Hospital Infection*, 105, 183-187. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jhin.2020.04.012>
- Zheng, L., Wang, X., and Zhou, C. et al. (2020). Analysis of the Infection Status of Healthcare Workers in Wuhan During the COVID-19 Outbreak: A Cross-sectional Study. *Clin Infect*

Dis, 71(16), 2109-2113. doi:10.1093/cid/ciaa588. PMID: 32409825; PMCID: PMC7239233.

Additional Statement

The authors contributed equally to the study.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 389-426
ISSN: 1302-6879

Kuzeybatı İran'da Urartu'nun Güç Simgesi: Yerleşim ve Kaleler* Urartian Symbol of Power in Northwest Iran: Settlement and Castles

• Ayla BAŞ*

*Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Samsun/Türkiye. Asst. Prof., Ondokuz Mayıs University, Science-Faculty of Letters, Department of Archeology, Samsun/Turkey. aylaabas@gmail.com / ayla.bas@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6546-4805

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

01/11/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

13/12/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atrf: Baş A. (2021). Kuzeybatı İran'da Urartu'nun Güç Simgesi: Yerleşim ve Kaleler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 389-426

Citation: Baş A. (2021). Urartian Symbol of Power in Northwest Iran: Settlement and Castles. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 389-426

Öz

M.Ö. I. bin toplumlarının önemli isimleri arasında yer alan Urartu Krallığı, yaşadığı coğrafyada egemen olma adına birçok politik yaptırımda bulunmuştur. İran'ın Kuzeybatı kesimi de bu yaptırımlarından payını almıştır. Yazılı metinler ve arkeolojik veriler, Urartu Krallığı'nın M.Ö. 9. yüzyıldan başlayarak M.Ö. 7. yüzyıla kadar Kuzeybatı İran üzerine çok sayıda askeri seferler düzenlediğini ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar, Urartular'ın İran'ın kuzeybatısında özellikle Urmiye Gölü ve çevresini hedef aldıklarını göstermektedir. Urmiye ve havzasının dışında Urartuların ilgilendiği bir diğer bölge, Sabalan dağı ve çevresidir. Batıda Sahend Dağı'nın sınır oluşturduğu bölge, doğuda Sabalan dağı ve kuzeyindeki Ahar çevresine kadar uzanmaktadır. Urartu Krallığı'nın Kuzeybatı İran'a yönelmesinde siyasi ve ekonomik etkenlerin ağırlıklı olduğu doğrulanmıştır. Urartu'nun Kuzeybatı İran'da varlık göstermesiyle elde ettiği gücün siyasi sonuçları gibi kültürel anlamda kazanımları da söz konusudur. Bunlardan biri, kanıtlanabilirlik açısından somut örneklerin belki de en önemlisi, yerleşim ve kalelerdir. Urartu sınırlarına dahil edilen Urmiye Havzası ve Urmiye Gölü'nün doğusunda doksana yakın yerleşim ve kalelerin varlığı, Kuzeybatı İran'ın iskan politikasına dahil edildiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Urartu'nun Kuzeybatı İran'daki politik yaptırımlarının sonucunda bölgede tespit edilen yerleşim ve kaleler ele alınacaktır. Mimari özellikleri doğrultusunda değerlendirilecek olan yerleşim ve kaleler, Van Gölü havzasında yer alan Urartu örnekleriyle karşılaştırılacak, her iki bölgedeki eserler benzer ve farklı yönleriyle değerlendirilecektir. Anahtar Kelimeler: Urartu Krallığı, Kuzeybatı İran, kültür, yerleşim, kale.

*Bu çalışma, YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prohistrya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalında tamamlanan " Urartu ve Assur Krallığı'nın Kuzeybatı İran ile Kültürel İlişkileri ve Sonuçları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Abstract

The Urartian Kingdom, which is among the important names of the societies of the 1st millennium BC, has made many political sanctions in order to dominate the geography where it lives. The northwestern part of Iran has also received its share of these sanctions. Written texts and archaeological data indicate that the Urartian Kingdom dates back to BC. Starting from the 9th century BC. It reveals that he organized many military expeditions on Northwest Iran until the 7th century. Research shows that the Urartians specifically targeted Lake Urmia and its surroundings in the northwest of Iran. Apart from Urmia and its basin, another region of interest to the Urartians is Mount Sabalan and its surroundings. The region bordered by Sahend Mountain in the west extends to Sabalan Mountain in the east and Ahar in the north. While it is confirmed by the studies that the political and economic factors are dominant in the orientation of the Urartian Kingdom to Northwest Iran, the power obtained as a result of this has cultural gains as well as political consequences. Among them, perhaps the most important of the concrete examples in terms of provability, are settlements and castles. The existence of nearly ninety settlements and castles in the east of Urmia Basin and Lake Urmia, which are included in the borders of Urartu, reveals that Northwest Iran was included in the settlement policy. In this study, the settlements and castles found in the region as a result of the political sanctions of Urartu in Northwest Iran will be discussed. The settlements and castles, which will be evaluated in terms of their architectural features, will be compared with the Urartian examples in the Van Lake basin, and the works in both regions will be evaluated with their similar and different aspects.

Keywords: Urartu Kingdom, Northwest Iran, Culture, Settlement, Castle.

Giriş

Orta Demir Çağ uygarlıklarından Urartu Krallığı, M.Ö. 9.- 7. yüzyılları arasında hüküm sürmüştür. Urartu'nun çekirdek bölgesi Van Gölü Havzası'ndan başlayan kuruluş serüveni, batıda Karasu-Fırat, kuzeyde Kuzey Ermenistan dağları, Doğuda İran'daki Savalan Dağı, güneyde Zagros Dağları'ndan Doğu Toroslar'a kadar uzanan sınırlara ulaşmıştır. Güneyde güçlü Assur hegemonyasına rağmen Urartu, yaklaşık iki yüzyıl boyunca Yakındoğu siyasetinde önemli bir rol üstlenmiştir (Salvini, 2006: 25). Urartu'nun özellikle dış politikada ve askeri alanda izlediği strateji, bu güce ulaşmasındaki ana etkenlerden biridir. Urartu, yaşadığı dönemin ve coğrafyanın güçlü devletleri arasında hayatta kalabilmek için yayılım siyasetini benimsemiş ve icraatlarını da bu doğrultuda gerçekleştirmiştir.

Urartu metinlerinin yanı sıra Assur yazılı belgelerinin de bildirdiği üzere Urartu, Van Gölü Havza'sının kuzey, batı ve doğusuna birçok askeri sefer düzenlemiştir. Yayılım siyaseti çerçevesinde

düzenlenen bu seferler, Urartu kralları tarafından doğru bir biçimde uygulandığında önemli kazançlar elde edilmiştir. Sınırların genişlemesinin yanı sıra kendi kültürel unsurlarına katkı sunacak yeni öğelerle tanışılmıştır. Ayrıca “Urartu kültürü” olarak ifade edilen birçok maddi kültür kalıntısı, Urartu sınırlarına dahil edilen bölgelerde varlık bulmuştur. Bunlardan biri de yerleşim ve kalelerdir.

Urartu'nun Kuzeybatı İran Yayılımı

Güneyde Yeni Assur Krallığı'nın güçlü yapısı ve Urartu ile sürekli mücadele etmesi, Urartu'nun yayılım bölgelerini belirlemede önemli bir faktör olmuştur. Bu nedenle güney bölgesine inemeyen Urartu, yayılmacı siyasetini farklı bölgelerde uygulamıştır. Bu bölgelerden biri de Urartu'nun merkezi başkent Tuşpa'nın doğusunda kalan İran'ın kuzeybatı kesimidir. Özellikle de Urmiye Gölü ve çevresi olmak üzere birçok yerleşim Urartu seferlerine maruz kalmıştır (Baş, 2017:11-18).

Urartu'ya dair çalışmalarda referans alınan yazılı metinler, birçok konuda olduğu gibi Kuzeybatı İran yayılımına da ışık tutmaktadır. Yazılı belgeler ve arkeolojik veriler, Urartu krallarının erken dönemlerden itibaren İran'ın kuzeybatı kesimi ile ilgilendiklerini ortaya koymaktadır. M.Ö. 9. yüzyılda İşpuini ve Minua'nın (M.Ö. 830-810) ortak krallık döneminde başlayan seferler, Minua'nın (M.Ö. 810-785/780) devleti tek başına yönettiği dönemde de devam etmiştir. Arkasından I. Arğışti (M.Ö. 785/780-764), II. Sarduri (M.Ö. 755-730), I. Rusa (M.Ö. 730-714/713), II. Arğışti (M.Ö. 713) dönemine kadar aşamalı olarak süren bu siyasi anlayış, II. Rusa (M.Ö.675) döneminde son bulmuştur (Payne, 2006, CTU: I, CTU: II).

Yerleşim ve Kaleler

Yapılan kazı çalışmaları ve araştırmalar, Kuzeybatı İran'da yaklaşık doksana yakın kale-yerleşmenin varlığına dikkat çekmektedir. (Kroll, 2011: 160). Kale ve yerleşimlerin büyük bir çoğunluğu W.Kleiss'in bölgede yaptığı çalışmalarla bilim dünyasına sunulmuştur. (Kleiss, 1968:1-44; Kleiss, 1970:7-65; Kleiss, 1976a: 19-43; Kleiss: 1977a, 181-182; Kleiss, 1977b: 53-83; Kleiss, 1977c: 23-52; Kleiss,1988b: 181-215.) Daha sonra Kroll, Biscione, Muscarella ve Zimansky'in çalışmaları, Kuzeybatı İran'daki kale ve yerleşimler hakkındaki bilgileri daha da netleştirmiştir (Kroll,2010: 21-36- Kroll, 2011: 150-169; Kroll, 2013: 175-195; Biscione, 2012: 77-88; Muscarella, 1971b: 44-49; Muscarella, 1973: 47-76; Muscarella, 1974a: 35-90; Zimansky, 1985: 1-30).

Kuzeybatı İnan'daki yerleşim ve kalelerin büyük bir çoğunluğu, Urmiye Gölü ve çevresinde yer almaktadır. Kuzeybatı İnan'ın dağlık coğrafyası ve Zagros¹ dağ silsilesine karşın; Urmiye havzasının stratejik konumunun yanı sıra; iklim şartlarının elverişli olduğu, bölgedeki alüvyonlu ovaları ve vadileri içinde barındırdığı görülmektedir. Bu vadi ve ovaların içinden geçen nehirler ve çaylar, Urmiye Havzası'nın ekilebilir tarım arazilerine sahip olmasını ve hayvancılığın yapılması için zengin otlakların oluşmasını sağlamıştır. Urartu için oldukça önemli olan bu özellikler, birçok yerleşimin kurulmasında önemli bir etken olmuştur (Kroll, 2011: 150). Solduz, Urmiye, Uşnu, Şahpur (Salmas), Hoy, Kara Ziyaeddin ve Marand Ovaları başta olmak üzere verimli ovalar Urartular tarafından tercih edilmiştir (Zimansky, 1985: 20).

Genelde Urmiye Havzası'nda yoğunlaşan ve çalışmamıza konu olan yerleşim ve kaleler harf sırasına göre ele alınacak ve genel özellikleri doğrultusunda değerlendirilecektir.

Agrab Tepe

Agrab Tepe, Solduz Ovası'nda yer almaktadır. 6 m. yükseklikte ve 52 m. genişliğinde ölçülere sahiptir(Muscarella, 1973: 47, 48). Agrab Tepe'de yapılan çalışmalarda Urartu dönemine tarihlendirilen kerpiç duvarlı 13 odalı bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı, kalın ve kuleli savunma duvarıyla çevrilmiştir(Muscarella, 1973: 50). **(Resim-1)** Hasanlu'ya 3 km.'lik mesafe olması nedeniyle, Hasanlu yerleşimini koruma amacıyla inşa edildiği ve olasılıkla gözetleme kulesi olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür. Agrab Tepe, M.Ö. 8.-7. yüzyıllarına tarihlendirilmiştir (Muscarella, 1973: 50, 71-74).

Ahu-Derrah Tepe

Ahu-Derrah Tepe, Şahpur ve Guşçi arasındaki geçitte yer almaktadır. Stratejik konuma sahiptir. Burada M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilen bir Urartu kalesinin varlığı tespit edilmiştir (Kleiss, 1975a: 65; Kleiss ve Hauptman, 1976, İnan no: 67).

Aladağ Kalesi

Aladağ Kalesi, Hoy Ovası'nın 20 km. güneybatısındadır. 60 m. yükseklikte bir tepe üzerine kurulan kale, dikdörtgen planlıdır. Çevresi; köşeleri rızalitli, doğusu bastiyonlarla güçlendirilmiş koruma

¹ Kuzeybatı İnan ve Urartu arasında sınır oluşturan Zagros dağları kuzeybatıdan güneybatıya doğru 1800 km. uzunluğa ve bazı kesimlerde 4500 m.'ye kadar ulaşan yüksekliğe sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Young, 1967:12; Levine, 1969:8-9; Pecorella ve Salvini, 1982: 1-47.

duvarıyla çevrilmiştir. Giriş, güneydeki tek geçitle sağlanmıştır. Çok sayıda ele geçen çanak çömlek, Urartu dönemine atfedilmiştir (Kleiss ve Kroll, 1978: 53).

Allahverdikant Kalesi

Allahverdikant Kalesi, Kara Ziyaeddin Ovası'nda, Bastam kalesinin 20 km. doğusundadır. Urartu sur yatağı, kanal yapısı, sarnıç ve yol istasyonu açığa çıkarılmıştır (**Resim-2**) İncelenen bu veriler ışığında kale, M.Ö. 8. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1977a: 182; Kleiss, 1977b: 57 vd.; Kroll, 1977: 90; Kleiss-Hauptman, 1976: İran no: 74).

Arslan Kalesi

Arslan Kalesi; Urmiye Gölü'nün güneyinde, Mahabad'ın 38 km. doğusunda, Mianduab'ın 32 km. batısında ve Taştepe'nin 5 km. güneyindedir. Burada M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen bir Urartu kalesi tespit edilmiştir (Kleiss, 1973: 26-27; Kleiss- Hauptman, 1976: İran no: 53).

Aşağı Kurul

Bastam'ın 10 km. batısında Akçay'ın kıyısında yer alan Aşağı Kurul, 51 m. yükseklikte bir tepe üzerinde inşa edilmiş, 104 m.x 37.50 m. ölçülerindedir. Yerleşim ve yol istasyonu olarak kullanmıştır. Yerleşimin doğusunda tespit edilen sur duvarlarında bastiyonlara yer verildiği görülmektedir (**Resim-4**) M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1970a: 7; Kleiss, 1973: 76; Kleiss, 1975a: 63; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 14; Forbes, 1983: 34).

Badr-ed Din Tepe (Naaulus)

Uşnu Vadisi'nin 10 km. güneydoğusunda yer alan Badr-ed Din Tepe, Naaulus adlı köyün batısında bulunan höyük tarzı bir yerleşimdir. Araştırmalarda kale kalıntıları ve çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir. Söz konusu veriler yerleşimin, M.Ö. 7. yüzyılda iskân edildiğini ve yol istasyonu olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır (Kleiss, 1977b: 77; Kroll, 1977: 115).

Baranduz Kalesi

Baranduz Kalesi; Urmiye Ovası'nın 28 km. güneybatısında, Mahmud Abad yerleşmesinin 6 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Burada M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlendirilen Bir Urartu kalesi ve kaya basamakları tespit edilmiştir (Kleiss, 1977b: 76-77).

Bardjilian

Bardjilian, Şahpur Ovası'na geçit veren yol üzerinde yer alan bir höyük yerleşimidir. Yüzeyde ele geçen çok sayıdaki ait çanak çömlek parçaları, buranın Urartu dönemine ait bir yerleşim olduğunu ortaya koymuştur (Kleisis, 1969: 15; Kleiss- Hauptman, 1976: İnan no: 38).

Bastam Kalesi

Kara Ziyaeddin Ovası'nda yer alan Bastam Kalesi, (Rusa-i URU-TUR) II. Rusa tarafından (M.Ö. 685-645) inşa edilmiştir. Yaklaşık olarak 800x 400 m. bir alana kurulan Bastam, aşağı, orta ve yukarı kaleden ayrıca aşağı şehirden oluşmaktadır. Kale, güçlü sur duvarlarıyla çevrilmiş, sur duvarlarında dikdörtgen biçimli kule ve payandalarla desteklenmiştir. (**Resim-5-6**) (Kleiss, 1968: 23; Kleiss, 1976: 33; Kroll, 2011: 163).

Bastam Kalesi, yukarı, orta ve aşağı kaleden ayrıca aşağı şehirden oluşmaktadır. Yukarı kalede saray, idari yapılar ve depo odaları yer almaktadır. Saray yapısı dört teras üzerine kurulmuştur. Saraya girişler kentin güney ve kuzeyinde yer alan kapılarla sağlanmıştır. Teraslarda odalardan oluşan birçok mekân ve depo odası inşa edilmiştir. Depo amaçlı kullanılan yapılar ve diğer mekânlar arasında geçişler söz konusudur. Bu bölümlerde mühür baskıları ve bullalar ele geçmiştir. Mühür baskıları ve bullaları, buranın, idareciler tarafından arşiv niteliğinde kullanıldığını göstermektedir (Kleiss, 1977e: 14-42; Kleiss, 1979: 37; Kleiss, 1988: 30; Kroll, 2011: 163 vd).

Yukarı kalenin kuzeyinde bir ön kale bulunmaktadır. Bastam Kalesi'nin en üst kısmını oluşturan Ön kalenin mimari özelliklerine bakıldığında; yapının dört kez basamaklandırıldığı, basamakların üzerinin küçük taşlarla kaplandığı ve bu taşların kerpiç harçla örüldüğü görülmektedir. Yapının erken dönemlerde ahşap üst yapıya sahip olduğu, sonraki dönemlerde ahşabın yerine kerpiç kullanıldığı anlaşılmıştır (Kleiss, 1970a: 7-65; Kleiss, 1972: 7-68). Depo odasında Yukarı kale ve tapınak arasında farklı bir depo yapısı da bulunmaktadır. Burada çok sayıda hayvan kemiklerine rastlanılmıştır (Boessneck ve Kokabi, 1988: 176). Kalenin kuzeyinde idari yapılar söz konusudur. Burada damga, silindir mühür ve bullalar ele geçmiştir (Kleiss, 1980: 303).

Aşağı kale, yükseltisi en az olan kısımdır. Bu bölümde odalar, dikdörtgen bölmeler, askeri garnizona ait yapılar, koridor, ahır ve depo odaları yer almaktadır. Aşağı kalenin orta bölümünde yer alan giriş kısmı; orta kaleye, buradan da yukarı kaleye çıkışı sağlamaktadır (**Resim-32**) (Kleiss, 1979: 37-42).

Aşağı şehir, Bastam'ın kuzeyinde yer almaktadır. Kuzeyde 600 m. uzunluğa ve 250-300 m. genişliğinde düzensiz bir plana sahiptir. Herhangi bir sur duvarı ile çevrilmeyen aşağı şehirde Sivil mimariye dair önemli veriler ele geçmiştir. Burada birçok mekân ortaya çıkarılmıştır. Bu mekânlar, halkın yaşadığı konutlar ve kamu yapılarından oluşmaktadır. Konutların bir kısmı plan yönünden benzerlikler sergilemekte ve önde bir salon ve arkada iki odadan meydana gelmektedir. Diğer konutlar ise farklı boyutlarda oda, salon ve koridordan oluşmakta daha büyük ve karışık tasarlanmıştır (**Resim-33**) (Kleiss, 1979: 26).

Bordjy (Böji) Kalesi

Ahar'ın batısında Tebriz kentinin 70 km. kuzeydoğusunda yer alan Bordjy kalesi, Seqindel'den görünen en güneydeki Urartu noktasıdır. M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmektedir. (Kleiss, 1975a: 67; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 26).

Burunne

Burunne, Marand kentinin güneyinde Carakah-e Amir yerleşiminin güneybatısındadır. Yapılan çalışmalarda M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilen bir Urartu kalesinin izlerine rastlanılmıştır (Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 69).

Carakah-e Amir

Carakah-e Amir, Marand kentinin 25 km kuzeybatısında Marand- Djulfa yolunun 2 km. batısında yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda M.Ö. 8-7. yüzyıla ait bir Urartu kalesi tespit edilmiştir. Üçgen bir plana sahip kale, 41 m. yüksekliğe sahip bir tepe üzerine kurulmuştur. Kalenin, bastiyonlarla güçlendirilmiş sur duvarıyla çevrilmiştir. Kaleye girişler, güneyde bulunan tek kapıyla sağlanmıştır. Kalenin iç kısmında; 31 m. x 18 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı, köşeleri rizalitli bir yapı bulunmaktadır. Yapının üç tarafında dış duvarına bitişik küçük odalar bulunmaktadır (**Resim-31**) Kleiss, bu yapının orta kısmında salon ya da bir avlu olması gerektiğini belirtmektedir. Rizalitli yapının M.Ö. 7. yüzyıl Urartu örnekleriyle benzer olduğu ileri sürülmüştür (Kleiss, 1975a: 58-60; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 18).

Danalu

Danalu; Makü kentinin 14 km. kuzeydoğusunda, Sangar'ın 10 km. doğusunda yer almaktadır. Burada M.Ö. 8-7. yüzyıla ait bir Urartu kalesi tespit edilmiştir (Kleiss, 1975: 60; Kleiss ve Hauptman, 1976:

İran no: 5). Kale, 80 m. x 70 m. ölçülerindedir. Siyah volkanik taşlarla yapılmış sur duvarlarına sahiptir. Duvarlarda kulelere yer verilmiştir. İki kule arasına bir ya da iki rizalit yerleştirilmiştir. Kalenin kuzeydoğu kısmında hangi amaçla kullanıldığı bilinmeyen çok sayıda oda bulunurken; güneybatı kısmı avlu olarak kullanılmıştır. Avlunun ortasında kenarları rizalitli kare planlı bir yapı kalıntısına rastlanılmış, bu yapı kalıntısının kule olabileceği belirtilmiştir (**Resim-16**). (Kleiss, 1975a: 62).

Dosogh Tepe Kalesi

Dosogh Tepe Kalesi, Urmiye'nin 59 km. güneyinde, Uşnu Ovası'nın 18 km. kuzeyinde almaktadır. Dikdörtgen planlı bir yapıya sahip olan kalenin rizalitli çevre duvarıyla çevrildiği görülmektedir. Kuzeydoğu, güneybatı ve doğu çevre duvarında bastiyonlara yer verilmiştir (**Resim-29**) Kalenin M.Ö. 9. yüzyılda bir yol istasyonu olarak kullanıldığı ve M.Ö. 8.-7. yüzyılda bu işlevini sürdürdüğü belirtilmektedir (Kleiss ve Kroll, 1978: 51 vd; Klesis ve Kroll, 1979: 195-198)

Ducgagi

Ducgagi, Makü kenti yakınlarındaki Sufi'nin 47 km. güneydoğusunda yer almaktadır. 65 m yüksekliğinde bir plato üzerine kurulmuş, yaklaşık 360 m. x 260 m ölçülerindedir. Yapılan araştırmalar, burada M.Ö. 9.-7. yüzyılları arasına tarihlenen birçok Urartu yapısının varlığını ortaya koymuştur. Bunların çoğu; 60 m.x 47 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı büyük ve küçük odalara sahip; uzun koridorlarıyla olası avlusu bulunan ev niteliğindeki yapılardan oluşmaktadır (**Resim-7**). Ancak odaların ve tespit edilen diğer yapıların işlevi hakkında somut bilgiler bulunmamaktadır (Kleiss, 1968: 13; Kleiss, 1969: 24; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 8; Kleiss ve Kroll, 1978, 63).

Gavur Kalesi

Hoy Ovası'nın 22 km. güneybatısında inşa edilen Gavur Kalesi, Marand'ın kuzeyinde Djulfa'nın 47 km. doğusunda, Aras Nehri kıyısında yer almaktadır. Hem Urartu hem de Akamenid döneminde kullanım gören kalenin Urartu evresi, 245 m. x 195 m. ebatlarındadır. Sur duvarlarıyla çevrilen Urartu kalesinin bastiyonlarla desteklendiği görülmektedir. Kaleye girişler, doğudaki tek bir geçitle sağlanmıştır (**Resim-12**). Arkeolojik veriler doğrultusunda, Gavur Kalesi, Geç Urartu evresine, M.Ö. 6. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir (Kleiss ve

Kroll 1976: 108-111; Kleiss ve Hauptman, 1976, İran no: 21; Kleiss ve Kroll,1978: 34-36).

Gerde Sureh

Urmiye Gölü'nün güneybatısında yer alan Gerde Sureh, Yukarı Zap vasisindeki Sufian Ovası'nda ve Yaldyan'ın 2 km. kuzeyinde Kaneh (Piranşah) yolunun doğusundadır. Burada sur duvar kalıntıları tespit edilmiştir (**Resim-3**). Bu kalıntılar Urartu'ya atfedilmiş ve M.Ö. 8. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1976a: 24-25; Kleiss- Hauptman, 1976: İran no: 62).

Gohar Kalesi

Gohar Kalesi, Urmiye Gölü'nün kuzeydoğusunda, Carakah-e Amir'in kuzeyinde bulunmaktadır. Burada yol istasyonu niteliğindeki yapı kalıntıları tespit edilmiş ve M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1972b: 148 vd; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 19).

Gundavileh Tepesi

Gundavileh Tepesi, Kalatgah'ın 3 km. batısında aynı adlı köyün güneyindedir. Kale ya da yerleşime ait izler düzenli değildir. Fakat Gundavileh Tepe'sinin Minua döneminde kullanıldığı ifade edilerek burası, M.Ö. 9.yüzyıl sonu- 8. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1977c: 27).

Guşçi

Guşçi, Urmiye Gölü'nün batı kıyılarında, Ahu-Derrah Tepe'nin kuzeydoğusunda yer alan höyük yerleşimidir (Kleiss, 1968: 42; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 39; Salvini, 2006: 164). Burada yapılan araştırmalar sonucu bir mezar odasından Urartu dönemine ait çok sayıda bronz eser ele geçmiştir.²

Haftavan Tepe

Haftavan Tepe, Urmiye gölünün kuzeybatısında Şahpur Ovası'nda yer almaktadır. Burney tarafından gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Haftavan Tepe yerleşmesinin kronolojisi ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Haftavan Tepe'nin, Erken Transkafkasya döneminden (M.Ö.2300-1800) Sasani Dönemi ve sonrasına kadar yerleşmeye sahne olduğu belirlenmiştir (Burney, 1973: 153 vdd).

² Guşçi'den ele geçen bronz eserler, dört boğa başı şeklinde kazan eklentileri ile 2 tunç levhaya ait 5 parça bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. George M.A. Hanfmann, "For Urartian Bull's Head's" *AnSt./VI*, 1956, 205-213; R.V. Hamilton, "The Decorated Bronze Strip from Gushchin" *AnSt./XVI*, 41-51.

Urartu Dönemi, III. tabaka verileri ile temsil edilmektedir. Burada taş temelli kerpiçten yapılmış sur duvarlara sahip bir Urartu Kalesi açığa çıkarılmıştır (**Resim-9**) (Burney, 1974: 164 vdd).

Haidari Kalesi

Urmiye Gölü'nün kuzeyinde yer alan Haidari Kalesi, bulunduğu konumu itibariyle stratejik öneme sahiptir. Kalenin güçlü sur duvarlarıyla çevrildiği ve sur duvarlarında bastiyonlara yer verildiği görülmektedir (**Resim-14**). Çevre duvarının iç kısmında tespit edilen kayaya oyulmuş merdivenler ve bu merdivenlerin yer altında bir odaya inmesi dikkat çekicidir. Urartu kaleleri içinde merdivenli tünele sahip ilk örneği teşkil eden Haidari Kalesi, sergilediği mimari özelliklerden dolayı M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss,1976: 20-21; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 64; Forbes, 1983: 34).

Hasanlu

Urmiye Gölü'nün güneybatısında Solduz Ovasında yer alan Hasanlu, ovanın en büyük yerleşimidir. Hasanlu, Urartu yazıtlarında Mesta (Payne, 2006: 38,39,63); Assur metinlerinde Mesu, Messi, Mesaya ve Missi olarak yer almaktadır (LAR I: 739; LAR II: 148; Levine,1974: 111,116). Hasanlu projesi kapsamında yapılan kazı çalışmalarıyla, ortaya çıkan tabakalar, tarihlendirilmiş ve Hasanlu'nun kronolojisi şu şekilde ortaya konmuştur:

Hasanlu	
VI. tabaka	M.Ö. 2000- 1450 (Orta Tunç Çağı)
V. tabaka	M.Ö. 1450- 1250 (Demir I)
IVC tabaka	M.Ö. 1250- 1100 (Yangın)
IVB tabaka	M.Ö. 1100- 800 (Demir II)
IVA tabaka	M.Ö.800- 750 (Yangın)
IIIB tabaka	M.Ö. 750- 600 (Demir III- Urartu)
IIIA tabaka	M.Ö.600- 300 (Med-Akhamenid)
II. tabaka	M.Ö. 300

Bu kronoloji, Hasanlu'nun Orta Tunç Çağı'ndan (M.Ö. 2000-1450) M.Ö 300'e kadar kullanıldığını; VI, V ve IV. tabakalarının, Urartu öncesine ait veriler sunduğunu, III. tabakanın a evresinin Med-

Akhamenid; b evresinin ise Urartu dönemine tarihlendirildiğini ortaya koymaktadır (Dyson, 1989b: 6; Dyson- Muscarella, 1989: 1).

Urartu Dönemini yansıtan IIIB tabakasına ait verilere bakıldığında, sur duvarlarıyla karşılaşılmaktadır. Yerleşimi çevreleyen sur duvarları, taş temelli kerpiçten yapılmıştır. Duvarların yüksekliği, yaklaşık 2. 60 m.'dir. Duvarlar, kule ve payandalarla desteklenmiştir. Toplamda on üç adet kule bulunmaktadır. Payandalar, bu kuleler arasına yerleştirilmiştir (**Resim-8**) (Dyson 1977: 549; Muscarella 2006: 83). Sur duvarının önceleri IV. tabakanın devamı olduğu ve IIIB tabakasında yeniden kullanıldığı ileri sürülmüştür. Daha sonraki çalışmalarda ise sur duvarının IIIB tabakasına ait olduğu ve Urartu mimarisini yansıttığı belirtilmiştir (Dyson,1959: 5-8; Dyson, 1977: 549; Kleiss ve Hauptman, 1976, İran no: 50).

Haydarabad

Haydarabad, Urmiye Gölü'nün güney kıyısında Haydarabad kentinin doğusunda yer alan yerleşimdir. Urartu dönemine ait kale kalıntılarına ve çanak çömlek parçalarına rastlanılmıştır (Kleiss, 1977b: 78; Kroll, 1977:116).

Hodar Kalesi

Hodar Kalesi; Urmiye Gölü'nün kuzeybatısında, Şahpur Ovası'nın 27 km. kuzeyindedir. Kalenin mevcut kalıntılarında yola çıkılarak M.Ö. 7. yüzyıla ait olduğu belirtilmiştir. Bunların yanı sıra yine Urartu dönemine ait kaya mezarı da tespit edilmiştir (Kleiss, 1974: 94-95; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 30).

İsmail Ağa Kalesi

Urmiye Ovasında, Urmiye Gölü'nün batısında yer alan İsmail Ağa Kalesi, sarp bir kayalık üzerine inşa edilmiştir. Kayalığın birbirine bakan iki ucunda iki kaleden ve daha aşağıda yer alan bir yerleşim yerinden oluşmaktadır. Kalelerden biri, büyük ölçülerde ve daha yüksekte olmasından dolayı Yukarı Kale; diğeri ise Aşağı Kale olarak adlandırılmıştır. İsmail Ağa Kalesi'nin tümü, tek bir çevre duvarıyla çevrilmiştir (**Resim-19**). Tüm verilerle kale, M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlenmiştir (Kleiss, 1976a: 26-27; Kleiss, 1977b: 64-68; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 63; Zimansky, 1985: 39).

Ilan Qara I ve II

Urmiye Gölü'nün kuzeyinde, Verachram'ın 14 km. kuzeyinde yer alan Ilan Qara yerleşimleri, 160 m. yükseklikte bir tepe üzerine kurulmuştur. Mimari özellikleri ve çanak çömlekler ışığında Ilan Qara I yerleşmesinin, M.Ö. 8. yüzyıla ait olduğu kabul edilmiştir. Ilan Qara

İ'nin 3 km. uzaklığında yer alan İlan Qara II yerleşiminde M.Ö. 6. yüzyıl mimarisi hakimdir (Kleiss ve Kroll, 1979: 206).

Kafir Kalesi

Kafir Kalesi; Şahpur Ovasının 12 km batısında, Tazeşar Kalesi'nin kuzeybatısında, her yönüyle eğimli bir kayalık üzerinde yer almaktadır. Kale, köşeleri rızalitli belli aralıklarla dizilen sur duvarlarıyla çevrilmiştir. Kaleye girişler, kuzeydoğuda bulunan bir geçitle sağlanmıştır. Giriş kapısının karşısında 12 m. x 12 m. ölçülerinde kare bir yapı ortaya çıkarılmış ve bu yapının bir tapınak olabileceği kabul edilmiştir. Kalenin güneydoğusunda, 200 m.x 45 m.'lik bir alanda ev niteliğinde olabilecek yapıların temel izlerine rastlanılmıştır. Bu temel izleri, güneyde 30 m.'lik bir alanda iken; kuzeyde çok odalı birkaç yapı kalıntısına ulaşılmıştır (**Resim-10**). Kalenin, Şahpur Ovasına giden yolu ve vadiyi kontrol eden bir özelliğine sahip olmasından dolayı gözetleme kulesi olarak inşa edildiği ileri sürülmüştür. Kafir Kalesi, açığa çıkarılan veriler doğrultusunda M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss ve Kroll, 1978: 28-33).

Kahramanlı Tepe

Kahramanlı Tepe, Urmiye'nin 20 km. kuzeydoğusundadır. Çanak çömlekler ışığında bir Urartu yerleşimi olduğu ileri sürülerek M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1975b: 40 vd).

Kalat Kalesi

Kalat Kalesi, Urmiye Gölü'nün güneydoğusunda, Kalat Köyünün yakınında yer almaktadır. Kale; ana kale, ana kaleye eklenen birim ve yerleşimlerden oluşmaktadır. Surla çevrili olan kalenin aşağı kesimlerinde farklı yerleşim izlerine rastlanılmıştır (**Resim-11**). Kale, M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1977b: 72-74.; Kleiss ve Kroll, 1978: 41).

Kalatgah Kalesi

Uşnu Ovası'nın doğusunda Urmiye Gölü'nün güneybatısında yer alan Kalatgah Kalesi, 1968 yılında Hasanlı projesi kapsamında yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Kalenin sur duvarlarına ait kalıntılar ve bir gözetleme kulesi açığa çıkarılmıştır (Kleiss, 1977b: 70-72). Bunların yanı sıra, bir mühür ve yazıt ele geçmiştir. M.Ö. 810–805 dönemine tarihlendirilen yazıtta, İşpuini ve Menua'nın isimlerine rastlanılmaktadır. Tüm bu veriler, kalenin bir Urartu yerleşimi olduğunu, yapımına İşpuini döneminde başlandığı ve Minua döneminde ise tamamlandığı kabul edilmiştir. Bu da M.Ö. 9. yüzyılın

sonu M.Ö. 8. yüzyılın başında Uşnu Vadisi'nde Urartu varlığını ortaya koymaktadır (Muscarella, 1971b: 48; Van Loon, 1975: 201-207).

Kale Oğlu

Kale Oğlu, Makü Kenti'nin 76 km. doğusunda, Bastam yerleşiminin 30 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kalenin sur duvarlarıyla çevrildiği, bastiyon ve kulelerle desteklendiği görölmektedir (**Resim-18**). M.Ö. 9.-6. yüzyıllar arasında kullanım gördüğü kabul edilmektedir (Kleiss, 1968; 20-21; Kleiss, 1972a: 60-62; Kleiss ve Hauptman, 1976; İnan no: 20).

Kamana Kalesi

Urmiye Gölü'nün batı kıyısında, Qalat Kale'sinin 6 km. kuzeyindeki Kamana Kalesi, yerleşim ve kale olmak üzere iki birimden oluşmaktadır. Yerleşim 150 m.x 105 m.; kale 51 m.x 31 m. ölçülerindedir. Yerleşim bölümünde çok odalı 5 yapı bulunmaktadır. Farklı ölçülerdeki mekânlardan oluşan kale, rizalitli çevre duvarıyla çevrilmiş; mekânlar, dış duvara bitişik yapılmıştır (**Resim-13**). Bütün bu veriler, Kamana Kalesinin M.Ö. 8.-7. yüzyıl arasında iskân edildiğini ortaya koymaktadır (Kleiss ve Kroll, 1978: 48-50; Kleiss-Hauptman, 1976: İnan no: 76).

Kaniki Zar Tepesi

Uşnu vadisinin 8. km. güneyinde, Uşnu Yaldyan yolunun 2,5 km.batısında, Kaniki Zar köyünün batı sırtında yer almaktadır. M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen tepede istasyon niteliğinde bir yapı bulunmaktadır (Kleiss, 1976a: 33; Kleiss ve Hauptman, 1976, İnan no: 77).

Karnu Arouk

Karnu Arouk yerleşimi, Şahpur Ovasının 15 km. güneybatısındadır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda Urartu dönemine ait sur duvar kalıntıları ve kaya mezarları tespit edilmiştir (Kleiss, 1968: 36; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 36.)

Kasyan Tepe

Kasyan Tepe, bir Urartu yerleşimi olup Bastam'ın 4 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Elde edilen arkeolojik veriler, Kasyan Tepe'nin M.Ö. 7. yüzyılda inşa edildiğini ortaya koymaktadır (Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 71).

Kazembashi (Gauharchin Kale)

Kazembashi, Şahpur'un 59 km. güneydoğusundadır. Urmiye Gölü'nün kuzeybatısı kıyısında, Gusçi yerleşiminin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda sur duvar kalıntıları ve kaya basamakları tespit edilmiş ve bunların Urartu dönemine ait olduğu belirtilmiştir (Kleiss, 1968: 39; Kleiss, 1969: 24; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 35).

Keşmeş (Kışmış)

Keşmeş, Makü'nün kuzeybatısında, Türkiye-İnan sınırında yer alan Bazargan yolu üzerindeki Keşmeş adlı köyde höyük tipi bir yerleşimdir. Burada Urartu dönemine ait çanak çömlekler tespit edilmiştir (Kleiss, 1975: 64; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no:3).

Khandisazh

Khandisazh, Hoy Ovası'nda, adlı adı taşıyan köyde yer almaktadır. Yerleşmede Urartu dönemine ait sur yatakları ve çanak çömlek izlerine rastlanılmıştır (Biscione ve Parmegiani, 2000: 313).

Kharab Aghol

Kharab Aghol, Haidari kalesinin kuzeydoğusundaki İmam Quli Kandi yakınında yer almaktadır. M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilerek yol istasyonu işlevine sahip olduğu belirtilmiştir (Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 66; Kleiss, 1976a: 33 vd).

Kız Chaklu

Kız Chaklu, Urmiye Gölü'nün kuzeybatısında Kharab Aghol'un güneyindedir. M.Ö. 8.-7. yüzyılında iskân edilen bir Urartu yerleşimi olduğu kabul edilmiştir (**Resim-23**). (Kleiss, 1970b: 112; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no:9).

Kız Kalesi (Evoğlu)

Marand'ın 21 km. kuzeybatısında Hoy yol ayrımından 4 km. ileride Evoğlu olarak tanımlanan yerleşimin civarında yer almaktadır. Küçük boyutlara sahip olan kale, ilk olarak M.Ö. 9. yüzyılda inşa edilmiştir. Sur duvarıyla çevrili olan kalenin aşağı kesimlerinde, M.Ö. 7. yüzyılda ikinci bir sur duvarına yer verilerek kalenin güçlendirildiği görülmektedir. Surların, taş temel üzerine kerpiçten yapıldığı ve sık aralıklarla bastiyonların yerleştirildiği izlenmektedir (**Resim-15**). (Kleiss, 1974: 86; Kleiss, 1976a: 38; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 17; Forbes, 1983: 38).

Kız Kalesi (Hoy)

Hoy Ovasının 12 km. doğusunda, Dukhtar Köyü'nün güneyinde yer almaktadır. Oldukça yüksek bir tepe üzerine kurulan kale, 170 m. x 55 ölçülerüne sahiptir. Dış duvarların güneybatı kısmı diğer bölümlere göre daha kalın ve teras şeklinde yapılmıştır. Üst ve alt olmak üzere iki kaleden oluşmaktadır. Sur duvarlarının üzerinde yer alan rizalitler ve ele geçen seramikler doğrultusunda kale, M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Kleiss, 1974: 80; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 72).

Kuh-e Zambil

Kuh-e Zambil, Urmiye Gölü'nün batı kıyısında yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda ana kale ve bu kaleyi çevreleyen ön kale tespit edilmiştir (Kleiss, 1975: 52). Gölün kayalık kesimiyle korunan kale, orta boyutlara sahiptir. M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilen kalenin, Kleiss tarafından askeri amaçlı kullanıldığı ifade edilmiştir (**Resim-22**) (Kleiss, 1974: 100-101; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 41).

Leilan

Bir höyük yerleşimi olan Leilan, Miyanduab kentinin 16 km. doğusunda yer almaktadır. Yapılan yüzey araştırmalarında Urartu dönemine ait Terakota libasyon kabı bulunmuştur (Kleiss, 1969: 9 vd; Kleiss, 1972b: 157; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 55).

Livar Kalesi

Livar Kalesi, Marand Ovası'nın kuzeyinde, Marand Kenti'nin 19 km. batısında, aynı adı taşıyan köyün batısında yer almaktadır (Kleiss, 1977b, 54-57). İki tepe üzerine kurulan kalenin güney kısmında dikdörtgen planlı payandalı duvarlara sahip bir yapı ve yapının ortasında kare planlı bir mekân bulunmaktadır. Bu yapının tapınak olduğu düşünülmüştür. Kuzey kısımdaki tepe üzerinde ise, kare planlı, köşeleri rizalitli bir yapıyla karşılaşılmıştır (**Resim-20**). Kale, mimari ve çanak çömlek özelliklerinden dolayı M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1971: 56 vdd. Kleiss, 1977b: 54 vdd; Kroll, 1977: 84 vd).

Mahabad Tepe

Mahabad Tepe, Urmiye Gölü'nün güneyinde Mahabad kentinin güney ucundadır. Yüzeyden ele geçen çanak çömlekler ışığında buranın bir Urartu yerleşimi olabileceği belirtilmiştir (Kleiss, 1977b: 80; Kroll, 1977: 116-117).

Mahmud Abad

Mahmud Abad, Urmiye (Rezaiyeh) kentinin 28 km. güneyinde yer almaktadır (Kleiss,1976: 36,38; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 76). Burada bir Urartu kalesi ve Urartu Kralı I. Rusa (M.Ö. 730-714/713) adına bir yazıt ortaya çıkarılmıştır. Yazıtta askeri ifadeler yerine; dini içeriklerin hâkim olduğu ögelere yer verilmesi dikkat çekmektedir (Salvini, 1977: 125-136).

Marand Tepe

Marand Tepe, Urmiye Gölü'nün kuzeydoğusunda, Marand Kenti'nin merkezinde yer almaktadır. Höyük tarzı bir yerleşime sahip olan Marand Tepe'de, M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilen çanak çömlek parçaları ele geçmiştir (Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 24).

Parpar Tepesi

Parpar Tepesi, Urmiye Gölü'nün kuzeydoğusunda, Marand Kenti ile Livar Kale'si arasında yer almaktadır. Höyük tarzı bir yerleşim olduğu izlenmektedir. Ele geçen çanak çömlek parçalarından buranın M.Ö. 7. yüzyılda kullanıldığı anlaşılmaktadır (Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 23).

Pir Çavuş

Salmas Ovası'nın 14 km. güneydoğusunda, Vaziri Kale'sinin 1 km. kuzeyinde yer alan Pir Çavuş, Yerleşim ve kale olarak iki birimden oluşmaktadır. Yerleşim, 300m. x 100 m. ölçülerinde iken; Kale, 205 m. x 95 m.'dir Tespit edilen Urartu sur kalıntıları, kaya odaları ve çanak çömlekler buranın M.Ö. 8.-7. yüzyılda iskân edildiğini göstermektedir (Kleiss,1968: 33; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 33;Kleiss ve Kroll, 1979: 183 vd.-224 vd).

Rent Kalesi

Makü'nün 10 km. doğusunda bulunan Rent Kale'si, kısmen korumuş kulesiz ve kavisli duvar kalıntılarıyla temsil edilmektedir. Yaklaşık 150 m. kalınlığındaki sur duvarı, içten ve dıştan moloz taşlarla örülmüştür. Sur duvarı bu yapısıyla Ducgagi duvarlarını anımsatmaktadır. Kale içinde az sayıda çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Rent Kalesi, M.Ö. 8. Yüzyıla tarihlendirilmiştir. (Kleiss, 1968: 13; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 6).

Sangar Kalesi

Sangar Kalesi, Tebriz kentinin 77 km. kuzeydoğusunda, Aras nehrinin geçtiği Çay Kandi vadisi üzerinde yer almaktadır. Kalenin çift sur bedeniyle (**Çizim-25**) çevrildiği tespit edilmiştir. Ayrıca bir mezar

yapısına ve yerleşim izine rastlanılmıştır. Sangar Kalesi, M.Ö. 9.-7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1968: 3; Kleiss, 1975: 69; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 25).

Sarandj Kalesi

Sarandj Kalesi, Makü Kenti'nin kuzeydoğusunda, Aras Nehri'nin yakınındaki Selake Pain'de yer almaktadır. 150 m. yükseklikte bir tepe üzerine kurulan kale, 300 m. x 75 m. ölçülerindedir. Kale, 7. 50 cm. kalınlığa sahip sur duvarları ile çevrilmiştir. Duvarlarında 7 m. aralıklarla rizalitlere yer verilmiştir. Kalenin kuzey ve doğuda olmak üzere iki kapısı bulunmaktadır. Kuzey kapısının her iki yanında kuleler bulunurken; doğu kapısında ise kulelere yer verilmemiştir. Kalenin eteklerinde üç adet dikdörtgen yapı tespit edilmiştir (**Resim-25**). Duvarlarda rizalit ve iç bölmeler olmamasına rağmen; duvar özelliklerinden dolayı bu yapılar, Urartu dönemine verilmiştir. Kalenin rizalitli tahkimat duvarları ile çanak çömlekler değerlendirilmiş ve kale, M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kleiss, 1971: 58 vdd; Kleiss, 1975: 54 vdd; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 1).

Sarandil Tepesi

Urmiye Gölü'nün batısında yer alan Sarandil Tepesi, Urmiye kentinin 13 km. kuzeydoğusundadır. Tespit edilen sur kalıntıları, kaya basamakları ve çanak çömlek parçaları, Sarandil Tepesi'nin Urartu yerleşimi olduğunu gözler önüne sermektedir (Kleiss,1972: 153 vd; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 42).

Siah Kalesi

Hoy Ovası'nda yer alan Siah Kalesi, Makü'nün 53 km. doğusundadır. Urartu kalelerinde görülenin aksine alçak bir tepe üzerine kurulmuştur. Ana bir kale ve ön kaleden oluşmaktadır. Çift bedenli sur duvarlarına sahiptir. Sur duvarlarında payandalara yer verilmiştir (**Resim-24**). Bütün bu özellikler, kalenin M.Ö. 9.-8. yüzyılda iskân edildiğini göstermektedir (Kleiss, 1968: 17 vd.; Kleiss, 1973: 83 vdd; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 7; Forbes, 1983: 38).

Sunat

Sunat yerleşimi, Urmiye Gölü'nün kuzeybatısında Akçay'ın Türkiye'den Nahçıvan'a giden kolu üzerinde yer almaktadır. Tespit edilen çanak çömlek aracılığıyla M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlendirilen Sunat'ın bir Urartu yerleşimi olduğu ileri sürülmüştür (Kleiss, 1975: 64; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 13).

Şeytanabad

Urmiye Gölü'nün güneyinde yer alan Şeytanabad, Mahabad Kenti'nin 10 km. kuzeyindedir. Yapılan çalışmalarda Urartu dönemine tarihlendirilen kaya basamakları, kaya işaretleri, kanal, tünel, kuyu ve çanak çömlekler tespit edilmiştir (Kleiss 1970b,115 vd; Kleiss-Hauptman, 1976, İnan no: 54). Kleiss, kaya basamağı, kaya işareti, kanal, tünel ve kuyunun Urartular tarafından inşa edildiğine işaret etmiştir. Buna kanıt olarak da dört özelliğe vurgu yapmıştır. Bunlardan birincisi kaya basamaklarının tipik bir Urartu uygulaması; ikincisi Urartu'nun sadece doğu Anadolu yerleşmelerinde gördüğümüz kaya içindeki tünellerin varlığı; üçüncüsü tünellerle bağlantısı olduğu düşünülen kuyu; bu kuyuların benzerleri Kayalidere ve Karnioruk yerleşmelerinde karşılaşılmaktadır. Dördüncü özellik ise basamakların konumları, yapımları ve basamakların çıkış şekillerinin Sangar ve Van Kalesi'ndeki basamaklarla benzerlikler taşımasıdır. Kleiss, bütün bu özelliklere dayanarak Şeytanabad yerleşmesinin dinsel bir anlam taşımasının olasılığına dikkat çekmiştir (Kleiss, 1970b: 118).

Tasudj Tepe

Tasudj Tepe, Urmiye Gölü'nün kuzey kıyısında Tasudj kentinin 11 km. güneydoğusunda bulunmaktadır. Buranın, Urartu dönemine ait çanak çömlek verilerinin elde edildiği höyük tarzı bir yerleşim olduğu belirlenmiştir (Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 58).

Tazebulak Kalesi

Tazebulak Kalesi; Urmiye kentinin 54 km. güneyinde, Uşnu ve Urmiye yolu üzerinde, Deringala çayının kıyısında bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Burada yapılan araştırmalarda kale kalıntılarıyla birlikte, kaya nişleri ve bir yazıt parçası tespit edilmiştir (**Resim-28**). Ele geçen bulgulardan ötürü, Tazebulak Kale'sinin Minua dönemine ait olduğu ileri sürülmüştür (Kleiss, 1977a: 68 vdd; Kleiss, 1977b: 182; Kleiss ve Hauptman, 1976: İnan no: 46).

Tazeşar Kalesi

Tazeşar Kalesi, adını aldığı köyün 4 km. kuzeybatısında, Şahpur Ovasının 12 km. kuzeyindedir. Burada kale ve yerleşime ait izlere rastlanılmıştır. Arkeolojik veriler, kalenin M.Ö. 8.-7. yüzyılda inşa edildiğini ortaya koymaktadır (Kleiss, 1968: 31 vd).

Turki Tepe

Turki Tepe, adını aldığı köyün güneyinde Haidari Kale'sinin güneydoğusundadır. 500 m.x 180 m. ölçülerine sahiptir. Burada yapılan çalışmalarda; sur duvarına, yerleşim ve yol istasyonuna ait kalıntılara rastlanılmıştır (**Resim-26**). Elde edilen veriler doğrultusunda Turki Tepe'nin M.Ö. 7. yüzyılda kurulduğu belirtilmiştir (Kleiss, 1976a: 31; Kleiss, 1977b: 64; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 65).

Uzub Tepe

Bastam'ın 30 km. doğusunda yer almaktadır. 72.50m.x 31.50 m ölçülerinde olan Uzub Tepe'nin, yol istasyonu olarak kullanıldığı ileri sürülmüş ve M.Ö. 8. ve 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (**Resim-30**). (Kleiss, 1972a: 64 vdd).

Vaziri Kalesi

Şahpur Ovas'ının 15 km. güneydoğusunda, Pir Çavuş'un 1 km. doğusunda yer almaktadır. Burada M.Ö. 8. ve 7. yüzyılda iskân edilen iki farklı kale kalıntılarıyla karşılaşmıştır. 115 m. yükseklikte bir dik bir yamaca kurulan kalelerin toplam boyutu 75 m.x 65 m.'dir. Kaleye ait izlerin yanı sıra kaya odaları da tespit edilmiştir (**Resim-27**) (Klesis, 1968: 33; Klesis ve Kroll, 1979: 189).

Verachram

Kara Ziyaeddin Ovasında yer alan Verachram, stadel ve çeşitli kamu binalarının yer aldığı aşağı şehirden oluşmaktadır. Dış duvarları tamamen siyah lav taşından yapılmış kalenin kuzeyden güneye uzunluğu 725 m.; genişliği batıdan doğuya en fazla 330 m.'dir. Çevresi surlarla çevrili olan kalenin yine surlarla çevrilmiş ek bir yapısı bulunmaktadır. Surlarda bastiyonlara yer verilmiştir. Bastiyonlar surun iç ve dış yüzünde zıt yönde asimetrik olarak yerleştirilmiştir (**Resim-21**) Bastiyonların bu biçimde yerleştirilmesi diğer Urartu kalelerinde görülmeyen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Kleiss, 1971: 60-62; Kleiss, 1974: 82 vdd; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 74; Forbes, 1983: 34). Kale, çevresindeki surlarla koruma altına alınırken; aşağı şehrin bir kısmı sur duvarlarıyla çevrilmiştir (Zimansky, 1985: 40).

Verachram'da iç şehrin güneybatısında 40m. x 30 m. ölçülere sahip teras olarak nitelendirilen bir bölüm tespit edilmiştir. Terasın batısında, köşeleri rızaliteli 11.50 m.x 11. 50 m. ölçülerinde kareye yakın bir yapının kalıntılarıyla karşılaşmıştır. Bu kalıntılar, Urartu tapınak mimarisini yansıttığından dolayı yapı, teras-tapınak olarak

tanımlanmıştır. Tüm bu verilerden yola çıkarak, kalenin M.Ö. 8.-7. yüzyılda kurulduğunu belirlenmiştir (Kleiss, 1974: 90 vd).

Zengar (Sangar) Kalesi

Zengar Kalesi, Urmiye Gölü'nün kuzeybatısında, Makü kentinin 10 km. kuzeyinde, Makü nehri kıyısında, kuzey-batı doğrultusunda uzanan bir kayalık tepe üzerinde yer almaktadır. Kalenin yanı sıra, kaya basamakları, kaya mezarları ve çanak çömleklere ulaşılmıştır. Zengar Kalesi'nin M.Ö. 8.-7. yüzyıllarda iskân edildiği düşünülmektedir (Kleiss, 1968: 3-7; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 4).

Zendan Kalesi

Zendan Kalesi, Urmiye Gölü'nün batısında, Urmiye kentinin 30 km. güneyindedir. Arkeolojik veriler, Zendan Kalesi'nin M.Ö. 7. yüzyıla ait olduğunu ortaya koymaktadır (Kleiss, 1971: 53; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no: 70).

Zingir/Zengir Kalesi

Zingir Kalesi; Urmiye Gölü'nün kuzeybatısında, Şahpur'un 17 km. güneyinde ve Tamar adlı köye 3 km uzaklıkta bulunmaktadır. Urartu sur yatakları ve kaya mezarlarının tespiti doğrultusunda Zingir Kalesi'nin M.Ö. 9.-7. yüzyıllarda Urartu hâkimiyetinde olduğu görüşü kabul edilmiştir (Kleiss, 1968: 40 vd; Kleiss ve Hauptman, 1976: İran no:37).

Değerlendirme ve Sonuç

Urartu yazılı belgelerinde URU³ yerleşim /kent; E.GAL⁴ ise saray/kale olarak tanımlanmıştır. Egemenliğin önemli göstergelerinden biri olan kale ve yerleşimler, Urartu kralları için de hayati bir önem arz etmiştir. Bu doğrultuda Urartu kralları, hâkim olduğu coğrafyada egemenliğini devam ettirmek, sınırlarını genişletmek ve bu toprakları savunmak için güçlü kalelere ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla sınırlarına dahil ettikleri bölgelerde de imar politikalarına ve askeri yapıların kurulmasına önem vermişlerdir. Bu bölgelerden biri de İran'ın kuzeybatı kesimidir.

³ URU lologramı, Urartu'da, Tuşpa, Karmirblur ve Arinberd gibi büyük yerleşmeler için kullanılırken; Assur metinlerinde Urartu'nun önemsiz yerleşimlerinde kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Zimansky, 1985:62.

⁴ Urartu yazılı belgelerinde, 22 den daha fazla E.GAL lologramı yer almaktadır. Bu ifade Mezopotamya'da saray yapılarına işaret etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zimansky, 1985:62 vd; Salvini, 2006:144.

Urartular kale ve yerleşimlerini inşa ederken coğrafik ve topografik konuma; su ve üretim kaynaklarının yakın olmasına ve savunma sisteminin uygun olmasına önem vermişlerdir. Bazı durumlarda ise yalnızca savunma ön planda tutulmuştur. Korumalı, tahkimatlı sur duvarları inşa ederek yerleşimlerini koruma altına almışlardır. Kale, askeri garnizon, gözetleme kuleleri inşa etmişlerdir (Çilingiroğlu,1997: 50). Bulunduğu bölgenin olumsuz coğrafi şartlarını kendi lehlerine çevirmeyi başarmış ve dağlık bir ülke olma özelliğini savunma amaçlı kullanmasını bilmişlerdir. Sarp ve kayalık tepeler, kalelerin tamamıyla ele geçirilmesinde önemli bir engel oluşturmuştur.

Yerleşim ve kalelerin büyük bir çoğunluğu Urmiye Havzası'nda yer alırken bir bölümü de Ahar bölgesinde bulunmaktadır. Bu konuda çeşitli araştırmalar yapan birçok bilim insanı, Kuzeybatı İran'daki yerleşim ve kalelerin farklı işlevlere sahip olduğunu öne sürmektedir. Buna göre İdari- yönetim, askeri karakol, gözetleme kulesi ve sığınma amaçlı kullanıldığı belirtilmiştir.

Yerleşim ve kalelerin idari- yönetim merkezi olarak tanımlanmasında yerleşimlerin boyutları esas alınmıştır. Kleiss, Kuzeybatı İran'daki Urartu yerleşimlerini boyutları, kapladıkları alan ve nitelikleri üzerinden değerlendirmiştir(Kleiss,1976: 19-43; Kleiss ve Kroll, 1978: 27-71). Bu doğrultuda Bastam, Verecham, İsmail ağa, Hasanlu, Kalatgah, Kız Kalesi, Livar, Sangar, Haidari ve Haftavantepe'nin idari- yönetim merkezi olduğu belirlenmiştir. Söz konusu bu isimler arasında Bastam ve Verecham, gerçek anlamda yönetim merkezi olarak hizmet ettiği görülmektedir. Büyük boyutlu, geniş alana yayılmış tarımsal alanlara sahip olması gibi etkenlerin yanında içinde kompleks yapıları barındırmaktadır. Ele geçen yazıtlar, devletle bağlantısını onaylarken; hem sitadel hem de aşağı kesimlerde büyük kamu yapıları ve güçlü sur duvarları idari, ekonomi ve savunmaya yönelik askeri merkez olarak hizmet verdiklerini ortaya koymaktadır (Zimansky, 1985: 35-38).

Kuzeybatı İran'da Bastam ve Verecham'dan sonra gelen üçüncü büyük kale, İsmailağa'dır. Burası, Urmiye Ovası'nın büyük tarım alanlarına sahiptir. İki kale yapısı ve bu kalelerin arasında kalan yerleşim alanı; burada kompleks bir yapının varlığına işaret etmektedir. Kleiss, İsmailağa Kale'sinin Bastam Kalesi'yle benzer özelliklere sahip olduğunu belirtirken; Urartular tarafından yönetim ve askeri merkezi olarak kullanıldığını ifade etmektedir (Kleiss,1976: 26; Kleiss,1977b: 64-68).

Bir diğer idari merkez Hasanlu'dur. Stratejik konumu, tarıma açık arazilerle çevrili olması, askeri ve ticaret yolları üzerinde bulunması gibi etkenler Hasanlu'yu Urartu için önemli kılmıştır.

Hasanlı'nun bu özelliklerini göz ardı etmeyen Urartu, Hasanlı'yu işgal ederek kendi yönetimine dâhil etmiş, idari ve askeri bir üs olarak kullanmıştır (Dyson,1989b: 8-9). Hasanlı'nun elden çıkması bölgedeki Urartu egemenliğini sekteye uğraması anlamına gelmekteydi. Urartu bunun bilincinde olarak, Hasanlı'nun kontrolü elinde tutmaya çalışmış ve savunulması için de Agrabtepe ve Kalatgah Kalesi'ni inşa etmiştir (Muscarella, 1971b: 44; Zimansky: 1985, 40).

Livar Kalesi, Bastam ve Verachram gibi, tarımsal alanın bir kenarındaki bir dağ boynu üzerine inşa edilmiştir. Çok iyi tahkim edilmiş bir sitadel ve surla çevrili bir aşağı kaleye sahiptir. Bastam ve Veracham'dan daha küçük boyutlara sahip Livar Kalesi, tarım arazisi bakımından daha geniştir (Kleiss, 1977b: 54 vd; Kroll, 1977: 84; Zimansky: 1985, 39).

Yönetim merkezi olarak belirlenenler arasında tartışmalı da olsa Sangar ve Kız (Evoğlu) Kalesi de yer almaktadır. Her iki kalenin küçük boyutlara sahip olması, Kleiss'in yönetim merkezleri sınıflandırmasına boyut ve nitelik bakımından uyum sağlamamaktadır. Sangar Kalesi, surla çevrili yerleşim ve kaya mezarlarına sahip olmasına rağmen küçük ölçülerdedir. Verecham'dan Doğubeyazıt'a giden yol üzerindeki birçok merkezden biridir. Bu yol boyunca yer alan topraklar, yoğun tarım çanaklarına ayrılmamış olup oldukça açık bir alandır. Buna rağmen; Sangar Kalesi'nde yer alan kaya mezarlarından dolayı yönetim merkezi olarak kabul edilmiştir (Kleiss, 1968: 3 vdd; Yıldız, 1981: 101-105). Zimansky ise Sangar Kalesi'nin küçük bir kale olmasına karşın; yönetim ve askeri güç olarak hizmet veren bir kategoride yer almasını sorgular. Kaya mezarlarının bir yerleşmenin yönetim merkezi olması için yetersiz kaldığını altını çizerek; Bastam'da mezar yapısı olmadığını gerekçe olarak gösterir (Zimansky, 1985: 37). Evoğlu yakınındaki Kız Kalesi, oldukça mütevazı boyutlardadır. Kalede bir yerleşim izine rastlanılmamıştır. Önemli bir yolun yanında bulunsa da, bu yolun kontrolünü sağlamadığı kabul edilmiştir. Çünkü vadinin genişlemesiyle farklı yerlerden de geçişler açılmış ve vadinin kontrolünü zorlaştırmıştır. Bütün bu özelliklerin aksine sınıflandırmasında bazı eksikliklerin olduğunu; bunun için çalışmaların yetersiz kaldığını ileri sürülmektedir (Zimansky,1985: 40).

Haftavan Tepe ve Haidari Kalesi fonksiyon noktasında sorunlu görülen diğer yerleşimlerdir. Şahpur Ovasında yer alan Haftavan Tepe, yörenin idari merkezi ve yerel bir Urartu valisinin ikametgâhı olduğu kabul edilmiştir (Burney, 1973: 153 vdd). Zimansky ise Haftavan Tepe'nin yönetim merkezi olması için yeterli verilerin olmadığını iddia etmiş ve bunun için birçok neden ortaya koymuştur. Birincisi buranın bir tepe olduğu ve kaleler gibi bütünüyle tahkim edilmediğini

söylemektedir. İkincisi Urartu kalıntılarının tek bir iskân evresine ait olabileceğini ve diğer yönetim merkezleriyle benzer özellikler göstermediğini öne sürmektedir (Zimansky, 1985: 39).

Stratejik bir konuma sahip Haidari Kalesi ise yerleşim yeri ile bağlantısı bulunan, kuvvetli sur duvarları ile çevrili bir kaledir. Çevre duvarı üzerinde, ana kayanın oyulması suretiyle oluşturulmuş, yer altındaki bir odaya uzanan bir merdiven vardır (Kleiss, 1976a: 20 vdd). Zimansky, burada yer alan merdivenlerin, örgütlenmiş insan gücünün ortak bir çabası olarak değerlendirmektedir (Zimansky, 1985: 37). Haidari Kalesinin tarım alanlarına yakınlığı, kompleks bir yapı olması gibi unsurlar, idari merkezlerde görülen ortak özelliklerdir. Fakat Haidari Kalesi'ni diğer büyük merkezlerden ayıran etken; işlevinden ziyade daha küçük boyutlarda olmasıdır (Zimansky, 1985: 37). Küçük ölçülere sahip olan Sangar Kalesi gibi Haidari Kalesi'nin de büyük boyutlu idari merkezler arasında değerlendirmesini sorgulayan Zimansky, Kleiss'in Kuzeybatı İran'daki Urartu yerleşimleri sınıflandırmasında bazı eksikliklerin olduğunu; bunun için çalışmaların yetersiz kaldığını ileri sürmektedir (Zimansky, 1985: 40).

Askeri karakol ve gözetleme kulesi niteliğindeki kaleler, yol ve ticaretin güvenliği açısından inşa edilmiş yapılar arasında yer almaktadır. Kuzeybatı İran'daki Urartu kaleleri arasında askeri karakol olduğu ileri sürülen kaleler de bulunmaktadır. Genelde küçük boyutlara sahip bu kalelerin bir diğer özelliği, çevresinde herhangi bir yerleşim izine rastlanılmamış olmasıdır. Bu özelliklerle yapıların, askeri açıdan hem bölgeyi gözetlemek; hem de yol güvenliğini sağlamak amacıyla inşa edildiği kabul edilmektedir. Bu kaleler aracılığıyla düşman birlikleri hakkındaki bilgiler, gerekli olan mercilere ulaştırılmıştır. Kleiss, yaptığı çalışmalar doğrultusunda, Agrab Tepe, Aşağı korul, Uzuptepe, Kafir Kalesi, Carakah-e Amir, Kuh-e zambil, Mahmut abad, Zendan Kalesi, Dosogh tepe, Allahverdikan, Gavur Kalesi, Kalat Kalesi, Siah Kalesi, Kaniki Zar ve bu grupta değerlendirmektedir.

Söz konusu bu kalelerden Kuh'e Zambil, Mahmud Abad ve Zendan Kalesi'nin sadece askeri amaca hizmet vermiş olduğu belirtilirken; diğer kalelerin askeri karakol ve gözetleme kulesi olarak değerlendirmesi birtakım gerekçelere bağlanmıştır. Uzuptepe ve Aşağı Korul'da çevre duvarı ve yapıya ait izler bulunsa da iskân edilen bir merkez olmadığı; Karaziyaeddin Ovasına girişlerin bu iki yerleşimle sağlandığı kabul edilmiştir (Zimansky, 1985: 37 vd). Marand ve Jolfa arasındaki yola hâkim bir konuma sahip Carakah-e Amir, mimari özelliklerinden dolayı iskân yerinden daha çok askeri amaçlı karakol niteliğindedir (Kleiss, 1975: 60; Zimansky, 1985: 39). Kafir Kalesi, sur duvarları rızalıtli yapı kalıntılarına rağmen; Şahpur Ovası'ndan

Anadolu'ya uzanan ana yolu ve vadiyi kontrol etmesinden dolayı gözetleme kulesi olduğu ifade edilmiştir (Kleiss ve Kroll, 1978: 28 vdd). Kaniki Zar Kalesi Kelişin'e uzanan yolu kontrol ederken; Yediar Haidarabad yakınındaki kaleyle birlikte, göl kıyısı boyunca Urmiye'ye uzanan yola hakimdi. Khaneh'den gelip Uşnu vadisinden geçen yol ise Sufian Kalesi'nin denetimindeydi (Zimansky, 1985: 39-40). Allahverdikant Kalesi'nde çok az sayıda yapı kalıntısı ve keramikler ele geçse de Kleisis, kalenin iskân amaçlı kullanılmadığı; çevrede yer alan çok sayıda sulama kanallarını koruyan askeri bir kale olduğunu ileri sürmüştür (Kleiss, 1983, 286). Kale Oğlu, Duçgagi ve Siah Kalesi, yönetim merkezi olarak belirlenen yerleşimlerden daha büyük olmasına rağmen; idari merkez olarak kabul edilmemiştir. Küçük tarımsal bir alanın ortasında alçak bir tepe üzerine inşa edilmiş olan Siah Kalesi, hem bu özelliği hem de yakınında yerleşim alanı bulunmamasından dolayı askeri amaçlı kullanıldığı ve devlet otoritesine ilişkin bazı gereksinimleri karşılamak üzere inşa edildiği ileri sürülmektedir (Kleiss, 1973: 83; Zimansky, 1985: 40).

Sığınma işlevine sahip olduğu öne sürülen yerleşim ve kalelerin, sivil halkın savaş ve sıkıntılı dönemlerde korunmasına yönelik inşa edilen kaleler olduğu kabul edilmiştir. Özelliklerine bakıldığında ulaşılması zor bir dağ zirvesi üzerine kurulduğu ve genelde küçük boyutlu olduğu görülmektedir. Ayrıca kalenin iç kısmında yapı izlerine ve çanak çömlek kalıntısına rastlanılmaması gibi birçok etkenle karşılaşılmaktadır (Kleiss, 1983: 284; Zimansky, 1985: 32). Kleiss, Marand Tepe (Kleiss- Hauptman, 1976: İnan no: 24), Kasyan Tepe (Kleiss- Hauptman, 1976: İnan no: 71), İlan Qara I (Kleiss ve Kroll, 1979: 206-208), Sarandj (Kleiss, 1975a: 54 vdd), Kahramanlu (Kleiss, 1975b: 40 vd) ve Kamana Kalesi'ni (Kleiss- Hauptman, 1976: İnan no: 76) bu grupta değerlendirmiştir. Zimansky ise Kleiss'le hem fikir olduğunu; ancak söz konusu yerleşimlerin uç örnekler olduğunu, bu yerleşimlerin büyük bir kısmının hem yerleşim hem de savunma sistemini içine alacak şekilde tasarlandığını belirtir. Ayrıca dağlık ve Ovalık bir bölgede bulunan bir yerin, bir sistem açısından önemi bulunuyorsa diğer sistem açısından da önemli olmasına gerek duyulmayacağını altını çizer (Zimansky, 1985: 32).

Yerleşim ve kalelerin idari, askeri, gözetleme ve sığınma fonksiyonun yanı sıra farklı özellikleri de söz konusudur. Bir Ovada yer alan kaleleri denetleyen, yine aynı Ovada yer alan bir ana merkez bulunmaktadır. Yerleşimler, bu ana merkez çevresinde kümelenmiştir Bastam, Verecham, Livar, İsmailağa Kalesi, Kız Kalesi (Evoğlu) ve Kalatgah Kaleleri ana merkez olarak tayin edilmiş yerleşimlerdir. Bu yerleşimler, kapladıkları alandan ziyade nitelikleri göz önünde

bulundurulmuş olarak belirlenmiştir (Biscione, 2012: 79). Karaziyaeddin Ovasında yer alan Bastam Kalesi, hem idari hem de askeri bir merkezdir. Doğrudan kral tarafından yönetilmiş, Urartu kaleleri içinde önemli bir yere sahiptir. Bastam Kalesi, Urartu'nun İran'daki başkenti olmasının yanı sıra Karaziyaeddin Ovası'nın ana yerleşimi olduğunu vurgulanmaktadır (Biscione, 2012: 80). Urmiye Ovası'nın ana merkezi İsmail ağa Kalesi'dir. Lumbad, Kuh-e Zambil, Agil tepe, Kız Kalesi (Urmiye) ve Zendan Kalesi Ovanın diğer yerleşimleridir. Makü çayının yukarı kollarına uzanmasından dolayı olasılıkla Verecham'a bağlanan Sangar Kalesi, Makü'nün ana kenti olarak belirtilir. Haidari Kalesi, siyah çeşmenin en önemli kentidir. Akçay ve Karaziyaeddin Ovasını kontrol eden kale, Kleiss tarafından ana yerleşim grubuna dâhil edilmiştir. Kız Kalesi (Evoğlu) bölgenin bir diğer ana yerleşimidir. Gâvur, Aladağ, Seyyed Tajeddin, Kız Kalesi (Hoy) ve Uzuptepe'nin Kontrolü Kız Kalesi (Evoğlu) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Biscione, 2012: 84).

Kuzeybatı İran'daki kale ve yerleşimlerin büyük bir çoğunluğunun Urartu öncesinde de kullanıldığı ve kültürel özellikler sergilediği araştırmalarla tespit edilmiştir. Biscione, bu yerleşimleri dönemselsel olarak sınıflandırmış, Kalkolitik dönemden başlayarak, Erken Tunç, Orta Tunç, Erken Demir Çağı ve Urartu dönemine kadar izlerin varlığına dikkat çekmiştir. Hasanlu, İsmailağa Kalesi, Livar Kalesi, Kız Kalesi (evoğlu), Carakah-e Amir, Aslan Kalesi, Kız Kalesi (Hoy), Borji Kalesi, Vaziri Kalesi, Zincir Kalesi, Kafir Kalesi, Haidari Kalesi, Ahu-Derrah Tepe, Burunne, Ducgagi Kale oğlu ve Danalu'nun, Urartu öncesindeki varlığını gözler önüne sermiştir. Bu yerleşimler dışında kalan Bastam, Verecham, Kalatgah, Agrabtepe'nin Urartu'ya özgü yerleşimler olduğu elde edilen arkeolojik verilerle belgelenmiştir (Biscione, 2003: 167).

Urartu'nun mimaride kullandığı malzeme teknik ve yöntemler tüm yönleriyle incelendiğinde bazı farklılıklar dışında tüm Urartu yerleşimlerinde benzer uygulamalarla karşılaşılmak. Bu farklılıklar, Urartu'nun merkez yerleşimlerinden uzaklaştıkça daha açık bir biçimde görülebilmektedir (Çilingiroğlu, 1983: 34).

Urartu'nun Kuzeybatı İran'daki yerleşim ve kaleler çekirdek bölgesindeki örneklerle karşılaştırıldığında kullanılan malzeme, teknik ve yöntemler açısından benzer olduğu ancak bazı farklılıkların da var olduğu açıkça izlenmektedir. Bu farklılıklar, Urartu'nun merkez yerleşimlerinden uzaklaştıkça daha açık bir biçimde görülebilmektedir (Çilingiroğlu, 1983: 34).

Urartu Krallığı'nda mimari alanda kullanılan malzemeler: kalker (kireçtaşı), bazalt, andezit, kumtaşı ve alabaster (su mermeri)

gibi taş çeşitleri, kerpiç, ahşap ve az da olsa tunçtan oluşmaktadır (Baş, 2016: 46 vdd). Kuzeybatı İnan Urartu yerleşimlerinin sur duvarlarında çoğunlukla bazalt (Kleiss 1968: 3-13) tercih edilirken kalker de (kireçtaşı) kullanım görmüştür (Muscarella, 1971b: 44; Dyson, 1989b: 1-3). Söz konusu taş çeşitlerinin Urartu'nun sınırları içinde kalan diğer yerleşimlerde de ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir (Çilingiroğlu, 2004: 210).

Mimari alanda uygulanan yapım tekniklerine bakıldığında Urartular genelde belli bir mimari kalıba bağlı kalmamış, arazinin topografik yapısına uyularak farklı teknikler kullanılmıştır. Özellikle sur mimarisinde kiklopik, klasik, uçkale ve rızalit plan teknikleri uygulanmıştır. Bu tekniklerden klasik ve rızalit plan yöntemi, Kuzeybatı İnan'daki Urartu yerleşimlerinde belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkarken; rızalit plan yöntemi, bu yerleşimlerin tarihlendirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

Klasik teknik, dış yüzleri bombeli ve kareye yakın bir görünümünü sergileyen taş bloklarının birbirine yakın ve boşluk kalmayacak biçimde yerleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. (Çilingiroğlu, 1993: 31) Bu teknik, Hasanlu, Verecham, Kalatgar ve Kız Kalesi'nde uygulanmıştır. Anıtsal boyuttaki kulelerin bir diğer adlandırması olan rızalit plan yöntemi, duvardan dışa doğru çıkıntı yapan ve duvarları güçlendirme amacıyla rızalit çıkıntılarının duvarlar üzerine yerleştirilmesidir (Baş, 2016: 52). M.Ö. 8. yüzyılın Urartu mimarisinin bir özelliği olan rızalitli duvar tekniği, iki kule arasına yerleştirilen rızalitlerden oluşmaktadır. Bastam, Verecham, Kafir, Kamana ve Sangar gibi birçok yerleşimde rızalit plan yöntemi uygulanmıştır. İki kule arasındaki rızalitler, kaleden kaleye göre farklı sayıda yerleştirilmiştir. Örneğin Danalu Kalesi'nde bir ya da iki rızalit görülürken (Kleiss, 1975: 62); Verecham, Kale oğlu, Siah Kalesi ve Hasanlu yerleşmesi gibi erken dönem yapılarında rızalitler, iki ya da üç olarak tasarlanmıştır (Kleiss, 1974: 82-84). M.Ö. 7.yüzyıla tarihlendirilen yerleşimlere ait yapılarda kulesiz rızalitler kullanılmıştır. Kuh-e Zambil, Siah Kalesi'nin yapılarında bu uygulamalara rastlanılmıştır (Kleiss, 1975a: 56).

Urartu'nun ana merkeziyle Kuzeybatı İnan'da mimari anlamdaki farklılıklar, Hasanlu, Verecham ve Kalatgar Kalesi'de izleneilmektedir. Hasanlu'nun Urartu'nun temsil edildiği IIIB tabakasında sur duvarlarında yer alan kulelerin arasına daha küçük payandalar yerleştirilmiştir (Dyson, 1989a: 107vd.; Dyson, 1989b: 7; Dyson ve Muscarella, 1989: 3). Bu özellikleri, Verecham (Kleiss, 1974: 84) ve Kalatgar Kalesi'nde de görmek mümkündür (Muscarella, 1971b: 48). Kule arasına daha küçük boyutlarda payandaların

yerleştirilmesi M.Ö. 8. yüzyılın ortalarına doğru Kuzeybatı İran'da yaygın olarak kullanılmıştır. Sur duvarlarının temelinde kullanılan taş bloklarının yine merkeze oranla Kuzeybatı İran'da daha küçük boyutlarda olduğu gözlenmektedir. Kuzeybatı İran'da görülen bir diğer farklılık, M.Ö. 9. yüzyıl ve 8. yüzyıl başlarında sur duvarlarının kale içindeki yapılarla bağlantısı olmadan inşa edilmiş olmasıdır. Fakat M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında erken dönemde görülen mimari özelliklerinin değiştiği; Bastam, Danalu ve Siah Kalesi başta olmak üzere birçok kalede sur duvarlarının içteki yapılarla bağlantılı olduğu ve yapıların arka duvarını oluşturduğu görülmektedir (Çilingiroğlu, 1983: 34).

Kalelerin vazgeçilmez mimari elemanı sur duvarlarıdır. Urartu'da sur duvarları ana kaya üzerine açılan çukurlara yerleştirilen taş temelden ve üst kısmını oluşturan kerpiçten meydana gelmektedir. Görsel ve yazılı belgelerden hareketle taş temellerin 1,5 ya da 2m.; kerpiç beden olarak tanımlanan üst kısmın ise 17 m. ya da 20 m. yüksekliğinde olabileceği fikri kabul görmüştür (Çilingiroğlu, 1997: 63; Çilingiroğlu, 2004: 212). Kuzeybatı İran'da Urartu yerleşimlerinin sur duvar kalınlıkları incelendiğinde merkezdeki sur duvarlarına nazaran daha ince yapıldığı gözlenmektedir. Ancak kule ve rizalit çıkıntıları daha sık yerleştirilmiştir. Sınırdaki yer alan ve koruma özelliği taşıyan kalelerde savunmaya yönelik unsurlara daha fazla yer verilmiştir. Sur duvar kalınlığının, kule ve bastiyon sayısı ile genişliğinin büyük ölçülerde olması bu görüşü doğrulamaktadır. Kuzeybatı İran'ın yerleşimlerini dönemselsel olarak karşılaştırdığımızda M.Ö. 7. yüzyıl yapılarının M.Ö. 8. yüzyıl yapılarına oranla daha güçlü sur duvarlarıyla çevrildiği görülmektedir. Bastam Kalesi'nde, sur duvarlarının kalın ölçülere sahip olduğu, kule ve rizalit çıkıntılarının ise daha sık ve geniş tutulduğu izlenmektedir. M.Ö. 7. yüzyıldaki Kimmer saldırıları, Urartu'nun bu tür uygulamayı kullanmasına ve savunma ağını güçlendirmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak; Kuzeybatı İran'daki yerleşim ve kaleler, bölgenin yalnızca bir yayılım alanı olmadığını; kısa zamanlı bir istiladan çok Urartu'nun kalıcı egemenlik kurmak istediğinin birer göstergesidir. Başta Urmiye havzasının daha sonra Urmiye Gölü'nün doğusunda kalan kesimin Urartu için önemi, yazılı metinler; tespit edilen yerleşim ve kalelerin varlığı ile doğrulanmıştır. Krallığın kuruluşundan itibaren Assur karşısında güçlü kalmak, Assur'a rağmen siyasal ve ekonomik anlamda bölge de söz sahibi olmak, Urartu'nun ana hedeflerinden biri idi. Bu doğrultuda ekilebilir verimli arazilere sahip, hammadde yönünden zengin ve önemli ticaret yollarını bünyesinde bulunduran İran, Urartu'nun askeri seferlerine maruz

kalmıştır. İran'ın Kuzeybatı kesiminde yoğunlaşan daha sonra doğusuna doğru çizilen hattın içinde kalan bölge, Urartu iskan politikasına dahil edilmiştir. Bunun sonucunda çok sayıda yerleşim ve kale, ayrıca birçok yerleşme kent olgusu ile inşa edilmiştir. İran'ın coğrafi özelliklerini bilen ve buna yabancı olmayan Urartu, yapı tekniği ve plan açısından benzer özellikler sergileyen yapılar inşa etmekte zorluk çekmemiştir. Eşit coğrafi şartların varlığı, mimarinin benzer biçimde şekillenmesine neden olmuş; merkezdeki yapı geleneğini, çok az değişimlerle Kuzeybatı İran yapılarında uygulanmıştır. Urartu Krallığı, M.Ö. 9. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar süregelen Kuzeybatı İran politikasının sonucunda elde ettiği siyasal ve ekonomik başarıların yanı sıra gücün bir diğer simgesi yerleşim ve kalelerle de kendinden söz ettirmiştir.

Kaynakça

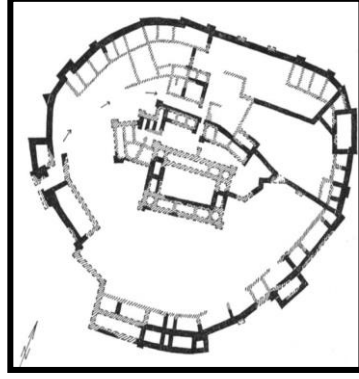
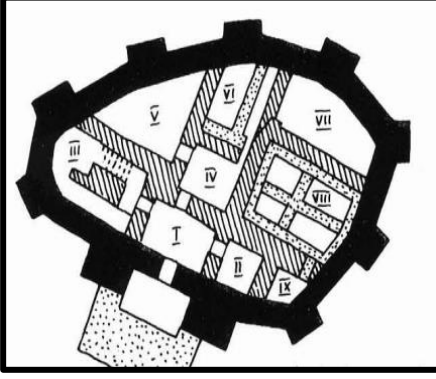
- Baş, A. (2016). Urartu Mimarisinde Malzeme ve Teknik. *Amisos*, 1(1), 44-86.
- Baş, A. (2017). Urartu ve Assur Krallığı'nın Kuzeybatı İran ile Kültürel İlişkileri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Biscione, R. (2003). Pre Urartian and Urartian Settlement Patterns in the Caucasus Two Case Studies: The Urmia Plain, Iran and the Sevan Basin Armenia. *Archaeology in the Borderlands, Investigations in Caucasia and Beyond*, 167-185.
- Biscione, R. (2012). Urartian Fortifications in Iran: An Attempt at a Hierarchical Classification. *Biainili-Urartu The Proceedings of the Symposium held in Munich 12-14 October 2007*, 77-88.
- Biscione, R. ve Parmegiani, N. (2000). Progetto Urartu An Archaeological-Philological Research Travel of Ismea in Eastern and Western Azerbaijan-Iran. *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici*, 42(2), 312-319.
- Boessneck, J. ve Kokabi, M. (1988). Tierknochenfunde. *Bastam II: Ausgrabungen in den urartaischen Anlagen 1977-1978*, 175-262.
- Burney, C. A. (1973). Excavations at Haftavan Tepe 1971: Third Preliminary Report. *Iran*, (11), 153-172.
- Burney, C. A. (1974). Excavations at Haftavan Tepe 1971: Fourty Preliminary Report. *Iran*, (13), 149-164.
- Çilingiroğlu, A. (1983). Urartu Sur Duvarları Üzerine Düşünceler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (2), 28-37.
- Çilingiroğlu, A. (1994). *Urartu Tarihi*.
- Çilingiroğlu, A. (1997). *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*.

- Çilingiroğlu, A. (2004). How was an urartian fortress built?, a view from the highlands: archaeological studies in honour of charles burney, ancient near eastern studies, supplement 12 (ed. A. Sagona), peeters, 205-231.
- Dyson, R. H. (1959). Digging in Iran: Hasanlu 1958. *Expedition*, 1(3), 4-17.
- Dyson, R. H. (1977). The Architecture of Hasanlu: Periods I to IV. *American Journal of Archaeology*, 81(4), 548-552.
- Dyson, R. H. (1989a). The Iron Age Architecture at Hasanlu An Essay. *Expedition*, 31(2-3), 107-127.
- Dyson, R. H. (1989b). Rediscovering Hasanlu. *Expedition*, 31, 3-11.
- Dyson, R. H. ve Muscarella, O. W. (1989). Constructing the Chronology and Historical Implications of Hasanlu IV. *Iran*, (27), 1-27.
- Forbes, T. B. (1983). *Urartian Architecture*.
- Kleiss, W. (1968). Urartaische Platze in Iranisch-Azarbaidjan. *Istanbuler Mitteilungen*, (18), 1-44.
- Kleiss, W. (1969). Bericht ber Zwei Erkundungsfahrten in NorthWest-Iran. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (2),7-120.
- Kleiss, W. (1970a). Ausgrabungen in der Urartäischen Festung Bastam (Rusahinili) 1969. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (3), 7-65.
- Kleiss W. (1970b). Bericht ber Zwei Erkundungsfahrten in NorthWest-Iran im Jahre. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (3), 107-132.
- Kleiss, W. (1971). Bericht über Erkundungsfahrten in Iran im Jahre 1970. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (4), 51-111.
- Kleiss, W. (1972a). Ausgrabungen In Der Urartäischen Festung Bastam 1970. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (5), 7-68.
- Kleiss, W. (1972b). Bericht über Ergundungsfahrten in Iran im Jahre 1971. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (5),135-243.
- Kleiss, W. (1973). Bericht über Erkundungsfahrten in Iran im Jahre 1972. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (6), 7-80.
- Kleiss, W. (1974). Planaufnahmen urartaischer Burgen und Neufunde urartaischer Anlagen in Iranisch Azerbaidjan im Jahre 1973. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (7), 79-106.
- Kleiss, W. (1975a). Planaufnahmen urartaischer Burgen und urartaischer Neufunde in Iranisch Azerbaidjan im Jahre 1974. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (8), 51-70.
- Kleiss, W. (1975b). Siedlungen und Burgen in Azerbaidjan. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (8), 27-42.

- Kleiss, W. (1976a). Urartaische Platze im Iran (Stand der Forschung Herbst 1975). *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (9), 19-43.
- Kleiss W. (1977a). Vermessungen und Survey urartidischer Platze in Azerbaidjan. *Iran*, (15), 181-182.
- Kleiss, W. (1977b). Urartaische Platze in Iran (Stand der Forschung Herbst 1975). *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (10), 53-83.
- Kleiss, W. (1977c). Burlagen und Befestigungen In Iran. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (10), 23-52.
- Kleiss, W. (1977e). Bastam/Rusa-i-URU.TUR, Beschreibung der urartäischen und mittelalterlichen Ruinen, Führer zu archäologischen Plätzen in Iran, Band I, Berlin.
- Kleiss, W. (1979). *Bastam I, Ausgrabungen in den Urartäischen Anlagen 1972-1975*.
- Kleiss, W. (1980). Bastam, an Urartian Citadel Complex of the Seventh Century B. C. *American Journal of Archaeology*, 84(3), 299-304.
- Kleiss, W. (1983). Grössenvergleiche urartäischer Burgen und Siedlungen". in Boehmer, R. N., Hauptmann, H. Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens. Festschrift für Kurt Bittel, 283-290.
- Kleiss, W. (1988a). *Bastam II, Ausgrabungen in den Urartäischen Anlagen 1977-1978*.
- Kleiss, W. (1988b). Aspekte urartäischer Achitektur. *Iranica Antiqua*, (23), 181-215.
- Kleiss, W. ve Hauptmann, H. (1976). Topographische Karte Von Urartu. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (3), 1-37.
- Kleiss, W. ve Kroll, S. (1976). Zwei des Platze Des 6. Jahrhundertserts V. Chr. In Iranisch Azerbaidjan A. Die bauten. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (9), 107-123.
- Kleiss, W. ve Kroll, S. (1978). Urartaische Platze und Anlagen Des 2.-1.Jahrtausends V. Chr. in Iran. *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (11), 1978, 27-71.
- Kleiss, W. ve Kroll, S. (1979). Vermessene urartäische Plätze in Iran (West-Azerbaidjan) und Neufunde. Iran (Stand Der Forchung 1978). *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (12), 183-243.
- Kroll, S. (1977). Die Oberflasheden Des Urartu-Survey 1976: A. Architektur (Stand der Forschung Herbst 1976). *Archaologische Mitteilungen aus Iran*, (10), 83-118.
- Kroll, S. (2010). *Urartu and Hasanlu*. Urartu and its Neighbors, Festschrift in Honor of Nicolay Harutyunyan in Occasion of his

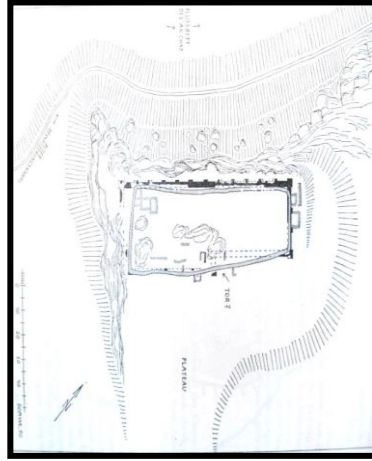
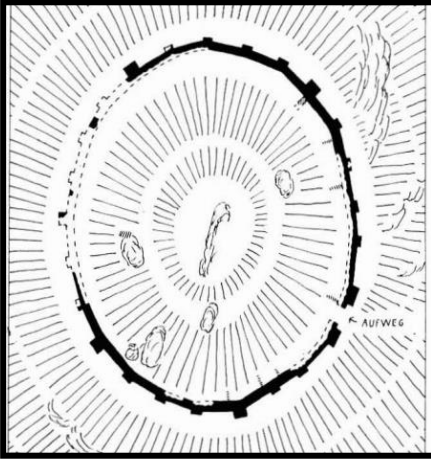
- 90th birthday (22-24 September, 2009, Yerevan), Aramazd. *Armenian Journal Of Near Eastern Studies*, 5(2), 21-36.
- Kroll, S. (2011). İrandaki Urartu Şehirleri. *Urartu Doğuda Değişim*, 150-169.
- Kroll, S. (2013). Hasanlu Period III-Annotations And Corrections. *Iranica Antiqua*, (48), 175-195.
- Levine, L. D. (1969). Contribution to the Historical Geography of Zagros in The Neo-Assyrian Period.
- Muscarella, O. W. (1971a). Hasanlu in the Ninth Century B. C. and Its Relations with Other Cultural Centers of the Near East. *American Journal of Archaeology*, 75(3), 263-266.
- Muscarella, O. W. (1971b). Qalatgah: An Urartian Site in Northwestern Iran. *Expedition*, 13(3-4), 44-49.
- Muscarella, O. W. (1973). Excavations at Agrab Tepe, Iran. *Metropolitan Museum Journal*, (8), 47-76.
- Muscarella, O. W. (1974a). The Iron Age at Dinkha Tepe, Iran. *Metropolitan Museum Journal*, (9), 35-90.
- Payne, M. (2006). *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*.
- Pecorella, P. E. ve Salvini, M. (1982). Researches in the Region Between the Zagros Mountains and Urmia Lake. *Persica*, 10, 1-47.
- Salvini, M. (1977). Eine neue urartäische Inschrift aus Mahmud Abad (West-Azerbaidjan). *Archaeologische Mitteilungen aus Iran*, (10), 125-136.
- Salvini, M. (2006). *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*.
- Salvini, M. (2008). *Corpus Dei Testi Uratei*, Vol. I-II, (CTU I-II) Istituto di Studi Civiltà Dell'e Egeoe Del Vicino Oriente, Documenta Asiana, Roma.
- Yıldız, H. (1981). *Urartian Built and Rock-Cut Tombs*.
- Young, T. C. (1967). Iranian Migration into the Zagros. *Iran*, (5), 11-34.
- Zimansky, P. (1985). *Ecology and Empire The Struction of the Urartian State*.

Ekler:
Resimler

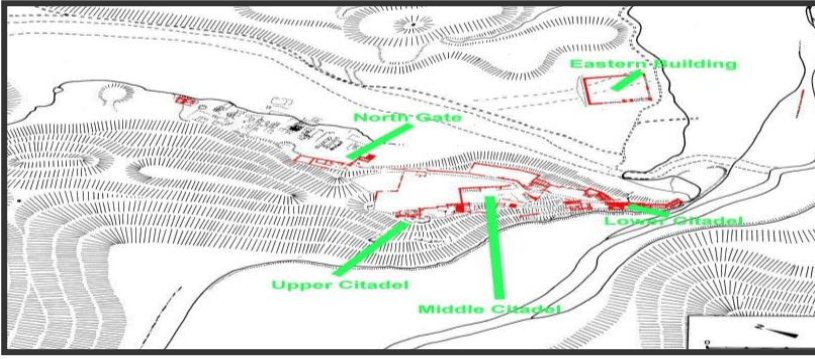
Resim-1: Agrab Tepe (Kleiss:1976)
(Kleiss:1977b)

Resim-2: Allahverdikand Kalesi

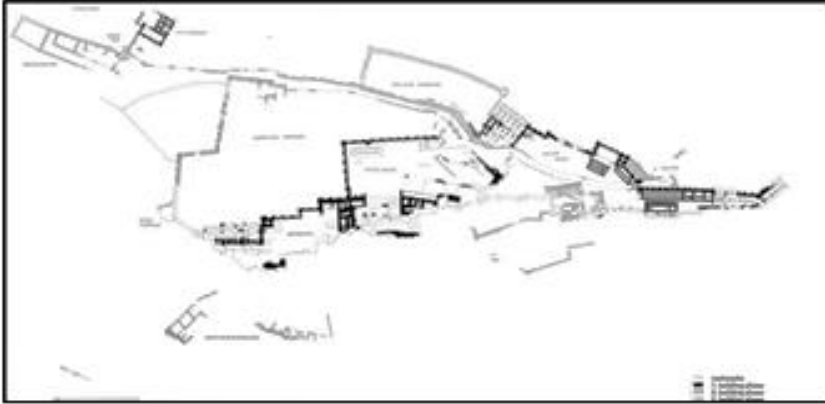

Resim-3: Gerde Sureh (Kleiss:1975)
(Kleiss:1972)

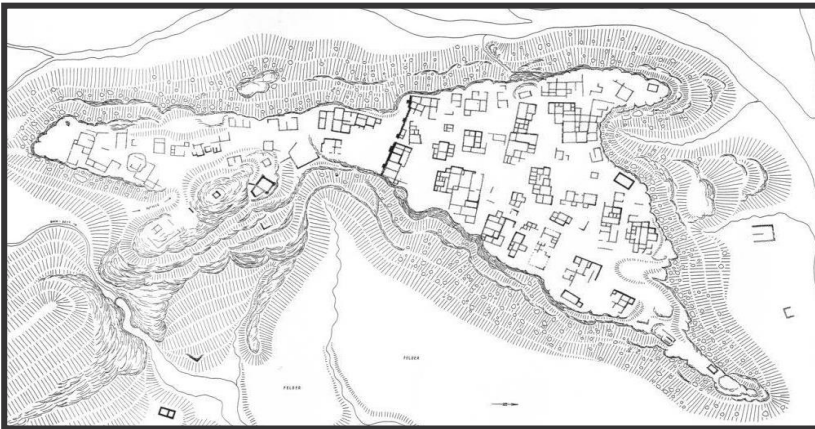
Resim-4: Aşağı Kurul

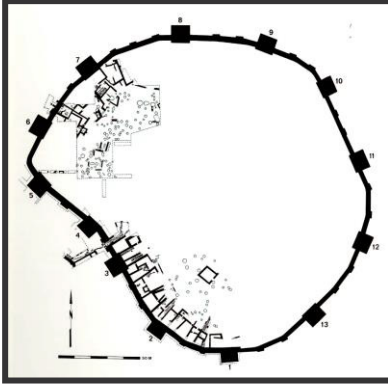
Resim-5: Bastam Kent Planı (.biainili-urartu.de/Iran/Bastam/Bastam.htm)

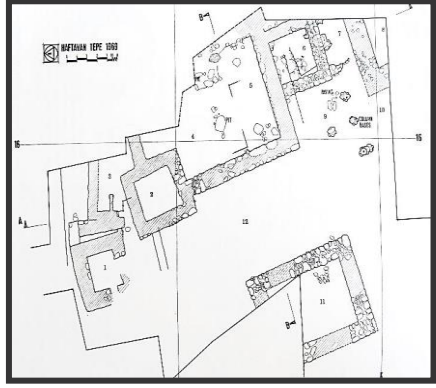
Resim-6: Bastam Kalesi, Akropol alanı (Kleiss: 1980)

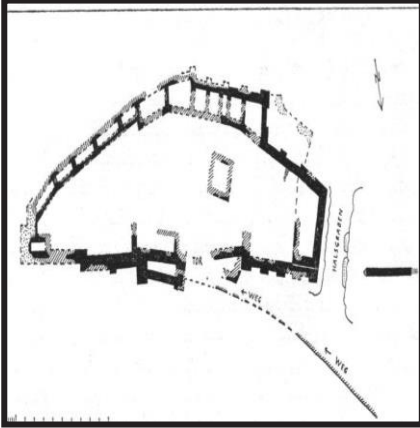
Resim-7: Dugagi Yerleşimi (Kleiss:1977)

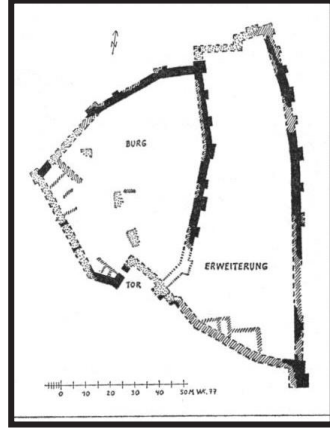
Resim-8: Hasanlu III B Urartu Kalesi Tabakası, (Dyson: 1989b)

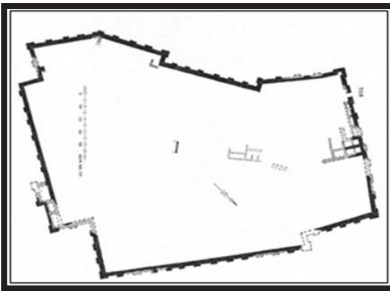
Resim-9: Haftavan Tepe Urartu (Burney: 1972)

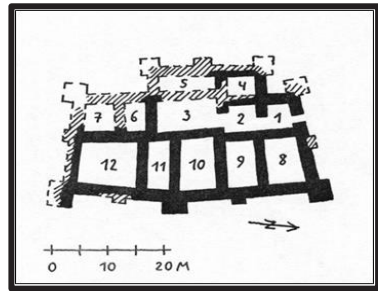
Resim-10: Kafir Kalesi(Kleiss: 1977)

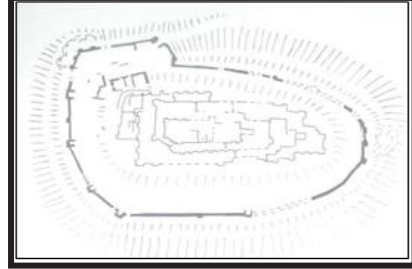
Resim-11: Kalat Kalesi (Kleiss: 1977)

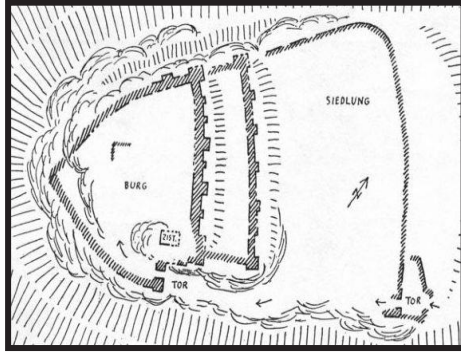
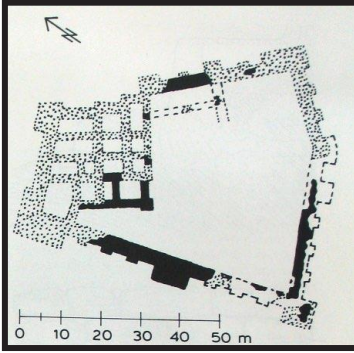
Resim-12: Gavur Kalesi (Kleiss, 1977)

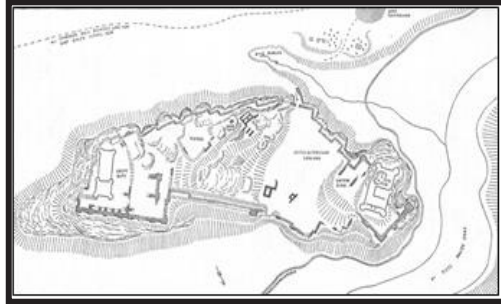
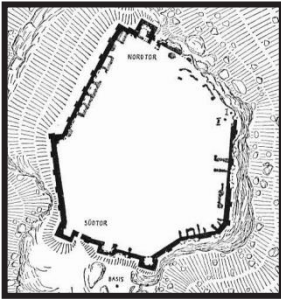
Resim-13: Kamana Kalesi (Kleiss: 1977)

Resim-14: Haidari Kalesi, (Kleiss:1976) **Resim-15:** Kız (Evoğlu)Kalesi (Kleiss: 2005)

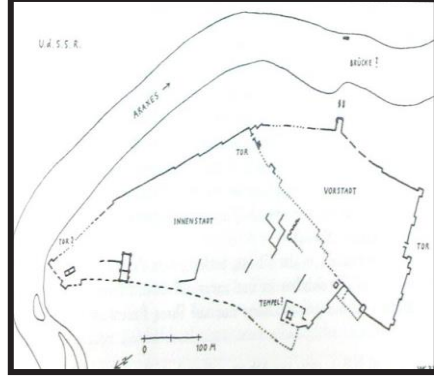

Resim-16: Danalu Kalesi (Kleiss:1991) **Resim-17:** Kalat Kalesi (W. Kleiss, 1976a)

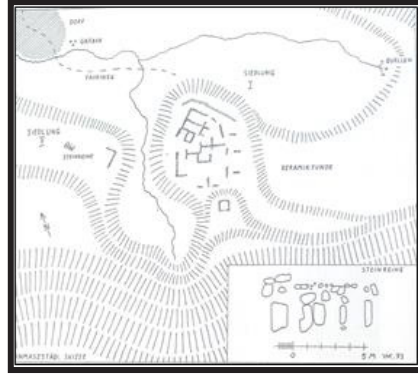
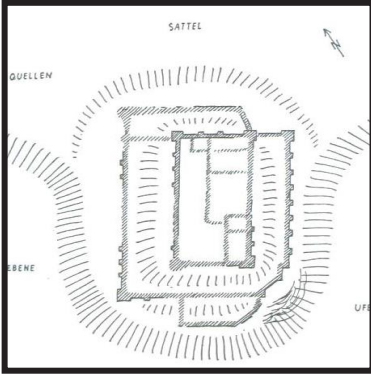
Resim-18: Kale oğlu (Kleiss:1968) **Resim-19:** İsmail ağa Kalesi, (Kleiss: 1975)

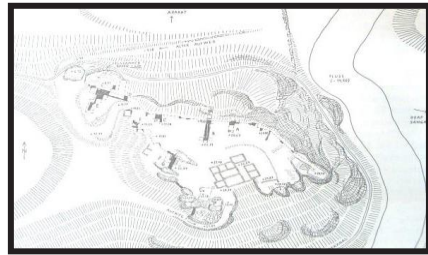
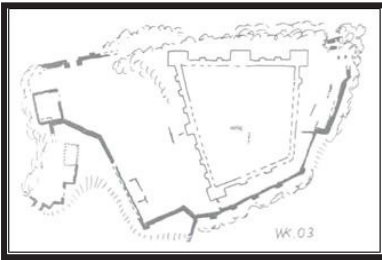

Resim-20: Livar Kalesi (W.Kleiss,1971)
Kalesi (Kleiss, 1969)

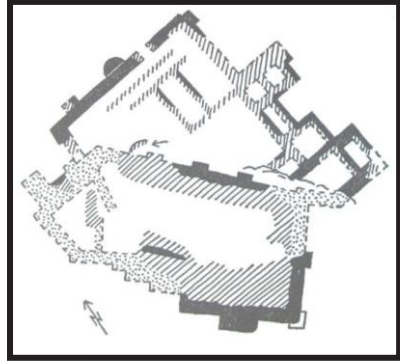
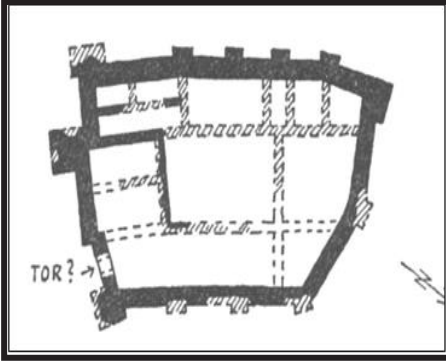
Resim-21: Veracham

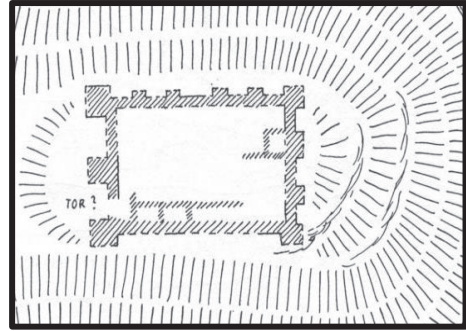
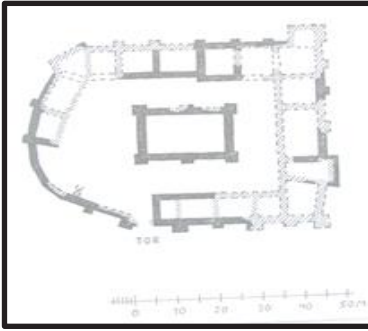
Resim-22: Kuh-e Zambil Kalesi (Kleiss: 1974) **Resim-23:** Kiz Chaklu
(Kleiss: 1974)

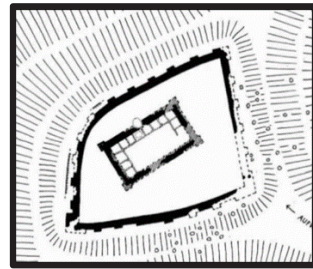
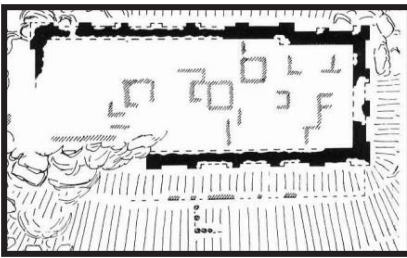
Resim-24: Siah Kalesi (Kleiss, 2005) **Resim-25:** Sangar Kalesi
(Kleiss, 1969)

Resim-26: Turki Tepe Urartu Yerleşimi (Kleiss, 1976a) **Resim-27:** Vaziri Kalesi (Kleiss- Kroll:1979)

Resim-28: Tazebulak Kalesi (W. Kleiss, 1976a) **Resim-29:** Dosogh Tepe Kalesi (Kleiss: 1977)

Resim-30: Uzup Tepe (W. Kleiss, 1976b) **Resim-31:** Carakah-e Amir (W. Kleiss, 1976b)

Resim-32: Bastam Kalesi Aşağı Stadel.(www.biainili-urartu)

Resim-33: Bastam Kalesi Sur Duvarları .(www.biainili-urartu)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 427-458
ISSN: 1302-6879

Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimleri Free Republican Party Kastamonu Organization and 1930 Municipal Elections

• Mehmet ÇAPARLAR*

* Çayeli Anadolu İmam Hatip Lisesi
Müdürüğü, Çayeli / Rize / Türkiye.
Ministry of Education,
Çayeli / Rize / Turkey.
mirmehmetcaparlar@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1759-6464

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
24/09/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
28/11/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atf: Çaparlar, M . (2021). Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 427-458

Citation: Çaparlar, M . (2021). Free Republican Party Kastamonu Organization and 1930 Municipal Elections. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 427-458

Öz

Mustafa Kemal Paşa, demokrasiye olan inancı gereği, kurucusu olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde çok fırkallı siyasi yapıyı yerleştirebilmek amacıyla Serbest Cumhuriyet Fırkasını (SCF) kurdu. SCF, kuruluşundan kısa bir süre sonra yurt genelinde teşkilatlanma çalışmalarına başladı. SCF'nin kuruluşu ile birlikte muhalifler bu siyasi fırkanın çatısı altında toplandı. Hedeflerinin iktidara yürümek olduğunu açıklayan SCF, süreç içinde yıpranmış olan Cumhuriyet Halk Fırkasını (CHF) iktidardan uzaklaştırmak için popülist propagandalarla 1930 Belediye Seçimleri için meydanlara indi. SCF teşkilatlanma çalışmaları kapsamında Kastamonu'da müteşebbislerin girişimleri ile vilayet ve kaza teşkilatlarını kurdu. CHF, Kastamonu'da SCF teşkilatlarını kuran muhalifler hakkında istihbarat raporları hazırlayarak bu şahısları kapatılmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yanlısı, Millî Mücadele aleyhtarı, Damat Ferit Paşa'nın adamları, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu olmakla itham edip halk nezdinde itibarsızlaştırmaya çalıştı. Bu makale, Cumhuriyet tarihinin ilk çok fırkallı seçimi olan 1930 Belediye Seçimleri öncesinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, Kastamonu'da teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimlerinde muhalefet iktidar çatışmasının Kastamonu'daki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalenin oluşturulmasında başta Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (BCA) Amerika Ulusal Arşivi (NARA) olmak üzere yerel, ulusal gazeteler, hatıralar ve konu ile ilgili telif eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1930 Belediye seçimleri, Kastamonu, Taşköprü, Tosa.

Abstract

Mustafa Kemal Pasha, due to his belief in democracy, had the Liberal Republican Party founded aiming to strive multi-party political structure in Turkey, of which he is the founder. The Liberal Republican Party (LRP), shortly after its foundation, began to organize its sections throughout Turkey. With the establishment of the LRP, the opponents began to get together under the umbrella of this political party. The LRP, explaining their goal is to walk to power, went to the streets for the 1930 municipal elections with populist propaganda to get the Republican People's Party (RPP) away from power, which worn out due to staying in power for a long time. The LRP, within the scope of the organizational work, founded the sections in cities and towns with the attempts of the entrepreneurs. RPP, preparing intelligence reports about the opponents who established the LRP organizations in Kastamonu, accused them of being followers of the Progressive Republic Party, the opponents to the National Struggle, Damat Ferit Pasha's men, being a member of the Freedom and Entente Party and tried to discredit them in the public eye. This paper aims to reveal the organization of the Liberal Republic Party in Kastamonu, which was established before the 1930 municipal election that is the first multi-party election in the history of the Republic, and the reflections of the opposition-ruling conflict in Kastamonu in this election. The Presidential Archives, Prime Ministry Republic Archives (BCA), the National Archive of America (NARA), local and national newspapers, memoirs and copyrighted works related to the subject were used in the preparation of the article.

Keywords: Liberal Republic Party, 1930 Municipal Election, Kastamonu, Taşköprü, Tosya.

Giriş

1929 yılında bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz Birinci Dünya Savaşı ve akabinde yaşanan Kurtuluş Savaşının yol açtığı derin yaraları sarmakla uğraşan Türkiye'yi derinden etkiliyordu. Bu nedenle 1930'ların Türkiye'sinde tek parti iktidarı; bir yandan siyasi, sosyal, ekonomik, güvenlik sorunları ile baş etmeye çalışıyordu. (Weiker, 1973: 43; Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 2007: 44). Diğer yandan İsmet Paşa Hükûmeti; ülkeyi imar etme çabaları kapsamında demiryolu yatırımlarına ağırlık veriyor, hazineden aslan payı demiryolu yatırımlarına ayrılıyor, yatırımların finansmanında sıkıntısı çeken hükûmet halka yeni vergiler yüklüyordu. Buna karşın halkın istek ve şikayetlerini dile getirecek, hükûmetin ekonomik icraatlarına yönelik eleştirileri hukuki ve siyasi bir zemine oturtarak, hükûmet icraatının kontrolünü sağlayacak çok fırkalı politik sistem bulunmuyordu (Goloğlu, 2011: 642). Yedi yıllık muhalefetsiz ortamda iç ve dış sorunlarla boğuşmaktan yıpranan tek parti iktidarının denetlenmesi noktasında halk, Mustafa Kemal'in İsmet Paşa

hükûmetine karşı denetleyici rolünü yerine getirmedeğini şikâyet etmekteydi (Soyak, 1973: 15). Muhalefetin varlığı sosyal ve ekonomik sorunların ortaya çıkardığı hoşnutsuz kesimin tepkilerinin yatırılması için emniyet supabı görevi de görecekti (Grew, 2000: 124). Mustafa Kemal, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik buhrandan çıkış yolunun kontrollü bir muhalefet fırkası ile mümkün olacağını savunuyordu (Soyak, 1973: 15).

Mustafa Kemal kurulacak muhalefet fırkasının İsmet Paşa hükûmetinin icraatına katkı sağlayacağını vurgulayarak (Kılıç Ali'nin Anıları, 2005: 270) yakın arkadaşı Ali Fethi Bey (Okyar)'den bir siyasi fırka kurmasını istedi (Okyar, 2019: 21).

Ali Fethi Bey'in; Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) içinde kendisine karşı gelişebilecek olumsuz yaklaşımlar konusunda çekinceleri vardı. Fakat bu noktada Mustafa Kemal'in kendisini her hâlükârda destekleyeceği yönünde verdiği teminatlar üzerine 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkasını (SCF) kurdu (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-09, D,57, F.3-98; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA] 490.01.1.4.5; BCA 490.01.1.4.11; BCA 490.01.435.1804.2; National Archives and Records Administration (NARA), 867.00/2037; Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1930; Cumhuriyet, 13 Ağustos 1930; Vakıf, 13 Ağustos 1930; Milliyet, 13 Ağustos 1930; Yarın, 12 Ağustos 1930; Son Posta, 13 Ağustos 1930).

SCF'nin kuruluşu ile tek firkalı düzenden memnun olmayan büyük bir kesim yeni firkaya akın etti (Karaosmanoğlu, 1984: 110; Ağaoğlu, 1969: 22). 1930 Belediye Seçimlerinden bir ay önce kurulduğu için süreç SCF'yi hem teşkilatlanma hem de seçimlere hazırlık yapma açısından sıkışık bir takvim ile karşı karşıya bıraktı. SCF, fırka teşkilatlanması için yol haritası olacak bir nizamname yayımlayıp; köy, mahalle, nahiye, kaza, vilayet ve merkez olmak üzere yurt genelinde teşkilatlanmaya gideceğini açıkladı (Yarın, 30 Ağustos 1930; Son Posta, 31 Ağustos 1930). SCF; merkez teşkilatı örgütlenmesini tamamladığı gibi taşrada 63 vilayetin 37'sinde fırka teşkilatı oluşuyordu (Kabasakal, 1991: 122; Pınar, 2014: 295-310; Pınar, 2015: 277-298). SCF taşrada teşkilatlanmaya başladığı zaman yeni firkayı kuracak olan müteşebbislerin siyasi kimlikleri; her bölgenin demografik, siyasi, etnik, ekonomik durumuna göre farklılıklar gösteriyordu. Doğu Anadolu, Marmara, Ege ve Akdeniz'de daha çok ticari kaygılar ve etnik kimlikleri farklı olan unsurların iktidar dışı siyasi tercihlere yönelmesi belirleyici olmuştu (Pınar, 2017: 99-114). Buna karşın Samsun'da ekonomik kaygılardan dolayı mübadillerin ve bütün üreticilerinin SCF'ye yönelimi söz konusuysen (Emrence, 2006: 147). Kastamonu gibi mübadelenin tamamlandığı

Karadeniz şehirlerinde etnik unsurların varlığı ön plana çıkmamıştı. CHF istihbarat raporlarında Kastamonu SCF kurucularının Damat Ferit Paşa hükûmeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası, kapatılmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası¹ ve Topal Osman ile ilişkilendirildikleri görülmektedir (BCA 490.01.79.293.2). CHF'nin SCF kurucularını yeni düzene taban tabana zıt olan geçmiş siyasal oluşumlar üzerinden değerlendirmeye tabi tutması SCF'nin Kemalist geleneğin mesafeli baktığı gruplara temsil olanağı tanımış olmasıyla açıklanabilir. (Emrence, 2006: 137). SCF tabanının kısa sürede farklı uçları içine alacak şekilde genişlemesini rejim için bir tehdit unsuru olarak görmeye başlayan CHF, SCF'ye ve fırka tabanına yönelik söylemlerini sertleştirdi. CHF'nin SCF tabanına yönelik şüpheli yaklaşımını dile getiren CHF müfettişlerinden Adana mebusu Hilmi Bey'e (Uran) göre; "SCF tabanında birbiriyle bu kadar fikri olarak uyuşmayan, bu kadar ayrı his ve kanaatte ve bu kadar ayrı emeller peşinde koşan zümreler ancak karşılardaki kuvveti yıkmak için birleşebilirlerdi" (Uran, 2008: 482).

CHF; SCF tabanı hakkında "Siyasi haklarını kullanma kültüründen yoksun, işçi kadınlar, gayri mükellefler, mürideler, müritler, ameleler, esnaf çıraqları ve baldırı çıplaklar, pantolonu yamalı, kundurası olmayan." kişiler yakıştırmada bulunarak yeni siyasal hareketi küçümseyici bir dil kullanmıştı. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [TBMM ZC], Devre:3, İnikat:5, C:22; 17,52). Fethi Bey'e göre CHF'nin SCF tabanına yönelik karalamasının tek sebebi bu kişilerin siyasal tercihlerini SCF'den yana kullanmış olmasıydı (TBMM ZC, D:3, İ:84, C:21; 36-37). Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, SCF'nin demokratik hayatın gereği olarak istediği vilayet ve kazalarda teşkilatlanabileceğini belirterek yeni fırkaya teşkilatlanma noktasında yardımcı olunacağını açıklamıştı. Hükümet adına Şükrü Kaya'nın destek açıklamasına karşın CHF Fırka Kâtib-i Umumisi Saffet Bey (Arıkan), SCF'ye üye olan mürteci ve komünistlerin derhal CHF Genel Merkezine bildirilmesini istiyordu (BCA 490.01.435.1804.2). 1930 yılında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da Şeyh Sait İsyanı ile başlayan ve Ağrı İsyanları ile süren

¹ Bu konuda bkz: Zürcher, E.J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık; Yeşil, A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk teşkilatlı muhalefet hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Ankara: Cedit Neşriyat; Obuz, Ö. (2017). Fikrin Mürekkeple Sınava: Mahmut Soydan'ın Kaleminden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İle Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Van Yüzüncü yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 313-328; Özalper, M. (2015). Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 117-136.

güvenlik sorunları da devam ediyordu. Ali Fethi Bey, devletin güvenlikçi yaklaşımının zafiyete uğramaması için fırka olarak Doğu ve Güneydoğu'nun bazı vilayetlerini kapsayan I. Umumi Müfettişlik Bölgesinde² teşkilatlanma yapmayacaklarını belirtmişti (BCA 490.01.435.1804.2). Bunun sonucunda SCF'nin belediye seçimleri esnasında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı şark vilayetlerinde seçimlere katılmadığı görülmektedir (Son Posta, 23 Teşrinievvel/Ekim 1930).

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Vilayet Merkezi Teşkilatlanması ve Faaliyetleri

Evleri, binaları büyük ölçüde ahşap olan, elektrik aydınlatması henüz yeni olan ve Vali Murat Bey'in (Germen) şehirleşme alanındaki gayretlerine rağmen pek gelişmemiş Kastamonu vilayet merkezinde (Cumhuriyet, 17Ağustos 1930) 1927 nüfus sayımına göre 63.117 kişi yaşıyordu (1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, 1929: 11). Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu teşkilatını kurma görevi Kastamonulu Avukat İzzet Bey'e verilmişti. İdare heyeti azalıklarına ise Açıksöz gazetesi sahibi Hüsnü Bey (Açıksöz),³ Ballık zade Muhsin⁴, İsmail zade Mehmet ve Yazıcızade Tevfik Bey seçilmişti (Vakit, 02 Eylül 1930).

SCF Kastamonu vilayet teşkilatlanması İzzet Bey başkanlığında başladı. Kastamonu vilayet merkez teşkilatı aza sayısı 9 kişi olarak belirlenmişti (Açıksöz, 01 Eylül 1930). Başlangıçta beş kişilik idare heyetine kısa sürede Koçoğlu Hamdi Bey, Maliki zade Recep Bey, Karagöz zade Osman Bey ve Ford acentesi müdürü Refik Bey de katıldı ve SCF vilayet teşkilatının üye sayısı dokuza çıktı (Açıksöz, 27 Eylül 1930).

1 Eylül 1930 tarihine kadar teşkilatlanma çalışmalarını tamamlayan İzzet Bey, seçimler için az bir zaman kaldığı için vakit

² Ayrıntılı bilgi için bkz., Yücebaş, F. (2021). *Cumhuriyet Hükümetlerinin Temsiliyet Mekanizması: Birinci Umumi Müfettişlik (1927-1952)*. Ankara: Gece Kitaplığı.

³ Milli Mücadele sırasında Kastamonu'da yayımlanan ve Milli Mücadele yanlısı yayın yapması ile bilinen Açıksöz gazetesinin sahibidir. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu teşkilatının kurucu kadrosunda yer alsa da aynı zamanda CHF Kastamonu Merkez ilçe mutemediydi. SCF kendini feshettikten sonra birçok eski SCF müteşebbisi gibi tekrar CHF'ye geçmiştir. 1939 yılında VI. Dönem CHP Kastamonu Milletvekilliğine seçilmiştir. Milletvekilliği görevi devam ederken aynı yıl içinde vefat etmiş ve yerine Kastamonu CHP milletvekilliğine Rauf Bey (Orbay) seçilmiştir. (TBMM, Tercüme-i Hal Dosyası, Sicil No:1076; BCA 030.10.76.501.4; BCA 490.01.34.143.2).

⁴ Milli Mücadeleye destek veren ve Kastamonu Müdafai-i Hukuk Cemiyetinin bir uzantısı olan, Gençler Kulübü kurucularından olduğu gibi Kastamonu İstiklal Mahkemesinin de üyelerindedir (Açıksöz, 1933: 103).

geçirmeden siyasi faaliyetlere başladı (Açıksöz, 01 Eylül 1930; Vakit, 10 Eylül 1930). İlk işlerinden biri fırkaya aza kaydına başlamaktı. İlk gün üç yüz kişi yeni fırkaya üye olarak kaydoldu. Fırkaya kaydolanlar arasında Şoför Mektebi öğretmeni Altıparmak zade Mustafa Bey'in eşi Zehra Hanım ile Müezzinzade Mehmet Ziya Efendinin eşi Şaide Hanım da vardı (Açıksöz, 1 Eylül 1930). Merkez kaza teşkilatı başkanı Emir Efendi zade Eşref Bey olarak belirlendi. Kastamonu merkez kaza teşkilatı fırka üyeleri ise emekli kaymakam Kâmil Bey, Ali Çavuşzade Gökmen Nuri Bey, Zihni zade Abidin Bey, Abdi ağa zade Kazım Bey, Kâtip zade Yusuf Ziya Bey, Çerkez zade Hacı Emin Efendi'den oluşuyordu (Açıksöz, 27 Eylül 1930).

Kastamonu SCF vilayet teşkilatı içerisinde şahsiyetleri hedef alınarak en çok tartışmaya açılan iki kişiden biri Reis İzzet Bey diğeri ise idare heyeti üyesi Hüsnü Bey'dir. CHF, kapatılmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kastamonu vilayet kurucusu olmasından dolayı Avukat İzzet Bey'i irtica yapmakla suçlamış ve İzzet Bey'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldıktan sonra CHF'ye girme isteğinin irticacı olması gerekçesiyle defalarca reddedildiğini iddia etmiştir (BCA 490.01.34.143.2; Hâkimiyet-i Milliye, 02 Eylül 1930). İzzet Bey; hakkında çıkan CHF'ye geri dönmek istediğine dair iddiaları iftira olarak nitelendirmiştir (Açıksöz, 10 Eylül 1930).

CHF Kastamonu Merkez ilçe mutemedi Hüsnü Bey ise CHF tarafından tutarsız hareketler yapmakla suçlanmış ve bundan dolayı son dört yılda CHF'de faal görev verilmemiştir. Yine CHF genel merkezi, Hüsnü Bey'i sahibi olduğu Açıksöz gazetesi vasıtasıyla nüfuzunu kullanmak suretiyle bazı tüccarlardan şantajla para almakla suçlamış ve bundan dolayı CHF'deki üyeliğine son vermiştir (BCA 490.01.34.143.2; Hâkimiyet-i Milliye, 02 Eylül 1930). Hüsnü Bey hakkında CHF cephesinde ortaya atılan bu iddialar Hüsnü Bey tarafından kesin bir dille reddedilmiştir (Açıksöz, 08 Eylül 1930). Hüsnü Bey sahibi olduğu Açıksöz gazetesi ile Millî Mücadele yanlısı bir duruş sergileyerek Millî Mücadele tarihine mal olmuş bir kişiliktir. Millî Mücadele sürecinde Kastamonu'da kurulan sivil toplum kuruluşlarından Kastamonu Müdafai-i Hukuk Cemiyeti'nin bir uzvu gibi çalışan, orduya asker, lojistik temini için sağlayan Kastamonu Gençler Kulübü kuruculuğu (Açıksöz, 1933: 56), Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Kastamonu şubesi kuruculuğu (Açıksöz, 1933: 57), Kastamonu Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruculuk görevlerini üstlenmiştir. (Açıksöz, 1933: 61). Hüsnü Bey, Kastamonu'da kurulan İstiklal Mahkemesinin üyeliğini de yapmıştır (Açıksöz, 1933: 103). 1930 yılında iki firkalı siyasi hayatta tercihini SCF'den yana

kullanmıştı. Bu süreçte Hüsnü Bey hakkında CHF tarafından tutulan istihbarat raporlarında sert ifadelerin yer almasının sebebi iki fırkalı siyasi hayatta siyasi tercihini SCF'den yana kullanmış olmasıyla açıklanabilir. SCF'nin fesih kararı almasından yıllar sonra Hüsnü Bey tekrar CHF'den siyasete devam etmiş, hatta 1939 yılında VI. Dönem CHP Kastamonu Milletvekilliğine seçilmiştir (TBMM, Tercüme-i Hal Dosyası, Sicil No:1076). Her ne kadar CHF istihbarat raporlarında Hüsnü Bey gibi SCF'nin kuruluşu ile birlikte siyasi tercihini SCF'den yana kullanan şahıslar kötü şöhret sahibi kişiler olarak lanse edilmişse de aynı kişiler SCF kapandıktan sonra CHF çatısı altında siyasete atıldığında muteber kişiler olarak kabul görmüştü.

Kuruluşundan sonra taşrada SCF'ye yoğun katılımın olduğu vilayetlerden biri de Kastamonu olmuştur (Son Posta, 23 Ağustos 1930). Hatta Kastamonu belediye başkanının da SCF'ye katılmak için telgraf yolladığı iddiası gündemi oldukça meşgul etmiştir (Son Posta, 18 Ağustos 1930).

SCF'nin Kastamonu'da teşkilatlanması ve Kastamonu'da SCF'ye olan katılımlar muhalif basında "*Kastamonu da düştü.*" şeklinde haber olmuştu. Buna karşılık CHF ise fırkalarının SCF gibi Taksim'deki konakta⁵ veya Büyükada'daki köşkte değil Anadolu'nun en ücra köşelerindeki çadırlarda, kerpiç damlarda halk ile konuşarak büyüdüğünü vurgulamıştır.⁶ SCF'nin Kastamonu'da teşkilatlanması CHF Kastamonu teşkilatındaki dengeleri bozmuştur. Kastamonu'da SCF'nin teşkilat kurması ile birlikte çoğu CHF mensubu SCF saflarına geçmiştir. Bu ayrılıkların yarattığı boşluk belediye seçimleri sırasında CHF tarafından daha derinden hissedilmiştir. SCF'ye göre; fırkalarına olan yoğun ilginin sebebi SCF'nin CHF gibi statükocu bir fırka olmaktan ziyade değişim ve dönüşümü öncelemesiydi (Açıksöz, 08 Eylül 1930).

CHF tarafından hazırlanan rapora göre; Kastamonu'da SCF'ye geçen kişiler ile CHF Kastamonu teşkilatında faal olarak çalışan kişiler arasında zihniyet farkı bulunmuyordu. Fakat CHF'ye göre bu kişilerin SCF'ye geçmesinin sebebi CHF yönetimi tarafından fırkaya küstürülmüş olmaları veya şahsi menfaatlerini fırka vasıtası ile temin edememiş olmanın kızgınlık ve kırgınlığıyla açıklanabilirdi (BCA

⁵ CHF tarafından siyasi propaganda malzemesi yapılan Taksim Konağı, SCF'nin idare merkezi olarak tuttuğu Taksim Beyoğlu'ndaki Kalmis Apartmanı'dır.

⁶ Büyükada Köşkü'nden kasıt Fethi Bey'in yaz tatilini geçirdiği Büyükada'daki evidir. CHF mekânsal kıyaslama yaparak kendi fırkalarının halkın bağrından kopup gelen bir fırka olduğunu, buna karşın SCF'nin halktan uzak, burjuvaziyi temsil eden, elit kesimin fırkası olduğu propagandası yapmak istemiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1930).

490.01.79.293.29). CHF, fırka içinde yaşanan ayrılıkları, kırınglıklardan kaynaklı olduğu kadar adi menfaat hesapları yapan kişilerin başlattığı bir hareket olarak açıklıyordu. Bu açıklamaların dışında SCF'ye geçişler değerlendirildiğinde temel sebeplerden biri de CHF'nin uzun yıllar tek fırkallı idare biçimini benimsemiş olması ve bu nedenle de parti içi demokrasinin henüz yerleşmemiş olmasıydı. Fırka içi seçimlerde fırkanın yönetim kademelerinde bulunan kodamanların seçimleri kontrol ettiği ve gerçek anlamda fırkaya gönül vermiş olan kişilerin seçilmelerinin önüne geçildiği eleştirileri fırka mensuplarınca yüksek sesle dile getiriliyordu. (BCA 490.01.569.2264.8).

Kastamonu'da tek fırka yönetiminin vergi politikası şehirde doğal bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açmıştı. CHF'nin ekonomi alanında yol vergisi, müsakkafat (konut) vergisi, sayım vergisi, kazanç vergisi gibi vergiler halk üzerinde olumsuz etki yaratmıştı. Çiftçiler, Ziraat Bankası'nın verdiği kredilerden yeterince faydalanamıyordu. Halk, yol ve okul yetersizliğinin yanında yolsuzluklardan da şikâyet ediyordu. Halkın şikâyetlerinin yoğunlaştığı bir diğer alan ise adliye teşkilatının yetersizliğinden dolayı mahkemelerin uzun sürmesi, icra dairelerinin iş görmemesiydi (BCA 490.01.79.293.2). SCF'nin popülist söylemleri arasında vergileri hafifletme vaatleri ön planda yer alıyordu. Bu vaatler Kastamonu'da SCF tabanının oluşumunda önemli bir rol oynamıştı. Kastamonu CHF teşkilatı (BCA 490.01.724.477.1) SCF'nin siyasi propagandalarına karşın gazetelere reklam vererek "Senin fırkan vatani kurtaranlar fırkası, senin fırkan vatani uçurumdan kurtaranların fırkasıdır" (Açıksöz, 8 Eylül 1930) söylemiyle taban kaybetmemeye çalıştı.

Bir yandan taban kaybetmemek için siyasi propaganda yolu izleyen CHF'nin diğer yandan da SCF'ye geçen seçmenlerin bu fırkadan ayrılmasını sağlamak için baskı yapmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu duruma tepki gösteren SCF'liler yaşanan baskıyı İttihat ve Terakki dönemi komitacılığına benzetmişti (Açıksöz, 8 Eylül 1930). Seçimi kazanma iddiasında olan SCF, halk nezdinde sevilen ve benimsenen kişileri belediye azalıklarına aday göstermeye çalışmıştı (Açıksöz, 1 Eylül 1930).

SCF'nin Kastamonu vilayet merkezi belediye aza adayları; Avukat İzzet Bey, eski başmühendis Şükrü Bey, emekli kaymakam Kamil Bey, Tkoma şirketi müdürü Muharrem Celal Bey, Hacı İsmail zade Mehmet Bey, Abdiağa zade Kazım Bey, Koçoğlu Hamdi Bey, Tüccar Gökmen Nuri Bey, Maliki zade Recep Bey, Balık zade Muhsin

Bey, Ankaralı zade Hacı Ahmet Efendi,⁷ Zihni zâde Abidin Bey, İmamvekili zade Hüsnü Efendi, müteahhit Emir Efendi zade Eşref Bey, Barutçu zade Ata Efendi, Nuh zade Mustafa Bey, Ankaralı zade Mehmet Efendi, Kadızade Hüseyin Hüsnü Bey, Çerkez zade Hacı Emin Efendi, Kaybandı oğlu Mehmet Bey, Hacı Esat zade Hafız Sadık Efendi, Benli zade Ahmet Nazif Efendi, Ford acentesi müdürü Refik Bey, Katırcıoğlu Ömer Efendi, Tokatlı zade Hüsnü Bey, Kibarzade Abdullah Bey, Çavuşoğlu Osman Basri Efendi, Avukat Hamdi Bey, Kâtip zade Yusuf Ziya Bey, Hakkem zade İhsan Bey, Tıgılı zade Hafız Hüsnü Efendi, Karagöz zade Osman Efendi'ydi (Açıksöz, 13,15 Eylül 1930).

Seçim öncesinde iki fırka arasında belediye azalığına aday gösterilecek kişiler konusunda karışıklıklar yaşanmıştı. SCF tarafından aza adaylığı açıklanan Kibarzade Abdullah Bey ve Karagöz zade Osman Efendi aynı zamanda CHF tarafından da aday gösterilmişti. Söz konusu şahıslar haberleri olmadığı halde CHF belediye aza adayları arasında isimlerinin geçmesinden rahatsızlık duymuş ve CHF azası olmadıklarını beyan ederek basın aracılığı ile istifa ettiklerini duyurmuşlardır (Açıksöz, 15 Eylül 1930).

SCF Kastamonu teşkilat reisi İzzet Bey seçimler başlamadan Açıksöz gazetesi vasıtasıyla “demokrasinin de ekmek kadar su kadar hayati bir öneme sahip olduğunu” vurgulayarak seçmenleri oy kullanmaya davet etmiştir (Açıksöz,15 Eylül 1930). 1930 belediye seçimlerinde ilk kez kadınların da yerel yönetimlere katılma hakkına sahip olması sonucunda Kastamonu merkez CHF belediye aza adayları arasında İzbelizade Hafız Selma Hanım (CHF İstihbarat raporunda ismi İzbelizade Selma Hanım yerine Şebeli zade Selma Hanım olarak yazılmıştır. Bu hatanın sebebi isim hakkında bilgi eksikliği veya sehven yapılan bir yanlışlıkla açıklanabilir) adında bir kadına da yer verilmiştir (Vakit, 22 Eylül 1930).

2. Serbest Cumhuriyet Fırkası Kastamonu Kaza Teşkilatları ve Faaliyetleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın teşkilatlandığı Araç kazasındaki teşkilat 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla kurulmuş ve siyasi faaliyetlerine başlamıştır (Açıksöz, 1 Eylül 1930).

---

⁷ SCF tarafından belediye seçiminde belediye azalığına adaylığı açıklandıktan dört gün sonra iki fırka ile de alakasının olmadığını ve tarafsız kalacağını açıklamıştır (Açıksöz, 17 Eylül 1930).

Araç teşkilatı başkan ve azaları şu şekildedir: Başkan, Hacı Mustafa zade İhsan Efendi⁸; azalar ise, Molla Süleymanoğlu Cemal Efendi,⁹ Büyük Mehmet oğlu Tevfik Efendi,¹⁰ Hamzaoğlu Mehmet Efendi,¹¹ Kütükoğlu Ali Efendi¹² ve Topçuoğlu Şükrü Efendi'dir.¹³

SCF Araç teşkilatının kurucuları CHF istihbarat raporlarında; son Osmanlı Mebûsan Meclisi üyeliği olan, Ferit Paşa hükûmeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile bağlantılı olan şahıslar üzerinden Araç SCF üyelerinin vatanseverlikleri ve kimlikleri sorgulanmış ve bu kişilerin olumsuz yönleri irdelenerek halk nazarında itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır.

Kastamonu Cide SCF kaza teşkilatı ise şu kişilerden oluşuyordu: Başkan, Hacı Sofuoğlu Hüsnü Efendi¹⁴, azalar; Kara Ahmetoğlu Hasan Efendi,¹⁵ Memişoğlu Bey,¹⁶ Ahmetoğlu İlyas

⁸ CHF istihbarat raporuna göre; ticaretle uğraşmaktadır. Belediye azalığı yapmıştır. Son Osmanlı Mebûsan Meclisinde Milletvekiliyken belediye azalığından istifa etmiştir. Osmanlı Mebûsan Meclisi son devre toplantılarına katılmıştır (BCA 490.01.435.1804.1.).

⁹ CHF istihbarat raporuna göre; Orman ölçüm memuruyken mesaiye riayet etmediği için işten çıkarılmıştır. Ferit Paşa kabinesi zamanında Araç kazasında Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti'nin şubesinin kurucularından olan bir Arnavut'tur. Karkalmaz Ormanı'nın mesul müdürüyken şirket tarafından görevine son verilmiş ve bunu müteakip orman yakmak suçlamasıyla hakkında soruşturma açılmıştır. CHF istihbarat raporlarında seciyesiz bir şahsiyet olarak kaydı tutulmuştur (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹⁰ CHF istihbarat raporuna göre; Kaza mahkemesinde başkâtip iken bir sene evvel istifa etmiş ve dava vekilliği yapmaya başlamıştır. Karakterden yoksun bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹¹ Hakkında tutulan istihbarat raporun göre; Askerî yüzbaşılıktan emeli olup alaylıdır. Bakkal işletmektedir. Yenilik ve çağdaşlaşmaya karşı koyan mutaassıp, karakteri zayıf bir şahsiyettir (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹² CHF İstihbarat raporun göre; kasabada bakkallık ve yazıcılık yapmaktadır. Sahtekârlık yaparak bir emeklinin maaşını zimmetine geçirdiği için maliyece hakkında soruşturma yürütülmektedir (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹³ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Dava vekilidir. Damat Ferit Paşa Hükûmeti zamanında 1335 yılında Araç kazasında Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şubesini kuran kişidir. Namus ve karakterden yoksun bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹⁴ CHF İstihbarat raporuna göre; Ailesi aslen Erzurumludur. Ailesi uzun yıllar önce Cide'ye göç etmiştir. Manifaturacılık yapmaktadır. Varlıklı bir kişidir (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹⁵ CHF İstihbarat raporuna göre; Osmanlı Mebûsan Meclisi Kastamonu milletvekillerindendir (BCA 490.01.435.1804.1.).

¹⁶ CHF İstihbarat raporuna göre; Aslen İstanbul'un Kasımpaşa nahiyesinden olup bundan 20-30 yıl evvel Bursa'da memur olan kardeşinin gözetiminde Cide'ye yerleşmiş ve yorgancılık mesleği ile uğraşmaya başlamıştır. Varlıklı bir adamdır. Rejim için herhangi bir sakıncalı yanı ve ahlaken kötü davranışı yoktur (BCA 490.01.435.1804.1.).

Efendi,¹⁷ Süleymanoğlu Mehmet Efendi,¹⁸ Çerkez Hasan Ağaoğlu Şaban'dır.¹⁹ Cide SCF kurucu heyeti hakkında tutulan CHF istihbarat raporlarında Cide SCF kurucularının genel olarak olumlu kişiler olduğu yönündeydi. Bu durum CHF'nin istihbarat raporlarının güvenilirliğini sorguluyordu. Kastamonu genelinde raporların farklılık göstermesi siyasi rekabetlerin ötesinde şahsi husumetlerin veya eş, dost, ahbap, ilişkilerinin raporlara yansımaları sonucuydu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Daday kaza teşkilatı ise 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla kurulmuş ve siyasi faaliyetlere başlamıştır (Açıksöz, 1 Eylül 1930). Daday SCF teşkilat başkanı Hacı İsmail zade Mustafa Bey'dir. Azalar ise Salim Efendi zade Naci Bey, Fahrettin Efendi zade İhsan Bey, Gürcü zade Şükrü Bey, Recep Beyoğlu Satı Efendi, Sancaktaroğlu Tevfik Efendilerdir (BCA 490.01.435.1804.1; Açıksöz.1 Eylül 1930). Kastamonu vilayet merkezi ve yedi kazasında SCF teşkilatlanmasını yapan kurucular hakkında tutulan CHF istihbarat raporları içerisinde en sade rapor Daday SCF idare heyeti için kaleme alınmış olan rapordur. Raporlarda Daday SCF müteşebbislerinin sadece oturdukları mahalleler farklılık gösterirken Daday SCF müteşebbis heyetinin tamamı karakter sahibi olmayan kişiler olarak lanse edilmiştir. Daday SCF teşkilatı hakkında tutulan raporlarda kişiler hakkında detaylı bilginin yer almamasının sebebi olarak raporu hazırlayanların Daday SCF üyeleri hakkında yeterli bir bilgi sahibi olmadığı ve CHF merkez teşkilatının baskıları sonucu raporları acele olarak düzenledikleri için rakip fırkaya geçen bu şahısları toptan karalamayı tercih ettikleri şeklinde değerlendirilebilir.

İnebolu SCF teşkilatı ise 19 Eylül 1930 tarihinde kurulmuştur (Cumhuriyet, 19 Eylül 1930). Toplam yedi kişiden oluşan İnebolu SCF idare heyeti üyeleri arasında iki avukat, bir gazeteci vardı. Başkan, Avukat Arif Bey olmuştu.²⁰ Azalar: Hacı Ali zade Ahmet Bey, Hacı Fevzi zade Ali Osman Bey, Çerkez zade Ahmet, Avukat

¹⁷ CHF istihbarat raporuna göre; Cide'nin Abdulkadir köyündendir. Manifaturacılık yapmaktadır. Basit, sıradan biridir (BCA 490.01.435.1804.1).

¹⁸ CHF istihbarat raporuna göre; Bir dönem mahkeme zabıt kâtipliği yapmıştır. Sonra ticaret yapmaya başlamıştır. Aslen Sipahi köyündendir (BCA 490.01.435.1804.1).

¹⁹ CHF istihbarat raporuna göre; Aslen Abaza'dır. Babası muhacirdir. Otuz beş yaşlarındadır. Aydın Vapuru Acenteliğinin yanında bazen kereste ticareti ile de uğraşmaktadır. Basit fikirli bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1).

²⁰ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; İyi bir karaktere sahip değildir. Emekli memurdur. Erkan-ı Harbiye'den Liva Galip Paşa'nın babasıdır. Titiz bir adamdır. Oğullarının yardımı ile geçinir. Nüfuzlu bir kişi olmadığı bilgisine yer verilmiştir (BCA 490.01.435.1804.1).

İsmail Hakkı Bey²¹, Güzel İnebolu ve Seyyah gazeteleri mesul müdürü Rıdvan zade Mehmet Hilmi Bey²², Pircivan zade Mehmet Bey, Terzi Hacı Derviş oğlu Ziya Bey'dir.²³ İnebolu SCF teşkilat mensupları hakkında tutulan CHF istihbarat raporlarında bu kişilerin CHF'ye karşı muhalif olmaları ve fırsatçı kişilikler olması üzerinde durulmuştur.

Kastamonu'da yayın yapan Doğruluk gazetesine göre İnebolu SCF idare heyetini oluşturan Hacı Feyzioğlu Ali Osman, Kunduracı Hacı Ahmet Faik, Pürçüvan zade (Pircivan zade) Mehmet, Hacı Alioğlu Ahmet Efendiler İnebolu SCF idare heyeti görevlerinden ve SCF'den istifa etmişlerdir. İdare heyetinin istifası ile SCF İnebolu teşkilatı dağılmıştır (Vakit, 22 Eylül 1930; Cumhuriyet, 22, 30 Eylül 1930). SCF yanlısı Açıksöz gazetesi istifaları doğrulamakla beraber istifa edenlerin yerine yeni kişilerin seçildiğini ve bu olayın SCF'yi İnebolu'da daha güçlü bir pozisyona taşıdığını üç dört gün içinde yüze yakın kişinin SCF'ye üye olduğunu iddia etmiştir (Açıksöz, 20 Eylül 1930). CHF'ye göre; İnebolu'da CHF'den ayrılanların tekrar CHF'ye dönmesi Gazi Hazretlerinin bizzat kurduğu CHF'ye karşı halkın beslediği bağlılık duygusundan kaynaklanıyordu (BCA 490.01.79.293.2).

SCF'nin Küre kaza teşkilatı 1 Eylül 1930 tarihinde kurulmuştur (Açıksöz, 1 Eylül 1930). Teşkilatın kurulmasından kısa süre sonra aza kaydına başlanan Küre'de bin kişi yeni fırkaya kayıt yaptırmıştır (Açıksöz, 3 Eylül 1930).

Küre SCF teşkilatı başkanı; Ayrancı zade Hilmi Efendi²⁴, azalar ise; Kura Mahmutoğlu Mustafa Efendi,²⁵ Kes oğlu Mehmet Efendi,

²¹ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Nüfuzlu bir kişi değildir. CHF idaresine karşı gayri memnunlardandır. Şeklinde kayıt tutulmuştur (BCA 490.01.435.1804.1).

²² Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Medrese tahsili görmüştür. İyi bir karaktere sahip değildir. İsmi geçen gazetelerin mesul müdürüdür. Elma yetiştiriciliği ve ticareti ile meşguldür. Nüfuzlu bir adam değildir. Fırsatçı bir adamdır. Pek kuvvete tabiidir (gücü sever) bilgisine yer verilmiştir (BCA 490.01.435.1804.1.; Güzel İnebolu, 19 Eylül 1930).

²³ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Kendisinden toplum içinde önemli bir konumu olmayan bir kişi olarak bahsedilmiştir (BCA 490.01.435.1804.1; Cumhuriyet 19 Eylül 1930.).

²⁴ CHF istihbarat raporuna göre; İkinci TBMM döneminde CHF'den milletvekili seçilmesine yasal bir engel olmadığı halde muhalif olarak aday olduğunu açıklamış ve mazeret göstererek adaylıktan istifa etmiştir. 1924 yılında CHF Vilayet Mutemedi Hüsnü Bey (Açıksöz) tarafından Küre CHF idare heyeti teşkil edildiği zaman Küre CHF mutemet vekili tayin edilmiş fakat şahsi işlerini fırka işlerinin önüne geçirdiği için bu görevden alınmıştır. Tayyare Cemiyeti için toplanan paraları suiistimal eden zorba bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1).

İsmail Hocaoğlu Raşit Efendi,²⁶ Şahbazoğlu Emin Efendi²⁷ ve Güllü oğlu Mustafa Efendi'dir (BCA 490.01.435.18041). CHF'nin tuttuğu istihbarat raporlarında, Küre SCF mensupları önceden beri CHF'ye muhalif, zimmet ve sahtekârlık suçuna bulaşmış, menfaatperest ve suiistimalci kişiler olarak nitelendiriliyordu.

Kura Mahmutoğlu Mustafa Efendi ve Kes oğlu Mehmet Efendi'nin SCF'ye kaydolmaları üzerine CHF Küre teşkilatı mutemedi, Küre belediye başkanı ve Küre kaymakamı bunlarla görüşerek SCF'den istifa etmelerini istemişlerdir. SCF Küre teşkilatı bu görüşmeyi CHF'nin SCF'nin varlığından ne kadar korktuğuna delalet olarak göstermiştir (Açıksöz,3 Eylül 1930). Küre'de SCF'nin teşkilatlanma yapması CHF Küre teşkilatının yapısal bütünlüğünü bozmuştur. CHF üyelerinden bazıları SCF'ye üye olarak siyaset yapmaya devam etmişlerdir. CHF Küre teşkilatında yaşanan kayıpların etkisi belediye seçimleri sırasında kendini göstermiştir. Seçimlerden sonra Küre'deki muhalefet hakkında hazırlanan CHF raporlarında; Küre'de SCF'ye geçen kişiler ile CHF Küre teşkilatı arasında uzun senelere dayanan mesai ile birlikte ortak düşünce ve duygular vardı. CHF, raporlarında bu kişilerin CHF'den kopmasını tıpkı Kastamonu CHF teşkilatından yaşana kopmalarda olduğu gibi yönetim tarafından fırkaya küstürülmüş olmaları veya şahsi menfaatlerini fırka vasıtası ile temin edememekten dolayı kızgınlık ve kırgın olmalarıyla açıklıyordu (BCA 490.01.79.293.2).

SCF'nin Taşköprü teşkilatı 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla kurulmuş ve siyasi faaliyetlerine başlamıştır (Açıksöz, 1 Eylül 1930). Kaza teşkilatı şu kişilerden oluşuyordu: Başkan, Avukat Hacı Mahmut zade Hamdi Bey²⁸, azalar ise; Avukat Hacı Mahmut zade Şemsi Ruhü

²⁵ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; zimmetçilikle suçlanmıştır (BCA 490.01.435.1804.1).

²⁶ CHF istihbarat raporuna göre; Osmanlı Mebûsan Meclisi'nde milletvekilliği yapmıştır. CHF idare heyeti azasıyken yeni fırkanın kurulmasına müteakip CHF'den istifa ederek yeni fırkanın idare heyeti azalığı görevini üstlenmiştir. Geçmiş hakkında şüpheli uyandıracak bir durum mevcut değildir. Yeni fırkaya geçmesinde mahkeme işlerini takip eden vekili Ayrancı zade Hilmi Efendi'nin etkisi büyüktür. Yeni fırkadaki siyasi çalışmaları büyük menfaatler sağlamaya yöneliktir. Esasen bahsi geçen şahıs kendi çıkarı dışında bir şey düşünmez (BCA 490.01.435.1804.1).

²⁷ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre zimmet suçu işlemiş mütegalibe ve muhalif bir kişiliktir (BCA 490.01.435.1804.1).

²⁸ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre şimdiye kadar ortaya çıkan her siyasi harekete kapılmış İttihat Terakki Fırkası ve Hürriyet İtilaf Fırkası zamanında her iki teşekküle de dâhil olmuş ve bunlara da karşı muhalif olmuştur (BCA 490.01.435.1804.1).

Efendi,²⁹ Rençber Hacı Ömeroğlu Zühtü Efendi,³⁰ Avukat Kadızade Kadri Efendi, Arzuhalci Müftü zade Arif Efendi, Karakaş zade Abdullah Bey, Bakkal Kurşuncu zade Mahir Efendi, Bakkal Mütevellizade Mehmet Efendi'dir (BCA 490.01.435.1804.1). Ayrıca SCF, Taşköprü'de ismini tespit edilemeyen iki beldede de teşkilatlanma yapmıştır (BCA 490.01.435.1804.1).

CHF, Taşköprü SCF mensupları hakkında tuttuğu istihbarat raporlarında Taşköprü SCF müteşebbislerini İttihatçı olmak, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu olmak, Millî Mücadele karşıtı olmak suçlamaları ile halk nazarında siyasi yönden itibarsızlaştırılmaya çalışmış. Ayrıca Taşköprü SCF kurucularını ahlaki yönden zayıf kişilikler olarak ön planda tutmayı yeğlemiştir. Taşköprü'de SCF'nin teşkilatlanma yapması ve belediye seçimleri, Taşköprü'de CHF ve icraatlarına karşı ciddi bir muhalefet olduğunu ortaya koydu. Özellikle belediye seçimlerinde CHF'ye karşı Taşköprü'de oluşan muhalefet CHF'nin baş etmesi gereken ciddi bir soruna dönüştü (BCA 490.01.724.477.1; BCA 490.01.79.293.2).

SCF Tosya teşkilatlanması ise Hacı Faik Efendi³¹ öncülüğünde olmuştur. Hacı Faik Efendi CHF Tosya idare heyeti azasıydı. SCF kurulunca bu görevinden istifa edip SCF 'ye geçerek yeni fırka teşkilatının başkanı olmuştur (Açıksöz, 3 Eylül 1930). Tosya SCF azaları ise; Ocaklı zade Haşim Efendi,³² Şeyh zade Abdulkadir

²⁹ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Millî Mücadele zamanında muhalefet ile suçlanmış ve Heyet-i Mahsusa kararı ile devlet hizmetlerinde çalışmaktan men edilmiştir. Hala SCF'nin Taşköprü'de faal üyelerindedir. SCF'nin Taşköprü'de seçim propagandasını yürüten kişidir (BCA 490.01.435.1804.1.)

³⁰ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporuna göre; Daha önce belediye reisliği yapmıştır. Hem belediyede hem de Tayyare Cemiyet'inde zimmetine para geçirmekten suçlanarak hakkında soruşturma açılmıştır. Ahlaken düşkün ve serseri ruhludur (BCA 490.01.435.1804.1).

³¹ CHF İstihbarat raporlarına göre Millî Mücadele karşıtı olan Hacı Faik Efendi, Tosya'da Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şubesini tesis etmiş ve Sadrazam Kamil Paşa'ya sürekli istihbarat raporları yollamış, meşrutiyet yönetimi aleyhine var gücüyle çalışmıştır. Hacı Faik Efendi CHF Tosya idare heyeti azasıyken SCF kurulunca bu görevinden istifa edip SCF 'ye geçmiştir. Cumhuriyet değerleri ile bağdaşmayan, fırsatçı irticai yanlısı mutaassıp düşünceli bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1; Açıksöz, 3 Eylül1930).

³² CHF istihbarat raporlarına göre Tosya'da Hacı Faik Efendi ile eşdeğer bir siyasi etkinliğe sahip olan Ocaklı zade Haşim Efendi hizipçi kimliği ile bilinir. Terakkiperver Fırkasının Tosya'da teşkilatlanmasını yapmış Türk Ocağına Terakkiperver ruhu aşlamaya çalışarak Türk Ocağının Tosya'da kapanmasına sebep olmuştur (BCA 490.01.435.1804.1; Açıksöz, 3 Eylül1930).

Efendi,³³ Ağacık zade Hasan Efendi,³⁴ Müftü zade Mahir Efendi,³⁵ İmam zade Rıza Efendi,³⁶ Keçe zade Akif Efendi, Konyalı zade Ali Efendi, Hasan Beyzade Ali Bey³⁷ ve Kuzucu zade Abdulkadir Efendi'dir.³⁸ SCF Tosya teşkilatı mensupları CHF tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilişkili, Millî Mücadele karşıtı, irticai düşünceye sahip şahsiyetsiz kişiler olarak rapor edilmiştir.

SCF'nin kuruluşu ile Tosya'da ortaya çıkan muhalefet, CHF kanadında samimi ve yapıcı bir muhalefet olarak görülmemiştir. CHF, SCF çatısı altında kümelenen muhalifleri daha çok tatmin edilmemiş şahsi ihtirasları olan muhterisler, daha önce elde edemediklerini elde etme çabasında olan fırsatçılar, kaybettikleri makam ve mevkileri yeniden kazanmak için her yolu mubah gören kindar kişiler olarak değerlendirmiştir (Tosyada Dilek, 16 Eylül 1930).

Hacı Faik Efendi'nin Tosya'da SCF teşkilatını kurması rahatsızlık ortaya çıkarmış olmalı ki teşkilat başkanı olmasından bir süre sonra dört yıl önce işlediği belirtilen bir suç nedeniyle hakkında dava açılarak tutuklanmıştır. SCF yanlısı yayın yapan Açığsöz gazetesine göre bu tutuklanmanın temel sebebi siyasi hesaplaşma idi. Dört yıl önce işlendiği iddia edilen suçtan dolayı gerçekleştirilen tutuklanmanın SCF Tosya teşkilatının kurulmasından sonra yapılması bu hesaplaşmanın açık kanıtıydı (Açığsöz, 27 Eylül 1930).

Cumhuriyetin ilk çok fırkalı seçimi olan 1930 belediye seçimlerinde SCF mensuplarına göre CHF 1931 genel seçimlerinin provası olan mahalli seçimlerde kendi pozisyonunu korumakta kararlı

³³ CHF istihbarat raporlarına göre inkılâbın bir aleyhtarı, irtica ve taassup fikirli olduğu için belediye azasıyken ikinci belediye seçimlerinde belediye azalığından çıkarılmıştır (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁴ CHF istihbarat raporlarına göre her medeni vaziyete karşı muhalefet eden bir şahıstır (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁵ CHF istihbarat raporlarına göre Terakkiperver Fırkasının faal üyelerinden biriydi. Müftü zade unvanı dindar olduğu için aldığı bir unvan değildir. Dini bir taassubun tesirin altında bu unvanı kullanmaktadır. SCF'ye geçmesindeki sebep SCF'nin bir gün kendi düşündüğü şekilde irticai bir idare tarzını hayata geçirmesi beklentisinden kaynaklıdır (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁶ CHF istihbarat raporlarına göre Terakkiperver Fırkasının faal üyelerindendi. İhtiyat zabitlerinden olup mevki düşkünü bir şahsiyettir. Tosya'da toplumsal bir statüsü ve saygınlığı yoktur (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁷ Hakkında tutulan CHF istihbarat raporunda başlangıçta CHF Tosya idare heyetinden olup Hacı Faik Efendi'nin şahsi husumeti ve kızgınlığı yüzünden CHF Tosya idare heyetinden çıkarılmış ama SCF Kastamonu'da teşkilatlandıktan sonra Hacı Faik Efendi ile birleşmiştir. Memlekette bir mevki ve nüfuzu yoktur (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

³⁸ Riyakâr, dalkavuk ve mutaassıp bir şahsiyettir. Memlekette bir saygınlığı yoktur. Çevresinde irticai fikirleri ile bilinir (BCA 490.01.435.1804.1; Açığsöz, 3 Eylül 1930).

olduğu için SCF'ye karşı sert bir tutum takınmış, SCF seçmeninin iradesinin sandığa yansımaması için baskı vasıtalarını sonuna kadar kullanmıştır (Balkaya, 2006:106). O dönemin şartlarında güçlü bir tehdit unsuru olarak SCF seçmenine yöneltilen irtica ve Bolşevizm tehditlerinin bir örneği de Kastamonu'da sergilenmiştir. Hükümet tarafından fırka teşkilatlarının irtica yuvası olarak lanse edilmesinden çekinen Kastamonu SCF teşkilatı, irtica yaftası ile yaftalanmamak için dindar kişileri ve hocaları SCF' ye üye yapmadıklarını vurguluyordu (Balkaya, 2006:106).

Kastamonu SCF teşkilatına üye olan şahıslar içinde memur olan herhangi bir kimse yoktu. Buna karşın Kastamonu genelinde CHF teşkilatı üyeleri aynı zamanda devlet memuruydu. Mesela Araç CHF kaza mutemedi Hamit Efendi aynı zamanda Özel İdare memuruydu. Taşköprü Ziraat Bankası memuru CHF Taşköprü kaza mutemediydi. Taşköprü noteri ise CHF nahiyeye mutemediydi. Keza Tosya ve Cide kaza müftüleri aynı zamanda kendi kazalarının CHF idare azalarıydı. CHF teşkilatlarında kilit konumdaki memurların yer alması SCF seçmeni üzerindeki psikolojik baskıyı arttırıyordu. Devlet memurlarının aynı zamanda CHF'de görevli olması SCF Kastamonu vilayet teşkilatı tarafından kabul edilemez bir durum olarak görülmüştür. SCF açısından dezavantaj teşkil eden bu durum SCF Kastamonu teşkilatı tarafından Ankara'ya defalarca şikâyet edilmiş fakat yapılan şikâyetlerden bir sonuç alınamamıştır (Açıksöz, 17 Eylül 1930; Balkaya, 2006: 106).

3. Kastamonu'da 1930 Belediye Seçimleri

1930 Türkiye'sindeki belediye başkanlığı sistemi Osmanlı Devleti'nden devralınan kanunlara göre icra ediliyordu. Belediye kanununun dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi, belediyelerin görev ve sorumluluklarının tanımlanması ihtiyaç olarak kendisini gösteriyordu.

1930 yılı Nisan ayında henüz SCF'nin kuruluşu gündeme gelmeden CHF yeni bir belediye kanunu tasarısını meclise taşıdı. TBMM'de yapılan görüşmelerde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya yeni belediye kanunu hazırlama gerekçelerini iki temel sebebe dayandırarak açıklıyordu. Birincisi, memlekette aksayan belediyecilik hizmetlerinin ve mevcut belediyecilik anlayışından kaynaklanan sorunların aşılması beklentisiydi. İkincisi ise, bir yıl sonra yapılacak genel seçimlerde belediye meclislerinin rolünün çok büyük olması beklentisi ve CHF'nin genel seçimlerin provası olan yerel seçimlerden güçlenerek çıkması isteğiydi (TBMM ZC, D.3, İ:37, C.17, 22,20.03.1930). Yeni belediye kanunu hakkında yapılan görüşmelerde

söz alan Ağaoğlu Ahmet Bey de yeni belediye kanunu ile belediyeçilik anlayışının modern ülkeler düzeyine taşınabileceğini, belediyelerin aynı zamanda büyük devletler örneğinde olduğu gibi yerelde bir siyaset okulu olarak büyük siyasetçilerin yetişeceği kurumlar olabileceğine dikkat çekmiştir (TBMM ZC, D.3, İ:37, C.17, 24, 20.03.1930).

Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda kabul edilen 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile ırk, din ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşına seçme, 25 yaşını dolduran her Türk vatandaşına seçilme hakkı tanınıyordu. Bu bağlamda Cumhuriyet tarihinde kadınlara ve gayrimüslimlere ilk kez yerel seçimlerde de olsa seçme ve seçilme hakkının tanındığı yeni belediye kanunu, 14 Nisan 1930'da yürürlüğe girdi (1580 Sayılı Belediye Kanunu, Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471). Seçim takviminin işlemeye başladığı süreçte kurulan SCF'nin seçimlere katılıp katılmayacağı merak ediliyordu. Fırkanın ideologlarından Ağaoğlu Ahmet Bey, yakında yapılacak belediye seçimlerinde SCF'nin CHF karşısında başarı göstermesi durumunda Mustafa Kemal'in tepki göstermesinden çekindiği için SCF'nin hem taşrada teşkilatlanmasına hem de belediye seçimlerine katılmasına taraftar değildi. Fakat Ali Fethi Bey ve Tahsin Paşa (Uzer) amaçlarının iktidara yürümek olduğunu belirterek Mustafa Kemal'den seçimlere katılmak için gereken izni aldıklarını açıkladılar (Ağaoğlu, 1969: 23).

Seçimlere çok az bir zaman kala tüm yurttaki gibi Kastamonu'da da yeni fırka; taraftarlarının hummalı çalışmaları sonucunda vilayet ve kaza teşkilatlarını oluşturarak seçim hazırlıkları yapmaya başladı. Seçim takviminin açıklanmasının akabinde Kastamonu vilayet merkezi seçimleri 15 Eylül 1930'da başladı (Açıksöz, 20 Eylül 1930). Vilayet merkezinde toplam 34 mahalle bulunuyordu. 1580 Sayılı Belediye Kanunu gereğince oylar gezici sandıklar aracılığıyla kullanılacaktı (Çaparlar, 2020: 107).

Gezici sandık uygulaması gereğince vilayet merkezindeki 34 mahalle 6 seçim noktası belirlenerek her seçim sandığı için ayrı bir gün tespit edilerek 15,16,17,18,20 ve 21 Eylül tarihleri arasında sandıklar belirlenen mahallerde dolaştırılarak saat 09.00 ile 17.00 arasında seçmenlere oy kullanılması amaçlanmıştır. Mazereti olduğu için oy kullanamayan seçmenlerin ise 21 Eylül'de belediye binasına taşınacak olan seçim sandığında oy kullanması istenmişti (Açıksöz, 20 Eylül 1930). Oy kullanmak için son gün olan 21 Eylül tarihinde bile oy kullanamayan seçmenler olduğu için belediye binasındaki seçim sandığının 24 Eylül'e kadar açık tutulmasına karar

verilmiş ve seçim süresi üç gün daha uzatılmıştır (Açıksöz, 20 Eylül 1930).

SCF Kastamonu vilayet merkez teşkilatı başkanı Avukat İzzet Bey'e göre;

Belediye seçimlerinin ilk gününden itibaren SCF seçmenlerine yönelik olarak yoğun bir hükümet baskısı ve bu baskılar bizzat Vali Murat Bey'in direktifleri doğrultusunda gerçekleşmekteydi. Vali Murat Bey haftada bir kez Kastamonu genelindeki tüm kaymakamları ve jandarma kumandanlarını merkeze çağırıyor ve seçimlerin CHF lehine sonuçlanması için bizzat emir verip baskı yapıyordu. SCF seçmenlerine karşı saldırgan bir tutum takınmayan ve tarafsız davranan kaymakamlar, Vali Murat Bey tarafından tehdit edilmiştir. Seçim esnasında belediye memurları ve çavuşlar halka baskı yaparak serbestçe oy kullanmalarına müsaade etmemiştir. Yaşanan kanunsuzlukları engellemek isteyen bir encümen azası karakola sevk edilmiştir (Balkaya, 2006: 60).

Açıksöz gazetesine göre; Seçim başlamadan önce Kastamonu'da halkın SCF'ye olan ilgisi düşük düzeydeydi fakat seçim esnasında yaşanan kanunsuzluklar ve baskılar halk nazarında SCF'yi mazlum pozisyonuna taşımış ve halkın SCF'ye ilgisini arttırmıştır (Açıksöz, 18 Birinci teşrin 1930). Seçim esnasında baskıların arttığı SCF genel merkezine gönderilen telgraflara yansiyordu. Seçim mahalline polisler konuşlandırmış, okuma yazma bilmeyen kişilerin güvendikleri kişilere oylarını kullandırmasına polis komiseri Ali Rıza Bey müsaade etmemiş, CHF tarafından görevlendirilen ücretli kâtipler okuma yazma bilmeyen seçmenlerin oylarını CHF adaylarının lehine kullanmıştır. Seçim boyunca sandık başına gelen seçmenler gizli-açık polis takibine maruz kalınca bu durum seçmenlerde tedirginliğe neden olmuş ve bu şekil bir baskıdan dolayı seçmenler baskıların bu şekilde devam etmesi durumunda 1931 Genel Seçimlerine katılmayacaklarını ifade etmişlerdi (Açıksöz, 20 Eylül 1930; Balkaya, 2006: 74).

İ. Sabri Balkaya 'ya göre; seçimin başladığı 15 Eylül 1930 tarihinden itibaren Cebrail, Kırk Çeşme, Ayıcık, Abdül cebbar ve Hamidiye mahallelerinde ikamet eden ve oy kullanmak için sandık mahalline gelen seçmenlere sabah 09.00 ile oy kullanma işleminin sona erdiği saat 17.00'ye kadar hükümet aygıtlarınca oy kullandırılmamış, vatandaşlar haklarından mahrum bırakılmıştı (Balkaya, 2006: 593). Açıksöz'e göre ise; "sandık başına gelen seçmenlerden SCF'ye oy vereceğini söyleyenlere listelerde isimlerinin

olmadığı söylenerek oy kullanmaları engellenmişti” (Açıksöz, 22 Eylül 1930).

Seçimlerde baskıya maruz kalan kesim sadece SCF’ye oy veren sade vatandaşlar değildi. Bu baskılardan SCF’ye oy veren memurlarda payına düşeni almıştı. Hükûmet baskıları seçim devam ettikçe daha ileri bir seviyeye taşınyordu. SCF'ye oy verdiği gerekçesi ile Gelir Müdürü Ahmet Hulusi Bey, Elâzığ'a sürgün edilmiş, Ziraat Bankası muhasebecisi Ömer Nuri Bey kademesi düşürülerek Ziraat Bankası Yenişehir sandık memurluğuna atanmıştı (Balkaya, 206: 106).

Seçimden önce, 1580 Sayılı Belediye Kanunu gereğince oluşturulan ve sayıları on iki kişi olan belediye seçim encümeninin tamamı seçim esnasında yaşanan kanunsuzlukları protesto etmek için istifa etmiş yerlerine yeni kişiler encümen olarak seçilmiştir (Açıksöz, 20 Eylül 1930). Yeni seçilen seçim encümenlerinden bazıları yine hükümet baskılarını sebep göstererek görevlerinden istifa etmiş (Açıksöz, 22 Eylül 1930).

Seçimler devam ederken SCF Kastamonu teşkilatı üyesi Tatlı zade Emin Bey seçim esnasında yaşanan kanunsuzlukları Fethi Bey’e şikâyet etmiştir. Tatlı zade Emin Bey, Fethi Bey’ gönderdiği telgrafta seçim esnasında memurların tarafsızlık ilkesini CHF lehine ihlal ettiğini belirtmiş. Memurların bir kısmının açıkça CHF propagandası yaptığını fakat buna rağmen hükümet tarafından bu memurlar hakkında herhangi bir tahkikat yapılmadığını dile getiren Tatlı zade Emin Bey, belediye seçimlerinde CHF mensubu olan maliye maaş kâtibi Sait Bey, belediye kâtibi Muammer Bey ve idare kalem kâtibi Mehmet Bey’in oy pusulalarını yazmak üzere görevlendirilmelerinin hem devlet memurluğu kanununa hem de 1930 Belediye Kanunu’na aykırı bir durum teşkil ettiğini belirtmiştir (Açıksöz, 17 Eylül 1930; Balkaya, 2006: 593). Yapılan kanunsuzlukların bununla sınırlı olmadığını belirten Tatlı zade Emin Bey, merkez kaza seçiminde sandık başına gelen kadınların yüzde sekseninin başlarının kapalı olmasından dolayı tanınmadıkları halde kadınlardan kimlik sorulmadan CHF lehine oy kullandırıldığını belirtmiş. Ayrıca yine Tatlı zade Emin Bey seçim defterinde adı bulunmayan şahısların oylarının seçmen defterinde adı bulunan ve henüz oy vermeyen seçmenlerin isim hizası imzalanarak CHF lehine kullandırıldığını iddia etmişti (Balkaya, 2006: 594).

CHF'nin iddiasına göre; Kastamonu vilayeti belediye seçiminde SCF mensupları seçimi kazanamayacaklarını anlayınca SCF mensubu olan bir seçim encümeni kargaşa çıkarmak maksadıyla kadınların elindeki oy pusulalarını alıp yırtmıştır (BCA 490.01.34.143.2). Vali Murat Bey’e göre seçimlerde hiçbir seçmenin oyuna müdahale

edilmemiş ve seçim tamamen kanun çerçevesinde gerçekleşmişti. SCF taraftarları seçimi kaybettiklerini anladıkları için seçime şaibe karıştırıldı iddiaları ile seçimin güvenilirliğine gölge düşürmeye çalışmaktaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-09, D,57, F.3-93).

Açıksöz gazetesinin iddiasına göre seçimlere katılım az olduğu için kullanılması gereken oy sayısına ulaşılmadığından seçimler 27 Eylül tarihi itibarıyla bir hafta uzatılmıştır (Açıksöz, 27 Eylül 1930). Kastamonu vilayet merkezi belediye seçimleri 3 Ekim 1930 tarihinde sona ermiştir. Kastamonu vilayet merkezi belediye seçimlerini CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1; BCA 490.01.34.143.2; BCA 30.10.00.82.536.26; TBMM ZC, Devre.3, İ:5, C,22, 49. , 15.11.1930; Vakıf,4 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Kastamonu belediye seçimlerinden sonra toplanan Belediye Meclisi Hilmi Bey'i belediye başkanı seçmiştir. Hakkında tutulan CHF müfettişlik raporuna göre; Hilmi Bey'in belediye başkanı olarak seçilmesindeki etkenler görev adamı olması, Cumhuriyet rejimine ve inkılâp değerlerine bağlı olmasıydı (BCA 030.10.82.536.31).

SCF Kastamonu teşkilatının seçim sonrasında yaptığı değerlendirmeye göre; “seçimin ilk üç gününde sekiz yüz seçmen SCF'ye oy vermişti. Sandıkların açık olduğu diğer on beş günde toplamda sekiz yüz seçmen hükûmet baskılarından dolayı sandık başına gitmemişti, buna karşın CHF'nin, hükûmet desteği ile kendisini seçim galibi ilan ettirdiği fakat gerçekte seçimin SCF tarafından kazanıldığı belirtilmiştir” (Açıksöz, 18 Birinci Teşrin 1930).

Kastamonu vilayet merkezi seçimlerinde yaşandığı iddia edilen kanunsuzluklar kazalarda da SCF'liler tarafından dile getiriliyordu. Bu iddialara göre; “Araç'ta belediye seçimlerinin 3 Ekim 1930 tarihinde yapılması kararlaştırılmış ve seçmen isimlerinin yer aldığı defterler 1 Ekim 1930 tarihinde belediye binasına asılmıştır” (Balkaya, 2006: 597). Araç SCF teşkilatı seçmen defterlerinin 1580 Sayılı Belediye Kanunu'na aykırı olarak encümen heyeti tarafından tasdiklenmeden asılmasına itiraz etmiştir. SCF mensuplarına göre; seçim başlamadan kanunsuzlukların baş göstermesinin sebebi seçim encümen azalarının aynı zamanda CHF azası olmalarıdır (Balkaya, 2006: 597).

Araç'ta belediye seçimleri 3.10.1930 tarihinde başlamış ve seçim aynı gün içinde yapıp bitirilmiştir (BCA 30.10.82.536.26; BCA 490.01.286.1161.1). Tüm yurttaki olduğu gibi Araç belediye seçimleri de büyük çekişmelere sahne olmuştur. Araç kazasındaki seçimler hükûmet aygıtlarının baskı iddiaları arasında ilerlemiştir. SCF cephesince dile getirilen bu iddialar göre seçimler baştan sona kadar sorunsuz bir şekilde ilerlemiştir. Belediye Kanunu gereğince gizli oylama ile oluşturulması gereken seçim encümeni seçimle

belirlenmemiş belediye başkanı ve muhtarların direktifleri doğrultusunda seçim encümen adayları belirlenmiştir (Balkaya, 2006: 598). Seçim encümenlerini belirlemede yapılan kanunsuzluklardan biri de 1580 Sayılı Belediye Kanunu 25.Maddesi³⁹ gereğince köy bütçesinden maaş almakta olan Remzi Efendi adında bir köy murakıbbının (Balkaya, 2006:597) ve Ziraat Bankası memuru Ali Efendi'nin seçim encümeni olarak belirlenmesi olmuştur (Balkaya, 2006: 600). Ayrıca üç belediye azasının kanuna aykırı olarak seçim encümeni yapıldığını SCF mensupları tarafından dile getirilmiştir (Balkaya, 2006: 119).

SCF Kastamonu Vilayet Reisi Avukat İzzet Bey, Kastamonu Valiliğine gönderdiği bir dilekçede; seçim esnasında encümen azaları arasında yaşanan tartışmada encümen başkanı Hilmi Bey "-Bir ay sonra kapanacak Serbest Cumhuriyet Fırkası için çalışmaya mahal yoktur." şeklinde sandık başında bağırarak tarafsızlığını ihlal ettiğini belirtmiştir (Balkaya, 2006: 119).

SCF Araç kaza idare heyetinin seçim esnasında seçim salonlarına girip seçmen ile teması sandık reisi ve jandarma tarafından men edilmiştir. Oy kullanma işlemi adeta tayin usulü ile idare edilmiştir. Okuma yazma bilmeyen kadınların oy kullanabilmesi için 1580 Sayılı Belediye Kanunu 41.Maddesinin⁴⁰ kendilerine tanıdığı hak çerçevesinde oy kullanmada yardımcı olmaları için kocaları veya oğulları ile sandık başına gitmelerine izin verilmiştir (Balkaya, 2006: 180). Okuma yazma bilmeyen kadınlar yanlarında itimat ettikleri okuma yazma bilen eş veya çocukları olmadan sandık başına götürülmüş kadınlar belediye azalığı için seçmek istedikleri SCF aza adaylarının isimlerini kâtiplere söyledikleri halde CHF mensubu olan kâtipler, kadınların söyledikleri isimlerin yerine CHF aza adaylarının ismini yazmıştır. Bu duruma itiraz eden kadınların itirazları seçim encümeni tarafından kabul edilmemiştir (Balkaya, 2006: 599).

³⁹ Madde 25- Bilumum devlet memurları, belediye memur ve müstahdemleri devlet memuru oldukları için belediye meclisine aza seçilemezler (Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.)

⁴⁰ Madde 41- Her seçmen kendi oy pusulasını kendisi seçim sandığına atmakla mükelleftir. Hiçbir sebep ve suretle başkasının namına oy pusulası sandığa atılmaz. Oy pusulasında seçmenin ismi, adresi, imzası veya mührü bulunur. Her seçmenin elinde nüfus hüviyet cüzdanı olduğu halde seçim encümeni huzuruna gelerek önceden tasdiklenmiş seçim defterindeki isminin hizasındaki imza yerine imzasını atmalydı. Şayet seçmen Türkçe okuyup yazma bilmiyorsa parmak basması ve ondan sonra oy pusulası olarak orada seçilecek aza miktarının iki misli isme parmak basmak suretiyle oy vermesi veya emniyet ettiği kimseye oyunu yazdırıp sandığa encümen huzurunda bizzat koyması şarttır (Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.)

Belediye salonunda oy vermek için bekleyen SCF seçmenleri jandarma tarafından belediye salonundan dışarı çıkarılmış, bu seçmenler birer birer salona alınarak encümen huzurunda oy kullandırılmıştır (Balkaya, 2006: 180).Diğer yandan belediye başkanı ve aynı zamanda encümen reisi olan Adil Bey seçim salonunda CHF Araç kaza mutemedi Hamit Efendi ve diğer Halk Fırkası azalarının serbestçe dolaşmasına müsaade ettiği gibi SCF Araç idare heyeti mensuplarının seçim salonuna girmesine izin vermemiş hatta jandarmalar vasıtasıyla SCF idare heyetinin kendi aralarında konuşmalarına da müsaade etmemiştir (Balkaya, 2006: 598). Seçim sırasında seçim encümeninin mükerrer oy kullandığı sorunu gündemden düşmemiştir. Mükerrer oy kullanımı için çarşafli kadınların kullanıldığı ve sandık başında kimlik kontrolü yapılması gerekirken kimlik kontrolü yapılmadan aynı çarşafli kadınlara CHF lehine defalarca oy kullandırıldığı SCF mensuplarınca TBMM'ye ve Dâhiliye Vekâletine şikâyet edilmiştir (Açıksöz, 17 Eylül 1930; Balkaya, 2006: 593).

Yurt genelinde yapılan 1930 Belediye Seçimlerinde, CHF; gelecek nesillere demokrasiyi öğretecek olan öğretmenler üzerinde CHF'ye oy vermeleri yönünde kamu hizmetinden el çektirme tehdidi ile antidemokratik baskı kurmuştur (Çaparlar, 2020: 120.) Araç belediye seçimlerinde de öğretmenler üzerinde baskı kuran CHF; Araçta teftiş için bulunan İlköğretim Maarif Müfettişi Sabri Bey vasıtasıyla öğretmenlerin encümen huzurunda CHF'ye oy vermesi sağlanmıştır (Balkaya, 2006: 598).CHF mensubu seçim encümen azalarının bir takım kanunsuzluklarla adil seçim ortamını sabote ettiği iddiaları SCF'liler tarafından şikâyet konusu edilmiştir. Örneğin Seçimde her seçmenin kimlik ibraz ederek oy kullanması gerekirken seçim encümeni azası Remzi Efendi kardeşi adına oy kullanmış, encümence sandık başına çağrılan tapu memuru İhsan Efendi, eşi seçim salonunda olmadığı halde eşi adına oy kullanmış encümen heyeti bu kanuna aykırı duruma göz yummuştur (Balkaya, 2006: 598).

1930 Belediye Seçimleri; yedi yıllık süreçte yönetimi elinde bulunduran tek fırka iktidarı için kamu gücü avantajının; seçim sonuçlarını kendi lehlerine çevirmek için sonuna kadar kullandıkları bir mekanizma olmuştur (Çaparlar, 2020: 71,72,79,120,130,148,156). Mahalli yöneticilerin ve zabıtalının eşleri ev ev dolaşarak halktan oylarını CHF'ye vermelerini istemiş, CHF adaylarına oy vermedikleri takdirde halkı memlekette geçindirmeyecekleri, belediye tahsildar ve memurlarının evlere gönderilerek emlak vergilerinin tahsil edileceği, CHF'ye oy vermeyen her aileye 25 lira ceza kesileceği tehdidi ile halk üzerinde baskı kurulmuştur (Balkaya, 2006: 599). Hükümet işlerinde

görevli kişilerin aynı zamanda CHF'de yönetici olması seçim şartlarının adil olmasını güçleştiriyordu. Bu bağlamda Araç CHF mutemedinin aynı zamanda Özel İdarede memur olması SCF tarafından kabul edilmez bir durum olarak nitelendirilmiştir (Balkaya, 2006: 599).

Açıksöz'e göre; seçim esnasında hükûmet tarafından sandık başında görevlendirilen iki memur; seçmenlerin elinden oy pusulalarını alarak sandıklara atmaktaydı. Seçmenin istediği azaya oy verme hakkı elinden alınmış, seçim salonunun kapısına diktirilen iki jandarma vasıtasıyla halka gözdağı verilmeye çalışılmıştır (Açıksöz, 22 Eylül 1930). Seçim esnasında SCF'liler; seçmen defterlerinde ismi olmayan kişilerin isimlerinin seçim encümeni tarafından sonradan listeye dâhil edilerek encümen heyeti tarafından oylarının CHF lehine kullanıldığını iddia etmiştir. İtiraz üzerine ismi sonradan seçmen listesine dâhil edilen bazı seçmenlerin ise belirlenen sürede oy kullanmasına seçim encümeni tarafından müsaade edilmemiştir (Balkaya, 2006: 599).

Araç'ta yapılan belediye seçimini iddia edilen kanunsuzluklar içinde CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1.; BCA 490.01.34.143.2; TBMM ZC, D.3, İ:5, C,22,49., 15.11.1930.; Vakit, 22 Eylül 1930; Hâkimiyet-i Milliye, 30 Eylül 1930).

SCF'nin seçimlere katıldığı İnebolu'da belediye seçimlerinin 04-09 Ekim tarihleri arasında yapılması planlanmıştır (BCA 030.10.82.536.26). Seçim hazırlıkları kapsamında hem SCF hem de CHF 16 asil 16 yedek toplam 32'şer belediye azası adayı belirlemiş ve propagandaya başlamıştır (Hâkimiyet-i Milliye,10 Teşrinievvel/Ekim 1930). Fakat seçimlerin başladığı 4 Ekim'den 9 Ekim'e kadar seçimlere katılım düşük yoğunlukta olmuştur. Oy kullanmaya gelen seçmen sayısı defterde ismi olan seçmen sayısının çok altında olmuştur (Hâkimiyet-i Milliye,10 Teşrinievvel/Ekim 1930). Hatta 1580 Sayılı Belediye Kanunu gereğince kullanılması gereken oy miktarı bile bu süre zarfında kullanılmamıştır. Seçimlere katılımı arttırmak için Güzel İnebolu gazetesi seçmenlere oy kullanma çağrısında bulunmuş ve belediye seçimi bir hafta uzatılmıştır (Güzel İnebolu, 9 Teşrinievvel/Ekim 1930). İnebolu belediye seçimini CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1; BCA 490.01.34.143.2; TBMM ZC, D.3, İ:5, C:22, 49.15.11.1930; Hâkimiyet-i Milliye,15 Teşrinievvel/Ekim 1930).

SCF ile CHF arasında seçim esnasında şiddetli çekişmelerin yaşanacağı Taşköprü belediye seçimleri de 3 Ekim 1930 tarihinde yapılmış ve oy verme işlemi aynı gün içinde sona ermiştir (BCA 030.10.82.536.26). Kastamonu genelinde olduğu gibi Taşköprü

belediye seçimlerinde de hükümet baskılarının olduğu iddiaları SCF mensuplarınca dile getirilmiştir. SCF Taşköprü idare heyeti tarafından Fethi Bey'e (Okyar) gönderilen bir telgrafa göre; seçim başlangıçta kanuni bir şekilde devam etmişti. Fakat seçim devam ederken Taşköprü'ye gelen CHF vilayet mutemedi emrindeki bir Rus mülteci, bir komiser, bir polis ve altı süngülü jandarma vasıtasıyla baskı kurmuş, halkın özgür iradesini ortaya koymasına engel olmuştur. Yaşanan bu kanunsuzluktan dolayı demokratik haklarının bir gereği olarak oy kullanamadıklarını dile getiren Taşköprü SCF mensuplar şikâyetlerini TBMM başkanlığına bir dilekçe ile iletmıştır (Balkaya, 2006: 588).

Okuma yazma bilmeyen fakat SCF'ye oy vermek isteyen kadınların yanlarına okuma yazma bilen itimat ettikleri kişilerle sandık başına gitmesine müsaade edilmemiştir. Okuma yazma bilmeyen kadınlar adına oy pusulasını dolduran CHF mensubu olan kâtipler oyları CHF azalarının lehine kullanmıştır (Balkaya, 2006: 180). Yurt genelinde belediye seçimleri esnasında jandarma ve diğer kolluk kuvvetlerinin mülki amirlerden aldıkları emir gereğince sandık başına gitmek isteyen SCF seçmenlerine karşı barikat oluşturması, SCF seçmenini sandıklara yaklaştırmayarak yıldırma taktiği (Çaparlar, 2020: 118). Kastamonu genelinde olduğu gibi Taşköprü seçimlerinde de sahnelenmiştir. Taşköprü'de sandık başına gitmek ve bizzat Gazi'nin desteği ile sağlanan demokratik haklarını kullanmak isteyen SCF seçmenin sandık başına ulaşmasını engellemek için seçim salonuna jandarmalar konuşlandırılmıştır. CHF kaza mutemedi ve diğer görevlileri seçim salonunda serbestçe propaganda yaparken SCF kaza teşkilatı mensupları seçim salonuna girmekten men edilmiştir (Balkaya, 2006:180). SCF mensuplarınca seçim esnasında yaşandığı iddia edilen seçim usulsüzlüklerine karşın Kastamonu genelinde olduğu gibi Taşköprü Belediye seçimini de CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1; BCA 490.01.34.143.2; BCA 30.10.00.82.536.26; TBMM ZC, Devre 3, İ:5 C,22,49.,15.11.1930; Vakıf, 04 Teşrinievvel/Ekim 1930; Hâkimiyet-i Milliye, 18 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Belediye seçiminde oy kullanabilecek seçmen sayısı dört bin civarında olan Tosya kazasında (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930; Açıksoz, 27 Eylül 1930) seçim hazırlıkları 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla başlamıştı. 1580 Sayılı Belediye Kanunu mucibince belediye başkanı ve belediye şube müdürlerince Tosya'da mahalle muhtarlıklarına yazı yazılarak seçim encümeninin belirlenmesi için her mahalleden iki kişinin ismi istenmiştir. Ayrıca Tosya belediye

meclisi için yirmi aza seçilmesine karar verilmiştir (Tosyada Dilek, 1 Eylül 1930).

Tosya SCF mensupları seçim çalışmaları kapsamında kapı kapı dolaşarak seçmenlerin SCF'ye oy vermesini sağlamaya çalışmıştır. Seçimlerde cumhuriyet tarihinde ilk kez oy kullanacak olan kadınların oyları ayrı bir önem arz ediyordu. Tosya'da her iki fırka da kadın seçmenleri kendi fırkaları lehine oy kullanmak için ikna etmeye çalışmıştır (Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel/Ekim 1930). Kastamonu genelinde olduğu gibi Tosya'da da SCF; vergilerin hafifletileceği, ekonomik sıkıntıların giderileceği, yabancı sermayenin yurda getirileceği vaatleri ile oy toplamaya çalışmıştır (Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Tosya seçimleri başlamadan önce Tosya SCF ocak reisi Hacı Faik Bey; dört yıl önce belediyeye ait 25 lira değerindeki bir halıyı Türk Ocağına vermekle suçlanmış ve hakkında dört yıldır devam eden davadan dolayı tutuklanmıştır. Tutuklanmanın seçim arifesine denk getirilmesi halk tarafından SCF'ye gözdağı olarak yorumlanmıştır (Açıksöz, 22 Eylül 1930).

Tosya belediye seçimi 3 Ekim 1930 tarihinde başlamıştı (BCA 030.10.82.536.26). Tosya belediye seçimleri13 Ekim 1930 tarihine kadar devam etmiştir (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930). Seçim başlamadan önce Kastamonu'da halkın SCF'ye olan ilgisi düşük düzeydeydi. SCF'lilerin iddiasına göre seçim esnasında yaşanan kanunsuzluklar ve baskılar halk nazarında SCF'yi mazlum pozisyonuna taşımış ve halkın SCF'ye ilgisini arttırmıştır (Açıksöz, 18 Birinci Teşrin 1930). Tosya'da CHF'ye karşı muhalefetin varlığından rahatsız olan kaymakam; Tosya SCF teşkilatına giderek ocak aza kayıtlarının olduğu defterlere el koyarak Tosya SCF teşkilatını kapatmaya çalışmış ve seçmenleri CHF'ye oy vermeye zorlamıştır (Yarın, 11 Teşrinievvel/Ekim 1930). CHF yanlısı yayın çizgisiyle bilinen dönemin Milliyet gazetesine göre halkın CHF' ye olan bağlılığından dolayı Tosya SCF teşkilatı kendi kendini feshetme kararı almıştır (Milliyet, 13 Teşrinievvel/Ekim 1930). Yaşanan bu hadisenin sebebi olarak SCF'yi gösteren CHF'ye göre kaymakamın Cemiyetler Kanunu gereğince SCF'yi denetleme hakkı vardır. Kaymakam ve jandarma kumandanının SCF Tosya teşkilatında yaptığı denetimin sebebi SCF'nin Tosya Kaza teşkilatına çocukları ve Tosya'da ikamet etmeyenleri fırkalarına aza olarak kaydetmesidir (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930). SCF'liler hukuksuz olarak yorumladıkları bu denetimi Cumhuriyet savcılığına şikâyet etmiş fakat savcılık tarafından herhangi bir tahkikat yapılmamıştır (Yarın, 11 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Belediye seçimlerinde Kastamonu genelinde olduğu gibi Tosya'da da SCF mensupları seçimlerin demokratik bir ortamda yapılmadığı ve hükûmet baskılarının ayyuka çıktığı şikâyetlerinde bulunmuşlardır. Seçim devam ederken SCF'ye oy verecek seçmenleri yıldirmaya yönelik taktiklerin bir parçası olarak seçim alanında kalabalık jandarma kuvvetlerinin bulundurulması, SCF seçmenlerinin seçim sandıklarına ulaşmasında zorluk çıkarılması bu iddialardan birkaçıydı. (Balkaya, 2006: 180). Seçimlere katılımın düşük olması her ne kadar SCF cephesinde hükümet baskısı ile açıklansa da CHF'ye göre seçimler bağ bozumuna denk geldiği için seçmenler sandık başına gitmemiş, katılım istenilen oranda olmamıştır (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930). CHF yanlısı yayın yapan Tosyada Dilek gazetesine göre SCF mensupları; Tosya'da genelde tüm seçmenlerin özelde ise kadınların sandık başına gitmemesi yönünde kara propaganda yapmış ve bu baskılardan bunalan halk kırlara kaçmış oy kullanmamayı tercih etmiştir. Fakat diğer yandan Tosyada Dilek gazetesi seçimin CHF lehine sonuçlanmasını kadınların CHF lehine seçime gösterdikleri yoğun ilgi ile açıklamış (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930).

SCF'ye göre 4000 seçmenin olduğu Tosya'da seçim esansında CHF ve hükûmetin yaptığı baskılar ve kanunsuzluklardan dolayı ancak 600 seçmen sandık başına gitmeye cesaret edebilmiştir (Açıksöz, 18 Birinci teşrin 1930). Tartışma ortamında ilerleyen Tosya Belediye seçimleri CHF lehine sonuçlanmış ve belediye azalıklarının tamamını CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1; BCA 490.01.34.143.2; TBMM, Zabıt Ceridesi, D.3, İ:5C:22, 49.,15.11.1930; Tosyada Dilek,16 Teşrinievvel/Ekim 1930; Hâkimiyet-i Milliye,15 Teşrinievvel/Ekim 1930). CHF'ye göre Tosya belediye seçimlerinde SCF'nin kaybetmesinin sebebi; SCF mensuplarının irticai söylem ve düşünceler içinde olmalarının yanı sıra inkılâpçı bir kafa yapısına sahip olmamalarıydı (Tosyada Dilek, 16 Teşrinievvel/Ekim 1930).

SCF'nin seçime katıldığı Cide, Daday ve Küre belediye seçimleri 3 Ekim 1930 tarihinde başlamış aynı gün sona ermiştir (BCA 030.10.82.536.26). Bu üç kazada da yapılan seçimlerde CHF ile iç içe geçmiş hükûmet mensupları seçim esnasında baskılarla halkı SCF'ye oy vermektan alıkoymuştur (Balkaya, 2006:179). Muhalefetin sönük kaldığı hakkında kısıtlı bilginin olduğu Cide, Daday ve Küre belediye seçimlerini de CHF kazanmıştır (BCA 490.01.286.1146.1.; TBMM, Zabıt Ceridesi, D.3, İ:5, C,22,49.,15.11.1930; Hâkimiyet-i Milliye, 05 Teşrinievvel/Ekim 1930).

Sonuç

Tek fırka rejimlerinin tekrar kutsanmaya başlandığı bir dönemde Mustafa Kemal gibi kudretli bir liderin kendi kurduğu ve iktidarı elinde bulunduran CHF olgusuna karşın bir muhalefet fırkası kurdurması demokrasiyi içselleştirmesinin açık göstergesi olarak okunabilir. Mustafa Kemal, SCF'yi her ne kadar muvazaalı bir fırka olarak kurdurduysa da samimi bir muhalefetin hem hükümet işlerinin denetlenmesi hem de millet menfaati için gerekli olduğuna inanıyordu. Bu bağlamda yeni fırka kuruluşundan kısa bir süre sonra bir yandan teşkilatlanma çalışmaları yaparken bir yandan da 1930 Belediye Seçimlerine katılma kararı aldı. Cumhuriyet tarihinde ilk kez kadınların seçme ve seçilme hakkına kavuşması ile birlikte yedi yıllık mazisinde ilk kez CHF'nin muhalefetli bir seçime katılıyor olması 1930 Belediye Seçimlerine Türk demokrasi tarihinde ayrı bir anlam yüklemiştir.

Kuruluşu ile seçimlerin başlaması arasında kısa bir süre olan SCF, Kastamonu'nun merkez ve yedi kazasında teşkilatlanmıştır. Kastamonu geneli SCF teşkilatlanması tamamlandıktan kısa bir süre belediye seçimleri başlamıştır. SCF, Kastamonu belediye seçimlerinde ipi göğüslemek amacıyla aralarında Osmanlı Mebûsan Meclisi üyeleri, avukatlar ve iş adamlarının olduğu şahısları kurucu kadrolarına aldığı gibi bu şahısları aynı zamanda belediye aza adayları olarak belirlemiştir. SCF'nin Kastamonu'da kurucu kadrolarına atfettiği öneme karşın CHF tuttuğu istihbarat raporlarında SCF Kastamonu kurucu kadrolarını ve aza adaylarını karalamayı tercih etmiştir. CHF istihbarat raporlarında; Kastamonu'da SCF teşkilatlanmasında müteşebbis rolü üstlenen şahısları siyasi ve şahsi özellikleri ile halk nazarında itibarsızlaştırma yolunu tercih etmekteydi. Bu raporlarda CHF, SCF müteşebbislerini siyasi anlamda Cumhuriyet inkılâpları aleyhine çalışıp irticai düşünce besleyen, Son Osmanlı Mebûsan Meclisi üyesi, rejim aleyhtarı, Ferit Paşa Hükümeti lehine çalışan, Terakkiperver Fırkası mensubu, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı, İttihat Terakki taraftarı kişiler olarak siyasi yönden etiketleyip gözden düşürme yolunu tercih etmiştir. Kişilik analizi cetvelini andıran CHF istihbarat raporlarında Kastamonu SCF müteşebbisleri siyasi yönden karalandığı gibi ahlaki yönden de karalanmıştı. CHF ye göre SCF müteşebbisleri; menfaat devşirme yolunu tutmuş, küçük hesaplar peşinde koşan, resmi görevlerini suiistimal etmiş, adliyece haklarında tahkikat yapılan, zimmetçi, güven telkin etmeyen, riyakâr, dalkavuk, meşrepsiz ve mutaassıp kişilerdi.

Kastamonu SCF teşkilatına göre daha seçimler başlamadan 1580 Sayılı Belediye Kanunu'na göre oluşturulması gereken seçim

encümeni azaları kanunsuz olarak CHF'nin müdahalesi ile CHF mensubu olan kişilerden oluşturulmuş ve seçim başlamadan seçim güvenliğine gölge düşürülmüştür.

Kastamonu'da belediye seçimlerinin başlaması ile birlikte kendini devletin sahibi olarak addeden CHF; Vali Murat Bey'in nüfuzunu kullanarak kaymakamlar, devlet memurları, zabıta, polis ve jandarma vasıtasıyla SCF seçmenleri üzerinde baskı kurarak seçmenlerin SCF'ye oy vermesini engellemeye çalışmıştır. SCF'ye oy vermek isteyen seçmenler hükümet mensupları tarafından seçim salonuna sokulmamıştır. Ayrıca seçim sandıklarına ulaşabilen ve oyunu SCF'ye vereceğini söyleyen seçmenlere sandık görevlileri tarafından “-İsminiz seçmen listesinde yok.” denilerek oy kullandırılmamış, okuma yazma bilmeyen seçmenlerin oylarını güvendikleri kişilere yazdırmalarına müsaade edilmemiş, seçim salonlarında daima jandarma, polis ve zabıta bulundurulmuş SCF seçmenine gözdağı verilmiştir. Diğer yandan CHF'ye oy verecek seçmenlerden zorunluluk olmasına rağmen kimlik sorulmaması ve yüzde sekseni kapalı olan kadın seçmenlere CHF mensubu seçim kâtipleri tarafından CHF lehine mükerrer oy kullandırılması seçimin güvenilirliğine gölge düşüren iddialar arasındaydı.

Kastamonu genelinde yaşanan baskılardan dolayı seçime katılım çok düşük düzeyde olmuş, seçimlerde sandıkların açılması için kullanılması gereken oy miktarı bile kullanılmadan sandıklar açılmak zorunda kalmıştır. Yaşandığı iddia edilen bu kanunsuzluklara karşın Kastamonu'da SCF mensupları kitlesel herhangi bir eylemde bulunmamışlardır. Seçim yolsuzluklarını savcılığa şikâyet eden SCF mensupları bir karşılık alamayınca durumu Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey'e de şikâyet etmiştir. SCF mensupları tek suçlarının Mustafa Kemal'in emri ile kurulan SCF vasıtasıyla demokratik hakları olan oy kullanmak olduğunu belirtmişlerdir. Fakat yapılan şikâyetlerin CHF lehine olan sonucu değiştirmedığı görülmüştür. Yaşanan haksızlıklardan kendisine pay biçmeyen CHF Kastamonu teşkilatı; SCF mensuplarının seçimi kaybetmesinin cevabının SCF'lilerin tutarsız, hayalden ibaret olan politikalarında olduğunu belirtmiştir.

Sonuç itibarıyla Türkiye'de yerel demokrasinin ve yerel hizmetlerin gelişimi için önemli bir fırsat olan 1930 Belediye Seçimleri, cumhuriyet tarihinin iki fırkalı ilk seçimi olsa da seçim kısır tartışmaların olduğu bir ortamda ilerlemiş, önemli bir demokratik fırsat kaçırmıştır. SCF yurt genelinde olduğu gibi Kastamonu seçimlerinde belediyeçilik hizmetleri sahasında politikalar üreterek seçmene ulaşmak yerine vergilerin hafifletileceği, daha geniş hakların tanınacağı gibi popülist politikalarla taraftar toplamaya çalışmıştır.

Teşkilatları birçok yerde olduğu gibi Kastamonu'da da kâğıt üstünde olan ve belediyecilik karnesi zayıf olan CHF ise kendisine karşı oluşan muhalefetin nedenlerine eğilmek yerine muhalefet cephesinde yer alan şahısları irticacı, Bolşevik gibi o dönem için en korkunç ithamlar sayılan ithamlarla itibarsızlaştırmaya çalışmıştır.

CHF her ne kadar Kastamonu genelinde belediye seçimlerini kazanmışsa da seçimden sonra Kastamonu'ya gönderdiği fırka müfettişleri vasıtasıyla Kastamonu genelinde vilayet ve kaza fırka teşkilatlarını revize etmek zorunda kalmıştır.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

National Archives and Records Administration (NARA)

TBMM Arşivi

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete, Sayı:1471, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1929).
28 Teşrinievvel 1927 Umum Nüfus Tahriri, Hüsnütabiât Matbaası, İstanbul.

Gazeteler

Açıksöz

Cumhuriyet

Güzel İnebolu

Hâkimiyet-i Millîye

Milliyet

Son Posta

Tosyada Dilek

Vakit

Yarın

Araştırma Eserler

Açıksöz, H. (1933). *İstiklâl Harbinde Kastamonu*. Kastamonu: Vilayet Matbaası.

Ağaoğlu, A. (1969). *Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul: Baha Matbaası.

- Balkaya, İ. S. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Çaparlar, M. (2020). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Akdeniz Teşkilatlanması ve Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goloğlu, M. (2011). *Devrimler ve Tepkiler*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Grew, J. C. (2000). *İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Kabasakal, M. (1991). *Türkiye’de Siyasal Fırka Örgütlenmesi (1908-1960)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç Ali’nin Anıları*. (2007). Turgut, H. (Der.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Obuz, Ö. (2017) Fikrin Mürekkeple Sınava: Mahmut Soydan’ın Kaleminden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İle Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 313-328.
- Okyar, A. F. (2019). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Okyar, O. ve Seyitdanlioğlu, M. (2007). *Atatürk, Okyar ve Çok Fırkallı Türkiye; Fethi Okyar’ın Anıları*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özalper, M. (2015). Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 117-136.
- Pınar, M. (2017). Serbest Cumhuriyet Fırkasının Doğu Anadolu Bölgesi Teşkilatlanması. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9(11), 99-114.
- Pınar, M. (2015). Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kütahya Teşkilatlanması ve Faaliyetleri. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (14), 277-298.
- Pınar, M. (2014). Bursa’da Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşkilatı ve İktidarla İle Çekişmesi. *History Studies*, 6(3), 295-310.
- Soyak, H. R. (1973). *Atatürk’ten Hatıralar II*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.

- Uran, H. (2008). *Meşrutiyet, Tek Fırka, Çok Fırka Hatıralarım (1908-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Weiker, W. F. (1973). *Political Tutelage and Democracy in Turkey-The FreeParty and Its Aftermath*. Leiden: E.J. Brill.
- Yeşil, A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk teşkilatlı muhalefet hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Yücebaş, F. (2021). *Cumhuriyet Hükümetlerinin Temsiliyet Mekanizması: Birinci Umumi Müfettişlik (1927-1952)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

EKLER:

Ek:1

Belediye seçimlerinde yaptığı uygulamalarla SCF taraftarlarının tepkisini çeken Kastamonu Valisi Murat Bey (Germen) , Cumhuriyet

Ek:2

01009674-102

Yazıldığı yer	Kastamonu	Telegraf merkezine №	773
Tarihi	31 8 / 1930	Kaleme geldiği	31 8 / 1930
Numarası	229/3564	Açıldığı	I / 8 / 1930

Dahiliye Vekâletine

Serbest Cümhuriyet fırkasının şubesi olmak üzere şubeler teşkili için resmen muracaat vuku bulmaktadır. Halbuki fırkanın teşekkülü hakkında resmen tebliğ bulunmadığı ve şube olduklarından bahisle nizamname verilmemekte bulunduğu cihetle yapılacak muamelenin emri iş'arı rica.

Vali
Murat

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ

Yer No. : _____
Dos. No. : _____
Vezika No. : _____

A	XX-9
D	52
F	3-162

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 459-482
ISSN: 1302-6879

Kırklareli İlinde Serbest Cumhuriyet Fırkası: Parti Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri

The Free Republican Party in Kırklareli Province: The Party Organization and the Municipal Elections of 1930

• Okan CEYLAN*

* Öğr. Gör. Dr. Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İzmir/Türkiye.
Instr. Dr. Ege University, Department of Atatürks Principles and History of Turkish Revolution, Izmir /Turkey.
okan.ceylan@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6867-6726

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
26/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
21/10/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atf: Ceylan, O. (2021). Kırklareli İlinde Serbest Cumhuriyet Fırkası: Parti Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 459-482

Citation: Ceylan, O. (2021). The Free Republican Party in Kırklareli Province: The Party Organization and the Municipal Elections of 1930. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 459-482

Öz

Bu çalışma Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin Kırklareli ilinde örgütlenme sürecini ve partinin 1930 Belediye Seçimlerindeki siyasi başarısını ele almaktadır. 1930'ların başında taşradaki gündelik yaşamın yanı sıra iktisadi ve toplumsal dinamiklerin halkın siyasi tercihleri üzerinde nasıl etkili olduğu incelenmektedir. Böylece SCF'nin Edirne'deki siyasal örgütlenmesi ve 1930 yılında yerel düzeyde iktidar muhalefet ilişkileri hakkındaki literatüre katkı vermektedir. Kırklareli özelinde, Türkiye'de Tek Parti iktidarının liberal görüşlere sahip SCF ve liberalleri siyasal arenadan tasfiye etmek, devletçilik politikalarını ve Tek Parti otoritesini meşrulaştırmak olduğunu kanıtlama amacındadır. Bu bağlamda da 1930 Yerel Seçimleri yoluyla halkın iktidara olan siyasal desteğini de test ettiğini iddia etmektedir. Ancak, 1930 yılı Belediye Seçimlerinden önce Kırklareli ilinde bürokratik denetimsizliğin, ekonomik yılgınlığın ve Bulgaristan'ın savaş tehdidi görülmektedir. Kırklareli ilindeki topografyanın Trakya'nın diğer illerinin aksine daha dağlık olması ve 1929 İktisadi Buhran döneminde yaşam koşullarının daha zor olması nedeni ile Serbest Fırka muhalefetinin daha kolay seçmen tabanı bulduğu ve özellikle de Kırklareli kırsalında seçim zaferi kazandığı görülmüştür. Bir diğer ifade ile, SCF'nin Kırklareli'deki siyasi başarısının toplumsal, ekonomik, siyasal ve coğrafi koşullara dayandığını belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Kırklareli, tek parti yönetimi, demokrasi.

Abstract

This study deals with the organization process of the Free Republican Party (the FRP) in Kırklareli and the political success of the party in the Municipal Elections of 1930. In addition to daily social life in rural areas, it analyses how the economic and social dynamics were influential on the political preferences of people at the beginning of the 1930s. Thus, it contributes to the literature about the political organization of the FRP in Edirne and the relations between the government and the opposition party at the local level. It aims to prove that the Single Party Rule of Turkey liquidated the FRP that had liberal views and the liberals from the political arena and legitimate the statist policies and the single-party government specific to Kırklareli. In this context, it claims the Single Party Rule tested the political support of people using the local election of 1930. However, it seems there was a lack of bureaucratic inspection, economic frustration, and the war threat of Bulgaria before the Municipal Elections of 1930. Since the topography of Kırklareli is highland in contrast to other provinces of Thrace, and there were more difficult living conditions, it seems that the FRP could get voter base more easily and won a landslide victory in the rural parts of Kırklareli in the period of the Great Depression of 1929. In other words, it specifies that the political success of the FRP in Kırklareli depends on the social, economic, political, and geographic conditions.

Keywords: The Free Republican Party, Kırklareli, the single-party system, democracy.

Giriş

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kuruluşu, parti programı, liberalizm ve devletçilik bağlamında dönemin sosyo-ekonomik koşulları üzerine hem ulusal düzeyde hem de başta Batı Anadolu olmak üzere yerel düzeyde birçok çalışma yapılmıştır. Buna karşın, 1930'larda Türkiye kırsalının coğrafi şartları ve iktisadi yapıları içinde nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan köylülerin gündelik yaşam deneyimleri üzerinden taşrada muhalefetin doğuş sebeplerine yönelik Trakya özelindeki çalışmalar ise daha sınırlı kalmıştır. Halbuki, Kırklareli İstanbul'a oldukça yakın bir konumda bulunmakta ve İstanbul pazarlarıyla 20. yy. başlarından beri doğrudan demiryolu bağlantısına ve ticari ilişkilere sahiptir (Engin, 2008: 237). 1929 İktisadi Buhranının etkili olduğu bir dönemde yapılan 1930 Belediye Seçimlerinde, Kırklareli ilinde bulunan 7 belediyeden 4 belediyenin hangi toplumsal ve iktisadi koşullarda SCF tarafından kazanıldığı henüz yeterince aydınlatılmış değildir. Bu yüzden, SCF'nin 1930 Belediye Seçimlerinde Trakya'da en çok Kırklareli ilinde başarı göstermesi kadar bu konunun şimdiye kadar coğrafya temelinde taşradaki toplumsal ve iktisadi yapıları, halk sağlığı, yerel siyasetçiler ve sınır şehri olduğundan dış politikayı içeren disiplinler arası bir bakış

açısıyla çalışılmamış olması Kırklareli özelinde böyle bir çalışmayı gerekli kılmıştır (Pınar, 2016: 216).

Bu çalışma bir yandan SCF deneyimi ile Tek Parti iktidarının gerçekleştirdiği reformlara karşı kamuoyunun tepkisini bir toplum ve siyaset mühendisliğiyle ölçmeyi hedeflediğini ve diğer yandan da 1930'ların ortamında ekonomiye devlet müdahaleciliğini ön gören Keynesçi görüşlerin revaçta olduğu bir dönemde, tek parti politikalarını meşrulaştırmak için öncelikle SCF gibi liberal görüşlerin önünü kestiğini Kırklareli örneği üzerinden kanıtlama iddiasındadır. Nitekim taşrada muhalefete verilen yoğun desteğe rağmen SCF üç ay gibi kısa bir zaman içinde kapanacak ve halk iradesi de boşa çıkmış olacaktır. Tek Parti iktidarının ekonomik geri kalmışlığa yeterli çözüm üretmediği, bürokratik denetimsizliğin hâkim olduğu ve Bulgaristan tarafından tehdit altında bulunan Kırklareli ilinde, Trakya'nın diğer illerine oranla daha dağlık bir topoğrafyada ve daha zor yaşam koşullarında Serbest Fırka muhalefetinin doğuşu, gelişimi ve sona erişinin sebeplerini açıklamak hedeflenmektedir. Metodolojik olarak, toplum tabanından bir tarih okuması yöntemiyle kaleme alınan bu eser SCF'nin kuruluş nedenleri üzerine teorik bir tartışmadan yola çıkılarak coğrafi şartlar içinde Kırklareli ilinin toplumsal ve iktisadi yapısı, 1930 yılında Kırklareli ilinde yerel siyaset ve SCF'nin kuruluşu, 1930 Belediye Seçimlerinde SCF'nin başarısı ve bunun üzerine Gazi'nin 20 Aralık 1930'da Kırklareli ziyaretini ele almaktadır.

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası Üzerine Teorik Bir Tartışma

Türkiye'de Tek Parti yönetiminin ideolojik işaretlerinin ilk olarak 1925 yılındaki Takrir-i Sükûn Kanunu ile başladığı belirtilmektedir (Zurcher, 2000: 257). Buna karşın, Tek Parti ideolojisinin meşrulaştırılması açısından Atatürk'ün 1923 yılında verdiği bir demeç dikkat çekicidir. Atatürk, Türkiye'nin II Meşrutiyet yıllarından beri siyasi partiler arasındaki tartışmalardan çok çektiğini belirtmiştir (Karaömerlioğlu, 2006: 47). Atatürk'ün bu düşüncesinde Fransa III. Cumhuriyet Dönemi aydınları olan Emile Durkheim, Jean Jacques Rousseau ve Charles Gide gibi düşünürlerin toplumsal dayanışmayı, ahengi ve güçler birliğini öne çıkartan fikirleri bulunmaktadır (Toprak, 2020: 177- 136; Tuncay, 1999: 3). Hatta, bu fikirler halkçılık ilkesi ile de vücut bulmuştur. Karaömerlioğlu'nun ifadesiyle halkçılık ilkesi dayanışmacı bir toplum modeli öngörerek farklı düşüncelerin tartışılabileceği demokratik bir açılımın önünü kapatmıştır. Böylece toplum yaşamında çatışmadan ziyade ahenk ve uyum ön plana çıkartılarak bireysel girişimciliği ön plana çıkartan

liberal düşünce de ikinci plana atılmıştır (Karaömerlioğlu, 2006: 47). Bu konuya dair ilk örnekleri merkezi bir ulus devletinin inşası sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TpCF) muhalefet deneyiminde de görmek mümkündür. Ancak, TpCF'nin aksine 1930 yılında kurulan SCF'nin ise yapay ve Tek Parti denetiminde kontrollü bir muhalefet ya da Tuncay'ın ifadesiyle “güdümlü bir demokrasi deneyimi” olduğunu belirtmek gerekir (Tuncay, 1999: 247). Benzer bir biçimde, Koçak'a göre de SCF bir muvazaa partisidir (Koçak, 2011: 11).

Tarık Zafer Tunaya ise Tek Parti yönetimini demokrasiye açılımı olan “vesayet partisi” olarak tanımlamıştır (Tuncay, 1999: 3). Roger Gerard Schwardzenberg ve Maurice Duverger'in fikirlerinden hareketle, Zafer Toprak, Türkiye'deki Tek Parti idaresinin Avrupa'dakiler gibi totaliter olmadığına ve nihayetinde akılcılığı ve barışı önceleyen pragmatist ve demokratik olduğuna değinmektedir (Toprak, 2004: 84-99). Ancak, Tek Parti yönetiminin SCF politikası da bu pragmatist tutumunun bir eseridir. Hatta, 1930'ların uluslararası konjonktüründe ve birtakım reformların hayata geçirildiği yeni bir ulus devlet inşası sürecinde muhalefetin varlığı da ancak Tek Parti iktidarının kontrolünde onun siyasetini meşrulaştırma aracıdır. Benzer pragmatist bir anlayışla Batılılar tarafından tanınan Ankara'nın Paris Büyükelçisi Fethi Okyar'ın SCF başkanlığına getirilmesi dış dünyadaki tek adamlık görüntüsünü de ortadan kaldırmak ve dış dünya (Batılı ülkeler) ile siyasi ve iktisadi ilişkileri geliştirme amacını taşıyan bilinçli bir politik hamledir (Tekeli ve İlkin, 1977: 154; Okyar ve Seydanlioğlu, 2006: 65-101).

SCF'nin toplumsal tabanında sırasıyla liberallerin, CHF içindeki İsmet Paşa muhaliflerinin ve anti-laik bazı kimselerin olduğu görülmektedir (Çavdar, 2008: 328-331). Bu bağlamda, Serbest Fırka deneyimi, büyük çoğunluğu oluşturan bir halk kitlesinin belirleyebileceği yeni bir iktidardan ziyade Tek Parti yönetiminin 1929 Dünya İktisadi Buhranı karşısında hem muhalefetten gelen tepkileri meşru yollarla hükümet denetimindeki bir muhalefet kanalına yönlendirme hem de 1930'lardaki devletçilik politikası öncesinde liberal görüşleri tasfiye etme amacını taşımaktadır. Bunlara ek olarak, İsmet İnönü'nün anılarında SCF'nin kuruluş gerekçeleri olarak hem CHF'nin taşra teşkilatlarındaki yöneticilerin otoriter ve halktan kopuk tavırlarını dizginlemek hem de 1929 İktisadi krizi ortamında denetimsiz bir bürokratik örgüte dönüşen CHF'ye bir çeki düzen vermek ve onu güçlendirmek olduğu belirtilir. Buna karşın, iktidarın kendilerine biçtiği dar sınırlara rağmen SCF yöneticileri halktan gelen ilgi ve alaka karşısında kontrollü muhalefet anlayışının dışına çıkarak toplumun da

desteklediği daha gerçekçi bir siyaset tarzı izlemiştir (İnönü, 1998: 110-112; Pınar, 2016: 121).

Daha geniş bir açıdan ise SCF'nin kuruluşu iktisadi kriz ortamında halkın reformlara ve iktidara olan kitlesel tepkisini ölçen bir devlet politikası olarak da görülebilir Nitekim, 1930 yılında yapılan belediye seçimleri, Türkiye'de Tek Parti rejiminin kitlesel tabanının zayıflığını da ortaya koyduğundan bu durum Tek Parti yönetiminin 1930'larda köycü bir söylem geliştirmesine neden olmuştur. İktidarının meşruiyeti ve rejimin istikrarı için Tek Parti iktidarı, Cumhuriyetin ilke ve devrimleri doğrultusunda bireyler yetiştirip rejimin ilkelerini bir toplumsal mühendislik projesiyle köylülerin kalplerine ve beyinlerine yerleştirmeye çalışmıştır (Karaömerlioğlu, 1999: 67-91; Karaömerlioğlu, 1998: 56-85). Bu entelektüel fikirlerin yaşamasını sağlayan kurumsal yapılara örnek olarak köy enstitülerinin kurulduğu da göz önüne alınırsa Trakya bölgesindeki köy enstitüsü Kırklareli ilinde inşa edilecektir (Karaömerlioğlu, 2006: 52). Her ne kadar köy enstitüleri kuruluş olarak 1930'ların sonu ve 1940'lara rastlasa ve bu konunun dışında olsa da Tek Parti yönetiminin Keprtepe Köy Enstitüsü'nü Kırklareli ili Lüleburgaz ilçesi kırsalında kurması bölgenin Trakya'nın ortasında ve demiryolları üzerinde bulunması kadar Kırklareli ilinin 1930 Belediye Seçimlerinde muhalefete verdiği desteğinde etkili olduğu yadsınamaz.

Timur'a göre SCF tüm eleştirilerini devlet kapitalizmi ve halktan kopuk Tek Parti bürokrasisi üzerine toplayarak, kentlerdeki ticaret burjuvazisi ve kırsaldaki büyük toprak burjuvazisi ile işçi sınıfı ve köylüleri peşinden sürüklemiştir. Her ne kadar bu sınıfların birbirleriyle farklı çıkar ilişkileri olsa da toplumdaki derinleşen toplumsal ve iktisadi sıkıntılar bu gurupları SCF muhalefesinde bütünleştirmiştir (Timur, 1997: 176; Pınar, 2016: 129). Bu bağlamda da SCF sosyo-ekonomik açıdan farklı çıkar gurupları ile muhafazakârlar ve liberaller gibi fikri açıdan da farklı ideolojilerin ortak bir koalisyonudur. Nitekim, toplumsal açıdan, 1928 yılındaki kuraklığa bağlı düşük düzeyde kalan üretimin ardından 1929 yılında başlayan iktisadi buhran farklı toplum kesimlerinde iktisadi ve düşünsel açılardan farklı siyasi görüşlerin oluşmasına neden olmuştur (Pınar, 2016: 135). Pınar'a göre Trakya özelinde SCF'nin muhalefet tabanı 1929 iktisadi Buhranı yüzünden sıkıntı çeken tüccarlar, önemli bir bölümü ticaret ile uğraşan Yahudiler, ürünü kar etmeyen köylüler ile Rumeli'den Türkiye'ye göç etmiş muhacirler ve kimlik sorunu yaşayan Pomaklar tarafından oluşturulmuştur. Bu yönüyle de bölgedeki sosyo-ekonomik ve sosyo-politik bir meseleye işaret etmektedir (Pınar, 2016: 137). SCF'nin Kırklareli ilinde gördüğü yoğun desteğin temelini

açıklanması noktasında da tarihsel süreçte coğrafya, toplum ve iktisat gibi daha yapısal konuların irdelenmesi gereklidir.

2. Kırklareli'nin Tarihsel Coğrafyası

Türkiye'nin kuzeybatı köşesinde bulunan Trakya ve özelde de Kırklareli ili 1878 Osmanlı Rus Harbinden 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Mütarekesine kadar geçen yaklaşık yarım asırlık süre zarfında 1878 Osmanlı Rus Harbi'nde Ruslar tarafından, 1912-1913 Balkan Savaşları'nda Bulgarlar tarafından Birinci Cihan Harbinde ve Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar tarafından olmak üzere dört kez işgallere, istilalara ve toplumsal yıkımlara uğramıştır. Bu dönemde savaşlar ve savaşların sonucunda sürekli değişen sınırlar, yaşanan zorunlu göçler, durma noktasına gelen tarımsal üretim tüm Trakya halkında hem bir geri kalmışlığa hem de gelecek endişesine neden olmuştur. Dolayısıyla Trakya'daki halkın yaşam standartları aynı zamanda Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile olan dış politikasıyla da yakından ilgilidir (Doğruöz, 2003: 43; Burgaç, 2017: 12-13; Aysal ve Dinçer, 2020: 235-237; Vakit, 20 Aralık 1930).

1920'lerin sonu ve 1930'ların başında Kırklareli ilinin nüfus ve iskanının önemli bir bölümü Balkanlarda meydana gelen savaşların neticesinde zorunlu göçler sonucu şekillenmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Edirne vilayetinin bütünlük arz eden coğrafyası içinde, Edirne'ye bağlı bir sancak olan Kırklareli 1924 yılında il olmuştur (Özey, 2002: 34).

3. Kırklareli'nin Toplumsal ve İktisadi Yapısı

1927 Tarım Sayımına göre, Türkiye'de kırsal nüfus oranına paralel bir biçimde Kırklareli halkının %79,3'ü köylerde yaşamakta ve tarım sektöründe istihdam olmaktadır. (DİE, 1970: 1; DİE, 1937: 5-11; Keyder ve Birtek, 2016: 306). Ayrıca, il genelinde Yıldız Dağları'nın engebeli olduğu kuzey bölgeleri, Ergene Nehri'nin geçtiği ovalardaki geniş bataklıklar ve makineleşmenin olmayışı yüzünden, il genelinde ekili alanların toplam yüz ölçümüne oranı %8'ile sınırlı kalmıştır. 453,000 dekar arazinin %92'sinin tahıl ekili olduğu Kırklareli ili kırsalında 75,000 dekar buğday, 94,800 dekar arpa, 63,00 dekar çavdar ve 25,000 dekar yulaf ekilidir. Kırklareli ilinin soğuk karasal iklim koşulları ve hayvancılık dolayısıyla arpa ekim alanları buğdaydan, çavdar ekim alanları da yulaftan fazladır (DİE, 1970:5; T.C Başbakanlık İstatistik Direktörlüğü, 1936: 13-28).

Ergene nehrinin geçtiği bölgelerde oluşan bataklıklar hem ovalardaki toprak ıslahını hem de sıtmanın önlenmesini gerekli kılmıştır. Bir diğer ifade ile bu bataklıklar hem tarıma engel teşkil etmiş

hem de tarımda işgücünün kırılmasına neden olan sıtmanın kaynağı olmuştur. Örneğin, Kırklareli ilinde özellikle Midye ve İğneada kasabaları civarındaki bataklıklardan dolayı halkın çoğunluğu sıtmadan mustarip olduğu gibi dışarıdan bu bölgelere ticaret amacıyla gelenlere de sıtma bulaşmıştır. Buna karşın, bölgede sıtma için tek tedavi ise kinin kullanımıdır (Yavuz, 2018: 649-650). Ovaya yakın otlaklarda hayvan otlatan çocukların anofellere maruz kalması neticesinde sıtma daha da yayılmıştır. Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey'in 1934 tarihli raporunda, sıtma ele alınıp Trakya genelindeki iskân, ziraat ve sağlık alanlarına dikkat çekilmiştir (Burgaç, 2017: 137-143; Aysal ve Dinçer, 2020: 245). Ayrıca, 1929 yılından itibaren Kırklareli ilinde Ergene vadisinde fenni şartlara uygun olmaksızın başlayan 1000-5000 dekar arası pirinç (çeltik) ziraatı da sıtmanın bir diğer kaynağı olmuştur (T.C Başbakanlık İstatistik Direktörlüğü, 1936: 32-33; Burgaç, 2017: 156-157). Tüm bunlar, 1920'lerin sonlarında sıtma karşısında Tek Parti yönetiminin bölgede yeteri kadar önlem alamadığını ve halkın sıkıntılarını göstermektedir.

Kırklareli ilinin kuzeydoğu bölgelerinde yer alan Midye ve Sergen nahiyelerinde ise halk ormancılık (kerestecilik) ve kömürcülük ile geçinmiştir. Bataklıkların geniş olduğu alanlarda olduğu gibi, dağlık ve ormanlık bölgelerde de halkın geçimi ve yaşam koşulları oldukça zor olmuştur. Kırklareli ormanları daha çok baltalık olup bu odunlardan odun, kömür, tütün sırası ve bazı tarım aletleri yapılarak Trakya'nın muhtelif bölgelerine pazarlandığı görülmüştür. Buna karşın, Babaeski, Pınarhisar, Lüleburgaz ilçelerinin yüksek tarım potansiyeline sahip ilçelerdir. Kırklareli ilini İstanbul pazarlarına bağlayan demiryolları sayesinde bölgede üretilen hardaliye, şarap ve bostan meyveleri gibi bazı mahsuller İstanbul'a satılmıştır (Aysal ve Dinçel, 2020: 239-240).

Daha önceleri Lüleburgaz ve İnce kasabalarıyla sınırlı olan tütüncülük, 1923'teki Lozan Mübadelesinden sonra gelen Drama ve Selanik göçmenleriyle il geneline yayılmıştır. 1926 yılında Alpullu Şeker Fabrikasının açılmasıyla Kırklareli ilinde tütün ve bağcılığın yanı sıra şeker pancarı üretimi de ivme kazanmıştır (Aysal ve Dinçel, 2020: 240). 1926 yılında Alpullu Şeker Fabrikasının açılışından sonra Kırklareli çevresindeki köylerde pancar ziraatı başlamıştır. Pancar ziraatıyla birlikte çiftçilerin gelirlerinin arttığı bu köylerde, köy kanununun öngördüğü mektep, köy odası ve misafirhane gibi ortak kamusal yapılar hemen inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra bu köyler Ziraat Bankası borçlarını ve vergilerini daha rahat ödemişlerdir (Burgaç, 2017: 159). Ancak, üzüm, tütün ve şekerpancarının 1929 yılındaki Dünya İktisadi Buhranında düşen fiyatları da doğrudan yöre çiftçisinin gelirini düşürmüş ve geçimi zorlaştırmıştır.

Tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu ilde tarıma dayalı sanayileşmeye örnek olarak 10 adet un fabrikası mevcuttur. Ayrıca, ağaç ürünleri, dokuma ve tarıma dayalı sanayi gelişmiştir (Aysal ve Dinçer, 2020: 240). Kırklareli kırsalındaki halk, sıtma hastalığından, yeni göçmen köylerle daha önce iskân edilen köyler arasındaki sınır anlaşmazlıklarından, tapu işlerinden, ağır vergi yükünden ve Ziraat Bankasına olan borçlarından dolayı büyük sıkıntılar yaşamıştır. (Burgaç, 2017: 24). Kırklareli köylüsü Ziraat Bankasına araba, tohum ve damızlık inek almak için borçlanırdı. (Burgaç, 2017: 95). Ancak, köylülerin arazi işlerine dair tapu sorunlarını çözmek için kasabaya veya vilayete gidip gelebilecek ne yeterli vasıtaları ve yolları vardı ne de ağır aksak işleyen bürokrasi karşısında sorunlarını çözebilecek kadar zamanları mevcuttu (Burgaç, 2017: 115).

Halkın yaşadığı iktisadi sorunlara ek olarak, iki savaş arası dönemde, Cumhuriyetin ilk yıllarında Neuilly Antlaşması sonrası savaş çığırkanlığı yapan Bulgarların saldırgan tehditlerine en açık yer Kırklareli olmuştur (Toprak, 2003: 66). Hatta Bulgarların sınır boylarında oluşturduğu Fond ve Apuşina adı verilen birlikler zaman zaman Kırklareli Demirköy ve İğneada civarındaki ormanlık bölgelerden Türkiye'ye sızmışlardır. Gelen Bulgar komitacılar adam kaçakçılığına bulaşmışlar ve Bulgarların Trakya'ya genişlemesi yönünde faşist propagandalar yapmışlardır. Bulgarların bu tavrı bölge basınında da Almanların Alsas Loren sorununa benzetilmiştir (Pinar, 2016: 97; Burgaç, 2017: 18-21).

Kuzeyden gelen Bulgar tehlikesi bölgede piyasalara hâkim ekonomik güç olan bazı Yahudiler tarafından bölge halkı üzerinde yapılan propagandalar yoluyla sürekli canlı tutulmuştur. Yahudilerin bu konudaki gayeleri ise var olan iktisadi ayrıcalıklarını ve güçlerini sürdürebilmek ve Trakya iktisadında tekel oluşturabilmek içindir. Ancak, Bulgar tehlikesi karşısında yerinden edilme korkusu ve gelecek endişesi yaşayan Kırklareli halkının Yahudilerin hâkim olduğu piyasaların neticesinde sosyo-ekonomik geri kalmışlığı giderek kronik bir sorun haline almıştır. Yahudiler Trakya'daki sermayelerini, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trakya'da yaşanan harplerin Türkler üzerinde yarattığı ekonomik tahribat neticesinde elde etmiş ve zenginleşmişlerdir. Buna karşın, Türkiye'de tarih yazımında Birinci Cihan Harbinden itibaren İttihat ve Terakki'nin Türkçülük hareketinin siyasette olduğu kadar iktisatta da etkisini gösterdiği anlatılmaktadır. Buna karşın Trakya'da 1934 yılına kadar yerli ve milli bir burjuva sınıfı yaratılmamış ve süreç Türklerin aleyhine işlemiştir (Burgaç, 2017: 19; Ceylan, 2021: 274-275).

Bulgaristan ile 269 km'lik sınırın önemli bir kısmının bulunduğu ilde, halk Bulgaristan'ın izlediği psikolojik harp ile gelecek endişesine ve güvenlik zaafına kapılmışken içeride de piyasanın %75'ine hâkim olan Yahudilerin kendi sermayelerini koruma çabalarının neden olduğu ekonomik yılgınlığa sürüklenmiştir (Burgaç, 2017: 35-37). Örneğin zahire, yapağı, süt ürünleri, boyacılık ve petrol acenteliği bölgede Yahudi iş insanlarının tekelinde olmuştur. Tüm Trakya'da olduğu gibi Kırklareli ilinde de köylüler dedelerinden kalma bir alışkanlıkla nakit sermaye ihtiyaçları için Yahudilere borçlanmışlardır. Yahudiler zahire işleriyle de uğraştıklarından tarım ürünlerini de onlara satmışlardır. Yahudilerin en ücra köylere kadar yayılmalarını sağlayan ise köyün ileri gelen aileleri olmuştur (Burgaç, 2017: 51). Toprak Mahsulleri Ofisinin henüz kurulmadığı 1930'ların başında, Trakya'da Ziraat Bankasının zahire alım yerleri sadece Uzunköprü ve Tekirdağ bulunmaktaydı. Kırklareli'de ise alım merkezi bulunmamaktaydı. Bu da Yahudi zahirecilerin Kırklareli ilindeki tekel konumlarını arttırmıştır (Burgaç, 2017: 153).

Köylülerin yanı sıra il merkezi ve ilçelerde de bazı Yahudiler, bazı memurlara mal ve borç para vermek yoluyla kendileriyle sosyal ve ekonomik bağlar kurmuşlardır. Bu sayede de kamuya düşen işlerini kolayca yaptırmaya çalışmışlar ve müteahhit olan Yahudiler kamu ihalelerini de kolaylıkla almışlardır (Burgaç, 2017: 61-65). Hatta Kırklareli ili Pehlivan köy ilçesinde 1910 yılından beri yapılan panayırın gıda tedariki ve eğlence sektörü de uzun yıllar Yahudi iş adamları tarafından sağlanmıştır. Öyle ki İbrahim Tali Bey bu panayırların mucitlerinin Trakya Yahudileri olduğunu belirtmektedir (Burgaç, 2017: 69-73; Hürriyet, 12 Ağustos 2020).

Tüm bu yaşananlar karşısında, sınır kenti olması hasebiyle de Tek Parti iktidarının Kırklareli ve çevresinde 1934 yılında Trakya Umumi Müfettişliğinin kuruluşuna kadar bürokratik ve idari denetimsizliği mevcuttur (Burgaç, 2017: 19). Kırklareli il merkezi ve ilçelerdeki devlet memurlarının halkı azarlar tavırları ve köy muhtarlarını kendi işlerinde hizmetkar gibi kullanmaya çalıştıkları görülmüştür (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA] 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 406). Hatta Onun Yıl Marşı'nda anayurdun demir ağlarla örüldüğü söylene de Trakya'da 20. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen Rumeli Demiryolları da ancak 1936 yılında Alman şirketinden devralınarak millileştirilmiştir (Engin, 2008: 235-237).

Kırklareli coğrafyasının neden olduğu ağır iktisadi ve toplumsal yaşam koşulları, 1929 Ekonomik Buhranının neden olduğu kriz ortamında, Tek Parti idaresinin bürokratik denetimsizliği ve halkın ekonomik yılgınlığı karşısında ilk toplumsal muhalefet de 1930 yılında

SCF'nin Kırklareli'de teşkilatlanması ve 1930 yılında düzenlenen Belediye Seçimlerinde görülmüştür (Milliyet, 22 Aralık 1930).

4. 1930 Belediye Seçimleri Öncesinde Kırklareli ilinde Yerel Siyaset

SCF'nin 12 Ağustos 1930 tarihinde kuruluşunun ardından bir hafta sonra Lüleburgaz Belediye'sinin azalarından bazıları ilçelerinde SCF'yi kurmak için Kırklareli adına ilk başvuruyu yapmışlardır (Hakimiyet-i Milliye, 22 Ağustos 1930). Hasan Tosun Bey'in SCF Trakya teşkilatını kurmakla görevlendirildiği Eylül ayının ilk haftasında kente gelip Lüleburgaz'da avukat olan Celal Bey'i görevlendirdiği bilinmektedir (Edirne Postası, 5 Eylül 1930; Son Posta, 9 Eylül 1930). Ancak, Avukat Celal Bey (Nevrakoplu) Fethi Bey'den almış olduğu itimatname ile Kırklareli iline SCF teşkilatını kurmak üzere geldiği esnada geçtiği Lüleburgaz ve Babaeski ilçelerindeki halk üzerinde etkileyici olmuştur. Ancak Celal Bey'in Millî Mücadele dönemindeki mesafeli tavrı dolayısıyla Lüleburgaz Belediye başkanı Kemal Bey, Cerrah Nuri Bey, Avukat Ekrem ve Fehmi Beyler, Celal Bey'in adaylığına karşı çıkmışlardır (BCA, 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 399). Mesleki dağılımda, SCF Lüleburgaz teşkilatı daha çok avukat ve doktorlardan oluşmuştur (Pınar, 2016: 138). Hasan Tosun Bey'in Kırklareli merkezde ise SCF Kırklareli teşkilatını kurmakla Dingiloğlu Şevket Bey ve Avukat Tahir Bey'i görevlendirdiği iddia edilmiş ancak daha sonra bu bilgi SCF tarafından teyit edilmemiştir (Edirne Postası, 29 Ağustos 1930; Pınar, 2016: 137).

Bunun üzerine, CHF Kırklareli milletvekili Dr. Fuat Bey de kente gelmiş, 10 gün vakit geçirdiği Kırklareli'de 1929 Dünya Ekonomik Buhranının yol açtığı toplumsal ve iktisadi koşulları yerinde görme ve halkın ihtiyaçlarını yakından inceleme fırsatı bulmuştur (Edirne Postası, 5 Eylül 1930). 10 Eylül 1930 tarihine kadar Kırklareli SCF teşkilatı kurulmuş ve ocak heyetleri de teşekkül etmiştir (Vakit, 10 Eylül 1930). Ayrıca, 22 Eylül 1930 tarihinden itibaren CHF 12. Mıntika müfettişi Hakkı Şinasi Paşa bir hafta içinde Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerini ziyaret ederek bu illerde 1930 yılı Belediye Seçimleri için partilerinin adaylarını açıklamıştır (Cumhuriyet, 22 Eylül 1930). Ancak CHF merkezi Lüleburgaz'da taşranın taleplerini ve bölgeye giden müfettişlerin görüşlerini almaksızın idare heyeti üyelerini oluşturmuştur (Pınar, 2016: 23).

Kırklareli ilindeki bürokratik denetimsizlik ve idari ilgisizlik içinde Trakya genelinde olduğu gibi belediye başkanlarının yerliler ve muhacirler arasında ayırım yapmaları, yönetim kabiliyetlerindeki noksanlar ve parti içi hizipleşmeler hem halkın mağduriyetine hem de

CHF ye karşı halkın memnuniyetsizliğine neden olmuştur. Bu yüzden de Trakya'daki halkın toplumsal ve iktisadi sıkıntılarının çözümü için insan, sermaye ve bilgiye ihtiyaç olduğu İbrahim Tali Bey'in raporunda da belirtilecektir (Burgaç, 2017: 209). Bu dönemde, Trakya'daki CHF teşkilatlarının belirli kimselerin kontrolü altında olduğu görülmüştür. CHF Trakya Bölge Müfettişi Şinasi Hakkı Bey denetimlere geldiğinde tek tek ilçelere gidip yerinde denetim yapmak yerine ilçelerden il merkezine gelen temsilcilerin verdiği bilgiler doğrultusunda rapor oluşturmuştur. Bu durum bir ölçüde CHF'nin politika üretmekte ve aday belirlemede topluma ve seçmen tabanına yabancılaştığını ve halkın görüşlerini yeteri kadar önemsemediğinin de bir göstergesidir.

5. SCF Kırklareli İl Teşkilatı

CHF istihbarat raporlarında SCF Kırklareli teşkilat reisi Avukat Tahir Bey daha önce CHF teşkilatında görev yapmış ve halk üzerinde nüfuz sahibi olan bir siyasetçi olarak anlatılmıştır. Ragıp Bey ise zahire işiyle uğraşan, Yahudi tüccarlar ile ortaklık kurmuş ve Millî Mücadele yıllarında İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne üye olduğu belirtilmiştir. Daha sonra ise CHF teşkilatında bulunduğu ve Türk Ocağı üyesi olduğu da vurgulanmıştır. Manifaturacı Bezzaz Hüseyin Avni Efendi ise daha önce CHF teşkilatında bulunmuş ve yeterli nüfuzunun olmadığı söylenmiştir. Dişçi Halit Efendi de halk üzerinde nüfuzu olmayan sermaye sahibi bir kişidir. Kavaf Rasim Efendi de Drama göçmeni olup sermayedardır ve halk üzerinde çok da nüfuz sahibi değildir. Mollaoğlu Hüseyin Efendi ise koyun ticareti ile uğraşan ve köylüler tarafından tanınan bir kişidir. Zahireci Halit Efendi ise müteahhit olup var olan sermayesi ile Kırklareli kırsalındaki halk üzerinde etkili olan eski CHF üyesi bir kişidir. Kâtip Avukat Mehmet Bey de daha önce CHF üyesi olup halk nezdinde karşılığı olan bir siyasetçidir. Veznedar Mollaoğlu Mehmet Bey de ildeki entelektüel kesimden ziyade avam kesimi üzerinde etkili olan bir kişidir. Molla Yusuf Efendi ise muhacir olup CHF aleyhtarı olan bir kişidir. Süleyman Çavuşoğlu Hasan Efendi ve Şükrü Efendi SCF propagandasından sorumlu bir kişidir. Mandıracı Şapat da propaganda işlerinden sorumlu olup aslen Musevi'dir. Millî Mücadele döneminde İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne üye olmuştur. Kardeşlerinin asker kaçağı olup Yunanistan'a kaçtıkları belirtilmiştir. Milyonzade Hasan Ağa ve Müezzın Kazım Efendi ise halk üzerinde nüfuzları olmayıp şapka kanununa muhalefeti ile bilinen kişilerdir (Pınar, 2016: 147-148). Dolayısıyla, SCF teşkilatları anlatılırken raporda bu kimselerin Millî Mücadele yıllarındaki konumlarına dikkat çekildiği görülmektedir.

Vize’de SCF teşkilatı için parti Doktor Kemal Bey’i görevlendirmiştir. Hatta SCF Vize ilçe teşkilatı ağırlıklı olarak tüccar ve müteşebbis kesimlerden oluşmuştur (Pınar, 2016: 138). Vize ilçesi özelinde kaza heyeti temsilen Hacı Münir Bey’in dürüst kişiliğine rağmen parti teşkilatlanmasında başarılı olamadığı ve SCF teşkilatının Vize’de kuruluşu ile CHF’nin zor durumda kaldığı belirtilmiştir. Münir Bey’in başında bulunduğu CHF heyeti ilçede hiçbir siyasi faaliyet göstermemiş ve kongrelerin yapıldığını kâğıt üzerinde göstermişlerdir. SCF’nin Vize’de iki köy hariç tüm köyler SCF’yi desteklemiştir (BCA 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 404) İlçe kaymakamı da Vize ilçe ve köylerinde SCF’ye yoğun katılımların olduğunu ve CHF’den istifaların yoğunlaştığını belirtmiştir (Pınar, 2016: 25). Vize’de SCF’nin kısa zamanda toplumsal taban bulması CHF teşkilatlarının rehaveti olduğu kadar ilçenin dağlık ve ormanlık olan coğrafyası ile de ilgilidir. Nitekim Vize iktisadi açıdan Kırklareli ilinin diğer ilçelerine oranla daha geri kalmış bir ilçedir. Ormancılıkla geçinmeye çalışan Vize halkı fakir olmasına rağmen ormancılık faaliyetleri ticari faaliyet gibi görülerek kendilerinden kazanç vergisi alınmıştır. Ağır vergi yükü ilçe halkının Tek Parti yönetimine küsmesine ve SCF’yi desteklemelerine yol açmıştır (BCA 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 404).

Vize Ocak teşkilatlanması 22 Eylül 1930’da tamamlanmıştır. Burada dikkat çeken nokta ise göçmen kesimin önde gelen isimlerinin ağırlıklı olarak bulunmasıdır. Ocak reisi Doktor Kemal Bey CHF raporlarına göre Tıbbiye mezunudur. Kâtip Kemal Ziya Bey Yüksek Ticaret Mektebi mezunu olup Ziraat Odası Başkanlığı görevinde bulunmuş ve çeltik (pirinç) ticareti ile uğraştığı belirtilmektedir. Muhasebeci Tahsin Bey ise Vodina göçmeni olup yerli halka karşı göçmenleri savunan ve bu yüzden de memurlarla karşı karşıya gelen bir kimsedir. Üyeler ise Raşit Efendi, Esat Efendi, Fen Memuru Celal Bey, Yaşar Ağa, Çögenlili Said Ağa, İzzet Ağa ve Yusuf Çavuş’tan oluşmaktadır. Bu üyelerin hepsi muhacirler ve köylüler üzerinde bir nüfuz sahibi olmakla birlikte Said Ağa çiftçi, Celal Bey memur ve diğerleri de daha çok ticaret ile uğraşmaktadır (Pınar, 2016: 154-155).

Pınarhisar ilçesi SCF teşkilat reisi Demiroğlu İbrahim Efendi’dir. CHF raporlarına göre, aslen Boyran göçmenlerinden olup bakkal esnaflığı yapan İbrahim Efendi’nin eskiden CHF’li olduğu ve SCF’ye geçiş nedeninin yerel siyasetteki iktisadi çıkar ilişkilerine dayandığı belirtilmektedir. Kâtip Mustafaoğlu Ahmet ise halk üzerinde bir nüfuzu olmasa da ilçenin aydın gençlerindedir. Üyelerden Alioğlu Tevfik Efendi hem eski bir belediye meclis üyeliği hem de muhtarlık görevinde bulunmuştur. Hamdioğlu Ethem Ağa ise çiftçi olup doğrudan siyasette bulunmamıştır. Kendisinin muhtarlığa aday olmayı

düşündüğü için SCF'ye girdiği belirtilmiştir. Son olarak da Katipoğlu Ahmet Efendi bulunmaktadır. Pınarhisarda CHF teşkilatının iyi çalışmamasının yanı sıra bir önceki muhtarlık seçiminde özellikle göçmen kesimin güvenini kazanmış göçmenlerin önde gelenlerinden biri olan Memiş Efendi'ye yapılan haksızlık gündemde tutulmuştur. Memiş Efendi seçimde 200 oy almasına rağmen CHF'nin baskısı sonucu sadece 13 oy alan diğer adayın muhtar yapılması yüzünden Memiş Efendi SCF'ye geçmiş ve seçimi SCF kazanmıştır (Pınar, 2016: 153).

Babaeski SCF ilçe teşkilatı ise CHF raporlarında Başkan Hamdi Bey'in Üsküplü ve Boşnak olduğunu Balkan Savaşlarından sonra Babaeski'ye yerleştiğini ve Pomaklar üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Kâtip Tahsin Efendi hakkında da Çerkez asıllı olduğu ve mahkeme başkatipliğinden istifa ederek SCF'ye katıldığı belirtilmektedir. Veznedar Yakup Naci Efendi'nin ise Trablusgarp'ta komiser yardımcılığı yaptığı ve Balkan Savaşlarından sonra Babaeski'ye yerleştiği belirtilmektedir. Boşnak Ferit Efendi ise Babaeski Savcısı Necati Bey'in eniştesidir. Ayrıca Tahir Efendi, emekli maliye memuru Saadetin Efendi ve Bulgaristan göçmeni Bedreli Mehmet Ağa'dan oluşmaktadır. Göçmen nüfusun az olması nedeniyle Babaeski SCF teşkilatının aslında en zayıf olduğu yerdir (Pınar, 2016: 156-157). Dolayısıyla SCF teşkilatlarının örgütlenmesinde taşranın önde gelen kişilerin toplum üzerindeki nüfuzları, şahsi ekonomik çıkarları ve temsil ettikleri toplumsal sınıflar (göçmenlik) gibi faktörler etkili olmuştur.

Kırklareli ilinde SCF'nin toplumsal tabanının oluşumunda Tek Parti bürokrasisinin halktan kopuk olması, hükümetin idari denetimsizliği, Bulgar tehlikesi karşısında yaşanan emniyet ve güvenlik sorunu, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının yarattığı iktisadi kriz ortamı, ağır vergilendirmeler ve muhacirlerin iskân sorunları etkili olmuştur. Bir diğer ifade ile SCF'nin Kırklareli'deki başarısı rejim karşıtlığından ziyade aslında hükümetin ve yerel idarecilerin başarısız siyasetlerine halk tabanından gelen demokratik bir muhalefetin neticesiydi (Hürriyet, 23 Aralık 2005). SCF Trakya'daki seçimlerde vergilerin hafifletileceği, inhisarların kaldırılacağı ve tekelleşmenin önüne geçileceğini belirterek Mustafa Kemal Paşa'nın da kendileriyle birlikte hareket ettiği yönünde propagandalar yapmışlardır (Pınar, 2016: 178).

Türkiye ölçeğinde de CHF ve SCF parti programları arasındaki dört temel fark yabancı sermaye, demiryolları, devletçilik ve ticaret burjuvazisini vergilendirme konularına olan farklı yaklaşımlarıdır (Ivanova, 1978: 21). CHF, temelinde sağlam para, denk bütçe ve sıkı

bir mali disiplin olan daha korumacı ve devletçi bir iktisat politikası izlerken SCF ise daha liberaldir (Pamuk, 2015: 191).

6. 1930 Kırklareli Belediye Seçimleri

1930 Belediye Seçimleri Edirne’de olduğu gibi Kırklareli’de de ekim ayının başında başlamış ve 22 Ekim tarihine kadar tamamlanmıştır (Cumhuriyet, 22 Ekim 1930). Hatta Kırklarelili kadınlar da bu seçimlerde oy kullanmaları sebebiyle seçimlerde CHF ya da SCF lehine propagandalar yapmışlardır. Örneğin Fevziye Şevket Hanım CHF lehine çalışmış ve başarılar elde etmiştir (Vakit, 11 Ekim 1930). Birçok Avrupa ülkesinden bile önce Türk kadınlarının seçimlerde oy kullanmaları Türk demokrasi tarihi açısından olumlu bir hukuki ve siyasi gelişme olsa da seçimlerde bazı bürokratlarında karıştığı usulsüzlükler, baskı ve şiddet ortamı seçim güvenliğine gölge düşürmüştür. Örneğin, Yeşilyurt Gazetesi yazarlarından Tefvik Abdurrahman Bey gazetedeki köşesinde, Kırklareli Belediye seçimlerinde halkın polis ve jandarma baskısına rağmen oylarını, hakları, hürriyetleri ve vicdanlarının sesi doğrultusunda verdiklerini yazmıştır. Bu uğurda seçimlerin yapıldığı belediye binasının önünde günlerce aç ve susuz bekleyen halk kitlelerinin temiz ve metin demokrasi ruhlarının tüm memleketin tezahürü olduğunu da belirtmiştir (Edirne Postası, 6 Kasım 1930). Baskı ve şiddete bir başka örnek, Hamidiye Mahallesinden bir kişinin Kırklareli eski belediye başkanı, CHF il başkanı ve belediye baytarı tarafından öncelikle kendisine CHF’ye oy vermesi karşılığında teklif edilen 50 lirayı almadığı ve de partiye destek vermediği gerekçesiyle CHF Kırklareli binasında dövülmesidir (Edirne Postası, 17 Ekim 1930). CHF binasından yükselen “can kurtaran yok mu” sesleri üzerine sokaktaki kalabalığın hücumu karşısında kavgaya karışan partililer olay yerinden kaçmıştır. Ancak, olay emniyete intikal etmiştir (Son Posta, 21 Ekim 1930). Ayrıca SCF’ye oy vermesi muhtemel 1200 kişinin Kırklareli ilinde sandığa gitmesinin engellenmesi karşısında CHF Lüleburgaz teşkilatından dahi istifalar yaşanmıştır (Pınar, 2016: 187).

Kırklareli milletvekillerinden Fuat ve Şevket Beylerin kente gelmesinden sonra seçimlerde usulsüzlüklerin, tutuklamaların ve kargaşanın arttığı iddia edilmiştir (Pınar, 2016: 203). Tüm bunlara rağmen, Kırklareli’nin üst düzey bürokratlarına göre halk iktisadi krizden etkilenmiş olsa da SCF adaylarının seçimleri kazanabilecek siyasi gücü yoktu. Ancak, CHF’nin toplum tabanındaki karşılığı yeterli olmadığından olacak ki Kırklareli milletvekillerinden bazıları CHF teşkilatındaki gençlerle Roman mahallelerine giderek erzak ve para dağıttıkları yönünde birtakım iddialar da ortaya atılmıştır (Pınar, 2016:

185-186). Ayrıca, Edirne’de olduğu gibi Kırklareli ilinde de SCF ye oy verecek olan yurttaşlara sandık başında tarafsız olması gereken görevli memurların, taraflı davranarak zorluk çıkartmaları halkta derin bir üzüntüye neden olmuştur. Bunun üzerine Kırklareli Valiliği’ne ve Cumhuriyet Savcılığı’na suç duyuruları yapılmıştır (Son Posta, 7 Ekim 1930).

O güne kadar diğer seçimlere çok da ilgi göstermeyen Kırklareli Yahudilerinin çoğunluğu bu seçimde SCF’yi desteklemiştir (Vakit, 7 Ekim 1930). Bu durum, CHF’nin milliyetçilik ve özellikle de Yahudilerin Trakya’da tekelleşmesini engelleyebilecek devletçilik ilkesine karşı duruşlarının ilk işaretleridir (Pınar, 2016: 54). Hatta, Edirne Bulgar Konsolosluğu tarafından Bulgaristan Dış İşleri Bakanlığı’na 20 Ekim 1930 tarihinde gönderilen raporda Edirne ve diğer tüm Trakya kentlerinde seçimlerin 17 gün kadar sürdüğü, baskı altında geçtiği ve seçim usulsüzlüklerinin yapıldığı bildirilmiştir. Örneğin Kirişhane, Kıyık, Yıldırım ve Karaağaç gibi semtlerde geceleri dolaşan suça meyilli kişilerin bağırışları yüzünden muhalifler evlerinden kapı dışarı çıkamamakta ve halkın oylarını da Belediye Başkanlığı binalarında polis gözetiminde açık oy şeklinde verdiği ifade edilmiştir. Ayrıca, muhalefet adaylarının şehrin en bilinen ve en saygın kişilerinden olduğu ve içlerinde çok sayıda iş adamları, doktorlar ve avukatlar olduğu belirtilmiştir. Hatta, bazı Musevilerin de SCF’den aday gösterildiği için konsolosa gelen istihbarata göre Trakya Yahudileri SCF’nin seçim kampanyası için 7000 lira harcamışlardır. Raporda, Trakya halkının İsmet Paşa yönetimindeki Tek Parti’den hiç memnun olmadığı Trakya’nın geri kalmışlığından Tek Parti İktidarının köylerle hiç ilgilenmediği için buralarda altyapı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği de dile getirilmiştir. Ağır vergi yükünden kaynaklı toplumsal ve iktisadi sıkıntılar olduğu ve vergisini ödeyemeyen bazı yurttaşların hapis cezası aldıklarını belirterek halkın iktidarın değişmesinin istediği ve halkta yeni iktidarın ekonomiyi iyileştirmesi temennileri olduğu raporda belirtilmiştir (Ivanova, 1978: 27-28). Ayrıca Kırklareli ilinde 180 Yahudi’nin partinin ilk kuruluş günlerinde SCF’ye üye oldukları bilinmektedir. Bu durum karşısında CHF daha çok milli söylemlerde bulunmaya başlamıştır (Pınar, 2016: 150-178). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı neticesinde halkın yaşadığı sıkıntılar bir yandan CHF’nin Kırklareli ve Trakya’daki nüfuzunu zaafa uğrattırken diğer taraftan da Tek Partinin Trakya teşkilatları siyasi menfaatler peşinde koşan taşradaki belirli aileler arasındaki kavgalara sahne olmuştur (Pınar, 2016: 21-22).

1930 yılındaki belediye seçimlerinde Kırklareli iline bağlı Lüleburgaz ilçesinde SCF oyların 1989’unu alırken CHF ise 1320 oyda

kalmıştır. Pınarhisar ilçesinde ise SCF oyların 714'ünü alırken CHF 42 oy almıştır. Dolayısıyla Lüleburgaz ve Pınarhisar belediyelerini SCF kazanmıştır (Edirne Postası, 14 Ekim 1930). Lüleburgaz ve Pınarhisar'ın yanı sıra Vize ve Üsküp belediyelerini de SCF kazanmıştır (Koçak, 2006: 339-340). Dolayısıyla Kırklareli ilinin güneydoğu bölgesi tamamen SCF tarafından kazanılmıştır.

Şevket Ödül'ün kaleme aldığı 18 Ocak 1931 tarihli teşkilat raporu 1929 yılındaki Dünya Ekonomik Buhranından sonra Kırklareli ilindeki toplumsal ve iktisadi yaşamı mercek altına almakta ve il genelinde faaliyet gösteren CHF ve SCF teşkilatları hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre, Kırklareli Belediye seçimlerini SCF adayı Ekrem Rıfat Bey'in kazanacağına yönelik beklentilerin olduğu vurgulanmıştır (Cumhuriyet, 23 Eylül 1930). Raporda Kırklareli ilinde bulunan 7 belediyenin 4'ü SCF tarafından kazanıldığı hatta Kırklareli belediyesinin CHF tarafından sadece 80 oy farkla kazanıldığı da altı çizilmiştir (Cumhuriyet, 17 Ekim 1930; BCA 490: 01 728 478 1; Koçak, 2006: 397-398). Hatta çok ilginçtir ki Nevrapoklu Av. Celal Bey'in ısrarı üzerine CHF İl Başkanı Tahir Bey SCF'den Belediye Başkan adayı olmuştur. Seçimi normalde SCF adayının kazandığı ama seçime usulsüzlükler karıştırıldığı konusunda şaibeler de dolaşmıştır. Nitekim, Trakya Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti yöneticilerinden olan Dingiloğlu Şevket Bey 1930 seçimlerinde CHF'den Kırklareli Belediye Başkanı seçilmiştir (Mazlum, 2020: 65).

Pınarhisar ve Vize'de ise belediyeleri %90'na yakın bir oy alan SCF Üsküp'te %72 ile seçimi kazanırken Lüleburgaz'da ise sadece 170 oy farkla kazanmıştır (Pınar, 2016: 216). Bu konu da SCF teşkilatının Kırklareli kırsalında çok iyi örgütlendiği, halk nazarında güven kazandığı ve CHF teşkilatına oranla daha uyumlu hareket ettiği belirtilmiştir (BCA, 490/01-728-478-1; Koçak, 2006: 397-398). Nitekim CHF Kırklareli İdare Heyeti arasında geçimsizlik olduğundan belediye reisi Kara Hafızoğlu Hüseyin Bey'in CHF Fırka Müfettişliği tarafından değiştirilmesi talep edilmiştir. Hatta parti içi bölünme o kadar büyüktür ki belediye seçim namzetleri dahi tespit edilememiştir (BCA 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 399).

7. Kırklareli İlinde SCF' nin Siyasi Başarısı

Toplumsal düzeyde SCF teşkilatının hızlı yayılmasında CHF içindeki bölünmeler, ihtiraslar ve menfaat çatışmaları, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının yarattığı iktisadi sıkıntılar ve 1878 Osmanlı Rus Harbinden beri Kırklareli iline yerleşen muhacirlerin iskân işlerinde yaşadıkları bürokratik sıkıntıların etkili olduğundan bahsetmiştik. Kırklareli Üsküp'te bu sıkıntılardan mağdur olan köylüler, köydeki

önde gelen bazı kişilerin söylediklerine riayet edip SCF'nin başarılı olduğu takdirde her derde deva olacağını düşünmüşlerdir (BCA 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 400). Örneğin, Kırklareli ve Trakya genelinde herhangi bir irticai faaliyet görülmez ve halk Cumhuriyetin ilke ve devrimlerine bağlıyken Alpullu Şeker Fabrikasında bazı Yahudiler tarafından desteklenen komünist bir örgütlenmenin olduğu iddiaları da ortaya atılmıştır (Burgaç, 2017: 79). Hatta Yahudiler Bulgarların propagandalarını pancar ziraatı konusunda da özellikle Pomak köylerinde yaymaya çalışmışlardır. Bazı Yahudi tüccarlar eski Bulgarca (Pomakça) konuşan Pomaklara Bulgaristan'ın daha yüksek fiyatlardan pancar almak istediğini ama buna Tek Parti yönetiminin izin vermediğini belirtmişlerdir. Yahudilerin asıl sıkıntısı ise Alpullu Şeker Fabrikasının açılışı dolayısıyla şeker piyasasındaki tekellerini kaybetme sorunlarıdır (Pınar, 2016: 99).

SCF'nin Kırklareli kırsalındaki taşra teşkilatlarından Üsküp kazası incelendiğinde halkın çoğunluğunun göçmen ve Pomaklardan olduğu ve çiftçilikle uğraştıkları görülmektedir. Dolayısıyla SCF teşkilatında bulunan kişilerin de bunlarla sosyal ve iktisadi bağlantıların olduğu görülmektedir. CHF raporlarına göre Üsküp SCF teşkilat reisi Raşit Efendi eski bir CHF üyesi olup ilçesinde hayvancılıkla uğraşan Pomakların sütlerini pazarlama ve komisyonculuk işleriyle uğraşmaktadır. Üyelerden Salihoğlu Küçük Abbas ise koyun tüccarı olup hiçbir siyasi görüşünün olmadığı ve belediye reisiyle birlikte hareket ettikleri belirtilmiştir. Abdullahoğlu Bakkal Sarnan da sermayedardır. Mehdioglu Hüseyin Çavuş da muhtar olup 1929 yılında CHF Üsküp teşkilat reisliği görevinde bulunmuştur. Hüseyinoğlu Ahmet Hoca eski CHF'li olup dindar bir kişidir. Mehmetoğlu Hüseyin Bey de halk nezdinde itibarı olan ama siyaseten sabırsız bir kişilik olarak belirtilmiştir (Pınar, 2016: 152).

Pınarhisar'da CHF muhtarlık seçimlerinde 200 oy alan aday yerine 13 oy alan adayı muhtar yaptığından Pınarhisar halkının tepkisi ile karşılaşmıştır. Neticede kasaba halkı SCF'yi desteklemişlerdir. Pınarhisar, Vize ve Üsküp Kırklareli taşrasının toplumsal ve iktisadi özelliklerini yansıtırken Lüleburgaz ise daha merkezi bir ilçedir. Müdafa-i Hukuk Teşkilatına büyük destek vermiş olan ilçede 1926 Belediye seçimlerinden beri CHF etrafında halk ikiye bölünmüştür. Lüleburgaz Belediye reisi Kemal Bey zeki ve vizyoner bir siyasetçi olsa da hırslı biri olarak tarif edilmiştir. Buna karşın Cerrah Nuri Bey ise köylüler üzerinde iktisadi gücü olan bir kişi olarak anlatılmıştır (BCA 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 403).

Ayrıca Türk Ocağı Başkanı Rüstem Bey ile Ziraat Odası Başkanı Süleyman Bey Lüleburgaz'da SCF teşkilatının kuruluşunda rol

oynamışlardır (Pınar, 2016: 151). Lüleburgaz'da ve Kırklareli genelinde SCF teşkilatlarının desteklenmesinde parti hizipçilik, bölünmeler ve taşranın önde siyasetçilerinin halk üzerindeki nüfuzları seçimlerde etkili olmuştur. Bu yüzden de Cerrah Nuri Bey'in halkı örgütlenme gücünden çekinen CHF onu SCF'den istifaya zorlamıştır.

Babaeski ilçesinde ise göçmen nüfusun az olmasından dolayı halkın bürokrasi kaynaklı sıkıntıları daha azdır. Buna karşın göçmen Pomak nüfusa sahip olan Mandıra, Katranca ve Kuştepe'deki halk toplumsal ve iktisadi sıkıntılardan şikayetçiydi. Ayrıca Trakya'da CHF teşkilatlarının da rehaveti karşısında 1929 Ekonomik Buhranının köylüler üzerinde neden olduğu yoksulluk küresel bir krizin etkilerinden ziyade daha çok Tek Parti yönetiminin ekonomi politikalarındaki başarısızlığına bağlanmaktaydı. Nitekim Kırklareli köylüsü yol vergisinden, hayvan vergisinden ve orman köylerinden alınan kazanç vergisinden çok mağduriyetler yaşamıştır. Atatürk, Kırklareli halkı nezdinde partiler üstü bir konumda görüldüğünden, Kırklareli ilinde SCF toplumsal tabanını inşa ederken Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım'ın da partilerinde bulunduğu propagandasını sık sık yapmıştır (BCA 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 404-405).

Ayrıca, 1930'lu yıllarda Trakya'nın en önemli endüstri bitkilerinin şekerpancarı, susam ve tütün olduğu düşünülürse 1929 Ekonomik Buhranı kırsal alanları sınırlı da olsa pazara açan bu ürünler üzerinde yarattığı fiyat düşüşlerinin çiftçileri olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştik. SCF adayları Kırklareli kırsalında tütünlerinin ucuza satıldığından şikayetçi olan köylülere CHP'li milletvekillerinin tütün komisyonculuğu yaptıkları yönünde menfi propagandalar da yapmışlardır (BCA 490 01 728 478 1; Koçak, 2006: 406).

SCF'nin yereldeki kazanımlarına rağmen, bu parti Türk siyasetinde 12 Ağustos-17 Kasım 1930 tarihi arasında yalnızca 95 gün yaşayabilmiştir. Fethi Bey'in partisini feshetmesinden iki gün önce yapmış olduğu meclis konuşmasında belediye seçimlerinde yoğun usulsüzlüklerin, müdahalelerin ve fesatlıkların yaşandığı 22 il arasında Kırklareli ilini de zikrettiği görülmektedir (TBMM ZC 15 Kasım 1930). Neticede Mecliste vuku bulan hararetle tartışmaların sonucunda Fethi Bey Gazi'yi ziyaret etmiş ve istifasını sunmuş ve parti kapanmıştır (Edirne Millî Gazete, 18 Kasım 1930). Seçimlerde her ne kadar Kırklareli ilinde dört belediye muhalefet tarafından kazanılsa da SCF'nin kapatılmasından sonra halkın desteği boşa çıkmış ve Tek Parti yönetimi bir ölçüde il genelinde halkın nabzını ölçmüş, partilerinin kapatılmasının ardından devletçilik öncesi liberaller siyasetten tasfiye edilmiş ve Kırklareli'nde 1930'larda nasıl bir politika izlemesi gerektiğini ön görmüştür. Tüm bunları ve halkın muhalefete olan

teveccühünü yerinde görmek üzere Atatürk'ün kısa süren bir Kırklareli ziyareti de olmuştur.

8. Seçimlerin Ardından Gazi'nin Kırklareli Ziyareti

Kırklareli ilinde SCF 'nin başarısı üzerine Gazi 21 Aralık 1930 tarihinde Kırklareli ilini ziyaret etmiştir. İlk gezisini Alpullu Şeker Fabrikasına yapan Atatürk, fabrikadaki şeker üretiminden duyduğu memnuniyeti ifade ederek oradan ayrılmıştır (Cumhuriyet, 22 Aralık 1930). Hatta, Türkiye'de pancar üretiminin artırılması ve şeker endüstrisinin geliştirilmesine yönelik atılımın 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresinde kararlaştırıldığı bilinmektedir (Mazlum, 2020: 53). Gazi Mustafa Kemal Atatürk Alpullu'ya geldiğinde Millî Mücadele döneminin Edirne Valisi görevinde bulunan İktisat Bakanı Şakir Kesebir, Kırklareli Milletvekili Fuat Umay, Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül ve Edirne Milletvekili Faik Bey ile Kırklareli Valisi Mustafa Arif Bey, Belediye Başkanı Şevket Dingiloğlu Gazi'yi karşılaşmışlardır. Alpullu'dan Kırklareli iline trenle gelen Atatürk'ü büyük bir halk kitlesi coşkuyla karşılamıştır. Atatürk'ün yanında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker, Ali Çetinkaya, Kılıç Ali, Tevfik Rüştü Aras, tarihçi Afet İnan, Ruşen Eşref, Hasan Rıza Soyak, yaveri Nasuhi Bey ve General Fahrettin Altay gibi dönemin önemli isimleri de bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk'ü Kırklareli heyetinden ise karşılayanlar arasında Gazeteci Ali Rıza Dursunkaya, Türk Ocağı Başkanı Kara Hafız'ın Mehmet ve Öğretmen Kazım Konuralp, Baytar Süreyya, Kırklareli Fırka Komutanı Mürsel Paşa, Makbule Süreyya, Şükriye Rahmi, Mehmet kızı Hayriye Hanım, Kavaf Emin, Kağıtçı Ahmet, Avukat Nuri Bey, Ahmet Ziya Çetintaş bulunmuştur (Görünüm, 21 Aralık 2017; Vakit, 20 Aralık 1930; Milliyet, 20 Aralık 1930).

Atatürk, Kırklareli ilinde bulunan ordu kumandanlığı ve belediye ziyaretinde belediye azalarıyla memleket meselelerini görüştüktan sonra da CHF teşkilatına gelerek burada her kesimden halkın mümessilleriyle görüşmüştür (Cumhuriyet, 22 Aralık 1930). Atatürk'ün izlenimlerine göre halkın en büyük sıkıntısı düşen ürün fiyatlarıdır (Milliyet, 22 Aralık 1930). Ancak, Atatürk'ün izlenimlerine göre Kırklareli Halkı halkçılık ve devletçilik ilkelerini çok iyi anlamıştır (Goloğlu, 2017: 300). Türkmen'in ifadesine göre toplantı 4,5 saat sürmüş olup Gazi Kırklareli'ye geldiğinde CHF İl Başkanı olan Avukat Tahir Taner Bey SCF'den seçimde aday olduğu için il başkanlığı görevine vekaleten bakılmaktaydı. Gazi Mustafa Kemal, seçimler üzerine uzun uzun konuşmalar ve tartışmalar yapmıştır. Toplantı esnasında Halk Fırkası binasından ayrılan İç İşleri Bakanı Şükrü (Kaya)

Bey postaneye geçerek Atatürk'ün CHF'nin 1930 Belediye Seçim sonuçlarını eleştirdiği yönünde Başvekil İsmet (İnönü) Bey'e telgraf çekmiştir (Görünüm, 21 Aralık 2017). Toplantıda Atatürk Kırklareli'de dört belediye kazanan SCF teşkilatından Tahir Bey, Avukat Mehmet Bey, Diş Doktoru Halit Bey, Hasan Bey ve Mustafa Arif Bey ile de görüşüp kendilerini tebrik etmiştir (Karaçam, 1969: 37; Pınar, 2016: 29). Bu dönemde CHP taşra siyaseti incelendiğinde, Tek Parti yönetimi ve onun üst düzey bürokratlarıyla kişisel çıkar ilişkileri olan ve geleceğe dönük kariyer planları bulunan taşra elitlerinin tekelinde toplanmıştır. Bu da partinin halktan kopuk dar bir kulvarda siyaset yapmasına tabanın sesini duyamamasına neden olmuştur (Aydemir, 1999: 365; Pınar, 2016: 118).

Atatürk'ün memurların halka olan kötü tavırlarını duyması üzerine 20-22 Aralık 1930 tarihinde Kırklareli ilinde verdiği demeçte devlet mekanizmasının mükemmel işlemesi ve halka iyi davranılması gerektiği konusunda bilgiler vermiştir. Halkın bürokratlarla ilgili şikayetlerini de bildirmelerini istemiştir. CHF'nin Trakya'daki ataletine karşı fırka prensiplerinin herkese açıkça anlatılmasını istemiştir (*Milliyet*, 22 Aralık 1930).

1929 yılındaki krizin etkisiyle tarımsal ürün fiyatlarının hızla düşmesi pazara yönelik üretim yapan Batı Anadolu, Çukurova ve Trakya'da birçok köylüyü ve tüccarı iflasa sürüklemiştir. Tarımdaki kazançların düşmesi kentlerde mamul maddelere olan talebi de düşürmesiyle iflas toptan toplumun farklı kesimlerini etkilemiştir (Pamuk, 2015: 186). Ancak SCF'nin kuruluşundan sonra halk haklı haksız bazı şikayetlerini dile getirmeye başlamıştır. Örneğin Atatürk'ün treninin Kırklareli'ye hareket etmek üzere Alpullu istasyonundan ayrıldığı bir esnada yüksek sesle seslenen bir kişi köylüye bakılmasını çiftçinin borç içinde olduğunu kendisinin de tüm hayvanlarını sattığını ifade etmiştir. Ancak yapılan araştırma sonucu bu yurttaşın epey hayvan sahibi bir tüccar olduğu anlaşılmıştır (BCA 490 1 0 0 34 142 1). Neticede Kırklareli özelinde yaşanan tüm bu gelişmeler Atatürk'e halkın toplumsal ve iktisadi konularda rejime yönelik ne gibi tepkiler verdiğini göstermiştir. 1929 Dünya İktisadi Buhranı ortamında liberal ekonomi politikalarının başarılı olamayacağını ve devletçiliğin gerekli olduğunu da kanıtlamıştır.

Sonuç

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Trakya Bölgesi'ndeki kuruluş ve örgütlenmesi üzerine literatürün görece daha sınırlı olduğu görülmüştür. Bu çalışma SCF'nin Kırklareli Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimlerine, iktisat, tarih, coğrafya ve Türk Dış Politikasını

da içeren disiplinler arası bir perspektifle yaklaşırken hem devlet adamlarının raporlarını hem de sıradan insanların yaşam deneyimlerini ve kırsalı da dikkate alarak bütüncül bir bakış açısı ile Türk Demokrasi Tarihine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Nitekim 1878-1922 yılları arasında yaklaşık yarım asırdır, sınırların sık sık değiştiği ve demografik hareketliliğin olduğu Trakya, 1920'lerin ve 1930'ların toplumsal ve iktisadi sorunları kadar Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının neden olduğu Bulgaristan kaynaklı tehditlere maruz kalmıştır. Tüm bunlar, Trakya'da iç ve dış politikayı birlikte düşünmeyi gerekli kılmıştır. Ayrıca, Trakya içinde de Kırklareli ilinin araştırmaya konu edilme nedeni ise Kırklareli ilinin Edirne ve Tekirdağ'a oranla ekonomik açıdan daha geri kalmış olması ve 1930 Belediye Seçimlerinde SCF'nin il genelindeki yüksek başarısıdır.

Bu seçimlerde Kırklareli halkı her ne kadar Bulgar tehlikesi karşısında yaşadıkları gelecek endişesi, Yahudilerin piyasaların tamamına yakınına hakim olan sermayeleri karşısında yaşadıkları ekonomik yılgınlık, göçün neden olduğu iskan ve tapu sorunları, 1929 Ekonomik Buhranının yaşandığı bir dönemde ve Trakya geneline oranla daha dağlık bir bölgede yaşadıkları daha zor geçim şartlarında SCF'yi desteklemiş olsalar da Tek Parti iktidarının temel hedefinin 1925 yılı sonrasında yapılan devrimlerin ve iktisadi kriz ortamında halkın tepkisini ölçmek hedefinde olduğu görülmektedir. Bir diğer açıdan da ulus devletinin temellerinin atıldığı ve uluslararası alanda da iki savaş arası dönemde kıta Avrupa'sında totaliter tek parti yönetimlerinin olduğu bir evrede, çok partili yaşama geçiş denemesi bir ölçüde, liberal ilkeleri savunan bir parti üzerinden öncelikle liberal ekonomi fikirlerinin meşruiyetini halk nezdinde sarsmanın ve 1930'larda gerçekleştirilecek olan devletçi politikaları meşrulaştırmanın bir ön çalışmasıdır. Nitekim çok partili yaşama geçmek için ne taşrada tam bir demokrasi bilinci vardı ne de rejimin yeni kurulduğu bir ortamda üstelik de TpCF deneyiminin üzerinden henüz beş yıl geçtiği bir dönemde demokratikleşmeye izin verebilecek bir Tek Parti iktidarı vardı. Tüm bunların olmadığını seçimlerdeki usulsüzlüklerden ve SCF'nin kapatılmasından da anlamak mümkündür.

SCF'nin Kırklareli ilindeki başarısında CHF teşkilatlarının bir toplum ve siyaset mühendisliğiyle toplumdan kopuk siyaset üretmeleri ve partinin Kırklareli il teşkilatında ve Belediyelerinde partililer arasında yaşanan bölünmeler ve hizipçilik de etkili olmuştur. CHF teşkilatları, taşranın önde gelen ailelerinin çıkar çatışmalarını ve şahsi menfaatlerini korumak için siyaset yaptıkları bir alana dönüşmüştür. Ayrıca, 1930 Belediye Seçimlerinde Kırklareli ilinde üst düzey bürokrat ve milletvekillerinin de karışıklarının iddia edildiği seçim

usulsüzlükleri parti teşkilatlarının seçmenle olan alakasını ve zayıf bağlarını da ortaya koymuştur.

Kırklareli ili genelinde SCF'ye en büyük destek iskân ve tapu sorunu yaşayan göçmenlerden, 1929 Ekonomik krizi ortamında ürünlerini değer fiyatından pazarlayamayan köylüden ve devletçilik karşısında bölgedeki tekellerini kaybetme endişesi yaşayan Yahudilerden gelmiştir. Kırklareli Belediyesi CHF ve Lüleburgaz Belediyesi SCF tarafından az bir oy farkıyla kazanılmış olsa da kırsal nüfusun ağırlıklı olduğu Üsküp, Pınarhisar ve Vize Belediyeleri %70 ile %90 arası oy oranlarıyla SCF tarafından kazanılmıştır. Ancak 17 Kasım 1930 tarihinde SCF'nin kapatılmasından sonra verilen bu demokratik desteğin bir önemi kalmamış ve Tek Parti buradan hareketle Kırklareli iline yönelik neler yapması gerektiğini planlamıştır. Bu kapsamda, Atatürk'ün Kırklareli iline 20 Aralık 1930 tarihinde bir ziyaret gerçekleştirmesi, 1934 yılında Trakya Umumi Müfettişliğinin Kurulması, 1934 Trakya Olaylarında sermayenin el değiştirmesi ve 1939 yılında Kepirtepe Köy Enstitüsü'nün Kırklareli ili Lüleburgaz İlçesinde kurulması gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, [BCA], 490 01 728 478 1 (CHP Müfettiş Raporları-Kırklareli İline Ait Kısım).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, [BCA], 490 1 0 0 34 142 1 (Atatürk'ün Seyahat Notları-17.11.1930).
- T.C Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Dönem 22. Cilt 5. Birleşim, (15.11.1930).
- T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü. (1937). *Genel Nüfus Sayımı Kati ve Mufassal Neticeleri Kırklareli Vilayeti (1935)*. İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi.
- T.C Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1970). *Tarım Sayımı (1927)*. Ankara: DİE Matbaası.
- T.C Başbakanlık İstatistik Direktörlüğü. (1936). *Tarım İstatistikleri (1928-1934)*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Aysal, N. ve Dinçer, H. (2020). Türkiye'nin Sıhhi ve İctimaî Coğrafyası Raporlarına Göre: Kırklareli. *Mavi Atlas*, 8(2), 235-255.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938 III*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Burgaç, M. (2017). *Trakya Raporu (1934)*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Ceylan, O. (2021). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Edirne Serüveni: Türkiye Demokrasisi Tarihinden Notlar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21(42), 269-294.

- Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Doğruöz, T. (2003). Yakın Dönem Kırklareli Tarihinde İki Yaprak: Trakya'da Yeni Işık Gazetesi ve İzmir Suikastını Tel'in Mitingi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (4), 43-60.
- Engin, V. (2008). Rumeli Demiryolu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 35, ss. 236-237).
- Ivanova, M. (1978). Les Luttes Politiques en Turquie 1924-1930. *Etudes Balkanique*, (4), 12-31.
- İnönü, İ. (1998). *Cumhuriyet'in İlk Yılları I (1923-1938), İsmet İnönü'nün Hatıraları*. İstanbul: Cumhuriyet.
- Goloğlu, M. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -I Devrimler ve Tepkiler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006). *Orada Bir Köy Var Uzakta*. İstanbul: İletişim.
- Karaömerlioğlu, M. A. (1999). The People's Houses and the Cult of the Peasant in Turkey. Sylvia Kedourie (Ed.), *Halkevleri ve Türkiye'de Köylü Kültü, Turkey Before and Before Atatürk* içinde (s. 67-91). London, Frank and Cass.
- Karaömerlioğlu, M. A. (1998). Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler. *Toplum ve Bilim*, (76), 56-85.
- Karaçam, N. (1969). *20 Aralık 1930 Atatürk Kırklareli'nde*. İstanbul: Okay Yayınları.
- Keyder, Ç. ve Birtek, F. (2016). Türkiye'de Devlet -Tarım İlişkileri (1923-1950). Çağlar Keyder (Ed.), *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim.
- Koçak, C. (2011). *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*. İstanbul: İletişim.
- Koçak, C. (2006). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazlum, G. (2020). *Atatürk'ün Trakya Gezisi ve Edirne Anıları*. Edirne: Edirne Belediyesi Yayınları.
- Osman, O. ve Seydanlıoğlu, M. (2006). *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özey, R. (2002). 19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (6), 1-36.
- Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pınar, M. (2016). *Tek Parti Döneminde Trakya'da Siyasi Hayat ve Yahudiler (1930-1934)*. Ankara: Grafiker.

- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1977). *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. Ankara: ODTÜ.
- Timur, T. (1997). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge.
- Toprak, Z. (2020). *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toprak, Z. (2004). Türkiye'de Sol Faşizm ya da Otoriter Modernizm 1923-1946. *Toplum ve Bilim*, (100), 84-99.
- Toprak, Z. (2003). 80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması. *Toplumsal Tarih*, (115), 64-71.
- Tuncay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yavuz, E. (2018). Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletinin 1924 Yılı Sıtma ile Mücadele Raporu- Sıtma ve Bataklık Haritası. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(19), 235-255.
- Zurcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Yasemin Saner Gönen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cumhuriyet
Edirne Millî Gazete
Edirne Postası
Görünüm
Hakimiyet-i Milliye
Hürriyet
Milliyet
Son Posta
Vakit

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 483-514
ISSN: 1302-6879

1958 İhtilali Sonrası Irak'ın Kuzeyinde Yaşanan Gelişmeler ve Albay Şevvaf İsyanı'nın Türkiye'ye Yansımaları (1958-1959)*
Developments in the North of Iraq After the 1958 Coup D'état and the Reflections of the Colonel Şevvaf Uprising on Turkey (1958-1959)

• Aydın YİĞİT*

* Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya/Türkiye.
Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of History, Antalya /Türkiye.
aydinyigit@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3253-8118

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
08/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
12/10/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atrf: Yiğit, A. (2021). 1958 İhtilali Sonrası Irak'ın Kuzeyinde Yaşanan Gelişmeler ve Albay Şevvaf İsyanı'nın Türkiye'ye Yansımaları (1958-1959). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 483-514

Citation: Yiğit, A. (2021). Developments in the North of Iraq After the 1958 Coup D'état and the Reflections of the Colonel Şevvaf Uprising on Turkey (1958-1959). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 483-514

Öz

1921 yılında kurulan Irak Krallığı, General Kasım ve arkadaşları tarafından 14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleştirilen ihtilal ile devrilmiş ve ülkede Cumhuriyet ilan edilerek “Irak Cumhuriyeti” kurulmuştur. Ülkenin başında bulunan Kral II.Faysal, Veliht Abdullah ve Başbakan Nuri Sait Paşa olaylar sırasında öldürülürken, yönetime General Abdülkerim Kasım hakim olmuştur. Komünistler ile Kürtlere dayanarak ülkeyi yönetmeye çalışan General Kasım, içlerinde yakın arkadaşlarının da bulunduğu milliyetçileri ise tasfiye etmeye ve sindirmeye başlamıştır. Bu durum, Komünist-Kürt İttifakı'nın doğup özellikle Irak'ın kuzey bölgelerinde etkin olmaya çalışmalarına yol açarken, milliyetçiler başta olmak üzere ülkenin pek çok kesimi tarafından tepkiye karşılanmıştır. Bu tarz bir yönetim anlayışıyla hareket eden General Kasım ve desteklediği Kürt-Komünist İttifakı ise önce Kerkük'te 24-26 Ekim Olaylarının, ardından da Musul'da Albay Şevvaf İsyanı'nın çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada, 14 Temmuz 1958 İhtilali neticesinde özellikle Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler, şiddet olayları ve gerek Irak içinde gerekse uluslararası arenada doğurduğu sonuçlar ağırlıklı olarak Türk basınına yansıdığı şekliyle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Musul, Abdülvahap el- Şevvaf, Kürtler, Komünistler, Türkmenler.

*Bu makale, yazarın Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yapmış olduğu “Türk Basınına Göre Türkiye-İrak İlişkilerinde Türkmenler (1926-2001)” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Abstract

The Kingdom of Iraq, which was established in 1921, was overthrown in a military coup on the 14 of July 1958 by General Kasım and his friends. Following this, through declaring a republic, the Republic of Iraq was established. After King Faisal II, Crown Prince Abdullah and Prime Minister Nuri Said Pasha, rulers of the country were killed during the incidents, General Abdulkerim Kasım dominated the administration. Trying to rule the country in cooperation with communists and the Kurds, General Kasım began to purge and intimidate the nationalists who also included his close friends. While this situation led to the birth of the Communist-Kurdish Alliance and their efforts to be effective especially in the northern regions of Iraq, it was met with a negative reaction from many parts of the country, especially from the nationalists. Employing such a method of rule General Kasım and the Kurdish-Communist Alliance he supported led to 24-26 October Incidents in Kirkuk and then the Colonel Şevvaf Uprising in Mosul. In this study, the attempt is made to show, primarily from the Turkish press, the developments especially in the North of Iraq resulting from the 14 of July 1958 coup d'état, the violence and its consequences both in Iraq and in the international arena.

Keywords: Iraq, Mosul, Abdülvahap al-Şevvaf, Kurds, Communists, Turkmens.

Giriş

Nuri Sait Paşa başta olmak üzere 1952'den itibaren iktidara gelen hükümetlerin ülkede istenilen istikrarı sağlayamaması ve sürekli güç kaybederek zayıflamaya başlaması, 14 Temmuz 1958 Irak İhtilali'nin çıkmasına sebep olduğu gibi, Irak'ın siyasi tarihinde de önemli bir değişimin yaşanmasına yol açmıştır. İhtilal, ideolojik temellendirme açısından, tüm dünya üzerinde etkisini sürdüren sosyalist ve milliyetçi akımlara dayanmıştır. Nitekim bu akımlardan etkilenen Zırhlı Birlikler Kumandanı General Abdülkerim Kasım önderliğindeki "Hür Subaylar Hareketi"ne üye birlikler, 14 Temmuz 1958'de İngilizlerle iş birliği yaptığı belirtilen 25 yaşındaki Kral II. Faysal'ı önce tevkif etmişler, sonra onu ve Velihaht Abdullah (Abdulilah) ile Başbakan Nuri Sait'i öldürmüşlerdir. Ardından krallığı lağvederek Cumhuriyet'i ilan eden İhtilalciler, İngiltere Büyükelçiliği'ni de yağma ederek ateşe vermişlerdir. İhtilalcilerin ele geçirdiği Bağdat Radyosu ise bu tarihten itibaren Irak (Cumhuriyeti) Radyosu ismini almış ve yeni iktidar sahiplerinin sözcülüğünü yapmaya başlamıştır. Bu tür bir kaos ortamında, büyük gösterilerin yapılmaya başlaması ve bazı gruplar arasında çeşitli çatışmaların çıkması, 14 Temmuz sabahından itibaren tüm ülkede örfi idarenin (sıkı yönetimin), öğlenden sonra da sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi sonucunu doğurmuştur (Cumhuriyet, 15.07.1958b: 1,5; Hürriyet, 15.07.1958a: 1,5; Son Telgraf, 15.07.1958: 1; Son Posta, 16.07.1958: 1,7).

General Abdülkerim Kasım tarafından idare edilen ihtilalciler, iktidarı ele geçirdikten sonra bir “İhtilal Hakimiyet Konseyi” (Irak Cumhuriyet Hükümeti Konseyi), bir de tutuklanan kralın yerine devlet başkanlığı vazifesini ifa etmek üzere üç kişiden oluşan “Geçici Devlet Başkanlığı Konseyi” kurmuşlardır (Son Telgraf, 15.07.1958: 1; Cumhuriyet, 15.07.1958b: 5; Son Posta, 15.07.1958a: 7). Yönetim kademelerinin oluşturulmasından kısa bir süre sonra da idari ve anayasal anlamda bazı düzenlemelere gidilerek, 26 Temmuz 1958’de Geçici Irak Anayasası ilan edilmiştir (Vatan, 28.07.1958: 1,5; Vakit, 28.07.1958: 1; Hadiselere Tercüman, 28.07.1958: 5). 30 maddeden oluşan Anayasanın 2. maddesinde; Irak’ın Arap milletinin bir parçası olduğu, 3. maddesinde ise Araplar ile Kürtlerin bu vatanın evlatları olduğu ve Irak’ın bütünlüğü içerisinde milli haklarının garanti edildiği belirtilmiştir. Yine aynı Anayasada; Irak’taki bütün vatandaşların kanun önünde, resmi görev ve sorumluluklarda eşit olduğu ifade edilerek ırk, menşe, dil, din ve inanç bakımından ayırım yapılmayacağı bildirilmiştir (madde:9) (Turan, 1996: 28; Hakkı, 2007: 11-12). Anayasadaki esaslardan da anlaşılacağı üzere; Kasım ve yönetimi, ihtilal sırasında destek aldıkları Kürtler ile komünistler başta olmak üzere ülkedeki birçok muhalefet kanadını birleştirerek Irak’ın bağımsız kimliğinde bir bütünlük oluşturmaya çalışmıştır.

Artık yönetime büyük oranda hakim olan ve genel olarak komünistler ile Kürtlere dayanan General Kasım, son olarak ihtilalin iki numaralı ismi olup Arap milliyetçisi ve Nasır taraftarı olan arkadaşı Abdüsselam Arif’i 30 Eylül’de görevden alarak Bonn’a elçi tayin etmiştir (Milliyet, 01.10.1958: 5; Son Posta, 01.10.1958: 1,7). Ancak Arif’in gizlice ülkeye geri dönmesi üzerine General Kasım bu kez Arif’i devletin emniyetini tehlikeye soktuğu gerekçesiyle 4 Kasım 1958’de tutuklatmış ve böylece onu tamamen saf dışı bırakmıştır. Arap milliyetçisi olan diğer Nasırcılar da yavaş yavaş devlet kadrolarından tasfiye edilmeye başlanmıştır. Bu durum, Abdülkerim Kasım’ın tek başına iktidar olmasını sağlarken, aynı zamanda ülkede milliyetçi Nasırcılar ile komünistler arasında çatışmalar çıkmasına yol açmıştır (Hürriyet, 05.11.1958: 1; Hürriyet, 06.11.1958: 3; Saatçi, 1996: 210).

İhtilalin bir diğer özelliği, Irak’ın İngiltere ile olan 37 yıllık bağı koparmış olmasıdır. Bu tarihten sonra Irak, tıpkı Suriye ve Mısır gibi bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır. General Kasım’ın 27 Temmuz’da verdiği demeçte, “Irak ne batılıların ne de Sovyetlerin peyki olmak arzusundadır. Bütün milletlerle dostane münasebetler kurmak ve müstakil bir siyaset takip etmek emelindeyiz” (Son Telgraf, 28.07.1958: 1; Vakit, 28.07.1958: 1; Hadiselere Tercüman, 28.07.1958: 5) demesi, yine Irak’ın 14 Şubat 1958’de kurulan Irak-Ürdün Arap

Federasyonu'ndan ayrıldığını açıklaması (Cumhuriyet, 15.07.1958a: 1; Hadiselere Tercüman, 17.07.1958: 5), buna mukabil Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını bildirmesi ve ihtilalin gerçekleştiği günlerde Şam Radyosu'nun yaptığı bir yayında Irak Hükümeti'nin bundan sonra "müspet tarafsızlık" siyaseti izleyeceğini iddia etmesi söz konusu politikanın takip edileceğine ilişkin ilk belirtilerdi (Hürriyet, 15.07.1958b: 1; Son Posta, 15.07.1958b: 1,7). Daha önemlisi hem verilen beyanatların hem de ihtilalin ilk günü Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin tanınmasının, Irak'ın Bağdat Pakti'nden da çok kısa bir süre içinde çekilebileceği izlenimini vermesidir.

Irak yönetimi, her ne kadar bağımsız bir politika izleyeceğini belirtse de bunun tam anlamıyla gerçekleştiği söylenemez. Çünkü General Kasım, iktidarda, Irak Komünist Partisi'ne yer vermiş, hatta 18 Temmuz'da Sovyetler Birliği ile siyasi ilişkiler kurma kararı alarak ikili ilişkileri büyükelçilik düzeyine çıkarmış (Son Telgraf, 19.07.1958: 1; Son Posta, 20.07.1958: 3) ve hemen sonrasında imzaladığı antlaşmayla da bu ülkeden ekonomik ve askeri yardımlar almaya başlamıştır (Arı, 2004: 287-288). Bu gibi gelişmeler, gün geçtikçe Irak'ın Sovyet denetimine girdiğini gösteriyordu.

1. Liderler Arasında Anlaşmazlıkların Ortaya Çıkması

İhtilalin bir numaralı ismi olan ve Başbakanlık ile Millî Savunma Bakanlığı'nı üzerinde barındıran Abdülkerim Kasım, bağımsız bir politika izleyerek Irak'ın Arap dünyasında lider olmasını istiyordu. Buna karşın Başbakan Yardımcı ve İçişleri Bakanı olan ihtilalin iki numaralı ismi Abdüsselam Arif, Arap milliyetçisi ve Mısır'da 1954'te iktidara gelen Nasır'ın koyu bir taraftarıydı. Arif, Irak'ın Mısır öncülüğündeki Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birleşmesini istemekteydi (Milliyet, 13.09.1958: 5; Son Posta, 06.11.1958: 7). Bu durum, ülkenin de Kasım yanlıları (komünistler) ve Arif taraftarları (milliyetçiler) olmak üzere iki kesime ayrılmasına neden olmuştur (Bellisar, 1959: 2).

Aynı bölünme orduda da söz konusuydu. Subayların bir kısmı Arap milliyetçisi olup Irak ile Mısır'ın birleşmesini savunmakta, diğer kısmı komünist ideolojiye sahip subaylar olup Kasım gibi Irak ile Mısır'ın birleşmesine karşı çıkmaktaydı. Bu yüzden Irak Komünist Partisi (IKP), Kasım'ın liderliği bırakmaması için milliyetçilere karşı yoğun gösteriler düzenleyerek ona destek olmuştur. Kasım da Arap milliyetçilerine karşı denge kurmak amacıyla komünistlere ve Kürtlere aynı desteği sağlamıştır (Kızıldemir, 1964a: 4; Saatçi, 1996: 210; Bilgin, 1992: 113).

Mısır Milli Eğitim Bakanı Kemalettin Hüseyin'in Ekim ayı sonlarında Irak'ı ziyaret etmesi ise 30 Eylül'de Arif'in görevden alınması nedeniyle Kasım'a tepkili olan Nasır taraftarları ile milliyetçi Arif yanlılarının Kasım yanlısı olan komünistlerle çatışmasına neden olmuştur. Hatta, Arif'in gizlice ülkeye geri dönmesi ve hükümet darbesi gerçekleştireceği gerekçesiyle hapse atılması gösterilerin artmasına, komünistlerle Arap milliyetçileri arasındaki çarpışmaların şiddetlenmesine yol açmıştır. Olaylar sırasında Bağdat'ta yaklaşık 1000 kişinin tutuklandığı belirtilmiştir (Hürriyet, 05.11.1958a: 1; Son Posta, 15.11.1958: 7; Milliyet, 06.11.1958: 1; Akşam, 07.11.1958: 1,5; Cumhuriyet, 07.11.1958: 1,5). Sonuçta ülkenin en üst yönetim kadrosu ile ordusu başta olmak üzere toplumun hemen hemen her kesimi milliyetçiler-komünistler şeklinde iki kutba ayrıldığından artık bundan sonraki süreçte her bir grup gücünü artırmanın yollarını aramaya başlamış, bunun için de müttefik arayışına girmiştir.

2. İhtilal Sonrası Irak'ta Kürt-Komünist İttifakı ve Türkmenler

14 Temmuz 1958 İhtilali ile ülkede Cumhuriyet rejimini kuran Abdülkerim Kasım ve beraberindekiler, kurulan yeni İhtilal Hakimiyet Konseyi (Cumhuriyet Hükümeti)'nde Ulaştırma Bakanlığı'na Kürt kökenli Baba Ali'yi getirmişlerdir. Sunni Arapları, Şii Arapları ve Kürtleri temsil etmek üzere oluşturan üç kişilik Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Kürt üyesi ise Halid Nakşibendi olmuştur (Son Telgraf, 15.07.1958: 1; Cumhuriyet, 15.07.1958b: 5; Son Posta, 15.07.1958a: 7; Bilgin, 1992: 110). Üstelik 26 Temmuz 1958'de ilan edilen Geçici Irak Anayasası'nda, Araplar ile Kürtlerin bu vatanın evlatları olduğu ve Irak'ın bütünlüğü içerisinde milli haklarının garanti edileceği ifade edilmiştir.

7 Eylül'de ilan edilen afa da 1 Eylül 1939'dan itibaren krallık döneminde siyasi suçlardan dolayı mahkûm edilenler, Kürtler de dahil olmak üzere, serbest bırakılmışlardır (Son Posta, 08.09.1958: 1). Böylece cumhuriyetin gelişi Kürtler arasında tam bir bayram havası yaratmış ve tutuklu olanlar ile sürgünde bulunanlar evlerine dönmüşlerdir. Bunlar içerisinde şüphesiz en fazla öneme sahip olan kişi Molla Mustafa Barzani idi. Sürgünde bulunan Kürt aşiret lideri Molla Mustafa Barzani, General Abdülkerim Kasım'ın daveti üzerine, 11 yıl önce gittiği Sovyetler Birliği'nden 6 Ekim 1958'de dönmüştür (Bilgin, 1992: 111-112). Barzani'nin Irak'a dönüşü Kürt-Türkmen çatışmalarında başlı başına bir milat olarak değerlendirilebilir. Çünkü Barzani'nin Bağdat'a gelmesi, iktidar tarafından çok da fazla dizginlenmeyen Kürtleri Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması

konusunda cesaretlendirmiş ve bunun için çalışmalarına yol açmıştır. Bunlar arasında, Irak ordusunda görevli subaylar ile emniyet mensuplarının bulunması ise durumun ciddiyetini göstermiştir (Milliyet, 13.11.1958: 1,5; Nizamettin Neftçi, 1958: 4; Us, 1958b: 1).

Komünistler ile Kürtler arasındaki ilişkinin geçmişi ise 1930'lara kadar götürülebilir. 1934 yılında komünistler tarafından kurulan "Hakka" örgütü, daha çok ülkenin güney bölgelerinde gelişmesine karşın kuzey bölgelerine de sızrama göstermiştir. Örgüt, Kürtlerle irtibata geçmiş ve komünizmin Kürtler arasında yayılmasını sağlamıştır. Ayrıca Bağdat Paktı sırasında da komünizme dönük hareketler devam etmiş, Sovyet Rusya'sına birçok Kürt gönderilmiştir (Aytek, 1974b: 5).

İhtilal öncesinde Kürtler arasında etkin olmaya çalışan bir başka komünist teşekkül, Irak Komünist Partisi (IKP)'dir. Eylül 1956'daki ikinci konferansında IKP, Kürtlere olan yaklaşımını belirleyen ve onlara önemli tavizler veren kapsamlı bir belge hazırlamıştır. Belgede; "Bugünün koşullarında izlenmesi gereken bir tek yol vardır: Emperyalizme ve onun oluşturduğu paktlara karşı ortak mücadele, Iraklı Arap ve Kürt kitlelerini özgürlüğe götürecektir ve hızla yükselen Arap Kurtuluş Hareketi'nin yanında yer almak." denilmiş ve arkasından; "Irak Komünist Partimiz Kürt halkının tüm haklarını istemeye ve elde etme yolunda mücadeleye devam edecektir. Aynı zamanda, dar milliyetçi, ayrılıkçı nitelikteki yaklaşımları mahkûm etmeyi ve ona karşı mücadeleyi de sürdürecektir" ifadelerine yer verilmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra da Haziran 1957'de, IKP'nin "Kürdistan Seksiyonu", Birleşik Kürt Demokrat Partisi (BKDP)'ne katılma kararı almıştır (Kutschera, 2001: 236-238).

Böylelikle başlayan etkileşim ve birliktelik, 14 Temmuz'da Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte daha büyük bir artış göstermiştir. Özellikle Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birleşmesine karşı muhalefet eden Kürtlerin en önemli destekçileri, müttefikleri olan IKP idi. Sovyetlerin desteklediği IKP de, bu birleşmenin gerçekleşmesi halinde kendisinin siyasi hayattan silineceğini düşündüğü için Kürtlerle ortak hareket etmişlerdir (Kutschera, 2001: 242). Böylece Kürtler, büyük bir serbestlik içinde IKP etrafında teşkilatlanmaya başlamışlardır (Yılmaz, 2005: 55).

Molla Mustafa Barzani'nin 6 Ekim 1958'de Bağdat'a gelmesinin bu ittifakın güçlenmesine katkı sağladığı söylenebilir. Barzani, baştan beri Kasım'dan yana Arif'e karşı bir tutum içinde olmuştur. Ayrıca Sovyetlerle sıkı bir ilişki içinde olduğundan komünistlere de çok yakındı. Bunun bir sonucu olarak 10 Kasım 1958'de BKDP ve IKP arasında bir "İşbirliği Antlaşması"

imzalanmıştır. Ardından Ocak 1959’da, parti içinde radikal değişiklikler yaparak bundan böyle hemen hemen hepsi komünizmi benimsemiş bir kadro ile partiyi yönetmeye başlamıştır. Dolayısıyla artık Molla Mustafa Barzani liderliğindeki BKDP’li Kürtler, tümüyle IKP’nin güdümüne girmiştir (Bilgin, 1992: 114-115; Kutschera, 2001: 244-245; Melik, 1958: 5).

Anlaşılacağı üzere, ihtilalden sonra komünistlerin iktidardan destek alarak güçlenmesi, aynı zamanda komünist Kürtlerin de güç kazanması anlamına gelmiştir. Keza, Irak’ta kuruluş, Demokratik Örgütler adıyla bilinen ve Ulusal Cephe altında toplanan Barış Severler, İleri Gençlik, Demokrat Gençlik, Devrimci Gençlik, Devrimci Öğretmenler ve “Mukaveme eş-Şaabiyye” denilen silahlı Halk Mukavemet Teşkilatı (HMT) gibi birçok komünist teşkilatın bağlı olduğu “Vatan Meclisi” adındaki kurulun üyelerini komünist Araplarla Kürtler teşkil etmiştir. Yüksek Komünist Şurası şeklinde adlandırılabilir olan bu Cephe’nin en önemli Kürt üyeleri arasında; Kerkük’te 14 Temmuz 1959’da Türkmenlere yönelik gerçekleşecek olan katliamda büyük etkisi bulunan Maruf Berzenci (o günün Kerkük Belediye Başkanı) ve Abdülcebbar Piruzhan (İleri Gençlik üyesi) yer almıştır (Yılmaz, 2005: 61-62; Aytek, 1974b: 5; Saatçi, 1996: 210). Ayrıca diğer üst düzey görevdeki komünist Kürtler şöyle sıralanabilir; Şevket Baban (Avukat), Celil Hoşyar (Yüksek Dereceli Hakim), Şeyh Sadık Barzanî, İbrahim Ahmed (Habad adlı Kürtçe gazetesinin sahibi), Refik Hilmi (Türkiye’deki Kültür Ataşesi), Mükerrrem Talabani (Toprak Reformu Teşkilatı müfettişlerinden), Nahide Selâm (Kürt Şairi), Abdullah Güran (Dünya Barış Severler Örgütü Üyesi), Lütfü Bekir Sıdkı (Bağdat Hür Ses Gazetesi Sahibi), Halûk Emin Zeki (Bağdat Barosu Yönetim Kurulu Üyesi), Yarbay Taha el-Bamerni (HMT Komutanı) (Yakuboğlu, 1976: 23-24).

Belirtilen gruplar içerisinde özellikle HMT’nin bambaşka bir önemi bulunmaktadır. Bu örgüt, IKP’nin kendi kuruluşlarını korumak için oluşturduğu silahlı direniş ünitelerine karşı onu etkisiz hale getirmek için Kasım tarafından 1 Ağustos 1958’de kurulmuştur. Ancak HMT, kuruluş misyonunun tersine, Kasım’dan ziyade IKP’nin denetimine girmiş ve silahlı komünist grupların diğer adını ifade eder hale gelmiştir. HMT’nin başına ise ilk olarak Moskova’da eğitim gören ve aynı zamanda Barış Severler Örgütü’nün Başkanı olan Suriyeli komünist Kamil Kazancı getirilmiştir (Aytul, 1959: 3; Bilgin, 1992: 113; Yılmaz, 2005: 62). Bu örgüt, Kürtlerin desteği ile Kerkük ve havalisinde oldukça etkin bir hale gelecektir (Bellisar, 1959: 2).

Böylece, Türkmenlere karşı düşmanlık hisleri besleyen ve doğrudan doğruya talimatlarını dışarıdan, Moskova’dan aldıkları

belirtilen komünistler ile Kerkük'ü kurulmak istenilen Kürt Devleti sınırlarına dahil etmek amacını taşıyan, aynı zamanda komünistlerle işbirliği yapan Kürtlerin, şiddet ve gösterilerinin merkezi Kerkük olmuştur (Coşar, 1958a: 3; Nizamettin Neftçi, 1958: 4). Zira, Arap milliyetçiliğine karşı alternatif oldukları için BKDP ve IKP daha özgür hareket etme olanağına sahiplerdi (Bilgin, 1992: 115). Bu durumun büyük çatışmalar çıkarabileceğini düşünen 2.Tümen Komutanı Nazım Tabakçalı, şehirdeki farklı unsurları bir araya getirerek uzlaşma sağlamak istemiş ve bu amaçla “Vatani Dayanışma Komitesi”ni kurmuştur. Komitede Kürtlerden, komünistlerden ve milliyetçilerden karışık beş kişi, Türkmenlerden de dört kişi yer almıştır (Yılmaz, 2005: 65).

Türkmenler ise, Irak'ta gerçekleştirilen ihtilal kendileri için bir sürpriz olduğundan, tam bir şaşkınlık hali yaşamışlardır. Siyasi eylemleri bıraktıkları ve politik yalnızlığı tercih ettiklerinden ihtilale ve sonrasındaki gelişmelere hazırlıksız yakalanmışlardır. Öte yandan 14 Temmuz İhtilali ile birlikte Irak Askeri Genel Valisi, petrol alanlarını korumak amacıyla derhal Kerkük ve civarını “yasak bölge” ilan etmiştir (Son Posta, 16.07.1958: 7). İhtilalin ilk günü ise ellerinde Nasır'ın posterlerini taşıyan koyu Arap milliyetçisi kalabalık bir grup, Kerkük'ün merkezinde yaptıkları sevinç gösterileri sırasında Atatürk'ün resimlerine saldırmıştır (Nermin Neftçi, 1958b: 4). Neyse ki Kerkük ve civarında Nasırcıların gerçekleştirdiği bu eylemin dışında, ihtilalin ilk günlerinde Türkmenleri ilgilendiren başka bir hadise yaşanmamıştır.

Türkmenler, mevcut huzursuzluğun giderilmesinden hemen sonra Krallık döneminde uğradıkları baskılara Cumhuriyet döneminde son verileceği umuduyla, ihtilali gerçekleştiren Abdülkerim Kasım'a kutlama mesajları göndermiş, bu suretle yeni rejimi desteklediklerini bildirmişlerdir (Yılmaz, 2003: 24; Nermin Neftçi, 1958a: 4). Ancak beklentilerin tersine Türkmenlere yönelik ilk darbe, General Kasım'ın hazırlattığı Geçici Irak Anayasası ile vurulmuştur (26 Temmuz 1958). Anayasanın 3. maddesinde; Irak'ın temel unsurları olarak Araplar ile Kürtler gösterilirken ve Irak'ın bütünlüğü içerisinde milli haklarının korunacağı garanti edilirken Irak'ın bir diğer yerli unsuru olan Türkmenlerden anayasanın hiçbir noktasında bahsedilmemiştir (Vatan, 29.07.1958: 5; Peremeci, 1958: 2; Evsal, 1958: 1). Sadece, Irak'taki bütün vatandaşların kanun önünde, resmi görev ve sorumluluklarda eşit olduğu ifade edilerek, ırk, menşe, dil, din ve inanç bakımından ayırım yapılmayacağı ifade edilmiştir (Akçora, 2006: 42). Dolayısıyla Türkmenler, anayasada belirtilmemek suretiyle, haklarını elde etmek konusunda iktidarın inisiyatifine terk edilmişlerdir.

Diğer taraftan Türkmenler, genel olarak komünizm düşünce ve ideolojisinden sürekli uzak durmuşlardır. Sebebi, bu düşüncelerin ailelerini parçalayacağına inanmaları ve kendi dini-ahlaki değerleriyle çatışan bir durum yaratacak olmasıdır. Bu fikirlerin Sovyetler Birliği tarafından uygulanması ve Orta Asya'daki milyonlarca Türkü kendi ülkesine katması da yine bu düşünceye uzak kalmalarının bir diğer nedeni olmuştur (Yılmaz, 2005: 62-63).

Bununla birlikte Kürtlerle ittifak halinde bulunan IKP, ihtilalden önce Türkmenler arasına girmeye ve komünizm düşüncesini Türkmen toplumuna kabul ettirmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Bu yolda, bazı Türkmen ileri gelenleriyle görüşmeler yapan IKP, partinin Türkmenlere destek sağlayacağını, karşılığında ise ittifak istediklerini bildirmiştir. Söz konusu teklife red cevabı alan IKP, bu kez Bağdat Üniversitesi'ndeki Türkmen öğrencilerden "Demokrat Türkmenler" adında bir cephe kurmaya çalışmıştır. Bu cephe, Kerkük'te birkaç gazete yayınlamaya başlamış fakat Türkmenlerin baskısı ile kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Türkmenleri komünizm ideolojisine katma girişimleri böylece boşa çıkan IKP, bu gelişmeler karşısında Türkmenlere karşı cephe almaya başlamıştır (Yılmaz, 2005: 63). Üstelik 1959 yılının ilk aylarında Kerkük'teki çeşitli birlik, sendika ve dernekler için yapılan seçimlerde komünist adayların seçilememesi, partinin Türkmenlere olan tavrını büsbütün nefrete dönüştürmüştür (Hürmüzlü, 2003: 47-48). Türkmenler oylarını komünistlere vermeyip özel listeler çıkarınca, bu durum komünistlerin müttefikleri Kürtlerin de tepkisine yol açmıştır. Dolayısıyla şimdiye kadar ülkede süregelen komünizm-milliyetçilik çatışması, Kerkük'te Kürt-Türkmen çatışması halini almıştır.

Türkmenlerin Kürtlerle ilişkileri, Irak'ın kurulduğu ilk yıllardan itibaren samimi, dost ve yakın ilişkiler çerçevesinde yürütülmüştür. Iraklı Türkmenler ve Kürtler, birbirlerine "kardeş" nazarıyla bakarak, yıllarca iç içe ve barış içinde yaşamışlardır. Komşuluk ve ticaret ilişkilerinin yanı sıra, daha ileri düzeyde, evlilikler yaparak akraba olmuşlardır. Bu nedenle Irak siyasi tarihinde, Türkmenlerle Kürtler arasındaki ilk siyasi krizlerin ne zaman başladığına dair kesin bir tarih vermek oldukça zordur. Ancak iki unsur arasında çıkan çatışmaların ilk belirtilerinin 14 Temmuz 1958 İhtilali ile bağlantılı olduğu ve bu tarihten itibaren aradaki dostluk bağlarının koparak, yerini çeşitli çatışmalara ve düşmanlıklara bıraktığı, sonuçta da kronik bir çatışma ortamının doğduğu söylenebilir (Pamukçu, 1991: 5; AYTEK, 1974a: 5). İhtilal sonrasında yaşanan tüm bu gelişmeler, aslında baskıcı bir krallık yönetiminin yıkılarak yerine kurulan Cumhuriyet'in "tam özgürlük" veya "istenilen amaca ulaşmak için

beklenen uygun ortam” şeklinde algılanmasından da kaynaklanmış olması muhtemeldir. Nitekim, İhtilal sonrası ortaya çıkan siyasi teşkilatlar, partiler ve nihayet ittifak gruplarından her biri, Cumhuriyet'i kendi belirlediği esaslar çerçevesinde uygulamak istediği için diğer gruplara karşı üstünlük kurma, bunun için de ittifaklarını büyüterek gücünü artırma yoluna gitmiştir. İttifaka dahil olmayanların ise tamamen sindirilmesi ve etkisizleştirilmesine çalışılmıştır.

3. Kerkük'te Düzenin Bozulması ve 24-26 Ekim Olayları

General Kasım ve ekibi, düzenin sağlanması için ülkenin her noktasına kendilerine bağlı komutanlar göndermiştir. Bunlardan biri olan General Nazım Tabakçalı, 16 Temmuz 1958'de merkez karargahı Kerkük olan 2.Tümen Komutanlığı'na atanmıştır. Milliyetçi eğilimleriyle meşhur Bağdatlı Arap bir aileden gelen Tabakçalı, tıpkı Başbakan Yardımcı Albay Abdüsselam Arif gibi İslami-milliyetçi görüşlere sahipti. Kerkük'te yaşayan Türkmenler de çoğunlukla aynı görüşte olduklarından, Irak'ın kuzeyinde, Musul'dan Süleymaniye'ye kadar olan, tüm birimleri sorumluluğu altında tutan 2.Tümen Komutanı General Tabakçalı ile Kerküklü Türkmenler arasında hemen bir yakınlık kurulmuştur (Talabanî, 2005: 35). Tabakçalı, Kerkük'te görevine başladıktan sonra, Irak Cumhuriyet Hükümeti'nden şehrin Kürt Belediye Başkanı Fazıl Feyzullah (Talabani)'ın görevden alınmasını istemiştir. İsteğin kabul edilmesi ile Kerkük'ün yeni Belediye Başkanlığı'na 20 Ağustos 1958'de, Türkmen asıllı Nurettin Vaiz¹ getirilmiştir (Nakip, 2007: 264; Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 5; Talabanî, 2005: 36).

Bu sırada Bağdat merkezli yaşanan olaylar ve gerginleşen hava, ülkenin diğer kesimlerini de etkisi altına almak üzereydi. Keza, Musul ve Kerkük'teki atmosfer kısa zamanda Bağdat'takinden farksız bir hale gelmiştir. Ülkedeki milliyetçiler ile komünistler arasında yaşanan şiddetli çatışmalar, özellikle Musul ve Kerkük'te en sert yüzünü göstermeye başlamıştır.

Bu bölgelerde yaşanan olayların Bağdat'taki gösterilerden ve çatışmalardan tek farkı ise Molla Mustafa Barzani etkisi idi (Akşam, 07.11.1958: 5; Hadiselere Tercüman, 05.11.1958: 1,5). Nitekim Barzani'nin Bağdat'a geldikten sonra Süleymaniye'ye gitmek üzere 22 Ekim'de Kerkük Askeri Havaalanı'na iniş yapması, kanlı olayların başlamasındaki ilk kıvılcım olmuştur. Barzani'yi karşılamak üzere civar vilayetlerden Kerkük'e gelen Kürtler, Barzani'yi tezahüratlarla

¹ Nuri Talabanî, başlangıçta “*Türkmen avukat*” dediği Nuri Vaiz için daha sonra “*Kürt soyundan*” gelmektedir, ifadesini kullanmaktadır (Talabanî, 2005: 36).

karşıladıktan sonra aynı tezahüratlarla Süleymaniye'ye gitmişlerdir. Barzani, iki günlük ziyaretin ve temasların ardından Bağdat'a gitmek üzere 24 Ekim'de tekrar Kerkük'e gelmiştir. O gün, Kerkük'teki ordu evinde misafir edilen Barzani, 25 Ekim'de Kerkük'ten uçakla Bağdat'a dönmüştür (Saatçi, 1996: 212; Pamukçu, 1991: 5). Kerkük'teki karışıklıklar ve çatışmalar ise Barzani'nin özellikle ikinci kez Kerkük'e gelişi sırasında başlamış ve Bağdat'a döndüğü günün ertesine kadar devam etmiştir.

Barzani'nin Süleymaniye'den döndüğü 24 Ekim 1958 günü, Kerkük'teki 2. Tümen Komutanı Nazım Tabakçalı Musul'da bulunuyordu (Nizamettin Neftçi, 1958: 4). Bu durum, Barzani ile birlikte gelen ve sonrasında kamyonlarla Kerkük'e getirilmek suretiyle takviye edilen silahlı Kürtlerin daha rahat hareket etmelerini sağlamıştır. Barzani ile beraberindeki komünist eğilimli Kürtlerin Kerkük'e bu şekilde gelişi şehirde tansiyonu bir anda yükseltmiştir. Türk basınının verdiği bilgilere göre; krallık döneminde hükümete karşı isyan etmeleri için kendilerine gizlice Nasır tarafından gönderilen silahlarla donatılmış beş bin kadar Kürt, Kerkük caddelerinde önce Türkmen aleyhtarı sloganlar atmış, ardından taşkınlık yaparak Türkmenlere saldırmaya başlamıştır. Üç Türkmen ağır surette yaralanmış, şehirdeki Türkmenlere ait mağazalar tahrip edilip yağmalanmıştır (Hadiselere Tercüman, 05.11.1958: 1,5; Hürriyet, 05.11.1958b: 1,5; Milliyet, 05.11.1958: 1; Son Posta, 05.11.1958: 1,7). Özellikle Türkmen kahvelerin bulunduğu Avkaf Caddesi'nde toplanarak gösteriler yapan Kürtler, o günün akşamında da Yıldız Kahvesi'ne saldırıda bulunmuşlar ve bazı sürtüşmeler yaşanmasına sebep olmuşlardır (Pamukçu, 1991: 5; Nermin Neftçi, 1958b: 4; Saatçi, 1996: 212).

25 Ekim sabahı ise yüzlerce Kürt, Barzani'yi uğurlamak için kamyonlarla Süleymaniye'den Kerkük'e gelmiştir. Kasım ve Barzani'nin posterlerini taşıyan ve sürekli Türkmenleri kışkırtacak sloganlar atan grupların ellerindeki Kürtçe pankartlarda "Türkmenlere Ölüm", "Kerkük Kürt Şehridir, Yabancılar Dışarı", "Kerkük Kürt Şehridir, Yaşasın Barzani", "Kahrolsun Turancılar", "Türkmenler Şehri Terk Edin" gibi ağır hakaret ve tahrik içeren ifadeler yer almıştır. Şehre böylesi bir gürültü ile giriş yapan silahlı Kürtler, Barzani'nin yanında bulunan Kürtlerle birleşmiş ve Kerkük'teki Türkmen halka karşı tam bir gövde gösterisinde bulunmuşlardır (Pamukçu, 1991: 5). Gerek Barzani'nin Kerkük Havaalanı'ndan uğurlanması gerekse Kürtlerin havaalanından dönüşü sırasında Kerkük sokaklarında toplanan ve hemen hemen hepsi civar vilayetlerden gelen komünist eğilimli Kürtler, bir kez daha Kerkük'teki Türkmen kahve ve dükkanlarına hücum edip

Atatürk'ün resimlerini parçalamaya kalkışmışlardır. Bunun üzerine Türkmenlerle-Kürtler arasında başlayan çatışmalarda, Türkmenlere ait dükkan ve mağazalar hasar görmüş, bazıları yağmalanmış, Atatürk'ün resimleri parçalanmış ve çatışmalarda her iki taraftan da pek çok kişi yaralanmıştır (Cumhuriyet, 09.11.1958: 1; Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 1,5; Hürriyet, 09.11.1958: 5; Milliyet, 09.11.1958: 1). Uğurlama sırasında olayların büyümesini önlemeye çalışan Kerkük Garnizon Komutanı Hidayet Aslan'ın kalp krizi geçirerek ölmesi ise Türkmenler arasında infiale yol açmıştır (Hadiselere Tercüman, 05.11.1958: 5; Hürriyet, 05.11.1958b: 5; Son Posta, 05.11.1958: 7).

Saldırılarda komünist subayların da yer alması, çıkan çatışmaların sertleşmesindeki bir başka etkendi. Zira 25 Ekim'deki bu çatışmaların kısmen sona erdiğinin düşünüldüğü bir anda komünist subaylar kışlanın kapılarını açarak ordu birliklerini harekete geçirmişlerdir. Askerlerin kendilerine destek verdiğini anlayan saldırganlar ise cesaret bularak tekrar Türkmenler üzerine yürümüşlerdir. Aynı şekilde dükkan ve mağazaları tahrip edip, tabelaları, kepenkleri kırmaya başladıklarından şiddetli çarpışmaların tekrarlanması kaçınılmaz olmuştur. Yetmiş kişinin o gün hastaneye kaldırılmış olması, olayların boyutunu gözler önüne sermesi açısından dikkat çekicidir (Nizamettin Neftçi, 1958: 4; Nermin Neftçi, 1958b: 4). Saldırı sırasında Türkiye'den giden gazete, mecmua ve kitapları Türkmen halkın istifadesine sunan "Habib" isimli Milli Kütüphane de yağma edilmiş, birçok eser parçalanarak yok edilmiştir (Yazman, 1958: 2).

Durumun vahim bir alması üzerine Kerkük'e gelen 2.Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı, verdiği emirle askeri birlikleri harekete geçirmiş, sokağa çıkma yasağı uygulamış, okulları tatil etmiştir (Akşam, 08.11.1958: 1; Vakit, 05.11.1958: 1; Hürriyet, 05.11.1958b: 5; Hadiselere Tercüman, 08.11.1958: 5). Ordu birliklerinin güçlükle hakim olduğu olaylarda komünist Kürtlerin elebaşları tutuklanmış, iş hayatı tamamen durmuş, Süleymaniye'den Kerkük'e gizlice kaçırılmakta olan silahlar da emniyet mensuplarınca yakalanmıştır (Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 5; Cumhuriyet, 09.11.1958: 1; Hürriyet, 09.11.1958: 5; Vakit, 09.11.1958: 1; Milliyet, 09.11.1958: 5). Gerginliğin tekrar tırmanmaması içinse sokaklarda zırhlı araçlar ve tanklar devriye gezmeye başlamıştır (Cumhuriyet, 06.11.1958: 5; Hadiselere Tercüman, 06.11.1958, 5; Hürriyet, 06.11.1958: 5).

Bir gün sonra, 26 Ekim'de dağıtılan ve komünist Kürtler tarafından yazıldığı belirtilen beyannamelerde ise Türkmenlerin Kerkük ve civarını terk etmeleri aksi halde sonlarının feci olacağı

bildiriliyordu. Endişe yaratan bu beyannameler üzerine Türkmenler, kendi aralarında birleşerek, gelecekte çıkabilecek benzeri olaylara ve yapılacak bu tarz baskılara karşı gerekli tedbirleri almaya başlamışlardır (Son Posta, 10.11.1958: 1,2). Aynı gün, Hidayet Aslan'ın cenazesi çok hazin bir törenle kaldırılmış ve törene katılan geniş halk kütlesi, cenaze dönüşünde 2.Tümen Komutanlığı'nın önüne kadar yürüyerek "sessiz protesto"da bulunup tepkilerini göstermişlerdir. Olaylar nedeniyle her iki tarafın temsilcilerinden oluşan Vatani Dayanışma Komitesi'ni toplayan 2.Tümen Komutanı General Tabakçalı, görüşmeler sonunda bir bildiri yayınlarak, halkın tahriklere kapılmamasını ve sükunetini korumasını istemiş ve şehrin emniyeti için gerekli önlemleri alacağını bildirmiştir (Hadiselere Tercüman, 06.11.1958: 5; Koçak, 1999: 24-25; Yılmaz, 2005: 68; Devlet, 14.07.1969: 10).

Irak'taki Türkmenlere yapılan bu tür baskıların, komünistlerle Nasır taraftarlarının tahrikleri ile gerçekleştiği, böylelikle ayaklandırılan kabilelerin Kerkük Türkmenlerini bölgeden uzaklaştırma/kaçırma amacını güttüğü yönünde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Uygulanan baskıcı yöntemle Türkmenlerin mallarına sahip olunmak, petrol bölgelerinde tam anlamıyla hakimiyet kurulmak istenmiştir. Dahası, Türkiye'nin bu gelişmelere seyirci kalması halinde, Kerkük Türkmenlerinin de Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Suriye Türkleri gibi tasfiyeye uğrayacakları, göç etmek için yollara dökülecekleri bildirilmiştir (Coşar, 1958c: 3; Us, 1958a: 1; Aytek, 1974a: 5). Ayrıca Kerkük'teki olayların planlı bir şekilde ortaya konulduğu, destek vermek suretiyle bu planın tezahür etmesini sağlayan Sovyet Rusyası ile Mısır'ın bölgede bir "Kürt Meselesi" çıkarmak istediği şeklindeki bazı yorumların da burada belirtilmesi gerekir. Buna göre; Kerkük'teki olayların bir diğer amacı bölgede "Kürt Meselesi" çıkartmak ve bunun sonucunda bir Kürt devletinin kurulmasını sağlamaktır. Böylelikle, özellikle Sovyetler Birliği kendisi için bir köprübaşı kurmuş olacaktır. Bu ise yalnız Irak'ın değil Türkiye'nin de güvenliğini tehdit edici bir husus olduğundan oldukça önemli görülmeliydi. Irak Hükümeti, bu planlı ve belli bir amaç doğrultusunda gerçekleşen eylemlere karşı bölgeye güvenlik güçlerini sevk etmekle üzerine düşen görevi yapmıştır, ancak aynı hadiselerin tekrarlanması durumunda Türk-İrak dostluğunun zarar göreceği de kesindir. Bu yüzden Kürt sorunu çıkartmak için dışarıdan yapılan tahriklere karşı ortak hareket edilmesi ve lüzumlu görülen tedbirlerin alınmasının doğru olacağı ifade edilmiştir (Us, 1958a: 1; Bellisar, 1959: 2; Aytek, 1974a: 5).

Kerkük'teki gelişmeler sırasında Erivan Radyosu'ndan yapılan Sovyet yanlısı Kürtçe yayınların da bu olaylara zemin hazırlamış olabileceği, üzerinde durulan başka bir husustur. Türkiye'de bulunan eski Suriye Başbakanı Hüsnü el-Barazi'nin verdiği bilgiye göre, söz konusu yayınlarda Türkiye, İran ve Irak'taki Kürtlere hitap edilmiş ve onları isyana teşvik edici konuşmalar yapılmıştır. El-Barazi, uzun bir süredir devam eden bu tarz yayınların özellikle 14 Temmuz İhtilali'nden sonra arttırıldığını söylemiştir (Akbaş, 1958: 5; Milliyet, 13.11.1958: 5). Aynı şekilde Kahire merkezli olduğu tahmin edilen bir diğer radyonun da Kürtçe yayınlar yaparak Irak Kürtlerini kışkırtmaya devam ettiği belirtilmiştir (Hadiselere Tercüman, 07.11.1958: 5; Son Posta, 07.11.1958: 6). Bu durum, Irak'taki Kürtler ile Kürt-Komünist İttifakı'na sadece Sovyet Rusya'nın değil aynı zamanda bölge ülkelerinin de destek verdiğini açık bir şekilde kanıtlıyordu.

3.1. Gelişmelerin Türkiye'deki Yankıları

Kerkük'te yaşanan 24-26 Ekim Olayları, Türkiye'de geniş yankı uyandırmıştır. 5 Kasım 1958'de Türkiye'deki Iraklı Türkmenler, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a, Başbakan Adnan Menderes'e, TBMM Başkanı Refik Koraltan'a ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya telgraflar çekerek, Irak'taki havayı Ankara'ya yansıtmışlardır. Telgraflarda; "Irak Türklerinin merkezi Kerkük'teki ırkdaşlarımızın, Komünistlerin vahşiyane tecavüzlerine maruz kaldıklarını esefle öğrenmiş bulunuyoruz. Irak devletinin mutî tebaaları olan ve komünizme daima karşı koyan bu ırkdaşlarımızın can ve mal emniyetleri konusunda gereken ilgi ve şefkatin gösterilmesini saygılarımızla istirham ederiz" ifadelerine yer verilmiştir (Cumhuriyet, 06.11.1958: 5; Hadiselere Tercüman, 06.11.1958: 5; Vakit, 06.11.1958: 1).

Ayrıca İstanbul Üniversitesi'nde okuyan Kerküklü öğrenciler, 6 Kasım'da büyük bir grup halinde toplanarak Milli Türk Talebe Birliği'ni (MTTB) ziyaret etmişler ve Irak Türklüğüne karşı işlenen cinayetlerden ötürü büyük üzüntü duyduklarını bildirerek Türk gençliğinin Irak Türkmenlerinin hayat ve geleceği ile yakından ilgilenmesini istemişlerdir. Ardından Milli Türk Talebe Birliği Genel Sekreteri Ali Sait Oğuz, Türk gençliği adına; komünistlerin Kerkük'teki Türkmenlere yaptıkları utanç verici saldırıları nefretle kınadıklarını belirten ve "[...] hâdiseyi hür ve medeni âlem önünde şiddet ve nefretle takbih eden Iraklı Türk kardeşlerimizin acılarını paylaşırız" denilen, bir protesto yayınlamıştır. Aynı gün Türk Dışişleri Bakanlığı da Bağdat Büyükelçisi Behçet Türkmen vasıtasıyla Irak Hükümeti'nden bu hususta resmi bilgi istemiştir (Hürriyet, 07.11.1958:

1,5; Vakit, 07.11.1958: 1,2; Cumhuriyet, 07.11.1958: 5). Türk Dışişleri sözcüsü ise yaptığı açıklamada, olayların “komünist tahriki” neticesinde gerçekleştiğini belirtmiştir (Milliyet, 07.11.1958: 1).

Yine 6 Kasım günü, 25 Ekim'deki olaylar sırasında hayatını kaybeden Hidayet Aslan'ın İstanbul'da okuyan oğlu Satı Aslan'ı, Tıp Fakültesi'ndeki arkadaşları ziyaret ederek taziyelerde bulunmuşlardır. Satı Aslan yaptığı açıklamada; “Babamın ölüm haberi dolayısıyla duyduğum teessür sonsuzdur. Ölüm haberi hakkındaki bilgim ancak gazete havadislerine istinat etmektedir. Eğer babam Irak Devleti'nin mutî bir unsuru olan Kerkük Türklerini koruma uğrunda şehit düşmüşse bu benim ve 8 kardeşim için paha biçilmez bir şereftir” diyerek, gerek Türk basınının gerekse Türk gençliğinin göstermiş olduğu bu ilgi ve alakanın kendisini teskin eden yegane teselli olduğunu bildirmiştir (Hürriyet, 07.11.1958: 1,5).

7 Kasım'da konuyla ilgili bir basın toplantısı yapan İstanbul İl Genel Meclisi Üyesi Enver Yakuboğlu; Kerkük'te bulunan Türkmenlerin, Kürtlerin saldırılarından korkmadıklarını söyleyerek, tecavüzleri gerçekleştiren Kürtleri Irak Hükümeti'nin değil komünistlerin tahrik ettiğini belirtmiştir (Hadiselere Tercüman, 1958: 5; Hürriyet, 08.11.1958: 1,5). 8 Kasım'da ise Ankara ve Eskişehir'deki Iraklı Türkmenler, yine Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf çekerek, Türk Hükümeti'nden ilgi, alaka ve yardım beklediklerini ifade etmişlerdir (Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 5; Hürriyet, 09.11.1958: 1,5; Son Telgraf, 09.11.1958: 1). Aynı gün, Irak Dışişleri Bakanı Abdülcebbar Cömert, Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Behcet Türkmen'i makamında kabul ederek, kendisine Kerkük'teki olaylar hakkında bilgi vermiştir (Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 5; Cumhuriyet, 09.11.1958: 1; Vakit, 09.11.1958: 2).

Irak Hükümeti tarafından 11 Kasım 1958'de Irak'tan sınır dışı edilen Nizamettin Neftçi'nin (Cumhuriyet, 12.11.1958: 1; Vakit, 12.11.1958: 1) yaptığı açıklamaların yayınlanması da Kerkük'teki gelişmelerin boyutunu gözler önüne sermiştir. Komünistlerin 400-420 kadar seçkin Türk aydınını ortadan kaldırmak için hazırladıkları bir listeyi General Kasım'a verdikleri, darbenin ilk gününden itibaren Türkmenlerin yok edilmesi amacıyla gizli planların yapıldığı tarzındaki bilgiler, bunlar içerisinde dikkate şayan olanlarıydı. Liste haberi Kerkük'te önce panik havası yaratmış ancak sonra 2.Tümen Komutanı Tabakçalı Abdülkerim Kasım ile bizzat görüşerek listedekileri savunmuş ve hazırlanan listenin lüzumsuz olduğunu ileri sürerek bunu kabul ettirmiştir (Milliyet, 13.11.1958: 1,5; Peremeci, 1958, 2).

Kerkük'teki olaylarla ilgili Türk basınında çıkan haberler, Iraklı yetkilileri oldukça rahatsız etmiştir. Diplomatik kanallardan

Türkiye'deki yetkililerle sürekli bilgi alışverişinde bulunulmasına karşın bunu yetersiz bulan Irak'ın Ankara Büyükelçiliği, basında çıkan haberlerin abartılı olduğunu ve çok fazla gerçeği yansıtmadığını kamuoyuna açıklama gereği hissederek 14 Kasım'da bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde aynen şöyle denilmektedir;

Son zamanlarda bazı Türk gazetelerinde Kerkük hâdiseleri hakkında çıkan haberler çok mübalağalı ve hakikatten uzaktır. Bu hâdiseler haddizatında, mahallî mahiyette olmakla beraber gayet basit ve ehemmiyetsizdir. Buna ilâveten, Irak Sefareti kat'î ve hakikî bir surette ilân eder ki, adı geçen hâdisede hiçbir can kaybı olmadığı gibi ağır yaralıları da bulunmamaktadır. Irak Hükûmeti hemen ânında gerekli bütün tedbirleri alarak hâdiselerin büyümesine mâni olmuş ve bu suretle emniyet ve asayiş bütün o havalide temin edilmiş bulunmaktadır. (Cumhuriyet, 15.11.1958: 5).

Kerkük'te yaşanan olaylardan sonra Türkmenler, Aralık 1958'den itibaren, Türkiye'ye doğru göç etme eğilimine girmişlerdir. Birçok Türkmen, Irak'taki elçilik ile Türkiye'deki ilgililere mektup ve telgraflar göndererek göç taleplerinin kabul edilmesini istemiş, verilmediği takdirde toplu olarak Türkiye'ye kaçacaklarını bildirmişlerdir (Akşam, 17.12.1958: 1). Bu ise Irak Elçiliği'nin verdiği beyanatların, Türkmenlerin Türkiye'ye yaptıkları müracaatlarla çeliştiğini ortaya koymaktadır.

3.2. Türkiye'nin Musul Konsolosluğu'nun Kapatılması

Ankara'daki Irak Büyükelçiliği'nin, 14 Kasım 1958'de yayınladığı tebliğinden kısa bir süre sonra Irak Hükümeti'nin aldığı belirtilen bir başka karar yine Türk basınında geniş yer bulmuştur. Çıkan haberlerde, Irak Hükümeti'nin Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye'ye birer nota vererek, Bağdat ve Basra dışındaki konsolosluklarını kapatmalarını istediği belirtilmiştir (Milliyet, 19.11.1958: 1; Son Posta, 19.11.1958: 1,6; Vakit, 19.11.1958: 1). Irak'ın kuzeyinde, bilhassa Kerkük ve çevresinde, yoğun bir Türkmen nüfus olduğu halde Türkiye'nin Kerkük'te ne bir konsolosluk ne de kültür veya basın ataşeliği bulunuyordu. Dolayısıyla Kerkük'teki gelişmeler ve Türkmenlerin durumu, başta Musul Konsolosluğu olmak üzere Bağdat'taki Büyükelçilik yoluyla Türkiye'ye aktarılmaktaydı. Eğer ki kapatılırsa, Kerkük'teki Türkmenler hakkında bilgi edinmek, karşılaştıkları güçlükler hakkında malumat almak zorlaşacaktı. Bu açıdan Musul Konsolosluğu'nun Türkiye için önemi büyüktü.

Bağdat Radyosu ise Irak Hükümeti'nin bu talebini yayımlarken herhangi bir sebep ileri sürmemiş, sadece "Kerkük ve Musul civarında

Kürtlerin fazlalığını” gerekçe göstermiştir. Aynı zamanda kararın makul olduğunu kabul ettirmek kaygısı ile; “Son zamanlarda Rusya’nın kuzey Irak ve oradaki bazı Kürt kabileleri ile alâkaları artmıştır. Moskova’nın yakında Musul ve Kerkük’te konsolosluklar açması talebini ileri sürmesi muhtemeldir. Bu talep ise büyük bir tehlike yaratacaktır. İşte Irak Hükümeti bunu peşinen önlemek içindir ki bu kararı almıştır.” izahatını vermiştir (Coşar, 1958b: 3; Milliyet, 19.11.1958: 1).

Bu dönemde Kerkük’te İngiltere ve ABD konsoloslukları, Musul’da ise Türk konsolosluğu ile bir İngiliz viskonsolosluğu bulunmaktaydı. Alınan kararda ise Bağdat ve Basra dışında yabancı devletlerin temsilciliklerinin bulunmayacağı ilan edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye’nin durumu, o bölgedeki yoğun Türkmen nüfustan ötürü, ABD ve İngiltere ile elbette ki karşılaştırılmaz. Ancak İran ile bir karşılaştırma yapılabilir. Çünkü Irak yönetimi, aldığı kararda tek bir istisna yapmış, dini etkenler ve Şii nüfus nedeniyle Kербela’da İran konsolosluğunun kalmasına izin vermiştir (Coşar, 1958b: 3; Milliyet, 19.11.1958: 1; Son Posta, 19.11.1958: 6). Anlaşılacağı üzere, Kербela’da İran konsolosluğunun mevcudiyeti söz konusu sebepler dolayısıyla gerekli görülürken, Türkiye’nin büyük bir Türkmen nüfusa sahip Kerkük veya şimdiye kadar olduğu gibi Musul’da bir konsolosluk bulundurmasına izin verilmiyordu.

Türk Hükümeti, 19 ve 20 Kasım 1958 tarihlerinde özellikle yabancı basın kaynaklı çıkan bu tür haberler üzerine Irak’ın kuzeyindeki, Musul’daki, tek konsolosluğunun kapatılmaması için derhal harekete geçmiştir (Milliyet, 20.11.1958: 1). Bağdat Büyükelçiliği vasıtasıyla Irak Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunan Türk Hükümeti, bu karardan Musul’daki Türk konsolosluğunun istisna edilmesini istemiştir (Hürriyet, 20.11.1958: 1,5).

Ancak tüm girişimlere rağmen 1958 yılının son günlerinde Musul Konsolosluğu’nun kapatılmasına engel olunamamıştır (Milliyet, 05.01.1959: 1). Nitekim Türk Konsolosluğu’nun kapatıldığını teyit eden Ankara’daki Irak Ataşemiliteri Albah Salih A.Calip, buna o bölgenin askeri ve yasak bölge ilan edilmesinin sebep olduğunu söylemiştir (Milliyet, 06.01.1959: 3). Dolayısıyla tüm bu gelişmeler, Iraklı yetkililerin, Türkmenlere yönelik baskıları farklı boyutlarda sürdürmek istediği ve meseleyi uluslararası platformda kendi lehine kullanmaya çalıştığı yönünde bir izlenim vermiştir. Yine bu kararın alınmasında, Sovyet Rusya ile Mısır’ın burada konsolosluklar açmak istemesinin, bu bölgede son zamanlarda ortaya çıkan olayların bilhassa Musul’daki milliyetçi-komünist geriliminin büyük etkisi olduğu söylenebilir.

4. Musul'da Şevvaf İsyanı

Daha önce belirtildiği üzere, Ekim 1958'de, Mısır Milli Eğitim Bakanı Kemalettin Hüseyin'in Bağdat'ı ziyaret etmesi ve Musul'a uğramasıyla birlikte bu bölgelerde başlayan milliyetçi-komünist çatışması dinmek bilmemiştir. Özellikle Musul'daki hava zaman zaman durgunlaşsa da sürekli bir gerginlik içindeydi. 1958 yılı sonlarında Irak'ta yeni bir hükümet darbesi yapılmak istenmesi (Yeni Sabah, 09.12.1958: 1,5) üzerine General Kasım'ın ordunun elindeki silahlara 5'ten fazla mermi verilmemesi şeklinde cephane kısıtlaması getirmesi (Milliyet, 14.12.1958: 1,5); toplantı yasağına rağmen özellikle Musul'da Kasım aleyhine gösteriler düzenlenmesi, hatta göstericilerin dağıtılması için sevk edilen ordu birliklerinin verilen emirlere itaat etmemesi (Milliyet, 20.12.1958: 3) mevcut gerginliğin boyutlarını ortaya koymaktaydı. Üstelik 1959 yılı Ocak ayı başlarında Kerkük'te Türkmenlerle komünist Kürtler arasında iki kanlı çatışma daha yaşanmıştı. Bunlardan ilki, Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Tuzhurmatu kasabasında, komünist Kürtlerin Türkmenlere saldırması neticesinde gerçekleşmiş ve olayda üç kişi hayatını kaybetmişti. İkinci çarpışma yine bir Türk beldesi olan Tavuk'ta cereyan etmiştir. Burada komünizm propagandası yapan bir kütüphaneye Türkmenlerin saldırması suretiyle çıkan çatışmalarda yine üç kişi ölmüştür (Son Posta, 13.01.1959: 1,7; Cumhuriyet, 13.01.1959: 3). Aynı şekilde Musul'da çıkan çatışmalarda da onlarca kişinin öldüğü, ordu birliklerinin duruma güçlkle hakim olabildiği bildiriliyordu (Ulus, 13.02.1959: 3).

Sonuç olarak General Kasım, söz konusu gelişmelerden dolayı iktidarına karşı tehdit olarak gördüğü Arap milliyetçiliği akımını ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bunu yapabilecek ülkedeki en önemli güç odakları olarak ise komünistleri ve Kürtleri görmüştür. Bu yüzden şimdiye kadar çoğu taşkınlıklarına katlandığı komünistler ile Kürtlerin Arap milliyetçiliğini ortadan kaldırma faaliyetlerine engel olmak istememiş, onların yanında yer almayı tercih etmiştir. Kasım'a göre, böylelikle ülkede milliyetçilik akımlarının sebep olduğu kaos ortamı dinecek ve ardından etkisi giderek kaybolacaktı. Bu amaçla, Kasım destekli komünistler ile Kürtlerin Arap milliyetçilerini yok etme uygulamaları, Arap milliyetçiliğinin yoğun olarak yaşandığı merkezlerden biri olan Musul'da meydana gelmiştir. Musul'da milliyetçiler geniş bir manevra alanına sahipti ve burada yaşayan halk, Nasır taraftarı, tutucu ve anti-komünist idi. Buradaki pek çok subay da milliyetçi bir bakış açısına sahipti. General Kasım, sürekli Arap davasına ihanetle suçlanıyordu (Bilgin, 1992: 115; Yılmaz, 2005: 71).

Böylesi gergin bir ortamda isyanı tetikleyen gelişme, Yüksek Komünist Şurası'nın Musul'da gerçekleştirmek istediği gösteri ile ortaya çıkmıştır. Şöyle ki; Celal el-Avkati (Hava Kuvvetleri Komutanı), Fazıl Abbas el-Mehdavi (Irak İhtilal Mahkemesi Başkanı), İbrahim Kubbe (Bakan), Ahmet Cemalettin (Temyiz Mahkemesi Üyesi), Tevfik Münir (Dünya Barış Severler Örgütü Üyesi), Halil el-Çadır (Bağdat Güzel Sanatlar Akademisi Dekanı), Zunnun Eyüb (Radyo ve Televizyon Müdürü), Safire Cemil (Irak Kadınlar Kolu Başkanı), Abdülrezzak Zübeyr (Toprak Reformu Teşkilatı Üyesi), Şerif el-Şeyh (Gazeteciler Sendikası Başkanı), Safa el-Hafız (Öğretmenler Derneği Başkanı), Abdülkadir Ayyaş (İşçi Sendikaları Genel Sekreteri), Albay Abdülmecit Hasan (Bağdat Belediye Başkanı), Abdülvahab el-Bayafî (Irak'ın Moskova Kültür Ataşesi), Abdülvahab Mahmut (Irak'ın Moskova Elçisi), Faysal el-Samir (Propaganda Bakanı), Nezihe el-Dileymi (Devlet Bakanı), Yarbay Vasfi Tahir (Kasım'ın Baş Yaveri) gibi üst makamlarda görev yapan ve komünist düşünceye sahip olan kişileri bünyesinde barındıran Yüksek Komünist Şurası, Musul'daki milliyetçi Arapların dirençlerini kırmak için kendilerine bağlı İleri Gençlik, Barış Severler ve HMT adlarındaki komünist örgütleri harekete geçirerek Musul'da bir gösteri yapmak istemişlerdir (Aytek, 1974c: 5; Yakuboğlu, 1976: 29).

Bu amaçla Şubat 1959'da, Suriyeli Komünist Kamil Kazancı başkanlığındaki solcu Barış Severler Grubu yıllık toplantısını Musul'da yapmaya karar vermiştir (Arcayürek, 1963: 5; Yakuboğlu, 1963: 4; Bilgin, 1992: 115). Bunu öğrenen Musul'daki 5.Tümen Komutanı Albay Abdülvehap Şevvaf ise, Musul halkının komünistlere karşı çıkacağını belirterek Abdülkerim Kasım'dan bu organizasyonu iptal etmesini istemiş ancak talebi kabul edilmemiştir (Arcayürek, 1963: 5; Aytek, 1974c: 5). Gelişmeler, Musul'daki gerginliği artırırken, General Kasım'ın aynı ay içinde Birleşik Arap Cumhuriyeti yanlılarını hükümetten tasfiye etmesi, mevcut Nasır yanlıları ile Kasım taraftarları arasındaki husumetin büsbütün artmasına yol açmıştır (Kutschera, 2001: 245). Tabi, milliyetçi Albay Abdüsselam Arif'in 4 Kasım'da tutuklanması da hala hafızalardaki yerini korumaktaydı.

Sonuçta, içlerinde diğer komünistlerin de bulunduğu 250 bin kişilik Barış Severler Grubu, 5 Mart 1959'da "Barış Treni" adını verdikleri trenle Musul'a gelmişlerdir. Ancak Musul İstasyonu'nda Garnizon Komutanı Albay Şevvaf, şehre girişi sırasında grubu durdurarak şehre girişlerini yasakladığını bildirmiştir. Aralarında Barzani'nin silahlı adamlarının da bulunduğu komünistlerin bu emre karşı çıkmaları üzerine Albay Şevvaf kontrolündeki milliyetçi subaylar, Nasırcıların ve Şammar Arap Aşireti'nin desteği ile Musul'da

ayaklanmışlar ve komünist grubun lideri olan Suriyeli Kamil Kazancı'yı öldürmüşlerdir. (Yakuboğlu, 1963: 4; Bilgin, 1992: 115; Yılmaz, 2005: 72; Aytek, 1974c: 5).

Musul'daki 5.Tümen Komutanı Albay Abdulvehab Şevvaf, 8 Mart 1959'da, Musul radyosunda "Irak'ı Kasım kliğinden temizleme" onurunun kendisine ait olduğunu belirten sert bir konuşma yapmıştır. Bu, Irak'ın kuzeyinde, Irak ordusuna bağlı bazı birlikler tarafından Albay Abdulvehab Şevvaf liderliğinde, Irak Hükümeti'ne karşı geniş kapsamlı bir isyanın başlatıldığı gösteriyordu (Milliyet, 09.03.1959: 1,5; Cumhuriyet, 09.03.1959: 1,5; Kutschera, 2001: 245-246). İsyancılar, Irak'ın kuzey bölgelerini kontrol altına alarak, Musul'da müstakil ve ikinci bir İhtilal Hükümeti kurduklarını ilan etmişlerdir. Ardından Musul Hükümeti adına yayın yaptığını belirten gizli bir radyo², Albay Şevvaf'ın İhtilal Beyannamesi'ni yayınlamıştır. Buna göre;

- 1- Zulüm ve baskıya karşı gelinecek,
- 2- Putlaştırılan bir adam yıkılacak,
- 3- İhtilale karşı gelenler cezalandırılacak,
- 4- Irak'ın komünizme kayması engellenecek,
- 5- İhtilale iştirak eden subaylar hapisten çıkarılacak,
- 6- Kasım'ın dağıttığı Milli Hükümlerlik Konseyi yeniden kurulacaktır (Cumhuriyet, 09.03.1959: 1; Son Posta, 09.03.1959: 7).

Albay Şevvaf'ın darbe girişimine beklenen katılım gerçekleşmemiştir. Hatta, bu girişime destek vereceği düşünülen Kerkük'teki 2. Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı'nın Bağdat'taki hükümeti desteklediğini açıklayan bir bağlılık telgrafi Bağdat Radyosu'nda okunmuştur (Cumhuriyet, 09.03.1959: 5; Kutschera, 2001: 246).³ Gerçekten de Tabakçalı, isyana katılması durumunda olayların Kerkük'e sıçrayacağını ve birçok cana ve mala telafi edilemeyecek zararlar verileceğini düşünerek Şevvaf'ı desteklememiştir (Yılmaz, 2005: 73).

Molla Mustafa Barzani ise 9 Mart sabahı, General Abdülkerim Kasım'a destek vermek adına Kürt güçlerle birlikte Musul'a gelmiştir (Kutschera, 2001: 246). Aynı zamanda Irak merkezi yönetimi Musul'u bombalamaya başlamıştır. Aslında Albay Şevvaf da, Kürtleri kendi yanına çekebilmek amacıyla Kürt aşiretlerinden eli silah tutan herkesin

² Bağdat Radyosu, Musul'da olduğu iddia edilen ve Albay Şevvaf'ın beyannamelerini yayınlayan radyonun aslında Halep'ten yayın yaptığını açıklamıştır (Hürriyet, 11.03.1959: 1).

³ Bağdat Radyosu'nun yalandığı ve Musul Radyosu'nun bildirdiği bir habere göre; Nazım Tabakçalı'nın idaresindeki ordu da isyancılara destek vermiş ve Bağdat üzerine yürümüştür (Yeni Sabah, 10.03.1959: 5).

Bağdat'a yürümek üzere kendisine katılmasını istemişti (Hürriyet, 10.03.1959b: 1; Yeni Sabah, 10.03.1959: 1,5). Ancak bunda başarılı olabildiği söylenemez. Çünkü Kürtler, Kasım safında yer alarak Musul'a girmişti. Ayrıca şehrin merkezi idarece bombalanması üzerine yaralanan Albay Şevvaf, hastaneye götürülürken kendisi için konulan 10.000 Sterlin ödülü almak isteyen bir sıhhiye memuru tarafından 11 Mart'ta öldürülmüştür (Hürriyet, 11.03.1959: 1; Milliyet, 12.03.1959: 1; Arcayürek, 1963: 5). Böylece isyan kısmen sona ermiş, Bağdat Hükümeti de duruma hakim olmuştur.

İsyan sırasında Kürt gruplar 48 saat içinde Musul'u işgal etmiş ve gördükleri her şüpheliyi öldürmekten çekinmemiştir. Kaçabilen 400 kadar Şevvaf taraftarı ise sığındıkları camide sıkıştırılarak öldürülmüştür (Kutschera, 2001: 246). "Musul Katliamı" olarak bilinen bu olaydan sonra Nazım Tabakçalı, Şevvaf'a karşı Irak Hükümeti'nden yana tavır koymasına karşın, hükümet tarafından Şevvaf'ın darbe girişimine katkıda bulunduğu gerekçesi ile görevden alınıp, kurşuna dizilmiştir (Milliyet, 19.03.1959: 5).⁴ İsyan sırasında ölenlerin sayısı 1500 olarak gösterilirken, birçok sivilin de yollarda elektrik direklerine baş aşağı şekilde asıldığı ifade edilmiştir (Arcayürek, 1963: 5).

Musul İsyanı'nın, Türk-İrak ilişkilerini ve Türkmenleri ilgilendiren çok önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. En başta geleni hiç şüphesiz, Irak'ın resmen Bağdat Pakti'nden ayrıldığını açıklamasıdır. Zira, isyan sırasında Bağdat'ta Kasım yanlısı gösteri yapan unsurlar, Musul'daki isyandan Bağdat Pakti'nin da sorumlu tutmuşlar ve pakt aleyhine şiddetli bir kampanya başlatmışlardır. Bir an önce Irak'ın pakttan ayrıldığının açıklanmasını istiyorlardı (Coşar, 1959: 3; Son Posta, 13.03.1959: 7). İsyanın on beş gün sonra, 24 Mart'ta, Irak'ın Bağdat Pakti'nden çekildiğini ilan etmesi ise elbette ki bu isyanla bağlantısının olduğunu gösteriyordu. Kasım'ın, ayrılma kararını, taraftarlarının baskısına dayanamayarak aldığı söylenebileceği gibi zaten kopan ilişkilerin Şevvaf İsyanı'nı gerekçe göstermek suretiyle tamamen sonlandırıldığı şeklinde de düşünülebilir. Ancak hangi ihtimalle olursa olsun 14 Temmuz 1958 tarihinden itibaren Bağdat Pakti'ne mesafeli bir duruş sergileyen Irak, 24 Mart 1959 tarihi itibarıyla artık tamamıyla pakttan ayrılmıştır.

Türkiye, Musul'da çıkan Şevvaf İsyanı'nı Irak'ın içişleri olarak değerlendirmiş, doğrudan bu konuyla ilgili açıklamalar yapmaktan kaçınmış, ancak Irak'taki isyanı dikkatle izlemekten de geri

⁴ Irak Askeri Mahkemesi, 16 Eylül 1959 tarihinde, Türk sempatisini olarak bilinen Nazım Tabakçalı'nın Musul İsyanı ile bağlantısı olduğuna hükmederek kurşuna dizilmek suretiyle idamına karar vermiştir. Tabakçalı'ya verilen idam cezası, 20 Eylül 1959'da infaz edilmiştir (Cumhuriyet, 17.09.1959: 1; Hürriyet, 21.09.1959: 1).

kalmamıştır. Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün verdiği beyanatta; olayların komşu ve dost memlekette büyük yaralar açmadan kardeş Irak'ın iç istikrar ve huzura kavuşması en içten temennimizdir, denilmekteydi (Hürriyet, 10.03.1959a: 1). Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise 10 Mart'ta Irak Maslahatgüzarı Hannuna'yı makamına davet ederek, son yaşanan Musul hadiselerinden ötürü Türk Hükümeti'nin duyduğu teessürleri iletmişti (Hürriyet, 11.03.1959: 1; Milliyet, 11.03.1959: 5). Aynı gün, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti Başkanı Enver Yakuboğlu, Başbakan Menderes'e bir telgraf göndererek, Irak Türkmenlerine karşı şimdiye kadar gösterilen ilgi ve alakanın bundan sonra da esirgenmemesi arzusunda olduğunu bildirmiştir (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30.1.0.0/ 123.790.3- 10.03.1959).

Türkiye'nin bu isyana dikkat kesilmesinin en önemli nedeni hiç şüphesiz, Türkmenlerdi. Zira, Irak Anayasası'nda bahsedilmeyen Türkmenlerin Kasım'a tepkili oldukları aşıkardı. Bunu bilen Musul'daki isyancı subaylar, sadece Arapların ve Kürtlerin değil Türkmenlerin de isyanı desteklemelerini istemişlerdir (Milliyet, 09.03.1959: 1; Son Posta, 09.03.1959: 7). Ancak bunda muvaffak olamamışlar, Musul başta olmak üzere Irak'taki Türkmenler genel olarak isyana iştirak etmemişlerdir (Us, 1959: 1). Sadece 2. Tümen'deki birkaç Türkmen subayın Şevvaf'a destek verdiği ileri sürülmüş, bu ise iki şekilde değerlendirilmiştir. İlki, Kasım Hükümeti'nin, Şevvaf'ın Türkmenlere yaptığı çağrıya ve isyana katıldıkları söylenen birkaç Türkmen subaya dayanarak Türkmenlerden “intikam” alma sevdasına düşebileceği ihtimalidir. Bu nedenle bilhassa Türkiye'nin Irak'taki gelişmeleri dikkatle takip etmesi gerektiği belirtilmiştir (Coşar, 1959: 3). Diğeri, Kasım yönetiminin Türkmenlere karşı bu tarz bir teşebbüse girişmekten ziyade, anayasada Türkmenlere yer vermesi gerektiği şeklindeki telkinleri içermektedir. Buna göre, isyan hareketi, General Kasım'ın bazı rejim hatalarından kaynaklanmıştır ve Mısır ile Suriye bu hataları kullanmaktan çekinmemiştir. Nasır'dan destek alan Şevvaf da zaten, Türkmenlere anayasada yer verilmemesinden faydalanarak onları isyana teşvik etmiştir. Dolayısıyla Kasım yönetimi, Musul İsyanı'ndan ders çıkararak bir an önce bu hatasını düzeltmeli ve Türkmenlerin haklarını anayasal güvence altına alarak eşit vatandaş statüsüne koymalıdır (Us, 1959: 1).

Musul İsyanı sırasında Kerkük'te bulunan Türkmenlerin durumlarına bakıldığında, durumun pek iç açıcı olmadığı görülmektedir. Çünkü daha isyandan önce Kerkük'te Türkmenler aleyhinde bazı kanlı eylemlere girişilmişti. Nitekim 9 Şubat 1959 günü terzilik yapan Selahattin isimindeki Kerküklü bir Türkmen ve iki

arkadaşı öldürülmüştü. Öldürülen üç Türkmen'in cenazelerinin kaldırılması için yapılan tören ise polis müdahalesine maruz kalmış ve Türkmenler dağıtılmıştı. Polis ve komünist askerlerin takındıkları şiddet dolu tavır üzerine Türkmenler 10 Şubat günü akşamından itibaren evlerine çekilerek dışarı çıkmamaya başlamışlardır. Aynı günün gecesinde 120 Türkmen'in tutuklanması ve 11 Şubat'ta polis ile askerin sokağa çıkan bütün Türkmenlere aynı şekilde muamele etmesi şehirdeki tansiyonu hat safhasına çıkarmıştır. Bunun üzerine olayların büyümesinden ve daha kötü sonuçların ortaya çıkmasından endişe eden Türkmenler, Bağdat'a bir heyet göndererek General Kasım'a şehirdeki atmosferi aktarmışlar ve kısa zamanda mutlaka tedbirler alınmasını istemişlerdir (Kızıldemir, 1964b: 4).

Türk Hükümeti ise Irak'taki gelişmeleri kesintisiz ve ilgiyle takip ediyordu. TBMM'nin 28 Şubat 1959 tarihli oturumunda, Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken, CHP Meclis Grubu adına Adana Milletvekili Kasım Gülek'in, yaptığı konuşmada Irak Türkmenlerine değinmesi bunu teyit eden bir bilgi olarak kaydedilebilir. Gülek; Irak'ta önemli oranda Türkmen'in yaşadığını, bunların eski Irak rejiminde olduğu gibi yeni Irak rejiminde de layık oldukları derecede himaye görmediklerini açıklamış ve Dışişleri Bakanlığı'nın Irak'taki Türkmenlerle yakından ilgilenilmesini istemiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [T.B.M.M. ZC.], 28.02.1959: 1363). Kasım Gülek'in konuşması, Kerkük'te yaşanan söz konusu gelişmelere Türkiye'nin bir tepkisi olarak değerlendirilebileceği gibi konuşmanın daha Musul İsyanı ve ileride yaşanacak olan Kerkük Katliamı öncesi yapılması, Türkiye'nin Irak'taki Türkmenlere yabancı kalmayıp onların sıkıntılarının farkında olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Türkmenlerin yaşadıkları sıkıntılar bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Kısa bir süre önce Bağdat Radyosu'nda başlamış olan Türkmençe (Türkçe) yayınlarda ve Irak makamları ile Kerkük'teki yetkililerin uygulamalarında Türkmenlerin sürekli Türk olmadığı, bu yüzden Türkiye ile bütün alakalarını kesmeleri gerektiği şeklinde propagandalar yapıyordu. Şehirdeki komünistler ise Kerküklü Türkmenlerin vatan haini olduklarını iddia eden beyannameler yayınlamaktaydı. Bu yüzden Türkmenlerle özellikle komünistler arasında çeşitli hadiseler meydana gelmiş ve Kerkük'te 50 civarında Türkmen tutuklanmıştır. Bu olaylardan bir tanesi, komünist olan Kerkük Kız Lisesi Müdiresi Lebibe el-Reis'in gizli beyannameler dağıttığı iddiasıyla üç Türkmen kız öğrenciyi okuldan atmasıyla başlamıştır. Kararı protesto eden ve okul önünde toplanan Türkmen gençleri, önce Okul Müdiresi tarafından hakarete uğramış, ardından da

komünistlerin saldırısına maruz kalmışlardır (Ulus, 15.03.1959: 1,4; Son Posta, 15.03.1959: 1,3).

Bundan başka, komünistlerin Musul İsyanı'na sebep olan Barış Severler Toplantısı'nı bu kez Kerkük'te yapmak istedikleri ve bunun için hazırlıklara giriştikleri yolunda haberler çıkmaya başlamıştır. Toplantıya karşı çıkan Türkmenler üzerinde eğer komünistlerin bu baskı ve tahrikleri devam ederse Kerkük'te daha şiddetli olayların çıkması muhtemel görülmekteydi (Ulus, 19.03.1959: 1,4).

General Kasım iktidarını devirerek 1963 yılında iktidara gelen Albay Abdüsselam Arif'in avukatlığını yapmış olan Galip el-Davudî, yıllar sonra yaptığı bir açıklamada, Musul İsyanı hakkında bilgiler verirken; olaylarda birçok Türkmen'in öldürülmesine karşın 26 Mart 1959 tarihinde bir basın toplantısı yapan Irak Büyükelçisi'nin bunu inkar ettiğini ve "Sizi temin ederim ki 14 Temmuz'dan beri Irak'ta tek bir Türk'ün burnu kanamamıştır" dediğini söylemiştir (Arcayürek, 1963: 5). Üstelik bu beyanatın verildiği gün, Irak Askeri Mahkemesi Musul İsyanı'na katıldığı belirtilen 4 Türkmen subayın kurşuna dizilerek idamına karar vermiştir. Davudî'nin açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Türkmenler sadece Musul İsyanı'ndan sonra değil, isyan sırasında da oldukça zor günler geçirmişlerdir.

İsyanın Türkiye'yi ilgilendiren en önemli sonuçlarından bir diğeri sivil halkı etkilemiş olmasıdır. İsyana katılan bazı grupların yanı sıra özellikle kadın ve çocuklar, canlarını kurtarıp hayatlarını sürdürebilmek amacıyla Irak'tan kaçıp Türkiye'ye göç etmek istemişler, bu maksatla sınır boyunca kurdukları çadırlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Bunların sayıları yaklaşık 2000-3000 olarak belirtilmekle beraber hepsinin de iltica talebinde bulunduğu ifade edilmiştir (Hürriyet, 10.03.1959a: 1; Son Posta, 11.03.1959: 1,7; Yeni Sabah, 13.03.1959: 5). Türkiye'ye 3000 kadar iltica talebi olduğu yönünde yerli ve yabancı basında çıkan bu tür haberlere karşı Türk Dışişleri Bakanlığı 11 Mart'ta bir tebliğ yayınlarak bunun gerçeği yansıtmadığını belirtmiş ve söz konusu haberlerin Türkiye ile Irak arasındaki münasebetleri asla bozamayacağını deklare etmiştir (Son Telgraf, 12.03.1959: 1; Ulus, 12.03.1959: 1,4; Hürriyet, 12.03.1959: 1,3).

Her ne kadar yalanlansa da Musul İsyanı'nın bastırılmasından sonra mülteci akınlarının devam ettiği anlaşılmaktadır. Irak'tan sınır dışı edilen Macit Türkcan, 25 Nisan'da yaptığı basın toplantısında; idare makamlarını eline geçiren komünistlerin, Türkmenler üzerinde baskılar uyguladığından bahsettikten sonra Iraklı Türkmenlerin huzur içinde yaşayabilmek için anavatana göç etmek istediklerini söylemiştir (Akşam, 26.04.1959: 1,5; Milliyet, 25.04.1959: 5). Verilen bu ifadenin,

çok kısa bir süre içerisinde hayat bulduğu görülmektedir. Şevvaf İsyani'nin hemen ardından Irak'ın kuzey bölgelerinde, komünistler ile anti-komünist unsurlar arasında yeni çatışmalar çıkmıştır. Özellikle Barzani Aşireti tarafından ağır zayıyata uğratılan anti-komünist aşiretler, çareyi kaçmakta bulmuşlar ve bu aşiretlerden bir kısmı Türkiye'ye bir kısmı da İran'a sığınmıştır. Bunlardan, Seyit Raşit Aşireti'ne (Şemdinli Aşireti'nin Irak kolu) mensup 700 kişilik bir grup, 28 Nisan'da Hakkari'ye gelerek, Türkiye'ye iltica etmiştir (Akşam, 29.04.1959: 1,7; Bellisar, 1959: 2). Çoğunluğunu yine Kürtlerin oluşturduğu ve yaklaşık 300 kişi oldukları belirtilen başka bir Iraklı grup da aynı gün Türkiye'ye göç etmiştir. Özellikle son gelen grup içinde Kerküklü Türkmenlerin de olduğu belirtiliyordu. O günün akşamında ise 3 Türkmen ailesi sınırı geçerek Türkiye'ye iltica etmiştir (Son Posta, 29.04.1959: 1,7; Vatan, 29.04.1959: 1; Milliyet, 30.04.1959: 1,5).

28 Nisan'da konuyla ilgili bilgi isteyen Irak Maslahatgüzarı'na gerekli izahat verildikten sonra Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından iltica hadisesinin Türk-İrak dostluğunu bozmayacağını bildiren yeni bir açıklama yapılmıştır (Akşam, 29.04.1959: 1,7). Irak'tan Türkiye'ye gerçekleşen ilticalar hakkında görüşme yapmak üzere 29 Nisan'da General Kasım'ı ziyaret eden Türkiye Büyükelçisi Behçet Türkmen de, Türk Dışişleri Sözcüsünün beyanatına paralel bir açıklama yaptıktan sonra ilticaların normal karşılanması gerektiğini bildirmiştir (Hürriyet, 30.04.1959: 1,5). Resmi makamlardan yapılan bu tür açıklamalar, elbette ki her iki ülke vatandaşlarının birbirleri aleyhine önyargılı düşüncelere kapılmamaları, onların teskin edilmeleri amacıyla yapılmıştır. Ancak verilen beyanatların ardından, göç ve iltica gibi hareketlerin devam etmesi, Irak'ta bir türlü sükunetin sağlanamaması ve daha kanlı gelişmelerin yaşanması gibi korkulan tahminlerin gerçekleşmesi, Türkiye'deki siyasi iradenin iki devlet arasındaki ilişkilerin zedelenmemesi için sadece bu tür beyanatlar vermekle yetindiğini, bunun ilerisine geçerek Irak'ta huzur ve istikrarın sağlanması adına herhangi bir ciddi teşebbüste bulunmadığını göstermektedir.

Sonuç

Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleşen ihtilal, ülkedeki krallık rejimini yıkararak yerine "Cumhuriyet" rejimini kurduğundan başlangıçta Irak halkı için büyük umutlar vaat eden bir gelişme olmuştur. Rejim değişikliği sonrası hazırlanan yeni anayasa ise söz konusu beklentileri daha fazla yükseltmiştir. Fakat kısa bir süre sonra ihtilalin liderlerinden olan General Kasım'ın iktidara tam anlamıyla hâkim olup muhaliflerini veya kendisine karşı tehdit olarak gördüğü

iktidar ortaklarını etkisiz hale getirmeye başlaması hem Irak halkında büyük bir hayal kırıklığına ve hizipleşmeye hem de Irak'ın uluslararası arenada eksen kayması yaşamasına sebep olmuştur.

Kasım'ın özellikle komünistler ile Kürtlere dayanan bir politika izleyerek milliyetçileri dışlayıcı bir tavır takınması, ülkenin kuzey bölgeleri başta olmak üzere Irak'ın genelinde “komünist”- “milliyetçi” şeklinde bir ayrışmanın ortaya çıkmasına sebep olduğundan iktidar destekli komünist gruba dahil olmayan tüm kesimler adeta “milliyetçi” addedilerek etkinliklerine son verilmesi gereken unsurlar olarak görülmüşlerdir. Bu durum, toplumun ayrışması sonucunu doğurduğundan oldukça önemsenmesi gereken bir husustur. Nitekim General Kasım, böylesi bir yönetim stratejisi izleyerek kendi iktidarını kuvvetlendirmesine karşın Irak'ın siyasi ve toplumsal ülke bütünlüğüne büyük zararlar vermiş, adeta ülkedeki bazı gruplar içinde otonom, hatta bağımsızlık elde etmek şeklinde düşüncelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Üstelik orta ve uzun vadeli bu planların hayata geçirilmesi için de örgütlenilip, çalışılmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, Irak'ta 1958 İhtilali'ni takip eden ilk bir yıl, ülke yönetiminde kişisel iktidarın korunması adına toplumda yaratılan orta ve yüksek ölçekli ayrıştırıcı, kutuplaştırıcı politikaların ülkenin geleceği açısından oldukça zararlı sonuçlar doğurduğunu gösteren önemli bir tarihsel kesit olarak değerlendirilebilir.

Rejim değişikliği sonrası yaşanan her türlü siyasi, askeri, toplumsal gelişme, Irak'ta önemli oranda bir eksen kaymasına sebep olmuştur. General Kasım'ın komünistlerle birlikte hareket etmesi, akabinde Sovyet Rusya'dan gelen Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt gruplardan destek alması/vermesi ve Sovyet Rusya ile yapılan antlaşmalar ve nihayet Bağdat Pakti'nden çıkması, şimdiye kadar İngiltere güdümünde nispeten Batı dünyası ile birlikte hareket eden Irak'ın artık Batı Blokundan kopup Doğu Blokuna, dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne kaydığını, onun güdümüne girmeye başladığını göstermektedir. Sovyet Rusya ve onun etkisi altındaki diğer Ortadoğu devletlerinden Suriye ve Mısır ise Irak'ın geleceği noktasında bu durumu çok iyi değerlendirecektir. Nitekim Irak'ta kısa bir süre sonra Baas İktidarının tam anlamıyla kurulacak olması bunu göstermektedir.

1958 İhtilali'nin Irak'ın siyasi ve toplumsal düzenini sürekli sekteye uğratacak olan “İhtilaller Dönemi”ni başlattığı da söylenebilir. Nitekim ilerleyen yıllarda iktidardan memnun olmayan kesimler, buldukları/aldıkları destekle ve çoğu zaman da askeri bir güçle yönetimi ele geçirmeye çalışacaktır. Bu yönüyle 1958 İhtilali, 1963 ve 1968 yıllarında iktidara yönelik gerçekleştirilecek müdahalelerin öncüsü olmuştur, denilebilir.

Irak toplumu içinde, yaşanan gelişmelerden en fazla muzdarip olan unsur hiç şüphesiz Türkmenlerdi. Türkmenler, “milliyetçi” gruplar arasında değerlendirildiklerinden Bağdat yönetiminin desteklediği Komünist-Kürt İttifakının yoğun baskıları altında kalmışlardır. 24-26 Ekim’de Kerkük’te yaşanan kanlı olaylar bunun açık bir delilidir. Buna karşın aynı kanlı olaylar, Türkmenlerin de kendilerini korumaları adına harekete geçilmesi gerektiğini ortaya koyan bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle 24-26 Ekim 1958 tarihi, Türkmenlerin silahlanma ve kendi kendilerini korumak adına örgütlenme kararı aldıkları tarih, adeta bir milat olmuştur. Yine 24-26 Ekim Olayları, Musul İsyanı ve benzeri ülkedeki şiddet olayları bir türlü sonlandırılıp sükûnet sağlanamadığından ileride Irak’ın kuzey bölgelerinde şiddet derecesi her geçen gün artan yeni gelişmelerin yaşanabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır ki çok kısa bir süre sonra 14-17 Temmuz 1959 tarihleri arasında gerçekleşecek olan “Kerkük Katliamı” bunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla ihtilal sonrası Irak’ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler, adeta Kerkük Katliamı’nın da habercisi olmuştur.

Türkiye’nin ise tüm yaşanan gelişmeleri diplomasi ve basın aracılığı takip ettiği, üstelik Irak yönetimini de yine aynı yollarla itidalli olmaya davet ettiği anlaşılmıştır. Fakat dolaylı yollardan gerçekleştirilen bu tarz müdahaleler dahi Türkiye açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Keza, Irak’ın kuzeyindeki tek Türk konsolosluğu olan Musul Konsolosluğu’nun kapatılması, Türkiye’nin doğrudan bölge ile olan tek irtibat kaynağının da ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Yine komşularında yaşanan her türlü gelişmenin Türkiye’yi de yakından ilgilendirdiği, dahası, etkilediği Irak’taki söz konusu gelişmelerle bir kez daha kanıtlanmıştır. Zira Irak’tan Türkiye’ye yönelik gerçekleşen göç ve iltica hareketleri bu açıdan küçümsenecek bir etki değildir. Türkiye’nin sürekli göçmen kabul ettiği ve iltica hakkı verdiği şeklindeki algının Ortadoğu halklarında artık yavaş yavaş oluşmaya başlaması, söz konusu göç hareketlerinin zaman içerisinde artarak devam etmesine sebep olmuştur. Bu ise uzun vadede Türkiye’nin demografik yapısında kırılğan hassasiyetler oluşturacağından oldukça dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA.), 30..1.0.0/ 123.790..3.
(10.03.1959).

Kurum Yayınları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [T.B.M.M. ZC.] (1959).
d.XI, c.7, (28 Şubat 1959), Ankara: T.B.M.M. Matbaası.

Kitap ve Makaleler

- Akçora, E. (2006). Cumhuriyetten Günümüze Türk-İrak İlişkileri ve Türkmenler. *İkinci Orta Doğu Semineri Düünden Bugüne Irak (27-29 Mayıs 2004 Bildiriler I)* Tam Metin içinde (s. 21-52).
- Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diploması*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bilgin, M. S. (1992). *Barzani*. İstanbul: Fırat Yayınları.
- Hürmüzlü, E. (2003). *Türkmenler ve Irak*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Koçak, N. (1999). Kerkük Katliamı. *Kardaşlık*, 1 (3), 24-25.
- Kutschera, C. (2001). *Kürt Ulusal Hareketi*. Başkaya, F. (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Nakip, M. (2007). *Kerkük'ün Kimliği*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Pamukçu, E. (1991). Kerkük Katliamı ve Kürt Senaryoları. *Kerkük*, 2(5), 5-7.
- Saatçi, S. (1996). *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*. İstanbul: Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Talabanî, N. (2005). *Kerkük Bölgesi'nin Araplaştırılması*. Avşar, Z. (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Turan, Ö. (1996). Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları. *Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel)*, 3 (1), 23-36.
- Yakuboğlu, E. (1976). *Irak Türkleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yılmaz, H. (2003). Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler. *Stratejik Analiz Dergisi*, 4(37), 23-35.

Tezler

- Hakkı, P. (2007). *Yeni Irak Anayasası'nın Getirdiği Sistem*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, S. (2005). *Irak Türkmenlerine Yapılan Katliamlar ve Bunun Türk Kamuoyuna Yansımaları (1924-1959)*. (Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi / Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Sürelî Yayınlar

- “İrak’ta Türkçe Konuşmak Yasak Edildi”. *Milliyet*, 25.04.1959.
- 3 Bin Iraklı İhtilâlcî Türkiyeye İltica Etti. *Son Posta*, 11.03.1959.
- Abdüsselâm Arif Dün Tevkif Edildi. *Hürriyet*, 05.11.1958a.
- Abdüsselâm Arif Irak’ta Neler Yapmak İstemiş. *Son Posta*, 15.11.1958.
- Akbaş, T. (1958). Kürtler İsyana Kışkırtılıyor. *Hadiselere Tercüman*, 13.11.1958.
- Ankaradaki Iraklı Türkler A.Menderes’e Telgraf Çekti, *Son Telgraf*, 09.11.1958.
- Arap Milliyetçiliği. *Vatan*, 29.07.1958.
- Araplar Arasında Nümayiş Düellosu. *Son Posta*, 13.03.1959.
- Arcayürek, D. (1963). İhtilâlcilerin Avukatı İfşa Ediyor: “Musul Ayaklanmasından Sonra Kerkükte Türkler de Öldürüldü”. *Cumhuriyet*, 14.02.1963.
- Aytek, Y. (1974a). Irak Türkleri ve Barzani (1). *İstanbul*, 30.03.1974.
- Aytek, Y. (1974b). Irak Türkleri ve Barzani (2). *İstanbul*, 31.03.1974.
- Aytek, Y. (1974c). Irak Türkleri ve Barzani (3), *İstanbul*, 01.04.1974.
- Aytul, T. (1959). İhtilâlden Sonra (2). *Milliyet*, 10.08.1959.
- Bağdat Elçimiz Irak’tan İlticalar Hakkında General Kasımla Konuştu. *Hürriyet*, 30.04.1959.
- Bağdat Paktı Ne Olacak?. *Cumhuriyet*, 15.07.1958a.
- Bağdat’da Nümayişler İki Gündür Devam Ediyor. *Hadiselere Tercüman*, 07.11.1958.
- Başvekil Kasım Irakta Duruma Hâkim Oldu. *Hürriyet*, 06.11.1958.
- Bazı Iraklılar Türk Sınırında Çadır Kuruyor. *Hürriyet*, 10.03.1959a.
- Bellislar, M. F. (1959). Iraktaki Huzursuzluk. *Hürriyet*, 05.05.1959.
- Bir Türk Kerkük’ü Dokuz Saat İçinde Terke Mecbur Edildi. *Vakit*, 12.11.1958.
- Coşar, Ö. S. (1958a). Irak Dahilî Harbe mi Giriyor?. *Cumhuriyet*, 07.11.1958.
- Coşar, Ö. S. (1958b). Irak’ın Bize Notası!. *Cumhuriyet*, 20.11.1958.
- Coşar, Ö. S. (1958c). Türkiye Dışı Türkler. *Cumhuriyet*, 11.11.1958.
- Coşar, Ö. S. (1959). Bastırılan İhtilal, *Cumhuriyet*, 11.03.1959.
- Dışişleri Bakanlığının Bildirisi, *Ulus*, 12.03.1959.
- Dün Irakta Hükûmet Darbesi Yapıldı N. Sait Paşa ve Abdülilah Öldürüldü. *Son Telgraf*, 15.07.1958.
- Evsal, V. (1958). Irakta Türklerin Acıklı Durumu. *Cumhuriyet*, 13.11.1958.

- Genç Kral Faysal'ın da Öldürüldüğü Anlaşıldı. *Hadiselere Tercüman*, 17.07.1958.
- General Tabakçalı Kurşuna Dizilecek. *Cumhuriyet*, 17.09.1959.
- Gl.Kasım Ordudan Endişe Ediyor. *Milliyet*, 14.12.1958.
- Hariciye Vekâletinin Bir Tebliği. *Son Telgraf*, 12.03.1959.
- Irak Ataşesi İdam Haberlerini Yalanlıyor. *Milliyet*, 06.01.1959.
- Irak Başvekilinin Basın Toplantısı. *Vakit*, 28.07.1958.
- Irak Bir Türkü Hudud Dışı Etti. *Cumhuriyet*, 12.11.1958.
- Irak Bize İzahat Verdi. *Milliyet*, 07.11.1958.
- Irak Dün Bize Bir Nota Verdi. *Milliyet*, 19.11.1958.
- Irak Hükûmeti Kerkükteki Türklere Baskı Yapıyor. *Hadiselere Tercüman*, 06.11.1958.
- Irak İhtilâl Hükûmeti Rusya ile Anlaşıyor. *Son Telgraf*, 19.07.1958.
- Irak İhtilâl Liderleri Arasında İhtilâf. *Son Posta*, 01.10.1958.
- Irak Komünist Bloka Kayıyor. *Milliyet*, 19.03.1959.
- Irak Konsoloslukların Kapatılmasını İstiyor. *Vakit*, 19.11.1958.
- Irak Nezdinde Teşebbüse Geçtik. *Milliyet*, 20.11.1958.
- Irak Tarafsız Bir Siyaset Güdecekmiş. *Son Telgraf*, 28.07.1958.
- Irak ve B.Trakya'dan Yurda İlticalar Artıyor. *Akşam*, 17.12.1958.
- Irak, Kerkük ve Musul Konsolosluklarımızı Kapatmamızı İstedi. *Son Posta*, 19.11.1958.
- Irak'da Yeni Bir Komplo. *Yeni Sabah*, 09.12.1958.
- Irak'ta Bir İsyân Çıktı. *Milliyet*, 09.03.1959.
- Irak'ta Bozguna Uğrayan Âsiler Suriye'ye Kaçıyor. *Hürriyet*, 12.03.1959.
- Irak'ta Çarpışma Devam Ediyor. *Milliyet*, 11.03.1959.
- Irak'ta Durum Gergin. *Akşam*, 07.11.1958.
- Irak'ta Durum Gergin. *Cumhuriyet*, 07.11.1958.
- Irak'ta Durum Karışık. Bağdat İle Kahire'nin Arası Açılıyor. *Hürriyet*, 11.03.1959.
- Irak'ta Dün 17 Kişi İdam Edildi. *Hürriyet*, 21.09.1959.
- Irak'ta Geçici Bir Anayasa İlan Edildi. *Vatan*, 28.07.1958.
- Irak'ta İhtilâl Gittikçe Genişliyor. *Hürriyet*, 10.03.1959b.
- Irak'ta İhtilâl Oldu. *Hürriyet*, 15.07.1958a.
- Irak'ta Kanlı İhtilâl. *Son Posta*, 15.07.1958a.
- Irak'ta Kızıl Nüfuzu Artıyor. *Milliyet*, 05.01.1959.
- Irak'ta Türk Düşmanı Unsurlar Faaliyette. *Milliyet*, 13.11.1958.
- Irak'ta Türklerle Kızıllar Arasında Çarpışma. *Son Posta*, 13.01.1959.
- Irak'ta Umumî Af. *Son Posta*, 08.09.1958.
- Irak'ta Vaziyet Karışıyor. *Milliyet*, 06.11.1958.
- Irak'ta, Türklere Baskı Yapılıyor. *Ulus*, 19.03.1959.
- Irak'taki Türk Konsoloslukları. *Hürriyet*, 20.11.1958.

- Irak'tan İltica Edenler Bin'i Buldu. *Milliyet*, 30.04.1959.
- Irak'tan Kitle Halinde İlticalar Devam Ediyor. *Son Posta*, 29.04.1959.
- Iraklı 700 Mülteci Doğu Anadolu'ya Yerleştirilecek. *Akşam*, 29.04.1959.
- Iraklı Liderler Arasında İhtilâf Baş Gösterdi. *Milliyet*, 13.09.1958.
- Irakta Dün Sabaha Karşı İhtilal Çıktı. *Cumhuriyet*, 15.07.1958b.
- Irakta İhtilâlin İkinci Günü. *Son Posta*, 16.07.1958.
- Irakta Yeni Bir Askerî Ayaklanma Oldu. *Son Posta*, 09.03.1959.
- Irakta Yeni Karışıklıklar. *Son Posta*, 06.11.1958.
- Iraktaki Türkler İçin Bir Tek Çare Kalıyor: Göç. *Akşam*, 26.04.1959.
- İhtilâl Hükûmeti Anlaşma Zemini Arıyor. *Son Posta*, 20.07.1958.
- İhtilalciler Bağdat Paktına Muhalif. *Hürriyet*, 15.07.1958b.
- İstanbuldaki Kerkük Türkleri Kürt Tecavüzünü Tel'in Ettiler. *Hürriyet*, 08.11.1958.
- İsyan Bastırıldı Şavvaf Öldürüldü. *Milliyet*, 12.03.1959.
- Kasım İhtilâl Arkadaşını Irak'tan Attı. *Milliyet*, 01.10.1958.
- Kerkük Katliamı. *Devlet*, 14.07.1969.
- Kerkük Kürtleri Türklere Saldırdı. *Hadiselere Tercüman*, 05.11.1958.
- Kerkük Olayları Ankarada Alâka ile Takip Ediliyor. *Hürriyet*, 07.11.1958.
- Kerkük Olayları Etrafında Irak Sefaretinin Tavzihi. *Cumhuriyet*, 15.11.1958.
- Kerkük Tekrar Karıştı. *Cumhuriyet*, 09.11.1958.
- Kerkük Türkleri Hakkında Irak'tan Malumat İstedik. *Son Posta*, 07.11.1958.
- Kerkük Türkleri Kızıl Kürtlerle Çarpıştı. Bir Türk Binbaşısı Öldü. *Son Posta*, 05.11.1958.
- Kerkük Türkleri Yine Tecavüze Uğradılar. *Hürriyet*, 09.11.1958.
- Kerkük'lü Türklere Baskı!. *Ulus*, 15.03.1959.
- Kerkük'te Durum Hâlâ Karışık. *Hadiselere Tercüman*, 08.11.1958.
- Kerkük'te Komünistler ATA'mızın Fotoğrafını Parçaladılar. *Hadiselere Tercüman*. 09.11.1958.
- Kerkük'te Kürtler Yine Türklere Saldırdılar. *Milliyet*, 09.11.1958.
- Kerküklü Türkler Can ve Mallarının Emniyet Altına Alınmasını İstiyorlar. *Vakit*, 06.11.1958.
- Kerküklü Türkler Hicrete Zorlanıyor. *Son Posta*, 10.11.1958.
- Kerküklü Türklere 5 Bin Kürt Saldırdı... *Hürriyet*, 05.11.1958b.
- Kerküklü Türklerin Müracaatı. *Cumhuriyet*, 06.11.1958.
- Kerkükte Askerî Tedbir Alındı. *Akşam*, 08.11.1958.
- Kerkükte Türklerle Komünistler Çarpıştı. *Son Posta*, 15.03.1959.
- Kerkükteki Yeni Çarpışmalarda Altı Kişi Öldü. *Cumhuriyet*, 13.01.1959.

- Kızıldemir, V. (1964a). Türklere Karşı (13). *Cumhuriyet*, 13.01.1964.
- Kızıldemir, V. (1964b). Türklere Karşı (14). *Cumhuriyet*, 14.01.1964.
- Kuzey Irak'ta Dün Ayaklanma Oldu. *Cumhuriyet*, 09.03.1959.
- Kuzey Irakta Yaşayan Türkler Sınırı Geçip Bize İltica Ediyorlar. *Vatan*, 29.04.1959.
- Kürtler Türkler İle Çarpıştı. *Milliyet*, 05.11.1958.
- Kürtler, Kerkük Türklerine Dün Yine Saldırdılar. *Vakit*, 09.11.1958.
- Melik, H. (1958). Barzani ve Kürtler (6). *Yeni İstanbul*, 07.06.1958.
- Musul Şehri Bombalandı. *Yeni Sabah*, 10.03.1959.
- Musul ve Basrada Nümayişler Oldu. *Milliyet*, 20.12.1958.
- Musul'da Çarpışma. *Ulus*, 13.02.1959.
- Nasır İhtilal Hükümetini Tanıdı. *Son Posta*, 15.07.1958b.
- Neftçi, N. (1958a). Kerkük'ten Geliyorum: Irak Anayasası Türkleri Tanımıyor. *Yeni Sabah*, 10.12.1958.
- Neftçi, N. (1958b). Kerkük'ten Geliyorum: Kerkükteki Son Olaylar ve Türklerin Kaderi, *Yeni Sabah*, 18.12.1958.
- Neftçi, N. (1958). Iraktan Geliyorum: Irak Türklerini Bekliyen Katliâm Tehlikesini Gözden Uzak Tutmamalıyız! (4). *Cumhuriyet*, 20.12.1958.
- Orta Doğu Karışıyor. *Vakit*, 05.11.1958.
- Peremeci, B. (1958). Irak Ne Yaptığını Bilmiyor. *Akşam*, 13.11.1958.
- Suriye'ye Sekiz Bin Irak'lı Âsi İltica Etti. *Yeni Sabah*, 13.03.1959.
- Us, A. (1958a). Kerkük Hadisesi. *Vakit*, 08.11.1958.
- Us, A. (1958b). Kürt Tahrikçiliği, *Vakit*, 11.11.1958.
- Us, A. (1959). Musul İsyanının Bastırılması...", *Vakit*, 14.03.1959.
- Yakuboğlu, E. (1963). General Kasım, Bir Türk Ailesini Bütün Fertleri ile Ortadan Kaldırıyordu, *Yeni İstanbul*, 18.02.1963.
- Yarım Milyon Türkün Mukadderatı İle Yakından Alakadar Oluyoruz. *Vakit*, 07.11.1958.
- Yazman, S. C. (1958). Irak'ta Üvey Evlât Muamelesi Gören: Kerkük'teki Türkler. *Hürriyet*, 09.12.1958.
- Yeni Irak Başvekili Konuştu. *Hadiselere Tercüman*, 28.07.1958.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 515-536
ISSN: 1302-6879

Şanlıurfa İlinin Yağış-Sıcaklık Eğilimleri Precipitation-Temperature Trends of Şanlıurfa Province

• Neşe DUMAN*
Mustafa Recep İRCAN**

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
Çankırı/Türkiye.
Assoc. Prof., Çankırı Karatekin University,
Faculty of Literature, Department of
Geography, Çankırı /Turkey.
neseduman@karatekin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5398-8388

** Yüksek Lisans Mezunu, Çankırı
Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Çankırı/Türkiye.
Graduate Student, Çankırı Karatekin
University, Institute of Social Sciences,
Department of Geography,
Çankırı/Turkey
mustafarecepircan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3787-7688

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

03/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

20/10/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2021

Atf: Duman, N. & İrcan, M. R. (2021).
Şanlıurfa İlinin Yağış-Sıcaklık Eğilimleri.
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi, 54, 515-536

Citation: Duman, N. & İrcan, M. R.
(2021). Precipitation-Temperature
Trends of Şanlıurfa Province. Van
Yüzüncü Yıl University the Journal of
Social Sciences Institute, 54, 515-536

Öz

Makro iklim özelliği itibarıyla büyük çoğunluğu Akdeniz İklim sahası içerisinde yer alan Türkiye, insan kaynaklı iklim değişikliğinden olumsuz bir şekilde etkilenecek sahalardan birinde yer almaktadır. İklim değişikliği sonucu yaşanan ekstrem hava olayları, küresel ısınma, kuraklıklar, seller vb. birçok durum ülkemizin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biridir. Ortalama sıcaklıklardaki ve yağışlardaki artma/azalma eğilimleri, bu konuda hazırlanan/hazırlanacak çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, makro iklim sahası itibarıyla Akdeniz iklim bölgesinde yer alan Şanlıurfa ilinin yağış ve sıcaklık eğilimleri analiz edilmiştir. 1965-2019 yılları arasında ölçümlerinin yapıldığı yağış-sıcaklık verileri Mann-Kendall ve Sen Slope yöntemiyle yıllık ve mevsimlik olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular araştırma sahasındaki Akçakale ve Ceylanpınar istasyonlarının yağış eğilimlerinde anlamlı azalmaların yaşandığını (Azalmaların anlamlılık düzeyi: Akçakale'de 0.05; Ceylanpınar'da 0.01'dir); Şanlıurfa merkez ve Birecik istasyonlarında ise anlamlı olmayan azalmaların yaşandığını; Siverek istasyonunda ise anlamlı olmayan artışların yaşandığını ortaya koymaktadır. Sıcaklık eğilimlerinde ise araştırma sahasındaki tüm istasyonların 0.001 anlamlılık düzeyinde artışların yaşandığını göstermektedir. Özellikle araştırma sahasında son yıllarda azalan yağış eğilimine karşın artan sıcaklık eğilimi dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Mann-Kendall trend analizi, yağış, sıcaklık, Şanlıurfa.

Abstract

Turkey, most of which is located in the Mediterranean climate zone due to its macro climate, is located in one of the areas that will negatively be affected by human-induced climate change. Extreme weather events are experienced as a result of climate change, global warming, droughts, floods, etc. Many situations are one of the most important problems faced by our country. Increase/decrease tendencies in average temperatures and precipitation reveal the importance of the studies on this subject. In this study, the precipitation and temperature trends of Şanlıurfa province, which is located in the Mediterranean climate region in terms of macroclimate in the Southeastern Anatolia Region of Turkey, have been analyzed. The precipitation-temperature data measured between 1965-2019 were analyzed annually and seasonally using the Mann-Kendall and Sen Slope method. The findings obtained show that there was a significant decrease in the precipitation tendencies of Akçakale and Ceylanpınar stations in the research area (Significance level of the decreases: 0.05 in Akçakale; 0.01 in Ceylanpınar). On the other hand, insignificant decreases were experienced in Şanlıurfa centre and Birecik stations; It reveals that insignificant increases were experienced at Siverek station. It is to show that there was an increase of 0.001 significance level in all stations in the research area in temperature trends. Especially in the research area, despite the decreasing precipitation trend in recent years, the increasing temperature tendency is remarkable.

Keywords: Mann-Kendall trend analysis, precipitation, temperature, Şanlıurfa.

Giriş

Yağış, sıcaklık, basınç gibi elemanlar iklimin temel öğeleri arasında yer almaktadır. Özellikle küresel iklim varyasyonlarının belirlenmesiyle zamansal ve mekânsal değişikliklerin iklim değişikliği perspektifinde incelenmesinde yağış ve sıcaklık önemli bir yere sahiptir. Nitekim birçok araştırmacı (Bahadır, 2011; Lazaro vd., 2001; Tatlı, 2017; Tecer ve Cerit, 2009; Tosiç ve Ukaseviç, 2005; Türkeş, 1996; Türkeş vd., 2002; Xoplaki vd., 2004) yağış ve sıcaklıklarda meydana gelen değişkenlikleri bu yönüyle incelemiştir.

İklim, dünyanın 4,5 milyar yıllık tarihi boyunca birçok kez değişiklikler göstermiştir. (Gönençgil ve İçel, 2010). Geçmişte doğal ve yavaş gelişen iklim sistemi, sanayi devrimi sonrası insan kaynaklı artan sera etkisine bağlı olarak yeryüzünün uzun dalgalı ısınım yoluyla soğuma etkinliğini zayıflatıp daha fazla ısıtma eğilimindeki bir pozitif ısınım zorlamanın oluşmasına neden olur. Bu durum, “Yerküre/atmosfer ortak sisteminin enerji dengesine yapılan pozitif katkı” olan Radyatif zorlanmış sera etkisi olarak adlandırılır (Türkeş, 2008: 31). Radyatif zorlanmış sera etkisi, atmosferdeki doğal sera gazlarının etkisinin kuvvetlenerek yeryüzünde ve atmosferin alt

katmanlarında (alt ve orta troposfer) saptanan sıcaklık artışıyla ekstrem hava olaylarının (aşırı sıcaklar/soğuklar, seller, kuraklıklar vb.) yaşanmasına neden olmaktadır.

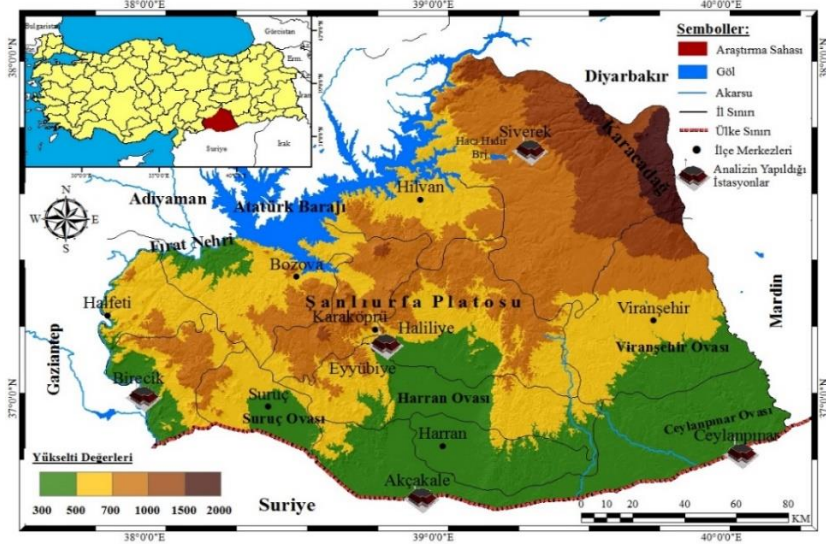
İklim değişikliğine bağlı olarak yağış ve sıcaklık parametrelerinde meydana gelen değişimler, iklimin genel yapısının anlaşılması açısından önemli ipuçları vermektedir. Bu nedenle iklim değişikliğiyle ilgili hazırlanan çalışmalarda yağış ve sıcaklık eğilimlerine odaklanılmıştır (Coşkun, 2020: 522). İklim değişikliğiyle yeryüzündeki ortalama yüzey sıcaklığında gözlenen ısınma eğiliminin yeryüzündeki dağılışı aynı olmamakla beraber, 40°K-70°K enlemleri arasındaki sahaların uzun süreli ısınma eğilimini daha fazla gerçekleştireceği ön görülmektedir. Yani iklim değişiminin en büyük etkileri Türkiye'nin de içinde bulunduğu orta enlemler ve yüksek enlemlerde ortaya çıkacaktır (Cosun ve Karabulut, 2009: 42; Kızılelma vd., 2015: 2). Akdeniz havzası, gerek Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC, 2007; 2012; 2013) raporlarında gerekse yayımlanan birçok çalışmada iklim değişikliği etkilerine karşı hassas olan alanlardan biri olarak ifade edilmektedir (Acar, 2018; Maheras vd., 2006; Kuglitsch vd., 2010; WMO, 2016). Bu etkileri itibarıyla Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Şanlıurfa ili bu değişimden etkilenecek hassas ve kırılgan sahada yer almaktadır (Türkeş, 2017; Türkeş, 2020). Özellikle saha Türkiye'deki yağış azlığına bağlı olarak kuraklık ve çölleşme; ani yağışlara bağlı olarak yaşanan sel gibi doğa olaylarından zarar görebilecek alanlardan birini oluşturmaktadır. İklim parametrelerinde görülen ya da görülecek ekstrem değişiklikler bölgedeki su kaynaklarını, tarımsal verimi ve arazi degradasyonu gibi önemli birçok problemlerin yaşanmasına neden olabilir.

Bu çalışmada, Şanlıurfa ilinde yer alan 5 meteoroloji istasyonunun aylık yağış ve ortalama sıcaklık verileri kullanılarak yıllık-mevsimlik eğilimleri incelenmiş ve eğilim olup olmadığını belirlemek hedeflenmiştir. Çalışmanın veri ve yöntem bölümünde araştırma sahasının bulunduğu konuma ve çalışmada kullanılan metodolojiye yer verilmiştir. Bulgular kısmında analiz sonucunda elde edilen bulgular açıklanmıştır. Tartışma bölümünde çalışmada elde edilen bulgular ile ilgili literatürdeki çalışmalar tartışılmıştır. Sonuç kısmında ise bulguların genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

1. Veri ve Yöntem

Şanlıurfa ili Türkiye'nin 37°49'12"- 40°10'00" doğu boylamları ile 36°41'28"- 37°57'50" kuzey enlemleri arasında yer almaktadır (Şekil 1). Çalışmada Şanlıurfa ilindeki Merkez, Akçakale,

Birecik, Ceylanpınar ve Siverek istasyonlarının yağış ve sıcaklık değerinin ne yönde eğilim gösterdiğinin belirlenmesi için Mann-Kendall ve Sen Slope yöntemi kullanılmıştır.

Şekil 1. Araştırma sahasının lokasyonu ve meteoroloji istasyonları.

Yapılan analizde Şanlıurfa Meteoroloji İl Müdürlüğünden alınan 1965-2019 yağış ve sıcaklık verileri kullanılmıştır. Türkiye’de meteorolojik değişkenlerin ölçümüne Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlanmasına (Yılmaz ve Çiçek, 2016: 3975) rağmen, araştırma sahasında bulunan bazı istasyonların (Halfeti, Harran ve Suruç) son zamanlarda kurulmuş olması, bazı istasyonların (Bozova, Hilvan ve Viranşehir) yıllar arası birçok yılda ölçüm eksikliğinin bulunması nedeniyle kullanılan yöntemden bu istasyonlar (Bozova, Halfeti, Harran, Hilvan, Suruç ve Viranşehir) muaf tutulmuştur. Yapılan analizlerde 30 yılın üstünde sürekli ölçümlerin yapıldığı Şanlıurfa merkez, Akçakale, Birecik, Ceylanpınar ve Siverek istasyonlarının yağış ve sıcaklık eğilimleri analiz edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırma sahasındaki istasyonların bilgileri.

İstasyonlar	İstasyon No.	Enlem (Kuzey)	Boylam (Doğu)	Yükselti (Metre)	Ölçüm Aralığı
Merkez	17270	37° 09'	38° 47'	550	1965-2019
Akçakale	17980	36° 43'	38° 56'	365	1965-2019

Birecik	17966	37° 00'	37° 58'	347	1965-2019
Ceylanpınar	17968	36° 50'	40° 01'	360	1965-2019
Siverek	17912	37° 45'	39° 19'	801	1965-2019

Mann-Kendall Testi

Mann-Kendall testi ile Sen'in eğim tahminleri, azalan-artan yağış-sıcaklık eğilimlerinin istatistiksel anlamlılık düzeylerini belirlemek için kullanılır. Kendall'in tau istatistiği olarak da bilinen bu test, hidro-meteorolojik zaman serileri içerisindeki trendlerin tespit edilmesinde sıklıkla kullanılan bir analizdir (Zhang vd., 2001; Yue vd., 2002).

Mann Kendall S testi istatistiği Formül 1'deki şekliyle belirlenir. Bu eşitlikteki $(x_j - x_k)$ değeri ise Formül 2 ile hesaplanır:

$$S = \sum_{k=1}^{n-1} \sum_{j=k+1}^n \text{sgn}(x_j - x_k) \quad [1]$$

$$\text{sgn}(x_j - x_k) = \begin{cases} +1 & \text{Eğer } (x_j - x_k) > 0 \\ 0 & \text{Eğer } (x_j - x_k) = 0 \\ -1 & \text{Eğer } (x_j - x_k) < 0 \end{cases} \quad [2]$$

x_j ile x_k 'daki değerler j ve k yıllarındaki yıllık değerleri; n : veri sayısını; sgn : işaret fonksiyonunu ifade etmektedir.

Eğer veri sayısı 10'dan büyükse ($n > 10$ ise) S ortalama ile varyansla yaklaşık olarak normal dağılır. Bu durumda ise Z testi kullanılır. Bunun için ilk olarak, S 'nin varyansı, bağların mevcut olabileceğini hesaba katan Formül 3'deki denklemlerle hesaplanır:

$$\text{Var}(S) = \frac{1}{18} \left[n(n-1)(2n+5) - \sum_{p=1}^q t_p(t_p-1)(2t_p+5) \right] \quad [3]$$

Formül 3'deki q bağlı grupların sayısını; t_p ile p^{th} ise gruptaki veri değerlerinin sayısını ifade etmektedir.

Test istatistiği olan Z değeri Formül 1'deki S ile Formül 3'deki $\text{Var}(S)$ kullanılarak Formül 4'deki denklemlerle elde edilir:

$$Z = \begin{cases} \frac{S - 1}{\sqrt{\text{Var}(S)}} & \text{Eğer } S > 0 \\ 0 & \text{Eğer } S = 0 \\ \frac{S + 1}{\sqrt{\text{Var}(S)}} & \text{Eğer } S < 0 \end{cases} \quad [4]$$

Elde edilen Z 'nin pozitif değeri artan, negatif değeri ise azalan gidişin olduğunu gösterir. Değerlerin anlamlılık seviyeleri (α) ise 0,001; 0,01 ve 0,05'tir (Salmi vd., 2002). Bu metot eksik verilerin varlığına izin verdiği için ve verilerin belirli bir dağılıma uyma zorunluluğu aramadığı için kullanışlıdır (Yu vd., 1993).

1.1.Sen'in Trend Eğim Metodu

Zaman serisi içerisinde linear bir trend mevcut ise gerçek eğilimi tahmin etmek için Sen'in parametrik olmayan metodu kullanılır. Bu durum eğilimin doğrusal olduğunun varsayılabilirdiği durumlarda kullanılabilir (Salmi vd., 2002). Linear model $f(t) = Q_t + B$ olarak açıklanır.

Burada j ve k zamanındaki veriler x_j ve x_k olmak üzere ($j > k$ olmak şartı ile);

$$N = \frac{n(n - 1)}{2} \quad [5]$$

n : Zaman periyotlarının sayısını ifade etmektedir. Q_i ($i= 1,2, \dots, n$) değeri Formül 6'deki denklemle elde edilir.

$$Q_i = \frac{(x_j - x_k)}{j - k} \quad (j = 1, 2, \dots, N) \quad [6]$$

Elde edilen Q_i değeri küçükten büyüğe doğru sıralanır. N adet Q_i değerlerinin medyanı, Sen'in eğim estimatörünü yani linear eğim parametresini tahmin etmektedir. N sayısının tek olması durumunda Formül 7; çift olması durumunda ise Formül 8 kullanılır:

$$Q = Q_{(N+1)/2} \quad [7]$$

$$Q = \left\{ \frac{1}{2} [Q_{N/2} + Q_{(N+2)/2}] \right\} \quad [8]$$

1.2.Mann-Kendall Sıra İlişki Katsayısı

Mann-Kendall (M-K), tau'nun (τ) hesaplanmasında, çözümlemesi yapılan x_i gözlemleri, orijinal dizisi yerine küçükten büyüğe dizilmesi sonucunda oluşan sıra numaralarındaki **ki** dizileri üzerine oluşturur. Yani öncelikle her terimin kaçınıcı sırada yer aldığını bulur ve buna göre sıralı dizi **ki** elde edilir. Daha sonrasında P

istatistiği hesaplanır. Elde edilen **ki** dizilerindeki birinci terimin değeri ikinci terimin değerinden N 'inci terime kadar dizide bulunan tüm terimlerin değerleriyle karşılaştırılır. k_1 'i aşan terimlerin sayısı bulunarak n_1 olarak gösterilir. Aynı işlem ikinci terim değeri ile ondan sonraki terimler terimler arasında yapılır ve k_2 'yi aşan sonraki terimlerin sayısı n_2 olarak gösterilir. Yapılan işlemler k_{n-1} 'e kadar dizideki her terim için yapılır. n_i 'lerin toplamı Formül 9'da gösterilen P istatistiğinin elde edilmesini sağlar (Türkeş vd., 2007: 62; Türkeş, 2011: 86).

$$P = \sum_{i=1}^n r_i \quad [9]$$

Mann-Kendall örneklem değeri (τ) N ve P 'den yararlanılarak Formül 10'daki gibi hesaplanır:

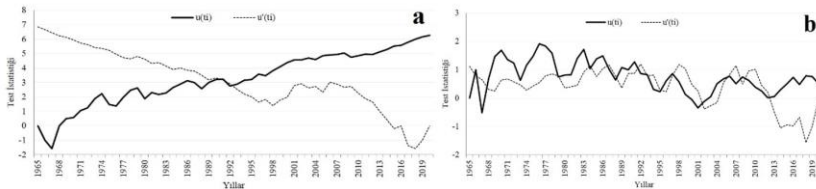
$$\tau = \frac{4P}{N(N-1)} - 1 \quad [10]$$

Tau (τ)'nun anlamlılık sınaması (τ_t), Formül 11'teki gibi hesaplanır:

$$\tau_{(t)} = 0 \mp t_g \sqrt{\frac{4N+10}{9N(N-1)}} \quad [11]$$

Burada t_g normal dağılımda istenilen anlamlılık düzeyine karşılık gelen değeri oluşturmaktadır. Uygulamalarda t_g için %95 güven aralıklarına karşılık gelen 1.960 kritik değeri kullanılabilir. Bu değer 0'dan büyük olması durumunda artan, 0'dan küçük olması durumunda ise azalan yönde bir eğilimin olduğu söylenebilir (Mann, 1945; Kendall, 1975; Türkeş vd., 2007: 62; Türkeş, 2011: 86).

Mann-Kendall $u(t)$ değerinin anlamlı olması durumunda $u(t)$ sıfırdan büyük ise artan sıfırdan küçük ise azalan yönde bir eğilimin olduğu kabul edilebilir. M-K sınamasının ardışık çözümlemesinden elde edilen $u(t)$ ve $u'(t)$ değerlerinde temel bir kural olarak her iki eğrinin de birkaç kez üst üste gelişi dizide herhangi bir eğilimin bulunmadığını; her iki eğrinin birbirini kesip ayrıldıktan sonraki nokta artma/azalma eğiliminin başladığı nokta ya da değişkenlik noktası olarak kabul edilir (Şekil 2) (Sneyers, 1990; Türkeş, 1996; Türkeş vd., 2002a)

Şekil 2. $u(t)-u'(t)$ grafiğinde eğilimin olması (a) olmaması (b) durumu.

Çalışmadaki Mann-Kendall Sen Slope trend analizi Finlandiya Meteoroloji Enstitüsü tarafından hazırlanan MAKENSES Excel paket programı kullanılarak analizler yapılmıştır (Salmi vd., 2002).

2. Bulgular

Çalışmada Şanlıurfa ilindeki Şanlıurfa merkez, Akçakale, Birecik, Ceylanpınar ve Siverek istasyonlarının Mann-Kendall (MK), Sen Slope (S) yöntemleriyle yağış ve sıcaklık trend analizi yapılmıştır. Analizler mevsimlik ve yıllık olarak gerçekleştirilip yağış ve sıcaklıklarda istatistiksel olarak anlamlı artma/azalma eğiliminin olup olmadığı değerlendirilmiştir. Buna göre elde edilen Z değerinin kritik anlamlılık düzeyi %95 güven aralığında yorumlanmıştır. Z değeri +1.96'ya eşit ya da büyük ise anlamlı artan; -1.96'ya eşit ya da küçük ise anlamlı azalan trend olduğu kabul edilmiştir. Bu değer ± 1.96 değerleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı olmayan eğilimin olduğu kabul edilmiştir.

2.1. Yağış Dizilerindeki Eğilimler

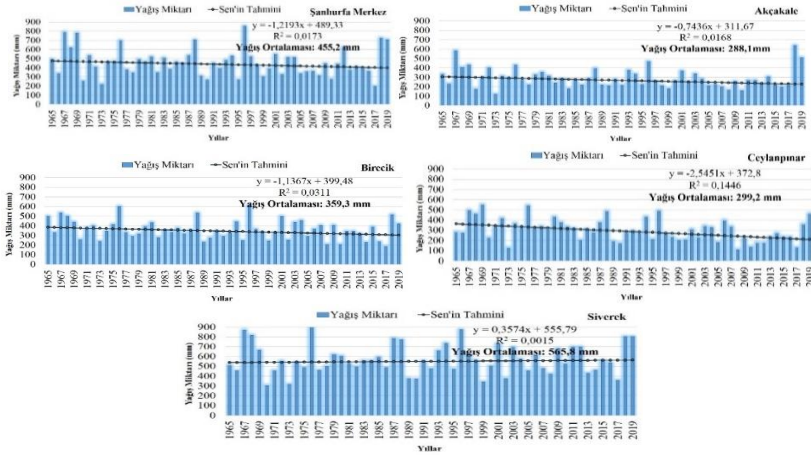
Şanlıurfa ilindeki istasyonların uzun yıllık (1965-2019) ortalama yağış değerleri güneydeki Akçakale (228,1mm) ve Ceylanpınar (299,2mm) istasyonlarından kuzeydeki Siverek (455,2mm) istasyonuna doğru artmaktadır. Yapılan eğilim sonuçlarına göre Siverek istasyonundaki yağışlarda anlamlı olmayan artışlar görülürken, diğer istasyonlarda anlamlı olan/olmayan azalma eğilimlerinin varlığı görülmektedir.

Şekil 3'teki grafiklerde yağış değerlerinin Sen'in tahminine göre eğilimleri görülmektedir. Yağıştaki azalma eğilimin en fazla olduğu istasyonun azalma trendiyle Ceylanpınar'da olduğu (-2,5mm/yıl); en az olduğu istasyonun ise Akçakale (-0,7mm/yıl) olduğu görülmektedir. Diğer istasyonlardaki azalma eğilimleri Şanlıurfa merkezde -1,2mm/yıl; Birecik'te -1,1 mm/yıl'dır. Araştırma sahasında tek artma eğilimine sahip olan Siverek istasyonundaki artma eğilimi ise 0,4 mm/yıl'dır (Şekil 3).

Mann-Kendall (M-K) Sen Slope Testi (S) sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. Mann Kendall (Z değeri) yıllık ortalama yağış miktarı sonuçlarına göre: Akçakale ve Ceylanpınar istasyonlarında istatistiksel olarak anlamlı azalmaların varlığı kabul edilirken (Akçakale'de azalma eğilimi 0.05 düzeyinde anlamlı; Ceylanpınar'da 0.01 düzeyinde anlamlı azalmalar görülmektedir); Merkez ve Birecik istasyonlarında istatistiksel olarak anlamlı olmayan azalmaların;

Siverek istasyonunda ise istatistiksel olarak anlamlı olmayan artışların yaşandığı görülmektedir (Tablo 2).

M-K mevsimlik yağış eğilimlerinde ilkbahar ve kış mevsimlerinde Ceylanpınar'da istatistiksel olarak anlamlı azalmaların yaşandığı (İlkbahar mevsimindeki azalma 0.05; yaz mevsimindeki azalma 0.01 düzeyinde anlamlıdır) görülürken aynı mevsimlerde diğer istasyonlarda anlamlı olmayan azalmaların yaşandığı; yaz mevsiminde tüm istasyonlarda anlamlı olmayan artışların yaşandığı; sonbahar mevsiminde ise Şanlıurfa merkez, Akçakale ve Birecik'te anlamlı olmayan artışların; Birecik ve Ceylanpınar'da ise anlamlı olmayan azalmaların yaşandığı görülmektedir (Tablo 2).

Şekil 3. Araştırma sahasındaki istasyonların yağış eğilimleri (1965-2019).

Tablo 2. Araştırma sahasındaki istasyonların Mann-Kendall, Sen Slope yağış eğilimleri.

İstasyonlar		Yıllık	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Merkez	Mann-Kendall	-1,09	-1,09	1,05	0,04	-0,89
	Sen'in Tahmini	-1,39	-0,67	0,03	0,04	-0,97
Akçakale	Mann-Kendall	-2,00*	-0,90	0,62	0,45	-1,68
	Sen'in Tahmini	-1,44	-0,47	0,00	0,09	-0,91
Birecik	Mann-Kendall	-1,65	-0,94	0,57	-0,86	-0,85
	Sen'in Tahmini	-1,34	-0,50	0,01	-0,27	-0,55
Ceylanpınar	Mann-Kendall	-2,92**	-2,00*	0,72	-1,14	-2,89**

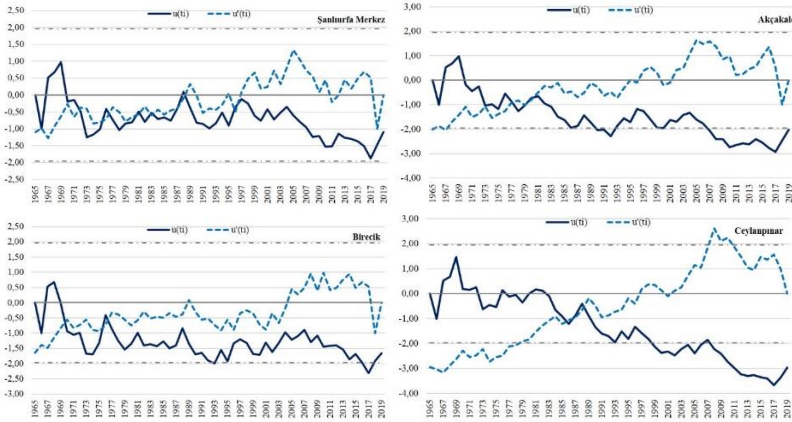
Şanlıurfa İlinin Yağış-Sıcaklık Eğilimleri

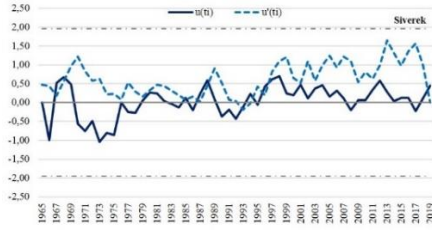
Siverek	Sen'in Tahmini	-2,68	-1,00	0,00	-0,30	-1,42
	Mann-Kendall	0,45	-0,70	1,66	0,57	-0,10
	Sen'in Tahmini	0,51	-0,46	0,12	0,26	-0,18

*: 0.05: düzeyinde; **:0.01 düzeyinde; ***:0.001 düzeyinde anlamlıdır.

Sen Slope Testi sonuçlarına göre yıllık yağış eğilimleri, Siverek istasyonu dışında sahadaki tüm istasyonlarda pozitif eğilim; İlkbahar ve kış mevsimi yağışlarında tüm istasyonlarda negatif eğilim; yaz mevsiminde pozitif eğilim (Ceylanpınar ve Akçakale istasyonlarında bu mevsimde eğilim yoktur); sonbaharda ise Birecik ve Ceylanpınar'da negatif eğilim, Şanlıurfa merkez, Akçakale ve Siverek'te pozitif eğilim göstermektedir (Tablo 2).

Yıllık yağış miktarlarında gözlenen değişim, M-K u(ti) ve u'(ti) çizimlerine dayanan değerlendirmelerle ortaya konulmuştur. Bu değerlendirmelere göre yağışlardaki azalma Akçakale istasyonunda %5 anlamlı iken; Ceylanpınar istasyonunda %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu iki istasyondaki azalmalardan Ceylanpınar istasyonunda son 20 yıldaki azalmalardan ilk 10 yılda görüleni %5 düzeyinde anlamlı iken geriye kalan diğer 10 yıldaki yağışlar ise %1 düzeyinde anlamlıdır. Akçakale istasyonunda son 10 yıldaki yağışlar %5 düzeyinde anlamlı azalmalar göstermektedir (Şekil 4).

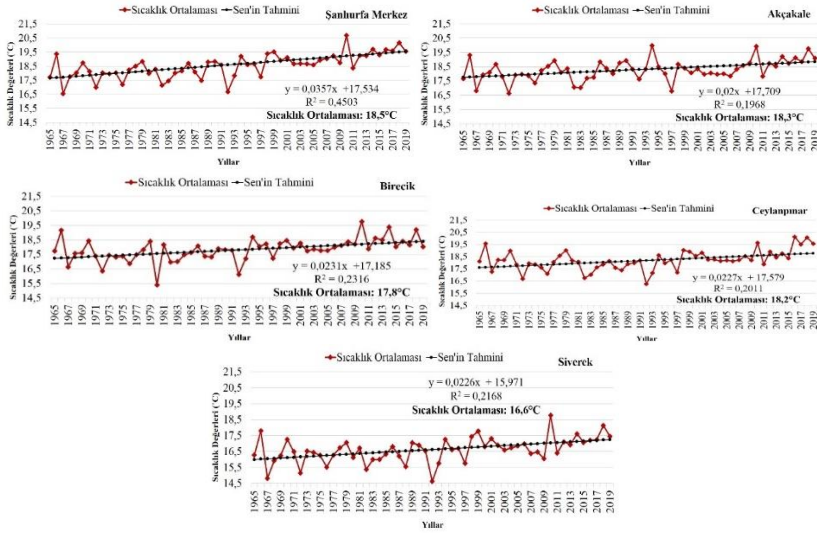

Şekil 4. Araştırma sahasındaki istasyonların Mann-Kendall sınamasının ardışık çözümlenmesinden elde edilen yıllık $u(t)$ - $u'(t)$ yağış dizilerindeki eğilimler (---) normal dağılımın 0.05 anlamlılık düzeyindeki $\pm 1,96$ değerini göstermektedir).

2.2. Sıcaklık Dizilerindeki Eğilimler:

Araştırma sahasındaki istasyonların uzun yıllık ortalama sıcaklıkları (1965-2019) güneydeki Akçakale ($18,3^{\circ}\text{C}$), Ceylanpınar ($18,2^{\circ}\text{C}$) istasyonları ile Şanlıurfa merkezden ($18,5^{\circ}\text{C}$) kuzeydeki Siverek ($16,6^{\circ}\text{C}$) istasyonuna doğru azalmaktadır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen trend denklemi eğilimlerine göre sıcaklıklar anlamlı artış eğilimindedir. Uzun yıllık ortalama sıcaklıklarda yaşanan artış eğiliminin en fazla olduğu istasyon Şanlıurfa merkez ($0,04^{\circ}\text{C}/\text{yıl}$)'dir. Diğer istasyonlardaki artış eğilimi ise (Akçakale, Birecik, Ceylanpınar ve Siverek'te) $0,02^{\circ}\text{C}/\text{yıl}$ 'dir (Şekil 5). Şanlıurfa merkezdeki sıcaklık eğiliminin, tropikal kökenli hava kütlelerinin daha çok etkisinde kalan güneydeki Akçakale ve Ceylanpınar istasyonlarından daha yüksek eğilim göstermesi, iklim değişikliğine bağlı olarak tropikal kökenli hava kütlelerinin sıklığı yanında şüphesiz ki Şanlıurfa merkezdeki şehirsal ısı adasıyla da ilişkili olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim bu durum Şanlıurfa merkezdeki uzun yıllık ortalama sıcaklıkların ($18,5^{\circ}\text{C}$); yükseltisi daha az ve olan Şanlıurfa merkeze göre, Akçakale ($18,3^{\circ}\text{C}$) ve Ceylanpınar ($18,2^{\circ}\text{C}$) istasyonlarındaki sıcaklıklardan daha yüksek değer göstermesi, sahadaki kentsel ısı adasıyla ilişkili olarak artışların yaşanabileceğini ortaya koymaktadır (Şekil 5).

Şanlıurfa İlinin Yağış-Sıcaklık Eğilimleri

Şekil 5. Araştırma sahasındaki istasyonların sıcaklık eğilimleri (1965-2019).

Uzun yıllık ortalama sıcaklıkların Mann-Kendall (M-K) Sen Slope Testi sonuçlarına göre; artış (pozitif) eğilimi görülmektedir. Bu artışlar yıllık ve yaz sıcaklık ortalamalarında 0.001 düzeyinde anlamlıdır (Sadece Ceylanpınar'da yaz mevsimindeki sıcaklık ortalamaları 0.01 düzeyinde anlamlıdır). Kış mevsimindeki sıcaklıklar Şanlıurfa merkez, Birecik ve Siverek istasyonlarında 0.01 düzeyinde anlamlı iken; Akçakale'de 0.05 düzeyinde anlamlıdır. Sonbahar mevsimindeki sıcaklıklar, Şanlıurfa merkez istasyonunda 0.001 düzeyinde; Ceylanpınar istasyonunda 0.05 düzeyinde anlamlıdır. İlkbahar mevsimindeki artışlar ise Şanlıurfa merkez istasyonunda 0.001 düzeyinde; Birecik istasyonunda 0.01 düzeyinde; Ceylanpınar ve Siverek istasyonlarında 0.05 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 3). Sen Slope eğilim sonuçlarına göre; bütün istasyonlarda yıllık/mevsimlik sıcaklıklarda artış eğilimi hâkimdir. Artış eğilimleri 0,01 °C/yıl ile 0,05 °C/yıl arasında değişmektedir. Artış eğiliminin en yüksek olduğu istasyon (0,03°C/yıl ile 0,05°C/yıl arasında değişen artış eğilimiyle) Şanlıurfa merkez iken; en az olduğu istasyon Akçakale (0,02°C/yıl ile 0,01°C/yıl arasında değişen artış eğilimiyle)'dir (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırma sahasındaki istasyonların Mann-Kendall, Sen Slope sıcaklık eğilimleri.

İstasyonlar	Yıllık	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış	
Merkez	Mann-Kendall	5,58***	3,66***	5,63***	3,35***	3,13**
	Sen'in	0,04	0,04	0,05	0,03	0,03

	<i>Tahmini</i>					
Akçakale	Mann-Kendall	3,41***	1,92	3,85***	1,76	2,10*
	<i>Sen'in Tahmini</i>	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02
Birecik	Mann-Kendall	4,07***	2,89**	3,36***	1,83	2,77**
	<i>Sen'in Tahmini</i>	0,02	0,03	0,02	0,01	0,03
Ceylanpınar	Mann-Kendall	3,55***	2,12*	3,26**	2,41*	1,95
	<i>Sen'in Tahmini</i>	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Siverek	Mann-Kendall	3,77***	2,36*	3,94***	0,64	2,66**
	<i>Sen'in Tahmini</i>	0,02	0,03	0,03	0,01	0,03

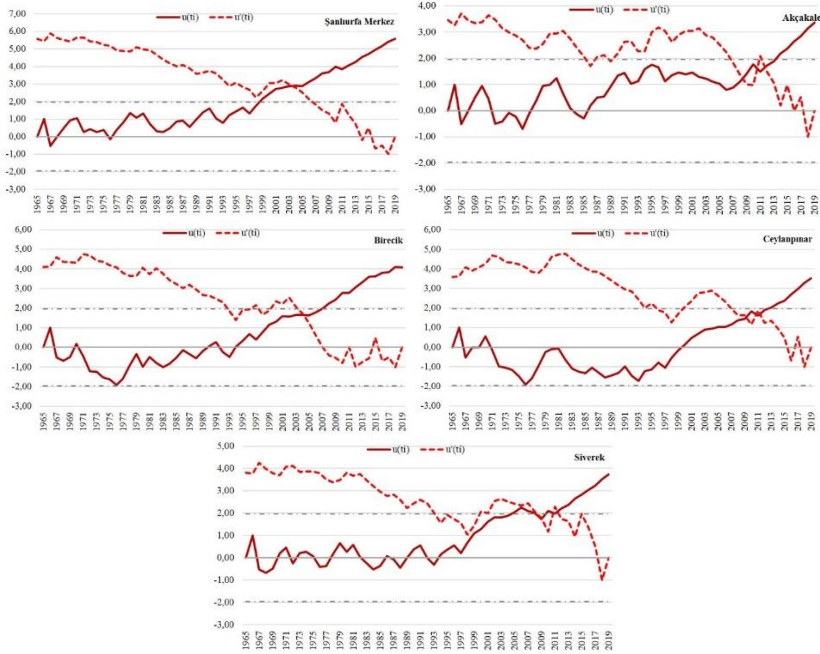
*: 0.05; düzeyinde; **:0.01 düzeyinde; ***:0.001 düzeyinde anlamlıdır.

Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan araştırma sahasının gerek güneyindeki tropikal kökenli dolaşimlarla sıkı etkileşim halinde olduğu gerekse şehirselleşen alanlardaki yapılaşmalara bağlı yaşanan şehir ısı adası etkisiyle sıcaklık değerlerinin zaman serisi içerisinde yüksek değerlerde seyretmesine neden olmuştur. Sıcaklıklarda yaşanan bu artış şehirleşmenin en yoğun olduğu Şanlıurfa merkez için özellikle dikkat çekicidir.

Yıllık sıcaklık ortalamalarındaki gözlenen değişimler $u(t)$ ve $u'(t)$ çizimlerine dayanarak değerlendirildiğinde sıcaklık artışlarının uzun süreli sistematik artış eğiliminde olduğu ve %1'i (+3.291) aştığı görülmektedir. Bu istasyonlardaki uzun süreli anlamlı ve kuvvetli ısınma eğilimlerinin Şanlıurfa merkez ve Birecik istasyonlarında 2003 yılından sonra; Akçakale, Ceylanpınar ve Siverek istasyonlarında ise 2010 yılından sonra belirgin bir şekilde yaşandığı görülmektedir (Şekil 6).

Şanlıurfa İlinin Yağış-Sıcaklık Eğilimleri

Şekil 6. Araştırma sahasındaki istasyonların Mann-Kendall sınavasının ardışık çözümlemesinden elde edilen yıllık $u(t)$ - $u'(t)$ yağış dizilerindeki eğilimler ((---) normal dağılımın 0.05 anlamlılık düzeyindeki $\pm 1,96$ değerini göstermektedir).

3. Tartışma

Makro iklim koşulları altında incelendiğinde Türkiye'nin büyük bir bölümü subtropikal kuşakta karaların batı kısmında oluşan ve "Akdeniz İklim Tipi" olarak da tanımlanan jenetik bir iklim sahası içerisinde bulunur. Bu sahanın kuzeyinde kutbi (mP/cP); güneyinde ise tropikal hava kütlelerinin (mT/cT) çekirdek sahaları bulunmaktadır (Eriñç, 1996: 295).

Etkili olan bu hava kütleleri değişik denizler ve kara parçalarının takip ederek çeşitli değişikliklere uğrarlar. Ayrıca topoğrafyada kısa mesafedeki hızlı değişim gibi özellikler de Türkiye ikliminde etkili olan en önemli parametrelerden biridir (Kadioğlu, 2007: 90). Gerek planeter gerekse coğrafı faktörlere bağlı olarak Türkiye'de farklı iklim tiplerine sahip çeşitli iklim bölgeleri ortaya çıkmıştır.

Araştırma sahasının içinde bulunduğu alan yaz mevsiminde çok sıcak ve kurak, kış mevsiminde ılık ve yağışlı iklim özelliğine sahiptir. Sahada kış mevsiminde orta enlem siklonlarının güzergâhları

ve sıklığına bağlı olarak yağışların geliştiği görülmekteyken, yaz mevsiminde çoğunlukla Güney ve Güneybatı Asya üzerine yerleşmiş olan Muson alçak basıncının etkisinde kalarak bu dönemde çok sıcak ve kurak iklim koşullarının yaşandığı görülmektedir. Sahaya Akdeniz üzerinden sokulan hava kütleleri yağışa neden olurken, karalar üzerinden hareket eden hava kütleleri kuraklık koşullarının yaşanmasına neden olmaktadır. Kuraklıklar ayrıca, teleconnection (uzakbağlantı) mekanizması, jet akımlarının konumu, siklon güzergâhları, 700 ve 500 hPa yükseklik serilerindeki dalgalanmalar gibi atmosferin termodinamik koşullarındaki değişimlerle de ilgili olduğu söylenebilir (Deniz ve Karaca, 1995; Türkeş, 1998; Xoplaki vd., 2004).

Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde araştırma sahasındaki istasyonların sıcaklık değerlerinde artış eğiliminin olduğu; yağış değerlerinde ise (Siverek dışında) azalma eğiliminin olduğu tespit edilmiştir. Siverek istasyonunun yağış eğiliminin diğer istasyonlardan farklı karakter göstermesi üzerinde bu istasyonun diğer istasyonlardan daha nemli iklim özelliği göstermesi neden olmaktadır. Yağış ve sıcaklık eğilimlerinde dikkat edilmesi gereken temel nokta yağış ve sıcaklık değeri arasında bir negatif korelasyonun olması durumudur. Bu durum sahada yaşanan kuraklıkların sadece yağış azlığına bağlı olarak meydana gelemeyip aynı zamanda artan sıcaklık eğilimleriyle de ilişkili olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Nitekim, Yılmaz (2020), çalışmasında araştırma sahasının bulunduğu alanın “Thornthwaite sıcaklık indisinde artış, yağış indisinde ise azalma eğilimleri” tespit etmiş ve sahanın “su fazlası azalan, su noksanı artan” (Yılmaz, 2019) yerler arasında bulunduğunu ifade etmiştir. Elde edilen bulgulardaki gibi araştırma sahasındaki sıcaklıklarda görülen artış (Acar-Deniz ve Gönençgil, 2017; Bahadır, 2011; İçel ve Ataol, 2014; Kadioğlu, 1997; Türkeş vd., 2002b; Türkeş vd., 2005), yağışlarda görülen azalma (Bahadır, 2011; Çiçek ve Duman, 2015; İçel ve Ataol, 2014; Türkeş, 1996; Türkeş, 1998; Türkeş vd., 2005; Türkeş vd., 2007; Türkeş vd., 2009) eğilimleri araştırma sahasının içinde bulunduğu çalışmalarda elde edilen bulgularla ortak özelliklere sahiptir.

Özellikle sıcaklıklarda yaşanan artış eğiliminin son yıllarda yükselip yağış eğiliminin de azalması, İklim değişikliğine bağlı gelişen atmosferik koşullarla ilişkili olabileceği gibi araştırma sahasındaki artan şehirleşmeye bağlı gelişen kentsel ısı adasıyla da ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC, 2013) raporuna göre araştırma sahasının da içinde bulunduğu alanda küresel iklim değişikliğine bağlı olarak

yaşanan küresel ısınmanın evapotranspirasyonu arttırarak bölgenin kuraklıktan etkilenebilirlik riskinin artacağı öngörülmektedir.

Yaşanan iklim değişikliğinin araştırma sahası açısından en önemli tehlikesi ise 30° enlemi civarındaki antisiklon bandının dünyanın ortalama sıcaklığının artmasıyla (kuzey yarım kürede) kuzeye doğru kaymasıdır (Frierson vd., 2007; Quan vd., 2004; Seidel vd., 2007; Johanson ve Fu, 2009). Bu durum araştırma sahasının daha güneydeki Suriye ve Irak iklimine benzer iklim özellikleriyle çölleşme riskiyle karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Türkiye bulunduğu konumu itibariyle iklim değişikliğinden en çok etkilenecek sahalardan birinde yer almaktadır. İnsan kaynaklı iklim değişikliğinin en önemli sonuçları arasında ekstrem hava olaylarına (aşırı sıcaklar/soğuklar, seller, kuraklıklar vb.) bağlı olarak iklimin ekoloji üzerinde olumsuz etkiler oluşturması yer almaktadır.

Çalışmadaki bulgular sahadaki artan sıcaklık eğilimiyle azalan yağış eğilimini (Siverek istasyonu istisna) ortaya koymaktadır. Özellikle sahadaki sıcaklık eğilimlerinin tüm istasyonlarda anlamlı olması, yağış değerinin ise güneydeki istasyonlarda anlamlı azalma eğilimi olması bölgedeki kuraklıkların yağış azlığı dışında artan sıcaklıklara bağlı yaşanan evapotranspirasyonla da ilişkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

Çalışmadaki analiz sonuçları diğer çalışmalardan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Özellikle sıcaklıklarda yaşanan artış eğiliminin son yıllarda yükselip yağış eğilimlerinin de azalması, İklim değişikliğine bağlı gelişen atmosferik koşullarla ilişkili olabileceği gibi artan şehirleşmeye bağlı gelişen şehir ısı adasıyla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırma sahasının iklim özelliği itibariyle kurak-yarı kurak iklim özelliğine sahip olması sahada yaşanan/yaşanacak kuraklıklardan olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır. Şanlıurfa ilinin Türkiye üzerinde kuraklığın en çok hissedildiği ve en hassas sahalardan birinde yer alması, bölgede daha sık yaşanacak sıcaklık artışı, yağış azalması ve 30° enlemi civarındaki antisiklon bandının kuzeye kaymasıyla sahanın çölleşme süreçlerinden olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olacaktır.

Artan sıcaklık azalan yağış eğilimleri gerek sahadaki tarımsal ürün desenlerini olumsuz etkilemesi gerekse sahadaki su kaynaklarının evapotranspirasyonla varlığını tehlikeye atması açısından önemli riskler oluşturacağı bir gerçektir. Elde edilen bulgular neticesinde öngörülen tarımsal, hidrolojik ve bunlara bağlı

yaşanabilecek sosyoekonomik sorunlar, sahanın sürdürülebilir politikalarla hareket ederek risk odaklı yapısal reformların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- Acar, Z. (2018). İç Anadolu Bölgesi'nin Ekstrem Sıcaklık Özellikleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 70, 93-99.
- Acar-Deniz, Z. ve Gönençgil, B. (2017). Türkiye'nin Sıcaklık Ekstremlerindeki Değişkenlikler. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 35, 41-54.
- Bahadır, M. (2011). Güneydoğu Anadolu Proje (GAP) Alanında Sıcaklık ve Yağışın Trend Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 46-59.
- Cosun, F. ve Karabulut, M. (2009). Kahramanmaraş'ta Ortalama, Minimum ve Maksimum Sıcaklıkların Trend Analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 53, 41-50.
- Coşkun, S. (2020). Van Gölü Kapalı Havzasında Yağışların Trend Analizi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 521-532.
- Çiçek, İ. ve Duman, N. (2015). Seasonal and Annual Precipitation Trends in Turkey. *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, 10(2), 77-84.
- Deniz, A. ve Karaca, M. (1995). Analysis of Cyclone Tracks Over Turkey. *Journal of ITU*, 53, 59-66
- Erinç, S. (1996). *Klimatoloji ve Metodları*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Frierson, D. M. W., Lu, J. & Chen, G. (2007) Width of the Hadley Cell in Simple and Comprehensive General Circulation Models. *Geophysical Research Letters*, 34, L18804.
- Gönençgil, B. ve İçel, G. (2010). Türkiye'nin Doğu Akdeniz Kıyılarında Yıllık Toplam Yağışlarda Görülen Değişimler (1975-2006). *Türk Coğrafya Dergisi*, 55, 1-12.
- İçel, G. ve Ataoğlu, M. (2014). Türkiye'de Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ile Yağışlarda Eğilimler ve NAO Arasındaki İlişkileri (1975-2009). *Türk Coğrafya Dergisi*, 28, 55-68.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2007). Climate Change 2007 - The Physical Science Basis. In S. Solomon, Qin, D., M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K. B. Averyt, M. Tignor, & H. L. Miller (Eds.), *Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.: Cambridge University Press.

- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2012). Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation. In C. B. Field, V. Barros, T. F. Stocker, D. Qin, D. J. Dokken, K. L. Ebi, M. D. Mastrandrea, K. J. Mach, G.-K. Plattner, S. K. Allen, M. Tignor & P. M. Midgley (Eds.), *A Special Report of Working Groups I and II of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, UK, and New York, NY, USA: Cambridge University Press.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2013). *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. T. F. Stocker, D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S. K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex, & P. M. Midgley (Eds.). Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA: Cambridge University Press.
- Johanson, C. M. & Fu, Q. (2009) Hadley Cell Widening: Model Simulations Versus Observations. *Journal of Climate*, 22, 2713-2725.
- Kadioğlu, M. (1997). Trends in Surface Air Temperature Data Over Turkey. *International Journal of Climatology*, 17, 511-520.
- Kadioğlu, M. (2007). *Küresel İklim Değişimi ve Türkiye Bildiğiniz Havaların Sonu*. İstanbul: Güncel Yayıncılık Ltd. Şti.
- Kendall, M. G. (1975). *Rank Correlation Methods*. Oxford, England London: Charles Griffin.
- Kızılelma, Y., Çelik, M. A. ve Karabulut, M. (2015). İç Anadolu Bölgesinde Sıcaklık ve Yağışların Trend Analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 64, 1-10.
- Kuglitsch, F. G., Toreti, A., Xoplaki, E., Della-Marta, P. M., Zerefos, C. S., Türkeş, M. & Luterbacher, J. (2010). Heat Wave Changes in the Eastern Mediterranean Since 1960. *Geophysical Research Letters*, 37(4), L04802.
- Lazaro, R., Rodrigo, F. S., Gutierrez, L., Domingo, F. & Pungdefabregas, J. (2001). Analysis of A 30-Year Rainfall Record (1967-1997) in Semi-Arid SE Spain for Implications on Vegetation. *Journal of Arid Environment*, 48, 373-395.
- Maheras, P., Flocas, H., Tolika, K., Anagnostopoulou, C. & Vafiadis, M. (2006). Circulation Types and Extreme Temperature Changes in Greece. *Climate Research*, 30(2), 161-174. doi:10.3354/ cr030161.

- Mann, H. B. (1945). Non-Parametric Test Against Trend. *Econometrika*, 13, 245-259.
- Quan X. W., Diaz, H. F. & Hoerling, M. P. (2004). Changes in the Tropical Hadley Cell since 1950. The Hadley Circulation: Present, Past, and Future. *Advances in Global Change Research*, 21, 85–120.
- Salmi T., Määttä A., Anttila P., Ruoho-Airola T. & Amnell T. (2002). *Detecting Trends Of Annual Values Of Atmospheric Pollutants By The Mann-Kendall Test And Sen's Slope Estimates -The Excel Template Application Makesens*. Helsinki: Finnish Meteorological Institute Publications on Air Quality No. 31.
- Seidel, D. J., Fu, Q., Randel, W.J. & Reichler, T. J. (2007). Widening of the Tropical Belt in a Changing Climate. *Nature Geoscience*, 1, 21-24.
- Sneyers, R. (1990) *On the Statistical Analysis of Series of Observations*, WMO Technical Note, No. 143, Geneva: World Meteorological Organization (WMO).
- Tatlı, H. (2017). Detection Climate-Change From A Seasonal Perspective Over Turkey. *International 8th Atmospheric Sciences Symposium ATMOS2017, 1-4 November 2017* (s. 636-644). İstanbul, Turkey.
- Tecer, L. H. & Cerit, O. (2009). Temperature Trends and Changes in Rize, Turkey, for the Period 1975 to 2007. *Journal Clean Water Soil and Air*, 37, 1-10.
- Tošić, I. & Unkašević, M. (2005). Analysis of Precipitation Series for Belgrade. *Theoretical and Applied Climatology*, 80, 67-77.
- Türkeş, M. (1996) Spatial and Temporal Analysis of Annual Rainfall Variations in Turkey, *International Journal of Climatology*, 16, 1057-1076.
- Türkeş, M. (1998) Influence of Geopotential Heights, Cyclone Frequency and Southern Oscillation on Rainfall Variations in Turkey, *International Journal of Climatology*, 18, 649-680.
- Türkeş, M. (2003). Küresel İklim Değişikliği ve Gelecekteki İklimimiz. M. Türkeş (Ed.), *23 Mart Dünya Meteoroloji Günü Kutlaması Gelecekteki İklimimiz Paneli, Bildiriler Kitabı İçinde*, (s. 12-37). Ankara: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü.
- Türkeş, M. (2008). Küresel iklim değişikliği nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1, 26-37.

- Türkeş, M. (2017). Türkiye'nin İklimsel Değişkenlik ve Sosyo-Ekolojik Göstergeler Açısından Kuraklıktan Etkilenebilirlik ve Risk Çözümlemesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(2), 47-70.
- Türkeş, M. (2011). Akhisar ve Manisa Yörelerinin Yağış ve Kuraklık İndisi Dizilerindeki Değişimlerin Hidroklimatolojik ve Zaman Dizisi Çözümlemesi ve Sonuçların Çölleşme Açısından Coğrafi Bireşimi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 79-99.
- Türkeş, M. (2020). *Climate and Drought in Turkey*. Nilgün B. Harmancıoğlu ve Doğan Altınbilek (Ed.), *Water Resources of Turkey* (s.85-125). Germany: Springer.
- Türkeş, M., Koç, T. ve Sarış, F. (2007). Türkiye'nin Yağış Toplamı ve Yoğunluğu Dizilerindeki Değişikliklerin ve Eğilimlerin Zamansal ve Alansal Çözümlemesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5(1), 57-73.
- Türkeş, M., Koç, T. ve Sarış, F. (2009). Spatiotemporal Variability of Precipitation Total Series Over Turkey. *International Journal of Climatology*, 29(8), 1056-1074.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. & Kılıç, G. (2002a). Persistence and Periodicity in the Precipitation Series of Turkey and Associations With 500 hpa Geopotential Heights. *Climate Research*, 21, 59-81.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Demir, İ. (2002b). Re-Evaluation of Trends and Changes in Mean, Maximum and Minimum Temperatures of Turkey for the Period 1929-1999. *International Journal of Climatology*, 22, 947-977.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Yıldırım, Y. E. (2005). GAP Bölgesi'nde Gözlenen Uzun Süreli İklimsel Değişimlerin ve Eğilimlerin Zaman Dizisi Çözümlemeleri. *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına) bildiriler kitabı* içinde (s. 373-384). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- World Meteorological Organization (WMO). (2016). *WMO Statement on the Status of the Global Climate in 2015*. WMO - No. 1167. WMO: Author.
- Xoplaki, E., González-Rouco, J. F., Luterbacher, J. & Wanner, H. (2004). Wet Season Mediterranean Precipitation Variability: Influence of Large-Scale Dynamics and Trends. *Climate Dynamics*, 23, 63-78
- Yılmaz, E. (2019). Türkiye'de Aylık ve Yıllık Su Noksanları ve Su Fazlalarındaki Eğilimler, *Türk Coğrafya Dergisi*, (72), 65-83.
- Yılmaz, E. (2020). Türkiye'de Thornthwaite İklim İndislerindeki Eğilimler. *Coğrafya Dergisi*, (40), 163-185.

- Yılmaz, E. ve Çiçek, İ. (2016). Türkiye Thornthwaite İklim Sınıflandırması. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3973-3994.
- Yu, Y. S., Zou, S. & Whittemore, D. (1993). Non-Parametric Trend Analysis of Water Quality Data of Rivers in Kansas. *Journal of Hydrology*, 150, 61-80.
- Yue, S., Pilon, P. & Cavadias, G. (2002). Power of the Mann-Kendall And Spearman's Rho Tests for Detecting Monotonic Trends in Hydrological Series. *Journal of Hydrology*, 259, 254-271.
- Zhang, X., Harvey, K. D., Hogg, W. D. & Yuzyk, T. R. (2001). Trends in Canadian Streamflow. *Water Resources Research*, 37(4), 987-998.

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

Amaç ve Kapsam

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi. Yılda 4 sayı (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır.

- Derginin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca, Rusça ve Farsça gibi dillerde yazılan makaleler de kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.

- Dergide, sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş veya eş zamanlı olarak başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.

- Bilimsel toplantılarda sunulan bildirimler, daha önce bildiri kitapçığında veya başka bir dergide yayımlanmamışsa yayın kurulu tarafından değerlendirmeye alınabilir. Her ne sebeple olursa bildiri kitapçığında ya da başka bir yayın organında yayımlanan yazılar yayımlanmaz. Yayın kurulu üyeleri ve editöryal ekip, gönderilen yazıların daha önce başka bir yayın organında yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak mecburiyetinde değildir. Söz konusu durumun etik sorumluluğu makale yazar veya yazarlarına aittir.

Araştırma Bütünlüğü ve Yazar Sorumlulukları

-Farklı disiplinlerin ve yayın biçimlerinin farklı normlara sahip olduğunu kabul etmekle birlikte dergimize gönderilen makalelerde bir takım şartlar aramaktayız. Bunlar:

- * Araştırma uygulamasında titizlik, dürüstlük ve mükemmellik,
- * Araştırmadaki tüm katılımcılara ve konulara özen ve saygı,
- * Şeffaflık ve açık iletişim,
- * Araştırma yöntemi,
- * Konu bütünlüğü,
- * Bilimsel özgünlük,
- * Bilim alanı ile ilgili terim bilgisi kullanımındaki hakimiyet,
- * Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları görebilmek,
- * Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,
- * Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,
- * Alanına katkı sağlama,
- * Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik ve akıcılık,

-Ayrıca yazarlar aşağıda yer alan hususları kabul etmiş olurlar:

* Yazarlar derginin yayın politikasına, etik ve yazım kurallarına uymakla yükümlüdürler.

* Yazarlar yayın sürecinde editör ve hakemlerin önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapmayı kabul etmelidirler. Bu bağlamda yazar veya yazarlar, kendisine yapılan önerileri kabul etmezse söz konusu makale reddedilecektir.

* Ortak yazarlı makalelerde, diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda sorumlu yazar bütün sorumluluğu kabul etmiş sayılır.

* Dergimizde yayımlanmış makalelerin diğer çalışmalarda kullanılması, sadece atıf verilmesi halinde mümkündür.

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

* Yayımlanması için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

* Yayımlanan makaleler için yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez. Ayrıca yazardan/yazarlardan makale başvuru ücreti ve yayın ücreti alınmaz.

* Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip doğabilecek herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

* ULAKBİM TR Dizin kuralları gereği makalelerde yer alan tüm yazarların ORCID numaralarının makalenin son şekline eklenerek gönderilmesi gerekmektedir.

Makale Gönderme

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <http://www.yyusbedergisi.com/> veya <http://dergipark.gov.tr/yyusbed> adresine üye olarak makalelerini sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiği için sisteme yüklenen makale dosyasında yazarın/yazarların kimliğini belli eden bilgiler bulunmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.

- Makalenin, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin web sitesine gönderilmesi, yayımı için başvuru

olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu yazarların her birinden telif hakkı talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.

- Dergiye gönderilen makale, daha önce sempozyum/kongrede sunulan bir bildiri ise veya tezden üretilmişse bu durum çalışmada mutlaka belirtilmelidir.

Editöryal Süreç

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak objektif, bağımsız yayın politikasına önem vermekteyiz. Dergiye gönderilen makaleler ilk olarak dergi editörleri tarafından ön incelemeden geçirilir. Bu aşamadan sonra editörler ve Yayın Kurulu tarafından makalenin, derginin yayın ilkelerine uygunluğu incelenir ve uygun görülenler alan editörlerine atanır. Bunun yanında dergi yayın ilkelerine uymayan makaleler kesinlikle reddedilir. Alan editörleri makaleleri alana katkısı yönünden inceler ve uygun görürlerse makaleleri hakeme gönderirler.

- Editör(ler) makalelerin uygunluğuna ve yayınına karar verirken yazarın/yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu gibi etkenleri değil, derginin yayın politikasını ve bilimsel hassasiyeti göz önünde bulundurur. Ayrıca editör(ler) aşağıdaki hususlardan sorumludur:

* Okuyucu ve yazarların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret edilmelidir.

* Dergiyi sürekli geliştirmeye çalışılmalıdır.

* Akademik ilkelerin bütünlüğünü korumaya özen gösterilmelidir.

* Gerekliğinde düzeltmeler, açıklamalar, geri çekme konularında inisiyatif alınmalıdır.

* Yazarlara her konuda rehberlik edilmelidir.

* Dergideki hakem değerlendirmelerinin adil, tarafsız ve zamanında yapılması sağlanmaya çalışılmalıdır.

Hakem Süreci

- Hakem süreci, yayınlarımızın standartlarını korumak için kritik öneme sahiptir. Dergi olarak çift taraflı kör hakemlik prensibine bağlı olmakla beraber;

* Tüm yayınlarımıza titiz, adil ve etkili hakem değerlendirmesini kolaylaştırmak için destek sağlamayı hedefliyoruz,

* Editörlerimizi ve hakemlerimizi hakemlik ile ilgili en iyi uygulama yönergelerine aşına olmaları ve bunlara uygun davranmaları için teşvik etmeyi amaçlıyoruz.

- Gizliliğin değerlendirme sürecinin bir parçası olması ilkesi ile hakem değerlendirme sürecinde yazarların ve hakemlerin gizliliğini korumak için uzlaşmaz bir ilke ile hareket ediyoruz. Bu bağlamda, hakemler ve yazar (lar) birbirlerini asla tanımazlar.- Ayrıca hakem sürecinde aşağıdaki hususlara dikkat edilmektedir:

* Hakemler gizlilik politikasına göre çalışırlar. Ulaştıkları bilgi ve değerlendirme sonuçlarını yazar dâhil üçüncü kişilerle paylaşamazlar.

* Hakemler dergi yayın politikası ve yazım kurallarına göre tarafsız, adil ve yapıcı olmak üzere çalışırlar.

* Hakemler, yazarlara önerilerde bulunarak hataların giderilmesine yardımcı olurlar.

* Hakemlerin kendilerine gönderilen makaleleri belirtilen sürede değerlendirememeleri durumları varsa/ veya kendilerine iletilen yazılarda kendilerini yetersiz hissetmelerini gerektiren bir durum söz konusu ise bu hususta editörleri bilgilendirmelidirler.

- Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makalenin üçüncü bir hakeme gönderilmesi dergi editörlüğünün tasarrufundadır.

- Makaleyi değerlendirmeleri için hakemlere verilen süre 20 gündür. Ancak bu süre zarfında değerlendirmeyi tamamlamayan hakemlere 10 gün ek süre verilir. Ön incelemesi yapıp editör, yayın kurulu, alan editörü ve hakem süreci aşamalarından geçen bir makalenin değerlendirme süreci yaklaşık 6-8 hafta sürebilir.

- Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

- Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, önerisi ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadır. Kabul etmedikleri herhangi bir sorun varsa, gerekçelerine itiraz etme hakları vardır.

İntihal Politikası

İntihal, yazarların çalışmalarında birisinin ifadelerini, keşiflerini veya düşüncelerini izinsiz veya referans vermeden, etik ve akademik bütünlüğü ihlal ederek kullanma şeklidir.

- Dergimiz, intihal olduğunu kabul etme konusunda aşağıda sıralanan temel ilkelere uyar:

* Başka bir kişinin çalışmasını kaynak gösterilmeksizin kelimesi kelimesine alıntılanmak,

* Kelimelerin bazılarını veya sırasını değiştirerek başka bir kişinin çalışmasını yeniden yorumlamak,

* Birinin fikirlerini referans vermeden kullanma. (Referanssız yeniden yazma)

* Çevrimiçi kaynaklardan kaynak gösterilmeksizin kesme ve yapıştırma,

* Birisinin yazılarını kendi çalışmalarının bir parçası olarak kullanmak.

- Yayınlarımızın hiçbirinde intihallere müsamaha gösterilmez ve kontrol etme hakkımızı da saklı tutarız. Bu bağlamda dergimize gönderilen makaleler intihal tespit programı olan *iThenticate* ile taranmaktadır. Benzerlik oranının yüksek çıkması durumunda makale reddedilir. Kabul edilen makaleler raporuyla birlikte hakemlere sunulmaktadır. Makaleler için %20 ve üzeri benzerlik oranları kabul edilmemektedir.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editöre başvurarak veya sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek intihal şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

Mükerrer Yayın

- Bir eser veya bir eserin önemli bölümleri, eserin yazar veya yazarları tarafından birden çok kez yayınlandığında, gereksiz yayın veya "kendiliğinden intihal" meydana gelir. Bu durum aynı veya farklı bir dilde olabilir. Tekrar Yayın / Duplication / Çoklu Yayın / Bilimsel Yanıltma, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kurulu'na göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayınlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılır. Bu bağlamda editöryal ekip ve yayın kurulu olarak duplikasyona karşı olduğumuzu açıkça belirtiriz.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editörle iletişime geçerek veya sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek yinelenen veya gereksiz yayın şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

İnsan veya Hayvanlar Üzerinde Araştırma

- İnsanları veya hayvanları kapsayan araştırmalar ilgili etik kurul(lar) tarafından onaylanmalıdır. Makaleler uluslararası etik ve yasal standartlara uygun olmalıdır. Ayrıca yazarların, insan katılımcılarının gizlilik haklarına saygı duymasını ve dergimize makale

göndermeden önce yayınlamak için gerekli her türlü izni almaları gerekmektedir.

Açık Erişim Politikası

- Dergimiz açık erişimi desteklemektedir. Açık erişim politikası gereğince, dergi sayıları ve makaleler derginin web sayfasında yer alır ve makalelerin tam metinlerine pdf dosyası olarak erişilebilir. Yayımlanmış makalelerin kişisel web sayfası ya da kurumsal arşivlerde saklanmalarına engel herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Çeşitli Hususlar

- Derginin her sayısı için belirlenen makale sayısı en fazla 20'dir (özel sayılarda bu rakam farklılık gösterebilir). Genel prensip olarak, yayınlanmasına karar verilen makaleler geliş tarihine göre derginin ilgili sayısına kabul edilir. Söz konusu sayı için makale sayısının 20'yi aşması durumunda, sayıyı aşan makaleler bir sonraki sayıya devredilir. Ancak yayına kabul edilen tüm makaleler içinden, konusu itibarıyla özgün olması dikkate alınarak ilgili sayıya dâhil edilecek makaleleri seçme hakkı editörlere aittir. Ayrıca makalelerin dergideki sıralaması da editörlerin tasarrufundadır.

- Bir sayıda, aynı yazara ait en fazla bir tane makale yayımlanabilir.

- Bir takvim yılı içerisinde, aynı yazara ait en fazla iki tane makale yayımlanabilir.

- Burada belirtilmeyen hususlar için karar yetkisi, dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yazım Kuralları

-Yayımlanmak üzere Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında Türkçe "Öz" ve İngilizce "Abstract" mutlaka bulunmalıdır. Türkçe Öz, en az 150, en fazla 200 kelime ve tek paragraf olmalıdır. Öz içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. Özetin altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

-Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4 bin, en fazla 10 bin kelime olmalıdır.

-Makalede atıf sistemi olarak APA 6 kullanılmalıdır. Kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece gerekli durumlarda açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

-İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

-Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı, aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Boşluk	2,5 cm
Alt Boşluk	2,5 cm
Sol Boşluk	2,5 cm
Sağ Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

- Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

- Makale başlığı dâhil olmak üzere tüm alt başlıklar koyu ve başlıklardaki her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

- Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

- Arapça, Farsça veya Rusça dillerinde yazılan makaleler için Latince kaynakça verilmesi zorunludur.

Kaynakça Oluşturma

Tek Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

İpekten, H. (1990). *Nâ'ili Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

Çok Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Çeviri Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Çevirmenin Soyadı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. (Çev.). Yayın Yeri: Yayın Evi.

Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Editörlü Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Ed.). (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü Kitapta Bölüm

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Bölüm Başlığı. Editör Adı (Ed.), *Kitap Adı* içinde (sayfa aralığı). Yayın Yeri: Yayın Evi.

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçümleme Esasları Üzerine Bir Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye

Örneği. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 54-69.

Elektronik Dergiden Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı). Erişim Adresi.

Kardaş, F. ve Tanhan F. (2018). Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (I). Erişim: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Sempozyum/Kongre/Konferans/Bildiri

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Bildiri Başlığı. *Sempozyum/Kongre/Konferans Adı* Tam Metni içinde (sayfa aralığı).

Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. 3. *Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi* Tam Metni içinde (s. 1-9).

Yayımlanmamış Tez

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Tezin Başlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurum adı, Yer.

Ertuş, A. (2016). *Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Kadın İmgesi (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ansiklopediler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Madde Başlığı. Ansiklopedi Adı içinde. (Cilt, sayfa aralığı). Yer.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* içinde. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Sözlükler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Sözlük Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

**Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences
Institute**

Publishing Principles and Writing Rules

Purpose and Scope

- Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences Institute is an international refereed journal. It is published 4 times a year (March, June, September, December).

- The journal's publication language is Turkish, but articles written in languages such as English, Arabic, German, French, Russian and Persian are also accepted. Acceptance of articles written outside these languages is subject to the decision of the Editorial Board.

- The journal publishes the original scientific studies related to all fields of social sciences. The articles submitted to the journal must not have been previously published in another publication, have not been accepted for publication or have not been sent to another journal simultaneously.

-The papers presented in scientific meetings can be evaluated by the editorial board if they have not been previously published in the proceedings booklet or in another journal. For whatever reason, articles published in the leaflet or any other publications are not published. Editorial board members and the editorial team are not obliged to investigate whether the submitted articles have been previously published in other media. The ethical responsibility of the situation in question belongs to the author or authors of the article.

Research Integrity and Author Responsibilities

- Although we accept that different disciplines and publication formats have different norms with each other, we demand some conditions in the articles sent to our journal. These are:

* Meticulousness, honesty, and perfection in research practice,
* Paying attention and respect to all participants and subjects in the research,

* Transparency and open communication,

* Research method,

* Subject integrity,

* Scientific originality,

*Dominance in the use of term information related to the field of science,

* To see old and new investigations on the subject,

* Eligibility and adequacy in the resources used,

- * To make an evaluation and reach to a result,
- * Contribution of the article to the field,
- * Language domination/understandability and fluency,
- In addition, the authors accept the following rules:
  - * The authors are obliged to comply with the journal's publication policy, ethics and writing rules.
  - * The authors should agree to make the necessary corrections during the publishing process in line with the recommendations of the editors and reviewers. In this context, if the author or authors do not accept the suggestions made to him, the article in question will be rejected.
  - * In articles with co-authors, if the other authors cannot be reached, the responsible author is deemed to have accepted all the responsibility.
  - * It is possible to be used the articles published in our journal in other studies only when cited.
  - * Journal of Social Sciences Institute of Van Yüzüncü Yıl University has the right to make corrections, to publish or not to publish the articles.
  - * The copyright of the articles sent to Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences for publication is transferred to the journal. These articles may not be published, reproduced and used without reference, without permission from the journal management.
  - * No fee is paid to the author / authors for published articles. In addition, article application fees and publication fees are not collected from the author/ authors.
  - * The legal, scientific and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author/authors. Editorial Board and the editorial team do not accept any legal obligations that may arise.
  - * As per ULAKBİM rules; all authors in the articles must send the articles by adding their ORCID numbers to the final form of the article.

Submitting an Article

- The authors who want to submit an article to Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute Journal should upload their articles to the system by subscribing to <http://www.yyusbedergisi.com/> or <http://dergipark.gov.tr/yyusbed>. In the system, the author/authors and the information about the article should be fully included. However, since the article was sent to the referees through the system, the information that indicates the identity of the author/authors should not be included in the article file uploaded to the system. After the referee

process of the article is completed, information about the author/authors will be taken from the system and added to the article.

- Submitting the article to the website of Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences is accepted as an application for its publication and the evaluation process of the article is started. In articles with multiple authors, the Editorial Board does not request copyright from each of the authors, since it is accepted that the authors transfer their copyrights to the author who uploaded the article to the system. The responsibility for this matter belongs to the author who uploaded the article to the system.

- If the article sent to the journal is an announcement previously presented at any symposium/congress or if it was produced from the thesis, this must be stated in the study

Editorial Process

- As Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences, we attach importance to objective, independent publication policy. Articles submitted to the journal are first reviewed by journal editors. After this stage, the editors and the Editorial Board in accordance with the journal's editorial principles, then they appoint the articles to the appropriate editors of the field. In addition, articles that do not comply with journal publishing principles are strictly rejected. The editor of the field examines the articles in terms of their contribution to the field and if they deem appropriate, they sent the articles to the referee.

- when deciding on the compatibility and printability of the articles, the editor (s) consider the journal's publication policy and scientific sensitivity, not the factors such as the author's / author's race, gender, belief, and nationality.

In addition, the editor (s) is responsible for:

* Efforts should be made to meet the needs of readers and writers.

* It should be tried to improve the magazine continuously.

* Care should be taken to protect the integrity of academic principles.

* If necessary, initiative should be taken for corrections, explanations, and withdrawal.

* Authors should be guided in all matters.

* The referee reviews in the journal should be tried to be made fair, impartial and timely.

Referee Process

- The referee process is critical to maintaining the standards of our broadcasts. Although we adhere to the principle of double-sided blind review as a journal;

* We aim to provide supports for all our publications to facilitate rigorous, fair and effective referee evaluation,

* We aim to encourage our editors and referees to become familiar with and act in accordance with the best practice guidelines regarding refereeing.

- With the principle that confidentiality is the part of evaluation process, we act with an uncompromising principle to protect the confidentiality of the authors and referees during the referee evaluation process. In this context, referees and author (s) never know each other.

- In addition, the following points are taken into consideration during the referee process:

* Referees work according to the privacy policy. They cannot share the information and evaluation results they have reached with third parties, including the author.

* Referees work to be impartial, fair and constructive according to journal publication policy and writing rules.

* Referees help to correct mistakes by making suggestions to the authors.

* If the referees are unable to evaluate the articles sent to them within the specified period, or if there is a situation requiring them to feel inadequate in the articles sent to them, they should inform the editors.

- Articles that receive two positive reports as a result of the referee evaluation are entitled to be published. If one of the referee reports is positive and the other is negative, sending the article to a third referee is at the disposal of the journal editor.

- The time given to the referees to evaluate the article is 20 days. However, referees who do not complete the evaluation during this period are given an additional 10 days. The evaluation process of an article that has been pre-examined and passed through the editor, editorial board, field editor and referee process stages can take approximately 6-8 weeks.

- Articles that receive negative reports from the referees are not published and returned to their author (s).

- The authors have to take into consideration the criticisms, suggestions and requests of correction of the referees and Editorial Board. If there are any issues they disagree with, they have the right to appeal with their justifications.

Plagiarism Policy

- Plagiarism is the way that the writers use in their works someone's expressions, discoveries or thoughts without permission or giving the reference, violating ethical and academic integrity.

- Our journal complies with the following basic principles about accepting plagiarism:

* To quote the work of another person as word-by-word, without reference.

* Reinterpreting another person's work by changing some words or word order,

* Using someone's ideas without giving reference
(Paraphrasing without reference)

* Cutting and pasting without showing sources from online sources,

* To use someone's writing as a part of his or her own work.

- Plagiarism is not tolerated in any of our publications and we reserve the right to control it. In this context, the articles sent to our journal are scanned with iThenticate, a plagiarism detection program. If the similarity rate is high, the article is rejected. Accepted articles are presented to the referees together with their report. For articles, similarity rates of 20% and above are not accepted.

- We expect our readers, referees, and editors to raise their suspicion of plagiarism by contacting the relevant editor or sending an e-mail to sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

Repeat Release

- When a work or important part of work is published more than once by the author or authors of the work, unnecessary publication or "spontaneous plagiarism" occurs. This may occur in the same or a different language. Republishing / Duplication / Multicasting / Scientific Deception is a crime. According to TÜBİTAK Editorial Ethics Committee, duplication is to send or publish the same research results in more than one journal for publication. If an article has been previously evaluated and published, other publications are considered duplication. In this context, as the editorial team and editorial board, we clearly state that we are against duplication.

- We expect our readers, referees, and editors to raise suspicions of duplicate or unnecessary publications by contacting the relevant editor or sending an e-mail to sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr.

Research on People or Animals

- Researches involving human beings or animals should be approved by the relevant ethics committee (s). Articles must comply with international ethical and legal standards. In addition, the authors must respect the privacy rights of human participants and obtain all necessary permissions to publish them before submitting articles to our journal.

Open Access Policy

- Our journal supports open access. In accordance with the open access policy, journal issues and articles are published on the website of the journal, and the full text of the articles can be accessed as a PDF file. There are no restrictions on the publication of published articles on personal web pages or corporate archives.

Miscellaneous

- The number of articles determined for each issue of the journal is a maximum of 20 (in special issue, this figure may differ). As a general principle, the articles that are decided to be published are accepted according to the relevant issue of the journal according to the date of arrival. If the number of articles exceeds 20 for the relevant issue, exceeding the number of articles is transferred to the next issue. However, among all the articles accepted for publication, considering the originality of the subject, the editors have the right to choose the articles to be included in the relevant issue. In addition, the ranking of the articles in the journal is at the disposal of the editors.

- A maximum of one article by the same author can be published.

- A maximum of two articles from the same author can be published in a calendar year.

-The decision authority for the matters not mentioned here belongs to the Editorial Board.

Writing rules

- "Öz" in Turkish and "Abstract" in English should be at the beginning of the articles sent to Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences for publication. Turkish Abstract should be a minimum of 150 and a maximum of 200 words and a single paragraph. In essence, source, figure, chart, etc. elements should not be included. Keywords consisting of at least 3 and at most 6 words should be given under the abstract.

-The article sent to the journal should be a minimum of 4,000 words and a maximum of 10,000 words, including ÖZ, abstract, citations, references and supplements.

- APA 6 should be used as a citation system in the article. Footnotes should never be used in the source representation. Only in necessary cases, footnotes should be used for explanations and footnotes should be numbered.

- In terms of spelling and punctuation, the current Spelling Guide of the Turkish Language Institute should be taken aside, except for the mandatory situations required by the text.

- Articles uploaded to the journal system should be prepared in Microsoft Word program and edited in accordance with the following values:

Paper Size	A4 Vertical
Top Margin	2,5 cm
Bottom Margin	2,5 cm
Left Margin	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
Font	Times New Roman
Font Style	Normal
Font Size (Title and Text)	11
Font Size (Abstracts)	10
Font Size (Footnote)	9
Table-Graphic	10
Paragraph Space	First 6 nk, Then 0 nk
Line Space	Single (1)

- In the case of using a font that is not available in the Microsoft Word program, the font file along with the article should be uploaded to the system.

- Articles should not include details such as page number, header, and footer.

- All subtitles, including the article title, should be bold and only the first letter of each word in the titles should be capitalized.

- The bibliography must be available at the end of the article. The sources used should be listed alphabetically by author surnames.

- For articles written in Arabic, Persian or Russian languages, the Latin bibliography is mandatory.

Creating Bibliography

Single-Author Book

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication Place: Publisher.

İpekten, H. (1990). *Nâ'îlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

Multiple Author Books

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication Place: Publisher.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Economic Policy*. İstanbul: Remzi Publishing.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *Turkish Literature in the Second Constitutional Monarchy Period*. Ankara: Akçağ.

Translated Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Translator's Surname, Initial of Translator's Name. (Transl.) Publication Place: Publisher.

Ferguson, N. (2009). *The Ascent of Money: The Financial History of the World*. Pala, B. (Transl.). İstanbul: Yapı Kredi Publishing.

Edited Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of the Chapter. Editor's Name (Ed.), *Title of Book* within (page range). Publication Place: Publisher.

Kejanlıoğlu, B. (2005). The Concept of Public Place in Media Studies. Meral Özbek (Ed.), *Public Place* within (p. 689-713). İstanbul: Hil.

Single Author Article from a Journal

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Journal Name*, Volume (Issue), Page Range.

Özerhan, Y. (2016). A Review on the Measurement Basis in the Local Financial Reporting Framework Draft. *The World of Accounting Science*, 18 (2), 307-336.

Journal Articles by Multiple Authors

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Page Range.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. and Bolat, İ. (2017). Evaluation of Participation Banks' Performance with an Integrated System Resulting From AHP and GIA Technique: Turkey Sample. *Pamukkale Eurasia Journal of Socio-Economic Studies*, 4(2), 54-69.

Article from Electronic Magazine

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Accessed Address.

Kardas, F. and Tanhan F. (2018). An Investigation of Post-Traumatic Stress, Post-Traumatic Growth and Hopelessness Levels of University Students Experienced Van Earthquake. *YYÜ Education Faculty Journal*, XV (I). Accessed: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Symposium / Congress / Conference / Presentation

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Presentation. *Symposium / Conference / Conference Name* Full Text (page range).

Bülbül, S.E. and Baykal, K.B. (2017). Evaluation of Turkish Insurance Sector in Non-life Branches by Using Gray Relational Analysis Method. *3rd National Insurance and Actuarial Congress* Full Text (pp. 1-9).

Unpublished Thesis

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Thesis. (Unpublished Master/ Doctoral Thesis). Institution name, Location.

Ertuş, A. (2016). *Woman Image in Socialist Realistic Turkish Poetry (1960-1980)*. (Unpublished Doctoral Thesis). Van Yüzüncü Yıl University / Institute of Social Sciences, Van.

Encyclopedias

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Article. Name of Encyclopedia Within (Volume, page range). Location.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* Within. (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, IL: Encyclopaedia Britannica.

Dictionaries

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Dictionary Name*. Place of Publication: Publisher.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11th Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN PROBIT MODEL İLE TAHMİNİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ

THE DETERMINATION OF THE FACTORS AFFECTING WOMEN'S PARTICIPATION IN WORKFORCE USING PROBIT MODEL: A CASE STUDY FOR VAN PROVINCE

Cemalettin LEVENT

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat ABD Doktora Öğrencisi
cemalettin_65_@hotmail.com

Doç. Dr. Mehmet Akif ARVAS

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
aarvas@yyu.edu.tr

Doç. Dr. Meltem İNCE YENİLMEZ

Yaşar Üniversitesi İşletme Fakültesi
Ekonomi Bölümü
meltem.ince@yasar.edu.tr

**Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute**

Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 245-270
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş/Received: 19.10.2018
Kabul/Accepted: 25.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

Yukarıda künye bilgileri verilen, Dergimizin 2018 tarihli 42. sayısında yayımlanan makaleye yazarların talebi doğrultusunda aşağıdaki ibare dipnot olarak eklenecektir:

“Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeler Başkanlığı (BAP) tarafından SYL-2017-5991 kodu ile desteklenmiştir.”